

OIKEUSPOLIITTISEN TUTKIMUSLAITOKSEN
JULKAISUJA 221

NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO / NUORISOTUTKIMUSSEURA,
JULKAISUJA 66

NUORISOASIAIN NEUVOTTELUKUNTA, JULKAISUJA 33

Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.)

NUORISORIKOLLISUUS
Määrä, syyt ja kontrolli

ENGLISH SUMMARY

JUVENILE CRIME IN FINLAND:
TRENDS, CAUSES AND CONTROL

Helsinki 2006

Esipuhe

Nuorisorikollisuus on voimakkaita tunteita herättävä ilmiö. Siksi on tärkeää, että siitä on olemassa korkeatasoista ja ajantasaista tutkimustietoa. Tässä kokoelmassa alan tutkijat tarkastelevat nuorten rikollisuuden määrää, kehitystä ja syitä sekä sen kontrollia. Sosiaalista kontrollia tarkastellaan laajasti, alkaen epävirallisesta kontrollista ja päätyen torjuntaohjelmien ja lastensuojelutoimien kautta virallisen seuraamusjärjestelmän rangaistuksiin. Teos tarjoaa näin ajantasaisen katsauksen myös siihen, miten aikuisyhteiskunta puuttuu nuorten tekemiin rikoksiin ja miten nuoria nykyään kontrolloidaan.

Viime vuosina nuorten rikollisuus on aika ajoin tullut julkisuudessa esiin kansalaistottelemattomuuden ja poliittisen aktivismin yhteydessä. Vappuna 2006 Helsingissä nähty yhteenotto poliisin ja nuorison välillä herätti laajaa huomiota. Nuorten poliittista aktivismia ja sen laittomiakin toimintamuotoja on käsitelty hiljattain esimerkiksi Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisussa ”Prekaari-ruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta”. Nuorten rikollisuus on kuitenkin valtaosin perinteistä, epäpoliittista, usein vapaa-aikaan ja alkoholin käyttöön liittyvää massarikollisuutta: varastamista, vahingontekoja, väkivaltaa. Käsillä oleva teos keskittyy tällaisen ”tavallisen rikollisuuden” ja sen kontrollin tarkasteluun.

Henkirikollisuus on toinen kipupiste, jonka kautta nuorisorikollisuus nousee aika ajoin julkisuuteen. Tämä teos sisältää luvun myös nuorten henkirikoksista. Siinä todetaan myönteinen kehitys: vuosituhaten vaihteen molemmin puolin ajoittuneen rikospiikin jälkeen nuorten tekemien henkirikosten määrä on taantunut laskuun.

Kokoelman laatimista on ohjannut pyrkimys monipuolisuuteen ja perinteisten tieteenalarajojen rikkomiseen. Tämä on kriminologiassa luontevaa, koska tieteenalan yhtenäisyyden määrittelee yhteinen tutkimuskohde – rikollisuus ja sen kontrolli.

Julkaisu on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, Nuorisotutkimusverkoston ja Nuorisoasiain neuvottelukunnan yhteishanke. Kiitämme Tommi Hoikkalaa ja Leena Suurpäättä (Nuorisotutkimusverkosto) sekä Matti Hirvolaa, Tarmo Mannista ja Olli Saarelaa (Nuorisoasiain neuvottelukunta/OPM). Toivomme, että yhteistyö jatkuu. Lämpimät kiitokset myös tähän teokseen kirjoittaneille tutkijoille sekä kolmelle ulkopuoliselle asiantuntijalukijalle, jotka antoivat kirjoittajille rakentavaa palautetta.

Helsingissä 31. päivänä elokuuta 2006

Janne Kivivuori
tutkimusjohtaja
OPTL

Päivi Honkatukia
erikoistutkija
OPTL

SISÄLLYS

JOHDANTO, Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori	1
<i>Miksi tämä kirja nuorten rikollisuudesta?</i>	1
<i>Kehityksestä syihin</i>	2
<i>Systä torjuntaan ja rangaistuksiin</i>	4
<i>Yhteiskunnallinen konteksti</i>	7
<i>Tavoitteena rajojen ylittäminen</i>	11
Lähteet	13

Määrä

I	NUORISORIKOLLISUUDEN KEHITYS, Janne Kivivuori	15
	<i>Ilmirikollisuus + piilorikollisuus = kokonaisrikollisuus</i>	17
	Nuorten rikoskäyttäytyminen	17
	<i>Nuorisoriikollisuuskyselyt</i>	18
	<i>Kouluun liittyvät rikokset</i>	22
	<i>Kouluterveyskyselyt</i>	24
	<i>Helsingin nuorten rikollisuus</i>	25
	Nuoret rikosten uhreina	26
	<i>Väkivallan aiheuttama sairaalahoidon tarve</i>	27
	<i>Nuoret väkivaltakokemukset</i>	28
	Nuorten rikosten tulo poliisin tietoon	32
	Nuorten tilastoitu rikollisuus	33
	<i>Tilastolukujen luonteesta</i>	34
	<i>Rikoslakirikokset</i>	35
	<i>Pahoinpitelyrikokset</i>	37
	<i>Ryöstörikokset</i>	39
	<i>Varkausrikokset</i>	41
	<i>Vahingontekorikokset</i>	43
	<i>Tekijät ja teot tilastoissa</i>	44
	Nuorten suhtautuminen nuorten rikoksiin	48
	Yhteenvetoa ja tulkintaa	49
	<i>Väkivalta</i>	50
	<i>Uhkakokemukset</i>	51
	<i>Omaisuusrikollisuus</i>	53
	Lähteet	54
II	NUORTEN HENKIRIKOKSET 1980–2004, Martti Lehti	57
	Historiallinen suhteutus	57
	Kansainvälinen suhteutus	59
	Nuorten henkirikollisuuden määrällinen kehitys	62
	Rikokset	64
	<i>Tekopaikka ja ase</i>	65
	<i>Väkivallan suunnitelmallisuus ja raakuus</i>	67
	<i>Uurit</i>	70
	<i>Päihdeet</i>	72
	Syylliset	75
	<i>Ikä ja sukupuoli</i>	76
	<i>Kansallisuus, kansalaisuus ja syntymämaa</i>	76

<i>Perhetausta ja perheväkivalta</i>	78
<i>Koulutus ja koulumenestys</i>	82
<i>Työelämäsuhde</i>	84
<i>Päihteiden käyttö</i>	84
<i>Aiemmat psyykkiset ongelmat, älykkyys ja mielentilatutkimuksen diagnoosi</i>	88
<i>Aiempi rikollisuus</i>	92
Yhteenvedoa	93
Lähteet	95

Syyt

III PERIMÄ JA YMPÄRISTÖ ANTISOSIAALISUUDEN

KEHITYKSESSÄ, <i>Markus Jokela</i>	97
Johdanto	97
Perinnöllisyyden tutkiminen	99
Antisosiaalisen käyttäytymisen perinnöllisyys	101
Antisosiaalisuuden perinnöllisyyteen vaikuttavia tekijöitä	104
<i>Antisosiaalisuuden luonne</i>	104
<i>Sukupuoli</i>	105
<i>Onko nuoruusiän antisosiaalisuus perinnöllistä?</i>	106
Perimän vaikutus ympäristöriskitekijöille altistumiseen	108
<i>Passiivinen GE-yhteisvaihtelu</i>	109
<i>Reaktiivinen GE-yhteisvaihtelu</i>	110
<i>Aktiivinen GE-yhteisvaihtelu</i>	110
Ympäristön ja perimän vuorovaikutus	112
Käyttäytymisen molekyylit	114
Lopuksi	116
Lähteet	118

IV KASVUYMPÄRISTÖN VARHAISET RISKITEKIJÄT RIKOLLISEN

KÄYTTÄYTYMISEN KEHITYKSESSÄ, <i>Jaana Haapasalo</i>	123
Johdanto: Perhe ja vanhemmuus rikollisen kehityksen ytimenä	123
Suorat ja epäsuorat riskitekijät	124
Raskausajan ja syntymän jälkeiset riskitekijät	126
<i>Äidin terveydentila</i>	126
<i>Synnytyskomplikaatiot</i>	128
<i>Vauvan ravistelu</i>	128
Vanhempien ongelmat	129
<i>Vanhempien nuori ikä</i>	129
<i>Avioero ja yksinhuoltajuus</i>	130
<i>Heikko taloudellinen asema</i>	132
<i>Huoltajien vaihdokset</i>	133
<i>Vanhempien päihde-, mielenterveys- ja rikollisuusongelmat</i>	134
Vanhemmuus	136
<i>Heikot kasvatuskäytännöt</i>	136
<i>Lapsen kaltoinkohtelu</i>	140
<i>Väkivallan näkeminen</i>	143
Millaiset tekijät suojaavat epäsosiaaliselta ja rikolliselta kehitykseltä?	146
Yhteenvedo	150
Lähteet	152

V	NUORISORIKOLLISUUDEN SOSIOLOGISET	
	SELITYKSET, <i>Janne Kivivuori</i>	161
	Turhautuminen	162
	<i>Mertonin paineteoria</i>	162
	<i>Yleinen paineteoria</i>	163
	Irtautuminen	165
	Oppiminen	168
	<i>Differentiaalinen assosiaatio</i>	169
	<i>Yleinen oppimisteoria</i>	169
	<i>Opitut selittelytavat</i>	172
	Leimautuminen	175
	<i>Identiteettimuutos ja rakenteellinen torjunta</i>	175
	<i>Lisäävätkö rikosseuraamukset rikollisuutta?</i>	176
	Köyhyys ja rikollisuus	178
	Lähteet	184
VI	SOSIAALINEN PÄÄOMA JA NUORISORIKOLLISUUS, <i>Venla Salmi</i> ...	187
	Johdanto	187
	Sosiaalinen pääoma, yhteisö ja rikollisuus	190
	Nuorten sosiaalisen pääoman resurssit ja rikoskäyttäytyminen	192
	<i>Nuorten sosiaalinen pääoma</i>	192
	<i>Sosiaalisen pääoman ja nuorten rikollisuuden tutkimus</i>	193
	Vertaisryhmä ja rikoskäyttäytyminen	198
	<i>Nuorten rikollisuus sosiaalisena ryhmäilmiönä</i>	198
	<i>Vertaisryhmä negatiivisen sosiaalisen pääoman tuottajana</i>	200
	Pohdinta	203
	Lähteet	206
VII	RIKOKSET NUORTEN ”JUTTUINA” – NARRATIIVISEN	
	LÄHESTYMISTAVAN MAHDOLLISUUKSIA, <i>Päivi Honkatukia &</i>	
	<i>Leo Nyqvist & Tarja Pösö</i>	211
	Nuorisongelmat ja nuorten ongelmat	211
	Näkökulmaksi asianosaisten tarinat	214
	Miksi ja miten kuulla nuoria ja analysoida kerrottuja tarinoita –	
	esimerkkinä nuorten väkivalta	217
	Väkivaltako vain kerrottua tarinaa?	223
	Narratiivisuus interventio politiikassa	225
	Lopuksi	229
	Lähteet	231

Kontrolli

VIII	RIKOSTEN JA VÄKIVALLAN TORJUNTAA	
	KOULUISSA, <i>Jukka Savolainen</i>	235
	Katsaus vertaileviin tutkimuksiin	238
	Väkivaltaisen käyttäytymisen vähentäminen	241
	Tietoja koulujen kameravalvonnasta	242
	Lopuksi	245
	Johtopäätökset	246
	Lähteet	247

IX	RIKOS LASTENSUOJELUN KENTÄSSÄ, <i>Timo Harrikari</i>	249
	Nuorisorikollisuus ja suomalainen lastensuojelu kansainvälisessä vertailussa	251
	<i>Oikeus- ja huoltomalli institutionalisoinnin ideaalityypeinä</i>	251
	<i>Pohjoismainen lastensuojelulautakuntamalli</i>	253
	<i>Nuorisotuomioistuimet</i>	254
	Rikollisuuskysymyksen historiallinen muotoutuminen osaksi lastensuojelua Suomessa	256
	<i>Esimoderni aika</i>	256
	<i>Kohti modernia lastensuojelua</i>	257
	<i>Kansallisen lastensuojelun perustaminen ja laajentaminen</i>	258
	Nuorisorikollisuus ja nykyiset lastensuojelukäytännöt	262
	<i>Lastensuojelun kolme tasoa</i>	263
	<i>Lastensuojeluviranomaiset muissa rikollisuutta koskevissa säännöksissä</i>	265
	Riskipolitiikan aikaa? Lastensuojelun uudenlainen jälleenkytkentä rikollisuustematiikkaan	266
	<i>Lapsipolitiikan uusi suunta?</i>	266
	<i>Rikosvastuun ikärajan korostunut asema</i>	268
	<i>Sosiaalisesta ennaltaehkäisystä tilannetorjuntaan ja inkapasitaatioon?</i>	269
	<i>Varhaisen puuttumisen ja kohdentamisajattelun nousu?</i>	271
	<i>Leimaamisen välttämisestä nopeaan puuttumiseen?</i>	272
	<i>Oikeutettujen puhujien muutos?</i>	273
	Lopuksi	274
	Lähteet	275
X	NUORTEN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄN TOIMINTA	
	1990-LUVUN ALUSTA NYKYPÄIVÄÄN, <i>Matti Marttunen</i>	281
	Johdanto	281
	Suomalaisen nuorisorikosoikeuden perusteet	280
	Nuorisorikollisuus – huomioita rangaistusjärjestelmän toiminnan näkökulmasta	284
	<i>Nuorten osuus rikoksista ja rangaistuksista</i>	285
	<i>Rikoksia tekevien ja rangaistujen nuorten osuus ikäryhmästä</i>	286
	Rangaistukset – yleiskuvaus	289
	Poliisin ja syyttäjien määräämät seuraamukset	292
	Tuomioistuinkäsittelyyn edenneet rikokset	294
	Tuomioistuinrangaistukset	296
	<i>Tuomitsematta jättäminen</i>	296
	<i>Sakko</i>	296
	<i>Ehdollinen vankeus</i>	297
	<i>Nuorisorangaistus</i>	299
	<i>Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu</i>	303
	Vankiluku	306
	Nuorten kontrollikoneiston toiminnan kokonaisvirta	308
	Kokonaisarvio nuorten seuraamusjärjestelmän toiminnasta	310
	Lähteet	313

XI	NUORET LAITOKSISSA SUOMESSA JA	
	ENGLANNISSA, <i>Tarja Kuula & John Pitts & Matti Marttunen</i>	315
	Johdanto: nuorisorikosoikeuden murros Englannissa	315
	Suomi: nuorisovankien määrä ja kriminaalipoliittinen ilmapiiri	317
	Kysymyksenasettelu	320
	Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrät	321
	Palvelujärjestelmään sisäänpääsy Suomessa	322
	Nuorisorikollisuus ja laitoshoido	325
	Onko Suomessa nuoria varten piilo-oikeusjärjestelmä? – välipäätelmiä	330
	Tuomittu hyvinvointiin?	331
	Suomalainen paradoksi	332
	Suomi, nuoriso-oikeus ja ”kontrollikulttuuri”?	334
	Yhteenvetoa	336
	Lähteet	338

Yhteenveto

XII	NUORTEN RIKOLLISUUDEN JA SEN KONTROLLIN	
	KEHITYSSUUNTIA, <i>Janne Kivivuori & Päivi Honkatukia</i>	341
	Nuorisorikollisuuden kehityssuunnat	341
	<i>Perinteinen omaisuusrikollisuus</i>	342
	<i>Väkivalta</i>	343
	<i>Rikoksista pidättyvien osuus noussut</i>	344
	Nuorisorikollisuuden syyt	344
	Nuorten rikosten ehkäisy ja rangaistukset	346
	Puuttumisen velvoite ja sen kritiikki	349
	<i>Kiista tilannetorjunnasta</i>	351
	Tulevaisuuden haasteita	353
	<i>Piilorikollisuuden ongelma</i>	353
	<i>Nuorten kokonaisrikollisuuden seuranta</i>	354
	<i>Nuorten rikollisuus tietoyhteiskunnassa</i>	355
	<i>Oikeustieto informaatioyhteiskunnassa</i>	356
	<i>Erilaisista lähestymistavoista...</i>	358
	<i>Rajojen ylittämiseen...</i>	361
	Lähteet	363

	Kirjoittajatiedot	365
--	-------------------------	-----

	SUMMARY Juvenile Crime in Finland: Trends, Causes and Control	367
--	---	-----

JOHDANTO

Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori

Miksi tämä kirja nuorten rikollisuudesta?

Nuoruus ymmärretään usein kasvun ja kehityksen, toisinaan myös epävakauden ja kapinoinnin ajaksi. Siksi nuorten tekemiin rikoksiin suhtaudutaan eri tavoin. Niitä voidaan pitää nuoruuteen kuuluvana, ohimenevänä kehitysvaiheena. Niitä saatetaan jopa ihannoida karnevalistisina ja sankarillisina irtiottoina aikuisyhteiskunnan normistoista. Toisaalta rikosten tekeminen mielletään riskiksi niin nuorelle itselleen kuin muillekin. Rikoksiin syylistyvä nuori on vaarassa joutua huonoon seuraan, syrjäytymis- ja rikoskierteeseen, jos asiaan ei puututa. Rikos näyttäytyy myös uhkana moraaliselle järjestykselle. Rikos on nähty sekä sairauden oireena että terveen nuoruuden normaalina ilmiönä.

Rikos herättää ihmisissä voimakkaita moraalitunteita, sitä voimakkaampia mitä vakavammasta teosta on kysymys. Kaikki rikoksentekijät eivät kuitenkaan liene tässä suhteessa samalla viivalla: nuoren tekemä rikos näyttäytyy vakavampana kuin aikuisen tekemä, muuten samanlainen rikos. Eivätkä nuoretkaan ole tässä suhteessa yhtenäinen ryhmä, vaan muun muassa heidän sukupuolensa ja etninen taustansa vaikuttavat siihen, miten heidän tekemiinsä rikoksiin suhtaudutaan. Rikosten on perinteisesti nähty kuuluvan pikemminkin poikien ja miesten kuin tyttöjen ja naisten maailmaan. Siksi poikien tekemät rikokset voidaan helposti ohittaa toteamalla poikien olevan poikia, kun taas nykytyttöjen usein lisääntyneeksi oletettu rikollisuus herättää huolta paitsi tyttöjen omasta myös koko kansakunnan tulevaisuudesta: pelätään tyttöjen miehistymistä ja sitä, että he ovat hylkäämässä naisille perinteisesti kuuluneen vastuullisen hoivaroolin, yhden moraalisen järjestyksen tukipilarin. Samalla tavalla maahanmuuttajanuorten tekemät rikokset synnyttävät pelkoa yhteiskunnan perustavanlaatuisesta muutoksesta, jota ei kansallisvaltioiden rajojen aukenemisen jälkeen pidetä enää sellaisena tuttuna ja turvallisena lintukotona kuin aiemmin.

Nuorisorikollisuus on siis tunteita herättävä ja siksi vaikea aihe. Tässä kirjassa aihepiiriä lähestytään empiirisen tutkimustiedon ja erilaisten tutkimuksellisten näkökulmien kautta. Nuorisorikollisuutta on tutkittu viime aikoina suhteellisen paljon Suomessa, mutta meiltä puuttuu tuore suomenkielinen teollinen perusteos, jossa erilaiset näkökulmat olisivat edustettuna¹. Tämä kirja koostuu empiiriseen tutkimukseen perustuvista artikkeleista, joissa hyödynnetään kriminologian teoreettisia keskusteluja. Artikkelikokoelman eri artikkeleita yhdistävänä piirteenä on tarkastella nuoria rikosten tekijöinä, joskin kysymys myös uhriksi joutumisesta ja sivustakatsomisesta on läsnä monissa artikkeleissa. Nuoruus ymmärretään osin nuorisorikollisuuden legaalisten ikärajojen määrittämänä ikävaiheena, mutta sitä tarkastellaan myös aikuisyhteiskunnan eri toimijoiden määrittelyjen kohteena sekä nuorten subjektiivisesti kokemana elämänvaiheena. Kirja ei anna yhtä vastausta, vaan tavoitteena on tarjota lukijalle erilaisia näkökulmia, jotka virittävät pohtimaan nuorten rikollisuuden piirteitä, kehitystä, syitä ja sitä vaikeaa kysymystä, miten siihen pitäisi puuttua.

Esittelemme tässä johdannossa kirjan luvut. Teemme myös lyhyen katsauksen suomalaisen yhteiskunnan viimeaikaisiin kehityssuuntiin, joilla on vaikutuksensa nuorisorikollisuuden kehitykseen, piirteisiin sekä siihen kohdistuviin ehkäisy- ja kontrollitoimenpiteisiin. Varsinaiset artikkelit voidaan jakaa kolmeen osaan teoksen alaotsikon mukaisesti. Luvut I ja II kuvailevat nuorten rikollisuuden *määrää*, piirteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia. Tämän jälkeen, luvuissa III–VII, kirjoittajat tarkastelevat nuorten rikoskäyttäytymisen *syitä* huomioiden niin yksilökohtaiset kuin sosiaaliset ja kulttuurisetkin syyt. Kolmantena tarkastelukohteena on nuorten rikollisuuteen kohdistuva *kontrolli*. Lukujen VIII–XI kirjoittajat kuvaavat, miten yhteiskunta reagoi nuorten rikollisuuteen alkaen rikosentorjunnasta ja päätyen seuraamusjärjestelmän toimintaan.

Kehityksestä syihin

Kirjan aloittaa Janne Kivivuori tarkastelemalla nuorten rikollisuuden määrällistä kehitystä. Artikkelit vastaa kysymyksiin siitä, onko nuorten rikollisuus lisääntynyt ja jos on, niin missä rikoslajeissa? Miten poikien ja tyttöjen rikollisuus on kehittynyt viime vuosina? Artikkelissa hyödynnetään useita eri tieto-

¹ Aiempia, samaan aiheeseen liittyviä teoksia ovat mm. Inkeri Anttilan *Nuori Lainriikkoja* (1952) sekä Ahti Laitisen ja Marja-Liisa Nyholmin toimittama *Luvaton nuoruus* (1995).

lähteitä. Viralliset rikostilastot (poliisi- ja tuomioistuintilastot) syntyvät tehtyjen rikosten ja niihin kohdistuvan kontrollin monimutkaisen vuorovaikutuksen tuloksena. Suurin osa rikoksista ei tule viranomaisten tietoon ja jää tilastoitamatta. Siksi tarvitaan myös muita tietolähteitä nuorten rikollisuudesta, kuten kyselyjä nuorten itse ilmoittamasta rikollisuudesta ja uhriksi joutumisesta. Rikosten määrän kuvaaminen on siksi vääjäämättä myös kuvausta sosiaalisen kontrollin muutoksista yhteiskunnassa.

Kirjan toisessa luvussa *Martti Lehti* luo katsauksen nuorten tekemiin henkirikoksiin eli kuolemaan johtaneeseen väkivaltaan². Näiden tekojen määrä on vaihdellut vuosittain nolasta kymmeneen. Ne ovat kuitenkin rikoksista kaikkein vakavimpia, ja ilmaus, jonka mukaan yksikin rikos on liikaa, sopii niihin erityisen hyvin. Jo tästä syystä henkirikokset ansaitsevat oman lukunsa tässäkin teoksessa. Lisäksi suomalainen henkirikostaso on korkeampi kuin Länsi-Euroopassa yleensä ja varsinkin korkeampi kuin muissa Pohjoismaissa. Lehden luku sisältää kiinnostavan vertailun muihin maihin: nuorten osalta kuva ei ole yhtä synkkä kuin koko henkirikosilmiön osalta. Henkirikollisuus on myös siinä mielessä keskeinen rikoslaji, että se näkyy varsin paljon mediassa, erityisesti katujen rikosjulkisuudessa eli lööpeissä. Huomiota herättävät tapaukset synnyttävät helposti huolta ja vaatimuksia aikaisempaa tehokkaammista keinoista puuttua nuorten väkivaltarikollisuuteen.

Kolmannessa luvussa siirrytään kirjan toiseen pääteemaan, eli rikosten tekemisen syihin. Tämän osan kirjoittajien näkökulmat ulottuvat yksilökohtaisista selityksistä sosiaalisen ympäristön rakenteellisiin ja kulttuurisiin piirteisiin. *Markus Jokela* selittää nuorten rikollisuutta ja laajemmin antisosiaalista käyttäytymistä perinnöllisillä tekijöillä, joiden vaikutus ilmenee moniulotteisessa vuorovaikutuksessa ympäristötekijöiden kanssa. Yksilön perimä voi persoonallisuuden piirteiden kautta lisätä rikosalttiutta rikollisuutta suosivissa olosuhteissa. Esimerkiksi se, että jengiin ajautunut nuori tekee rikoksia, ei johdu välttämättä vain ryhmän vaikutuksesta, vaan nuori on voinut omien taipumustensa ajamana hakeutua ympäristöön, joka edelleen vahvistaa hänen yksilökohtaista alttiuttaan norminrikkomuksiin.

Monet rikoksia paljon tekevistä ja kontrollijärjestelmän piiriin joutuneista (esimerkiksi vangit) ovat kokeneet lapsuudessaan kaltoin kohtelua, heitteille jättämistä ja suoranaista väkivaltaa. Kirjan neljännessä luvussa *Jaana Haapasalo* tarkastelee varhaisen kehitysympäristön vaikutuksia myöhempään elä-

² Rajausta kuolemaan johtaneeseen väkivaltaan tarkoittaa, että henkirikoksen yritykset ovat tarkastelun ulkopuolella.

mään. Hän viittaa varhaisella kehitysympäristöllä elämänvaiheisiin, jotka ulottuvat aina kohdusta lapsuuteen ja nuoruuteen. Hän pohtii traumaattisten kokemusten vaikutusta yksilöiden elämään omien tutkimustensa ja monipuolisen tieteellisen kirjallisuuden pohjalta – näkökulmanaan nuorten rikosten tekemisen selittäminen.

Sosiologiset/kriminologiset (nuoriso)rikollisuutta koskevat teoriat ja selitykset ovat puolestaan keskittyneet yhteiskunnan ja yhteisöjen rakenteellisiin piirteisiin. Kirjan viidennessä luvussa Kivivuori esittelee klassisina pidettyjä selityksiä: paine-, oppimis-, alakulttuuri- ja leimaamisteoriaa ja pohtii niiden empiiristä sovellettavuutta. Seuraavassa luvussa *Venla Salmi* ottaa tarkasteluun yhden uudemman kriminologiassa käytetyn selitysmallin; hän kuvaa sosiaalisen pääoman ja rikollisuuden välistä suhdetta. Hän viittaa sosiaalisella pääomalla sosiaalisesta ympäristöstä saatavaan apuun ja tukeen, kuten myös sosiaaliseen kontrolliin. Hänen näkemyksensä mukaan hyvin toimiva yhteisöllisyys muodostaa kiinnipitävän ympäristön, joka estää nuoria tekemästä rikoksia ja joutumasta rikolliselle uralle. Kirjan seitsemännessä luvussa *Päivi Honkatukia*, *Leo Nyqvist* ja *Tarja Pösö* kääntävät analyyttisen katseen rikollisuuden kausaalisesta selittämisestä nuoriin itseensä ja heidän subjektiivisiin näkemyksiinsä tekemistään rikoksista. He pohtivat, miten tutkimuksessa ja nuoriin kohdistuvissa interventioissa voisi tavoittaa nuoret inhimillisinä toimijoina riippumatta siitä, että he ovat tehneet rikoksia tai muita moraalittomina pidettyjä tekoja.

Syistä torjuntaan ja rangaistuksiin

Kirjan kolmantena pääteemana on nuorisorikollisuuden kontrolli. Kahdeksannessa luvussa *Jukka Savolainen* tarkastelee rikoksentorjuntaa kouluissa. Kouluissa tehtävä ennaltaehkäisevä työ on tärkeä osa tätä rikoksentorjuntaa, mutta toimenpiteiden vaikuttavuutta mittaavia arviointitutkimuksia ei Suomessa ole juuri tehty. Savolainen korostaakin, että jos haluamme tietää hankkeiden vaikutuksista rikollisuuteen, joudumme käyttämään kokeellista tutkimusta. Sen ideana on verrata ryhmää, johon hanke on kohdistettu, ryhmään, johon hanketta ei ole kohdistettu. Koska tällaisia tutkimuksia ei Suomessa ole tehty, Savolainen kuvaa ulkomaisia tutkimuksia kahden meta-analyysin esittelyn avulla. Meta-analyysit ovat tutkimuksia, jotka kokoavat ja vetävät yhteen lukuisten yksittäisten arviointitutkimuksen tuloksia; ne pyrkivät ikään kuin ”näkemään metsän puilta”. Ulkomaisten kokeellisten tutkimusten perusteella nouseekin

esiin eräitä toimiviksi osoitettuja käytäntöjä ja periaatteita, kuten varhainen puuttuminen ja toimenpiteiden kohdistuminen yhteisötasolle yksilötason sijaan.

Kirjan yhdeksännessä luvussa *Timo Harrikari* pohtii lastensuojelun merkitystä rikollisuuden ehkäisyssä ja viranomaiskäsitelyssä. Tunnetun suomalaista kriminaalipolitiikkaa kuvaavan iskulauseen mukaan ”sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”. Suomessa rikosoikeusjärjestelmää pidetään viimesijaisena keinona; nuorten rikosten ennaltaehkäisyn on nähty kuuluvan pääasiassa sosiaali- ja nuorisotyölle. Rikosoikeusjärjestelmän tehtävänä on pidetty ainoastaan rangaistuksen määräämistä, kun taas lastensuojelu huolehtii nuoren rikoksentekijän kuntouttavasta toiminnasta sekä rikosoikeusjärjestelmän sisällä (mm. ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen valvonta, vankiloissa tehtävä kuntouttava työ) että sen ulkopuolella (mm. lastensuojelu ja muu sosiaalityö). Lisäksi kaikki alle 15-vuotiaat rikoksentekijät kuuluvat lastensuojelujärjestelmän piiriin, sillä he eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Tässä niin kutsutussa hyvinvointi- tai huoltomallissa rikoksia tehnyt nuori nähdään pikemminkin hoidon ja valvonnan tarpeessa olevaksi kuin rangaistavaksi, ja rikokset tulkitaan oireiksi muista ongelmista. Harrikari esittelee suomalaisen järjestelmän historiallisia taustoja ja esittää kriittisiä tulevaisuuden visioita.

Matti Marttunen kuvaa artikkelissaan nuorten rikosoikeudellisen kohtelun kehitystä Suomessa viimeisten 15 vuoden aikana. Hän osoittaa, että samaan aikaan kun puhutaan nuoriin kohdistuvan kontrollin kiristymisestä (esim. Törönen 2004), rikosoikeusjärjestelmän piirissä on kehitetty uusia rangaistusmuotoja, joiden toivotaan integroivan rikoksista tuomittuja nuoria yhteiskuntaan aikaisempaa paremmin. Tähän liittyy myös viime aikoina yleisesti hyväksytyksi tullut pyrkimys lähentää lastensuojelun ja rikosoikeuden näkökulmia viranomaisyhteistyön kautta (Nuotio 2004). Vaikka julkisessa keskustelussa on ollut esillä ”kurinpalautukseen” tähtääviä aloitteita, esimerkiksi rikosvastuun ikärajan alentaminen tai poistaminen, ei nuorisorikosoikeuden kehitystä viime vuosina voi kuvata yksiulotteisesti ankaruus-lievyys -janalla.

Tarja Kuula, John Pitts ja Matti Marttunen vertaavat erilaisissa laitoksissa asuvien nuorten määriä Suomessa ja Isossa-Britanniassa. Kansainvälinen vertailu on haastava tehtävä – ei vähiten siksi, että järjestelmät poikkeavat toisistaan – mutta se voi paljastaa yllättäviä asioita. Kirjoittajat osoittavat, että vaikka suomalaisista vankiloista ei nuoria juuri löydy, muissa laitoksissa, kuten koulu-, perhe- ja lastenkodeissa, on enemmän nuoria. Usein he ovat näissä laitoksissa ainakin osaksi siitä syystä, että he ovat tehneet rikoksia. Kirjoittajat

kysyvät, eläkö suomalaisen lastensuojelun piirissä eräänlainen piilorikosoi-
keusjärjestelmä.

Kirja päättyy loppulukuun, jossa tehdään yhteenvetoa ja samalla avataan eräitä uusia teemoja. Jo tässä on kuitenkin syytä korostaa, että vaikka käsillä oleva teos on laaja-alainen, se ei tietenkään voi olla kattava tai täydellinen. Eräitä keskeisiä nuorisoriikollisuuden teemoja on jouduttu jättämään pois tai vähälle käsittelylle. Tärkeistä lähestymistavoista jää pitkälti puuttumaan esimerkiksi nuorisotutkimuksen teoreettinen traditio, jossa nimenomaan nuoruuden käsitettä on problematisoitu ja tarkasteltu sosiaalis-historiallisesti vaihtelevana ilmiönä. Näissä tutkimuksissa nuorten omat näkökulmat ja ymmärrys toiminnastaan ovat keskiössä. Suuntaus on elänyt vahvana suomalaisessa nuorisotutkimuksessa (esim. Hermonen 2006; Suurpää & Hoikkala 2005; Hautaniemi 2004; Suutari 2001). Kriminologian piirissä sitä edustavat alakulttuuriteorioita soveltavat tutkimukset. Rikosten tekeminen nähdään tässä lähestymistavassa osana nuorten keskinäistä vuorovaikutusta, eli nuorisokulttuureja, kuten myös osana valta-, vasta- ja alakulttuurien välistä dynamiikkaa. Toinen tärkeä traditio, joka jää tässä kokoelmassa ansaitsemaansa vähemmälle huomiolle, on psykiatrinen ja terveystutkimuksellinen näkökulma. Sen piirissä on – vain yhden esimerkin mainitaksemme – mm. todettu nuorten rikosaktiivisuuden ja masennuksen selkeä korrelaatio (Ritakallio ym. 2005). Tulevaisuudessa kriminologian onkin syytä kehittää yhteyksiään sekä nuorisotutkimukselliseen lähestymistapaan että luonnontieteiden näkökulmaan (ks. luku XII).

Ongelma-alueista alkoholin käytön ja rikollisuuden yhteyttä on tässä teoksessa niin ikään sivuttu melko pinnallisesti, kuten myös nuorten huumausainerikollisuutta ja sen kontrollia. Maahanmuuttajanuorten erityiset ongelmat ja niiden yhteydet rikoskäyttäytymiseen, sekä toisaalta maahanmuuttajanuorten kohtelu seuraamusjärjestelmässä, ansaitsevat niin ikään huomiota. Aiheesta on tänä vuonna valmistunut tai valmistumassa parikin tutkimusta: Juhani Iivarin (2006) tutkimus sekä Päivi Honkatukian ja Leena Suurpään tutkimus, joka on osa eurooppalaista yhteishanketta *Inside the Outsiders*. Tulevaisuudessa tällaiseen teokseen tulisi myös liittää erillinen luku nuorista ja tietoyhteiskunnan uusista rikoslajeista: tietokonerikollisuudesta ja Internetiin liittyvästä tekijänoikeusrikollisuuden problematiikasta.³ Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty myös viime aikoina kohua herättänyt kysymys poliittisen aktivismin ja rikollisten toimintamenetelmien suhteesta (ks. esim. Kalliala 2005; Hoikkala &

³ Kaikki luetellut, tästä teoksesta puuttuvat kysymykset ovat sellaisia, että niistä on tekeillä tällä hetkellä tutkimusta. Tietokonerikollisuudesta ks. myös luku XII tässä teoksessa.

Salasuo 2006). Näiden sinänsä tärkeiden erityiskysymysten asemesta huomio on keskitetty nuorten perinteisen massarikollisuuden – varastamisen, vahingontekojen ja väkivallan – ja sen kontrollin tutkimukseen.

Yhteiskunnallinen konteksti

Nuoret elävät ja jotkut heistä tekevät rikoksia aina tietyissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa, mikä on otettava huomioon arvioitaessa nuorisorikollisuuden kehitystä, syitä ja siihen kohdistuvia toimenpiteitä. Viime vuosien aikana on tapahtunut muutoksia useilla elämänaloilla. Sen vuoksi pohdimme seuraavassa lyhyesti suomalaisen yhteiskuntaelämän kehityspiirteiden yhteyttä nuorisorikollisuuteen.

Talouskehityksen kannalta 1990-luvun alun lama merkitsi vedenjakajaa. Työttömyys on jäänyt laman jälkeen korkealle tasolle, ja osa väestöstä kärsii yhä syvemmin erilaisista toimeentulo-, päihde- ja mielenterveysongelmista. Monet osoittimet viittaavat lasten ja nuorten elinolojen vaikeutumiseen. Lastensuojelun toimenpiteet, kuten huostaanotot, ovat lisääntyneet. Sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kasvanut viime vuosina muutaman prosentin vuosivauhdilla, ja suomalaisista alle 18-vuotiaista oli vuonna 2003 sijoitettuna joka sadas, eli kaikkiaan 14 704 lasta. (Lastensuojelu 2004). Perheiden hyvinvoinnilla on ilmeinen vaikutus nuorten rikosalttiuteen (ks. luvut IV ja V), joten näillä kehityssuunnilla olettaisi olevan rikollisuutta lisääviä vaikutuksia. Rikollisuuskehityksessä ei tosin voida nähdä yksiselitteisiä nousutrendejä vastaavana aikana – esimerkiksi väkivallassa oli vuosituhanteen vaihteessa nousuvaihe, joka näyttää aivan viime vuosina päättyneen. Viimeisen kymmenen vuoden aikana yhä suurempi osa nuorista on myös pidättynyt lainrikkomuksista. Toisaalta lasten tilastoitu väkivalta on lisääntynyt, samoin uhkailujen kokeminen (luku I). Nämä kaikki trendit voivat liittyä jollakin tavalla yhteiskunnan suuriin taloudellisiin kehityssuuntiin. Kriminologinen tutkimus ei kuitenkaan tue mitään yksinkertaista yhteyttä taloudellisen laman ja rikosten kokonaismäärän välillä: laman jotkut vaikutukset voivat lisätä rikollisuutta joissakin ryhmissä ja vähentää sitä toisissa ryhmissä. Lisäksi kontrollin tehostuminen ja tilaisuusrakenteen muutokset voivat vaikuttaa rikollisuutta vähentävästi, niin että yksilöiden käyttäytymiseen vaikuttavien riskitekijöiden mahdollinen lisääntyminen ei pääse ilmenemään lisääntyneenä rikollisuutena.

Lama merkitsi monille vedenjakajaa turvallisen menneisyyden ja epävarman tulevaisuuden välillä. Esimerkiksi työttömyys näyttää lisäävän pelkoa

joutua rikosten uhriksi riippumatta siitä, onko yksilö joutunut rikoksen uhriksi vai ei (Smolej & Kivivuori 2005). Taloudellinen epävarmuus ja turvattomuus voivat siis kanavoitua rikoksen peloksi tai saada ihmiset kokemaan sosiaalisen ympäristön aiempaa uhkaavampana. Tämä taas luo pohjaa vaatimuksille tehdä jotakin subjektiivisiin pelkoihin perustuvan asiantilan korjaamiseksi. Siten myös nuoriin rikosentekijöihin kohdistuvan kontrollin tehostuminen ja lisääntyneet vaatimukset rikosoikeudellistaa lasten kohtelua (ks. Harrikari tässä kirjassa) voivat osin selittyä yleisellä yhteiskunnallisella ja taloudellisella kehityksellä.

Talous ja syrjäytyminen eivät selitä rikollisuuden ja rikoskontrollin vaihtelua tyhjentävästi. Myös *kulttuurilla* voi olla täysin itsenäinen roolinsa. Tämä näkyy esimerkiksi väkivaltaviihteen voimakkaana lisääntymisenä ja rikosuutisoinnin räjähdysmäisenä kasvuna viimeisen neljännesvuosisadan aikana (Kivivuori ym. 2002; Kemppi & Kivivuori 2004). Rikosmedialla ja uutisoinnilla voi olla itsenäistä vaikutusta rikosten tekemiseen (Alvesalo & Santtila 2004; Kivivuori 2004), mutta vieläkin merkittävämpi niiden rooli lienee kontrolli- ja uhkakuvapolitiikan muotoutumisessa. Tiedetään, että rikosuutisoinnin seuraaminen vähentää sosiaalista pääomaa ja ihmisten luottamusta toisiinsa (Salmi ym. 2005). Rikosviihteen ja -uutisoinnin lisääntyminen voi viedä eteenpäin pelon kulttuuria ja herättää vaatimuksia kontrollin koventamisesta (Furedi 1998).

Kulttuurinen muutos on sekin, että nuorten suhtautuminen rikollisuuteen on muuttunut viimeisen kymmenen vuoden aikana entistä tuomitsevammaksi. Vielä kymmenen vuotta sitten nuoret olivat paljon valmiimpia näkemään rikollisuuden ”murrosikään” kuuluvana ”normaalina” kehitysvaiheena tai jopa muiden ongelmien ”viestimisenä” (ks. luku I). Nykyään nuoret hyväksyvät tällaisia kulttuurisia ymmärrystapoja selvästi vähemmän kuin aikaisemmin. Tämä kulttuurinen muutos voi selittää vaikkapa nuorten tekemien omaisuusrikosten vähenemistä (luku I). Samalla herää kysymys: *miksi* nuorten suhtautuminen lain ja muiden normien rikkomiseen on tullut kielteisemmäksi? Kriminologit ovat viitanneet mm. kilpailuyhteiskunnan syntyyn. Myös muut aikalaiskommentaattorit ovat havainneet nuoruuden muutoksen tässä suhteessa. Runoilija-opettaja Arno Kotro on todennut, nykykuoret ”kuulevat epävarmuuden ja pätkätöiden tositarinoita, se ei voi olla vaikuttamatta ajatteluun” (Tuusvuori 2005). Jos taloudellisen pärjäämisen ajatellaan riippuvan yhä enemmän omista voimista ja omista suorituksista, pienikin tahra maineessa voidaan kokea uhkaksi omalle tulevaisuudelle. Rikosten tekeminen voi siten mielikuvissa liittyä aiempaa enemmän ”luusereihin”. Kovenevan kilpailuhengen yhteydestä

lisääntyvään lainkuuliaisuuteen kaivattaisiin – aikalaisdiagnoosien tueksi – empiiristä tutkimusta.

Samaan yhteiskunnalliseen kontekstiin liittyy myös asuinalueiden eriytyminen. Väkivallan uhriksi joutumisen riski näyttää olevan eriytymässä: köyhien riskit ovat lisääntyneet, varakkaiden vähentyneet. Tämä trendi ilmentää nuorten yhteiskunnallisen aseman ja paikan suhteellista heikentymistä viimeisen neljännesvuosisadan aikana (Kivivuori 2005c). Alempiin tulotaseihin kuuluvien suhteellinen nuorentuminen on eriyttänyt väkivaltariskejä kotitalouden tulojen mukaan.⁴ Taustalla voi myös olla asuinalueiden eriytyminen sen mukaan, kuinka varakkaita ihmisiä niillä asuu. Ainakin pääkaupunkiseudulla on havaittavissa tällaista asuinalueiden eriytymistä kotitalouksien varallisuuden mukaan (Kortteinen ym. 2001).

Yksi merkittävä yhteiskunnallinen muutos on Suomen muuttuminen maahanmuuttomaaksi viimeksi kuluneiden 15 vuoden aikana. Vaikka kansalaisuudeltaan ulkomaalaisten määrä on Suomessa tätä nykyä vain parisen prosenttia, heidän määränsä kasvu on ollut nopeinta koko Euroopassa. Valtaosa maahanmuuttajista asuu Etelä-Suomessa, ja varsin moni heistä on nuori. Siten suomalaisen yhteiskunnan *monikulttuuristuminen* koskettaa erityisesti nuoria; he joutuvat kohtaamaan monikulttuurisen arjen eri tavalla kuin aikuiset, mikä merkitsee paitsi erilaisia myönteisiä kohtaamisia ja uuden oppimista, myös konflikteja eri kulttuurista tulevien kanssa jokapäiväisessä elämässä (Harinen 2003). Varsinkin ulkoiselta olemukseltaan kantasuomalaisista poikkeavat – mutta myös venäläissyntyiset – maahanmuuttajat kohtaavat syrjintää, rasismia ja jopa väkivaltaa, mikä osoittaa, että heitä ei aina olla kovin valmiita hyväksymään suomalaisen yhteiskunnan täysvaltaisiksi jäseniksi (mm. Jasinskaja-Lahti ym. 2002). Myös maahanmuuttajanuorten rikollisuus on viime aikoina noussut julkisen huolen kohteeksi, mutta aihepiiriä on tutkittu toistaiseksi vähän (Künnapuu 2003). Monikulttuuristuminen on herättänyt huomaamaan, että rikollisuuden taustalla vaikuttavien tekijöiden moninaistuminen muokkaa myös väistämättä rikosten ehkäisyn ja kontrollin toimintakenttää ja edellytyksiä. On esimerkiksi kysytty, kykeneekö suomalainen kriminaalipolitiikka nykyisellään ottamaan riittävästi huomioon maahanmuuttajien erityisaseman ja -tarpeet (Kostiainen 2004).

Poliittisilla päätöksillä on siis roolinsa sekä nuorten rikollisuuden että sen kontrollin ymmärtämisessä. Tämä kanavoituu osin edellä jo mainittujen talou-

⁴ Tähän trendiin on voinut vaikuttaa suomalaiseen kulttuuriin kuuluva nuorten varhainen lähtö vanhempien kodista.

dellisten olojen ja perheissä vallitsevien olosuhteiden kautta, kun talous- ja perhepolitiikka vaikuttavat siihen, miten perheet jaksavat huolehtia lapsistaan ja valvoa heitä. Myös muut politiikan alueet vaikuttavat. Alkoholipolitiikalla on suorat kytkökset nuorten rikollisuuteen: jos alkoholin saatavuus helpottuu hinnan alentumisen vuoksi, nuorten humalajuominen voi lisääntyä, mikä lisää sekä rikosten tekemisen että niiden uhriksi joutumisen todennäköisyyttä. Eri-tyisesti nuorten väkivallasta varsin suuri osa tapahtuu alkoholin vaikutuksen alaisena (Kivivuori 2005b, 43–45). Kontrollipolitiikalla on itsestään selvä yhteys nuorten rikosten kontrolliin, mutta sillä voi olla vaikutusta myös nuorten rikollisuuteen: se voi vähentää rikollisuutta, jos esimerkiksi julkisten tilojen valvonta tehostuu. Se voi myös lisätä rikollisuutta, jos leimaamisvaikutukset johtavat nuorten rikosurien sementoitumiseen tai jos nuoriin (esimerkiksi jotakin tyyliisuuntaa edustaviin tai kaupungilla aikaansa viettäviin) aletaan suhtautua epäluotettavana ja epäilyttävänä ryhmänä, jota on valvottava ja pidettävä kurissa (esim. Törrönen 2004). Se voi johtaa myös molempiin, jos kontrolli vähentää massarikollisuutta, mutta luo samalla epäluottamuksen ilmapiiriä nuorten ja viranomaisten/aikuisyhteiskunnan välille sekä jämäyttää rikoksia tehneet nuoret rikosurille. Näitä kysymyksiä käsitellään konkreettisemmin kirjan kontrollipolitiikkaa ja seuraamuksia käsittelevissä luvuissa (ks. esim. luvut IX, X ja XII).

Edellä kuvatun kaltaiset prosessit voivat olla osin tahattomia. Edellä viitattiin esimerkiksi siihen, että lisääntyvä rikosuutisointi ja -viihde voivat lisätä pelkoja. Tämä ei tarkoita, että yksittäiset toimittajat haluaisivat tehdä yhteiskunnasta pelon kuivattaman autiomaan. Lukuisten toimijoiden yksittäiset päätökset (esittää väkivaltaa televisiossa tai tehdä rikosuutinen) summautuvat, minkä ei-aiottuna seurauksena voi olla pelon kulttuurin ja linnoitusyhteiskunnan nousu. Toinen esimerkki: keskiluokkainen perhe, joka muuttaa Itä-Helsingin kerrostalosta omakotitaloon Nurmijärvelle, ei tällä päätöksellään halua lisätä pelkoja tai rikollisuutta entisellä asuinalueellaan. Jos kuitenkin monet tekevät näin, lopputulos voi olla tämä. Kolmas esimerkki: ne, jotka keskeyttävät yksittäisen nuorisorikollisen rikossarjan ja saattavat hänet viralliskontrollin piiriin, eivät tällä toiminnallaan pyri leimaamaan tai sitomaan rikosentekijää rikosuralle, mutta prosessin lopputulos voi olla tämä. Yhteiskunnalliset ilmiöt toteutuvat usein yksilötoimijoiden päätösten ei-aiottuina ja tahattomina seurauksina. Tämä ei kuitenkaan välttämättä vapauta vastuusta pohtia oman toiminnan erilaisia seurauksia. Viranomaisten ja tiedostusvälineiden edustajien olisi syytä olla tietoisia myös ei-toivottujen seurausten mahdol-

lisuudesta – siinäkin tapauksessa, että he eivät syystä tai toisesta voi muuttaa omaa toimintaansa.

Yksilö- ja ympäristötekijöiden vaikutusten vaihtelu liittyy nuorten rikollisuuden ilmiönä yhteiskunnan ja kulttuurin suuriin kehityspiirteisiin ja megatrendeihin. Kun traditioiden yhteen sitoma yhteiskunta on murtunut ja murtumassa modernin yksilöllistyneen yhteiskunnan tieltä, ihmisten kohtaloihin vaikuttavat aikaisempaa enemmän heidän yksilökohtaiset halunsa, toiveensa, ominaisuutensa ja kykynsä. Tätä kehitystä on eri näkökulmista analysoitu elämänpolitiikan merkityksen kasvuna (Hoikkala 1998) ja yksilökohtaisten tekijöiden selitysosuuden historiallisena nousuna (Jokela 2005). Siksi rikollisuuden syiden ja seurausten tarkastelussa on perusteltua ottaa huomioon sekä yksilö- että yhteisötasoiset tekijät ja niiden vuorovaikutus.

Tavoitteena rajojen ylittäminen

Tämän kirjan kirjoittajien ja teemojen valintaa on ohjannut pyrkimys monipuolisuuteen, poikki- ja monitieteisyyteen. Olemme halunneet ylittää sellaisia traditioiden, tieteenalojen ja menetelmien jakoja, joiden varaan vastaavat kokoomateokset joskus tietoisestikin rakennetaan. Niinpä esimerkiksi rikollisuuden syitä tarkasteleva luku alkaa yksilökohtaisista tekijöistä ja etenee sosiaaliin ympäristöön liittyviin ja lopulta kulttuurisiin tekijöihin sekä siihen, miksi nuoret itse kokevat tekevänsä rikoksia. Kokonaisuutena kirja sisältää sekä selittämiseen että ymmärtämiseen liittyviä lukuja, samoin sen kuvaamat tiedot nojaavat sekä määrälliseen että laadulliseen tutkimukseen.

Tutkimusalana kriminologia tarkastelee rikollisuutta ja siihen kohdistuvia reaktioita. Aiheen rajaus kohdeilmiön mukaan merkitsee sitä, että kriminologia on suotuisa kenttä tieteenalarajojen ylittämiseen. Tämä on antanut meille mahdollisuuden pyrkiä pluralismiin ja moniäänisyyteen – olemme myös halunneet houkutella lukijoiden älyllistä uteliaisuutta. Eri näkökulmia määrittävät omat käsitteistöt ja perusoletukset. Niiden tulokset eivät kuitenkaan välttämättä ole erilaisia tai ristiriitaisia.

Teoksessaan *Akateemiset heimokulttuurit* Oili-Helena Ylijoki (1998) kuvaa, miten opiskelussa on keskeistä usein piilo-opetusohjelmana toteutuva opiskelijoiden sosiaalistaminen tieteenalakulttuurien sääntöihin ja normeihin. Tällaiseen kasvatukseen voi jopa liittyä sen opettamista, että muiden tieteenalojen näkökulmat ja selitystavat ovat jollakin tavalla huonoja tai epäkelpoja. Tämän kirjan koostamista on ohjannut tietoinen pyrkimys purkaa tällaisia asenteita.

On tarkoituksellista ja harkittua, että rikollisuutta käsittelevässä kirjassa on puhetta käyttäytymisen molekyyleistä ja normien rikkomiseen liittyvästä kulttuurisesta karnevaalista, selittämisestä ja ymmärtämisestä, määrästä ja laadusta – kaikki sulassa sovussa.

Lähteet

- Alvesalo, Anne & Santtila, Pekka (2004) *Pahat pojat -elokuva ja rikollisuus*. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 17.
- Anttila, Inkeri (1952) *Nuori lainriikkoja*. Porvoo: WSOY.
- Furedi, Frank (1998) *Culture of Fear. Risk-Taking and the Morality of Low Expectations*. London: Cassell.
- Harinen, Päivi (2003) toim. *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 38.
- Hautaniemi, Petri (2004) *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 41.
- Hermonen, Merja (2006) *Pimeä hehku. Saatananpalvonta ja satanismi 1990-luvun suomalaisessa nuorisokulttuurissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 64. Helsinki: Loki-kirjat.
- Hoikkala, Tommi (1998) Traditioista vapaan valinnan illuusio. *Teoksessa* J. P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (2006) Prekaariruoska? Portfoliosukupolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisusarja.
- Iivari, Juhani (2006) *Tuomittu maahanmuuttaja*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja 154.
- Kemppi, Sari & Kivivuori, Janne (2004) *Rikosuutisoinnin määrä Yleisradion television pääuutislähetyksessä 1985–2003*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus tiedonantoja 63.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkina, K. & Vesala, T. (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokela, Markus (2005) Geenit jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. *Sociologia* 42(1), s. 4–18.
- Kalliala, Mari (2005) *Politiikkaa toisaalla. Poliittinen liike ja laiton toiminta*. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 23.
- Kivivuori, Janne (2004) Rikosuutisoinnin seuraamisen yhteys nuorten rikoskäyttäytymiseen. *Tiedotustutkimus* 27(4–5), s. 72–92.
- Kivivuori, Janne (2005b) Nuoret rikosten tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Kivivuori, Janne (2005c) Väkivallan uhriksi joutuminen eri tuloryhmissä. *Teoksessa* Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) *Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloja 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216.
- Kivivuori, Janne & Kemppi, Sari & Smolej, Mirka (2002) *Etusivujen väkivalta. Väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196.

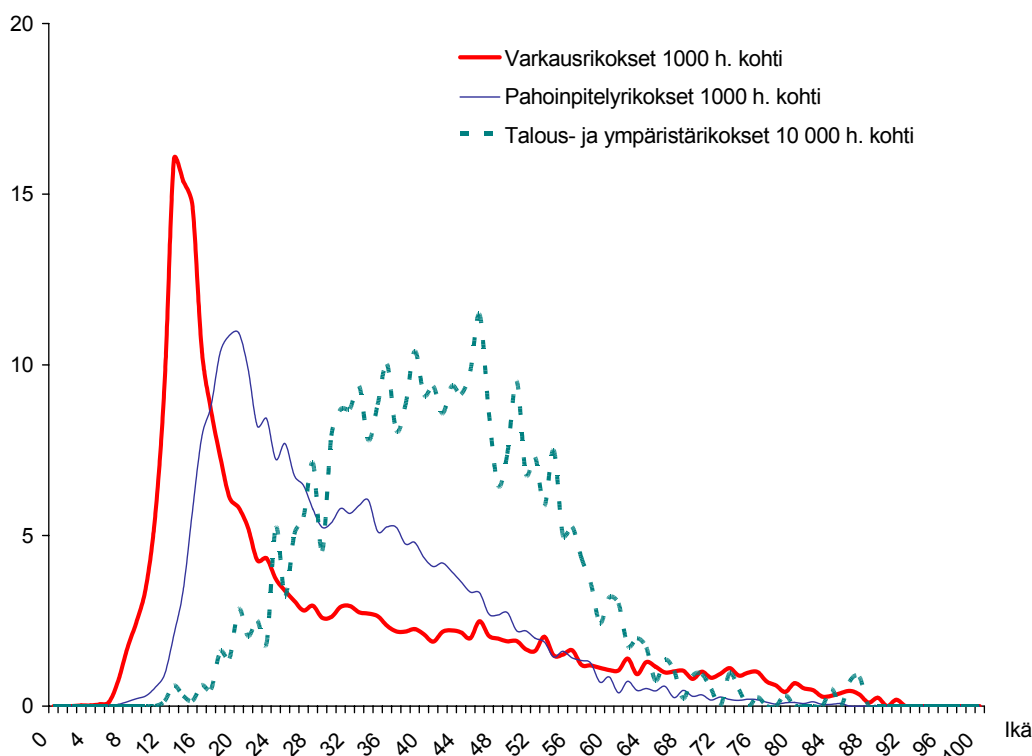
- Kortteinen, Matti & Tuominen, Martti & Vaattovaara, Mari (2001) Helsingin sosiaalimaantieteellinen rakenne ja pahoinpitelyrikollisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 66(4), s. 318–327.
- Kostiainen, Riikka (2004) Etnisiin vähemmistöihin huomiota kriminaalipolitiikassa. Vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalaisen haastattelu. *Haaste* 4/2004.
- Künnapuu, Krista (2003) Sosiaalinen kompetenssi, maahanmuuttajat ja rikollisuus. *Teoksessa* Harinen, Päivi (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 38.
- Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa (1995) toim. *Luvaton nuoruus*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lastensuojelu 2004* (2004) Tilastotiedote 14/2005, Stakes.
- Nuotio, Kimmo (2004) Nuorisorikosoikeus? *Lakimies* 102(3), s. 466–478.
- Ritakallio, Minna & Kaltiala-Heino, Riittakerttu & Kivivuori, Janne & Rimpelä, Matti (2005) Brief Report: Delinquent behaviour and depression in middle adolescence: a Finnish community sample. *Journal of Adolescence* 28, s. 155–159.
- Salmi, Venla & Smolej, Mirka & Kivivuori, Janne (2005) Crime Victimisation, Exposure to Crime News and Social Trust among Adolescents. Artikkelikäsi-kirjoitus, referee-menettelyssä.
- Savolainen, Jukka (2003) Onko uusperheiden tytöillä muita suurempi riski joutua seksuaalisen väkivallan kohteeksi? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 4/2004, s. 310–323.
- Smolej, Mirka & Kivivuori Janne (2005) Rikosmedian yhteys väkivallan pelkoon. *Teoksessa* Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) *Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216.
- Suurpää, Leena & Hoikkala, Tommi (2005) toim. *Masculinities and Violence in Youth Cultures*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 53.
- Suutari, Minna (2004) toim. *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 20.
- Tuusvuori, Arja (2005) Ammatti, johon ei ajauduta. *Yliopisto* 52(11), s. 52–52.
- Törrönen, Jukka (2004) *Valvontaa ja vastuuta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ylijoki, Oili-Helena (1998) *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisaatio*. Tampere: Vastapaino.

I NUORISORIKOLLISUUDEN KEHITYS

Janne Kivivuori

Nuorten rikokset, niiden määrä ja varsinkin määrän mahdolliset muutokset ovat julkisessa keskustelussa jatkuvasti huomion kohteena. Tätä huomiota lisäsivät vuosituhannen vaihteen molemmiin puolin tapahtuneet nuorten tekemät henkirikokset. Erityisesti Imatralla tapahtunut koulutytön surma, Keravalla sattuneet ns. butaanisurmat sekä ns. Heinojen tapaus, jossa nuorisoryhmä surmasi kaksi aikuista, johtivat laajaan keskusteluun ja huoleen nuorten rikollisuustilanteen kehityksestä. Nuorten henkirikospiikki saattoi madaltaa yleisemminkin nuorten rikollisuuden uutis- ja huomioarvoa.

Nuorten keskeinen asema perinteisessä omaisuus- ja väkivaltarikollisuudessa ei kuitenkaan ole yksinomaan mediakohun luoma harha. Nuoruus on näissä rikoslajeissa elämänsäajan rikosaktiivisinta aikaa. Tämä käy havainnollisesti ilmi kuviossa 1, jossa on vertailtu kolmea rikoslajia. Varkausrikosten ikäryhmän kokoon suhteutettu määrä saavuttaa huippunsa 13-vuotiailla. Pahoinpitelyrikoksissa on selvä huippu 18–20-vuotiailla.

Kuvio 1 Varkaus-, pahoinpitely- sekä eräiden talous- ja ympäristörikosten ikäjakauma 2004. Huom. talousrikokset suhteutettu ikäryhmän 10 000 henkeä kohden

Tarkastelen tässä luvussa perinteistä rikollisuutta, jossa rikosalttius huipentuu nuoruuden ja varhaisaikuisuuden aikana – paitsi varastamista ja väkivaltaa, myös vahingontekoja sekä ryöstöjä. Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että on olemassa monia rikoksia, joiden tekeminen on yleisimmillään aikuisuudessa. Tämän seikan korostamiseksi edellä olevaan kuvioon on otettu myös eräät talous- ja ympäristörikokset.¹ Alttius syyllistyä näihin rikoksiin on korkeimmillaan 46-vuotiaiden keskuudessa. Ikäjakauma on kokonaisuudessaan keski-ikään painottuva.

Kuvio 1 vertailee eri ikäryhmien alttiutta syyllistyä eräisiin rikoksiin. Koska aikuisia on paljon enemmän kuin lapsia ja nuoria, myös varastamis- ja pahoinpitelyrikoksissa he tekevät valtaosan teoista. Siten myös aikuisten rikosten sosiaaliset haitat ovat varsin suuria. Kulttuurissamme ei kuitenkaan ole tapana puhua keski-ikäisten, saati vanhusten rikollisuudesta sosiaalisina on-

¹ Veropetokset, kirjanpitorikokset, muut elinkeinorikokset, velallisrikokset, työ- ja ympäristörikokset.

gelmina. Meillä on käsite ”nuorisorikollisuus”, mutta ei käsitteitä ”aikuisrikollisuus”, ”keski-ikäisrikollisuus” tai ”vanhusrikollisuus”. Tämä voi johtua siitä, että keski-ikäiset ja vanhukset määrittelevät sen, mitä asioita pidetään erityisen huomion arvoisina ja keitä erityisesti on syytä kontrolloida.

Ilmirikollisuus + piilorikollisuus = kokonaisrikollisuus

Kuvio 1 perustuu poliisin tietoon tulleeseen rikollisuuteen. Sen ulkopuolella ovat siten kaikki teot, jotka syystä tai toisesta eivät ole tulleet poliisin tietoon. Rikollisuuden määrää ja piirteitä kuvattaessa keskeisimmän vaikeuden muodostaakin niin kutsuttu *piilorikollisuus*. Piilorikollisuutta ovat kaikki ne teot, jotka täyttävät rikosten tunnusmerkit, mutta eivät tule viranomaisten tietoon. Tällöin ne eivät myöskään tule tilastoihin, jotka kuvaavat vain *ilmirikollisuutta*. Piilorikollisuuden ja tilastoissa näkyvän ilmirikollisuuden summaa kutsutaan kriminologiassa yleisesti *kokonaisrikollisuudeksi*.

Tilastojen osoittama ilmirikollisuuden kehitys voi johtua paitsi rikoskäyttäytymisen muutoksista myös sosiaalisen kontrollin tehon muutoksista. Siksi nuorten kokonaisrikollisuuden määrän ja piirteiden huolellinen arviointi edellyttää aina useiden tietolähteiden käyttöä.

Arvioin tässä nuorten rikollisuuskehitystä useiden tietolähteiden valossa. Ensin esittelen kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmiin (kyselytutkimuksiin) perustuvia tietoja nuorten rikoskäyttäytymisen määrästä viimeisen kymmenen vuoden aikana. Nämä tarkastelut eivät nojaa tilastoituun rikollisuuteen, vaan mukana on myös piilorikollisuus. Tämän jälkeen esitän tietoja nuorten joutumisesta väkivallan uhriksi – tämä on nimittäin epäsuora tapa arvioida myös nuorten harjoittamaa väkivaltaa. Kuvaan lyhyesti sitä, miten nuorten rikollisuuden todennäköisyys tulla poliisin tietoon on muuttunut, koska tällä on vaikutusta tekojen tilastoitumiseen. Tämän jälkeen on paremmat edellytykset siirtä tarkastelemaan nuorten tilastoitua rikollisuutta. Ennen yhteenvedoa kuvaan lyhyesti, miten nuorten mielipiteet nuorten rikollisuudesta ovat muuttuneet.

Kaikki tässä esitettävät analyysit perustuvat koko maan tarkasteluun yhtenä yksikkönä. Paikallisesti – maan eri alueilla, eri kunnissa ja kaupunginosissa – voi esiintyä rikollisuuskehitystä, joka poikkeaa yleisestä.

Nuorten rikoskäyttäytyminen

Nuorten massarikollisuudessa piiloon jäävien tekojen osuus on niin suuri, että viranomaistilastojen – poliisitilaston, syyttäjätilaston tai tuomioistuintilaston – pohjalta ei voida arvioida kehityksen suuntaa. Nuorten yleisen rikoskäyttäytymisen määrän ja piirteiden kehitystä on siksi syytä tarkastella kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmien valossa. Kokonaisrikollisuuden osoittimilla tarkoitetaan tässä kyselytutkimuksia, joiden avulla selvitetään niin ilmi tulleiden kuin piiloon jääneidenkin rikosten määrää ja piirteitä.

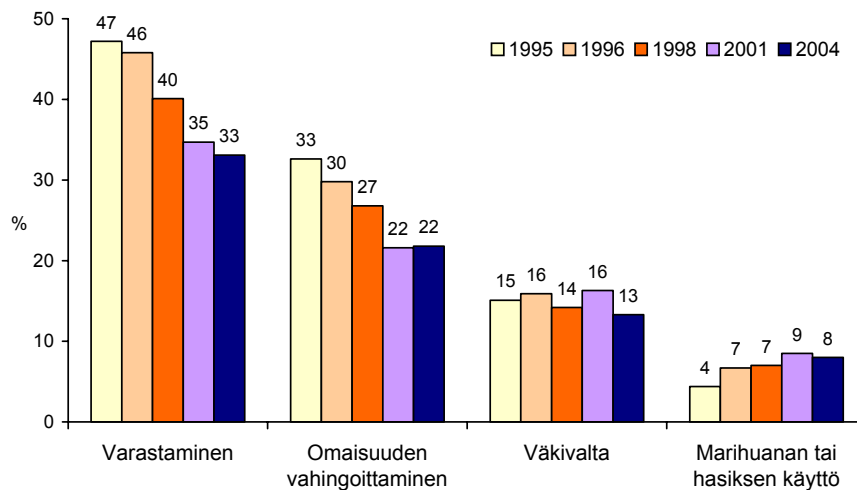
Nuorisoriikollisuuskyselyt

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologinen yksikkö aloitti vuonna 1995 koko maahan ulottuvat itse ilmoitetun rikollisuuden kyselyt, jotka on sen jälkeen toistettu vuosina 1996, 1998, 2001 ja 2004. Tutkimukset tehtiin peruskoulun yhdeksännen luokan oppilaille (15–16-vuotiaille), koska yhdeksäs luokkataso on viimeinen vaihe, jossa ikäryhmä on tavoitettavissa samassa instituutiossa. Tutkimukset on kustannussyistä rajattu suomenkielisiin yläasteisiin. Vuosien 1995–2004 kehityssuuntia on raportoitu tarkemmin erikseen (Kivivuori 2005b), joten tässä on keskitytty vain pääkehityssuuntien esittelyyn. Tutkimusmenetelmän luonnetta, luotettavuutta ja rajoituksia on myös käsitelty tarkemmin erillistutkimuksen yhteydessä (Kivivuori 2005a).

Rikoskäyttäytymisen muutosten suuret linjat on esitetty kuvioissa 2–5. Omaisuuden vahingoittaminen viittaa seiiniin kirjoitteluun ja piirtelyyn sekä omaisuuden vahingoittamiseen koulussa tai muualla. Väkivalta viittaa tappeiluun julkisella paikalla tai toisen henkilön pahoinpitelyyn. Vertailun vuoksi kuvioihin on otettu mukaan myös marihuanan tai hasiksen käyttö. Tarkoituksena on nimenomaan ollut tiivistää tulokset neljän yleisen rikostyyppin – varastamisen, vahingonteon, väkivallan ja huumeiden käytön – osalta.

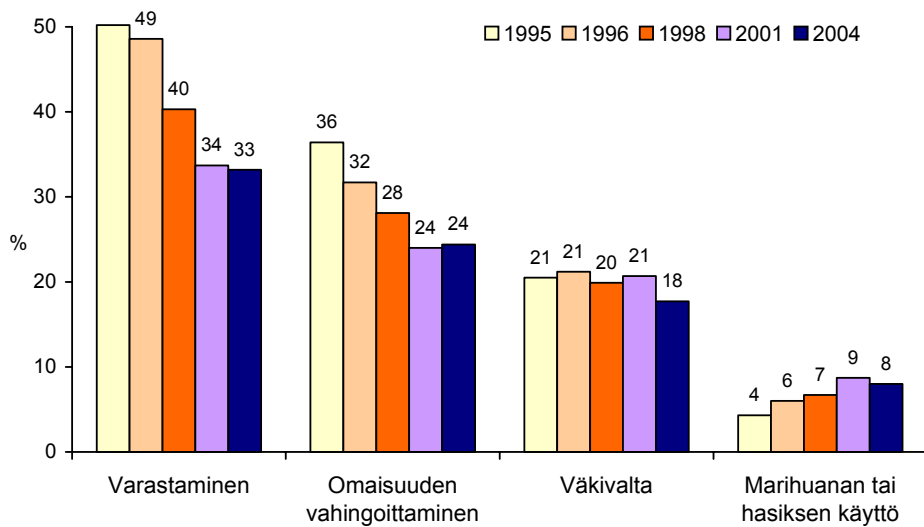
Varastaminen on voimakkaasti vähentynyt mittausten kattamalla ajanjaksolla (kuvio 2). Voimakkain vähenemisjakso edelsi vuoden 2001 mittausta. Sen sijaan 2000-luvulla kehitys näyttää tasaantuneen. Sama pätee myös omaisuuden tarkoitukselliseen vahingoittamiseen. Siis: nuoret, jotka olivat 15–16-vuotiaita vuonna 2004, osallistuivat tässä ikävaiheessa paljon harvemmin omaisuusrikollisuuteen kuin samanikäiset nuoret 1990-luvun puolivälissä.

Väkivallan kohdalla ei voida havaita samanlaista johdonmukaista trendiä sen paremmin lasku- kuin kasvusuuntaankaan. Tuoreimman mittauksen osoittama taso on kuitenkin alhaisempi kuin 2001.

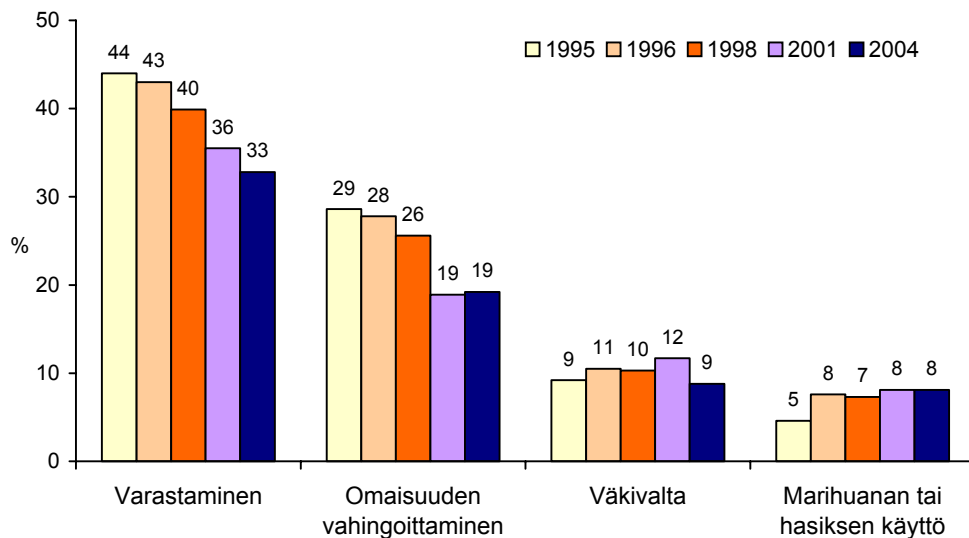

Kuvio 2 Kuluneen vuoden aikana tekotyyppeihin osallistuneita, % 15–16-vuotiaista 1995–2004

Käsitys rikollisuuskehityksen luonteesta ei juurikaan muutu, kun sama tarkastelu tehdään erikseen pojilla ja tytöillä (kuviot 3 ja 4). Samat trendit ovat havaittavissa molemmilla sukupuolilla. Pojilla varastamiseen osallistuneiden osuus on laskenut kymmenessä vuodessa melkein 20 prosenttiyksikköä, tytöillä noin 10 prosenttiyksikköä.

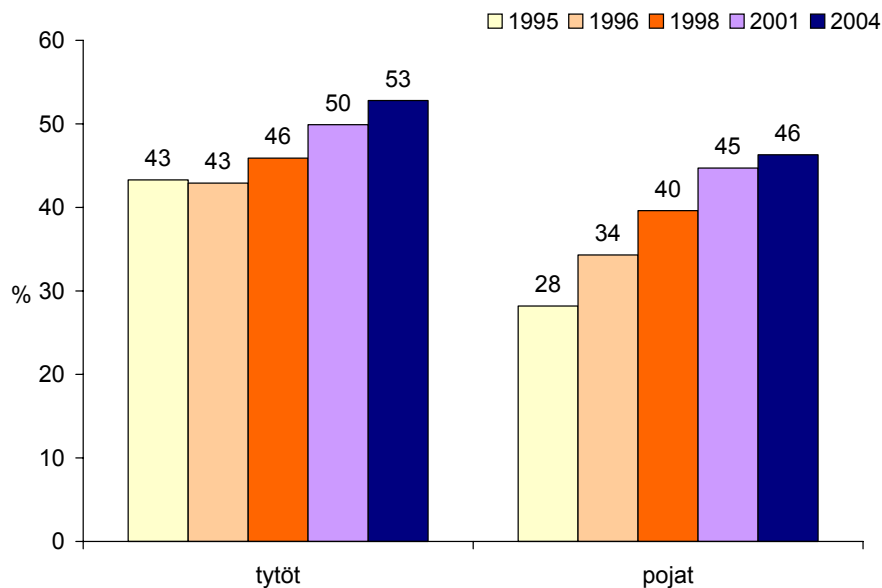

Kuvio 3 Kuluneen vuoden aikana tekotyyppeihin osallistuneita, % 15–16-vuotiaista pojista 1995–2004

Kuvio 4 Kuluneen vuoden aikana tekotyyppeihin osallistuneita, % 15–16-vuotiaista tytöistä 1995–2004

Nuorten massarikollisuuden vähentyminen on merkinnyt myös sitä, että rikoksista pidättyvien nuorten osuus on selvästi lisääntynyt 1995–2004 (kuvio 5). Kokonaisuutena tarkasteltuina nykyiset 15–16-vuotiaat ovat lainkuuliaisempia kuin samanikäiset kymmenen vuotta sitten. Näin on ainakin perinteisessä, usein julkisissa tiloissa tapahtuvassa massarikollisuudessa, erityisesti varastamisessa ja vahingonteoissa.

Kuvio 5 Kuluneen vuoden aikana kysytyistä teoista pidättyneitä, % 15–16-vuotiaista 1995–2004

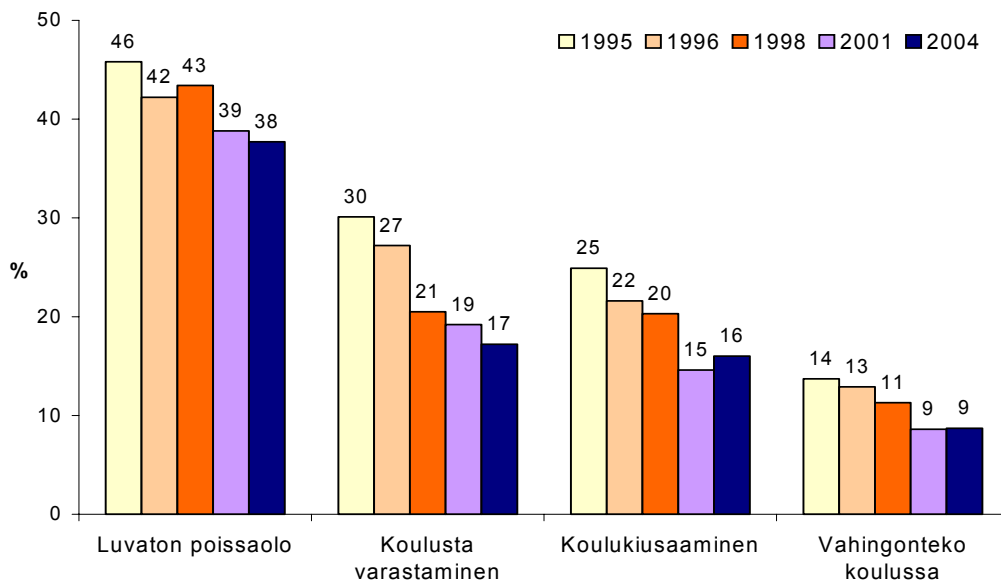
Ruotsissa vuosina 1995–2003 tehdyissä nuorisorikollisuuskyselyissä on havaittu samantyyppisiä kehityssuuntia kuin Suomessa (Ring 2005). Vahingontekojen ja varastamisen väheneminen, lainkuuliaisten nuorten osuuden kasvu sekä se, ettei väkivaltaan osallistuminen vähene samalla tavalla kuin omaisuusrikokset, ovat molemmille maille yhteisiä trendejä. Erityisesti lainkuuliaisten, kysytyistä rikoksista pidättyneiden nuorten osuuden kasvu on hätkähdyttävän samanlaista molemmissa maissa. Mittausten alkaessa kummassakin maassa vuonna 1995 noin kolmannes nuorista pidättyi kysytyistä rikoksista, kun uusimmassa tutkimuksessa teoista pidättyneiden osuus on molemmissa maissa noussut noin puoleen 15–16-vuotiaista. Maiden tutkimukset ovat toisistaan täysin riippumattomat, ja nuorilta kysytyjen tekojen valikoimat ovat erilaisia, vaikka ne kattavat osapuilleen samat rikostyypit. Lainkuuliaisuuden lisääntyminen Suomen ja Ruotsin nuorten parissa johtuu paljolti siitä, että aikaisempaa harvempi nuori tekee perinteisiä varastamis- ja vahingontekorikoksia. Näitä rikoslajeja ovat vähentäneet edellä mainitut yhteiskunnalliset, valvontaan, kontrolliin ja nuorten asenteisiin liittyvät tekijät, jotka ovat paljolti samoja Suomen ja Ruotsin kaltaisissa, yhteiskunnallisesti hyvin samanlaisissa maissa.

Omaisuuteen kohdistuvan massarikollisuuden väheneminen nuorten keskuudessa heijastanee useiden tekijöiden yhteisvaikutusta. Yleisen taloustilanteen koheneminen on voinut vähentää nuorten motivaatiota varastaa. Nuoriin

kohdistuva valvonta on tehostunut julkisissa tiloissa mm. kameravalvonnan ja vartioinnin lisääntymisen myötä. Myös rikoksentorjuntaohjelmat sekä poliisin toiminnan tehostuminen, esimerkiksi lähipoliisitoiminta, ovat voineet vähentää nuorten rikollisuutta. Tilaisuusrakenteen kautta kaupan rakennemuutos eli keskittyminen suuriin yksiköihin on voinut vähentää varastamistilaisuuksia. Nuorten ajankäyttötapojen muutos, esimerkiksi lisääntyvä tietokoneisiin liittyvä ajankäyttö, on voinut niin ikään vähentää nuorten rikollisuutta. Samoin nuorisokulttuurissa on voinut tapahtua muutoksia. Tutkimusten perusteella tiedetään, että nuoret suhtautuvat aiempaa kielteisemmin nuorten rikollisyyteen (Kivivuori 2005b, 57–59).

Kouluun liittyvät rikokset

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen nuorisorikollisuuskyselyt tuottavat tietoa myös siitä, miten kouluun kohdistuva tai koulussa tapahtuva rikoskäyttäytyminen on kehittynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana. Osoitinjärjestelmä on paras kokonaisrikoskäyttäytymisen tietolähde tältä osin.

Kuvio 6 Kuluneen vuoden aikana teon ainakin kerran tehneitä oppilaita, % yhdeksännen luokan oppilaista 1995–2004

Luvattomat poissaolot viittaavat vähintään yhden kokonaisen koulupäivän mittaiseen luvattomaan poissaoloon. Teko on hieman harvinaistunut kymme-

nen viime vuoden aikana. Sitä koskevaa kysymystä tosin muutettiin hieman vuonna 2001. Sitä ennen oppilailta kysyttiin, olivatko he olleet luvatta pois ”ilman hyväksyttävää syytä”, siitä lähtien kysymys koski luvatonta poissaoloa ”ilman koulun hyväksymää syytä”.

Koulusta varastaminen sisältää pääasiassa koulun omaisuuden varastamista, mutta jonkin verran myös toisilta oppilailta varastamista. Tämä tekotyyppe on harvinaistunut voimakkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Sama koskee toisen oppilaan kiusaamista koulussa tai koulumatkalla, joskin tässä myönteinen trendi näyttää katkenneen. Vahingonteko koulussa tarkoittaa koulun omaisuuden tai koulurakennuksen tahallista vahingoittamista tai tuhoamista. Tällaiseen toimintaan osallistuminen on harvinaistunut jaksolla 1995–2004.

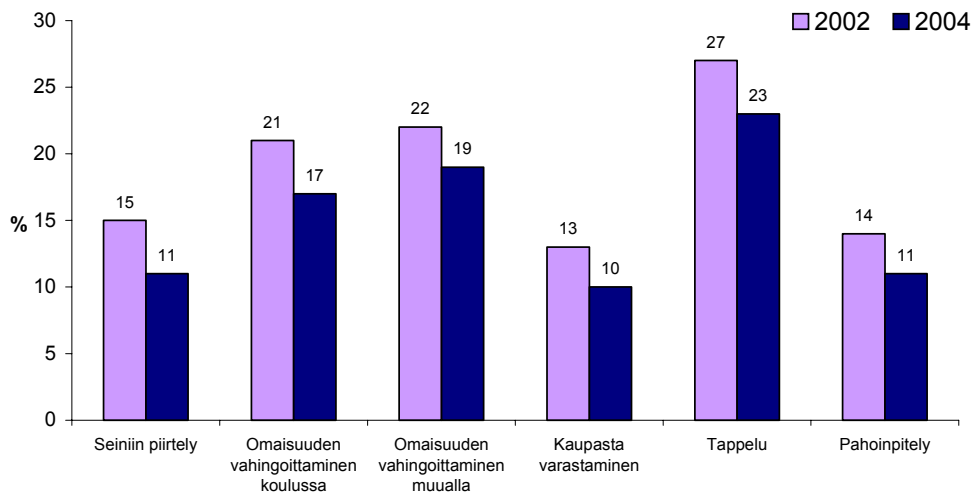
Kuviossa 6 (samoin kuin kuvioissa 2–4) esitettyihin lukuihin sisältyvät kaikki teon vähintään kerran vuoden aikana tehneet. Suurin osa onkin tehnyt teon vain kerran. Tekoja monta kertaa tehneiden osuudet ovat huomattavasti matalampia, mutta trendit pääosin samansuuntaisia.

Kouluun liittyvän rikollisuuden väheneminen ilmentanee osin samoja tekijöitä kuin nuorten rikoskäyttäytymisen väheneminen ylipäätään. Sosiaalinen kontrolli on tehostunut, esimerkiksi kameravalvonta on lisääntynyt, mikä on voinut vaikuttaa esimerkiksi vahingontekoihin. Yleisen taloustilanteen kohe-
nemisen myötä varastamistarve on vähentynyt. Koulukiusaamisen väheneminen johtunee asiaan kiinnitetystä huomiosta ja kiusaamisen vastaisesta työstä. Kiusaaminen on vähentynyt samalla kun muu väkivaltaisuus on pysynyt suhteellisen vakaana. Niin kiusaamisen kuin muidenkin tekojen osalta on varauksena esitettävä, että yleinen kehitys voi kätkeä taakseen koulukohtaisesti paljonkin vaihtelevia kehityskulkuja.²

² On esimerkiksi mahdollista, että koulujen erot lisääntyvät, vaikka yleinen ongelmataso laskee. Tästä tarvittaisiin lisätutkimusta.

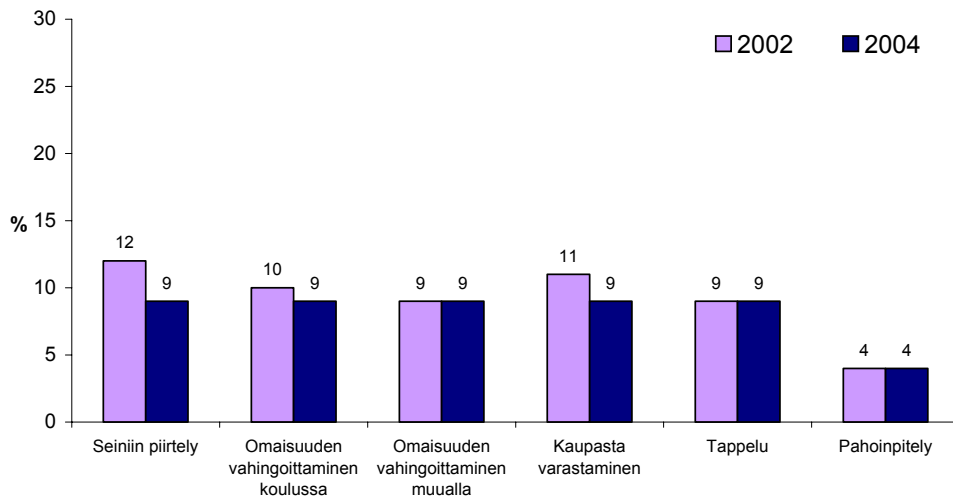
Kouluterveyskyselyt

Kouluterveyskyselyt sisältävät muutamia kysymyksiä nuorten rikollisista ja kielletyistä teoista. Kyselyjärjestelmän etuna on suuri vastaajamäärä. Tutkimuksiin osallistuvissa kunnissa kaikki 8. ja 9. luokkatasojen oppilaat vastaavat lomakkeen kysymyksiin. Maa on kyselyjä varten jaettu kahteen osaan, jotka osallistuvat tutkimukseen vuorovuosin. Seuraavassa on esitetty tietoja vuosilta 2002 ja 2004, jolloin tutkimukseen osallistuivat Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänit. Kumpanakin vuonna kyselyihin vastasi noin 13 000 poikaa ja osapuilleen yhtä monta tyttöä 9. luokkatasolta.

Kuvio 7 Kuluneen vuoden aikana teon ainakin kerran tehneitä, % Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänien 9. luokkatason **pojista**. Lähde: Stakes

Vuonna 2004 pojat osallistuivat kaikkiin kuuteen kysyttyyn tekolajiin harvemmin kuin 2002. Tytöillä tilanne pysyi 2002–2004 vakaampana.

Kuvio 8 Kuluneen vuoden aikana teon ainakin kerran tehneitä, % Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänien 9. luokkatason **tytöistä**. Lähde: Stakes

Kouluterveyskyselyn kuva nuorten rikoskäyttäytymisestä on kaiken kaikkiaan samansuuntainen kuin muissa kokonaisrikollisuuden tietolähteissä.

Helsingin nuorten rikollisuus

Vuonna 2002 toteutettiin Helsingin nuoria koskeva uhritutkimus, johon sisältyi myös kysymyksiä nuorten omasta rikollisesta käyttäytymisestä (Kivivuori 2003). Kymmenen vuotta aikaisemmin, 1992, oli Helsingissä tehty samanlainen nuorten itse ilmoittamaa rikollisuutta koskeva tutkimus (Aromaa 1994). Tutkimusten kysymykset olivat osin vertailukelpoisia. Niiden avulla oli siten mahdollista selvittää Helsingin nuorten rikoskäyttäytymisen muutoksia kymmenen vuoden perspektiivillä. Vertailut perustuvat 15-vuotiaisiin vastaajiin.

Helsingiläiset 15-vuotiaat tekivät vuosituhannen alussa selvästi harvemmin omaisuus- ja vahingontekorikoksia kuin samanikäiset nuoret vuonna 1992. Varsinkin jos tarkastellaan elämän aikaista osallistumista erilaisiin rikoskäyttäytymisen muotoihin, muutos on erittäin suuri (taulukko 1). Esimerkiksi kaupasta varastaneiden osuus on melkein puolittunut.

Taulukko 1 Teon ainakin kerran elämänsä aikana tehneitä, % Helsingin 15-vuotiaista nuorista 1992 ja 2002

	1992	2002	Muutos ^c
Maksamatta matkustaminen	88,9	87,6	-1,3
Luvaton ajo moottoriajoneuvolla ^a	59,4	34,5	-24,9
Seiniin kirjoittelu tai piirtely	30,8	7,7	-23,1
Vahingonteko ^b	28,0	15,6	-12,4
Kaupasta varastaminen	60,1	34,8	-25,3
Ajoneuvon varastaminen	13,5	7,4	-6,1
Autosta varastaminen	7,8	3,5	-4,3
N	691	872	

a) Tarkoittaa ilman ajokorttia ajamista. b) Yleisöpuhelimien, katulampun tai ikkunan tahallinen tuhoaminen. c) Prosenttiyksikköä.

Helsingissä vuosien 1992 ja 2002 välillä havaittu muutos on siten hyvin samanlainen kuin koko maassa jaksolla 1995–2004 havaittu muutos. Pääkaupunkia koskevat tiedot voivat viitata siihen, että nuorten omaisuusrikosten laskusuunta alkoi jo ennen vuotta 1995. Kehitystä selittävät tekijät ovat samat kuin muuallakin maassa (ks. edellä).

Nuoret rikosten uhreina

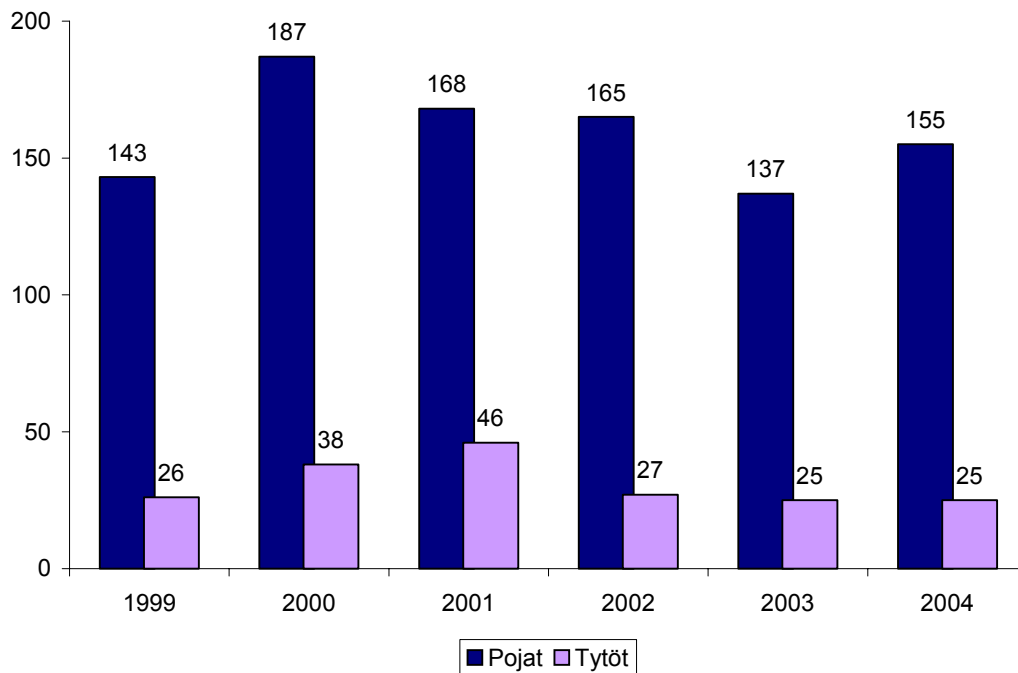
Nuorten itse ilmoittaman rikollisuuden ohella uhritutkimukset ovat tärkeä kokonaisrikollisuutta kuvaava tietolähde. Nekin ovat riippumattomia siitä, tulevatko teot poliisiin tietoon vai eivät.

Uhritutkimuksissa nuorilta kysytään, ovatko he joutuneet rikosten uhriksi. Mutta voidaanko näin syntyviä tietoja pitää nuorten *tekemien* rikosten osoittimina? Vastaus on varauksin myönteinen. Kriminologiassa on nimittäin varsin paljon näyttöä siitä, että rikosten tekijät ovat useimmiten samanikäisiä kuin uhrit. Lisäksi tiedetään, että rikosten tekeminen ja niiden uhriksi joutuminen korreloi melko voimakkaasti ainakin nuorten parissa (Kivivuori 1999; Nofziger & Kurtz 2005). Näillä perusteilla nuorten *kokemien* rikosten määrän kuvaaminen on epäsuora tapa arvioida myös nuorten *tekemiä* rikoksia. Toki osa nuorten uhrikokemuksista on aikuisten aiheuttamia. Esimerkiksi lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa henkirikollisuudessa tekijä on usein aikuinen. On silti epätodennäköistä, että muun, lievemmän väkivallan osalta pääkehityssuunnat heijastaisivat aikuisten aiheuttamia uhrikokemuksia. Toisaalta väkivaltaa kokeneiden nuorten osuudesta ei voi suoraan päätellä väkivaltaa tehneiden nuor-

ten määrää tai osuutta. Sama henkilö voi aiheuttaa väkivaltakokemuksia useille. Voidaan ehkä sanoa, että uhrikokemusten yleisyyden tarkastelu on tärkeä tapa arvioida nuorten turvallisuustilanteen kehitystä. Seuraavassa nuorten kokemaa väkivaltaa kahden uhrinäkökulmaa edustavan tietolähteen avulla: hoitoilmoitusrekisterin tiedot kuvaavat vakavaa väkivaltaa ja kansallisten uhritutkimusten tiedot laajemmin väkivaltaa.

Väkivallan aiheuttama sairaalahoidon tarve

Hoitoilmoitusrekisteri sisältää tietoja siitä, kuinka monta hoitojaksoa maamme sairaaloissa on vuoden aikana johtunut väkivallasta. Tilastoyksikkönä on hoitojakso eli samalla henkilöllä voi periaatteessa olla saman vuoden aikana useampia hoitojaksoja. Kyse on tilanteista, joissa potilas on otettu sairaalan vuodeosastolle hoitoon. Rekisterin vahvuus on siinä, että se kuvaa vakavan väkivallan kehitystä tavalla, joka ei riipu sosiaalisen kontrollin ja erityisesti poliisikontrollin tehosta. Rekisterin ongelmana voidaan nähdä esimerkiksi se, että hoitojärjestelmän kehittyessä aiempaa suurempi osa vammoista pyritään hoitamaan polikliinisesti, siis ottamatta potilasta sairaalan vuodeosastolle (Estrada 2005). Toisena ongelmana on, että uuden tautiluokituksen (ICD-10) käyttöönottoa vuonna 1996 seurasi sisäänajovaihe, jonka aikana tiedonkeruu oli puutteellista. Vuodesta 1999 alkaen puuttuvien tietojen määrä asettui noin 15 prosenttiin hoitojaksoista.

Kuvio 9 Hoitojaksoja, joissa 10–19-vuotias henkilö on ollut sairaalahoidossa väkivallan johdosta. Lähde: Stakes, hoitoilmoitusrekisteri

Kuviossa 9 on esitetty 10–19-vuotiaiden nuorten sellaiset hoitojaksot, joiden syynä on ollut ulkoinen väkivalta. Pojilla/miehillä korkein lukema on vuodelta 2000, jonka jälkeen hoitojaksot vähentyivät. On liian aikaista sanoa, oliko vuosi 2003 poikkeuksellisen alhaisen tason vuosi, vai jatkuuko lasku vuoden 2004 jälkeen. Tyttöillä/naisilla hoitojaksoja oli vuonna 2001, jonka jälkeen palattiin alemmalle tasolle. Molempien sukupuolten osalta tiedot ovat linjassa sellaisen trenditulkinnan kanssa, että vakavassa väkivallassa oli vuosituhaten vaihteessa ja vähän sen jälkeen lyhytkestoinen lisääntymisvaihe, jonka jälkeen väkivalta on ollut joko vakaata tai loivasti vähenevää. Kuolemaan johtaneessa väkivallassa esiintyi samanlainen rikospiikki samaan aikaan (ks. luku II).

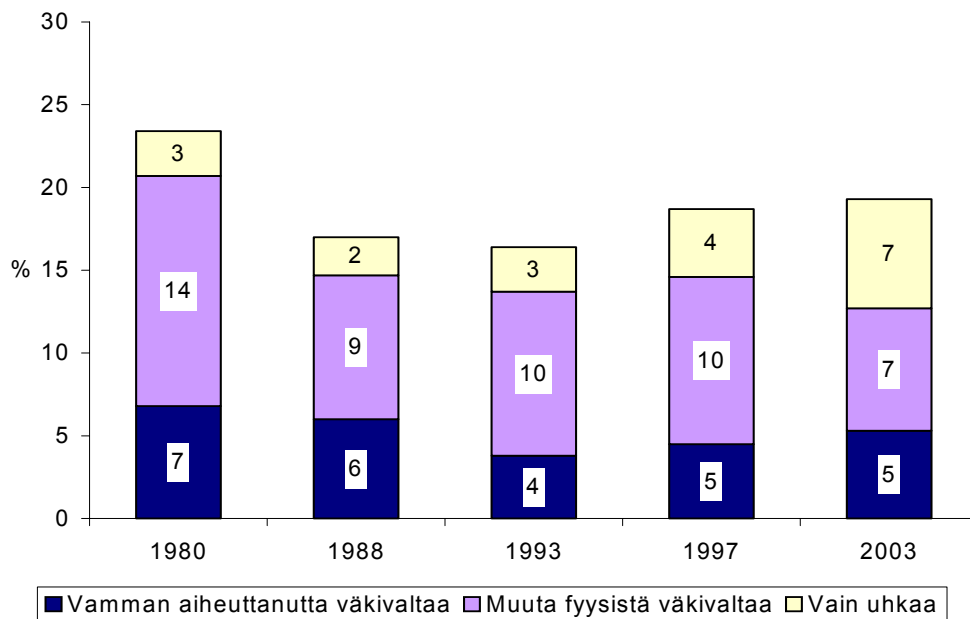
Nuoret väkivaltakokemukset

Nuorten kokemaa väkivaltaa voidaan tarkastella laaja-alaisemmin kansallisten uhritutkimusten avulla. Niitä on tehty viidesti 1980–2003.³ Seuraavassa väki-

³ Näistä tutkimuksista tarkemmin, ks. Sirén & Honkatukia (2005).

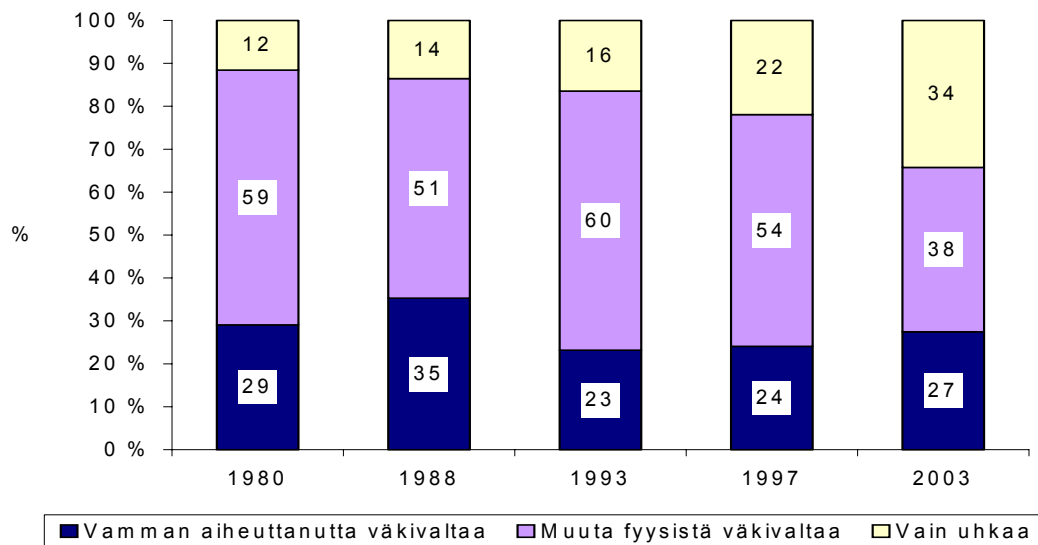
valtaa kokeneet nuoret on jaettu kolmeen ryhmään väkivallan vakavuuden mukaan. Vakavinta väkivaltaa ovat kokeneet ne, jotka ovat saaneet väkivallan seurauksena fyysisen vamman (huomattakoon, että tällainen väkivalta on paljon laajempi kategoria kuin edellä tarkasteltu, sairaalahoitoa vaativa väkivalta). Tätä hieman lievempää väkivaltaa ovat kokeneet ne, joihin on kohdistunut fyysistä väkivaltaa, mutta eivät ole saaneet siitä vammaa. Lievintä väkivallan muotoa ovat kokeneet ne, joihin on kohdistunut vain uhkailua. Tarkastelen seuraavaksi erikseen 15–19-vuotiaiden ja 20–29-vuotiaiden ikäryhmiä.

15–19-vuotiaat. Viidestä uhritutkimusvuodesta ensimmäinen, 1980, oli selvästi väkivaltaisempi, kun tarkastellaan 15–19-vuotiaiden ryhmää (kuvio 10). Sen jälkeen fyysistä väkivaltaa kokeneiden osuus on vähentynyt. Vamman aiheuttaneessa väkivallassa myönteinen kehitys on kuitenkin päättynyt ja korvautunut vuoden 1993 jälkeen pienellä kasvutrendillä. Ehkä suurin muutos on kuitenkin se, että uhkailujen kokeminen on selvästi lisääntynyt.

Kuvio 10 Väkivaltaa kokeneita väkivallan vakavuusasteen mukaan, % 15–19-vuotiaista.
Lähde: kansalliset uhritutkimukset

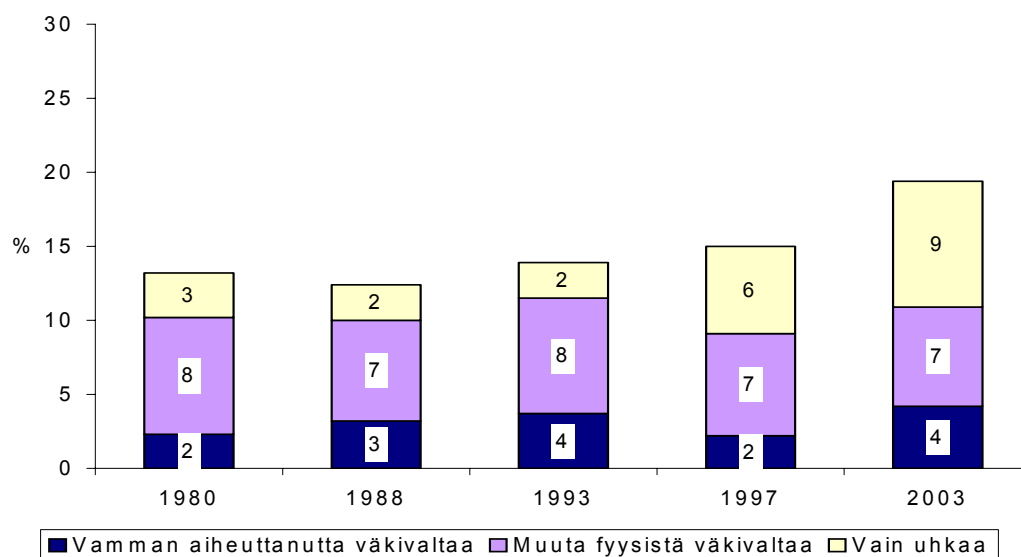
Uhkailun kokemisen lisääntymistä voidaan havainnollistaa myös tarkastelemalla erikseen sitä, miten väkivaltaa kokeneet nuoret jakaantuivat eri ryhmiin itse ilmoittamansa väkivallan vakavuusasteen mukaan (kuvio 11).

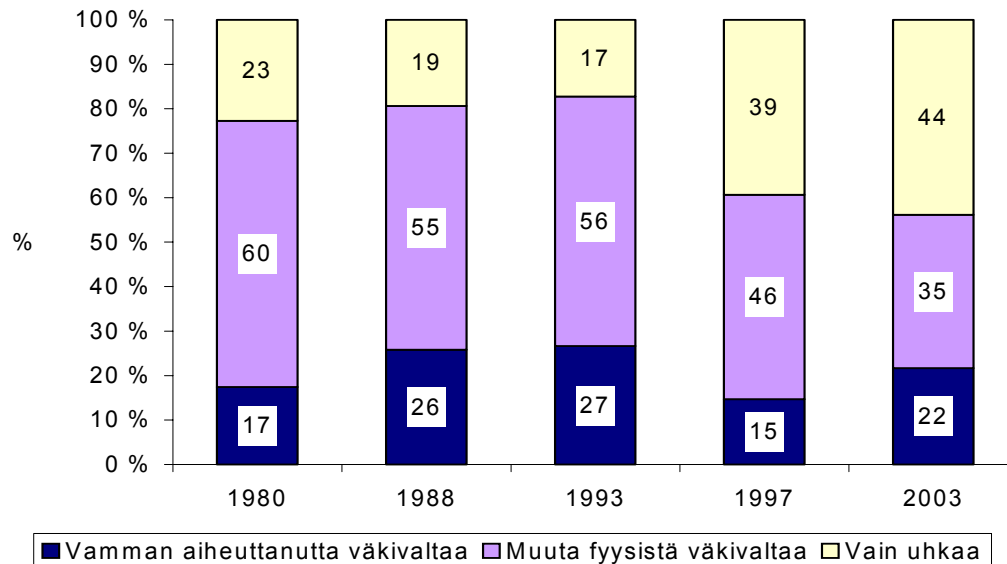
Kuvio 11 Vuoden vakavimman väkivaltatapauksen vakavuusaste, % niistä **15–19-vuotiaista** nuorista jotka ilmoittivat kokeneensa jotakin väkivaltaa. Lähde: kansalliset uhritutkimukset

Niistä 15–19-vuotiaista nuorista, jotka 1980 ilmoittivat kokeneensa väkivaltaa, noin joka kymmenes (12 %) oli kokenut vain uhkailua. Vuonna 2003 vastaava osuus oli kolmannes (34 %).

20–29-vuotiaat. Hieman varttuneempien, 20–29-vuotiaiden nuorten aikuisten parissa voidaan havaita samanlaisia muutoksia (kuvio 12). Vain uhkaa kokeneiden osuus on selvästi lisääntynyt vuoden 1993 jälkeen. Muilta osin väkivaltaa kokeneiden osuudet ovat pysyneet suhteellisen vakaina. Vamman saaneiden osuus oli tässä ikäryhmässä kuitenkin korkeimmillaan vuonna 2003. Kaiken kaikkiaan 20–29-vuotiaiden turvallisuustilanne on kehittynyt huonompaan suuntaan vuosien 1997 ja 2003 välillä.

Kuvio 12 Väkivaltaa kokeneita väkivallan vakavuusasteen mukaan, % 20–29-vuotiaista.
Lähde: kansalliset uhritutkimukset

Kuvio 13 Vuoden vakavimman väkivaltatapauksen vakavuusaste, % niistä 20–29-vuotiaista nuorista jotka ilmoittivat kokeneensa jotakin väkivaltaa. Lähde: kansalliset uhritutkimukset

Kuten edellä 15–19-vuotiailla, myös 20–29-vuotiailla voidaan tarkastella väkivallan asteen kehityssuuntia siinä ryhmässä, joka ilmoitti kokeneensa väkivaltaa (kuvio 13). Vuonna 1980 tämän ikäisistä, väkivaltaa kokeneista nuorisista aikuisista vajaa neljännes (23 %) oli kokenut pelkkää uhkailua. Vuonna 2003 pelkkää uhkailua kokeneiden osuus väkivaltaa ilmoittaneista oli noussut 44 prosenttiin. Suurin muutos näyttää tässä suhteessa tapahtuneen vuosien 1993 ja 1997 välillä.

Sukupuolen mukaan eritellyissä tarkasteluissa pääkehityssuunnat ovat samanlaisia kuin tässä todetut trendit. Miehillä väkivaltakokemukset ovat tosin yleisempiä.

Kuvioita 10–13 tarkasteltaessa on muistettava, että ne perustuvat uhriksi joutuneiden osuuksiin, eivät tekijöiden osuuksiin. Vaikka valtaosa nuoriin ja nuoriin aikuisiin kohdistuvasta väkivallasta on samanikäisten aiheuttamaa, uhrien määrästä ei voida suoraan päätellä tekijöiden määriä.

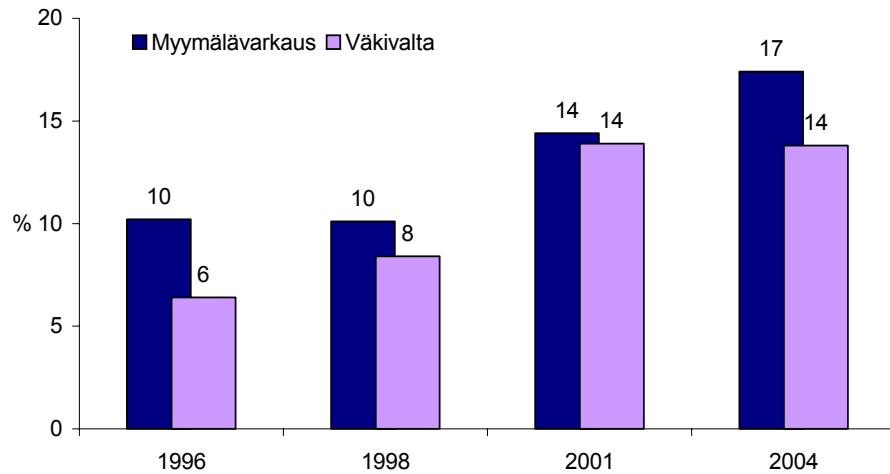
Nuorten rikosten tulo poliisin tietoon

Vuosien 1995–2004 nuorisorikollisuuskyselyissä nuorilta on kysytty myös sitä, ovatko he joskus elämänsä aikana tulleet poliisin tietoon tekemänsä rikollisen teon johdosta. Poliisin tietoon tulon todennäköisyys on lisääntynyt erityisesti myymälävarkauksissa ja väkivallassa. Väkivallasta poliisin tietoon tulon todennäköisyys yli kaksinkertaistui vuosien 1996 ja 2001 välillä voimakaimman nousuvaiheen ajoittuessa vuosien 1998 ja 2001 väliin. Myymälävarkauksissa poliisin tietoon tulon todennäköisyys lähti kasvuun vuoden 1998 jälkeen.

Kiinni jäämisen todennäköisyyden nousu heijastanee ensisijaisesti sitä, että nuorten rikoksia ja häiriökäyttäytymistä ilmoitetaan aiempaa herkemmin poliisille. Sekä julkisessa tilassa että myymälöissä tekninen valvonta on tehostunut. Vartijoiden määrä on tarkastelujaksolla noin kaksinkertaistunut. Myös poliisin oma julkisten tilojen kontrolli tehostui. (Kivivuori 2005b, 63–68).

Koulut alkoivat 1990-luvun lopulla ilmoittaa oppilaiden tekoja aiempaa herkemmin poliisille. Taustalla oli muun muassa oppilaiden vanhempien taholta tuleva oikeudellistamispaine. Rehtorit halusivat ”varmistaa selustansa” konfliktitilanteissa pyytämällä poliisin mukaan selvittämään asiaa. Myös kunnallinen rikoksentorjuntayhteistyö on voinut lisätä koulun ja poliisin välisiä yhteyksiä helpottaen ilmoitusten tekemistä ja muuta yhteydenpitoa. Sa-

maan aikaan opettajia koulutettiin tunnistamaan rikoksia ja ilmoittamaan niistä poliisille. (Kivivuori 2006.)

Kuvio 14 Väkivallan ja myymälävarkauden johdosta poliisin tietoon tulleita, % teon elämänsä aikana tehneistä 15–16-vuotiaista 1996–2004

Kuviossa 14 esitetyt tiedot kertovat tekojen tulemisesta poliisin tietoon, eivät välttämättä tekojen kirjaamisesta rikosilmoitusjärjestelmään. Tästä huolimatta on varsin perusteltua olettaa, että tietoon tulemisen nousu on johtanut myös tekojen lisääntyneeseen kirjaamiseen ja *tilastoitumisen todennäköisyyden nousuun*. Poliisitilastossa näkyvä nuorten tekemien tilastoitujen pahoinpitelyrikosten kasvu 1990-luvun puolivälin jälkeen heijastanee osin nuoriin kohdistuvan sosiaalisen kontrollin tehostumista. Ikäryhmistä tilastoitumisen todennäköisyyden nousu koskee ainakin alle 15-vuotiaita että 15–17-vuotiaita.

Kontrollin tehostumisen vaikutus on pidettävä mielessä, kun seuraavaksi siirryn tarkastelemaan nuorten tilastoitua rikollisuutta.

Nuorten tilastoitu rikollisuus

Edellä tarkastelin nuorten rikoskäyttäytymistä kokonaisuutena nojautuen tietolähteisiin, jotka ovat riippumattomia viranomaiskontrollin ja yleisen sosiaalisen kontrollin tehosta. Tarkastelen tässä osassa nuorten ikäryhmien rikollisuutta poliisin tilastoiman rikollisuuden valossa.

Edellä esitetyt tiedot kokonaisrikollisuudesta tarjoavat tärkeän tulkintataustan tilastokehitystä arvioitaessa. Tästä huolimatta virallistilastoa on ainakin nykytiedon tasolla vielä kohdeltava itsenäisenä rikollisuuden osoittimena. Näin on siksi, että kyselytutkimuksilla on vaikeaa mitata kaikkein vakavinta (ja harvinaisinta) rikollisuutta. Kokonaisrikollisuutta mittaavat kyselyjärjestelmät nojautuvat keskeisesti oppilaitoksissa tehtäviin tutkimuksiin. Peruskouluikäisessä populaatiossa poissa olevien muodostama ongelma on pieni. Sen sijaan varttuneempien nuorten ryhmässä oppilaitospohjaiset rikollisuuskyselyt ovat ilmeisen vinoutuneita, koska kaikkein rikosaktiivisimmat nuoret eivät jatka lukioon tai ammattikouluun (Kivivuori ym. 2001, 22–26; Kivivuori 2003, 76–81). Puhelinhaastatteluihin nojaavat uhritutkimukset eivät luultavasti merkittävästi korjaa tätä ongelmaa (Naplava ym. 2002; Heiskanen 2002, 69–70). Sen sijaan Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen käynnistämä, armeijan kutsunnoissa tapahtuva tutkimus tulee jatkossa olemaan hyödyllinen. Kutsuntoihin osallistuvat nimittäin myös oppilaitosten – ja periaatteessa kaikkien institutioiden – ulkopuolella olevat nuoret miehet.⁴

Tilastolukujen luonteesta

Tässä esitettävät, poliisin tilastoimien rikosten määriä koskevat tiedot perustuvat selvitettyyn rikokseen syylliseksi epäiltyjen määriin. Tämä tilastoluku on niin sanottu bruttoluku, eli sama henkilö voi esiintyä useita kertoja syylliseksi epäiltynä yhdessä tai useammassa rikosnimikkeessä. Luku ei siten kuvaa tekojen, vaan tekojen määrää. Lukuun voi vaikuttaa selvitysasteen muutos. Selvitysasteesta ei ole saatavilla ikäryhmäkohtaisia tietoja.

Tarkastelujaksona ovat vuodet 1996–2005. Rajaus viimeisen kymmenen vuoden jaksolle mahdollistaa myös sen, että tilastokehitystä kuvataan absoluuttiluvuin. Nuorten ikäryhmien koot eivät ole merkittävästi muuttuneet 1996–2005, joten muutosten suhteellinen suuruus on sama sekä absoluuttisesti suhdeluvuin toimittaessa. Tämän lisäksi absoluuttilukujen esittäminen on itsessään informaatiota, joka häviää suhdelukuja käytettäessä. Tässä ei ole tavoitteena kuvata ja vertailla eri ikä- tai muiden osaryhmien rikosalttiutta. Altituden vertailu edellyttää suhteuttamista vastaavan ikäryhmän kokoon. Näin

⁴ Myös hoitoilmoitusrekisteri kiertää oppilaitostutkimuksen valikoivan luonteen, mutta siihen sisältyy muita ongelmia, kuten vammojen lisääntyvä hoito ilman vuodeosastolle ottamista.

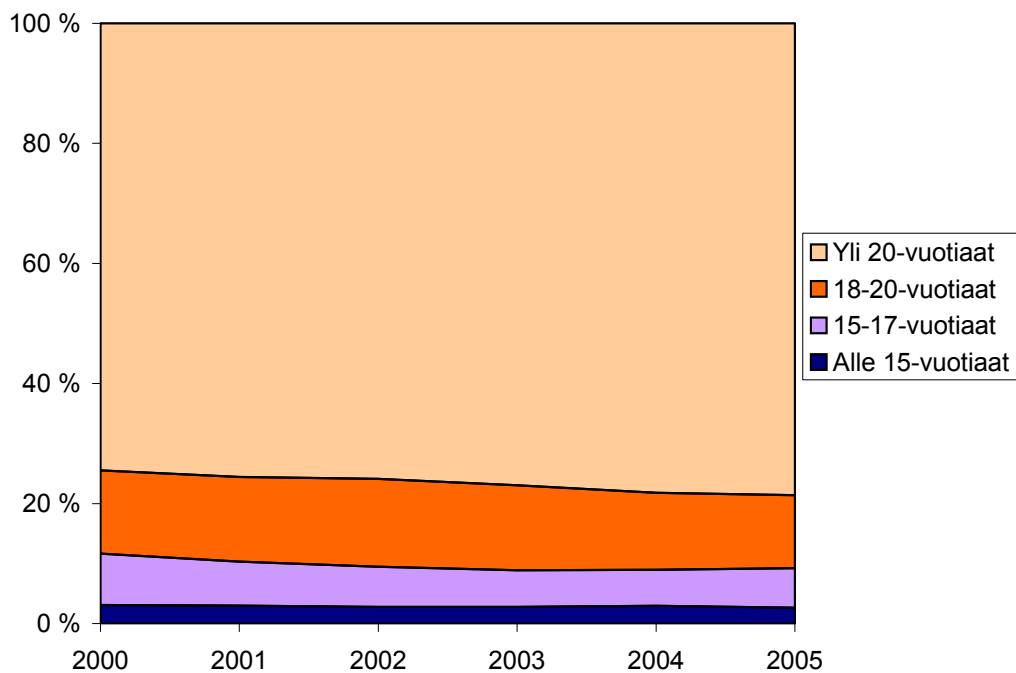
on tehty esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilannevuosikirjassa. Absoluuttilukujen esittäminen tarkoittaa myös sitä, että kuviot eivät havainnollista miesten ja naisten eroa rikosalttiudessa. Pystyakselin lukemia tarkastelemalla näkee heti, että miehet tekevät paljon enemmän rikoksia kuin naiset.⁵

Tietoja arvioitaessa on syytä ottaa huomioon, että rikostilastoihin vaikuttavat rikoskäyttäytymisen ohella ainakin seuraavat tekijät: rikosten nimeämiskäytännön mahdolliset muutokset, osallisuustulkinnan mahdolliset muutokset, väestön ilmoittamisalttiudessa sekä viranomaiskontrollin tehossa ja kohdistumisessa tapahtuvat mahdolliset muutokset. Tilastojen ongelma – ja samalla niiden erityinen kiehtovuus – on siinä, että *ne kuvaavat samanaikaisesti rikoskäyttäytymistä ja sosiaalista kontrollia*. Rikostilastot ovat näiden kahden tekijän kompleksisen vuorovaikutuksen tuloksia. Poikkeuksen tähän yleissääntöön muodostaa kuolemaan johtanut väkivalta, joka yleisen käsityksen mukaan on varsin kattavasti tilastoitu, eli sen kohdalla ei juurikaan ole piilorikollisuuden ongelmaa. Koska Martti Lehti käsittelee seuraavassa luvussa erikseen nuorten henkirikollisuutta, rajaan sen tämän luvun ulkopuolelle.

Rikoslakirikokset

Rikoslakirikoksia ovat rikokset, jotka on kriminalisoitu rikoslaissa. Vuonna 1999 rikoslakiin siirrettiin aiemmin muissa laeissa kriminalisoituja tekoja, esimerkiksi eräät liikennesrikokset. Rikoslakirikosten yleiskategoria menetti näin vertailtavuutensa aiempiin vuosiin. Koska muutokset tulivat voimaan kesken vuotta, vuosi 1999 ei myöskään ole vertailukelpoinen myöhempään vuosiin nähden. Vertailtavuuden puuttumisen johdosta tilastoitujen rikoslakirikosten vertailu alkaa tässä vuodesta 2000.

⁵ Myös muut tekniset syyt puoltavat aloittamista vuodesta 1996. Ns. nettotilastot, joissa las-kentayksikkönä on henkilö, ovat saatavissa ko. vuodesta alkaen. Pahoinpitelyrikoksia koskevat säädökset muuttuivat kesken vuotta 1995 (Sirén & Tuominen 2003), joten aloittaminen vuodesta 1996 vähentää, joskaan ei poista, lainmuutosten vaikutusta tilastokehitykseen. Vuosi 1996 on myös siksi sopiva alkupiste, että silloin rikosilmoitusjärjestelmän atk-pohjaistaminen oli ohittanut sisäänojovaiheensa.

Kuvio 15 Ikäryhmien osuus rikoslakirikoksista 2000–2005

Nuorten ikäryhmien osuus rikoslakirikoksiin syyllisiksi epäillyistä on hieman laskenut 2000-luvulla. Vuonna 2000 nuorten osuus oli reilu neljännes, vuonna 2005 reilu viidennes. Alle 18-vuotiaiden osuus on pudonnut alle 10 prosentin. Etenkin 15–17-vuotiaiden osuus rikoslakirikokseen syylliseksi epäillyistä on laskenut viiden viime vuoden aikana, joskin vuonna 2005 lasku näyttää päättyneen. Vastaavasti yli 20-vuotiaiden osuus on kasvanut. Aikuiset tekevät siis valtaosan rikoslakirikoksista, vaikka nuoruus on ikäryhmien kokoon suhteutettuna aktiivisinta rikoksenteon aikaa.

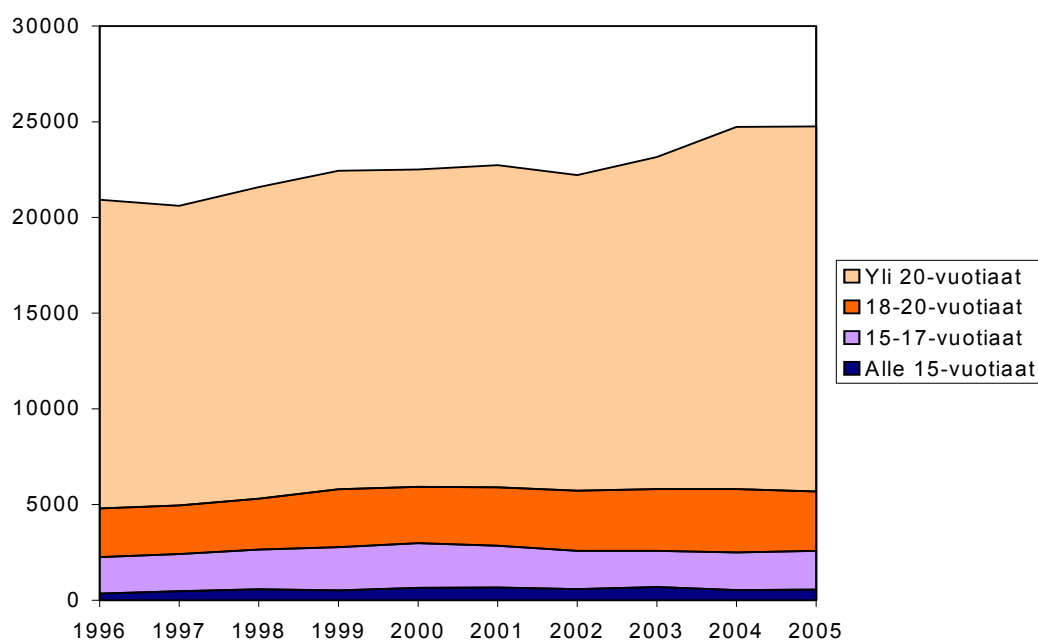
Taulukko 2 Ikäryhmien osuudet rikoslakirikoksista 2000–2005

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Alle 15-vuotiaita %	3,1	3,0	2,8	2,8	3,0	2,6
15–17-vuotiaita, %	8,6	7,3	6,7	6,1	6,0	6,6
18–20-vuotiaita, %	13,9	14,1	14,6	14,2	12,9	12,2
Yli 20-vuotiaita, %	74,5	75,5	75,9	77,0	78,2	78,6
Epäiltyjä yhteensä	349 534	351 439	348 146	369 857	391 341	395 286

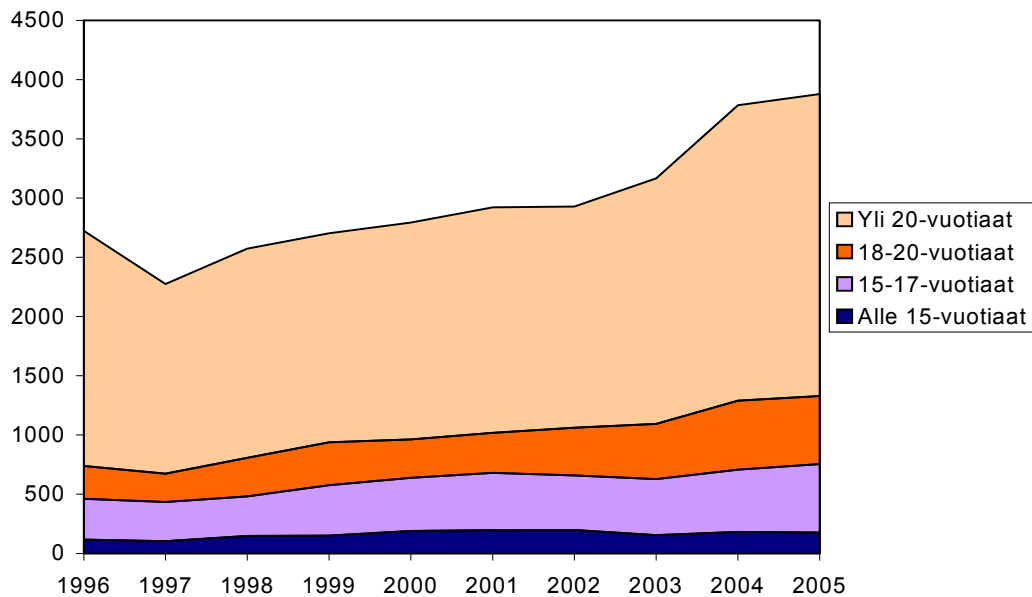
Pahoinpitelyrikokset

Pahoinpitelyrikoksia ovat lievä pahoinpitely, pahoinpitely ja törkeä pahoinpitely.

Nuorten tilastoitujen pahoinpitelyrikosten määrä on kuluneen kymmenen vuoden aikana lisääntynyt alle 15-vuotiaiden sekä toisaalta 18–20-vuotiaiden ryhmässä. Pojat ja miehet tekevät tilastoituja pahoinpitelyjä noin kymmenen kertaa enemmän kuin tytöt ja naiset (kuvio 16). Naisten tilastoidut pahoinpitelyrikokset ovat kuitenkin lisääntyneet enemmän kuin miesten (kuvio 17).

Kuvio 16 Miesten/poikien tilastoidut pahoinpitelyrikokset 1996–2005

Kuvio 17 Naisten/tyttöjen tilastoidut pahoinpitelyrikokset 1996–2005

Kuvioista 16 ja 17 havaitaan myös, että yli 20-vuotiaiden tilastoidut pahoinpitelyt ovat niin ikään lisääntyneet. Siksi nuorten osuus tilastoiduista pahoinpitelyistä ei ole merkittävästi noussut. Naisten kohdalla alle 21-vuotiaiden osuus on tosin noussut 27 prosentista 34 prosenttiin.

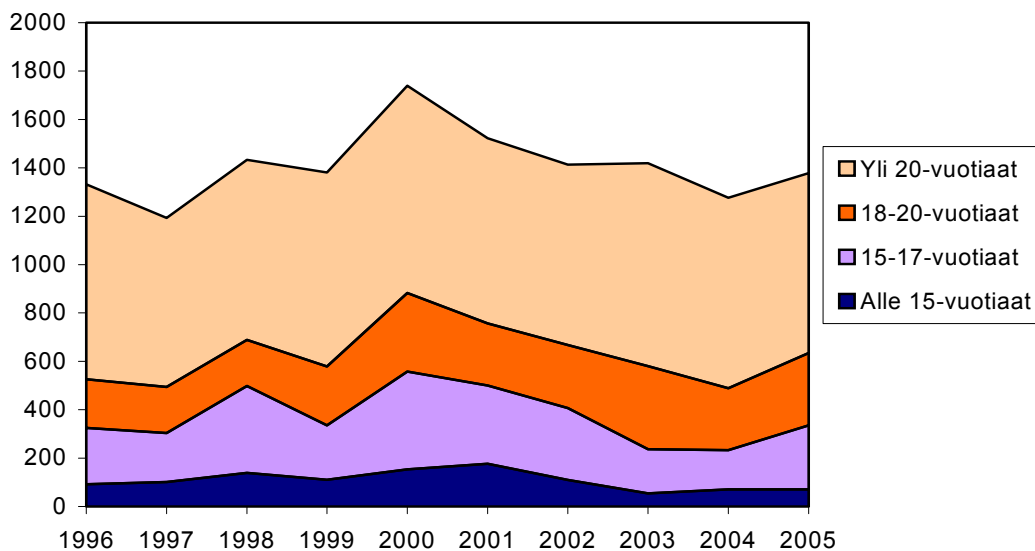
Miten havaittuja tilastomuutoksia on tulkittava? Kuten jäljempänä nähdään, nuorten todennäköisyys tulla väkivallan seurauksena poliisin tietoon on viimeisen kymmenen vuoden aikana lisääntynyt. Kiinnijäämisriski on nykyään selvästi suurempi kuin 1990-luvun puolivälissä. Tilastonousu heijastanee keskeisesti, vaikkei välttämättä kokonaan, tätä muutosta.

Alle 15-vuotiaiden poikien kohdalla tilastoitujen *lievien* pahoinpitelyjen absoluuttimäärä viisinkertaistui 1996–2001, ja 15–17-vuotiaiden poikien kohdalla kyseinen tilastokategoria kaksinkertaistui samalla jaksolla. Kokonaisrikollisuuden osoittimet eivät kuitenkaan osoita samassa ikäryhmässä yhtä voimakasta väkivallan tason muutosta. Kyse lienee osin vuoden 1995 lainmuutoksen vaikutuksesta (Sirén & Tuominen 2003), osin jo mainitusta kiinnijäämisriskin kasvusta. 1990-luvulla lasten rikollisuus määriteltiin sosiaalisesti ongelmaksi, mikä todennäköisesti lisäsi tekojen ilmoittamista poliisille. Myös koulujen alttius ilmoittaa lasten tekoja poliisin tietoon lisääntyi niin ikään voimakkaasti 1990-luvun lopulla (Kivivuori 2006). Vastaava sosiaalisen kontrollin tehostuminen on havaittu muuallakin (Estrada 2001; Steffensmeier ym. 2005).

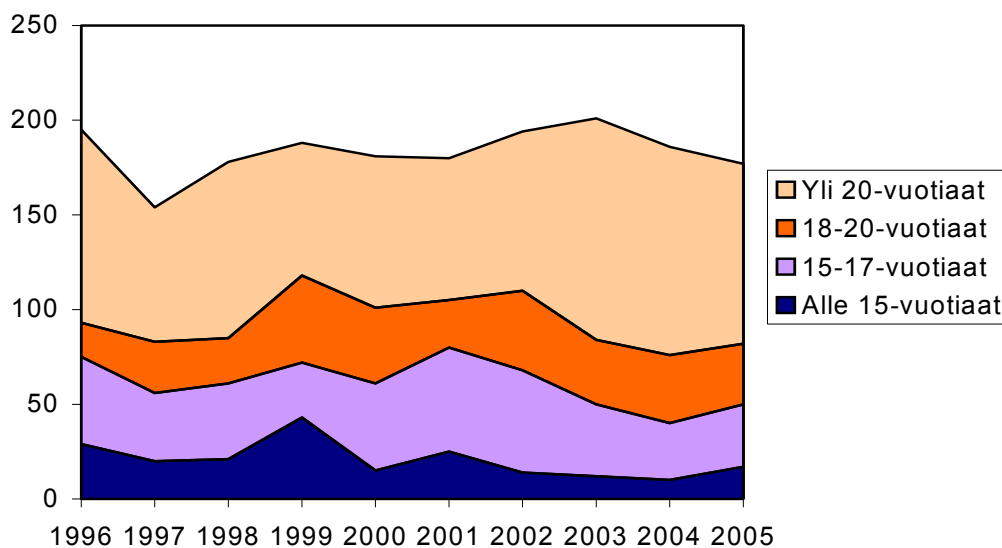
Tilastoitujen pahoinpitelyjen taustalla voi olla myös sellaista lasten todellisen ongelmakäyttäytymisen kasvua, joka suhteellisen harvinaisuutensa vuoksi ei näy kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmissä. 1990-luvun alun lama on voinut vaikeuttaa lasten ja lapsiperheiden elinoloja samalla kun huumeiden saatavuus ja käyttö lisääntyi; yhdessä nämä tekijät ovat ilmeisesti johtaneet psykiatriin ongelmiin ja lisääntyvään väkivaltaan. Vuosina 1998–2001 ilmennyt kiistaton nuorten henkirikollisuuden piikki – jota Martti Lehti kuvaa seuraavassa luvussa – tukee tätä tulkintaa. Henkirikospikki viittaa todellisten käyttäytymishäiriöiden lisääntymiseen. Samalla se on voinut laajan julkisen huomion kautta vaikuttaa sosiaalisen kontrollin tehostamiseen ja sitä kautta nuorten lievemmän väkivallan lisääntyvään tilastoitumiseen. Rikoskäyttäytyminen ja sen kontrolli vaikuttavat rikostilastoihin kompleksisen keskinäisen vuorovaikutuksen kautta.

Ryöstörikokset

Ryöstörikoksia ovat ryöstö ja törkeä ryöstö. Tässä rikoslajissa ilmeisin muutos on ollut se, että alle 15-vuotiaiden ja 15–17-vuotiaiden tilastoidut ryöstöt ovat vähentyneet 2000-luvulla. Vuonna 2005 nuorten tekemiä ryöstöjä oli kuitenkin enemmän kuin edeltävinä vuosina (kuviot 18 ja 19).

Kuvio 18 Miesten/poikien tilastoidut ryöstörikokset 1996–2005

Kuvio 19 Naisten/tyttöjen tilastoidut ryöstörikokset 1996–2005

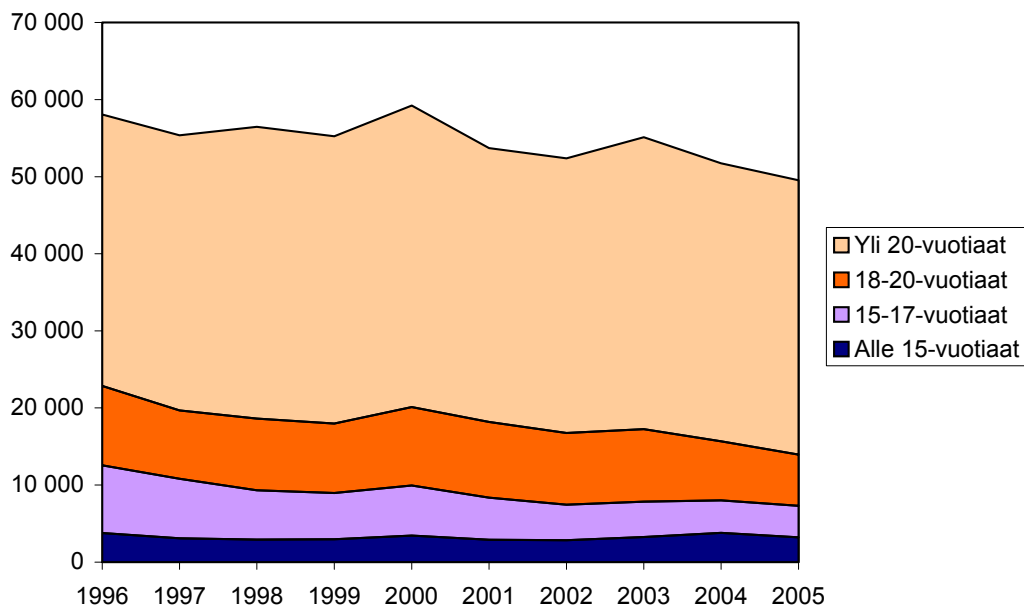
Nuorten tekemien ryöstörikosten väheneminen on havaittavissa molemmilla sukupuolilla. Miehillä huippuvuoden 2000 jälkeen alkanut laskukehitys johtuu kokonaan alle 18-vuotiaiden rikosten vähenemisestä. Naisilla aikuisten tekemien rikosten kasvu on pitänyt tekojen kokonaismäärän suhteellisen vakaana.

Ryöstöjen tekijät ovat tekohetkellä verraten usein huumeiden vaikutuksen alaisia (Lehti & Sirén 2006, 256–257). Nuorten ryöstöjen määrän väheneminen 2000-luvulla voi pieneltä osin selittyä sillä, että huumausaineiden käytön kasvu on taittunut.

Ryöstörikollisuudessa esiintyy aika ajoin suppean tekijäryhmän tekemiä rikossarjoja. Kun poliisi selvittää tällaisen rikossarjan, tilastoihin tulee kerralla suuri määrä tekoja. Siksi ryöstöjen määrä voi paikallisesti poiketa suurestikin koko maan yhteen lasketusta määrästä. Esimerkiksi Helsingissä tapahtui keuhalla ja syksyllä 2005 maahanmuuttajataustaisten nuorten tekemä ryöstösarja. Kyseinen sarja selittää osin sitäkin, miksi nuorten ryöstörikosten väheneminen koko maan tasolla keskeytyi vuonna 2005. Esimerkiksi 15–17-vuotiaiden poikien tekemiä ryöstöjä oli 2004 koko maassa yhteensä 162, kun vastaava luku oli 264 vuonna 2005. Ryöstösarjoissa pieni määrä tekijöitä voi lyhyessä ajassa syyllistyä suureen määrään tekoja, mikä näkyy jopa kansallisissa tilastoissa.

Varkausrikokset

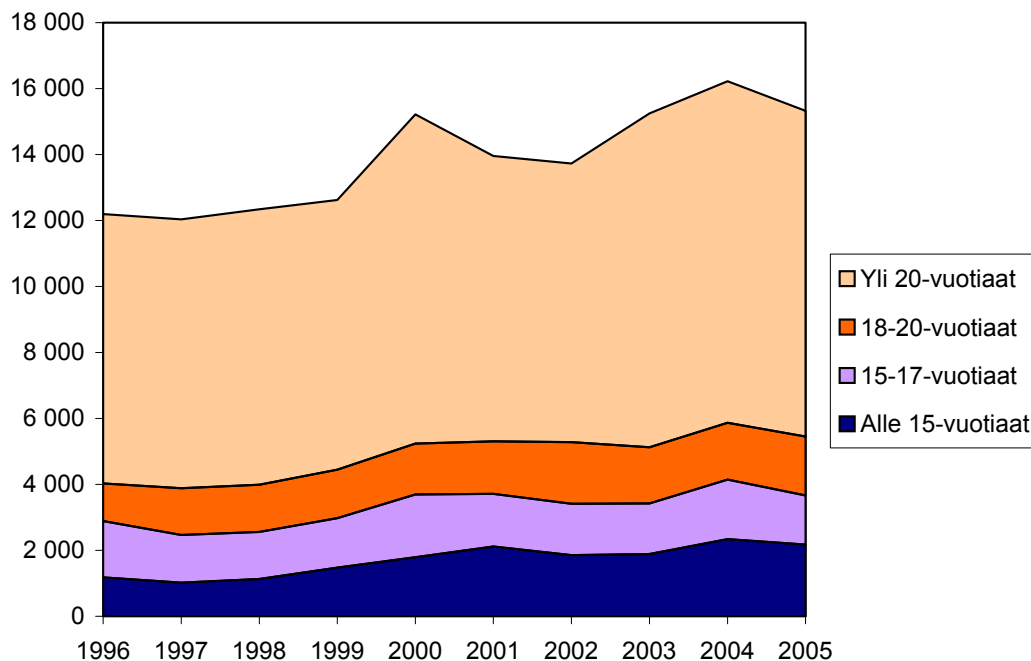
Varkausrikoksia ovat näpistys, varkaus ja törkeä varkaus. Miesten varkausrikokset vähenivät 15 prosenttia vuodesta 1996 vuoteen 2006 (kuvio 20). Vähenneminen johtui siitä, että 15–20-vuotiaiden poikien ja nuorten miesten tekemät varkaudet puolittuivat kyseisellä jaksolla. Alle 15-vuotiaiden ja yli 20-vuotiaiden varkausrikosten määrät pysyivät verraten vakaina.

Kuvio 20 Miesten/poikien tilastoidut varkausrikokset 1996–2005

Naisten ja tyttöjen tilastoidut varkausrikokset lisääntyivät 26 prosenttia vuodesta 1996 vuoteen 2005 ulottuvan kymmenvuotiskauden aikana (kuvio 21). Nouseva kehitys ilmeni melko samanlaisena eri ikäryhmissä, joskin 15–20-vuotiailla kasvu oli vähäisempää kuin sitä nuoremmilla ja vanhemmilla.

Itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimuksissa on havaittu, että 15–16-vuotiaat varastavat entistä vähemmän. Samalla nuorten todennäköisyys tulla myymälävarkauden johdosta poliisin tietoon on lisääntynyt. Onkin hyvin mahdollista, että nuorten naisten tilastoitujen varkausrikosten kasvu selittyy osin ilmoitusalttiuden muutoksella. Esimerkiksi kauppiaiden alttius ilmoittaa myymälävarkaat poliisille lienee kasvanut.

Kuvio 21 Naisten/tyttöjen tilastoidut varkausrikokset 1996–2005

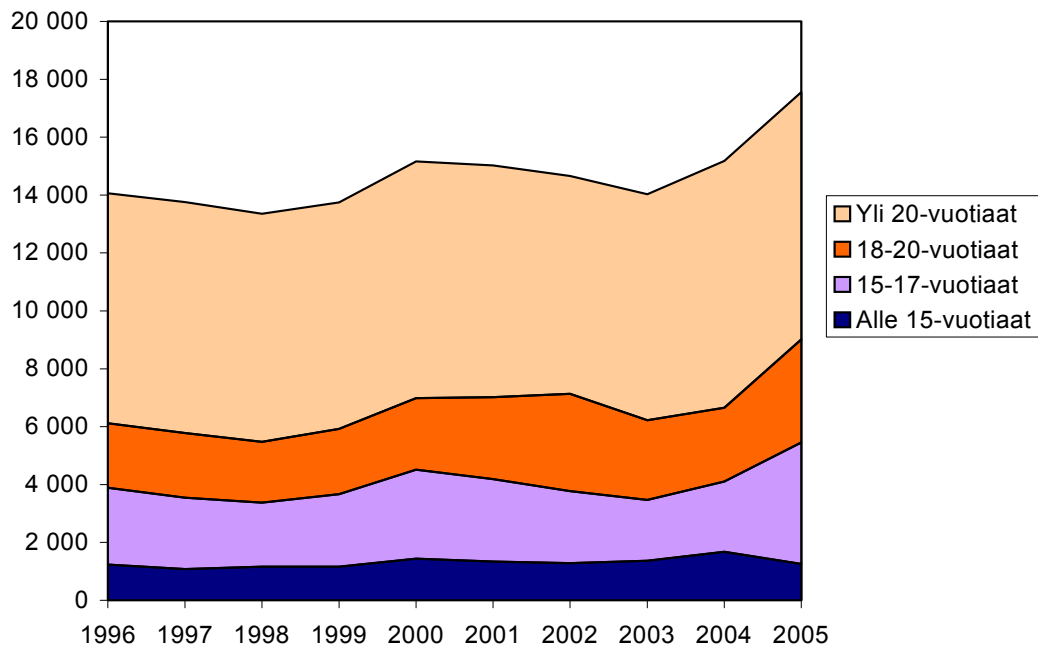
On sinänsä yllättävää, että poliisin tilastoima varkausrikollisuus kehittyy nuorilla miehillä ja naisilla eri tavoin, kun kokonaisrikollisuus näyttää alenevaa kehitystä molemmilla sukupuolilla. Eräs mahdollisuus on, että kokonaisrikollisuuden osoittimet kuvaavat lievempää, massarikollisuuden luonteista varastamiskäyttäytymistä ja tilasto sitä vastoin vakavampaa varastamista. Siten voisi olla, että vähäarvoiset varkaudet ovat vähentyneet molemmilla sukupuolilla, mutta vakavampi varastaminen vain miehillä ja pojilla.

Jos naisten tilastoitua varkausrikollisuutta tarkastellaan tarkemmin rikosnimikkeen mukaan, havaitaan, että kasvu perustuu lähes kokonaan tilastoitujen *näpistysten* lisääntymiseen nuorten naisten parissa. Yhdessä kokonaisrikollisuuden tutkimustulosten kanssa tämä seikka tukee tulkintaa, jonka mukaan nuorten naisten selvästi kasvanut tilastoitu varkausrikollisuus ilmentää keskeisesti ilmituloalttiuden ja ilmoitusalttiuden kaltaisia, sosiaalisen kontrollin tehostumiseen liittyviä tekijöitä (myös Steffensmeier ym. 2005).

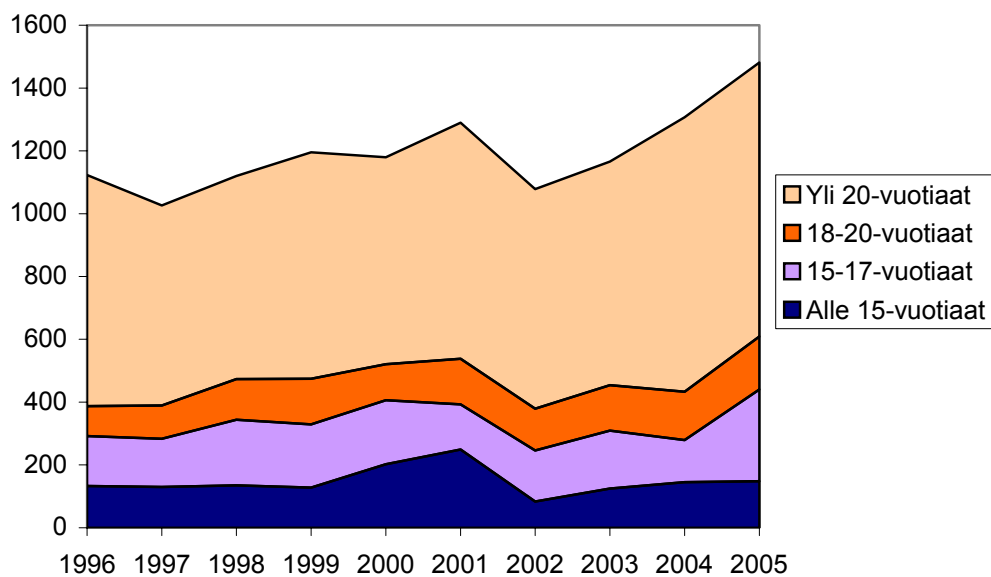
Vahingontekorikokset

Vahingontekorikoksia ovat vahingonteko ja törkeä vahingonteko.

Ikäryhmästä riippumatta miesten tilastoituja vahingontekorikoksia on noin kymmenen kertaa enemmän kuin naisten rikoksia. Miesten tilastoidut vahingontekorikokset ovat pysyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana verraten vakaalla tasolla (kuvio 22). Poikkeuksen muodostaa tuorein vuosi 2005, jolloin 15–17-vuotiaiden poikien tilastoidut vahingonteot lisääntyivät voimakkaasti, kuten myös 18–20-vuotiaiden teot. Vuoden 2005 lisääntynyt nuorten tilastoitu vahingontekorikollisuus johtui pääasiassa kahdessa kaupungissa, Helsingissä ja Turussa, tapahtuneista tekosarjoista, joissa oli runsaasti tekoja, muttei tekijöitä (Marttunen & Salmi 2006, 175–176).

Kuvio 22 Miesten/poikien vahingontekorikokset 1996–2005

Kuvio 23 Naisten/tyttöjen vahingontekorikokset 1996–2005

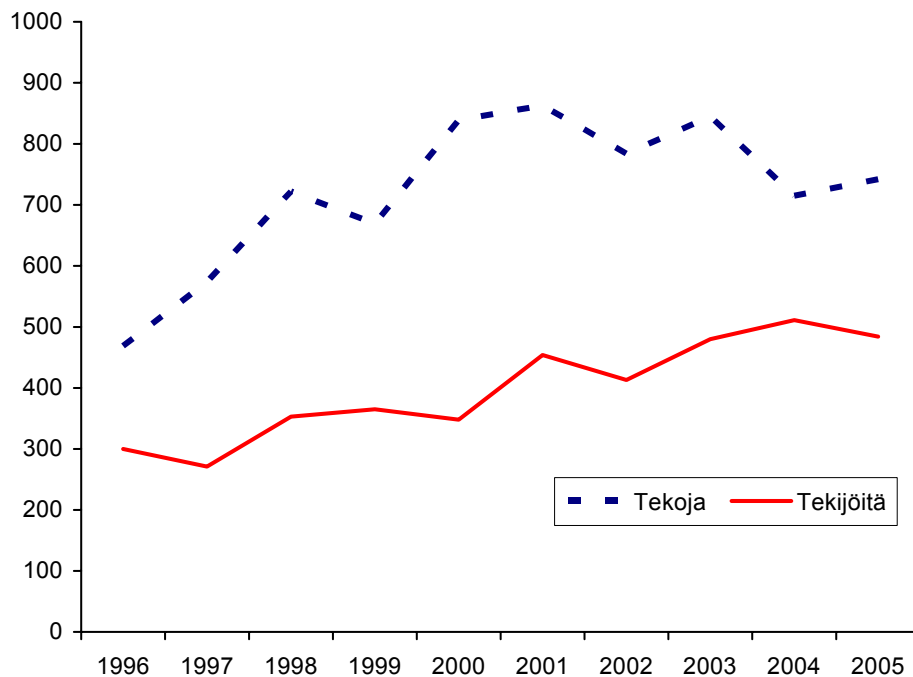
Kuvion 23 silmämääräinen tarkastelu luo helposti vaikutelman, että naisten tekemät vahingonteot ovat viime vuosina lisääntyneet. Näin onkin: vuonna 2004 aikuisten teot lisääntyivät ja vuonna 2005 15–17-vuotiaiden teot lisääntyivät, ja yhdessä nämä muutokset luovat absoluuttilukutarkastelussa vahvan kasvuvaikutelman. Toisaalta jos vuotta 2005 ei huomioida, tekojen määrä on pysynyt kymmenen vuoden ajan melko vakaana. On ennenaikaista sanoa, tarkoittaako vuosi 2005 käännettä tässä suhteessa.

Se, että 15–17-vuotiaiden tyttöjen tilastoituja vahingontekoja oli vuonna 2005 poikkeuksellisen paljon, voi johtua yksittäisten tekosarjojen selvittämisestä. Kyse ei siis välttämättä ole siitä, että aiempaa suurempi määrä tyttöjä olisi syylistynyt tekoon, vaan taustalla voi olla pienen aktiiviryhmän runsaiden tekojen tulo tilastoon (Marttunen & Salmi 2006, 175–176).

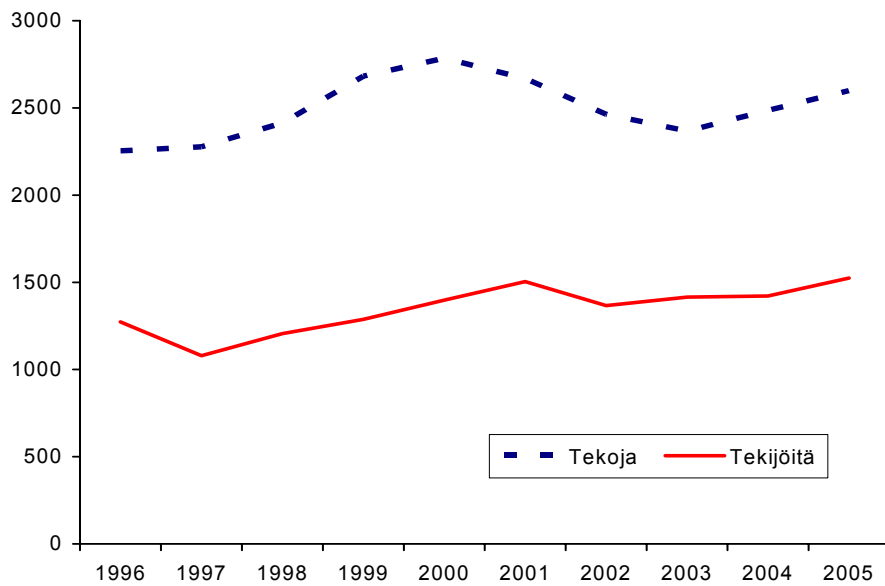
Tekijät ja teot tilastoissa

Kaikki edellä olevat tarkastelut ja kuviot heijastavat poliisin selvittämien rikosten kehitystä. Sama henkilö on voinut tehdä useita tekoja. Siksi tekojen määrästä ei voida suoraan päätellä, onko rikoksia tehneiden ja tilastoihin päätyneiden nuorten määrä kehittynyt samalla tavalla. Esimerkiksi niin sanotun polarisaatiohypoteesin mukaan rikoksia tekevien henkilöiden rikosaktiivisuus

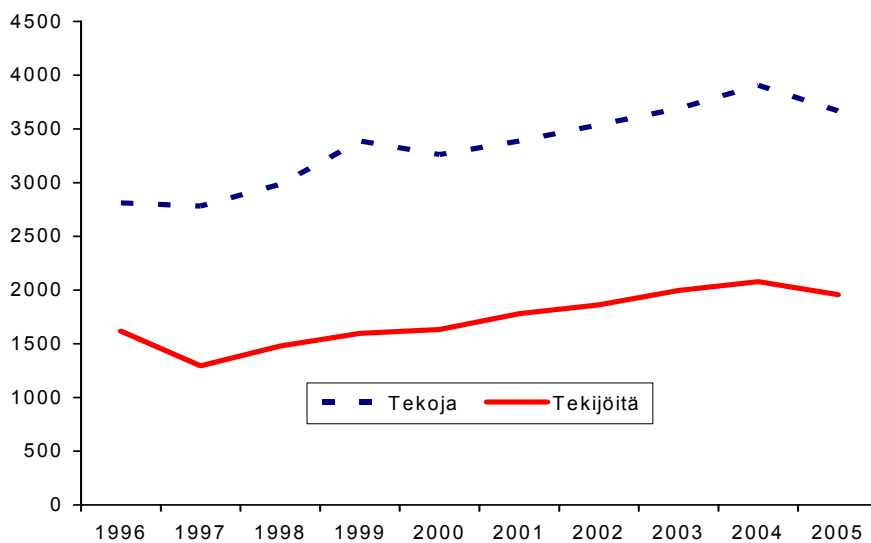
lisääntyisi, niin että entinen tai vähenevä määrä henkilöitä tekisi aiempaa enemmän tekoja. Seuraavassa tätä mahdollisuutta on tarkasteltu vertaamalla teko- ja tekijäpohjaisia tilastotietoja. Tekijäpohjaisessa tilastossa kukin tekijä voi esiintyä vuoden aikana vain kerran; jos hän on syylistynyt useaan eri rikoslajiin, hän tilastoituu vakavimman teon mukaan. Kuvioissa 24–26 on esitetty pahoinpitelyrikoksista, millaiselta tekojen ja tekijöiden tilastoverailu näyttää graafisesti.

Kuvio 24 Alle 15-vuotiaiden tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus: tekojen ja tekijöiden absoluuttimäärät 1996–2005

Kuvio 25 15–17-vuotiaiden tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus: tekojen ja tekijöiden absoluuttimäärät 1996–2005

Kuvio 26 18–20-vuotiaiden tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus: tekojen ja tekijöiden absoluuttimäärät 1996–2005

Alle 15-vuotiailla ja toisaalta 18–20-vuotiailla tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus on lisääntynyt. Sen sijaan 15–17-vuotiailla voidaan havaita vuosituhanen vaihteeseen ajoittuva nousuvaihe, joka sittemmin on kääntynyt laskuun

(vuoden 2005 taso on jälleen korkeampi kuin edeltävät vuodet). Huomiota kiinnittää myös, että tilastoidun pahoinpitelyrikollisuuden kasvu on ollut voimakasta alle 15-vuotiaiden ikäryhmässä.

Taulukko 3 Nuorten ikäryhmien tilastoidut pahoinpitelyrikokset kaksivuotiskausittain 1996–2005. Absoluuttiluvut, nettotilasto

	1996–97	1998–99	2000–01	2002–03	2004–05
Alle 13-vuotiaat	123	163	192	216	320
13–14-vuotiaat	448	555	613	679	675
15–17-vuotiaat	2 352	2 494	2 902	2 782	2 946

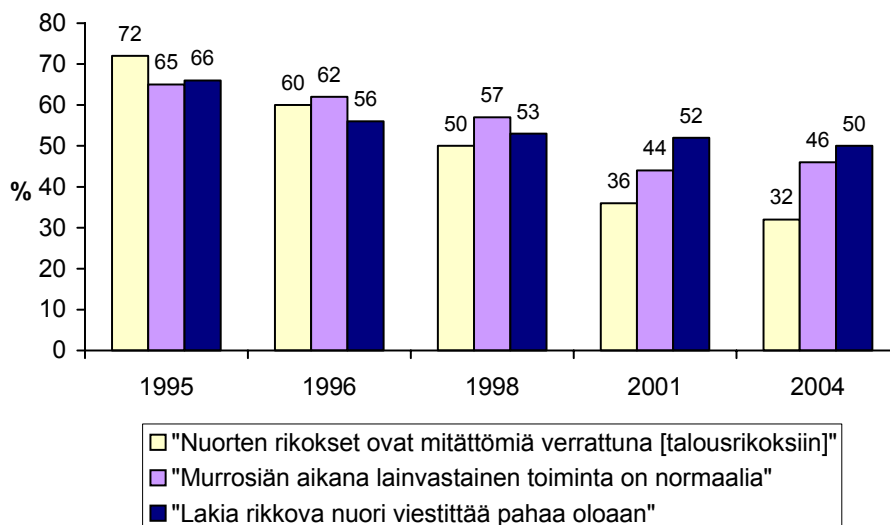
Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Alle 15-vuotiaiden tilastoituja pahoinpitelyrikoksia voidaan tarkastella myös käyttämällä tarkempaa ikäjaottelua. Tällöin ikäryhmäkohtaiset vuosittaiset luvut ovat niin alhaisia, että kehityksen pääsuuntaa on syytä tarkastella kaksivuotiskausittain (taulukko 3). Sekä alle 13-vuotiaiden lasten että 13–14-vuotiaiden kirjautuminen rikostilastoon selvitettyyn pahoinpitelyrikokseen syylliseksi epäiltynä on yleistynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana. 15–17-vuotiaiden kehitys on nuorempiin lapsiin verrattuna tasaisempaa, kuten myös edeltävistä kuvioista kävi ilmi.

Nykyiset kokonaisrikollisuuden osoittimet tarjoavat melko niukasti täydentävää tietoa alle 15-vuotiaista ja varsinkin alle 13-vuotiaista. Siksi on vaikeaa arvioida, johtuuko taulukossa 3 havaittu tilastonousu rikoskäyttäytymisen yleistymisestä vai lapsiin kohdistuvan sosiaalisen kontrollin tehostumisesta. Jos tarkastellaan 15–16-vuotiaille tehtyjen nuorisorikollisuuskyselyjen tietoja elämänaikaisesta rikollisuudesta, ei voida havaita viitteitä siitä, että lasten väkivaltaisuus olisi lisääntynyt (Kivivuori 2005b). Sen sijaan tarkastelujakson vuosiin ajoittuu 15–16-vuotiailla sosiaalisen kontrollin tehostuminen sekä koulujen ilmoitusalttiuden nousu (Kivivuori 2006). Kuten Timo Harrikari on todennut tähän teokseen kirjoittamassaan luvussa, samoihin vuosiin ajoittuu myös lisääntyvä huomio lasten rikoksiin ja pyrkimyksiä ulottaa rikosvastuu 15 vuotta nuorempiin. Täydentävien tietolähteiden puuttuessa on tyydyttävä toteamaan, että lasten tilastoidun pahoinpitelyrikollisuuden nousua selittää todennäköisesti rikosoikeudellisen kontrollin ulottuminen yhä nuorempiin ikäryhmiin. Nykytiedon tasolla ei kuitenkaan voida sulkea pois mahdollisuutta, että nousun taustalla on myös väkivaltakäyttäytymisen lisääntymistä. Vakaasti väkivaltaisten lasten määrä on sen verran alhainen, että ilmiötä voi olla vaikeaa mitata kokonaisuun ikäryhmiin kohdistuvien otantatutkimusten avulla.

Nuorten suhtautuminen nuorten rikoksiin

Nuorten suhtautuminen nuorten rikoksiin on muuttunut jaksolla 1995–2004 kielteisemmäksi – nuorten oikeustajunta on kehittynyt selvästi ankarampaan suuntaan. Kuviossa 27 on esitetty tiedot niistä kolmesta nuorisorikollisuuskyselyjen asenneosiosta, joissa muutos on ollut voimakkain (Kivivuori 2005b, 57–59).

Kuvio 27 Täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa olleita, % 15–16-vuotiaista 1995–2004 (Kivivuori 2005b)

Lain rikkomista murrosiän aikana ”normaalina” pitävien osuus on laskenut parikymmentä prosenttiyksikköä. Niiden osuus, joiden mielestä lain rikkomisen on pahan olon viestimistä, on laskenut noin 15 prosenttiyksikköä. Kaikkein voimakkain muutos on tapahtunut asenneväittämässä, jossa nuorten rikokset on asetettu vastakkain talousrikosten kanssa. Ensimmäisessä mittauksessa 72 prosenttia piti nuorten rikoksia mitättöminä verrattuna talousrikollisten tekoihin. Tuoreimmassa kyselyssä tätä mieltä olevien osuus oli puolittunut. Myös kotitaukan tai humalatilan hyväksyntä rangaistuksen lievennysperusteeksi on laskenut.

Myös nuorten toiminnan psykologisoiva, psykokulttuurinen ”ymmärtäminen” on menettänyt suosiotaan nuorten parissa. Rikollisuutta ei enää nähdä samassa mitassa ”normaalin murrosikään” tai kehitysvaiheeseen kuuluvana ilmiönä kuin vielä 1990-luvun puolivälissä. Idea, että nuorten rikoskäyttäytyminen on ”viesti pahasta olost”, on menettänyt suosiotaan. Nämä muutokset

nuorten asenteissa voivat ilmentää psykokulttuuristen tulkintakehysten yleistä heikkenemistä yhteiskunnassa. Toisaalta myös suhtautuminen lain rikkomiseen luonnonsuojelun vuoksi on tullut ankarammaksi. Tämä viitanee siihen, että nuorten ankaroitumisessa on kyse yleisestä asennemuutoksesta, ei pelkästään psykologisoivan ”ymmärtämisen” laskevasta suosiosta.

Mistä näin suuret muutokset nuorten käsityksissä ja asenteissa voivat johtua? Eräs mahdollinen tausta on 1990-luvun loppupuolella ja aivan 2000-luvun alussa esiintynyt nuorten henkirikospiikki. Nämä mediassa laajaa huomiota saaneet tapaukset ovat voineet muuttaa nuorten käsityksiä siitä, millainen on tyypillinen nuoren tekemä rikos. Median lisääntyvällä rikosuutisoinnilla saattaa olla myös itsenäinen vaikutus nuorten rikosasenteisiin. Tarkastelujakson aikana median huomio talousrikoksiin väheni ja huomio nuorten rikoksiin kasvoi; myös väkivaltauutisoinnin voimakas yleinen lisääntyminen (Kivivuori ym. 2002; Kemppi & Kivivuori 2004) on saattanut muuttaa nuorten asenteita ankarammiksi. Yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksella voi niin ikään olla yhteys nuorten asenteiden muuttumiseen. Nykynuoret elävät yhteiskunnassa, jossa yksilöllisen pärjäämisen ja kilpailemisen merkitys voidaan kokea suuremmaksi kuin kymmenen vuotta sitten. Rikosten tekeminen voi tällaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa näyttäytyä ”luuseriuden” merkkinä.

Yhteenvetoa ja tulkintaa

Poliisitilastot antavat jossain määrin erilaisen kuvan nuorten rikollisuudesta kuin kokonaisrikollisuuden osoittimet. Valtaosin eroja selittää se, että tilastoitua rikollisuus heijastaa keskeisesti sosiaalisen kontrollin kohdentumista ja tehoa. Tiedetään, että nuoriin kohdistuva kontrolli on tehostunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tämä on vaikuttanut tekojen tulemiseen poliisin tietoon ja sitä kautta tilastoon. Rikostilastot ovat sosiaalisen kontrollin ja rikoskäyttäytymisen kompleksisen vuorovaikutuksen tulosta. Seuraavassa yhteenveto-osassa on yritetty luoda tiivis kokonaiskuva nuorten rikollisuuden kehityksestä.

Väkivalta

Kaikkein karkeimmalla tasolla voidaan sanoa, että nuorten väkivaltakehitys oli synkkää 1990-luvun jälkipuoliskolla aina 2000-luvun ensimmäisiin vuosiin, minkä jälkeen kehitys on ollut myönteistä. Myönteistä vaihetta on tätä kirjoitettaessa kestänyt vain pari vuotta, joten on ennenaikaista sanoa, onko kyse käänteestä vai ohimenevästä vaiheesta. Viimeisen kymmenen vuoden aikana voidaan kuitenkin erottaa seuraavat kehityssuunnat nuorten väkivallassa:

- Nuorten ikäryhmien väkivalta lisääntyi 1990-luvun lopulla.
- Vuosituhannen vaihteen jälkeen väkivaltataso on pysynyt vakaana tai hieman laskenut.
- Myös vakavassa väkivallassa 1990-luvun lopulla ilmennyt kasvu on parin viime vuoden aikana kääntynyt laskuun.
- Alle 15-vuotiaiden lasten tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus on jatkanut kasvuaan 2000-luvulla. Kehitys johtune osin tehostuvasta sosiaalisesta kontrollista, mutta taustalla voi olla myös lasten väkivallan lisääntymistä.
- Nuorten välinen uhkailu ja uhkailujen kokeminen ovat lisääntyneet.
- Kokonaisrikollisuustutkimukset ja hoitoilmoitusrekisteri eivät viittaa nuorten väkivallan yleiseen raaistumiseen 2000-luvulla.

Nuorten *tilastoidun* pahoinpitelyrikollisuuden nousu 1990-luvun jälkipuoliskolla johtui osin, todennäköisesti merkittävältä osalta, sosiaalisen kontrollin tehostumisesta. On mahdollista, että tuolloin vakava väkivaltakäyttäytyminen lisääntyi samalla kun kontrolli tehostui kautta linjan, niin että *kontrolli jyrkensi tapaa, jolla rikoskäyttäytymisen muutos ilmeni tilastoissa*. Vuosina 1998–2002 kiistattomasti ilmennyt henkirikospiikki (ks. seuraava luku) osoittaa nuorten vakavan väkivallan lisääntyneen kyseisinä vuosina. Myös tässä luvussa esitetyt tiedot väkivallan aiheuttamista hoitojaksoista ovat linjassa sen kanssa, että vakavan väkivallan kohdalla oli vuosituhannen vaihteessa kasvuvaihe, joka on viime vuosina päättynyt. Alle 15-vuotiaiden lasten osalta jää avoimeksi kysymykseksi, missä määrin tilastoitujen pahoinpitelyjen taustalla on toisaalta lasten ongelmien lisääntyvää rikosoikeudellista käsittelyä ja toisaalta lasten väkivallan lisääntymistä.

Viime vuosikymmenen puolivälin jälkeen alkaneelle – mutta tätä kirjoitettaessa ilmeisesti päättyneelle – kielteiselle kehitysjaksolle löytyy tukea myös

muista tietolähteistä. Nuorten riskikäyttäytyminen alkoi yleistyä 1990-luvun puolivälin tienoilla. Esimerkiksi 15–19-vuotiaille tehtyjen aborttien määrä lisääntyi 1990-luvun puolivälin jälkeen, kuten myös klamydiatartunnat. Molemmat trendit viittaavat suojaamattomien yhdyntöjen lisääntymiseen. Samalla sukupuolinen aktiivisuus, myös partnereiden määrä, lisääntyi ylipäätään (Gissler 2005). Taustalla on seksuaalikasvatuksen väheneminen, mutta samalla nämä ilmiöt heijastavat nuorten riskinottoalttiuden ja lyhytjännitteisyyden lisääntymistä. Kriminologinen tutkimus on osoittanut, että seurusteleminen ja sukupuolinen aktiivisuus korreloivat verraten voimakkaasti väkivalta-alttiuden kanssa: voidaan ennustaa, että nuorten sukupuolisen aktiivisuuden lisääntyminen johtaa sekä väkivallan harjoittamisen että sen uhriksi joutumisen lisääntymiseen (Kivivuori 1999, 60–65). Seksuaalikäyttäytymisen kehitys näyttäisi kaiken kaikkiaan olleen linjassa 1990-luvun jälkipuolen väkivaltakehityksen kanssa sekä ajallisesti että teoreettisen tulkittavuuden perusteella.⁶

Pahoinpitelyrikollisuuden kehityksen tiedetään yleisesti seuraavan alkoholin kulutuksen muutoksia (Sirén 2000). Myös nuorten väkivalta on vahvasti alkoholin käyttötilanteisiin liittyvää. Julkisilla paikoilla tapahtuvissa nuorten tappeluissa noin kaksi kolmasosaa tekijöistä on alkoholin vaikutuksen alainen, pahoinpitelyissä vastaava osuus on 57 prosenttia (Kivivuori 2005b, 43–45). Lisäksi tiedetään, että nuorten alkoholin kulutus nousi 1990-luvun lopulla ja kääntyi laskuun 2000-luvulla (Rimpelä ym. 2005; Lintonen 2005). Nuorten väkivaltatrendissä on samanlaisia piirteitä. Alkoholi- ja nuorisotutkimuksen piirissä on havaittu, että kulttuurisesti nuoret ovat alkaneet liittää päihteiden käyttöä ”luuseriuteen” ja ”junttiuteen” (Rimpelä ym. 2005, 54; Lähteenmaa 2004). Jos päihteiden käyttö vähenee nuorten keskuudessa, se todennäköisesti vaikuttaa myös väkivaltaa vähentävästi.

Uhkakokemukset

Nuorten kokeman väkivallan uhkan lisääntyminen on ilmiö, joka kaipaa lisää tutkimusta. Eräs ilmiön tulkintaan liittyvä seikka on, että aivan samanlainen uhkailujen lisääntyminen ja uhkailujen osuuden lisääntyminen väkivallasta voidaan havaita myös vanhemmissa, 30 vuotta täyttäneiden ikäryhmissä. Teki-

⁶ Aborttitilastojen ja sukupuolikäyttäytymisen tarkastelu ei tarkoita, että kyseessä olisi rikollinen tai moraaliton toiminta. Nämä aikasarjat kuvaavat tässä nuorten *riskinottoalttiuden* muutoksia, joiden tunteminen voi tuoda lisävaloa rikollisuuskehityksen tulkintaan (ks. myös RL 20:6).

jät, jotka selittävät nuorten kokeman uhkailun lisääntymistä, eivät siten rajoitu nuorisoon. On epätodennäköistä, että kyse olisi esimerkiksi nuorisokulttuurin tai oppilaitosten ilmapiirin muutoksesta, kun samanlainen pääkehityssuunta läpäisee koko väestön.

Taustalla voi olla uhkailujen yleinen lisääntyminen. Samalla lievimmän väkivalta-asteen osuus väkivaltaa kokeneista olisi lisääntynyt. Tämä taas tarkoittaa sitä, että kokonaisuutena ja määrällisesti tarkastellen nuoriin kohdistuvassa väkivallassa ei voida havaita raaistumista.

Toinen selittävä tekijä voi olla herkistyminen. On mahdollista, että tapahtuma, jota ei ennen tulkittu uhkatilanteeksi, tulkitaan nyt väkivallan uhaksi. Väkivallasta on voinut tulla tulkintakehys, jota sovelletaan aiempaa laajemmin ja herkemmin konfliktitilanteisiin ja ambivalentteihin tilanteisiin. Väkivallan kokonaiskuvan lieventyminen ei siten johtuisi niinkään väkivallan lieventymisestä, vaan siitä, että väkivallaksi on määritelty aiempaa lievempiä tilanteita. Fyysinen väkivalta pysyy määrältään suhteellisen vakaana, mutta väkivallan tulkintakehysten laajentuessa sen päälle kasautuu yhä enemmän lievempiä uhaksi koettuja tilanteita. Yleinen herkistyminen tuntuisi sopivan yhteen sen edellä todetun seikan kanssa, että uhkakokemusten lisääntyminen läpäisee kaikki ikäryhmät. Näin yleisluontoinen ilmiö voi heijastaa suuria kulttuurisia megatrendejä, kuten herkistymistä riskeille ja uhkille, joita menneet sukupolvet eivät olisi pitäneet väkivaltana.

Herkistyminen on myös linjassa yleisen ilmoittamisalttiuden nousun kanssa (Kivivuori 2006). Myös nuoret tulevat aiempaa todennäköisemmin poliisin tietoon tekemiensä rikosten johdosta. Ihmiset ovat aiempaa herkempiä ilmoittamaan tapahtumia poliisin tietoon, myös nuoret. Eräiden kriminologisten tulkintojen mukaan yleinen elintason ja turvallisuuden koheneminen johtaa yhä lievempien ongelmatilanteiden määrittelyyn riskeiksi ja uhkiksi (von Hofer 2001). Luonnollisesti kyse voi olla molemmista ilmiöistä: tosiasiallisten uhkailujen lisääntymisestä ja samanaikaisesta herkistymisestä.

Omaisuusrikollisuus

Omaisuuteen kohdistuvassa rikollisuudessa voidaan nuorilla havaita seuraavia pääkehityssuuntia:

- Varastaminen on vähentynyt ainakin 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä.
- Kyselytutkimusten perusteella myös nuorten tekemien vahingontekojen määrä on vähentynyt.
- Tilastoitu ryöstörikollisuus on vähentynyt.
- Perinteisen omaisuusrikollisuuden väheneminen on johtanut siihen, että kokonaisuutena tarkastellen nykynuoret ovat lainkuuliaisempia kuin nuoret kymmenen vuotta sitten.

Omaisuuteen kohdistuvan rikollisuuden väheneminen ilmentää, kuten edellä todettiin, useiden tekijöiden vaikutusta. Yleinen taloustilanne on viimeisen kymmenen vuoden aikana kohentunut, mikä on voinut vähentää varastamisen tarvetta. Merkittävä tekijä on myös sosiaalisen kontrollin tehostuminen. Julkisten tilojen valvonta on tehostunut mm. kameravalvonnan ja vartioinnin lisääntymisen myötä. Kaupan rakennemuutos eli keskittyminen suuriin yksiköihin on voinut vähentää varastamistilaisuuksia. Nuorten ajankäyttötapojen muutos, esimerkiksi lisääntyvä tietokoneisiin liittyvä ajankäyttö, on voinut niin ikään vähentää nuorten perinteistä omaisuusrikollisuutta. Tosin sen tilalle on voinut tulla uudentyyppistä tietokoneiden käyttöön liittyvää rikollisuutta (ks. luku XII).

Perinteisen omaisuusrikollisuuden väheneminen liittyy varsin todennäköisesti myös siihen, että nuoret suhtautuvat aiempaa tuomitsevammin rikosten tekemiseen. Asennemuutos suhteessa rikollisuuteen on liitetty muun muassa siihen, että nuoret kokevat yhteiskunnallisen kilpailun koventuneen, niin että rikosten tekeminen uhkaa tulevaa menestystä (Kivivuori 2005b, 67–68). Nuorisotutkijat ovat puhuneet portfolio- tai ansiokansiosukupolvesta, joka näkee elämän yksilöllisen pärjäämisen ja kilpailun tantereena (Lähteenmaa 2006). Nuorten rikosten määrää ja rikosasenteita koskevat tutkimustiedot sopivat hyvin yhteen sukupolvitulkinnan kanssa. Omaan maineeseen ei haluta tahroja, ja rikollisuus näyttäytyy yksilöllisen ”luuseriuden” merkinä. Nuorten enemmistö muuttuu lainkuuliaisemmaksi – samalla kun pieni vähemmistö etsii jännitystä ”kontrolliyhteiskunnan katutaisteluista”.

Lähteet

- Aromaa, Kauko (1994) Self-reported delinquency in Helsinki, Finland 1992. *Teoksessa* Josine Junger-Tas & Malcolm W. Klein (toim.) *Delinquent Behavior among Young People in the Western World*. RDC/Kugler Publications.
- Estrada, Felipe (2001) Juvenile Violence as a Social Problem. *British Journal of Criminology* 41(4), s. 639–655.
- Estrada, Felipe (2005) Trends in Violence in Scandinavia According to Different Indicators. *British Journal of Criminology*. Ilmestyy.
- Gissler, Mika (2005) Nuorten seksuaalikäyttäytymisen trendit – liian paljon, liian varhain. *Terveystieteiden tutkimus* 6, s. 34–35.
- Heiskanen, Markku (2002) *Väkivalta, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen*. Helsinki: Tilastokeskuksen tutkimuksia 236.
- Hofer, Hanns von (2001) Criminal Violence and Youth in Sweden: a Long-Term Perspective. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 1(1), s. 56–72.
- Kemppi, Sari & Kivivuori, Janne (2004) Rikosuutisoinnin määrä Yleisradion television pääuutislähettyksissä 1985–2003. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 63.
- Kivivuori, Janne (1999) *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–1998*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 161.
- Kivivuori, Janne & Karvonen, Sakari & Rimpelä, Matti (2001) *Nuorten rikoskäyttäytymisen yleisyys kyselyjen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 54.
- Kivivuori, Janne & Kemppi, Sari & Smolej, Mirka (2002) Etusivujen väkivalta. Väkivalta päivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196.
- Kivivuori, Janne (2003) Helsingin nuoret rikosten tekijöinä. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Jukka Savolainen: *Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 204.
- Kivivuori, Janne (2006) Oikeudellistuva yhteiskunta. Esimerkkinä koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille. Artikkelikäsikirjoitus.
- Kivivuori, Janne (2005a) Piilorikollisuuden tutkimus. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Kivivuori, Janne (2005b) Nuoret rikosten tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Lehti, Martti & Sirén, Reino (2006) Väkivaltarikokset ja alkoholi. *Teoksessa* Rikollisuustilanne 2005. *Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220.

- Lintonen, Tomi (2005) Nuorten alkoholinkäyttö. *Duodecim* 121, s. 1925–1927.
- Lähteenmaa, Jaana (2004) Nuorisokulttuuri ja alkoholi 2000-luvun Suomessa: lievää käännettä humala- ja alkoholikielteisyyteen ja sen tulkintaa. *Alkoholi- ja huumeututkimuksen vuosikirja*. www.ahtseura.org/docs/Tommi2004.pdf.
- Lähteenmaa, Jaana (2006) Ansiokansioita, ”paskaduuneja” ja sukupolvimaisemia. Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo (toim.): Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisusarja.
- Marttunen, Matti & Salmi, Venla (2006) Nuorisorikollisuus. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2005. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220.
- Naplava, Thomas & Oberwittler, Dietrich (2002) Methodeneffekte bei der Messung selbstberichteter Delinquenz von männlichen Jugendlichen. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 85(6), s. 401–423.
- Nofziger, Stacey & Kurtz, Don (2005) Violent Lives: A Lifestyle Model Linking Exposure to Violence to Juvenile Violent Offending. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 42(1), s. 3–26.
- Rimpelä, Arja & Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lintonen, Tomi & Rimpelä, Matti (2005) *Tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2005*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:23.
- Ring, Jonas (2005) *Stöld, våld och droger bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från fem självdeklarationsundersökningar*. Brå-rapport 2005:4, Stockholm.
- Sirén, Reino (2000) *Pahoinpitelyrikollisuus 1950–1997*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 169.
- Sirén, Reino & Tuominen, Martti (2003) Pahoinpitelyrikokset 1995 ja 1999. Miten poliisi kontrolliviranomaisena reagoi lainmuutokseen? Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 197.
- Sirén, Reino & Honkatukia, Päivi (2005) *Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216.
- Steffensmeier, Darrell & Schwartz, Jennifer & Zhong, Hua & Ackerman, Jeff (2005) An Assessment of Recent Trends in Girls’ Violence Using Diverse Longitudinal Sources: Is Gender Gap Closing? *Criminology* 43(2), s. 355–405.

II NUORTEN HENKIRIKOKSET 1980–2004

Martti Lehti

Historiallinen suhteutus

Henkirikollisuus on maassamme historiallisesti muodostunut kahdesta päätyypistä: toisaalta nuorten ja nuorten aikuisten rikoksista, toisaalta yhteiskunnasta syrjäytyneiden ryhmien rikoksista. Rikollisuuden dynamiikkaa, nousuja ja laskuja on jo pitkään hallinnut lähinnä nuorten¹ ja nuorten aikuisten² rikollisuus, jossa määrälliset heilahtelut ovat olleet huomattavasti jyrkempiä kuin vanhempien ikäryhmien rikollisuudessa. Kaikki tunnetut historiallisen ajan henkirikollisuusaallot ovat Suomessa olleet nimenomaan alle 30-vuotiaiden miesten väkivaltaa³ (merkittävimmin 1800-luvun puoliväliin ajoittunut puukojunkkarikausi Etelä-Pohjanmaalla, vuoden 1905 suurlakkoa seurannut väkivalta-aalto sekä kieltolakiajan henkirikosaalto) (Kivivuori 2002; Koskivirta 2001; Lehti 2001; Ylikangas 1976). Nuorten henkirikollisuuden määrästä ja muutosten suunnasta ovat vastanneet pääosin 21–29-vuotiaat miehet. Nuorempien ikäryhmien – joiden rikollisuus on tämän artikkelin aiheena – rikollisuus on ollut aina vähäisempää, mutta muutossuunnat pääpiirteissään samat kuin nuorilla aikuisilla (kuvio 1).

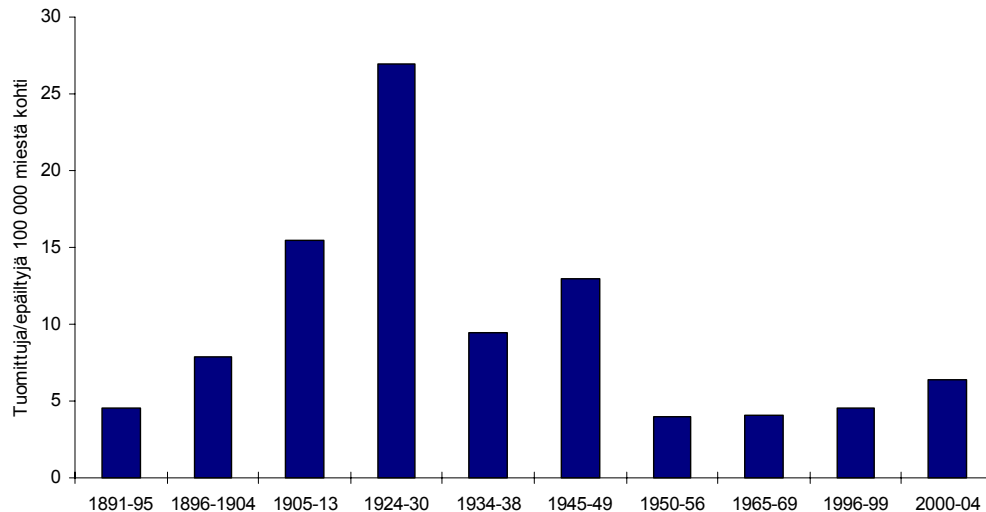
Nuorisoväkivallan synkkiä vuosia 1900-luvulla olivat vuosisadan ensimmäiset vuosikymmenet aina neljäkymmenluvun loppuun. Henkirikoksiin syylistyi suurlakon jälkeisinä vuosina alle 21-vuotiaita poikia vuosittain lähes kolminkertainen ja kaksikymmenluvulla yli nelinkertainen määrä nykyiseen

¹ Nuorella, pojalla ja tytöllä tarkoitetaan artikkelissa alle 21-vuotiaasta henkilöä. Henkirikoksella tarkoitetaan kaikkia uhrin kuoleman aiheuttaneita tahallisia väkivaltarikoksia (tappo, murha, surma, lapsensurma, yksin teoin tahallisen pahoinpitelyrikoksen kanssa tehty kuolemantuottamusrikos).

² Nuorilla aikuisilla tarkoitetaan artikkelissa 21–29-vuotiaita.

³ Tietoja henkirikoksiin syylistyneiden iästä on saatavissa oikeustilastosta vuodesta 1891 alkaen, varhaisempaa aikaa koskevat tiedot perustuvat tutkimuskirjallisuuteen.

verrattuna, kun syyllisten määrät suhteutetaan ikäluokkien kokoon. Toisaalta vielä 1800-luvun lopulla, ennen suurlakosta alkanutta väkivalta-aaltoa, poikien henkirikollisuus oli suunnilleen yhtä yleistä kuin nykyäänkin, eli varsin harvinaista.

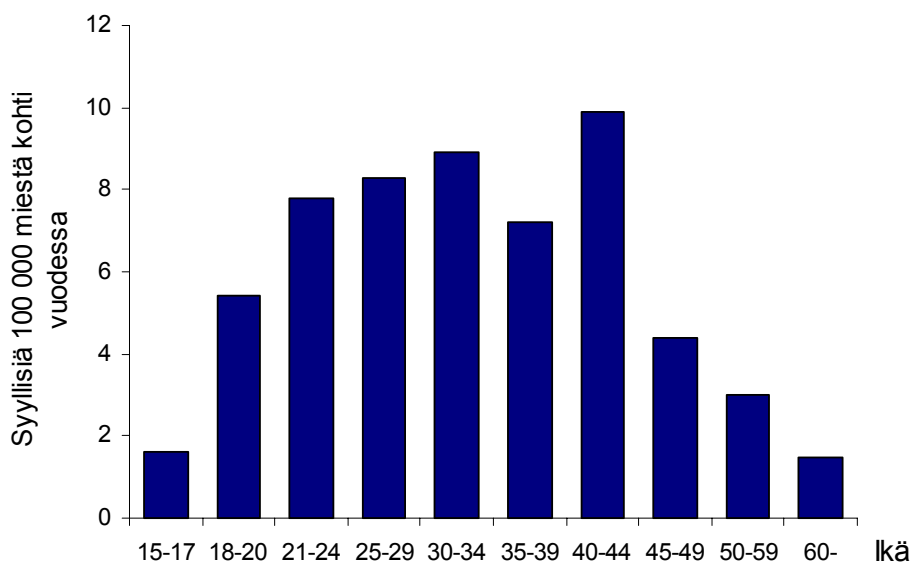

Kuvio 1 15–20-vuotiaiden poikien henkirikollisuuden vuotuinen keskitaso (100 000 ikäryhmän poikaa kohti) Suomessa 1891–2004 (Tilastokeskus)⁴

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa on eletty jo viisi vuosikymmentä nuorisoväkivallan suvantovaihetta (kuvio 1) ajoittaisista, lyhytaikaisista väkivaltapiikeistä huolimatta.

Tällä hetkellä henkirikollisuus on maassamme leimallisesti keski-ikäisten miesten rikollisuutta (kuvio 2). Vuosina 2003–2004 30- ja 40-vuotiaat miehet tekivät asukasta kohti viisinkertaisen määrän henkirikoksia 15–17-vuotiaisiin ja puolitoistakertaisen määrän 18–20-vuotiaisiin poikiin nähden.

⁴ Vuosien 1891–1969 tiedot koskevat alioikeuksissa henkirikoksista tuomittuja, vuosien 1996–2004 tiedot poliisin henkirikoksista epäilemiä. Epäiltyjä koskevat luvut ovat noin 10 prosenttia korkeammat kuin tuomittuja koskevat, koska kaikkia epäiltyjä (esimerkiksi rikoksen yhteydessä kuolleita) ei syytetä eikä kaikkia syytettyjä tuomita (esimerkiksi puutteellisen näytön johdosta).

Kuvio 2 Miesten henkirikollisuus ikäryhmittäin 2003–2004. Lähde: OPTL

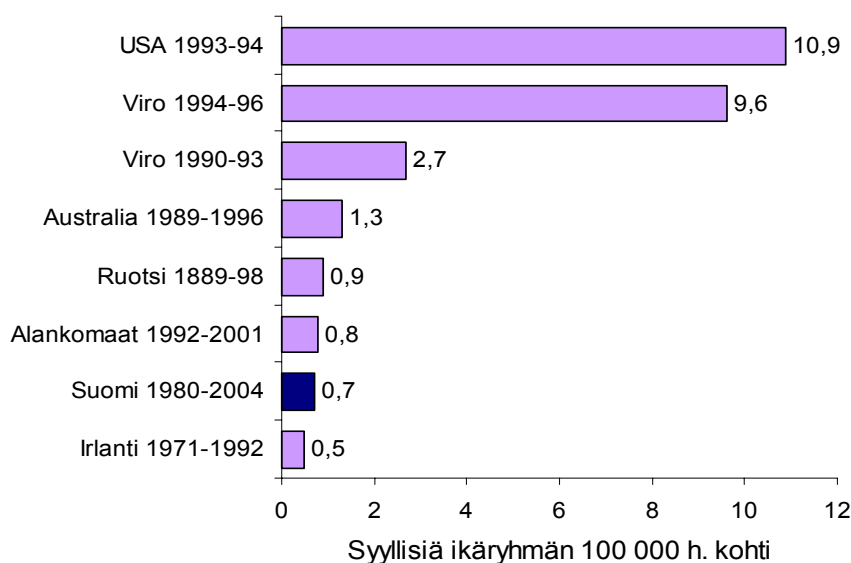
Kansainvälinen suhteutus

Nuorten henkirikollisuus on Suomessa nykyisin myös kansainvälisesti arvioiden harvinaista. Kuten tunnettua, henkirikoksia tehdään meillä vuosittain asukasta kohti kaksin-kolminkertainen määrä verrattuna muihin Pohjoismaihin ja läntiseen Eurooppaan. Nuorten rikollisuudessa eroa ei kuitenkaan esiinny. Vertailukelpoista aineistoa on Euroopasta ollut saatavissa Alankomaista, Irlannista, Ruotsista ja Virossa. Alle 18-vuotiaiden rikollisuustaso⁵ oli 1990-luvulla Irlannissa ja Ruotsissa neljänneksen pienempi kuin Suomessa, Suomessa puolestaan neljänneksen alhaisempi kuin Alankomaissa. Kokonaishenkirikollisuus oli meillä ajanjaksolla kolminkertainen kaikkiin kolmeen maahan verrattuna.⁶ Verrattuna entisiin sosialistimaihin ja useimpiin Euroopan ulkopuolisiin teollisuusmaihin nuorten henkirikokset ovat Suomessa erittäin harvi-

⁵ Rikollisuustaso lasketaan jakamalla rikoksista epäiltyjen nuorten määrä ikäryhmän koolla. Se esitetään yleisimmin epäiltyjen määränä 100 000 asukasta kohti vuodessa.

⁶ Tosin, jos vertailukohteeksi otetaan vain syntyperäinen väestö, ero nuortenkin rikollisuudessa on suurempi. Muun muassa Alankomaissa ja Ruotsissa pääosasta nuorten henkirikoksia (kuten koko henkirikollisuuttakin) vastaa siirtolaisväestö. Suomessa maahanmuuttajanuoret eivät sen sijaan tee henkirikoksia suhteessa valtaväestöä enemmän. Tästäkin huolimatta tasoero nuorten henkirikollisuudessa läntiseen Eurooppaan verrattuna on kuitenkin olennaisesti pienempi kuin vanhempien ikäryhmien rikollisuudessa (Leistra & Nieuwbeerta 2003; Rying 2000).

naisia. Alle 18-vuotiaiden rikollisuustaso oli Virossa 1990-luvun alussa (ennen vuosikymmenen rikollisuushuippua) nelinkertainen, vuosikymmenen puolivälissä peräti neljätoistakertainen Suomeen verrattuna. Australiassa nuorten henkirikollisuustaso oli 1990-luvun alussa kaksinkertainen ja Yhdysvalloissa kuusitoistakertainen suomalaiseseen nähden (Leistra & Nieuwbeerta 2003; Carchach 1997; Dooley 1995; Rying 2000; Lehti 1997; Heide 1999).

Kuvio 3 Alle 18-vuotiaita henkirikoksen tekijöitä ikryhmän 100 000 henkeä kohti eräissä teollisuusmaissa. Huomaa ajanjakson vaihtelut. Syylisten vuotuinen keskimäärä suhteutettuna ikryhmään 10–17-vuotiaat. Lähteet: ks. teksti

Seuraavilla sivuilla pyritään kuvaamaan nuorten henkirikollisuuden keskeisiä ominaispiirteitä nykypäivän Suomessa. Artikkelin perustuu tutkimusaineistoon, jonka ytimen muodostavat alle 21-vuotiaista henkirikoksentekijöistä 1980–2004 tehdyt mielentilatutkimukset.⁷ Täydentäviä tietoja on lisäksi koottu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Tilastokeskuksen vuosien 1998–2000 henkirikoksista tekemästä selvityksestä (Lehti 2002) sekä Oikeuspoliittisen

⁷ Mielentilatutkimus on psykiatrinen tutkimus, joka tehdään rikoksesta syytetyn syntykeisuuden selvittämiseksi. Tutkimuksen määrää suoritettavaksi tuomioistuim ja se suoritetaan terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen määräämässä mielisairaalassa. Tutkimuksessa selvitetään, paitsi tutkittavan mielentila rikosajankohtana, myös laajasti hänen aikaisempia elämänvaiheitaan lapsuudesta alkaen. Lausunnot pyydetään säännönmukaisesti sekä tutkittavan lähiomaisilta, että hän kotikuntiansa sosiaali-, terveydenhuolto- ja koulutoimenviranomaisilta samoin kuin puolustusvoimilta (ks. Pajuoja 1995, 81–83).

tutkimuslaitoksen henkirikostietokannasta.⁸ Vertailutiedot aikuisten henkirikoksista ovat kaikki henkirikostietokannasta ja koskevat vuosia 2002–2004. Kun jäljempänä viitataan *tutkimusaineistoon*, kyse on täydennetystä aineistosta, joka käsitti vuodet 1980–2004 ja kattoi runsaat 90 prosenttia ajanjakson alle 21-vuotiaista henkirikoksen tekijöistä.⁹ Viitattaessa *mielentilatutkimusaineistoon*¹⁰ lähteenä ovat olleet ainoastaan mielentilaltaan tutkitut syytetyt.

Suomessa on julkaistu viime vuosina useampia aihetta sivuavia tutkimuksia (muun muassa Häkkänen & Hagelstam 2003; Kaipainen 1996; Kivivuori 1999; Pajujoja 1995; Santtila & Haapasalo 1997). Kokonaiskuvan saamiseksi aiheesta lukijaa kehoitetaan tutustumaan myös niihin.

⁸ Henkirikostietokanta on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, Poliisiammattikorkeakoulun ja sisäasiainministeriön poliisiosaston yhteisesti ylläpitämä tietokanta, johon kirjataan keskeisimmät tiedot Suomessa tehdyistä henkirikoksista. Tietokanta on toiminut vuodesta 2002.

⁹ Tutkimusaineisto käsitti 283 vuosina 1980–2004 henkirikoksiin syyllistynyttä nuorta, poikia heistä oli 260 ja tyttöjä 23. Kattavuus vuosina 1996–2004 rikostilaston nettolukuihin (epäiltyjen määrä) oli 98 prosenttia. Kattavuus lieene ollut runsaat 90 prosenttia myös aikaisempina vuosina. Merkittäviä aukkoja aineistossa oli ainoastaan alle 15-vuotiaiden syyllisten kohdalla vuotta 1998 edeltävinä vuosina. Rikosoikeudellisesti alaikäisten syyllisten kokonaismäärä koko tutkimusajanjaksolla oli kuitenkin hyvin pieni.

¹⁰ Mielentilatutkimusaineisto käsitti kaikkiaan 257 vuosina 1980–2004 tutkittua (1979–2003 rikoksen tehnyttä) 15–20-vuotiaista henkirikoksentehtäjiä. Alle 14-vuotiaita syyllisiä aineistoon ei kuulunut, koska heidän rikoksiaan ei rikosoikeudellisen alaikäisyyden johdosta käsitellä tuomioistuimissa, vaan seurauksista päättävät lastensuojeluviranomaiset. Mielentilatutkimusaineiston kattavuus koko ajanjaksolla oli rikostilaston bruttolukuihin (epäiltyjen määrä x rikosten määrä) verrattuna 15–17-vuotiailla 88 prosenttia ja 18–20-vuotiailla 81 prosenttia. Tuloksia, varsinkin kehitystrendejä, tulkittaessa on kuitenkin huomioitava, että kattavuus heikkeni merkittävästi ajanjakson kuluessa. Kun vielä 1980-luvulla ja 1990-luvun alkuvuosina käytännössä kaikille 15–20-vuotiaille henkirikoksentehtäjille tehtiin mielentilatutkimus, vuosina 1995–2003 osuus oli 15–17-vuotiaista enää vajaat 80 prosenttia ja 18–20-vuotiaista 60 prosenttia. Taustalla oli ilmeisesti lausuntokäytännön tiukentuminen alentuneesti syyntaiteinen -diagnooseissa. Mielentilatutkimuksia ei enää voitu käyttää aiemmassa laajuudessa tuomioiden lieventämiseen ja syytettujen kiinnostus hakeutua tutkimuksiin väheni olennaisesti.

Nuorten henkirikollisuuden määrällinen kehitys

Tutkimusaineiston mukaan vuosina 1980–2004 henkirikoksiin syyllistyi kaikkiaan 260 poikaa ja 23 tyttöä, heidän tekemiensä rikosten kokonaismäärä oli 271. Syyllisten todellinen määrä lieene ollut kymmenisen prosenttia korkeampi, koska aineistosta puuttui pääosa alle 15-vuotiaista syyllisistä. Tarkkoja ikäryhmäpohjaisia rikostilastotietoja rikoksista epäillyistä on saatavissa vuodesta 1996 alkaen. Niiden mukaan vuosina 1996–2004 henkirikoksesta epäiltiin kaikkiaan 34 alle 18-vuotiaasta ja 79 18–20-vuotiaasta poikaa ja tyttöä.

Taulukko 1 Henkirikoksista epäiltyjen nuorten vuotuinen määrä 1996–2004 (Tilastokeskus)

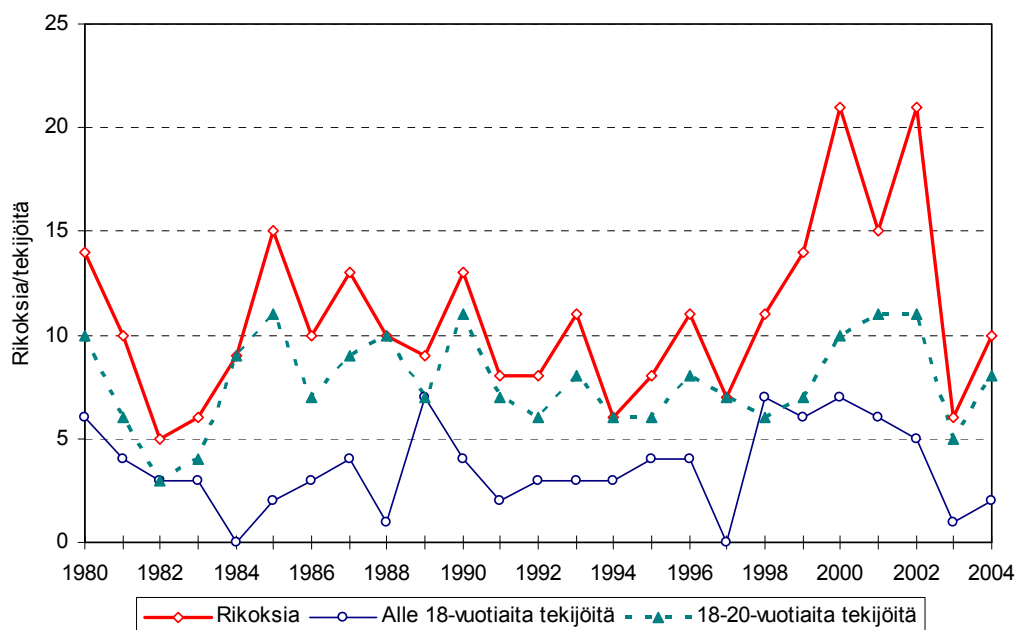
Rikostilasto	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Yhteensä	100 000 as. kohti vuodessa
Alle 15 vuotta ¹¹	0	0	0	1	0	2	1	0	0	4	0,1
15–17 vuotta	5	0	4	4	2	5	8	0	2	30	1,7
18–20 vuotta	11	7	2	6	3	18	15	7	10	79	4,4
Yhteensä	16	7	6	11	5	25	24	7	12	113	1,8

Keskimäärin nuoret syyllistyivät ajanjaksolla vuosittain yhteentoista henkirikokseen, henkirikokseen syyllistyneiden nuorten vuotuinen määrä oli niinikään yksitoista.

Rikollisuuden huiput osuivat ajanjaksolla 1980-luvun jälkipuoliskolle ja vuosiin 1998–2002. Erityisesti vuodet 2000–2002 olivat poikkeuksellisen väkivaltaisista ajanjakson keskitasoon nähden rikosten vuotuisella määrällä mitaten. Sen sijaan rikoksiin syyllistyneiden nuorten määrät eivät 2000-luvun alkuvuosina olleet poikkeuksellisen korkeita, vaikkakin aiempien vuosikymmenten vaihteluvälin ylärajalla. Keskimääräistä alhaisempi rikollisuustaso oli 1980-luvun keskivaiheilla ja lamavuosina 1990-luvun alkupuolella. Kaiken kaikkiaan nuorten henkirikollisuuden vuotuiset määrälliset muutokset olivat ajanjaksolla maltillisia, kun huomioidaan, että kyse oli vuosittain pienistä absoluuttiluvuista.¹²

¹¹ Suhdeluku laskettu ikäryhmän 10–14-vuotiaat pohjalta.

¹² Jakson huipputaso vuosina 2000–2004 ylitti jakson keskitason 13 prosentilla, jakson minimitaso 1980–84 alitti keskitason 19 prosentilla.

Kuvio 3 Henkirikoksiin syyllistyneiden nuorten ja heidän rikostensa vuotuismäärät 1980–2004 (tutkimusaineisto)

Ikäryhmäkohtaiset trendit erosivat ajoittain huomattavasti. Esimerkiksi 1980-luvun jälkipuoliskolla rikollisuuden kasvu oli pitkäaikaisempaa ja jyrkempää 18–20-vuotiailla kuin alle 18-vuotiailla. Toisaalta 1990-luvun lopulla rikollisuuden kasvu alkoi alle 18-vuotiailla aikaisemmin kuin 18–20-vuotiailla ja kääntyi myös laskuun aikaisemmin. Lamavuosiin ajoittunut rikollisuuden väheneminen oli sen sijaan havaittavissa kummassakin ikäryhmässä suunnilleen samanlaisena.

Taulukko 2 Nuorten henkirikollisuuden taso 1980–2004 (syyllisiä 100 000 asukasta kohti vuodessa) ja syyllisten keski-ikä tutkimusaineistossa

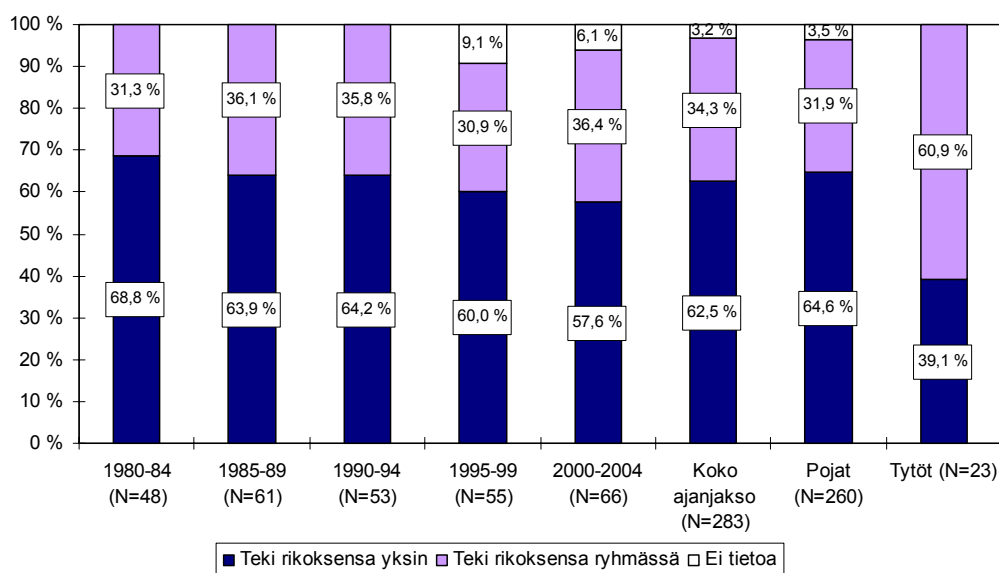
Ikä	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2004	Yhteensä
alle 15 vuotta ¹³	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	0,1
15–17 vuotta	1,4	1,8	1,4	1,8	1,9	1,7
18–20 vuotta	2,8	4,3	4,1	3,5	4,5	3,8
Yhteensä	1,3	1,7	1,5	1,5	1,8	1,6
Keski-ikä (vuotta)	17,9	18,4	18,4	18,0	18,0	18,1 ¹⁴

¹³ Suhdeluku laskettu ikäryhmän 10–14-vuotiaat pohjalta.

¹⁴ Poikien keski-ikä 18,2 vuotta, tyttöjen 17,6 vuotta; mediaani-ikä tytöillä ja pojilla 18 vuotta.

Rikokset

Ryhmässä tehtyjen rikosten osuus nuorten henkirikoksista on yleismaailmallisesti huomattavasti suurempi kuin vanhemmilla ikäryhmillä (Carcach 1997; Dooley 1995; Häkkinen & Hagelstam 2003). Näin on myös Suomessa. Kaikista aineiston syyllisistä joka kolmas oli tehnyt rikoksensa ryhmässä, yleensä muiden nuorten tai nuorten aikuisten kanssa. Osuus oli varsin vakaa koko ajanjakson kasvaen rikosten kokonaismäärän kasvaessa ja vastaavasti pienentyen määrän pienentyessä. Nuorten henkirikollisuuden määrälliset muutokset painottuivat ajanjaksolla ryhmärikollisuuteen.

Kuvio 4 Ryhmärikollisuuden osuus nuorten henkirikollisuudesta 1980–2004 (tutkimusaineisto)

Ryhmässä tehtyjen rikosten osuus oli aineistossa suorassa suhteessa tekijän ikään ja sukupuoleen. Osuus pienentyi tekijän iän lisääntyessä (alle 18-vuotiailla 47 %; 18–20-vuotiailla 29 %; kaikilla henkirikoksiin syyllistyneillä 16 %), toisaalta se oli tuntuvasti korkeampi tytöillä (61 %) kuin pojilla (32 %). Aikuisten naisten ja miesten välillä vastaavaa eroa ei esiinny, vaan ryhmässä tehtyjen rikosten osuus on identtinen kummallakin sukupuolella. Eroa tyttöjen ja poikien välillä ei selittänyt uhrivalikoituminen, sillä ryhmärikosten osuus oli tytöillä suurempi rikososaluonteen suhteesta riippumatta. Ryhmässä tehtyjen tekojen osuus tekijän läheisiin (seurustelukumppani, lapsi, perheenjäsen) koh-

distuneista rikoksista oli tytöillä 36 prosenttia, pojilla neljä prosenttia. Läheispiirin ulkopuolelle kohdistuneista rikoksista osuus oli tytöillä 79 prosenttia ja pojilla 39 prosenttia.

Ryhmässä tappaneet tytöt olivat yleensä tappaneet yhdessä poikien kanssa (79 %), pojat sen sijaan olivat tehneet rikoksensa lähes aina joukossa, johon oli kuulunut vain poikia (94 %). Tyttöjen henkirikollisuus on siten huomattavassa määrin paitsi ryhmärikollisuutta, nimenomaan tyttöjen ja poikien yhteistä rikollisuutta. Pojat tekevät rikoksensa sen sijaan ikäryhmästä riippumatta yleensä yksin.

Tekopaikka ja ase

Nuorten henkirikollisuus on vanhempien ikäryhmien rikollisuutta julkisempaa. Kaikista henkirikoksiin syyllistyvistä 70 prosenttia tekee rikoksensa yksityisasunnoissa, nuorista sen sijaan vain joka toinen. Nuoret tappavat myös huomattavasti harvemmin kotonaan kuin henkirikolliset keskimäärin (17 % vs. 29 %). Puolijulkisissa tiloissa (pihoissa, kellareissa, työpaikoilla, laitoksissa) tehtyjen rikosten osuus on nuorilla samaa luokkaa kuin henkirikoksissa keskimäärin, julkisissa tiloissa (kaduilla, puistoissa, julkisissa rakennuksissa) tehtyjen sen sijaan huomattavasti keskimääräistä suurempi.

Taulukko 3 Tekopaikka nuorten henkirikoksissa 1980–2004 (osuus syyllisistä, %; tutkimusaineisto)

Tekopaikka	1980– 1984	1985– 1989	1990– 1994	1995– 1999	2000– 2004	Yhteensä	Kaikki henkirikok- siin syyllis- tyneet 2002–2004
Tekijän koti/yhteinen koti	18,8	16,4	15,1	10,9	21,2	16,6	28,7
Uhrin koti	22,9	29,5	28,3	30,9	16,7	25,4	27,8
Muu yksityinen	10,4	21,3	15,1	23,6	22,7	19,1	17,8
Yksityisasunto	8,3	11,5	11,3	16,4	15,2	12,7	15,9
Puolijulkinen	14,6	14,8	7,5	9,1	12,1	11,7	10,5
Julkinen	33,3	18,0	32,1	25,5	27,3	26,9	14,3
Katu	4,2	6,6	13,2	12,7	9,1	9,2	3,8
Ravintola, anniskelupaikka, ravintolajono ym.	2,1	3,3	3,8	1,8	3,0	2,8	4,8
Ei tietoa	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,3	0,6
N	48	61	53	55	66	283	314

Aineiston syyllisistä 27 prosenttia oli tappanut julkisella paikalla, henkirikoksissa keskimäärin osuus on tällä hetkellä 14 prosenttia. Toisaalta myös julkisen väkivallan luonne oli nuorilla vanhemmista ikäryhmistä poikkeava. Kun kaikista julkisilla paikoilla tapahtuvista henkirikoksista joka kolmas tehdään anniskelupaikoissa tai niiden edustalla, nuorten julkisesta väkivallasta tällaisten tekojen osuus oli vain 10 prosenttia. Kaduilla, toreilla ja puistoissa tehtyjen rikosten osuus nuorten julkisesta väkivallasta oli sitä vastoin huomattavasti suurempi kuin henkirikoksissa keskimäärin.

Julkisen ja yksityisen väkivallan osuus nuorten rikoksista ei ajanjaksolla ollut vuodesta toiseen vakio, vaan vaihteli rikosten kokonaismäärän mukana. Julkisen väkivallan suhteellinen osuus oli korkeimmillaan rikosten määrän ollessa alhaisimmillaan ja vastaavasti yksityisen väkivallan osuus kasvoi rikosten kokonaismäärän kasvaessa. Rikollisuuden määrälliset muutokset keskittyivät ajanjaksolla yksityisissä tiloissa tehtyihin rikoksiin.

Taulukko 4 Tekoväline nuorten henkirikoksissa 1980–2004 (osuus syyllisistä, %; useampi väline mahdollinen; tutkimusaineisto)

Tekoväline	1980– 1984	1985– 1989	1990– 1994	1995– 1999	2000– 2004	Yhteensä ¹⁵	Kaikki henkirikoksiin syyllistyneet 2002–2004 ¹⁶
Ilman asetta	25,0	27,9	35,8	32,7	36,4	31,8	24,8
Teräase	43,8	54,1	50,9	54,5	47,0	50,2	39,8
Käsiase	4,2	13,1	7,5	9,7	3,0	7,4	6,7
Muu ampuma-ase	12,5	14,8	3,8	7,3	9,1	9,5	10,2
Tylppä ase	27,1	27,9	32,1	18,8	15,2	23,7	7,0
Muu	10,4	6,6	7,5	7,3	16,7	9,9	11,5
N	48	61	53	55	66	283	314

Yleisin ase nuorten rikoksissa on teräase, toisaalta myös ilman asetta, hakaten, potkien ja kuristaen, tehtyjä rikoksia on nuorilla suhteellisesti vanhempia ikäryhmien enemmän. Leimallisesti nimenomaan nuorten aseita henkirikoksissa ovat kuitenkin erilaiset tylpät lyömäaseet, tekopaikalta käteen sattuvat kivet, huonekalut, sisustustarvikkeet. Niitä oli aineiston syyllisistä käyttänyt joka neljäs, kun osuus kaikista henkirikoksen tekijöistä on vain seitsemän prosenttia. Ampuma-aseella tappaneita oli aineistossa saman verran kuin henkirikoksissa keskimäärin. Poikkeuksellisen paljon ampuma-asetappoja oli 1980-luvun lopun rikollisuuspiikin aikana, vuosina 1998–2002 niitä esiintyi sen sijaan

¹⁵ Kaikki käytetyt aseet.

¹⁶ Kuoleman aiheuttanut väline.

määrällisesti saman verran kuin ajanjaksolla keskimäärin, suhteellisesti keskimääräistä vähemmän.

Väkivallan suunnitelmallisuus ja raakuus

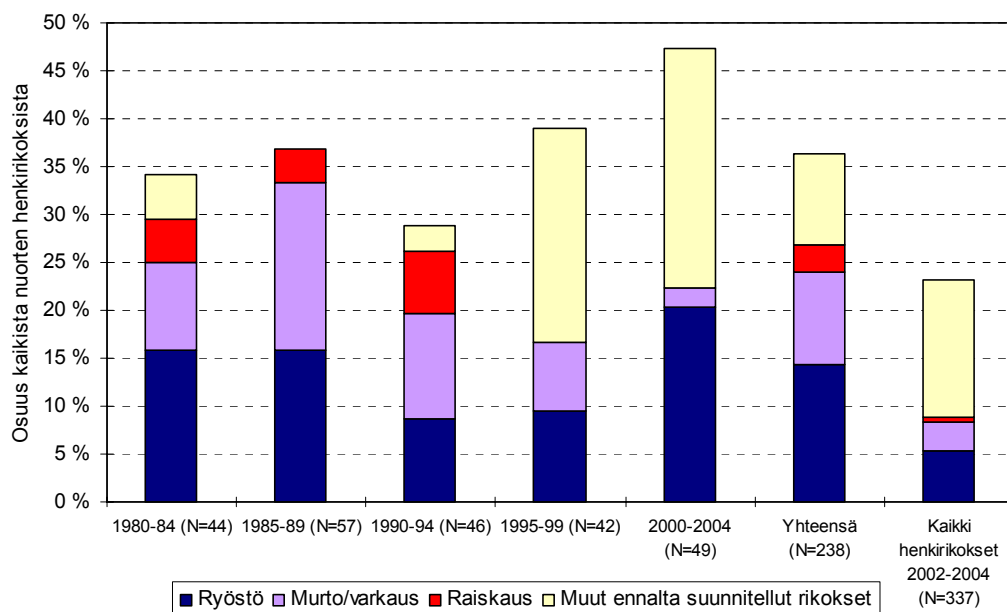
Suunnitelmallisten,¹⁷ ennalta harkittujen rikosten osuus nuorten henkirikoksista oli koko ajanjakson huomattavasti keskimääräistä suurempi. Lisäksi nuorten henkirikollisuuden määrällinen kasvu 1980-luvun lopulla ja vuosina 1998–2002 painottui suunnitelmalliseen väkivaltaan. Koko ajanjaksolla ennalta harkitut rikokset muodostivat 36 prosenttia nuorten henkirikoksista, ajanjakson lopulla peräti 47 prosenttia. Kaikista henkirikoksista vuosina 2002–2004 ennalta harkittuja oli 23 prosenttia (kuvio 5).

Suunnitelmallisten rikosten osuus oli sitä korkeampi mitä nuoremmasta tekijästä oli kyse. Alle 15-vuotiaiden teoista joka toinen oli ennalta suunniteltu, 18–20-vuotiaiden rikoksista vain runsas kolmasosa. Tekijän sukupuolella ei sen sijaan ollut vaikutusta suunnitelmallisuuden asteeseen. Tyttöjen henkirikoksista ennalta harkittuja oli aineistossa 41 prosenttia, poikien rikoksista 37 prosenttia.¹⁸

Suunnitelmallisten tekojen suuri osuus nuorten henkirikoksista johtuu osin siitä, että huomattava osa nuorten henkirikollisuudesta liittyy omaisuusrikoksiin. Ryöstömurhat muodostivat ajanjaksolla 14 prosenttia nuorten henkirikoksista ja niihin oli syyllistynyt 19 prosenttia syyllisistä. Kaikkien omaisuusrikoksiin (ryöstöt, murrot, varkaudet) liittyneiden henkirikosten osuus oli 24 prosenttia rikoksista ja 28 prosenttia syyllisistä. Koko henkirikollisuudesta osuus on tällä hetkellä kahdeksan prosenttia. Omaisuusrikoksiin liittyneiden rikosten suhteellinen osuus oli korkeimmillaan 1980-luvun lopulla ja kohosi jälleen vuosina 2000–2004. Rikostyypillä oli siten merkittävä osa kummassakin ajanjaksolle osuneessa henkirikollisuuspiikissä.

¹⁷ Suunnitelmallisiksi on mielentilatutkimusaineistossa ja henkirikostietokannassa (josta koko henkirikollisuutta koskevat vertailutiedot ovat) luokiteltu rikokset, joissa 1) tappamispäätös on tehty ennen rikostilannetta tai 2) henkirikos on tehty muun ennalta harkitun rikoksen yhteydessä todistajan eliminoimiseksi tai rikoksen loppuun suorittamiseksi (esim. murto mies on surmannut kesken murron yllättäen kotiin palanneen asunnonomistajan tai ryöstäjä on surmannut vastarintaa tehneen ryöstettävän). Luokituksen on mielentilatutkimusaineiston osalta tehnyt artikkelin kirjoittaja, henkirikostietokannan osalta tiedot kulloinkin kirjoittanut rikostutkija. Luokituksen pohjana on mielentilatutkimusaineistossa ollut pääsääntöisesti syytetyn oma kertomus rikoksesta ja siihen johtaneista syistä.

¹⁸ N=22 ja 240.

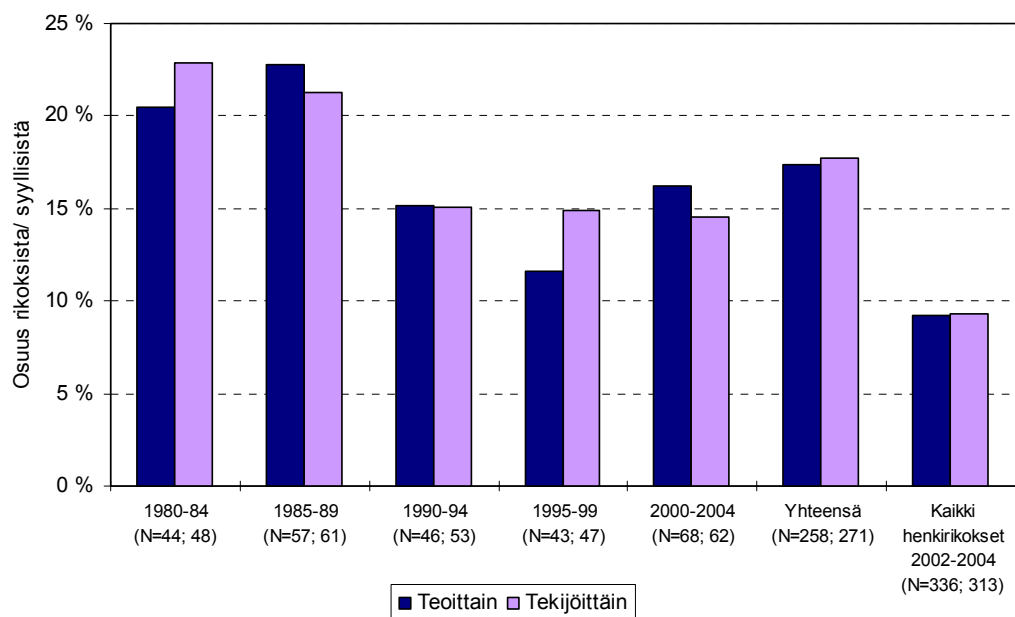
Kuvio 5 Suunnitelmallisten tekojen osuus nuorten henkirikoksista 1980–2004 (mielentila-tutkimusaineisto)

Myös seksuaalirikoksiin liittyviä henkirikoksia oli ajanjaksolla nuorilla suhteellisesti enemmän kuin vanhemmilla ikäryhmillä. Rikosten kokonaismäärä oli kuitenkin vähäinen: 1980-luvulla keskimäärin kaksi ja 1990-luvun alkupuoliskolla kolme viittä vuotta kohti. Vuoden 1995 jälkeiseltä ajalta rikoksia ei aineistoon sisällynyt.

Väkivallan raakuusaste on vaikeasti mitattavissa. Myös käsitys siitä, mikä on raakaa ja mikä poikkeuksellisen raakaa, vaihtelee henkilöstä ja aikakaudesta riippuen. Parempien mittareiden puuttuessa henkirikollisuuden raakuusastetta ja sen mahdollisia muutoksia on seuraavassa tarkasteltu tekojen rikosoikeudellisen arvioinnin pohjalta. Mittarina on käytetty niiden murhiksi¹⁹ nimettyjen tekojen, joihin ei ole liittynyt ennalta harkintaa tai suunnitelmallisuutta (ja joissa rikosoikeudellisen arvioinnin voi siten olettaa pohjautuneen teon poikkeukselliseen raakuuteen), määrän ja suhteellisen osuuden kehitystä nuorten henkirikollisuudessa tutkimusajanjaksolla.²⁰

¹⁹ Murhana on rikoslain 21:2 mukaan pidettävä tappoa, joka on tehty 1) vakaasti harkiten tai 2) erityisen raakalla tai julmalla tavalla tai 3) vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen ja tekoa on kokonaisuutena arvioiden pidettävä törkeänä. Lisäksi murhasta on kyse jos 4) viranomaisen surmataa virkatehtävissä tai niiden johdosta.

²⁰ Kyse on tekojen määrittelystä syytteessä.

Kuvio 6 Raakojen murhien osuus nuorten henkirikoksista 1980–2004 (tutkimusaineisto)

Tämäntyyppisten tekojen osuus aineistossa oli 17 prosenttia, huomattavasti korkeampi kuin vanhempien ikäryhmien rikoksissa keskimäärin (9 %). Sen sijaan viitteitä siitä, että nuorten väkivalta olisi ajanjaksolla raaistunut, ei näin mitaten saatu, pikemminkin päinvastoin. Ennalta harkitsemattomien murhien osuus oli 1980-luvulla nuorten rikoksista vielä yli 20 prosenttia, ajanjakson lopulla enää 16 prosenttia. Vieläkin selvemmin osuus pieneni, kun tarkastelun pohjaksi otettiin rikoksista syytettyjen määrä. Kun 1980-luvulla mainitun tyyppisistä rikoksista syytettiin kaikkiaan 24 nuorta, oli määrä 1990-luvulla 15 ja vuosina 2000–2004 (syytettyjen kokonaismäärän kasvusta huolimatta) yhdeksän.

Poikien rikokset olivat mainitulla tavalla mitaten selvästi raaempia kuin tyttöjen.²¹ Sen sijaan tekijän iällä ei raakuusasteeseen ollut vaikutusta, vaan raakojen murhien osuus oli sama alle 18-vuotiailla ja 18–20-vuotiailla.

Kaiken kaikkiaan nuorten henkirikollisuus oli koko ajanjaksolla ja on myös viime vuosina ollut sekä selvästi suunnitelmallisempaa että myös keskimäärin raaempaa (ainakin syyttämiskäytännön perusteella) kuin vanhempien ikäryhmien. Suunnitelmallisten rikosten suhteellinen osuus nuorten henkirikoksista kasvoi ajanjaksolla rikosten kokonaismäärän kasvaessa sekä 1980-luvun lopulla että vuosina 1998–2002. Erityisen selvä muutos oli nimenomaan jäl-

²¹ Osuus poikien rikoksista oli 19 prosenttia, tyttöjen rikoksista 8 prosenttia.

kimmäisellä ajanjaksolla. Kyse oli kummallakin kertaa pääosin omaisuusrikkoksiin liittyneistä henkirikoksista, jotka 1980-luvun jälkipuoliskolla muodostivat kolmanneksen kaikista nuorten henkirikoksista ja 2000-luvun alussakin lähes neljäsosan. Rikollisuuden raakuusasteessa suuntaus sen sijaan näyttäisi olleen aleneva. Poikkeuksellisen raaoiksi luokiteltujen rikosten suhteellinen osuus ja absoluuttinen määrä vähenivät 1990-luvulla 1980-lukuun nähden ja jäivät myös vuosina 2000–2004 1980-lukua alhaisemmiksi. Tosin muutos on saattanut johtua myös viranomaiskäytäntöjen muutoksesta; syytämiskäytäntö on saattanut lieventyä myös muista kuin tekojen tunnusmerkistöön liittyvistä syistä.

Uhrin

Uhrin valikoituminen nuorten henkirikoksissa poikkeaa vanhempien ikäryhmien rikoksista. Seurustelukumppanit ja omat lapset muodostavat nuorten uhreista huomattavasti pienemmän osuuden kuin henkirikoksissa keskimäärin, vastaavasti tekijän sisarusten ja vanhempien osuus uhreista on keskimääräistä suurempi. Ilmiö on yleismaailmallinen ja selittyy suoraan tekijöiden elämäolosuhteista. Huomattava osa nuorista henkirikoksentehtäjästä ei vielä ole itsenäistynyt lapsuuden perheestään, harvalla on omia lapsia tai vakituista seurustelukumppania. Toinen yleismaailmallisesti havaittu ilmiö on se, että teki-
jälle ennalta tuntemattomien uhrien osuus nuorten rikoksissa on yleensä korkeampi kuin vanhempien ikäryhmien rikoksissa. Osin tätä selittää tiettyjen rikostyyppien (muun muassa omaisuusrikoksiin liittyvien henkirikosten ja satunnaisen katuväkivallan) korkea suhteellinen osuus nuorten rikollisuudesta (Carcach 1997; Dooley 1995; Heide 1999; Häkkinen & Hagelstam 2003).

Taulukko 5 Tekijän ja uhrin suhde nuorten henkirikoksissa 1980–2004, % (tutkimusaineisto)

Uhri oli tekijän	1980– 1984	1985– 1989	1990– 1994	1995– 1999	2000– 2004	Yhteensä	Kaikki henkirikokset 2002–2004
Seurustelukumppani/puoliso	8,0	1,5	7,5	8,5	6,0	6,1	19,9
Lapsi	0,0	0,0	3,8	0,0	1,2	1,0	6,8
Vanhempi/puolivanhempi/ ottovanhempi	10,0	10,4	3,8	6,8	4,8	7,1	3,6
Sisarus	4,0	1,5	1,9	1,7	2,4	2,2	0,6
Muu sukulainen	6,0	4,5	0,0	1,7	1,2	2,6	2,4
Tuttava	36,0	58,2	43,4	62,7	57,8	52,9	48,1
Tuntematon	36,0	23,9	39,6	13,6	25,3	26,9	11,9
Ei tietoa	0,0	0,0	0,0	5,1	1,2	1,3	6,8
Yhteensä	50	67	53	59	83	312	337

Myös Suomessa tutkimusajanjaksolla nuorten henkirikoksia leimasivat mainitut piirteet: tekijälle ennalta tuntemattomien uhrien osuus aineistossa oli 27 prosenttia (vuosina 2000–2004 25 %), kun se kaikista henkirikosuhreista on tällä hetkellä 12 prosenttia. Vastaavasti seurustelukumppaneita nuorten uhreista oli vain kuusi prosenttia ja tekijän omia lapsia yksi prosentti, kun vastaavat osuudet kaikista henkirikosuhreista ovat 20 prosenttia ja seitsemän prosenttia. Uhrien valikoitumisessa ei ajanjakson mittaan näyttäisi tapahtuneen olennaisia muutoksia, vaikka vuosittaiset vaihtelut olivatkin huomattavia.

Taulukko 6 Tekijän ja uhrin suhde nuorten henkirikoksissa 1980–2004 syyllisen sukupuolen mukaan (tutkimusaineisto)

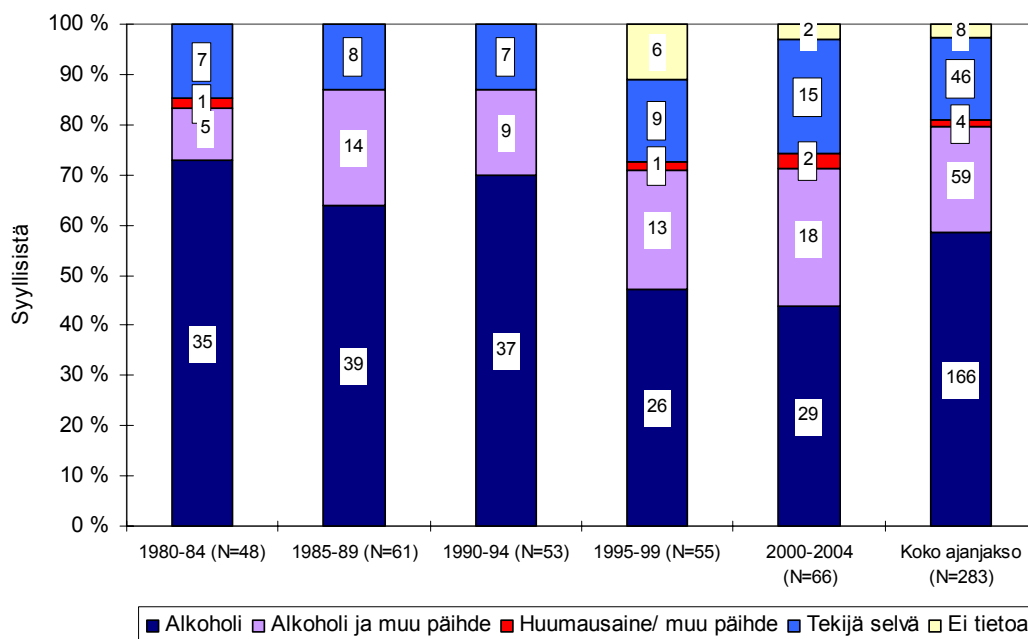
Uhri oli tekijän	Pojat		Tytöt		Yhteensä	
		%		%		%
Vaimo, tyttöystävä	12	4,2	0	0,0	12	3,8
Mies, poikaystävä	0	0,0	6	26,1	6	1,9
Homopartneri	1	0,3	0	0,0	1	0,3
Lapsi	0	0,0	3	13,0	3	1,0
Isä	10	3,5	1	4,3	11	3,5
Isäpuoli, ottoisä	5	1,7	0	0,0	5	1,6
Äiti	5	1,7	0	0,0	5	1,6
Äitipuoli, ottoäiti	1	0,3	0	0,0	1	0,3
Sisarus	7	2,4	0	0,0	7	2,2
Isovanhempi	3	1,0	0	0,0	3	1,0
Muu sukulainen	5	1,7	0	0,0	5	1,6
Äidin miesystävä	3	1,0	0	0,0	3	1,0
Isän naisystävä	1	0,3	0	0,0	1	0,3
Tuttava	150	51,9	11	47,8	161	51,6
Tuntematon	82	28,4	2	8,7	84	26,9
Ei tietoa	4	1,4	0	0,0	4	1,3
Yhteensä	289	99,9	23	99,9	312	99,9

Poikien ja tyttöjen rikoksia leimasivat aineistossa osin samat uhrin valinnan eriävyydet kuin vanhemmissa ikäryhmissä, joskaan tyttöjen rikokset eivät keskittyneet yhtä suuressa määrin tekijän läheispiiriin kuin vanhemmilla naisilla. Tyttöjen rikoksista seurustelukumppaniin tai tekijän lapseen oli kohdistunut 42 prosenttia (kaikista naisten henkirikoksista vastaava osuus on tällä hetkellä lähes 80 %). Poikien rikoksista 80 prosenttia oli suuntautunut läheispiiriin ulkopuolelle.

Ikäryhmäkohtaiset erot uhrin valinnassa olivat vähäisiä. Seurustelukumppaneihin ja tekijän lapsiin kohdistuneet rikokset lisääntyivät määrällisesti ja suhteellisesti tekijän iän lisääntyessä (kuten odotettavissa olikin), mutta esimerkiksi ennalta tuntemattomien uhrien suhteellinen osuus oli lähes identtinen alle 18-vuotiailla ja 18–20-vuotiailla ja sisaruksiin ja tekijän vanhempiin kohdistuneet rikokset muodostivat jälkimmäisen ryhmän rikoksista jopa suhteellisesti suuremman osan.

Päihteet

Kaikista henkirikoksiin vuosina 2002–2004 syyllistyneistä rikoksensa päihtyneenä teki 83 prosenttia. Nuorista henkirikoksentehtäjästä osuus oli koko ajanjaksolla 81 prosenttia ja vuosina 2000–2004 74 prosenttia. Nuorten henkrikollisuus on siten samassa määrin päihteiden ja nimenomaan alkoholin käyttöön sidoksissa kuin vanhempien ikäryhmienkin, joskin viime vuosina päihteiden käyttöön liittymättömien rikosten määrä ja suhteellinen osuus onkin nuorilla jonkin verran kasvanut.

Kuvio 7 Syyllisen päihtymys nuorten henkirikoksissa 1980–2004 (%) (tutkimusaineisto)

Selvinpäin tappaneiden nuorten vuotuinen määrä oli vakaa vuosina 1980–1999, keskimäärin 1,5. Rikollisuuden määrällinen vaihtelu (kasvu 1980-luvun jälkipuolella ja vähentyminen 1990-luvun alkupuolella) tapahtui yksinomaaisesti päihtyneiden rikoksissa. Vuosina 2000–2004 tilanne muuttui. Selvinä tappaneiden nuorten määrä kaksinkertaistui aiempaan nähden, päihtyneenä tappaneiden määrässä muutos oli huomattavasti hillitympi (kasvua 9 % ajanjakson keskitasoon).

Määrällisesti päihtyneenä tappaneita oli 2000–2004 kuusi enemmän kuin 1990–99 ja kaksi enemmän kuin 1980–89, selvinpäin tappaneita vastaavasti kahdeksan enemmän.²² Nuorten rikollisuuden kasvu 2000-luvun alkuvuosina painottui siten aiemmasta poiketen sekä suhteellisesti että määrällisesti päihdeiden käyttöön liittymättömiin rikoksiin. Muutoksesta ei kuitenkaan pidä tehdä toistaiseksi kovin radikaaleja johtopäätöksiä. Se johtui nimittäin pitkälti yhdestä ainoasta rikoksesta, Heinojen pariskunnan ryöstömurhasta Lopella, jossa tekijöitä oli neljä, kaikki selvinpäin. Vaikka selvinpäin toimineiden syyllisten määrä olisi ilman Lopen ryöstömurhaakin ollut aiempia vuosia korkeampi, lisäys olisi ollut ainoastaan kolme syyllistä viittä vuotta kohti, siis varsin marginaalinen.

²² Määrät koskevat rikosten keskimäärää viittä vuotta kohti.

Nuorten henkirikosten yhteys päihteiden käyttöön on yhteyttä alkoholin käyttöön tai alkoholin ja muiden päihteiden sekakäyttöön. Aineiston 283 syyllisestä 59 prosenttia oli rikoshetkellä ollut alkoholin ja 21 prosenttia alkoholin ja jonkin muun päihteen yhteisvaikutuksen alaisena. Ainoastaan kolme (1 %) oli toiminut pelkästään joko huumausaineesta päihtyneenä tai tinnerihumalassa.

Nuorten henkirikosten alkoholisidonnaisuus on kiinteä syyllisen iästä ja sukupuolesta riippumatta. Aineiston tytöistä 61 prosenttia oli tehnyt rikoksensa alkoholi- tai alkoholi- ja lääkehumalassa, pojista 81 prosenttia. Kaikista henkirikoksiin syyllistyneistä miehistä ja naisista vastaavat osuudet olivat 2002–2004 82 prosenttia ja 61 prosenttia. Tyttöjen kohdalla syyllisen iällä ei ollut minkäänlaista vaikutusta humalaisten suhteelliseen osuuteen, poikien kohdalla osuus kasvoi jonkin verran iän myötä.

Kaiken kaikkiaan tutkimusajanjaksolla tehdyistä nuorten henkirikoksista 83 prosentissa joko päätekijä tai uhri tai kumpikin olivat rikoshetkellä humalassa. Suhdeosuus oli identtinen koko henkirikollisuuden kanssa.²³ Nuorten rikokset olivat kuitenkin keskimääräistä harvemmin osapuolten keskinäistä ryypiskelyväkivaltaa;²⁴ ne nimittäin kohdistuivat vanhempien ikäryhmien rikoksia useammin selviin uhreihin.²⁵

Myös syyllisten humalatilat olivat nuorten rikoksissa yleensä vähemmän syviä kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Mielentilatutkimusaineistoon sisältyneistä syyllisistä 46:lle oli tehty puhallus- tai verikoe välittömästi tai muutamia tunteja rikoksen jälkeen. Keskivertohumala ryhmässä oli 1,5 promillea,²⁶ korkein mitattu humalatila 2,8 promillea.²⁷ Erittäin syviä, yli kolmen promillen humalatiloja (jotka vanhempien ikäryhmien syyllisillä ovat suhteellisen yleisiä) ei aineistossa esiintynyt. Toisaalta uhrien (jotka usein olivat rikosten tekijöitä iäkkäämpiä) humalatilat olivat samaa tasoa kuin henkirikoksissa

²³ Vuosina 2002–2004 vastaava osuus oli 80 prosenttia nuorten rikoksissa ja 82 prosenttia kaikissa henkirikoksissa.

²⁴ Eli rikoksia, jotka oli tehty rikososapuolten yhteisen alkoholin käytön yhteydessä.

²⁵ Nuorten rikoksista vain 48 prosentissa kaikki osapuolet olivat rikoshetkellä humalassa (vuosina 2000–2004 41 %), kun osuus kaikissa vuosien 2002–2004 henkirikoksissa oli 69 prosenttia. Rikoksia, joissa kaikki osapuolet olivat rikoshetkellä selviä, oli nuorten rikoksista 11 prosenttia (vuosina 2000–2004 16 %). Kaikista henkirikoksista vastaava osuus oli vuosina 2002–2004 14 prosenttia.

²⁶ Mediaani 1,48 promillea; keskihajonta 0,677.

²⁷ Kaikkiaan kolmella henkilöllä.

yleensä ja normaalisti selvästi korkeampia kuin syyllisillä. Keskivertohumala uhreilla oli aineistossa 2,2 promillea,²⁸ korkein mitattu arvo 5,2 promillea.

Kaiken kaikkiaan nuorten henkirikokset ovat Suomessa yhtä kiinteästi yhteydessä alkoholin käyttöön kuin vanhempien ikäryhmienkin. Nuorten rikosten alkoholisidonnaisuudessa ei ole myöskään tapahtunut viimeisen neljänneksen vuosisadan aikana olennaisia muutoksia. Vuosina 2000–2004 selvin päin toimineiden syyllisten samoin kuin alkoholinkäyttöön liittymättömien rikosten määrät ja suhteellinen osuus olivat tosin aiempaa korkeammat, mutta tämä johtui pitkälti kahdesta poikkeuksellisesta rikoksesta: Heinojen pariskunnan ryöstömurhasta Lopella ja Myyrmannin kauppakeskukseen tehdystä pommi-iskusta. Muutosta voi siten pitää ainakin toistaiseksi satunnaistekijöistä johtuneena. Valtaosa myös vuosien 2000–2004 nuorten henkirikoksista liittyi entiseen tapaan alkoholin tai alkoholin ja muiden päihteiden sekakäyttöön. Nuorten rikoksia erottaa vanhempien ikäryhmien henkirikollisuudesta kuitenkin se, että ryyppyporukoiden keskinäisen väkivallan osuus on pienempi. Nuorten rikosten uhreiksi joutuu selviä henkilöitä huomattavasti useammin kuin iäkäämpien rikoksissa. Huumeiden käyttäjien osuus henkirikoksiin syyllistyneistä nuorista on kaksinkertaistunut viimeisten kymmenen vuoden aikana ja tällä hetkellä jo joka toinen nuorista henkirikollisista on luokiteltavissa huumausaineen käyttäjäksi. Huumeet esiintyvät rikosten yhteydessä kuitenkin poikkeuksetta yhdessä alkoholin kanssa käytettyinä. Siksi huumausaineiden ja niiden käytön yleistymisen vaikutuksia nuorten väkivaltakäyttäytymiseen on vaikea arvioida tai tutkia erillään alkoholista. Ylivoimaisesti merkityksellisin päihde nuortenkin henkirikollisuudessa on edelleen alkoholi.

Syylliset

Syyllisiä koskevat tiedot perustuvat iän, sukupuolen ja tekoajankohdan elämänolosuhteiden osalta koko tutkimusaineistoon, perhetaustan ja tekoajankohdan edeltäneiden elämänvaiheiden osalta mielentilatutkimusaineistoon.

²⁸ Mediaani 2,00 promillea; keskihajonta 0,953; N=34.

Ikä ja sukupuoli

Tutkimusaineistoon sisältyi vuosilta 1980–2004 90 alle 18-vuotiaista ja 193 18–20-vuotiaista henkirikoksentehtäjä. Poikia heistä oli 260 (92 %), tyttöjä 23 (8 %). Tyttöjen osuus oli hienoisesti suurempi alle 18-vuotiaista (10 %) kuin 18–20-vuotiaista (7 %), ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 7 Henkirikokseen syyllistyneet iän ja sukupuolen mukaan (tutkimusaineisto)

Koko aineisto							
	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2004	Yhteensä	%
Alle 15 vuotta	1	0	1	3	3	8	2,8
15–17 vuotta	15	17	14	18	18	82	29,0
18–20 vuotta	32	44	38	34	45	193	68,2
Poika	41	59	48	50	62	260	91,9
Tyttö	7	2	5	5	4	23	8,1
Yhteensä	48	61	53	55	66	283	283

Naisia on kaikista henkirikoksentehtäjistä tällä hetkellä keskimäärin 10 %. Osuus on nuorista siten sama kuin vanhemmistakin ikäryhmistä. Määrällisesti tyttöjen rikollisuus oli koko ajanjakson vakaata, syyllisiä oli keskimäärin yksi vuodessa. Nuorten kokonaishenkirikollisuuden määrälliset muutokset ajanjaksoilla aiheutuivat yksin poikien rikollisuudessa tapahtuneista muutoksista.

Kansallisuus, kansalaisuus ja syntymämaa

Nuorten rikollisuutta leimaavat samat eroavuudet maamme pääkansallisuusryhmien²⁹ välillä, jotka ovat havaittavissa vanhempien ikäryhmien henkirikollisuudessaakin. Suomenruotsalaisia oli aineiston syyllisistä selvästi väestöosuuden edellyttämää vähemmän, romaneja puolestaan enemmän. Romanit muodostivat tutkimusajanjakson nuorista henkirikoksentehtäjistä 10 prosenttia, osuus oli vakaa läpi ajanjakson kasvaen rikosten kokonaismäärän laskiessa ja vähentyen rikosten määrän kasvaessa. Romanien korkeaa rikollisuustasoa on perinteisesti selitetty verikostoperinteellä. Viitteitä siitä näkyikin vielä 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa romaninuorten taustoissa, muttei enää rikoksissa. Useimpien henkirikokseen syyllistyneiden romaninuorten suvuista ja

²⁹ Kansallisuus on määritelty syytetyn äidinkielen ja etnisen taustan pohjalta siltä osin kuin niitä koskevia tietoja on sisältynyt mielentilatutkimuslausuntoon. Henkilöt, joiden etnisestä taustasta ei ole ollut saatavissa tietoja, on luokiteltu suomenkieliseksi suomalaisiksi.

perheistä löytyi nimittäin sekä henkirikoksen uhreja että henkirikoksentehtäjiä, useampi mainitsi myös perheensä olevan verikostouhan alla.³⁰ Toisaalta aineiston romaninuorten rikokset olivat valtaväestön tavoin kiinteästi sidoksissa päihteiden käyttöön ja syyllisten taustalta löytyi samassa määrin alkoholismia, rikkonaisia perhe- ja ihmissuhteita sekä yhteiskunnallista syrjäytymistä kuin valtaväestöön kuuluneidenkin. Sosiaalisilla muuttujilla mitaten romanisyylliset olivat aineiston huono-osaisin ryhmä. On siten luultavaa, että henkirikoksiin syyllistymistä selittivät heillä pääosin samat tekijät kuin muilla kansallisuusryhmillä ja korkea rikollisuustaso kuvasi pikemminkin ongelmanuorten keskimääräistä suurempaa suhteellista osuutta kansallisuusryhmän nuorisosta kuin sen kulttuurillisia erityispiirteitä.

Taulukko 8 Syyllisten kansallisuus, kansalaisuus ja syntymämaa nuorten henkirikoksissa 1980–2004, % (tutkimusaineisto; kansallisuuden osalta vain kansallisuudeltaan selvitetty)

Syytetty	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2004	Yhteensä
Suomalainen	89,6	88,5	84,9	84,9	84,9	86,6
Suomenruotsalainen	0,0	1,6	1,9	1,9	3,8	1,9
Romani	10,4	9,8	13,2	9,4	9,4	10,4
Saamelainen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Muu	0,0	0,0	0,0	3,8	1,9	1,1
Somali	0,0	0,0	0,0	3,8	0,0	0,7
Venäläinen	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	0,3
N	48	61	53	53	53	268
Suomen kansalainen	97,9	100,0	98,1	94,5	98,5	98,9
Syntynyt Suomessa	100,0	98,4	94,3	92,7	93,9	95,8
N	48	61	53	55	66	283

Siirtolaisia ja ulkomaalaisia henkirikoksiin syyllistyneiden nuorten joukossa oli vain muutama. Syyllisistä 99 prosenttia oli Suomen kansalaisia ja 96 prosenttia oli syntynyt täällä. Jälkimmäinen osuus tosin pieneni 1990-luvun mitaan, mutta oli ajanjakson lopullakin vielä 94 prosenttia. Toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa, siirtolaisnuorten merkitys henkirikollisuudessamme on toistaiseksi vähäinen. Osin tämä johtuu siirtolaisnuorten alhaisesta osuudesta kokonaisväestöstä, erona muihin Pohjoismaihin ja läntiseen Eurooppaan on kuitenkin myös se, että siirtolaisnuorten suhteellinen osuus syyllisistä vastaa Suomessa suurin piirtein väestöosuutta. Länsi-Euroopassa se on tällä hetkellä useissa maissa huomattavasti väestöosuutta korkeampi.

³⁰ Tiedot pohjautuvat syytettyjen kertomuksiin mielentilatutkimuksessa.

Perhetausta ja perheväkivalta

Mielentilatutkimusaineistosta selvitettiin syyllisten perhetausta sekä lapsuudessa että rikoshetkellä. Vajaat 30 prosenttia eli rikoshetkellä yhdessä biologisten vanhempiensa kanssa, saman verran oli yksin tai tuttaviansa luona eläneitä. Parisuhteessa syyllisistä eli 10 prosenttia, yksinhuoltajaperheessä 20 prosenttia ja uusperheessä vajaat 10 prosenttia. Laitoksessa rikoshetkellä oli kuusi prosenttia.

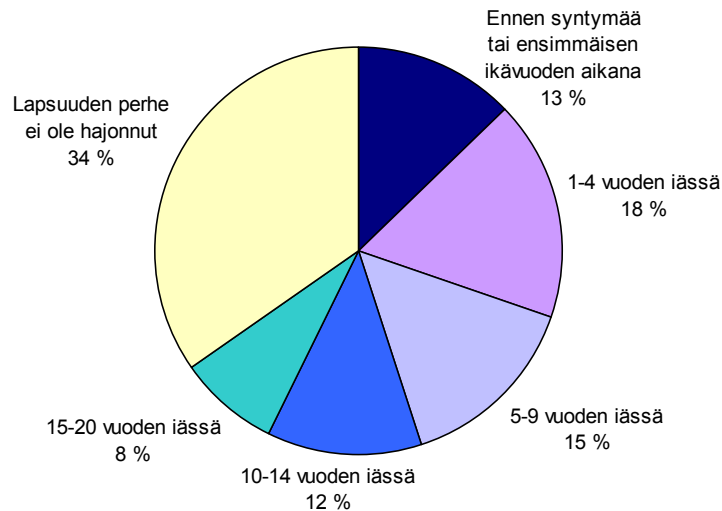
Taulukko 9 Mielentilatutkimukseen määrättyjen nuorten henkirikoksentehtäjien perhetyyppi tekohetkellä 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

Perhetyyppi tekohetkellä	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Elää biologisten vanhempien kanssa	34,0	31,1	17,3	20,5	32,6	27,2
Elää biologisen vanhemman ja isä/äiti puolen kanssa	8,5	6,6	11,5	4,5	6,5	7,6
Elää adoptioperheessä	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,4
Elää kasvattiperheessä	4,3	0,0	3,8	0,0	0,0	1,6
Elää yksinhuoltajaperheessä (äidin kanssa)	21,3	14,8	5,8	13,6	10,9	13,2
Elää yksinhuoltajaperheessä (isän kanssa)	10,6	3,3	1,9	9,1	4,3	5,6
Elää yksin	2,1	19,7	23,1	22,7	21,7	18,0
Elää parisuhteessa	10,6	9,8	15,4	9,1	6,5	10,4
Yksinhuoltaja	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Jakaa asunnon ystävien/sukulaisten/jonkun muun henkilön kanssa	2,1	4,9	9,6	15,9	10,8	8,4
Laitoksessa (koulukoti, lastenkoti, vankila)	4,3	9,8	5,8	2,3	6,5	6,0
Armeijassa	0,0	0,0	1,9	0,3	0,0	0,4
Ei tietoa	0,0	0,0	1,9	2,3	0,0	0,8
N	47	61	52	44	46	250

Käytännössä biologisten vanhempiensa kanssa elävä kolmannes muodosti sen osan syytetyistä, joiden lapsuuden perhe ei ollut jossakin lapsuuden tai varhaisnuoruuden vaiheessa hajonnut. Mielentilatutkimukseen määrättyistä nuorista nimittäin kahdella kolmesta biologisten vanhempien suhde oli päättynyt ennen rikokseen syyllistymistä. Osuus oli suhteellisen vakaa läpi tutkimusajanjakson.

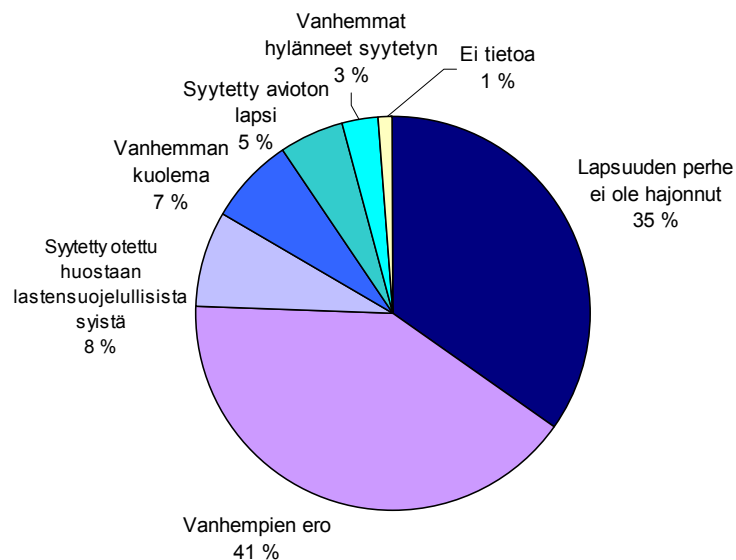
Merkille pantavaa oli myös se, että huomattavalla osalla näin oli tapahtunut tekijän varhaislapsuudessa. Joka kymmenennen lapsuuden perhe oli hajonnut ennen tekijän ensimmäisen ikävuoden päättymistä, 26 prosentilla ennen tekijän neljättä ikävuotta ja 47 prosentilla ennen kuin tekijä oli täyttänyt yksitoista. Vaikka tiedoista ei voi suoraan päätellä tekijän lapsuuden kasvuolosuhteita,

indikoivat ne, että varsin moni henkirikoksiin syyllistyneistä nuorista oli varhaislapsuudestaan lähtien kasvanut epävakaissa oloissa.

Kuvio 8 Syyllisen ikä lapsuuden perheen hajotessa (mielentilatutkimusaineisto; N=257)

Yleisimmin lapsuuden perhe oli hajonnut vanhempien eroon, mikä puolestaan viittasi riitaisiin kasvuolosuhteisiin jo ennen perheen hajoamista. Viisi prosenttia syyllisistä oli aviottomia lapsia, kolme prosenttia oli hylätty välittömästi syntymän jälkeen. Kahdeksalla prosentilla syy lapsuuden perheen hajoamiseen oli huostaanotto.

Kuvio 9 Lapsuuden perheen hajoamisen syy (mielentilatutkimusaineisto; N=257)

Joka kolmas henkirikoksiin syyllistyneistä nuorista oli jossain elämänsä vaiheessa ollut huostaan otettuna joko lastensuojelullisista syistä tai oman rikollisuutensa johdosta. Huostaan otettujen osuus oli varsin vakaa läpi ajanjakson kasvaen rikosten kokonaismäärän kasvaessa ja pienentyen määrän pienentyessä. Tällä perusteella arvioiden rikollisuuden kasvusta sekä 1980-luvun lopulla että vuosina 1998–2002 vastasivat pääosin keskimääräistä ongelmallisemman perhe- tai rikollisuustaustan omanneet nuoret.

Taulukko 10 Sijoitukset perheen ulkopuolelle nuorilla henkirikoksentehtäjäillä 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Ei sijoituksia	68,1	54,1	69,2	63,6	58,7	62,4
Huostaanotto	23,4	36,1	25,0	34,1	32,6	30,4
Muu	6,4	9,8	5,8	2,3	8,7	6,8
Ei tietoa	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
N	47	61	52	44	46	250

Ensimmäisen huostaanoton tapahtuma-aika oli aineistossa vakaa läpi koko ajanjakson, keskimäärin 10–13 ikävuotta.³¹

Perheväkivaltaa jossakin elämänsä vaiheessa oli kokenut (joko uhrina tai perheenjäsenten keskinäisen väkivallan todistajana) 40 prosenttia mielentilatutkimukseen määrättyistä. Yleisimmin väkivaltainen perheenjäsen oli ollut biologinen isä. Perheväkivaltaa kokemaan joutuneiden osuus laski selvästi ajanjakson mittaan (1980-luku: 53 %; 1990-luku: 33 %; 2000-luvun alku: 28 %). Muutos kuvanee perheväkivallan, nimenomaan miesten väkivallan yleistrendiä yhteiskunnassa, eikä sitä, että syytetyt olisivat ajanjakson lopulla tulleet keskimäärin olennaisesti paremmista perheoloista kuin jakson alkupuolella. Muut perhetaustaa kuvaavat muuttajat (muun muassa vanhempien päihitteiden käyttö ja perhesuhteiden rikkonaisuus) eivät nimittäin juurikaan ajanjakson mittaan muuttuneet.

³¹ Keski-ikä 10,8 vuotta; mediaani-ikä 13 vuotta.

Taulukko 11 Nuorten henkirikoksen tehneiden kokema perheväkivalta 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Ei mainintoja perheväkivallasta	36,2	55,7	73,1	59,1	71,7	59,2
Isä väkivaltainen	46,8	29,5	19,2	22,7	23,9	28,4
Äiti väkivaltainen	4,3	8,2	3,8	4,5	8,7	6,0
Isä ja äiti väkivaltainen	2,1	1,6	3,8	2,3	6,5	3,2
Isäpuoli väkivaltainen	4,3	4,9	1,9	4,5	6,5	4,4
Tekijä väkivaltainen	4,3	1,6	3,8	4,5	4,3	3,6
Muu perheenjäsen väkivaltainen	6,4	1,6	1,9	4,5	0,0	2,8
N	47	61	52	44	46	250

Tutkimusajanjakson nuorista henkirikoksentehtäjistä 56 prosenttia oli alkoholistikotien³² lapsia, joka viidennellä kumpikin biologisista vanhemmista oli luokiteltu suurkuluttajaksi. Vastaavasti kolmasosa tutkituista tuli perheistä, joista ei ollut tiedossa alkoholin ongelmakäyttöä.

Tutkittujen isistä oli 1980-luvun alkupuolella yli 70 prosenttia luokiteltu suurkuluttajiksi, osuus laski vuosina 1985–1994 runsaaseen 40 prosenttiin ja kohosi jälleen 1995–2003 yli 50 prosentin. Selvempi trendi oli havaittavissa tutkittujen äitien alkoholin ongelmakäytössä. Suurkuluttajaksi luokitellun³³ äidin omasi 1980-luvun alkupuolella 13 prosenttia syyllisistä, 1990-luvun alussa joka neljäs ja vuosina 2000–2003 jo joka kolmas. FAS-lapsiksi diagnosoituja ryhmässä oli kuitenkin ainoastaan yksi. Kaiken kaikkiaan alkoholistiperheiden lapsien kokonaisosuus oli ryhmässä 1980-luvulla 57 prosenttia,

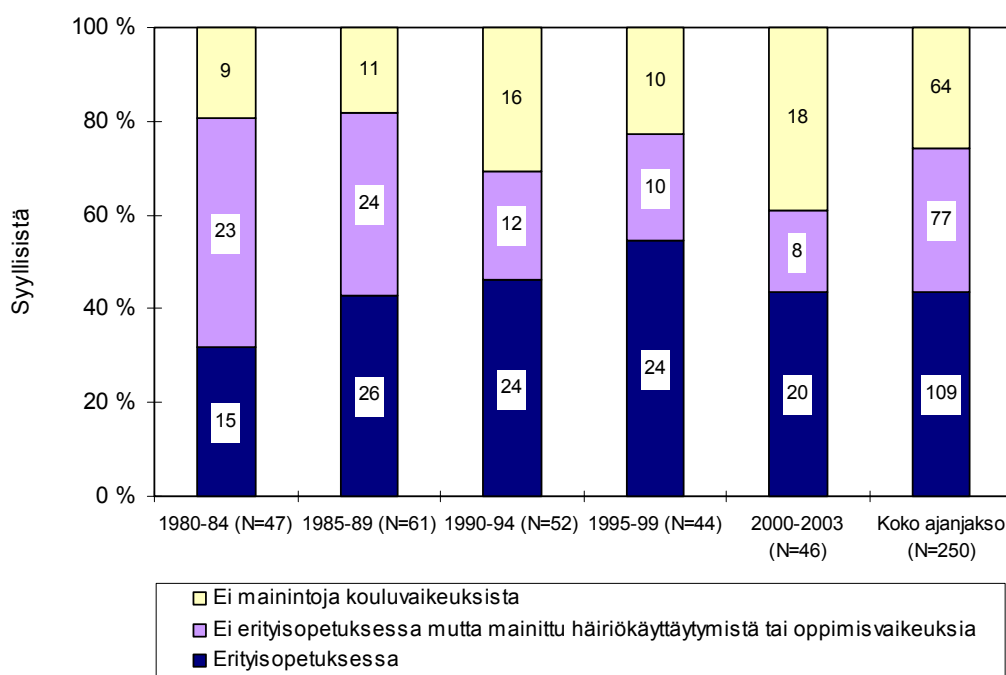
³² Kotien, joissa toinen tai molemmat vanhemmista tai vanhempien uusista elämänkumppaneista olivat alkoholin ongelmakäyttäjiä. Tältäkin osin tiedot perustuvat pääasiassa syytettyjen omiin kertomuksiin, joita on täydennetty sosiaaliviranomaisten lausunnoilla. Kyse ei ole lääketieteellisistä diagnooseista. Alkoholista, suurkuluttajaa ja ongelmakäyttäjää käytetään tässä synonyymeinä henkilöistä, joiden alkoholin käyttö on ollut ongelmallista heidän perheidensä kannalta (esim. he ovat alkoholin käyttönsä johdosta olleet kyvyttömiä huolehtimaan lapsistaan ja itsestään tai humalaväkivallallaan terrorisoineet perhettään). Syytettyjen kertomuksissa heitä on yleisimmin luonnehdittu ”juopoiksi”.

³³ Ks. edellinen viite: kyse ei ole lääketieteellisistä diagnooseista, vaan syytettyjen ja sosiaaliviranomaisten kuvauksista äitien alkoholin käytöstä. On mahdollista, että naisten alkoholin käytön lisääntyessä, sosiaaliviranomaiset ovat alkaneet ajanjakson kuluessa lausunnoissaan kiinnittää siihen aiempaa tarkemmin huomiota. Muutos lienee kuitenkin pääosin todellinen. Äitien alkoholin ongelmakäyttö oli tullut nimittäin koko ajanjaksolla sosiaaliviranomaisten tietoon pääosassa tapauksia vasta vaiheessa, kun se oli jo merkittävästi alkanut vaikuttaa heidän kykyynsä huolehtia lapsistaan. Alkoholisoituminen oli siten yleensä jo pitkälle edennyt.

1990-luvulla 51 prosenttia ja vuosina 2000–2003 63 prosenttia. Nimenomaan äitien alkoholin ongelmakäytön lisääntymisen voi otaksua vaikuttaneen ryhmän lapsuusajan sosiaalisiin olosuhteisiin heikentävästi. Pääosa tutkituista oli rikkoutuneista perheistä ja viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa yleensä äidin kasvatettavana. Alkoholisti-isien suora vaikutus syyllisten elinolosuhteisiin oli päättynyt normaalisti jo varhaislapsuudessa lapsuuden perheen hajotessa.

Koulutus ja koulumenestys

Kahdeksan prosenttia aineiston nuorista oli keskeyttänyt peruskoulun, 13 prosentilla koulu oli tekohetkellä kesken. Lopuilla oli peruskoulun päästötodistus.

Kuvio 10 Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden tai käytös- tai oppimisongelmia omaavien osuus nuorista henkirikoksentehtävistä 1980–2003 (mielentilatutkimusaineisto)

Peruskoulun suorittaneidenkin koulunkäynti oli yleensä ollut oppimis- ja käytösongelmien leimaama ala-asteelta alkaen. Ajanjakson mittaan kouluongelmien osuus kuitenkin väheni merkittävästi: 1980-luvun runsaasta 80 prosentista, vuosien 2000–2003 60 prosenttiin. Siten viime vuosien syyllisistä peräti 40 prosenttia oli sellaisia, joilla koulu oli sujunut saatujen lausuntojen

valossa ongelmitta. Tulos on mielenkiintoinen, kun sitä vertaa jäljempänä esitettäviin tietoihin syyllisten päihteiden väärinkäytöstä ja psykiatrisesta hoitohistoriasta (joissa vastaavaa muutosta ei tapahtunut) tai tietoihin heidän peruskoulun päästötodistuksen keskiarvostaan (jossa myöskään ei ajanjaksolla tapahtunut muutosta).³⁴ On mahdollista, että muutos kuvaa ennemminkin koululaitoksen suhtautumisessa oppimis- ja käytösongelmaisiin oppilaisiin tapahtunutta kehitystä kuin oppimisongelmien tosiasiallista vähentymistä henkirikoksiin syyllistyneiden nuorten parissa. Esimerkiksi erityisopetuksen lisääntyminen on saattanut johtaa siihen, että oppimis- ja käytösongelmaiset nuoret eivät samalla tavalla leimaudu ongelmaoppilaiksi kuin aikaisemmin.

Peruskoulun jälkeen hankittua ammattikoulutusta koskevat tiedot olivat myös osin vaikeasti tulkittavia. Vielä 1980-luvulla joka viidennellä 18–20-vuotiaista henkirikoksiin syyllistyneistä oli ammatillinen tutkinto, vuosina 2000–2003 enää kuudella prosentilla. Samanaikaisesti kuitenkin täysin vaille ammattikoulutusta olevien osuus pieneni 1980-luvun 33 prosentista 2000-luvun alun 16 prosenttiin. Muutos ei kuitenkaan näkynyt siis tutkinnon suorittaneiden määrässä tai osuudessa, vaan oppilaitoksissa olevien (9 % vs. 32 %) ja opintonsa (pähdeongelmien johdosta) keskeyttäneiden (35 % vs. 45 %). Osuuden muutos ei siten välttämättä kuvaa sitä, että syyllisillä olisi 2000-luvun alussa ollut keskimäärin normaalimpi tausta kuin aiemmin, vaan osin myös yleisempiä työmarkkinoilla ja koulutusjärjestelmässä tapahtuneita muutoksia.

Taulukko 12 18–20-vuotiaiden henkirikoksen tekijöiden peruskoulun jälkeinen koulutus 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Lukion päästötodistus	0,0	0,0	2,6	0,0	0,0	0,6
Ammattikoulun päästötodistus	22,6	22,7	10,5	0,0	6,5	13,3
Lukiossa	0,0	0,0	0,0	3,6	6,5	1,7
Ammattikoulussa	16,1	4,5	2,6	7,1	19,4	9,3
Opistossa/yliopistossa	0,0	0,0	5,3	3,6	6,5	2,9
Keskeyttänyt	22,6	43,2	31,6	32,1	45,2	35,5
Ei ole	38,7	29,5	47,4	53,6	16,1	36,6
N	31	44	38	28	31	172

³⁴ Peruskoulun päättäneiden syytettyjen päästötodistuksen kaikkien aineiden keskiarvo oli aineistossa 6,7. Keskiarvo oli vakaa läpi koko ajanjakson.

Työelämäsuhde

Aineiston syyllisistä joka neljäs oli tekoajankohtana joko koululainen tai opiskelija, ansiotyössä oli 14 prosenttia. Toimettomia³⁵ ryhmästä oli 57 prosenttia. Toimettomien osuus oli huomattavasti keskimääräistä pienempi ajanjakson alussa ja lopussa. 1980-luvun alussa joka kolmas syyllisistä oli vielä ansiotyössä. Osuus laski tasaisesti vuosikymmenen mittaan ja romahti lamavuosina. Vuosina 2000–2003 ansiotyöläisiä ryhmässä oli enää neljä prosenttia.

Taulukko 13 Nuorten henkirikoksentehtäjien työelämäsuhde tekohetkellä 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Koululainen	12,8	8,2	13,5	4,5	26,1	12,8
Opiskelija	8,5	3,3	5,8	15,9	28,3	11,6
Työssä	31,9	18,0	11,5	2,3	4,3	14,0
Työtön/toimeton	40,4	68,9	61,5	70,5	39,1	56,8
Eläkkeellä	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Asevelvollinen	2,1	0,0	3,8	2,3	2,2	2,0
Muu	2,1	1,6	1,9	4,5	0,0	2,0
Ei tietoa	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,4
Keski-ikä	18,0	18,4	18,5	18,2	18,0	18,2
N	47	61	52	44	46	250

Sitä vastoin, kuten edellä on mainittu, koululaisten ja opiskelijoiden osuus ryhmässä kasvoi ajanjaksolla, jälkimmäisten nimenomaan lamavuosina ja niiden jälkeen. Vuosina 2000–2003 koululaiseksi tai opiskelijaksi ryhmästä oli luokiteltu jo 54 prosenttia. Muutos ei ole selitettävissä ikäjakaumalla, sillä tutkittujen keski-ikä ei juurikaan muuttunut ajanjakson mittaan. Muutos kuvanee ainakin osin sitä, että ongelmanuoret sijoittuvat entistä suuremmassa määrin koulutusjärjestelmään ikiopiskelijoiksi, koska heillä ei enää ole mahdollisuuksia sijoittua työmarkkinoille.

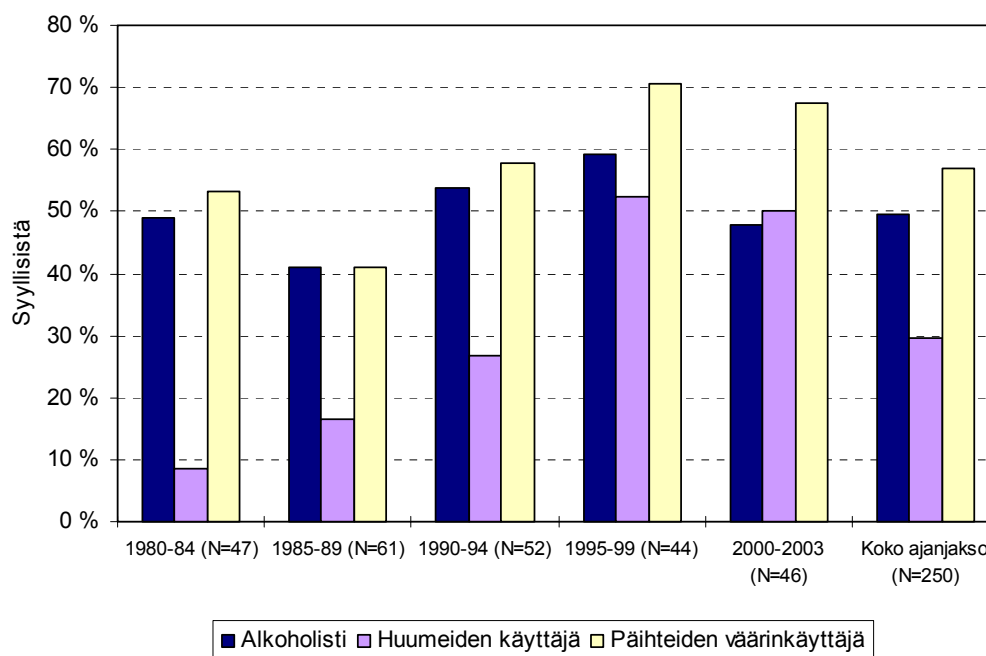
Päihteiden käyttö

Pääosa henkirikoksiin syyllistyvistä nuorista on päihteiden väärinkäyttäjiä. Tässä suhteessa tilanne on pysynyt ennallaan viimeisen neljännesvuosisadan.

³⁵ Henkilöitä, jotka eivät olleet työelämässä eivätkä opiskelleet.

Aineiston nuorista puolet oli diagnosoitu alkoholisteiksi,³⁶ alkoholin ongelmakäyttäjien osuus oli tuntuvasti korkeampi. Alkoholistien osuus syyllisistä oli vakaa koko ajanjakson ja vain hieman alhaisempi kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Kaikista vuosina 1987–89 mielentilatutkimukseen määrätystä henkirikoksentehtävistä alkoholistiksi diagnosoitujen osuus oli 54 prosenttia (Pajuoja 1995, 157).

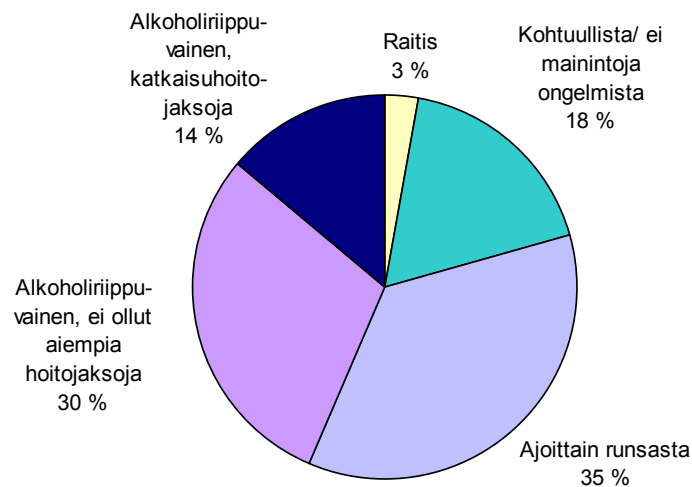
Huumausaineiden käyttäjien osuus ja absoluuttinen määrä kasvoivat sen sijaan nopeasti ajanjaksolla: 1980-luvun alun yhdeksästä prosentista vuosien 2000–2003 50 prosenttiin. Samalla myös päihteiden väärinkäyttäjien kokonaisosuus kasvoi 53 prosentista 67 prosenttiin.

Kuvio 11 Nuorten henkirikoksentehtävien päihteiden käyttö 1980–2003 (mielentilatutkimusaineisto)

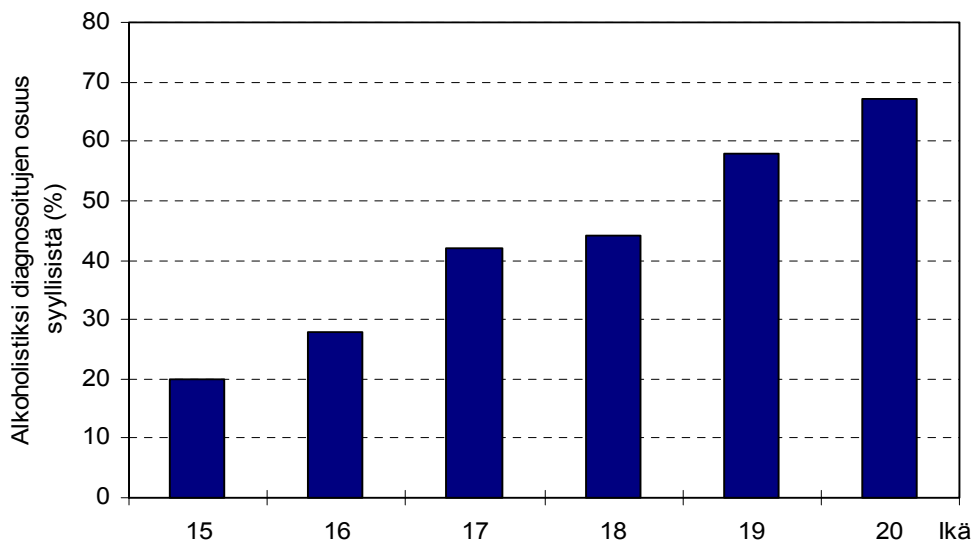
Syyllisten omien kertomusten mukaan 80 prosenttia harrasti humalahakuista juomista säännöllisesti, raittiita tai kohtuullisesti alkoholia nauttivia oli ryhmässä ainoastaan joka viides.

³⁶ Joko mielentilatutkimuksessa tai aiemmin, alkoholistiksi on luokiteltu myös ne jotka olivat olleet katkaisuhoidossa alkoholiriippuvuuden johdosta, vaikka heitä ei mielentilatutkimuksessa olisikaan diagnosoitu alkoholistiksi.

Kuvio 12 Nuorten henkirikoksentehtäjien alkoholin käyttö tutkitun oman kertomuksen mukaan (mielentilatutkimusaineisto; N=257)

Alkoholinväärinkäyttödiagnoosien suhteellinen määrä oli jonkin verran korkeampi pojilla (50 %) kuin tytöillä (42 %). Kuitenkin myös osuutta tytöistä on pidettävä erittäin korkeana syytettyjen ikään nähden. Kuten luonnollista oli-kin, diagnoosien määrä ja suhteellinen osuus lisääntyivät syytettyjen iän mukaan.

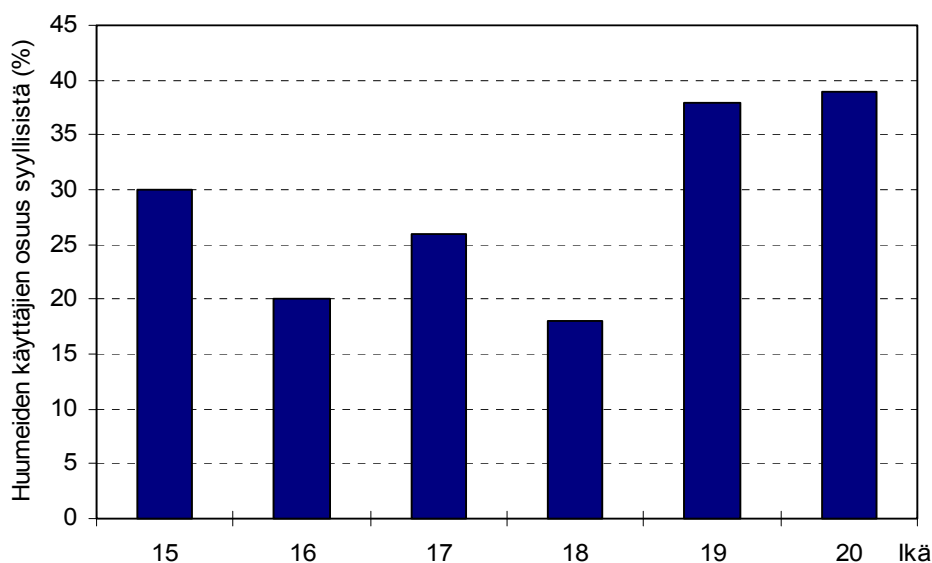
Kuvio 13 Henkirikoksiin syyllistyneiden poikien diagnosoitu alkoholin väärinkäyttö iän mukaan 1980–2003 (mielentilatutkimusaineisto)³⁷

³⁷ N=15 v: 10; 16 v: 25; 17 v: 38; 18 v: 55; 19 v: 53; 20 v: 57.

Kaiken kaikkiaan alkoholin ongelmakäyttö oli ryhmässä poikkeuksellisen yleistä ikään ja sukupuoleen katsomatta.

Syyllisten huumeiden (toisin kuin alkoholin) käyttöä koskevat mielentilatutkimusten diagnoosit olivat ajanjaksolla pitkään epäyhtenäisiä. Syynä lienee se, että huumeiden käyttö oli ryhmässä ajanjakson alkupuolella vielä harvinaista ja osin tästä johtuen sillä ei ilmeisesti nähty olevan sellaista relevanssia syyntakeisuusarvioinnin kannalta kuin alkoholin käytöllä. Seuraavassa huumeiden käyttäjiksi on luokiteltu kaikki *säännöllisesti tekoajankohtana huumeita tai psyykelääkkeitä ja alkoholia* käyttäneet syylliset.³⁸

Huumeita tai psyykelääkkeitä (yhdessä alkoholin kanssa) säännöllisesti käyttäneiden määrä ja suhteellinen osuus kasvoivat ryhmässä nopeasti 1990-luvulla. Kun vuosina 1980–84 huumeiden käyttäjiksi luokiteltavia oli aineistossa neljä (9 %), vuosina 2000–2003 määrä oli jo 23 (50 %). Pääosa heistä käytti samanaikaisesti hyvin monentyppisiä päihteitä (alkoholin lisäksi).

Kuvio 14 Huumeiden käyttäjien osuus henkirikoksiin syyllistyneistä pojista iän mukaan 1980–2003 (mielentilatutkimusaineisto)³⁹

Tekijän iällä ei ollut yhtä selvää merkitystä huumausaineiden käyttöön kuin alkoholismidiagnooseissa (osin syynä oli juuri se että luokittelu ei huumausaineiden osalta pohjautunut diagnooseihin). Kuitenkin myös huumeiden käyttä-

³⁸ Esimerkiksi kerran viikossa amfetamiinia nuuskannut epäilty on luokiteltu huumeiden käyttäjäksi, sen sijaan epäiltyä, joka on kertonut *kokeilleensa* viimeisen vuoden aikana *muutaman kerran* amfetamiinia ei ole katsottu huumeiden käyttäjäksi.

³⁹ N=15 v: 10; 16 v: 25; 17 v: 38; 18 v: 55; 19 v: 53; 20 v: 57.

jien osuus oli korkein vanhimmissa ikäryhmissä (19–20-vuotiaat). Tytöistä huumeiden käyttäjiä oli 21 prosenttia, pojista 29 prosenttia.

Yleisimmin käytetty huume oli koko ajanjakson kannabis, nimenomaan hasis (1980-luvulla 8 %, 2000–2003 39 % syyllisistä). Amfetamiinia käytti säännöllisesti 1980-luvun alkupuolella neljä prosenttia syyllisistä, vuosina 2000–2003 osuus oli 33 prosenttia. Psykkelääkkeiden ja alkoholin sekakäyttäjiä oli ryhmässä 1980-luvulla kahdeksan prosenttia, 2000–2003 30 prosenttia. Ainoa päihtymisen muoto, jonka käyttö väheni ajanjaksolla, oli liuottimien ja liimojen imppaus.⁴⁰ Huumeiden käytön kasvu syyllisten parissa 1990-luvun mittaan painottui kovien huumeiden ja kannabiksen käyttöön.

Kaiken kaikkiaan päihteiden väärinkäyttäjien, alkoholin ja huumausaineiden, suhteellinen osuus oli henkirikoksiin syyllistyneistä nuorista erittäin korkea, näin oli paitsi tekijän iästä ja sukupuolesta, myös mielentilatutkimuksen diagnoosista riippumatta. Ymmärrystä vailla oleviksi todetuistakin, säännönmukaisesti skitsofreniasta tai psykooseista kärsivistä, lähes puolet täytti joko alkoholistin tai huumeiden väärinkäyttäjän kriteerit. Merkille pantavaa oli lisäksi se, että väärinkäyttäjien osuus kasvoi ryhmässä ajanjakson mittaan olennaisesti, yli 10 prosenttiyksikköä. Vaikka vuosien 1998–2002 henkirikollisuuspiikin syylliset olivat työelämäsuhdejakaumaltaan aiempaa lähempänä normaaliväestöä ja vaikka kouluongelmaisiksi mainittujen osuus heistä oli aiempaa pienempi, päihteiden väärinkäyttäjistä heistä oli aiempaa useampi.

Aiemmat psyykkiset ongelmat, älykkyys ja mielentilatutkimuksen diagnoosi

Puolet henkirikoksiin ajanjaksolla syyllistyneistä nuorista oli jossain elämänsä vaiheessa ollut yhteydessä mielenterveyspalveluihin, joka neljäs oli ollut lapsuudessaan tai nuoruudessaan psykiatrisessa laitoshoidossa. Osuus oli vakaa koko ajanjakson 1980-luvun alkua lukuun ottamatta. Pääosa oli saatettu hoitoon kouluterveydenhoitohenkilöstön toimesta. Kouluterveydenhoito näyttäisi siis havaitsevan potentiaalisesti väkivaltaiset nuoret suhteellisen hyvin ja jo hyvinkin varhaisessa vaiheessa ja myös hoitoon ohjaus toimii. Itse hoito oli kuitenkin usein katkennut alkuunsa joko hoidettavan tai (useimmiten) hänen huoltajiensa vastustukseen. Toisaalta se ei ollut tehonnut tässä ryhmässä toivottulla tavalla niissäkään tapauksissa, joissa oli jatkunut vuosiakin.

⁴⁰ 1980-luvulla 6 prosenttia, 2000–2003 2 prosenttia.

Taulukko 14 Nuorten henkirikoksenteekijöiden aiempi psykiatrinen hoitohistoria 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Laitoshoidossa	14,9	36,1	21,2	25,0	28,3	25,6
Avohoidossa/tutkimuksissa	6,4	24,6	32,7	31,8	21,7	23,6
Pyrkinyt hoitoon ennen rikosta, ei päässyt	0,0	0,0	0,0	2,3	2,2	0,8
Ei aiempaa psykiatrista hoitoa/tutkimuksia	74,5	34,4	46,2	36,4	47,8	47,2
Ei tietoa	4,3	4,9	0,0	4,5	0,0	2,8
N	47	61	52	44	46	250

Mielentilatutkimuksiin liittyy säännönmukaisesti myös tutkittavien älykkyyden mittaaminen (WAIS-R).⁴¹ Tulokset oli kuitenkin saatavissa vain osasta ryhmää, sillä osa mielisairaalosta jätti ne kirjaamatta lausuntoihin. Koska tutkimussairaalat olivat aineistossa valikoituneet suhteellisen satunnaisesti, näinkin saatuja tuloksia voitaneen pitää kattavina koko ryhmän suhteen.⁴²

Taulukko 15 Nuorten henkirikoksenteekijöiden kokonaisälykkyydosamäärä (WAIS-R) 1980–2003 (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä	Mies	Nainen	15–17-vuotiaat	18–20-vuotiaat
Keskiarvo	91,7	98,9	96,1	91,6	94,0	94,7	94,7	94,3	96,7	93,8
Mediaani	95	102	98	92,5	95,5	97	97	101	97	96,5
Keskihajonta	15	13	13	15	14	14	14	15	13	15
Minimi	61	60	76	61	68	60	60	63	63	60
Maksimi	124	123	125	114	111	125	125	108	124	125
N	41	50	21	32	28	179	170	9	57	122
Heikkolahjaisia	17 %	7 %	8 %	14 %	7 %	10 %	10 %	11 %	9 %	11 %
N	47	61	52	44	46	250	238	19	79	178

Syyllyisistä 10 prosenttia täytti heikkolahjaisen kriteerit, osuus oli käytännössä sama pojista ja tytöistä, samoin 15–17-vuotiaista ja 18–20-vuotiaista. Myös muiden kuin heikkolahjaiseksi diagnosoitujen älykkyydosamäärä jäi keskimäärin normaalitason alapuolelle. Keskiarvokokonaisälykkyydosamäärä oli ryhmässä 95, ollen alhaisimmillaan 1980-luvun alussa ja jakson lopussa

⁴¹ Wechsler Adult Intelligence Scale Revised. Testi koostuu kahdesta osiosta, joista toinen mittaa kielellistä lahjakkuutta ja toinen suorituskyykyä (ks. Nummenmaa 2002, 72–75).

⁴² Valikointiperusteena aineistossa näyttäisi yleensä olleen tutkittavan sijoitus/asuinpaikka (ks. myös Pajuja 1995, 81–83).

1998–2003.⁴³ Syyllisten heikko koulumenestys ei siten peilannut ainoastaan huonoa oppimismotivaatiota, vaan ryhmässä oli keskimääräistä alhaisemman kognitiivisen suorituskyvyn omaavien yliedustus kautta koko ajanjakson. Sama ilmiö on havaittu myös vanhempien ikäryhmien syyllisillä, ainakin naisilla (Weizmann-Henelius 2004, 26–27). Tyttöjen ja poikien keskimääräinen kokonaisälykkyyssosamäärä oli aineistossa identtinen.

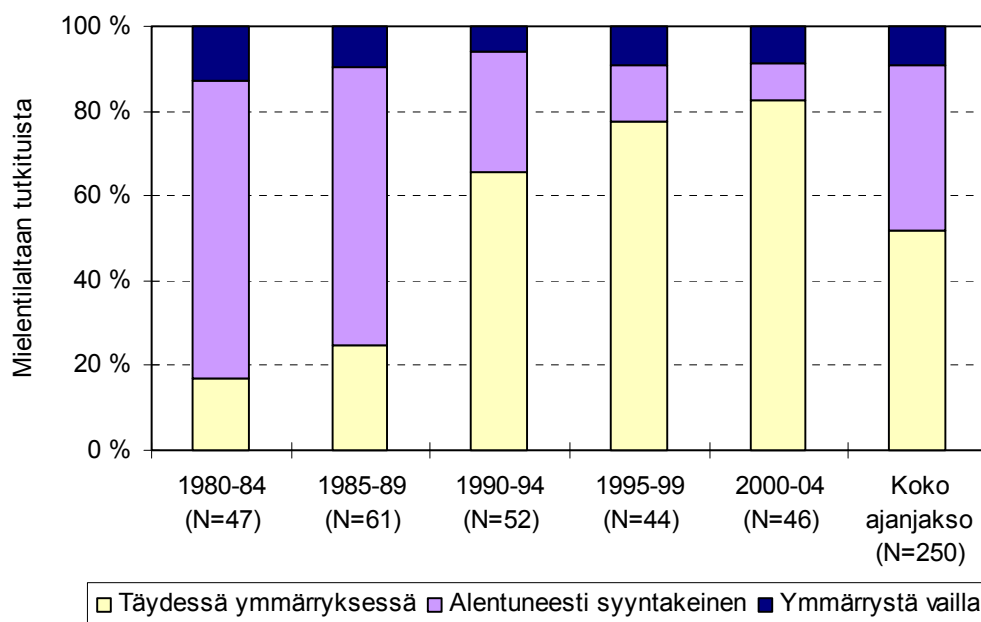
Keskimäärin seitsemälle prosentille syyllisiä ei löydetty mielentilatutkimuksessa diagnosoitavaa mielenterveyden, persoonallisuuden tai käytöshäiriötä. Osuus oli vakaa jakson loppua lukuun ottamatta; vuosina 2000–2003 diagnosoittomien osuus oli peräti 17 prosenttia.

Taulukko 16 Mielentilatutkimuksen loppudiagnoosi nuorilla henkirikoksentehtäjäillä 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Skitsofrenia	4,3	4,9	3,8	6,8	8,7	5,6
Psykoosi	6,4	1,6	0,0	2,3	0,0	2,0
Persoonallisuushäiriö	74,5	75,4	71,2	65,9	50,0	68,0
Käyttäytymishäiriö	0,0	8,2	13,5	15,9	15,2	10,4
Sopeutumishäiriö	0,0	4,9	9,6	0,0	2,2	3,6
Heikkolahjaisuus	17,0	6,6	7,7	13,6	6,5	10,0
Alkoholiriippuvuus/alkoholin väärinkäyttö	42,6	29,5	53,8	59,1	45,7	45,2
Huumaus/lääkeaineriippuvuus	2,1	11,5	9,6	27,3	37,0	16,8
Kehityshäiriö	4,3	1,6	0,0	2,3	0,0	1,6
Masennustila	12,8	6,6	7,7	2,3	10,9	8,0
Muu	10,6	13,1	15,4	15,9	6,5	12,4
Ei diagnosoitavaa	8,5	4,9	5,8	0,0	17,4	7,2
N	47	61	52	44	46	250

Yleisin diagnoosi oli persoonallisuushäiriö (68 %) tai alkoholiriippuvuus (45 %). Vakavista, sairaalahoitoa vaativista mielisairauksista kärsiviä oli ryhmässä suhteellisen vähän: skitsofrenia todettiin kuudella prosentilla (osuus tosin kasvoi ajanjaksolla selvästi), psykoosi kahdella prosentilla.

⁴³ Keskiarvotulos WAIS-R testissä on 100 (keskihajonta 15 tai 24). Valtaosan väestöä (yli 90 %) älykkyyssosamäärä asettuu välille 80–120. Heikkolahjaiseksi luokitellaan henkilö, jonka älykkyyssosamäärä on 70–79, ja kehitysvammaiseksi henkilö, jolla osamäärä on alle 70. Tässä heikkolahjaisella on viitattu kaikkiin henkilöihin, joiden älykkyyssosamäärä on ollut alle 80 (ks. Nummenmaa 2002, 72–75).

Kuvio 15 Syyntakeisuusarvio nuorille henkirikoksenteijöille tehdyissä mielentilatutkimuksissa 1980–2004 (mielentilatutkimusaineisto)

Vakavien mielisairauksien vähäisyys näkyi myös mielentilatutkimuksissa annetuista syyntakeisuusarvioista. Syyntakeettomaksi todettuja oli aineistossa yhdeksän prosenttia, osuus oli vuodesta toiseen jokseenkin vakaa. Merkittävä muutos tapahtui ajanjaksolla alentuneesti syyntakeinen -kategorian käytössä. Arvion sai 1980-luvun alussa vielä 70 prosenttia tutkituista, vuosina 2000–2004 enää yhdeksän prosenttia. Muutoksen taustalla oli tulkintakäytännön muutos, eikä siitä voi tehdä päätelmiä tutkittujen mielenterveyden tilasta.

Aiempi rikollisuus

Aineiston syyllisistä 54 prosentilla oli rikosrekisteri⁴⁴ henkirikoksen tehdesään ja 15 prosenttia oli ollut aiemmin vankilassa ainakin kerran. Joka neljännellä oli aiempia väkivaltarikostuomioita (pahoinpitelyrikoksista), aineistoon sisältyi lisäksi yksi henkilö joka ehti uusia tutkimusajanjaksolla henkirikoksen. Rikosrekisterin omanneiden osuus oli vakaa koko ajanjakson vuosia 2000–2003 lukuun ottamatta. 2000-luvun alun henkirikospiikin syyllisillä oli aiempaa nuhteettomampi tausta, vain 37 prosenttia omasi rikosrekisterin. Tässä suhteessa he erosivat 1980-luvun lopun rikospiikin syyllisistä, joista keskimääräistä useammalla oli rikosrekisteri.

Taulukko 17 Nuorten henkirikoksentehtäjäiden aiemmat tuomiot ja ehdottomat vankeusrangaistukset 1980–2003, % (mielentilatutkimusaineisto)

	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99	2000–2003	Yhteensä
Rikosrekisteri	51,1	65,6	53,8	56,8	37,0	53,6
Aiempia väkivaltarikostuomioita	23,4	29,5	32,7	20,5	19,6	25,6
Aiempia suoritettuja ehdottomia vankeustuomioita	12,8	27,9	13,5	6,8	8,7	14,8
N	47	61	52	44	46	250

Viime vuosien henkirikokseen syyllistyneiden nuorten nuhteettomuus saattoi kuitenkin olla osin näennäistä.⁴⁵ Nimittäin aiempaa väkivaltarikollisuutta (ilmi tullutta ja ilmi tulematonta) koskevissa tiedoissa muutos oli huomattavasti vähäisempi. Koko tutkimusajanjakson ajan nuorilla henkirikoksentehtäjiä oli henkirikosta edeltänyt yleensä suhteellisen pitkä väkivaltarikosten sarja (josta vain pieni osa oli tullut viranomaisten tietoon tai johtanut syytteen). Syyll-

⁴⁴ Rikosrekisteriin kirjataan vain vankeusrangaistukset (ehdoton ja ehdollinen) sekä yhdyskuntapalvelutuomiot. Kyse on siis henkilöistä, jotka ovat syyllistyneet keskimääräistä törkeämpiin rikoksiin. Normaalirangaistus lievemmistä pahoinpitelyrikoksista (ml. pahoinpitely) ja omaisuusrikoksista erityisesti nuorille, joihin tulee soveltaa rikoslaissa määrättyä rangaistuksen vähentämisperustetta, on sakkorangaistus. Aineiston syytettyjen muusta kuin vankeustuomioihin johtaneesta aiemmasta rikollisuudesta oli saatavissa tietoja heidän omista kertomuksistaan ja sosiaaliviranomaisten lausunnoista ja se oli ollut huomattavasti yleisempää kuin rikosrekisteritietojen pohjalta voisi päätellä. Esimerkiksi pahoinpitelyihin oli syyteytistä syyllistynyt aiemmin 64 prosenttia kun aiempia pahoinpitelytuomioita oli vain joka neljännellä. Tilanne omaisuusrikollisuuden osalta lienee ollut suurin piirtein vastaava.

⁴⁵ Ks. edellinen alaviite. Ajanjaksojen väliin osuu rikoslain kokonaisuudistus sekä merkittäviä uudistuksia seuraamusjärjestelmässä. On mahdollista, että ne selittävät osin rikosrekisterin omaavien osuuden pienenemistä.

listen ja heidän omaistensa kertomusten sekä sosiaaliviranomaisten lausuntojen perusteella kaikkiaan 64 prosenttia aineiston syyllisistä oli syyllistynyt aiemmin (yleensä humalasideonnaisiin) vakaviin väkivallantekoihin. Vuosina 1998–2003 osuus oli 61 prosenttia, ennen vuotta 1998 64 prosenttia. Muutos oli samansuuntainen kuin aiemmissa vankeustuomioissa tapahtunut, mutta huomattavasti vähäisempi. Se oli itse asiassa niin pieni, että sen voi katsoa aiheutuneen lähinnä satunnaistekijöistä.

Yhteenvetoa

Suomessa on viime vuosikymmeninä syyllistynyt vuosittain henkirikoksiin keskimäärin yksitoista alle 21-vuotiaasta nuorta. Rikollisuuden ikäryhmään suhteutettu taso on suurin piirtein sama kuin muissa läntisen Euroopan maissa ja kansainvälisesti alhainen. Se on ollut myös vakaa jo puoli vuosisataa ajoitaisista, lyhytaikaisista rikollisuuspiikeistä huolimatta. Näin ei ole kuitenkaan ollut aina, vaan toisen maailmansodan jälkeinen aika on merkinnyt poikkeuksellisen pitkää suvantovaihetta nuorten henkirikollisuudessa maassamme.

Nuorten henkirikokset eroavat vanhempien ikäryhmien rikollisuudesta muun muassa ryhmäluonteensa, julkisuuteensa ja uhriensa osalta. Nuorten väkivalta on myös muuta henkirikollisuutta suunnitelmallisempaa ja raaempaa. Rikokset liittyvät huomattavan usein omaisuusrikoksiin. Nuorten ja vanhempien ikäryhmien väkivaltaa yhdistää puolestaan kiinteä yhteys alkoholin käyttöön ja syyllisten yhteiskunnallinen syrjäytyminen. Alkoholisidonnaisten rikosten osuus nuorten henkirikoksista on sama kuin vanhemmissakin ikäryhmissä ja yhteistä on myös se, että nuorillakin rikosta on yleensä edeltänyt pitkähkö väkivallantekojen sarja. Kahdella kolmesta henkirikoksiin syyllistyvistä nuorista on takanaan aiempaa väkivaltarikollisuutta.

Suhteellisen suuri osa nuorista henkirikoksenteijöistä on erottautunut jo varhaislapsuudessaan ikätovereistaan. Huomattavalla osalla lapsuudenperhe on hajonnut ensimmäisten ikävuosien aikana vanhempien päihdeongelmista juontuneisiin ristiriitoihin. Peruskoulu on sujunut oppimis- ja käytösongelmien merkeissä. Erityisopetuksessa syyllisistä on ollut joka toinen, joka kolmas on otettu huostaan viimeistään teini-iässä joko lastensuojelullisista syistä tai oman rikollisuutensa johdosta. Pääosa on aloittanut päihdeiden käytön hyvin nuorena ja myös alkoholisoitunut poikkeuksellisen nopeasti. Nuorista henkirikoksenteijöistä puolet on diagnosoitu alkoholisteiksi. Puolet on huumausai-

neiden käyttäjiä ja 80 prosenttia alkoholin riskikäyttäjiä. Huomattavalla osalla myös vanhemmat ovat päihteiden ongelmakäyttäjiä.

Kaiken kaikkiaan nuorten ja vanhempien ikäryhmien henkirikollisuuden taustatekijät vaikuttaisivat Suomessa tällä hetkellä olevan varsin samantyyppisiä, ainakin syyllisten sosiaalinen ja päihdeprofiili ovat hyvin samankaltaiset. Riskiryhmä on sama: yhteiskunnasta syrjäytyneet päihteiden väärinkäyttäjät.

Viimeisten vuosien aikana lehtien otsikoissa, viranomaisten pohdinnoissa ja kriminologisessa tutkimuksessa on ajoittain esiintynyt arveluja ns. normaalinuorten väkivalta- ja henkirikollisuuden lisääntymisestä. Pohdinnoille on löydettävissä pohjaa sekä historiasta että eräistä viime vuosien kehityskuluista. Normaalinuorten väkivaltakäyttäytymisen rajutkin äkilliset muutokset eivät ole tuntemattomia Suomen henkirikollisuuden historiassa, vaan niitä on esiintynyt säännöllisin väliajoin. Yleensä äkilliset muutokset ovat ilmenneet sellaisissa historiallisissa vaiheissa, joihin on liittynyt sekä voimakas yhteiskunnallinen murros että poikkeuksellisen suuren ikäluokan tuleminen itsenäistymisikään. Tällä hetkellä käynnissä oleva yhteiskunnallinen murros on kuitenkin huomattavasti hillitympi kuin aiempina nuorisoväkivallan ongelma-ajankasoina ja itsenäistymisikäisten nuorten ikäluokat ovat pikemminkin poikkeuksellisen pieniä ja pienentymässä. Tiettyjä muutoksia henkirikoksiin syyllistyvien nuorten taustassa on kuitenkin ollut viime vuosina havaittavissa. Rikoksiin syyllistyvien koulutus- ja työelämätaustajakauma on muuttunut aiemmasta selvästi normaalimmaksi, nuorten sosiaalinen tausta eli vanhempien sosioekonominen asema on aiempaa lähempänä keskivertoväestöä ja diagnosoitavissa olevista persoonallisuus- ja mielenterveyshäiriöistä kärsivien osuus syyllisistä on pienentynyt. Ainakin ensin mainitun muutoksen taustalla lienevät kuitenkin pikemminkin yleiset yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla tapahtuneet muutokset kuin muutokset nuorten syyllisten yksilöllisissä ominaispiirteissä. Toisaalta on olemassa eräitä tärkeitä piirteitä, joiden suhteen henkirikokseen syyllistyneiden nuorten ryhmä ei ole viime vuosina ”normalisoitunut”. Henkirikoksen tehneet nuoret tulevat yhtä rikkonaisista perheoloista kuin ennenkin ja päihteiden ongelmakäyttö on ryhmässä pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt.

Lähteet

- Carcach, Carlos (1997) *Youth as Victims and Offenders of Homicide*. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice 73. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Dooley, Enda (1995) *Homicide in Ireland 1972–1991*. Dublin: Department of Justice.
- Heide, Kathleen M. (1999) Youth Homicide. *Teoksessa* M.D. Smith & M.A. Zahn: *Studying and Preventing Homicide*. London: Sage.
- Heide, Kathleen M. (2003) Youth Homicide: A Review of the Literature and a Blueprint for Action. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(1), s. 6–36.
- Häkkänen, Helinä & Hagelstam, Camilla (2003) Nuoret henkirikosten tekijöinä: viime vuosien kehityspiirteet ja niiden tausta. *Rikostutkimus* 2002, s. 31–40.
- Kaipainen, Markku (1996) *Nuorten vakava väkivalta*. Helsinki: Hyks psykiatrian klinikka oikeuspsykiatrian yksikkö.
- Kivivuori, Janne (1999) *Suomalainen henkirikos. Teonpiirteet ja tekojen olosuhteet vuosina 1988 ja 1996*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 159.
- Kivivuori, Janne (2002) Sudden Increase of Homicide in Early 1970s Finland. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* (3)1.
- Koskivirta, Anu (2001) *Sisäinen vihollinen. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Leistra, Gerlof & Nieuwbeerta, Paul (2003) *Moord en doodslag in Nederland*. Amsterdam: Prometheus.
- Lehti, Martti (1997) *Viron henkrikollisuus 1990-luvulla*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 148.
- Lehti, Martti (2001) *Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkrikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 178.
- Lehti, Martti (2002) *Henkirikokset 1998–2000. Tutkimus poliisin tietoon vuosina 1998–2000 tulleista henkirikoksista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 194.
- Nummenmaa, Lasse (2002) *Psykometriikan perusteet. Psykologian opintomonisteita* 3/2002. Turku: Turun yliopiston psykologian laitos.
- Pajuojja, Jussi (1995) *Väkivalta ja mielentila*. Jyväskylä: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A 201.
- Rying, Mikael (2000) *Dödligt våld in Sverige 1990–1998*. Lisensiaattityö kriminologiassa, Tukholman yliopisto.
- Santtila, Pekka & Haapasalo, J (1997) Neurological and psychological risk factors among young homicidal, violent, and nonviolent offenders in Finland. *Homicide Studies* 1, s. 234–253.

- Weizmann-Henelius, Ghitta (2004) *Violent Female Perpetrators in Finland. Personality and Life Events*. Vaasa: Vanhan Vaasan Sairaala.
- Ylikangas, Heikki (1976) *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väki-
valtarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Keuruu: Otava.

III PERIMÄ JA YMPÄRISTÖ ANTISOSIAALISUUDEN KEHITYKSESSÄ

Markus Jokela

Johdanto

Useat sosiaalitieteelliset tutkimukset ovat selvittäneet rikollisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen alkuperää ja kehitystä. Tavallisesti yhteiskuntatieteilijöiden lähtökohtana on ollut erilaisten ympäristötekijöiden ja rikoskäyttäytymisen välisten yhteyksien selvittäminen. Tällaisia riskitekijöitä ovat muun muassa haitallinen perheympäristö, ystävien rikoskäyttäytyminen ja epäsuotuisa asuinalue. Ympäristötekijöiden lisäksi yksilöt eroavat toisistaan myös perinnöllisten tekijöiden suhteen, jotka voivat vaikuttaa käyttäytymistaipumusten kehitykseen. Tästä johtuen pelkkiin ympäristötekijöihin keskittyminen saattaa antaa puutteellisen ja pahimmillaan harhaanjohtavan käsityksen antisosiaalisuuden ja muiden käyttäytymistaipumusten kehityksestä.

Kysymys biologisen perimän merkityksestä ihmisten käyttäytymiseen on vuosikymmenten ajan herättänyt kiivasta keskustelua ihmistieteiden piirissä. Nykyisin harva tutkija kiistää täysin perimän osuutta käyttäytymisessä. Geenien merkitystä ei silti käytännössä juurikaan huomioida perinteisissä yhteiskuntatieteissä. Yhdysvalloissa tehtiin hiljattain kysely (Walsh & Ellis 1999), jossa kriminologian tutkijoita pyydettiin arvioimaan eri tekijöiden tärkeyttä rikoskäyttäytymisen selittäjinä asteikolla nollasta yhdeksään (0 ”ei lainkaan tärkeä” – 9 ”erittäin tärkeä”). Neljännes (27 %) vastaajista antoi geneettisille tekijöille arvon nolla. Kaksi henkilöä kolmesta arvioi geneettisten tekijöiden merkityksen olevan kyseisellä asteikolla alle kolmen. Vastaava suhtautuminen biologiaa kohtaan käy ilmi myös sosiologian oppikirjoista, joissa väitteet rikollisuuden biologisesta perustasta saatetaan ohittaa viittaamalla Cesare Lombrosen 1800-luvulla esittämiin spekulatioihin rikollisten kasvopiirteistä

(esim. Giddens 2001), aivan kuin biologian huomioiva tutkimus ei olisi näistä ajoista kehittynyt tai muuttunut.

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana käyttäytymisgeneettinen tutkimus on tuottanut huomattavan määrän tuloksia, jotka osoittavat geneettisillä tekijöillä olevan ympäristötekijöiden rinnalla osuutensa käyttäytymisen ohjautumisessa. Persoonallisuuspierreiden, kognitiivisten kykyjen ja psykiatristen häiriöiden perinnöllisyyttä on selvitetty sadoissa tutkimuksissa (ks. Plomin ym. 2000). Psykologisten ominaisuuksien lisäksi käyttäytymisgeneetikot ovat ryhtyneet tutkimaan myös sosiaalista käyttäytymistä, kuten koulumenestystä, avioelämää ja ystävien valintaa. Kokonaisuudessaan tulokset ovat olleet varsin yhdenmukaisia: lähes jokainen perusteellisesti tutkittu käyttäytymispiirre – anatomisista tai fysiologisista piirteistä puhumattakaan – on osoittautunut osittain perinnölliseksi, perinnöllisyyden osuuden vaihdellessa tavallisesti noin 30 ja 60 prosentin välillä (Plomin ym. 2000). Ominaisuuden perinnöllisyyden todentaminen on kuitenkin vasta käyttäytymisgeneettisen tutkimuksen alku. Käyttäytymisgenetiikka pyrkii yhtäältä erottamaan perimän ja ympäristön vaikutusten osuudet toisistaan, mutta toisaalta selvittää sitä, kuinka perimä ja ympäristö toimivat yhdessä. Käyttäytymisen syiden ja seurausten täydellinen ymmärtäminen edellyttää sekä ympäristön että geenien huomioimista.

Tässä artikkelissa luodaan katsaus antisosiaalisuuden ja rikollisuuden käyttäytymisgeneettiseen tutkimukseen. Esiteksen tavoitteena on antaa laaja kuva tutkimuskentästä. Pääpaino on siten käsitteellisissä seikoissa, ei yksittäisten tutkimusten tai menetelmällisten tekijöiden yksityiskohtaisessa tarkastelussa. Rajallisen tilan vuoksi artikkeli ei pyri esittämään kokonaisvaltaista biopsykososiaalista mallia antisosiaalisuudesta (ks. Dodge & Pettit 2003; Hill 2002) vaan keskittyy ensisijaisesti geneettisten tekijöiden puoleen. Artikkelissa selvitetään vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Vaikuttavatko perinnölliset taipumukset antisosiaaliseen käyttäytymiseen? Mikä on geenien osuus antisosiaalisessa käyttäytymisessä yksilökehityksen eri vaiheissa – lapsuudessa, nuoruudessa ja aikuisuudessa? Kuinka perinnölliset taipumukset liittyvät *sosiaalisen valikoitumisen* ilmiöön? Kuinka ympäristötekijät voivat muokata perinnöllisten taipumusten ilmenemistä? Mitkä ovat geenien ja ympäristötekijöiden vuorovaikutusten seuraukset antisosiaalisuuden ilmenemiselle? Kuinka molekyylogeneettiset tutkimusmenetelmät auttavat paremmin ymmärtämään antisosiaalisuuden taustaa?

Perinnöllisyyden tutkiminen

Käyttäytymisgenetiikan keskeisin käsite on perinnöllisyys (*heritability*, lyhenne h^2). Mitattaessa käyttäytymisen perinnöllisyyttä mitataan yksilöiden välisiä eroja ja näiden erojen syitä. Ominaisuuden perinnöllisyys kertoo, kuinka suuri osa yksilöiden välisistä eroista kyseisessä ominaisuudessa selittyy heidän välisillä geneettisillä eroillaan. Esimerkiksi ihmisten pituuden perinnöllisyys on länsimaissa noin 80 prosenttia. Tämä tarkoittaa, että 80 prosenttia yksilöiden välisistä pituuseroista selittyy yksilöiden välisillä geneettisillä eroilla. Perinnöllisyyden merkitys ymmärretään usein väärin. Siksi on syytä korostaa, että esimerkiksi pituuden 80 prosentin perinnöllisyys *ei tarkoita*, että jokaisen yksilön pituus määräytyisi 80-prosenttisesti geneettisillä tekijöillä, ympäristötekijöiden selittäessä jäljelle jäävän 20 prosenttia. Perinnöllisyys on populaatiotason mittari, jota ei voida soveltaa yksilötasolla.

Minkään ominaisuuden perinnöllisyys ei ole vakio, vaan perinnöllisten tekijöiden osuus yksilöllisten erojen tuottajina voi vaihdella tutkittavasta populaatiosta toiseen. Perinnöllisyys on toisin sanoen aina perinnöllisyyttä jossain ympäristössä (ks. Jokela 2005). Esimerkiksi pituuden perinnöllisyys on mitä todennäköisemmin suurempaa länsimaissa kuin kehitysmaissa. Tämä johtuu siitä, että länsimaissa ympäristötekijät (esim. riittävä ravinto) eivät merkittävästi rajoita geneettisten tekijöiden ilmenemistä, eivätkä näin ollen aiheuta eroja pituuskasvussa. Kehitysmaissa kasvavat lapset sen sijaan kohtaavat huomattavasti vaihtelevamman ympäristön, mikä tuottaa lasten välille ympäristötekijöistä johtuvia pituuseroja.

Perinnöllisyyttä voidaan tutkia vertailemalla eriasteisten sukulaisten samankaltaisuuksia tutkittavassa ominaisuudessa (ks. Plomin ym. 2000; Koskenvuo 1989)¹. Ensimmäisen asteen sukulaiset (vanhempi ja hänen biologinen lapsensa, lapsi ja hänen biologiset sisaruksensa) jakavat keskenään keskimäärin 50 prosenttia perinnöllisistä tekijöistä. Toisen asteen sukulaisilla (esim. lapsi ja hänen tätinsä tai setänsä) yhteisiä geenejä on noin 25 prosenttia, kolmannen asteen sukulaisilla (esim. serkukset) 12,5 prosenttia ja niin edelleen. Identtisillä kaksosilla on puolestaan 100-prosenttisesti samat geenit kun taas ei-identtisillä kaksosilla on tavallisten sisarusten tavoin 50 prosenttia yhteisiä geenejä. Adoptiolapsella, jolla ei ole sukulaisuussuhdetta adoptiovanhempiinsa, ei vastaavasti ole adoptiovanhempiensa kanssa lainkaan yhteisiä geenejä.

¹ Tarkemmin käyttäytymisgenetiikan tutkimusasetelmista ja niiden rajoituksista, ks. Perusse & Gendreau (2005) ja Rutter (2002).

Vertailemalla eriasteisten sukulaisten yhtäläisyyksiä jonkin ominaisuuden suhteen voidaan tehdä päätelmiä sen perinnöllisyydestä.

Ihmisillä yleisimpiä tutkimusasetelmia ovat kaksos- ja adoptiotutkimukset. Samassa perheessä kasvaneet identtiset kaksoset jakavat keskenään yhteisen kasvuympäristön lisäksi 100 prosenttia geeneistään. Yhdessä kasvaneilla ei-identtisillä kaksosilla on yhteinen kasvuympäristö, mutta vain 50 prosenttia yhteisiä geenejä. Perinnöllisillä tekijöillä voidaan päätellä olevan vaikutusta, mikäli identtiset kaksoset muistuttavat tutkittavan ominaisuuden suhteen toisiaan enemmän kuin ei-identtiset kaksoset. Yksinkertaisin tapa saada arvio perinnöllisyydestä on vähentää ei-identtisten kaksosten välinen korrelaatio identtisten kaksosten välisestä korrelaatiosta ja kertoa tämä erotus kahdella: $h^2 = 2 \times [r(\text{identtiset kaksoset}) - r(\text{ei-identtiset kaksoset})]$. Jos esimerkiksi identtisten kaksosten välinen korrelaatio pituuden suhteen on 0.9 ja ei-identtisten kaksosten korrelaatio 0.5, perinnöllisyydeksi saadaan $2 \times (0.9 - 0.5) = 0.8$.

Toinen mahdollinen asetelma on erillään kasvaneiden kaksosten yhtäläisyyksien tutkiminen. Kahdella erillään kasvaneella satunnaisella henkilöllä ei ole yhteistä kasvuympäristöä eikä yhteisiä geenejä, eivätkä he näin ollen muistuta toisiaan todennäköisesti lainkaan. Erillään kasvaneilla identtisillä kaksosilla on täysin samat geenit, mutta eri kasvuympäristöt. Niinpä erillään kasvaneiden identtisten kaksosten välillä havaitut yhtäläisyydet kertovat yhteisen perimän vaikutuksista. Adoptiolapsella ei puolestaan ole lainkaan yhteisiä geenejä adoptiovanhempiansa tai -sisarustensa kanssa. Korrelaatiot adoptiolapsen ja hänen adoptioperheensä jäsenten välillä johtuvat siten vain ympäristötekijöistä, mikä mahdollistaa perinnöllisistä tekijöistä riippumattomien ympäristötekijöiden tutkimisen. Perinnöllisyyttä voidaan tutkia myös muiden asetelmien avulla (esim. puoli- ja täyssisarusten vertailu), mutta näitä on sovellettu harvemmin kuin kaksos- ja adoptiotutkimuksia.

Perinnöllisyyden osuus voidaan edelleen jakaa additiiviseen ja ei-additiiviseen. Additiiviseen osuuteen lukeutuvat geneettiset vaikutteet eivät ole riippuvaisia muista geeneistä, kun taas ei-additiiviseen sisältyvät ovat seurausta geenien tai geenivarianttien (alleelien) välisistä vuorovaikutuksista. Vain perinnöllisyyden additiivinen osuus siirtyy vanhemmilta jälkeläisille, sillä lapsilla ei todennäköisesti ole juuri niitä geneettisten tekijöiden yhdistelmiä, jotka ovat vanhempien ei-additiivisten, geenien vuorovaikutukseen perustuvien vaikutusten taustalla. Ympäristötekijöiden osuus voidaan puolestaan erotella jaettuun ja ei-jaettuun ympäristöön. Jaetulla ympäristöllä (*shared environment*) tarkoitetaan ympäristötekijöitä, jotka tekevät samassa ympäristössä

kasvaneista sisaruksista keskenään samankaltaisempia. Tällaisia tekijöitä saatavat olla esimerkiksi vanhempien sosioekonominen asema, vanhemman yksinhuoltajuus tai perheen koko. Ei-jaettu ympäristö (*non-shared environment*) koostuu niistä ympäristötekijöistä, jotka tekevät samassa ympäristössä kasvaneista sisaruksista keskenään erilaisempia. Ei-jaettu ympäristö muodostuu toisin sanoen yksilökohtaisista kokemuksista, jotka ovat vaikuttaneet saman perheen sisaruksiin eri tavoin. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi sisarusten eri ystäväpiirit tai eri tavoin koettu vanhempien avioero (ks. Plomin & Daniels 1987).

Käyttäytymisgenetiikka ei rajoitu vain jakamaan käyttäytymisen vaihtelun lähteitä geneettisiin ja ympäristötekijöistä johtuviin syihin vaan valottaa myös näiden tekijöiden vuorovaikutuksia. Tällöin puhutaan geenien ja ympäristön yhteisvaihtelusta ja vuorovaikutuksesta. Geenien ja ympäristön yhteisvaihtelulla tarkoitetaan sitä, että yksilön kohtaamat ympäristötekijät voivat olla osittain riippuvaisia hänen perinnöllisistä taipumuksistaan. Geenien ja ympäristön vuorovaikutuksella voidaan puolestaan tarkoittaa kahta asiaa. Yhtäältä ympäristötekijöiden vaikutus yksilön käyttäytymiseen voi riippua hänen perinnöllisistä ominaisuuksistaan. Toisaalta yksilöiden perinnöllisten taipumusten kehitys ja ilmeneminen voivat riippua ympäristön piirteistä. Artikkelin loppuosa keskittyy geenien ja ympäristön vuorovaikutusten tarkasteluun.

Antisosiaalisen käyttäytymisen perinnöllisyys

Antisosiaalisuudella viitataan laajasti ottaen käyttäytymiseen, joka rikkoo sosiaalisia normeja ja muiden ihmisten oikeuksia. Antisosiaalista käyttäytymistä voidaan lähestyä ainakin kolmen eri määritelmän kautta. Antisosiaalisuus voidaan käsittää (1) sosiaalisten normien ja lakien rikkomisena. Tällöin antisosiaalisuuden rajat määrytyvät ensisijaisesti rikoslain mukaan ja sen mittaamiseen voidaan käyttää esimerkiksi viranomaisten tietoon tulleita rikoksia tai henkilöiden itse ilmoittamia tekoja. Erityisesti nuorten rikoskäyttäytymistä (*delinquency*) tutkittaessa normirikkomusten luokkaan lasketaan usein kuuluvaksi myös teot, jotka ovat kiellettyjä, mutta joilla ei välttämättä ole rikosoikeudellisia seuraamuksia (esim. luvaton poissaolo koulusta).

Toiseksi antisosiaalisuus voidaan määritellä (2) psykiatristen kriteerien ja luokitusten perusteella. Antisosiaalinen persoonallisuushäiriö määritellään käyttäytymiseksi, joka toistuvasti rikkoo ja osoittaa välinpitämättömyyttä

muiden ihmisten oikeuksia kohtaan'. Psykiatrinen määrittelytensä tekemiseen käytetään tavallisesti psykiatrisia haastatteluja ja muita psykologisia testejä. Kolmanneksi voidaan (3) tutkia persoonallisuuspiirteitä ja muita yksilöllisiä ominaisuuksia, jotka ovat yhteydessä normirikkomuksiin syylistymisen todennäköisyyteen. Tällöin ei ole kyse tekojen tai henkilöiden luokittelemisesta antisosiaalisiksi, vaan väestössä jatkuvasti jakautuvien käyttäytymispiirteiden tutkimisesta. Antisosiaalisuuden riskiin liittyviä piirteitä voivat olla muun muassa aggressiivisuus, impulsiivisuus, heikko itsehillintä ja negatiivinen emotionaalisuus. Näiden mittaamiseen käytetään tavallisesti persoonallisuustestejä, joissa arvioijina voivat olla esimerkiksi vanhemmat, opettajat tai henkilö itse.

Antisosiaalisuuden kolme määritelmää (normirikkomus, psykiatrinen luokitus, persoonallisuus) ovat osin päällekkäisiä, mutta rajaavat tutkittavan ilmiön silti hieman eri tavoin. Tiettyt persoonallisuuspiirteet saattavat lisätä normirikkomusten todennäköisyyttä, mutta rikoksen suorittaminen edellyttää myös useita tilannetekijöitä. Riskialtis persoonallisuus ei siis välttämättä johda rikoksiin. Vastaavasti henkilö voi syyllistyä rikokseen, vaikka hänellä ei olisi tähän mitään erityisiä taipumuksia. Lisäksi tekojen luokittelu sallittuihin ja rikollisiin on sidoksissa aikaan, paikkaan ja kulttuuriin. Jos esimerkiksi homoseksuaalisuutta pidettäisiin yhä rikoksena tai kiellettynä käytöksenä, se saatettaisiin sisällyttää rikollisuuden perinnöllistä perustaa selvittävään artikkeliin. Homoseksuaalisuuteen ei kuitenkaan liity mitään antisosiaalista eikä se ole nykyään kiellettyä. Niinpä se ei millään kriteerillä kuulu antisosiaalisuuden piiriin. Toisaalta antisosiaalisuuden perinnöllisyyttä tutkittaessa on tarkasteltu verraten vähän esimerkiksi talousrikosten perinnöllisyyttä, vaikka nämä ovat rikoslain mukaan tuomittavia tekoja. Tutkimus on keskittynyt ensisijaisesti tekoihin, joissa välittömästi vahingoitetaan muita tai muiden omaisuutta. Tämä johtunee siitä, että väkivaltaista rikollisuutta on perinteisesti pidetty yhteiskunnallisesti vakavampana ongelmana kuin talousrikollisuutta. Taustalla lienee myös aineiston saatavuuteen liittyvät tekijät.

On tärkeää huomioda, että sääntö tai normi voi olla sosiaalis-historiallisesti konstruoitu, mutta sen rikkojat voivat silti valikoitua yksilökohtaisten ominaisuuksien perusteella. Otetaan kuvitteellinen esimerkki: tuhat nuorta laitetaan pelaamaan jalkapalloa ja pelaajien rikkeistä ja varoituksista kerätään tiedot. Jalkapallon säännöt perustuvat mielivaltaisiin sosiaalisiin sopimuksiin, mutta rikkeiden vaihtelua populaatiossa voi silti selittää mm. perimään liittyvä yksilöllisyys. Normi voi siis olla sosiaalisten tekijöiden määräämä, mutta sen nou-

dattamiseen ja rikkomiseen vaikuttavat syyt voivat olla luonteeltaan biologisia, psykologisia ja sosiaalisia.

Kymmenet käyttäytymisgeneettiset tutkimukset ovat selvittäneet eri tavoin määritellyn antisosiaalisuuden perinnöllisyyttä. Yksittäisten tutkimusten arviot perinnöllisyyden osuudesta ovat vaihdelleet huomattavan paljon, mikä voi johtua useista menetelmällisistä syistä (esim. otoskoko, otoksen edustavuus, antisosiaalisuuden määritelmä, mittaustapa). Yksittäisten tutkimusten rajoitukset voidaan kuitenkin ylittää kokoamalla yhteen useiden tutkimusten tulokset. Tällaisista meta-analyyseistä esiin piirtyvä kuva antisosiaalisuuden perinnöllisyydestä on selvä. Hiljattain julkaistussa meta-analyysissä (Rhee & Waldman 2002) tutkijat kokosivat yhteen 51 kaksos- ja adoptiotutkimuksen tulokset, joissa antisosiaalisuuden perinnöllisyyttä oli tutkittu useilla eri mittaustavoilla ja väestöryhmillä. Näiden tutkimusten perusteella antisosiaalisen käyttäytymisen perinnöllisyyden todettiin olevan 41 prosenttia. Jaetun ympäristön osuus oli 16 prosenttia ja ei-jaetun ympäristön osuus 43 prosenttia. Perinnöllisyysarviot vaihtelivat 30–50 prosentin välillä hieman antisosiaalisuuden määritelmästä ja mittaustavoista riippuen. Toisessa vastaavanlaisessa meta-analyysissä (Miles & Carey 1997) rajauduttiin vain aggressiivisuuden perinnöllisyyden tarkastelemiseen. Kahdenkymmenenneljän kaksos- ja adoptiotutkimuksen perusteella aggressiivisuuden perinnöllisyyden arvioitiin olevan noin 50 prosenttia.

Antisosiaalisuuden perinnöllisyydestä ei siis ole epäilystä. Sen perinnöllisyys on samaa luokkaa kuin esimerkiksi persoonallisuuspiirteiden ja kognitiivisten kykyjen tai muiden käyttäytymispiirteiden perinnöllisyys. Ympäristötekijöistä ei-jaetuilla tekijöillä näyttää olevan suurempi merkitys kuin jaetuilla. Ympäristötekijät siis tekevät samassa perheessä kasvaneista sisaruksista pikemminkin erilaisempia kuin samankaltaisempia keskenään. Tämä voi johtua esimerkiksi sisarusten eri ystäväpiireistä tai muista yksilökohtaisista kokemuksista. Jaetun ympäristön osuus antisosiaalisuudessa on silti huomattava, sillä muiden persoonallisuuspiirteiden kohdalla jaetulla ympäristöllä ei yleensä ole juuri lainkaan vaikutusta (Plomin & Daniels 1987). Samassa perheessä kasvaneiden sisarusten persoonalluuksien samankaltaisuudet johtuvat lähes yksinomaan yhteisistä geeneistä, ei yhteisistä ympäristötekijöistä. Tässä suhteessa antisosiaalisuus poikkeaa muista persoonallisuustaipumuksista, sillä perhekohtaisilla ympäristötekijöillä on merkitystä sen kehitykselle.

Antisosiaalisuuden perinnöllisyyteen vaikuttavia tekijöitä

Antisosiaalisuus kattaa laajan kirjon erilaisia käyttäytymispiirteitä ja - taipumuksia. Antisosiaalisuuden ilmenemismuodot muuttuvat luonnollisesti myös iän ja kehityksen myötä. Päiväkotikäisten lasten antisosiaalinen käytös saattaa näyttäytyä tottelemattomuutena, häiriköintinä tai muiden lasten kiusaamisena. Teini-ikään siirryttäessä kyse voi olla varastelusta, ilkivallasta tai pahoinpitelystä. Aikuisuudessa antisosiaalisuuteen voi lukeutua näiden lisäksi päihteiden väärinkäyttöä, perheväkivaltaa ja muita rikoksia. Vaihtelevista ilmenemismuodoista huolimatta yksilölliset erot antisosiaalisuudessa ovat verrattain pysyviä (ks. Moffitt 1993). Antisosiaalisuuden taustalla näyttää siis olevan suhteellisen pysyviä yksilöllisiä eroja, joiden ilmeneminen muuttuu kehityksen myötä (ns. heterotyyppinen jatkuvuus). Antisosiaalisuuden monimuotoisuus antaa joka tapauksessa aiheen kysyä, ovatko sen eri ilmenemismuodot samalla tavoin perinnöllisiä.

Antisosiaalisuuden luonne

Tutkimukset ovat osoittaneet antisosiaalisuuden perinnöllisyyden riippuvan siitä, minkä tyyppisestä antisosiaalisuudesta on kyse. Antisosiaalisuuteen on esitetty liittyvän kaksi erillistä mutta usein yhdessä esiintyvää piirrettä: aggressiivinen ja ei-aggressiivinen antisosiaalisuus. Edelliseen liittyy muihin ihmisiin kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa, jälkimmäiseen normirikkomuksia, jotka eivät kohdistu muihin ihmisiin (esim. varkaudet tai ilkivalta). Eräissä tutkimuksissa aggressiivisen antisosiaalisuuden on havaittu olevan perinnöllisempää kuin ei-aggressiivisen antisosiaalisuuden (Eley ym. 1999, 2003). Ruotsalaisten ja englantilaisten kaksosten otoksissa aggressiivisen antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli noin 60–70 prosenttia ja ei-aggressiivisen antisosiaalisuuden noin 30–40 prosenttia (Eley ym. 1999, 2003). Kaikissa tutkimuksissa tätä eroa ei kuitenkaan olla havaittu (Gelhorn ym. 2005).

Toinen antisosiaalisuuden perinnöllisyyteen mahdollisesti vaikuttava tekijä on käytökseen liittyvä tunteettomuus. Sosiaalisten tunteiden (esim. syyllisyys, katumus, empatia) puutteen on havaittu olevan keskeinen piirre aikuisuuden psykopaattisuuden taustalla (Viding 2004). Tunteettomuuden onkin esitetty muodostavan vakavan antisosiaalisuuden perinnöllisen osan ytimen. Viding ja

kollegat (2005) tutkivat antisosiaalisuuden perinnöllisyyttä 7-vuotiaiden lasten otoksessa sen mukaan, liittyikö lasten käytökseen tunteettomuutta ja välinpitämättömyyttä muiden tunteita kohtaan. Antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli 30 prosenttia, kun siihen ei liittynyt tunteettomuutta. Tunteettoman antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli sen sijaan huomattavasti korkeampi, noin 81 prosenttia. Tunteettomuuden perinnöllisyys oli puolestaan 67 prosenttia. Vakavan antisosiaalisuuden perinnöllinen perusta näyttää toisin sanoen olevan vahvasti sidoksissa yhtäältä aggressiivisuuteen ja toisaalta sosiaalisten tunteiden kuten syyllisyyden, katumuksen ja empatian puutteeseen. Tutkimukset viittaavat siis siihen, että antisosiaalisuuden eri muotojen perinnöllisyys on erilaista.

Sukupuoli

Miehet syyllistyvät antisosiaalisiin tekoihin huomattavasti naisia useammin. Sukupuolen mahdollinen merkitys antisosiaalisuuden perinnöllisyydelle on kuitenkin edelleen epävarmaa. Edellä mainitussa meta-analyysissä (Rhee & Waldman 2002) miesten ja naisten välillä ei havaittu merkittävää eroa antisosiaalisuuden perinnöllisyydessä. Kyseisen meta-analyysin jälkeen julkaistut tutkimukset (esim. Hudziak ym. 2003; Saudino ym. 2005) ovat pääosin tukeneet tätä tulosta. Aggressiivisuuden perinnöllisyyttä kartoittanut meta-analyysi (Miles & Carey 1997) puolestaan arvioi aggressiivisuuden perinnöllisyyden olevan noin 10 prosenttia korkeampi miehillä kuin naisilla. Sen sijaan ainakin kahdessa tutkimuksessa antisosiaalisuuden perinnöllisyyden osuuden on todettu olevan suurempi naisilla kuin miehillä (Eley 1999; Vierikko 2003). Sukupuolieroja raportoineet tutkimukset eivät toisin sanoen ole tuottaneet johdonmukaisia tuloksia mahdollisten sukupuolierojen suunnasta (ks. Saudino ym. 2005).

Sukupuolierojen selvittämistä saattaa mutkistaa se, että perinnöllisyyden osuus miesten ja naisten antisosiaalisuudessa voi riippua tutkittavan antisosiaalisuuden luonteesta (ks. edellä). Ruotsalaisten ja englantilaisten kaksoslasten otoksissa ei-aggressiivisen antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli korkeampaa tytöillä kuin pojilla, kun taas aggressiivisen antisosiaalisuuden perinnöllisyydessä ei ollut merkittävää sukupuolieroja (Eley ym. 1999). Jaetulla ympäristöllä oli suurin vaikutus poikien ei-aggressiiviseen antisosiaalisuuteen. Antisosiaalisuuden luonne näyttäisi siten vaikuttavan perinnöllisyyden osuuteen erityisesti poikien kohdalla. Perinnöllisten tekijöiden osuus voi myös muuttua ikävaiheen mukaan (ks. alla), joten myös perinnöllisyyden sukupuolierot saat-

tavat riippua iästä. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksia ei kuitenkaan olla vielä selvitetty systemaattisesti. Nykyisten tutkimustulosten perusteella voidaan siten todeta, ettei sukupuolella näytä olevan ainakaan merkittävää vaikutusta laajasti määritellyn antisosiaalisuuden perinnöllisyyteen, vaikka antisosiaalinen käyttäytyminen onkin huomattavasti yleisempää miehillä kuin naisilla. Yksityiskohtaisemmat lisätutkimukset saattavat kuitenkin paljastaa sukupuolieroja tietyntyyppisten antisosiaalisuuden muotojen perinnöllisyydessä.

Onko nuoruusiän antisosiaalisuus perinnöllistä?

Nuorisoriikollisuuden näkökulmasta kiinnostavin antisosiaalisuuden perinnöllisyyteen mahdollisesti vaikuttava tekijä on ikä. Lapsuudessa ja aikuisuudessa vain suhteellisen pieni osa ihmisistä syyllistyy normirikkomuksiin. Nuoruudessa kiellettyihin tekoihin syyllistyminen on sen sijaan niin yleistä, että jonkinasteisten normirikkomusten on todettu kuuluvan jopa nuorison enemmistön elämään (Moffitt 1993). Moffitt (1993) toteaaakin, että tässä suhteessa poikkeava nuori on se, joka pidättäytyy kielletyistä teoista. Näin ollen nuoruudessa antisosiaaliin tekoihin syyllistyvät myös useat sellaiset henkilöt, joilla ei ole esiintynyt antisosiaalisia taipumuksia lapsuudessa.

Normirikkomuksiin syyllistyvien henkilöiden on esitetty jakautuvan kahteen suhteellisen erilliseen ryhmään käyttäytymisen jatkuvuuden ja pysyvyyden perusteella (Dilalla & Gottesman 1989; Moffitt 1993). Teorian mukaan ensimmäisen ryhmän muodostavat ne, joiden antisosiaalisuus ilmenee jo varhain lapsuudessa ja jatkuu eri muodoissa läpi nuoruuden aikuisikään asti. Tähän läpi elämänkaaren kestävän (*life course persistent*) antisosiaalisuuden ryhmään arvioidaan kuuluvan noin 5 prosenttia väestöstä. Näiden yksilöiden antisosiaalisuus ilmenee useilla elämän aloilla – kotona, koulussa, ystäväpiirissä ja parisuhteissa. Toisen ryhmän muodostavat ne yksilöt, joiden antisosiaalisuus rajoittuu vain nuoruusvuosiin (*adolescence limited*). Heillä ei ole esiintynyt häiriökäyttäytymistä lapsuudessa, eivätkä he yleensä syyllisty normirikkomuksiin enää teini-ikänsä jälkeen. Tähän ryhmään näyttäisi kuuluvan jopa nuorison enemmistö, sillä yli puolet nuorista syyllistyy yhteiskunnan kieltämiin tekoihin jossain vaiheessa nuoruuttaan (Moffitt 1993).

Antisosiaalisuuden kehitysteorian (Moffitt 1993) mukaan perinnölliset tekijät ovat tärkeämpiä elämänkaaren läpi säilyvän kuin nuoruuteen rajoittuvan antisosiaalisuuden kohdalla. Teorian mukaan pysyvästi antisosiaalisten henkilöiden käytöksen juuret ovat varhain ilmenevässä vaikeassa temperamentissa

(synnynnäisessä persoonallisuudessa) ja heikossa käyttäytymisen hallinnassa. Näillä piirteillä on puolestaan neurobiologinen perusta. Varsinaiset ongelmat alkavat kuitenkin kerääntyä vasta vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Varhain ilmenevä antisosiaalisuus johtaa vaikeuksiin sosiaalisessa kanssakäymisessä niin vanhempien kuin ikätovereitten kanssa. Tämän seurauksena antisosiaalisen lapsen vaikeudet sosiaalisessa kanssakäymisessä alkavat kerääntyä jo kehityksen varhaisessa vaiheessa, ja lapsi ajautuu antisosiaalisuuden kehityspolulle.

Nuoruuteen rajoittuvaan antisosiaalisuuteen ei sen sijaan liity varhaisia, perinnöllisyyteen ja neurobiologiaan perustuvia riskitekijöitä. Nuoruudessa rikosten suorittamiseen vaikuttavien ympäristötekijöiden merkitys näyttää korostuvan huomattavasti, mikä ilmenee rikoksiin syyllistyvien yksilöiden osuuden jyrkkänä kasvuna teini-ikään tullessa. Tässä iässä rikkeitä tekevät myös sellaiset henkilöt, joilla ei ole erityisiä perinnöllisiä taipumuksia antisosiaalisuuteen.² Näin ollen ympäristön paineesta johtuvien tekijöiden voisi odottaa saavan suuremman merkityksen nuorten kuin lasten ja aikuisten keskuudessa, ja vastaavasti perinnöllisyyden merkitys yksilöerojen tuottamisessa olisi teini-iässä vähäisempi.

Teoria on saanut tukea lasten antisosiaalisuutta käsittelevistä käyttäytymisgeneettisistä tutkimuksista. Lasten antisosiaalisuuden indikaattoreina käytetään tavallisesti esimerkiksi toisten lasten satuttamista, tavaroiden rikkomista, julmuutta eläimiä kohtaan, voimakasta riehumista tai tottelemattomuutta. Varhain lapsuudessa ilmenevä antisosiaalisuus näyttää olevan huomattavan perinnöllistä. Esimerkiksi aggressiivisuuden perinnöllisyyden todettiin olevan 58 prosenttia noin 19-kuukauden ikäisillä kaksosilla (Dionne ym. 2003) ja toisessa tutkimuksessa 69 prosenttia 3-vuotiaiden kaksosten otoksessa (van den Oord ym. 1996). Jälkimmäisen tutkimuksen kaksosia on lisäksi arvioitu vanhempien ja opettajien toimesta 7- ja 12-vuotiaina, jolloin antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli 51–72 prosenttia, hieman arvioijista riippuen (Hudziak ym. 2003). Hiljattain julkaistussa tutkimuksessa (Arsenault ym. 2003) englantilaisten 5-vuotiaiden kaksosten antisosiaalisuutta tutkittiin neljän eri arvioijan (lapsi itse, äiti, tutkija-havainnoija ja opettaja) arvioihin perustuen. Tällä tavoin määritetyn antisosiaalisuuden perinnöllisyys oli 82 prosenttia, mikä on lähellä kaikkein perinnöllisimpien kehityshäiriöiden, kuten skitsofrenian, autismin sekä keskittymis- ja tarkkaavaisuushäiriön perinnöllisyyden tasoa. Pe-

² Tähän voivat vaikuttaa ryhmässä oppiminen, vanhempien sosiaalisesta kontrollista irtoaminen yms. tekijät, jotka eivät sisälly tämän luvun aiheeseen.

rinnöllisyydellä näyttäisi olevan selkeä merkitys myös aikuisiän antisosiaalisuuden yhtenä selitystekijänä (ks. edellä kuvatut meta-analyysit).

Sen sijaan nuoruuden rikoskäyttäytymisen perinnöllisyys on tutkimuksen valossa epäselvempää. Antisosiaalisuuden kehitysteorian mukaan nuoruuteen rajoittuva antisosiaalisuus olisi vain vähän tai ei lainkaan perinnöllistä. Varhaiset, lähinnä pieniin otoksiin perustuvat kaksostutkimukset antoivat tukea hypoteesille, jonka mukaan perinnöllisillä tekijöillä olisi vain vähän vaikutusta nuoruuden rikoskäyttäytymisessä (Dilalla & Gottesman 1989; ks. myös Lyons ym. 1995). Myöhemmät tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet myös nuoruuden antisosiaalisuuden olevan osittain perinnöllistä, joskaan ei yhtä perinnöllistä kuin varhain lapsuudessa ilmenevä antisosiaalisuus. Nuoruuden antisosiaalisuuden perinnöllisyys on yksittäisissä tutkimuksissa ollut noin 30–50 prosenttia (esim. O'Connor ym. 1998; Gelhorn ym. 2005). Antisosiaalisuuden kehitysteorian testaamisen kannalta näiden tutkimusten puutteena on ollut kuitenkin se, ettei antisosiaalisuuden kahta eri alaryhmää ole tarkasteltu erillään. Pieni ääriryhmä (pysyvästi antisosiaaliset) tutkittavassa otoksessa saattaa vaikuttaa huomattavan paljon arvioihin antisosiaalisuuden perinnöllisyydestä. Lisäksi suurin osa iän huomioivista tutkimuksista on käsitellyt antisosiaalisuutta yhtenä käyttäytymispiirteenä. Antisosiaalisuuden eri muodot saattavat kuitenkin olla eri tavoin perinnöllisiä, kuten aikaisemmin todettiin.

Perimän vaikutus ympäristöriskitekijöille altistumiseen

Edellä käsiteltiin sitä, kuinka perimän ja ympäristön osuudet yksilöllisten erojen tuottajina voidaan erottaa toisistaan. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan, kuinka perimä ja ympäristö toimivat yhdessä käyttäytymistaipumusten kehityksessä. Sosiaalitieteilijöiden kannalta perinnöllisyyden oleellisin puoli liittyykin itse asiassa siihen, millaisia johtopäätöksiä ympäristötekijöiden vaikutuksista voidaan tehdä. Ympäristötekijöinä pidetyt ilmiöt eivät välttämättä ole aina vain ympäristötekijöitä. Yksilön kohtaamat ympäristötekijät voivat nimittäin riippua hänen perinnöllisistä taipumuksistaan. Tällöin puhutaan geenien ja ympäristön yhteisvaihtelusta eli GE-yhteisvaihtelusta. Lyhenne GE tulee sanoista ”gene” (geeni) ja ”environment” (ympäristö). GE-yhteisvaihtelu voi perustua kolmeen eri mekanismiin: passiiviseen, reaktiiviseen ja aktiiviseen yhteisvaihteluun (ks. Rutter & Silberg 1998). Esittelen seuraavaksi lyhyesti

nämä GE-yhteisvaihtelun muodot havainnollistaen niitä valikoiduin tutkimus-esimerkein.

Passiivinen GE-yhteisvaihtelu

Tämä GE-yhteisvaihtelun tyyppi voi syntyä, kun vanhempien lapselle tarjoaman kasvu ympäristön piirteet riippuvat heidän perinnöllisistä taipumuksistaan. Tällöin vanhempien perinnölliset taipumukset voivat vaikuttaa lapseen sekä suoraan (lapsi saa perimänsä vanhemmiltaan) että epäsuorasti (vanhempien perimä vaikuttaa ympäristötekijöihin, joille lapsi altistuu). Näitä geenien ja ympäristön yhteisvaihtelun muotoja voi havainnollistaa lapsen kasvatusolojen ja lapsen käyttäytymisen välisillä yhteyksillä.

Vanhempien ankaran ja epäjohdonmukaisen kasvatustyylin on osoitettu olevan yhteydessä lapsen antisosiaalisuuteen. Tämä ei kuitenkaan vielä todista, että vanhempien kasvatuksella olisi kausaalinen rooli lapsen antisosiaalisuuden kehityksessä. Kaikki korrelaatiot biologisten sukulaisten välillä voivat nimittäin johtua sekä ympäristö- että perinnöllisistä tekijöistä. Niinpä esimerkiksi yhteys vanhemman aggressiivisen kasvatuksen ja lapsen väkivaltaisuu-den välillä voi johtua sosiaalisesti välittyneiden tekijöiden lisäksi siitä, että lapsi on perinyt vanhemmaltaan perinnöllisen taipumuksen aggressiivisuuteen. Tällöin vanhemman kasvatustyyli ja lapsen väkivaltaisuus olisivat molemmat yhteisen perimän ilmentymiä. Asiaa selvittäneet käyttäytymisgeneettiset tutkimukset ovat olleet varsin yllättäviä. Kun geneettisten tekijöiden osuus on otettu huomioon, vanhempien kasvatustyylin ja lapsen persoonallisuuden tai kognitiivisten kykyjen välille ei jää juuri mitään yhteyttä (ks. Harris 2000; Plomin & Daniels 1987). Antisosiaalisuus näyttää tosin muodostavan tässä osittaisen poikkeuksen (ks. alla).

Passiivinen GE-yhteisvaihtelua voi esiintyä myös, kun vanhempien perinnöllisistä tekijöistä riippuvat ympäristötekijät ovat yhteydessä lapsen käyttäytymiseen. Esimerkiksi vanhempien avioero on yhteydessä lapsen antisosiaalisuuteen. On mahdollista, että avioeron kokeminen ja yksinhuoltajaperheessä eläminen aiheuttaa lapsen antisosiaalisuutta, mutta tämä ei ole ainoa mahdollinen selitys. Avioeroriski on osittain perinnöllistä (Jocklin ym. 1996). Tähän on syynä osaksi samat persoonallisuuspiirteet kuin antisosiaalisuuteen (esim. impulsiivisuus, negatiivinen emotionaalisuus). Näin ollen on mahdollista, että yhteys vanhempien avioeron ja lapsen antisosiaalisuuden välillä selittyy osin geneettisesti. Lapsi voi periä vanhemmiltaan antisosiaalisia käyttäytymistai-

pumuksia, jotka vanhempien kohdalla ovat johtaneet avioeroon ja jotka lapsen kohdalla ilmenevät antisosiaalisuutena. Vanhempien avioero ei toisin sanoen ole lapsen kannalta puhdas ympäristötekijä, sillä siihen voivat vaikuttaa vanhempien geneettiset taipumukset, joita lapsi on perinyt (O'Connor ym. 2000; ks. Cleveland ym. 2000). Pysyvästi antisosiaalisten henkilöiden on myös osoitettu hankkivan keskimääräistä enemmän lapsia (Moffitt ym. 2002), mikä saattaa sosiaalisten tekijöiden rinnalla selittää esimerkiksi perhekoon ja lasten antisosiaalisuuden välistä yhteyttä (Savolainen 2003, 52).

Reaktiivinen GE-yhteisvaihtelu

Reaktiivisesta tai evokatiivisesta GE-yhteisvaihtelusta on kyse silloin, kun yksilön perinnölliset taipumukset herättävät reaktioita muissa ihmisissä. Muiden ihmisten suhtautuminen henkilöön voi siis riippua tämän perinnöllisistä taipumuksista. Esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvät lapset ovat usein keskimääräistä vähemmän suosittuja koulutovereidensa keskuudessa (Gest ym. 2001).

Sama ilmiö voi esiintyä lapsen ja vanhemman välillä. Vanhempien omaksuma kasvatustyyli voi olla seurausta lapsen käyttäytymisestä eikä päinvastoin, kuten usein oletetaan. Jos lapsi on tottelematon ja käyttäytyy hankalasti, vanhemmat saattavat reagoida tähän ankarammalla kasvatuksella. Ilmiö on osoitettu esimerkiksi adoptiotutkimuksessa, jossa tutkittiin yhteyttä adoptiovanhempien kasvatustyylin ja adoptiolapsen geneettisen antisosiaalisuusrisikin välillä (Cadoret ym. 1995). Adoptiolasten geneettinen riski määriteltiin sen perusteella, olivatko heidän biologiset vanhempansa syyllistyneet rikosiin (korkea geneettinen riski) vai eivät (ei geneettistä riskiä). Tutkimuksessa havaittiin adoptiovanhempien kohtelevan ankarammin niitä lapsia, joilla oli geneettinen riski antisosiaalisuuteen kuin niitä, joilla riskiä ei ollut. Adoptiolasten perinnölliset taipumukset vaikuttivat toisin sanoen siihen, millaisen kasvatustyylin adoptiovanhemmat olivat omaksuneet.

Aktiivinen GE-yhteisvaihtelu

Tällä GE-yhteisvaihtelun tyyppillä tarkoitetaan sitä, että yksilö oman käytöksensä seurauksena hakeutuu tai ajautuu tietynlaisiin ympäristöihin. Tilannetta voidaan havainnollistaa klassisella kriminologisella teemalla: johtuuko oman

rikollisuuden ja kaverien rikollisuuden välinen voimakas korrelaatio (vain) siitä, että kaveriryhmä opettaa tulokkaalle rikollisuutta? Vai voisiko kyse olla myös siitä, että nuoret, joilla on alttius antisosiaaliseen käyttäytymiseen, *ha-keutuvat itsensä kaltaisten nuorten seuraan*? Jos perinnölliset taipumukset vaikuttavat ystävien valintaan, kyse on aktiivisesta GE-yhteisvaihtelusta. Näin näyttää todella olevan. Esimerkiksi Rowe ja Osgood (1984) osoittivat nuorten antisosiaalisuuden ja heidän ystäviensä normirikkomusten välisen korrelaation johtuvan osin geneettisistä tekijöistä. Nuorten perinnölliset antisosiaaliset taipumukset vaikuttivat toisin sanoen siihen, kuinka antisosiaalisten ystävien kanssa he viettivät aikaansa.

Sama valikoitumisen ilmiö voi koskea myös puolison valintaa. Puolisoiden väliset yhtäläisyydet eri persoonallisuuspiirteissä ovat suhteellisen alhaisia (noin luokkaa $r=0.20$). Sen sijaan antisosiaalisen käyttäytymisen suhteen puolisoiden on havaittu muistuttavan toisiaan huomattavasti enemmän (korrelaatio noin $r=0.50$, Krueger ym. 1998). Puolisoiden yhtäläisyydet antisosiaalisuudessa ovat täten samaa tasoa kuin sosiaalisissa asenteissa (esim. konservatiivisuus) ja koulutustasossa, joiden suhteen puoliset muistuttavat toisiaan yksilöllisistä ominaisuuksista eniten (ks. Krueger ym. 1998). Valikoituvalla pariutumisella voi olla huomattava merkitys lasten antisosiaalisuuden kehitykselle. Sen seurauksena antisosiaalisen äidin lapsella on todennäköisesti myös keskimääräistä antisosiaalisempi isä. Tämä kasaa perheen lapseen kohdistuvia riskejä sekä perimän että varhaisen kasvuympäristön muodoissa, mikä voi lisätä antisosiaalisuuden riskiä eksponentiaalisesti (ks. kohta Ympäristön ja perimän vuorovaikutus).

Perinnölliset käyttäytymistaipumukset voivat siis olla osallisina *sosiaalisen valikoitumisen* ilmiössä (ks. Caspi 2002). Antisosiaalisuuden ja tietyn riskitekijän välinen yhteys voi johtua sekä kausaatiosta (riskitekijä aiheuttaa antisosiaalisuutta) että valikoitumisesta (antisosiaalisten henkilöiden ominaisuudet johtavat tekemisiin riskitekijöiden kanssa). Geenien ja ympäristön yhteisvaihtelun tapauksissa perinnölliset taipumukset vaikuttavat siihen, millaisille ympäristövaikutteille henkilö altistuu. Tällöin voitaisiin ehkä puhua *perinnöllisestä valikoitumisesta* sosiaalisen valikoitumisen sijaan.

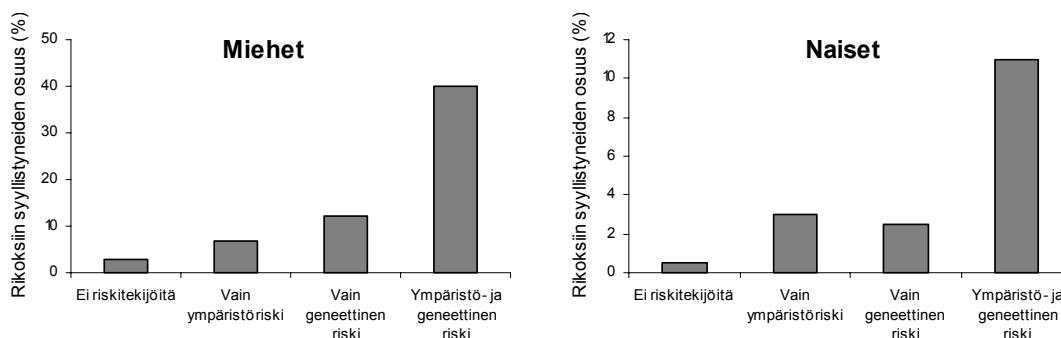
Perinnöllisen valikoitumisen mahdollisuus ei tietenkään tarkoita, etteikö ympäristötekijöillä olisi lainkaan kausaalista merkitystä antisosiaalisuuden kehityksessä. Esimerkiksi Jaffee ja kollegat (2004) osoittivat vanhempien kaltoinkohtelulle altistumisen lisäävän lapsen antisosiaalisuuden kehityksen riskiä silloinkin, kun perinnölliset tekijät oli otettu huomioon. Samoin antisosiaalisen isän läsnäolo perheessä lisää perimästä riippumatta lasten antisosiaali-

suuden kehityksen riskiä verrattuna lapsiin, joilla on antisosiaalinen isä, mutta joka ei asu perheessä lasten kanssa (Jaffee ym. 2003). Lisäksi perinnöllisten taipumusten sosiaaliset seuraukset voivat monissa tapauksissa riippua ympäristön piirteistä, kuten seuraavaksi käy ilmi.

Ympäristön ja perimän vuorovaikutus

Mikään yksittäinen ympäristö- tai perinnöllinen tekijä ei täydellä varmuudella määrää antisosiaalisuuden kehitystä. Geenit ja ympäristötekijät muodostavat riski- ja suojaavia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilöiden *todennäköisyyteen* päätyä antisosiaaliselle kehityspolulle. Geenit ja ympäristötekijät voivat yhtäältä vaikuttaa tähän riskiin toisistaan riippumatta. Toiseksi ympäristöriskeille altistuminen voi riippua geneettisistä riskeistä (edellä kuvattu geenien ja ympäristön yhteisvaihtelu). Kolmanneksi yksilöiden geneettisten taipumusten ilmeneminen voi riippua ympäristötekijöistä ja ympäristötekijöiden vaikutukset yksilöiden perinnöllisistä ominaisuuksista. Tällöin on kyse *geenien ja ympäristön vuorovaikutuksesta* (GE-vuorovaikutus). GE-vuorovaikutus eroaa GE-yhteisvaihtelusta siinä, että GE-vuorovaikutuksessa geenien ja ympäristötekijöiden esiintymisen todennäköisyyksien välillä ei ole yhteyttä (yhteisvaihtelua), vaan geenien ja ympäristötekijöiden *vaikutukset* riippuvat toisistaan (ks. Rutter & Silberg 1998).

Ruotsissa tehty laaja adoptiotutkimus (Cloninger ym. 1982) havainnollistaa hyvin geenien ja ympäristön vuorovaikutuksen mahdollista merkitystä antisosiaalisuuden kehityksessä. Tutkimuksessa selvitettiin pikkurikosten tekemisen todennäköisyyttä noin 900 adoptiopojan otoksessa. Adoptiopojat jaettiin neljään ryhmään sen perusteella, oliko heillä geneettinen riski (biologinen vanhempi tuomittu rikoksesta), ympäristöriski (epäsuotuisa adoptioperhe), molemmat vai ei kumpaakaan riskitekijää. Tutkimuksen tuloksia on havainnollistettu kuviossa 1. Siitä käy esimerkiksi ilmi, että pojista, joilla ei ollut kumpaakaan riskitekijää, 3 prosenttia oli nuorena tuomittu rikoksesta. Vain haitalliselle kasvuympäristölle altistuneilla osuus oli 7 prosenttia ja vain geneettistä riskiä kantavilla 12 prosenttia. Pojilla, joilla oli sekä geneettinen riski että haitallinen kasvuympäristö, rikoksesta tuomittujen osuus oli 40 prosenttia. Naisilla rikosten tekeminen oli miehiä harvinaisempaa, mutta myös heillä havaittiin samanlainen vuorovaikutus geenien ja ympäristön riskien välillä (Cloninger & Gottesman 1987).

Kuvio 1 Esimerkki ympäristön ja perimän vuorovaikutuksesta: Pikkurikoksista tuomittujen osuudet eri riskiryhmien mukaan. Huomaa erilaiset asteikot miehillä ja naisilla

Cloningerin ja kollegoiden tutkimuksessa havaittu ympäristö- ja geneettisen riskin yhdessä muodostama riski (40 %) oli noin kaksi kertaa niin korkea kuin mitä riskien yhteenlaskettu todennäköisyys (12 % + 7 % = 19 %) olisi antanut odottaa. Myös muissa antisosiaalisuuden perinnöllisyyden tutkimuksissa on havaittu viitteitä samankaltaisista yhteisvaikutuksista, jossa geenit ja ympäristö tuottavat yhdessä suuremman vaikutuksen kuin molempien tekijöiden erilliset riskit yhteensä (Cadoret ym. 1995; ks. Raine 2002). Jos ympäristöriskit vaikuttavat erityisen voimakkaasti geneettistä riskiä kantaviin lapsiin, riskitekijöiden voidaan odottaa kasautuvan eksponentiaalisesti antisosiaalisten vanhempien perheissä. Antisosiaalisten vanhempien lapset näet perivät muita todennäköisemmin perinnöllisen taipumuksen antisosiaalisuuteen ja lisäksi altistuvat todennäköisemmin haitalliselle kasvu-ympäristölle (ks. kohta Geenien ja ympäristön yhteisvaihtelu).

Ympäristö voi vaikuttaa perinnöllisten taipumusten ilmenemiseen myös muilla tavoilla. Hollantilaisessa tutkimuksessa (Boomsma ym. 1999) uskonnollisen kasvatuksen todettiin vaikuttavan impulsiivisuuden perinnöllisyyteen. Uskonnollisen kasvatuksen saaneilla nuorilla impulsiivisuuden perinnöllisyys oli vähäisempää kuin ei-uskonnollisen kasvatuksen saaneilla. Uskonnollinen kasvatusta näytti toisin sanoen hillitsevän perinnöllisten impulsiivisten taipumusten ilmenemistä. Toisessa tutkimuksessa Lynam ja kollegat (2000) osoittivat, että nuorten poikien impulsiivisuuden yhteys normirikkomusten todennäköisyyteen riippui nuorten asuinalueesta. Impulsiivisuus lisäsi rikosten tekemisen todennäköisyyttä voimakkaammin köyhillä kuin rikkailla asuinalueilla. Asuinalueella oli yksinään heikko yhteys rikoksiin syyllistymiseen, eikä sillä ollut lainkaan vaikutusta rikoskäyttäytymiseen ei-impulsiivisten poikien kohdalla. Epäsuotuisa asuin-ympäristö oli toisin sanoen riskitekijä vain

impulsiivisille nuorille. Sekä uskonnollisen kasvatuksen että asuinalueen luonteen geneettisen riskin ilmenemistä muunteleva vaikutus voi periaatteessa heijastaa sosiaalisen kontrollin ja valvonnan vaikutusta siihen, toteutuuko yksilön geneettinen alttius. Yleisesti ottaen antisosiaalisuuden psykologisten riskitekijöiden ilmenemisen voidaan odottaa riippuvan sosiaalisesta ympäristöstä ja sosiaalisen ympäristön riskitekijöiden riippuvan yksilöllisistä psykologisista ominaisuuksista.

Kaiken kaikkiaan geenien ja ympäristön yhteistoiminta on parhaiten ymmärrettävissä yksilön perinnöllisten taipumusten ja ympäristön riskitekijöille altistumisen vastavuoroisena suhteena, jossa molemmat päätyvät pahimmillaan vahvistamaan toisiaan yksilön kehityksen myötä: Antisosiaalisella lapsella on todennäköisesti keskimääräistä antisosiaalisemmat vanhemmat. Perinnöllisten taipumusten lisäksi lapsi altistuu todennäköisesti myös epäjohtomukaiselle ja ankaralle kasvatukselle, mikä lisää antisosiaalisuutta. Haitalliset ympäristötekijät vaikuttavat erityisen voimakkaasti lapseen, jolla on perinnöllinen taipumus antisosiaalisuuteen. Koulussa lapsen antisosiaalisuus johtaa ystäväpiirien ulkopuolelle jäämiseen ja heikkoon koulumenestykseen. Edellisen takia lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät heikosti, jälkimmäinen puolestaan kaventaa lapsen koulutuksen ja työllistymisen mahdollisuuksia nuoruuteen tullessa. Nuoruudessa antisosiaalinen henkilö ajautuu tai hakeutuu muiden antisosiaalisten nuorten seuraan, mikä edelleen vahvistaa hänen taipumuksiaan. Rikoksiin syyllistymisen myötä hän sosiaalistuu entisestään rikolliseen elämäntapaan. Ilman väliintuloja lapsuuden antisosiaalisuus voi tällä tavoin johtaa ympäristön riskien kanssa kehitykseen, joka jatkuvasti kaventaa henkilön elämän vaihtoehtoja (ks. Dodge & Pettit 2003; Hill 2002).

Käyttäytymisen molekyylit

Kaikki käyttäytymispiirteet ovat monimutkaisia ominaisuuksia, joiden kehitykseen vaikuttavat useat eri geenit ja ympäristötekijät. Ominaisuuden perinnöllisyys ei vielä kerro mitään sen taustalla olevista yksittäisistä geeneistä ja niiden säätelemistä neurobiologisista mekanismeista. Geenien tunnistaminen on tullut mahdolliseksi viimeisen parin vuosikymmenen aikana molekyyligenetiikan ansiosta. Molekyyligenetiikan menetelmin on mahdollista selvittää, mitkä geenit vaikuttavat esimerkiksi antisosiaalisuuden kehitykseen. Ihmiset voivat kantaa erilaisia versioita tietystä geenistä ja nämä erot voivat aiheuttaa

yksilöllisiä eroja käyttäytymisessä. Käyttäytymisen molekyyligeneettinen tutkimus on vasta aluillaan, mutta sen merkitys tulee epäilemättä korostumaan lähivuosien aikana. Tässä sitä on mahdollista käsitellä vain esimerkinomaisesti. Morley ja Hall (2003) ovat käyneet yksityiskohtaisemmin läpi mahdollisia antisosiaalisuuteen vaikuttavia geenejä.

Molekyyligeneettinen tutkimus on keskittynyt erityisesti aivojen välittäjäaineiden toimintaa sääteleviin geeneihin, sillä välittäjäaineiden tiedetään olevan yhteydessä käyttäytymistäipumuksiin. Antisosiaalisuuden kannalta erityisen tärkeä välittäjäaine on serotoniini, joka on yhteydessä muun muassa impulsiivisuuteen, aggressiivisuuteen, alkoholismiin ja useisiin psykiatrisiin häiriöihin, kuten masentuneisuuteen (ks. Krakowski 2003). Tryptophaani hydroksylaasi (TPH) on serotoniinin tuotantoon osallistuva entsyymi. TPH:n toimintaa säätelevän geenin on osoitettu olevan yhteydessä muun muassa aggressiivisuuteen, impulsiivisuuteen ja itsetuhoiseen käyttäytymiseen (ks. Bellivier ym. 2004). Monoamiinioksidaasi (MAO) puolestaan osallistuu serotoniinin ja muiden välittäjäaineiden hajottamiseen. Sen toimintaa säätelevän geenin on osoitettu olevan yhteydessä muun muassa aggressiivisuuteen (ks. Caspi ym. 2002).

Mitään yksittäistä geeniä ei kuitenkaan pidä käsittää aggressiivisuus- tai riikollisuusgeeninä sinänsä. Yksittäiset geenit selittävät käyttäytymispiirteiden vaihtelusta tavallisesti vain pienen osan, sillä monimutkaisiin ominaisuuksiin vaikuttavat useat geenit. Vastaavasti yksi geeni voi vaikuttaa useisiin eri käyttäytymispiirteisiin. Esimerkiksi antisosiaalisuuden perinnöllinen perusta on osittain yhteinen alkoholismiin ja masentuneisuuden perinnöllisen perustan kanssa (O'Connor 1998; Waldman & Slutske 2000). Osa antisosiaalisuuteen vaikuttavista geeneistä vaikuttaa siis samalla alkoholismiin ja masennuksen riskiin, mikä saattaa selittää näiden piirteiden yhdessä esiintymistä.

Geenit vaikuttavat käyttäytymiseen neurobiologisten, psykologisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutusten välityksellä. Molekyyligenetiikka tarjoaa välineitä juuri näiden monimutkaisten kehityspolkujen yksityiskohtaisempaan selvittämiseen. Molekyyligenetiikka mahdollistaa näet ennen kaikkea täsmällisemmän geenien ja ympäristön vuorovaikutusten tutkimisen. Esimerkiksi Caspi ja kollegat (2002) tutkivat monoamiinioksidaasi-A-geenin (MAO-A) ja lapsena koetun kaltoinkohtelun vuorovaikutusta antisosiaalisuuden kehityksessä. Tutkijat havaitsivat lapsuuden vahingollisten kokemusten lisäävän antisosiaalisuuden riskiä voimakkaimmin lapsilla, joilla oli heikomin toimiva MAO-A-geeni. Tehokkaammin toimiva MAO-A geeni sen sijaan suojaasi antisosiaalisuuden kehityksen riskiltä.

Lopuksi

Perinnöllisillä tekijöillä on kiistatta osuutensa antisosiaalisuuden kehityksessä. Kokonaisuudessaan perinnölliset erot selittävät hieman alle puolet yksilöllisistä eroista antisosiaalisissa taipumuksissa. Antisosiaalisuus on kuitenkin monimuotoinen ilmiö, ja sen eri puolet voivat olla eri tavoin perinnöllisiä. Tämä on empiirisissä tutkimuksissa otettu huomioon vasta hiljattain. Yksityiskoh- taisten johtopäätösten tekemiseksi joudutaan tästä syystä odottamaan lisätut- kimuksia, joissa on huomioitu useita perinnöllisyyteen mahdollisesti liittyviä tekijöitä. Tähänastisten tutkimusten valossa voidaan kuitenkin esittää suhteel- lisen luotettava kokonaiskuva antisosiaalisuuden perinnöllisestä perustasta. Perinnöllisten tekijöiden merkitys näyttää olevan suurinta antisosiaalisuudes- sa, joka ilmenee varhain lapsuudessa ja jatkuu nuoruuden läpi aikuisuuteen ja johon liittyy mahdollisesti väkivaltaisuutta, tunteettomuutta ja välinpitämät- tömyyttä muita ihmisiä kohtaan. Vastaavasti perinnöllisyyden merkitys on vähäisintä ei-aggressiivisen ja vain nuoruuteen rajoittuvan antisosiaalisuuden kohdalla. Vaikka nämäkin antisosiaalisuuden muodot näyttävät olevan osin perinnöllisiä, niiden selittämisessä on nuoruusvaiheeseen liittyvillä ympäristö- tekijöillä huomattava merkitys.

On arvioitu, että antisosiaalisuuden kehityspolulle varhain lapsuudessa jou- tuva henkilö voi maksaa yhteiskunnalle jopa 10 kertaa keskivertokansalaista enemmän, taloudellisesti mittaamattomista inhimillisistä vahingoista puhumat- takaan (Scott ym. 2001). Antisosiaalisuuden kehityksen ymmärtämisellä on siten huomattava yhteiskunnallinen merkitys. Sosiaalitieteilijät ovat usein vas- tahakoisia hyväksymään edes osittain biologisia selityksiä sosiaalisille ongel- mille. Käyttäytymisen biologisen ja geneettisen perustan tunnistamisen pelä- tään tarkoittavan, että ongelma on väistämätön, ja ettei sen poistamiseksi tai lievittämiseksi ole tehtävissä mitään. Biologiset selitykset liitetään pessimisti- seen ja deterministiseen käsitykseen yhteiskunnasta, sosiaaliset selitykset op- timistiseen yhteiskuntakäsitykseen ja muutoksen mahdollisuuteen. Tämä ajat- telutapa on kuitenkin virheellinen. Perinnölliset taipumukset eivät ole sen de- terministisempiä kuin ympäristön vaikutteet. *Perinnölliset taipumukset vaikut- tavat kehityksen suuntautumisen todennäköisyyteen, mutta eivät määrää lop- putulosta ennalta.*

Ympäristötekijät eivät vaikuta kaikkiin yksilöihin samalla tavoin. Tämä johtuu osittain yksilöiden välisistä geneettisistä eroista. Morley ja Hall (2003) huomauttavatkin, että antisosiaalisuuden geneettisen perustan ymmärtäminen

auttaa itse asiassa ymmärtämään paremmin ympäristötekijöiden vaikutusta, sen sijaan että johtaisi ympäristötekijöiden merkityksen vähättelyyn. Esimerkiksi vakavan antisosiaalisuuden varhainen ilmeneminen tarkoittaa sitä, että myös interventioiden ja tukitoimien tulisi kohdistua erityisesti varhaiseen kehitykseen. Antisosiaalisuuden kehitystä *ehkäisevien* ympäristötekijöiden tunnistamisen pitäisikin olla yksi kriminologian tärkeimmistä tutkimuskohteista. Tähänastiset tutkimukset ovat keskittyneet pääasiallisesti ympäristötekijöihin, joiden on oletettu aiheuttavan antisosiaalisuutta. Jos ja kun antisosiaalisuuden juuret ovat osittain perinnöllisissä tekijöissä, antisosiaalisuuden ilmenemistä ei kuitenkaan voida selittää vain ympäristötekijöillä (Tremblay 2000). Sen sijaan on kiinnostavaa ja yhteiskunnallisesti tärkeää ymmärtää, mitkä ympäristötekijät voivat ehkäistä perinnöllisten taipumusten ilmenemistä.

Sosiaalitieteilijöiden kannalta oleellista on se, ettei antisosiaalisuuden perinnöllisyys rajoitu vain yksilön 'sisäisiin' ominaisuuksiin, kuten persoonallisuuteen tai kognitiivisiin kykyihin. Perinnölliset taipumukset vaikuttavat myös siihen, millaisille ympäristötekijöille henkilö altistuu ja miten nämä ympäristötekijät häneen vaikuttavat. Sosiaalitieteilijät eivät siten voi lähtökohtaisesti olettaa, että heidän tieteenalansa tutkimat ympäristötekijät olisivat perinnöllisistä tekijöistä riippumattomia, tai että niitä voitaisiin ymmärtää huomioimatta perinnöllisiä tekijöitä. Perinnölliset vaikutteet lisäävät uuden kausaalisen tekijän perinteisten sosiaalitieteellisten selitysten rinnalle. Yhteiskuntatieteilijöiden ei tietenkään tarvitse ryhtyä harjoittamaan käyttäytymisgenetiikkaa, mutta sen huomiotta jättäminen sosiaalitieteellisissä selityksissä on ainakin pitkällä tähtäimellä ongelmallinen tie. Käyttäytymisgeneettisen tutkimuksen tuottama todistusaineisto antisosiaalisuuden perinnöllisyyden puolesta on niin vahva, ettei biologian merkitystä sen tutkimisessa voida enää ohittaa viittaamalla Lombrosin kallonmittauksiin ja muihin vanhentuneisiin käsityksiin.

Lähteet

- Arsenault, Louise, Moffitt, Terrie, Caspi, Avshalom, Taylor, Alan, Rijdsdijk, Fruhling, Jaffee, Sara, Ablow, Jennifer & Measelle, Jeffrey (2003) Strong genetic effects on cross-situational antisocial behaviour among 5-year-old children according to mothers, teachers, examiner-observers, and twins' self-reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 44(6), s. 832–848.
- Bellivier, Frank, Chaste, Pauline & Malafosse, Alain (2004) Association between the TPH gene A218C polymorphism and suicidal behavior: A meta-analysis. *American Journal of Medical Genetics* 124B, s. 87–91.
- Boomsma Dorrett, de Geus, Eco, van Baal, Caroline & Koopmans, Judith (1999) A religious upbringing reduces the influence of genetic factors on disinhibition: Evidence for interaction between genotype and environment on personality. *Twin Research* 2(2), s. 115–125.
- Cadoret, Remi, Yates, William, Troughton, Ed, Woodsworth, George & Stewart, Mark (1995) Genetic-environmental interaction in the genesis of aggressivity and conduct disorders. *Archives of General Psychiatry* 52(11), s. 916–924.
- Caspi, Avshalom (2002) Social selection, social causation, and developmental pathways: Empirical strategies for better understanding how individuals and environments are linked across the life-course. *Teoksessa* Lea Pulkkinen & Avshalom Caspi (toim.) *Paths to successful development: personality in the life course*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caspi, Avshalom, McClay, Joseph, Moffitt, Terrie, Mill, John, Martin, Judy, Craig, Ian, Taylor, Alan & Poulton, Richie (2002) Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children. *Science* 297, s. 851–853.
- Cleveland, Harrington, Wiebe, Richard, van den Oord, Edwin & Rowe, David. (2000) Behavior problems among children from different family structures: The influence of genetic self-selection. *Child Development* 71(3), s. 733–751.
- Cloninger, Robert & Gottesman, Irving (1987) Genetic and environmental factors in antisocial behavior disorders. *Teoksessa* Mednick, S.A., Moffitt, T.E., Stack, S.A. (toim.) *The causes of crime: New biological approaches*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cloninger, Robert, Sigvardsson, Sören., Bohman, Michael & von Knorring, Anne (1982) Predisposition to petty criminality in Swedish adoptees: II. Cross-fostering analysis of gene-environmental interactions. *Archives of General Psychiatry* 39(11), s. 1242–1247.
- Dilalla, Lisabeth & Gottesman, Irving (1989) Heterogeneity of causes for delinquency and criminality: Lifespan perspectives. *Development and Psychopathology* 1(4), s. 339–349.
- Dionne, Ginette, Tremblay, Richard, Boivin, Michel, Laplante, David & Perusse, Daniel (2003) Physical aggression and expressive vocabulary in 19-month-old twins. *Developmental Psychology* 39(2), s. 261–273.

- Dodge, Kenneth & Pettit, Gregory (2003) A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology* 39(2), s. 349–371.
- Eley, Thalia, Lichtenstein, Paul & Moffitt, Terrie (2003) A longitudinal behavioral genetic analysis of the etiology of aggressive and nonaggressive antisocial behavior. *Development and Psychopathology* 15(2), s. 383–402.
- Eley, Thalia, Lichtenstein, Paul & Stevenson, Jim (1999) Sex differences in the etiology of aggressive and nonaggressive antisocial behavior: Results from two twin studies. *Child Development* 70(1), s. 155–168.
- Gelhorn, Heather, Stallings, Michael, Young, Susan, Corley, Robin, Rhee, Soo & Hewitt, John (2005) Genetic and environmental influences on conduct disorder: Symptom, domain and full-scale analyses. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 26(6), s. 580–591.
- Gest, Scott, Graham-Bermann, Sandra & Hartup, Willard (2001) Peer experience: Common and unique features of number of friendships, social network centrality, and sociometric status. *Social Development* 10(1), s. 23–40.
- Giddens, Anthony (2001) *Sociology*. (4th ed.) Cambridge: Polity Press.
- Harris, Judith (2000) *Kasvatuksen myytti*. Helsinki: Art House.
- Hill, Jonathan (2002) Biological, psychological and social processes in the conduct disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 43(1), s. 133–164.
- Hudziak, James, Beijsterveldt, Toos, Bartels, Meike, Rietveld, Marjolein, Rettew, David, Derks, Eske & Boomsma, Dorrett (2003) Individual differences in aggression: Genetic analyses by age, gender, and informant in 3-, 7-, and 10-year-old Dutch twins. *Behavior Genetics* 33(5), s. 575–589.
- Jaffee, Sara, Caspi, Avshalom, Moffitt, Terrie & Taylor, Alan (2004) Physical maltreatment victim to antisocial child: Evidence of an environmentally mediated process. *Journal of Abnormal Psychology* 113(1), s. 44–55.
- Jocklin, Victor, McGue, Matt & Lykken, David (1996) Personality and divorce: A genetic analysis. *Journal of Personality and Social Psychology* 71(2), s. 289–299.
- Jokela, Markus (2005) Geenit jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. *Sosiologia* 42(1), s. 4–18.
- Koskenvuo, Markku. (1989) Kaksostutkimuksen periaatteet. *Duodecim* 105, s. 1702–1706.
- Krakowski, Menahem (2003) Violence and serotonin: Influence of impulse control, affect regulation, and social functioning. *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences* 15(3), s. 294–305.
- Krueger, Robert, Moffitt, Terrie, Caspi, Avshalom, Bleske, A. & Silva, Paul (1998) Assortative mating for antisocial behavior: Developmental and methodological implications. *Behavior Genetics* 28(3), s. 173–186.
- Lynam, Donald, Caspi, Avshalom, Moffitt, Terrie, Wikström, Per, Loeber, Rolf & Novak, Scott (2000) The interaction between impulsivity and neighborhood context on offending: The effects of impulsivity are stronger in poorer neighborhoods. *Journal of Abnormal Psychology* 109(4), s. 563–574.

- Lyons, Michael, True, William, Eisen, Seth, Goldberg, Jack, Meyer, Joanne, Faraone, Stephen, Eaves, Lindon & Tsuang, Ming (1995) Differential heritability of adult and juvenile antisocial traits. *Archives of General Psychiatry* 52(11), s. 906–915.
- Miles, Donna & Carey, Gregory (1997) Genetic and environmental architecture of human aggression. *Journal of Personality and Social Psychology* 72(1), s. 207–217.
- Moffitt, Terrie (1993) Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review* 100(4), s. 674–701.
- Moffitt, Terrie, Caspi, Avshalom, Harrington, Honalee & Milne, Barry (2002) Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology* 14(1), s. 179–207.
- Morley, Katherine & Hall, Wayne (2003) Is there a genetic susceptibility to engage in criminal acts? *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice* 263.
- O'Connor, Thomas, Caspi, Avshalom, DeFries, John & Plomin, Robert (2000) Are associations between parental divorce and children's adjustment genetically mediated? An adoption study. *Developmental Psychology* 36(4), s. 429–437.
- O'Connor, Thomas, Deater-Deckard, Kirby, Fulker, David, Rutter, Michael & Plomin, Robert (1998) Genotype-environment correlations in late childhood and early adolescence: Antisocial behavioral problems and coercive parenting. *Developmental Psychology* 34(5), s. 970–982.
- O'Connor, Thomas, McGuire, Shirley, Reiss, David, Hetherington, Mavis & Plomin, Robert (1998) Co-occurrence of depressive symptoms and antisocial behavior in adolescence: A common genetic liability. *Journal of Abnormal Psychology* 107(1), s. 27–37.
- Perusse, Daniel & Gendreau, Paul (2005) Genetics and the development of aggression. *Teoksessa Richard Tremblay, William Hartup & John Archer (toim.) Developmental origins of aggression*. New York: Guilford Press, s. 223–241.
- Plomin, Robert & Bergeman, Cindy (1991) The nature of nurture: Genetic influence on "environmental" measures. *Behavioral and Brain Sciences* 14, s. 373–427.
- Plomin, Robert & Daniels, Denise (1987) Why are children in the same family so different from one another? *Behavioral and Brain Sciences* 10, 1–59.
- Plomin, Robert, DeFries, John, McClearn, Gerald & Rutter, Michael (2000) *Behavioral genetics (4.ed.)*. New York: W.H. Freeman.
- Raine, Adrian (2002) Biosocial studies of antisocial and violent behavior in children and adults: A review. *Journal of Abnormal Child Psychology* 30(4), s. 311–326.
- Rhee, Soo & Waldman, Irwin (2002) Genetic and environmental influences on antisocial behavior: A meta-analysis of twin and adoption studies. *Psychological Bulletin* 128(3), s. 490–529.

- Rowe, David & Osgood, David (1984) Heredity and sociological theories of delinquency: A reconsideration. *American Sociological Review* 49(4), s. 526–540.
- Rutter, Michael (2002) Nature, nurture and development. *Child Development* 73(1), s. 1–21.
- Rutter, Michael & Silberg, Judy (2002) Gene-environment interplay in relation to emotional and behavioral disturbance. *Annual Review of Psychology*, 53, s. 463–490.
- Saudino, Kimberly, Ronald, Angelica & Plomin, Robert (2005) The etiology of behavior problems in 7-year-old twins. *Journal of Abnormal Child Psychology* 33(1), s. 113–130.
- Savolainen, Jukka (2003) Perherakenne ja väkivaltaiset uhrikokemukset. Teoksessa Janne Kivivuori & Jukka Savolainen: *Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 204.
- Scott, Stephen, Knapp, Martin, Henderson, Juliet & Maughan, Barbara (2001) Financial cost of social exclusion: Follow up study of antisocial children into adulthood. *British Medical Journal* 323(7306), s. 191.
- Tremblay, Richard (2000) The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development* 24(2), s. 129–141.
- van den Oord, Edwin, Verhulst, Frank & Boomsma, Dorrett (1996) A genetic study of maternal and paternal ratings of problem behaviors in 3-year-old twins. *Journal of Abnormal Psychology* 105(3), s. 349–357.
- Viding, Essi (2004) On the nature and nurture of antisocial behavior and violence. *Annals of the New York Academy of Sciences* 1036, s. 267–277.
- Viding, Essi, Blair, James, Moffitt, Terrie & Plomin, Robert (2005) Evidence for substantial genetic risk for psychopathy in 7-year-olds. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 46(6), s. 592–597.
- Vierikko, Elina, Pulkkinen, Lea, Kaprio, Jaakko, Viken, Richard & Rose, Richard. (2003) Sex differences in genetic and environmental effects on aggression. *Aggressive Behavior* 29(1), s. 55–68.
- Waldman, Irwin & Slutske, Wendy (2000) Antisocial behavior and alcoholism: A behavioral genetic perspective on comorbidity. *Clinical Psychology Review* 20(2), s. 255–287.
- Walsh, Anthony & Ellis, Lee (1999) Political ideology and American criminologists' explanations for criminal behavior. *The Criminologist* 24(1), s. 1–27.

IV KASVUYMPÄRISTÖN VARHAISET RISKITEKIJÄT RIKOLLISEN KÄYTTÄYTYMISEN KEHITYKSESSÄ

Jaana Haapasalo

Johdanto: Perhe ja vanhemmuus rikollisen kehityksen ytimenä

Pitkittäistutkimusten perusteella noin 25–50 prosenttia lapsista, joilla on epä-sosiaalisia käytösongelmia, kehittyy rikolliseen suuntaan jo 12.–13. ikävuoteen mennessä (Loeber & Farrington 2001). Samojen tutkimusten mukaan noin kolmannes tai enimmillään kaksi kolmasosaa rikoksia tehneistä lapsista jatkaa vakavampaan, väkivaltaiseen ja krooniseen rikollisuuteen. Melko yhdenmukaisesti eri tutkimuksissa on havaittu, että mitä nuorempana käytösongelmat ja rikokset alkavat, sitä kroonisempaa ja vakavampaa rikollinen käyttäytyminen on aikuisiässä. Mitä näiden lasten elämässä tapahtuu, ennen kuin heidät tuomitaan ensimmäisistä rikoksista? Millaisista perheistä ja kasvuympäristöistä he tulevat?

Usein rikollisen kehityksen riskitekijät on luokiteltu yksilön (lapsen) ominaisuuksiin, perhetekijöihin, kouluun liittyviin riskeihin, toveripiirin riskeihin ja asuinympäristön riskitekijöihin. Lapseen liittyvistä riskitekijöistä mainitaan yleensä erilaiset neurologisiin ongelmiin johtavat raskaudenaikaiset ja syntymään liittyvät vauriot, ärtyvä ja voimakas temperamentti, ylivilkkaus ja impulsiivisuus, pelottomuus, elämishakuisuus, aggressiivisuus, uhmakkuutena ilmenevät käytösongelmat ja oppimisvaikeudet. Kouluiässä ja jo ennen kouluikääkin todettu aggressiivisuus, uhmakkuus ja muut ulospäinsuuntautuvat käytösongelmat ovat useissa pitkittäistutkimuksissa ennustaneet varhain alkannutta epäsosiaalista käyttäytymistä ja myöhempiä rikostuomioita (Farrington

2005; Fergusson ym. 2005; Moffitt ym. 1996; Tremblay & LeMarquand 2001). Vastaavasti niillä lapsilla, jotka tekevät ensimmäiset rikolliset tekonsa jo 4–10-vuotiaana, on nuoruusiässä ja nuorena aikuisena enemmän rikollisuutta kuin lapsilla, joilla ensimmäiset rikokset tapahtuvat 11–14-vuotiaana (Krohn ym. 2001). Varhain alkanut epäsosiaalinen käyttäytyminen ennustaa kroonista rikollista käyttäytymistä.

Monet persoonallisuuden piirteisiin liittyvät riskitekijät on kytketty biologiin ominaisuuksiin, kuten alhaiseen serotoniinitasoon, kortisolin eritykseen, testosteroniin, varhaiseen puberteettiin ja psykofysiologisiin piirteisiin. On kuitenkin mahdollista, että ympäristötekijöihin liittyvä stressi, esimerkiksi traumaattinen väkivalta, heijastuu elimistön toimintoihin ja muuttaa hormonitasoja ja autonomisen hermoston reagoititapoja. Rikolliseen ja epäsosiaaliseen käyttäytymiseen liitetyt biologiset tekijät voivatkin itse asiassa olla seurauksia, ei syitä.

Kasvuympäristön riskitekijöinä voidaan pitää perheeseen, kouluun, toveriryhmään ja osittain myös laajempaan yhteisöön liittyviä tekijöitä. Perheeseen liittyviä riskitekijöitä ovat perheen rakenteeseen, taloudellisiin oloihin, vanhempien ominaisuuksiin ja itse vanhemmuuteen kytkeytyvät asiat. Teinivanhemmuus, vaihtuvat perhesuhteet, parisuhdeväkivalta, vanhempien omat mielenterveysongelmat ja antisosiaalisuus, kovat ja epäjohdonmukaiset kasvatuskäytännöt ja lapsen kaltoinkohtelu ovat esimerkkejä perhetekijöistä, jotka voivat lisätä lapsen rikollisen kehityksen riskiä.

Tässä katsauksessa rajataan tarkastelun ulkopuolelle lapsen persoonallisuuden ja yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvät rikollisuuden riskitekijät, joita käsitellään kirjassa toisaalla. Toiseksi tarkastelusta jätetään pois kouluun, toveripiiriin ja laajemmin yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyvät tekijät, kuten mediaväkivalta. Painopiste on perheeseen ja vanhemmuuteen liittyvissä varhaisissa riskeissä, jotka lisäävät lapsen rikollisen ja epäsosiaalisen kehityksen todennäköisyyttä.

Suorat ja epäsuorat riskitekijät

Monet riskitekijät ennustavat tutkimusnäytön nojalla suoraan lapsen myöhempiä rikollista käyttäytymistä. Kovat, väkivaltaiset kasvatuskäytännöt tai lapsen hyljeksivä kohtelu voivat suoraan lisätä lapsen riskiä kehittyä rikolliseen ja väkivaltaiseen suuntaan. Toiset riskitekijät voivat vaikuttaa pikemminkin epä-

suorasti ja välillisesti. Esimerkiksi perheen köyhyys voi epäsuorasti vaikuttaa lapsen rikolliseen kehitykseen, jos perheen taloudelliset vaikeudet heijastuvat vanhemmuuteen tai lisäävät vanhempien keskinäisiä ristiriitoja. Samoin teinivanhemmuus voi ennustaa lapsen rikollista käyttäytymistä, mutta yhteydet ehkä välittyvät epäsuorasti muiden riskitekijöiden kautta. Teinivanhemmuus voi johtaa koulunkäynnin keskeytymiseen, alhaiseen koulutukseen, taloudellisiin vaikeuksiin ja epävakaaseen perhetilanteeseen, mikä voi lisätä vanhemmuuden ongelmia ja siten epäsuorasti lapsen myöhempien ongelmien riskiä. Teinivanhemmuudesta voi myös seurata kumppanivaihdoksia, jolloin lapsen perhetilanne ja häntä hoivaavat henkilöt vaihtuvat usein ja vaikeuttavat turvallisten kiintymyssuhteiden luomista. Tämä voi aiheuttaa hylkäämisen kokemuksia, heikentää lapsen kykyä luottaa ihmissuhteiden pysyvyyteen ja tuottaa vähitellen käytösongelmia, jotka lisäävät lopulta varhaisen rikollisen käyttäytymisen riskiä. Vanhemman kronologinen ikä ei silti sinänsä väistämättä ole vanhemmuuden laadun kannalta keskeistä.

Samalla tavalla vanhempien mielenterveysongelmat voivat ennustaa lapsen myöhempää rikollisuutta monimutkaisten polkujen kautta. Masentunut tai aggressiivinen vanhempi ei ehkä jaksa tukea lapsensa kehitystä johdonmukaisilla kasvatuskäytännöillä eikä tarjoamalla riittävästi älyllistä stimulaatiota, jolloin lapsen tunne-elämän ja älyllisten taitojen kehitys vaikeutuu. Tämä puolestaan voi johtaa heikkoon koulumenestykseen, käytösongelmiin ja sopeutumisvaikeuksiin koulussa. Lopulta lapsi putoaa koulunkäynnin kelkasta, käytösongelmat lisääntyvät ja lapsi ajautuu varhaiseen rikolliseen toimintaan.

Sama tekijä voi toimia joissakin tilanteissa riskitekijänä ja joskus rikolliselta kehitykseltä suojaavana tekijänä. Esimerkiksi isän puuttuminen perheestä ja äidin yksinhuoltajuus on toisinaan ollut yhteydessä lapsen rikollisen kehityksen riskiin. Toisaalta kahden huoltajan perhe, jossa lapsi joutuu kokemaan ja todistamaan paljon perheväkivaltaa, lisää lapsen rikollisen kehityksen riskiä. Olennaista onkin, millaiseen perheen sisäiseen tilanteeseen ja vuorovaikutukseen yhden tai kahden vanhemman perherakenne liittyy. Yksinhuoltajuus voi olla jopa lasta ongelmilta suojaava tekijä, jos perheestä on ajoissa poistunut väkivaltaisesti tai muulla tavoin ongelmallisesti käyttäytyvä vanhempi. Silloin kun yksinhuoltajuus on rikollisuuden riskitekijä, riski voi liittyä esimerkiksi lapsen ja toisen vanhemman katkenneeseen tai kielteisesti värittyneeseen suhteeseen tai yksinhuoltajavanhemman epävakaaseen, vaihtuvia kumppaneita ja muita ongelmia sisältävään perhetilanteeseen.

Raskausajan ja syntymän jälkeiset riskitekijät

Äidin terveydentila

Kun puhutaan sikiön kehitykseen vaikuttavista raskausajan riskitekijöistä, samat riskitekijät voivat olla yhteydessä moniin eri kehityksen häiriöihin. Esimerkiksi äidin raskausajan ruokavalio, päihteidenkäyttö, tupakointi ja erilaiset sairaudet voivat heijastua kehittyvään lapseen ja tuottaa oireita, jotka voivat näkyä useidenkin vuosien kuluttua varsinaisesta riskitekijöille altistumisesta. Äidin raskausajan stressistä saattaa niin ikään olla sikiölle haittaa.

Raskausajan ympäristötekijöiden vaikutusten erottaminen varhaisen kasvu-ympäristön vaikutuksista on joskus vaikeaa. Äidin raskaudenaikainen alkoholiinkäyttö voi aiheuttaa lapselle osittaisen tai täydellisen alkoholioireyhtymän, joka ilmenee sikiön ja lapsen kasvuhäiriönä, pysyvänä keskushermoston toimintahäiriönä ja tyypillisinä kasvonpiirteinä. Lapsen kannalta kyse on silloin päihdeongelmista kärsivän äidin vanhemmuuden ongelmien ja alkoholialtistuksen tuottamien keskushermoston vaurioiden yhteisvaikutuksista. Keskushermoston toimintahäiriöt voivat myöhemmin aiheuttaa oppimisvaikeuksia ja vaikeuttaa lapsen selviytymistä koulunkäynnistä, mikä epäsuotuisissa oloissa voi johtaa syrjäytymiseen ja epäsosiaaliseenkin kehitykseen. Silloin kyse ei kuitenkaan ole välttämättä pelkästään sikiöajan vaurioiden vaikutuksista, vaan päihdeongelmista kärsivien vanhempien vanhemmuuteen liittyvät ongelmat myötävaikuttavat lapsen epäsosiaaliseen kehitykseen.

Myös äidin huumeidenkäyttö vaikuttaa kehittyvään sikiöön, minkä lisäksi huumeita käyttävän äidin huono yleiskunto, puutteellinen ravitsemustila ja infektiot (hepatiitit, HIV) voivat aiheuttaa riskejä sikiölle (ks. Kivitie-Kallio & Politi 2004). Esimerkiksi opiaattien käyttäjillä ennen aikaisia synnytyksiä ja pienipainoisia lapsia esiintyy tavallista enemmän. Amfetamiinin ja kokaiinin kaltaisten stimulanttien käyttö poistaa nälän tunnetta ja nostaa verenpainetta, jolloin uhkana on aliravitseminen ja sikiön heikko ravinnon- ja hapensaanti (Kivitie-Kallio & Politi 2004). Alkoholista tai huumeista käyttävällä äidillä on usein lisäksi psykososiaalisia vaikeuksia, kuten masennusta, taloudellisia vaikeuksia ja sosiaalisen tuen puutetta. Päihdeperheessä voi myös esiintyä väkivaltaa ja lapsen laiminlyöntiä. Nämä riskitekijät korostavat raskausajan sikiölle aiheutuneiden vaurioiden vaikutuksia ja lisäävät lapsen varhaisen kasvu-ympäristön riskejä. Hyvä kasvu-ympäristö sen sijaan saattaa ehkäistä sikiövaurioiden riskien toteutumista.

Äidin raskausajan tupakoinnilla on vaikutuksia sikiön kasvuun ja mahdollisesti myöhempiin aivotoimintojen häiriöihin (DiFranza ym. 2004). Tupakointi on yleistä alkoholia runsaasti käyttävillä, ja eräiden arvioiden mukaan huumeita käyttävistä äideistä yli 90 prosenttia myös tupakoi (Kivitie-Kallio & Politi 2004). Tupakan, alkoholin ja muiden päihteiden kielteiset vaikutukset kasautuvat ja merkitsevät suurta kansanterveydellistä riskiä. Äidin raskausajan tupakoinnilla on ollut yhteyksiä lapsen myöhempiin käytösongelmiin erityisesti tytöillä, ja raskausajan tupakoinnin vaikutus tyttöjen myöhempään tupakointiin säilyy silloinkin, kun kontrolloidaan muita perhetekijöitä, esimerkiksi lapsen kasvatuksellinen valvonta (Griesler ym. 1998). Suomalaistutkimuksessa, jossa tarkasteltiin raskausajan tupakoinnin yhteyksiä lapsen aikuisiän rikolliseen käyttäytymiseen, tupakointi lisäsi riskiä uusintarikollisuuteen miehillä 2.4-kertaisesti ja väkivaltarikoksiin noin kaksinkertaisesti (Räsänen ym. 1999). Sen sijaan lasten aikuisiän ei-väkivaltaisiin rikoksiin äidin raskausajan tupakoinnilla oli vain vähän yhteyttä.

Tähän mennessä tehdyt tutkimukset näyttävät osoittavan, että raskausaikana tupakoineiden äitien lapsilla on muita suurempi todennäköisyys epäsosiaaliiseen käyttäytymiseen, käytösongelmiin, ylivilkkauteen ja impulsiivisuuteen ilmenevään tarkkaavuushäiriöön (etenkin tytöillä) ja nuorisorikollisuuteen (Wakschlag ym. 2002). Tupakoinnin yhteydet myöhempään antisosiaalisuuteen ja rikoksiin voivat kuitenkin välittyä kasvu ympäristöön liittyvien tekijöiden kautta, koska raskausaikana tupakoivien äitien perhetilanne ja vanhemmuus voivat erota tupakoimattomien äitien tilanteesta. Tupakoivien naisten on esimerkiksi todettu muita todennäköisemmin käyttävän kasvatuksessa kovia, epäjohdonmukaisia ja epäempaattisia menetelmiä (ks. Wakschlag ym. 2002).

Tupakointi on yhteydessä antisosiaaliseen käyttäytymiseen ja masennukseen, ja tupakoivien äitien psyykkiset oireet voivat puolestaan heijastua lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteeseen ja sitä kautta lapsen kehitykseen. Kaksos-tutkimuksessa, jossa selvitettiin äidin raskausajan tupakoinnin ja lasten 5- ja 7-vuotiaana todettujen käytösongelmien yhteyksiä, vanhempien antisosiaalisuuden, äidin depression, perheen epäsuotuisten olosuhteiden ja geneettisten tekijöiden vaikutusten poistaminen poisti lähes kokonaan äidin tupakoinnin vaikutuksen lapsen ongelmiin (Maughan ym. 2004). Lisäksi tutkimuksissa pitäisi ottaa huomioon lapsen syntymän jälkeinen tupakka-altistuminen.¹

¹ Tutkimuksiin liittyy myös menetelmällisiä ongelmia, joista yksi tärkeimpiä on luotettavan tupakoinnin indikaattorin löytäminen. Itse ilmoitettu raskausajan tupakointi ei aina ole luotettava mittari, vaan nikotiinin aineenvaihduntatuote kotiniini kuvaa täsmällisemmin sikiön altistumista ja lasten passiivista tupakointia.

Äidin altistuminen raskausaikana ympäristön toksisille aineille ja lapsen altistuminen ympäristömyrkyille ovat lapsen kehityksen riskitekijöitä. Lapsen veren lyijypitoisuus on ollut yhteydessä ylivilkkauden ja impulsiivisuuden kaltaisiin käytösoireisiin (esim. Fergusson ym. 1993). Suoraa yhteyttä lyijyaltistuksen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen välillä ei ole kuitenkaan havaittu.

Synnytyskomplikaatiot

Synnytyksessä tapahtuvat häiriöt tai vauriot voivat aiheuttaa hapenpuutteen tai muiden ongelmien takia lapselle neurologisia vammoja tai oireita, jotka yhdistyneenä kasvu ympäristön epäsuotuisiin tekijöihin voivat johtaa käytösongelmiin ja lopulta kenties epäsosiaaliseen kehitykseen ja rikoksiin. Esimerkiksi Lewis, Yeager, Gidlow ja Lewis (2001) totesivat kaikilla kuudella tutkimallaan murhasta tuomitulla ja syntymäperheestään adoptoidulla henkilöllä sikiöajan tai syntymän jälkeisiä keskushermoston kehityshäiriöitä. He arvioivat, että aivojen kehityshäiriöt yhdistyneenä perheympäristön tekijöihin, kuten pahoinpitelyyn adoptioperheessä, johtivat väkivaltakäyttäytymiseen. Myös muissa Lewisin tutkimuksissa väkivaltarikoksista tuomittujen taustalta on löytynyt sekä perheympäristön riskitekijöitä että neurologisia raskausajan tai synnytyksen vaurioita (esim. Lewis ym. 1994).

Synnytyskomplikaatiot yhdessä epäsuotuisien sosiaalisten tekijöiden kanssa ovat ennustaneet käytösongelmia ja epäsosiaalista käyttäytymistä (Arsenault ym. 2002). Raine, Brennan ja Mednick (1997) havaitsivat yli 4 000:n tanskalaismiehen otoksessa, että synnytyskomplikaatiot yhdessä äidin hyljeksivyyden kanssa ennustivat miesten väkivaltarikoksia 18–34-vuotiaana, kun kyse oli erittäin vakavasta väkivallasta ja kun väkivaltarikokset olivat alkaneet alle 18-vuotiaana. Synnytyskomplikaatiot eivät kuitenkaan ennustaneet ei-väkivaltaisia rikoksia. Tutkimuksen synnytyskomplikaatiot olivat vähäisiä eivätkä välttämättä olleet radikaalisti vaurioittaneet aivoja. Tulokset eivät todista sitä, että synnytyskomplikaatiot sinänsä johtaisivat rikolliseen kehitykseen.

Vauvan ravistelu

Malttinsa menettänyt aikuinen voi pahoinpidellä vauvaansa ja aiheuttaa tälle eriasteisia neurologisia oireita – ja pahimmillaan kuoleman – myös ravistele-

malla lasta. Yleensä aikuinen ottaa vauvaa edestäpäin kainaloiden alta kiinni ja ravistaa vähintään muutamia sekunteja siten, että seurauksena on aivojen, silmien ja ehkä kaularangankin alueen vammoja (ks. Kivitie-Kallio & Tupola 2004). Välittömistä vammoista yleisimpiä ovat kovan aivokalvon alaiset verenvuodot ja verenvuodot verkkokalvolla. Ravistellulla vauvalla voi olla myös mustelmia, raajojen murtumia ja alustaa vasten heittäminen seurauksena kallonmurtumia. Osa ravistelluista vauvoista toipuu aluksi hyvin, mutta myös heillä voi myöhemmin jopa useiden vuosien kuluttua ilmetä neurologisia oireita, kouluvaikeuksia ja käytösongelmia (Barlow ym. 2004; Karandikar ym. 2004).

Vanhempien ongelmat

Vanhempien nuori ikä

Teinivanhemmille syntyneet lapset näyttävät tutkimusten mukaan olevan vaaravyöhykkeessä rikollisen ja epäsosiaalisen kehityksen kannalta. Äidin nuori ikä (yhdessä äidin alhaisen koulutustason kanssa) on erotellut kroonisesti aggressiivisista käytösongelmista kärsiviä lapsia niistä lapsista, joiden aggressiivinen käyttäytyminen iän myötä vähenee (Nagin & Tremblay 2001). Vastaa- vasti nuorista, vakavia rikoksia toistuvasti tehneistä miehistä noin kolmannes oli Wein, Loeberin ja Stouthamer-Loeberin (2002) tutkimuksen mukaan alle 19-vuotiaana ehtinyt tulla isäksi. Paljon ja vakavia rikoksia jo nuoruusiässä tekevät miehet aloittivat seksin muita nuorempina ja useampien kumppaneiden kanssa, jolloin myös ei-toivottujen raskauksien riski on suuri.

Laajassa nuoruusikään ulottuvaa kehitystä tarkastelevassa pitkittäistutkimuksessa havaittiin, että äidin nuori ikä hänen ensimmäisen lapsensa syntymähetkellä lisäsi tutkimuksessa mukana olleen lapsen riskiä nuorisoriikollisuuteen (Pogarsky ym. 2003). Merkittävää oli nimenomaan äidin ikä esikoisen syntyessä, ei äidin ikä rikoksentekijäksi kehittyneen kohdelapsen syntyessä. Ne lapset, joiden äiti oli esikoisen syntyessä alle 21-vuotias, olivat alttiita rikoksiin, mutta alle 19-vuotiaana esikoisen saaneiden äitien lapset olivat alttiita tekemään vielä vakavampia rikoksia. Poikalapsilla äidin varhaisen synnytysien vaikutus oli suurempi kuin tytöillä. Tämä voi liittyä siihen, että perheessä vaikuttavat erilaiset stressitekijät lisäävät epäsosiaalisen käyttäytymisen riskiä enemmän pojilla kuin tytöillä. Varhainen vanhemmuus voi olla stressiä lisäävä perhetekijä. Naimattomille, alle 18-vuotiaille äideille synty-

neiden poikien riski krooniseen rikolliseen käyttäytymiseen on ollut jopa 11-kertainen verrattuna vähintään 20-vuotiaille äideille syntyneisiin lapsiin (Conseur & Rivara 1997).

Teiniäitien tyttärillä on pitkittäistutkimuksessa todettu enemmän taloudellisia vaikeuksia, mielenterveysongelmia, kouluvaikeuksia ja rikospidätyksiä aikuisiässä kuin vanhempien äitien tyttärillä (Hardy ym. 1998). Nuorten vanhempien lapsilla on elämässään todennäköisesti muita enemmän perherakenteen muutoksia, taloudellisia ongelmia ja vanhemmuuden puutteita. Epävakaa perhetilanteessa kumppanit voivat vaihtua usein, jolloin lapsi joutuu kokemaan useita huoltajan muutoksia. Teinivanhempien koulutus- ja tulotaso voi jäädä alhaiseksi, jos koulunkäynti on keskeytynyt. Pohjoismaisetkin havainnot viittaavat siihen, että teiniäitien koulutustaso jää alhaiseksi ja että he tarvitsevat enemmän sosiaalipalveluita kuin vanhempana synnyttäneet (ks. Kosunen 2006).

Taloudelliset vaikeudet voivat merkitä ylimääräistä stressiä, heikkoa asuin-ympäristöä ja köyhyyteen ajautumista, mikä edelleen lisää lapsen rikollisen kehityksen riskiä. Teinivanhemmuus on ollut yhteydessä muun muassa alhaiseen koulutustasoon, köyhyyteen, yksinhuoltajuuteen, heikkoon ammattiasemaan ja työelämän epävakauteen. Lapsen synnyttäminen hyvin nuorena voi liittyä turvattomiin kasvuoloihin. Lapsuuden käytösongelmat, esimerkiksi aggressiivisuus ja epäsosiaaliset oireet, ennustavat varhaista vanhemmuutta, joten teinivanhemmaksi tullaan usein ylisukupolvisen epäsuotuisan kehityksen tuloksena (ks. Serbin & Karp 2004).

Avioero ja yksinhuoltajuus

Eroperheiden lapset eivät tee rikoksia enemmän kuin lapset, jotka tulevat kahden huoltajan riitaisista kodeista. Englantilaisessa tutkimuksessa (Cambridge Study in Delinquent Development) äitinsä luokse eron jälkeen jääneillä pojilla ei ollut sen enempää rikollisuutta kuin kahden huoltajan ristiriidattomien perheiden pojilla, mutta isänsä luokse, sukulaisiin tai sijaisperheisiin sijoittuneet pojat tekivät myöhemmin paljon rikoksia (Juby & Farrington 2001). Laajassa 5-vuotiaiden kaksosten ja heidän vanhempiansa otoksessa osoitettiin, että isän läsnäolo perheessä vaikutti lapseen kielteisesti, jos isällä oli antisosiaalista käyttäytymistä (Jaffee ym. 2003). Mitä pitempään antisosiaalinen isä asui perheessä, sitä enemmän lapsella oli käytösongelmia. Antisosiaalisen isän kanssa asuneilla lapsilla oli enemmän käytösongelmia kuin niillä lapsilla, joiden an-

tisosiaalinen isä ei asunut perheessä. Antisosiaalisten isien kanssa elävillä lapsilla riski käytösongelmiin saattoi tulla samanaikaisesti sekä geneettisistä että ympäristötekijöistä. Isän puuttuminen perheestä oli yhteydessä lapsen käytösongelmiin vain silloin, kun isä ei ollut antisosiaalinen. Tämä vahvistaisi oletusta siitä, että olennaista käytösongelmien kehityksen kannalta oli pojan kokema vanhemmuus. Eniten merkitystä lapsen käytösongelmien ja tulevan rikollisuuden kannalta näyttäisi olevan perheen sisäisellä ilmapiirillä ja ristiriidoilla, ei perheen huoltajuusrakenteella.

Jubyn ja Farringtonin (2001) mukaan todennäköisin selitysmalli perheen rikkoutumisen ja lapsen myöhemmän rikollisuuden väliselle yhteydelle löytyy perheen rikkoutumiseen liittyvistä stressitekijöistä. Jos pelkästään vanhemman lähtemisestä syntyvä kiintymyssuhteen häiriintyminen olisi lasten käytösongelmien taustalla, perheen hajoaminen toisen vanhemman kuoleman takia voisi periaatteessa aiheuttaa samankaltaisia oireita kuin perheen hajoaminen eron takia. Rikoksia tekevät kuitenkin enemmän eroperheiden lapset, etenkin pojat, kuin niiden perheiden lapset, joissa toinen vanhempi on kuollut. Esimerkiksi suomalaisessa, lähes 5 600 miestä käsittäneessä kohorttitutkimuksessa väkivaltaisen uusintarikollisuuden riski oli kaksinkertainen miehillä, joiden vanhemmat olivat eronneet, mutta vanhemman kuolema lapsuudessa ei ollut yhteydessä väkivaltarikosten uusimiseen (Koskinen ym. 2001). Samassa tutkimuksessa väkivaltaisen uusintarikollisuuden riski oli peräti kahdeksankertainen niillä miehillä, jotka olivat syntyneet naimattomille yksinhuoltajaäideille ja joiden äidit olivat naimattomia vähintään lapsen 14. ikävuoteen asti. Näissä tapauksissa yksinhuoltajuuteen ja naimattomuuteen on voinut liittyä muita epäsosiaalisen kehityksen riskitekijöitä, kuten teinivanhemmuutta.

Vanhempien eron yhteydet lapsen käytösongelmiin ja myöhempään rikolliseen käyttäytymiseen riippuvat paljolti siitä, millaiset perheen olosuhteet ovat olleet ennen eroa ja millaiset ne ovat eron jälkeen. Fergusson, Horwood ja Lynskey (1992) totesivat, että eron ja lapsen 13. ikävuoteen mennessä tekemien rikosten välinen yhteys oli sitä vahvempi, mitä enemmän perheessä oli ollut riitaisuutta ennen eroa. Eroa edeltävällä perheväkivallalla tai vanhempien ongelmilla, kuten päihderiippuvuudella tai mielenterveysongelmilla, voi olla lapsen kehitykseen ratkaisevampi vaikutus kuin erolla.

Eron vaikutusten erottaminen muiden siihen liittyvien tapahtumien vaikutuksista on hankalaa. Eron myötä vanhempien riidat toisinaan jatkuvat ja kärjistyvät esimerkiksi huoltajuus- ja tapaamisoikeuskiistoihin, joilla saattaa olla suurempi vaikutus lapseen kuin erolla sinänsä. Lisäksi perheessä voi vanhempien eron jälkeen tapahtua muitakin lapseen vaikuttavia muutoksia, jos lapsen

kontakti toiseen vanhempaan katkeaa tai jos lapsi joutuu sopeutumaan jatkuvasti muuttuviin perhetilanteisiin vanhempien kumppanien vaihtuessa. Jos ero vie paljon vanhempien psyykkisiä voimavaroja, vanhemmuuden laatu ja kasvatuskäytännöt voivat heikentyä. Ero voi heijastua myös perheen asuinoloihin ja tulotasoon, joten tunne-elämän seurausten ohella erolla voi olla myös lapsen vaikuttavia taloudellisia seurauksia. Samoin muutoksia voi tulla lapsen ystävyys-suhteisiin ja muuhun sosiaaliseen verkostoon, jos perhe muuttaa asuinalueelta tai paikkakunnalta toiselle. Toisaalta ero merkitsee usein lapsen kannalta myönteistä muutosta, jos vanhempien ristiriidat ja muut ongelmat eron jälkeen vähenevät ja tilanne rauhoittuu.

Yksinhuoltajien lapsilla on ilmennyt muita enemmän käytösongelmia, esimerkiksi aggressiivisuutta (ks. Loeber & Hay 1997), mutta yhteydet selittyvät tavallisesti yksinhuoltajuuteen liittyvien stressitekijöiden kautta. Yksinhuoltajalla voi olla taloudellisia ongelmia, köyhyyttä, vähemmän mahdollisuuksia lapsen kannalta hyvään asuinympäristöön, enemmän muuttoja paikkakunnalta toiselle ja enemmän vanhemmuuden stressiä. Kaikki nämä asiat voivat vaikeuttaa lapsen kehitystä ja sopeutumista. Jos yksinhuoltajuuteen liittyy vielä perheen suuri koko, vanhemman edellytykset huolehtia lapsesta ja valvoa hänen toimintaansa voivat olla tavallista vähäisemmät. Perheen lasten rikollisuus onkin ollut yhteydessä perheen suureen kokoon (Farrington 2004).

Heikko taloudellinen asema

Perheen köyhyys on useissa pitkittäistutkimuksissa todettu lapsen aggressiivisten ja muiden käytösongelmien (Duncan & Brooks-Gunn 2000; Offord ym. 2001) sekä rikollisen kehityksen riskitekijäksi (Farrington 2005). Perheen köyhyyden on todettu ennustavan epäsosiaalista käyttäytymistä, kuten murtoja tai fyysistä väkivaltaa (Pagani ym. 1999). On myös tutkimuksia, joissa perheen tulotaso ei ole erotellut jatkuvista käytösongelmista kärsiviä lapsia niistä, joilla ongelmia ei ole (Ackerman ym. 2003). Köyhyys voi vaikuttaa lapsen kehitykseen monien tekijöiden kautta, sillä perheen taloudelliset vaikeudet voivat lisätä vanhemmuuden stressiä ja heikentää kasvatuskäytäntöjä (esim. Leinonen ym. 2002). Köyhyys voi kytkeytyä puuttuvaan koulutukseen, työttömyyteen, yksinhuoltajuuteen ja teinivanhemmuuteen. Lapsen rikollisen kehityksen riskitekijöitä löytyy myös taloudellisesti hyvin toimeentulevista kahden huoltajan perheistä, joissa vanhemmilla on koulutusta ja työtä. Köyhyyden kielteisiä vaikutuksia lapsen psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen voi tor-

jua hyvä vanhemmuus. Köyhyys tai mikään muukaan yksittäinen tekijä ei siten ole lapsen rikollisen kehityksen syy.

Monissa tutkimuksissa onkin käytetty perheen köyhyyden sijasta laajempia perheen huono-osaisuuden osoittimia (esim. Fergusson & Lynskey 1997; Haapasalo & Tremblay 1994). Yksittäisen riskitekijän sijasta onkin mielekkäämpää tarkastella useita perheen rakenteeseen ja sosioekonomiseen tilanteeseen liittyviä tekijöitä samanaikaisesti. Jos perheen elämäntilannetta varjostavat monet toisiinsa kytkeytyvät stressitekijät, lapsen epäsosiaalisen kehityksen riskit helposti moninkertaistuvat.

Huoltajien vaihdokset

Perheen epävakaat olot voivat lisätä lasten käytösongelmia, jos niihin liittyy vanhemmuuteen kohdistuvaa stressiä (Capaldi & Patterson 1991; Pagani ym. 1998). Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi usein toistuvat asuinpaikan tai perherakenteen muutokset. Perhetilanteen epävakaus (muuttojen määrä, kumppanien vaihdokset, kielteiset elämäntapahtumat) ei ole suorassa yhteydessä lasten pysyviin käytösongelmiin, mutta epävakaiden olojen jaksot voivat lisätä ongelmien riskiä lapsilla, joilla ei ole ollut vakaisissa oloissa ongelmia (Ackerman ym. 2003). Tämä liittyy siihen, että epävakaisissa oloissa vanhempien omat ongelmat lisääntyvät ja kasvatuskäytännöt voivat muuttua aikaisempaa heikommiksi.

Monilla nuorilla ja aikuisilla rikoksentekijöillä on lapsuudessaan useita lastensuojelun tukitoimia ja sijoituksia (Widom 1991). Tämä on ilmennyt myös suomalaisaineistossa (Haapasalo 2000b). Lastensuojelun asiakkuudelle voi olla tyypillistä se, että sijoituspaikat vaihtuvat lapsuuden ja nuoruuden kuluessa useita kertoja. Widomin (1991) tutkimuksessa eniten rikospidätyksiä oli myöhemmin niillä lapsilla, jotka joutuivat vaihtamaan sijoituspaikkaansa usein. Vähiten rikoksia tekivät aikuisena lapset, jotka viettivät yli 10 vuotta ensimmäisessä sijoituspaikassaan. Hyvin harvoilla alle 1-vuotiaana pysyvästi sijoitetuilla oli myöhemmin rikosrekisteri. Myös rikollisen käyttäytymisen takia sairaalahoidossa olevien vaikeahoitoisten lasten taustalla on löytynyt paljon huoltajavaihdoksia ja sijoituksia. Lähes 86 prosenttia englantilaisista sairaalahoidossa mielenterveyshäiriön tai psykopatiatyypin häiriön takia olleista alaikäisistä oli kokenut huoltajavaihdoksen ja 50 prosenttia lastenkoti-sijoituksen, ja vain 30 prosenttia oli elänyt perheessään alle 16-vuotiaana (Dimond & Butwell 2003).

Sijoituspaikkojen ja huoltajien toistuvat vaihdokset lapsuuden aikana vaikeuttavat turvallisten kiintymyssuhteiden syntymistä lapsen ja hänen hoitajiensa välille. Turvallinen kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä antaa edellytykset sille, että lapsi voi luottaa muihin ihmisiin. Turvallisesti kiintynyt lapsi oppii, että läheiset ihmiset ovat luotettavia ja vastaavat hänen tarpeisiinsa ennustettavalla tavalla. Turvattomasti kiintynyt lapsi sen sijaan oppii, että läheiset ihmiset ovat arvaamattomia, rankaisevat, hyljeksivät tai tulkitsevat lapsen tarpeet väärin. Tästä voi seurata lapselle ahdistuneisuutta ja aggressiivisia tunteita. Turvattomasti kiintyneen lapsen on siten vaikeampi oppia empatiaa ja muita sosiaalisia taitoja, koska hän ei voi samaistua empaattiseen, hänen tarpeitaan huomioon ottavaan hoitajaan.

Lapsissa, jotka ovat eläneet vailla pysyvää kiintymyssuhdetta yhteen hoitajaan, on todettu valikoimattomuutta ihmissuhteissa: lasten suhteet muihin ihmisiin muodostuvat vähemmän vahvoiksi ja valikoiviksi kuin turvallisesti kiintyneillä lapsilla (Rutter & Sroufe 2000). Kiintymyssuhde voi tietysti jäädä turvattomaksi myös silloin, kun lapsella on pysyvä suhde huoltajaansa. Puutteellinen kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä on ollut yhteydessä esimerkiksi lapsen kaltoinkohteluun (Crittenden 1998; Sroufe ym. 1999). Kiintymyssuhteen häiriöt voivat myös siirtyä sukupolvesta toiseen siten, että turvattomasti itse lapsena hoitajaansa kiintynyt ei kykene myöhemmin luomaan hyvää kiintymyssuhdetta omiin lapsiinsa (Kretchmar & Jacobvitz 2002).

Vanhempien päihde-, mielenterveys- ja rikollisuusongelmat

Pitkittäistutkimuksissa vanhempien rikollisuus, epäsosiaalisuus, mielenterveysongelmat ja päihteidenkäyttö ovat ennustaneet lasten myöhempää rikollisuutta (Farrington 2005; Loeber & Farrington 2001). Lapsen kaltoinkohtelua, käytösongelmia ja myöhempää rikollisuutta ennustavat ja niihin yhteydessä olevat vanhempien ominaisuudet ovat tutkimusten perusteella samankaltaisia. Tämä on ymmärrettävää, koska lapsen kaltoinkohtelu puolestaan on yhteydessä rikolliseen kehitykseen. Sekä kaltoinkohdeltujen lasten että rikoksentekijöiden vanhemmat ovat usein kokeneet itse väkivaltaa ja muuta kaltoinkohtelua perheissään (Egeland 1993; Kaufman & Zigler 1987). Samanlaisia tuloksia on saatu myös Suomessa (Haapasalo 2000a; Haapasalo & Aaltonen 1999).

Kova kasvatus, ruumiillinen kuritus, lapseen kohdistettu aggressio ja kaltoinkohtelu jatkuvat usein ylisukupolvisesti, joten ensimmäisen sukupolven heikot kasvatuskäytännöt muokkaavat toisen sukupolven omiin lapsiinsa koh-

distamaa kasvatusta (Serbin & Karp 2004). Samoin vanhempien omat lapsuuden käytösongelmat ennustavat heidän lastensa käytösongelmia. Tällä tavoin rikollisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen riskitekijät kulkevat ikään kuin isältä pojalle. Rikollisuuden ylisukupolvisuus on tutkimuksissa vahvistettu (esim. McCord 1999). Suomalaistutkimuksessa 24 prosenttia nuorten omaisuusrikoksista tuomittujen ja 19 prosenttia väkivaltarikoksesta tuomittujen miesten isistä oli saanut rikostuomion, ja äitien luvut olivat 3 ja 7 prosenttia (Haapasalo & Hämäläinen 1996). Ylisukupolvisuus välittyy heikkojen kasvatuskäytäntöjen ja vanhemmuuden ongelmien kautta. Ei siis ole yllättävää, että osalla rikoksentekijöiden vanhemmista on epäsosiaalista käyttäytymistä ja rikostuomioita. Rikollisuutta on usein monilla perheenjäsenillä samassa perheessä, mutta isän rikospidätykset ovat pitkittäistutkimuksissa ennustaneet parhaiten pojan rikollisuutta (Farrington ym. 2001).

Vanhemman mielenterveysongelmat, esimerkiksi masennus, ennustivat yli 4 300 perhettä käsittäneessä aineistossa lapsen kaltoinkohtelua (Dixon ym. 2005). Kaksi muuta tärkeintä ennustavaa tekijää olivat vanhemman alle 21 vuoden ikä ja asuminen väkivaltaisen kumppanin kanssa. Masentuneiden vanhempien on todettu suhtautuvan lapseensa kielteisemmin ja reagoivan heikommin lapsen tarpeisiin terveisiin vanhempiin verrattuna (Nolen-Hoeksema ym. 1995). Äidin depressiivinen oireilu lapsen varhaisten vuosien aikana on ollut yhteydessä lapsen käytösongelmien korkeaan tasoon 2-vuotiaana (Shaw ym. 2003). Vanhempien depressio on myös vaikuttanut lapsen pahoinpitelyn jatkumiseen ylisukupolvisesti (Pears & Capaldi 2001).

Tutkimustuloksia tulkittaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että depressiiviset vanhemmat voivat arvioida lapsensa käyttäytymisen todellista ongelmallisemmaksi, jos heidän suhtautumisensa lapseen on kielteinen tai hyljeksivä. Sama koskee vanhempien lapsistaan tekemiä temperamenttiarvioita. Psykkisistä ongelmista kärsivät, masentuneet, vihamieliset ja hyljeksivät vanhemmat voivat pitää lastaan vaikeana, ärtyisanä, kiukuttelevana ja vaativana helpommin kuin vanhemmat, joilla psyykkisiä ongelmia ei ole. Kielteiset havainnot voivat johtaa siihen, että vanhempi välttelee lasta, ei kiinnitä tähän huomiota tai kohtelee tätä kaltoin. Tämä puolestaan heijastuu lapsen käyttäytymiseen, joka muuttuu vähitellen ongelmalliseksi. Noidankehä vahvistuu, ja tuloksena on pysyvämpiä käytösongelmia. Tuoreet tutkimukset näyttäisivät kuitenkin osoittavan, että äidin masennuksen yhteys lapsen antisosiaalisuuteen on todellinen. Äidin depressio lapsen viiden ensimmäisen ikävuoden aikana on ennustanut lapsen antisosiaalista oireilua 7-vuotiaana, mutta osa yhteydestä selittyi äidin antisosiaalisuudella, ja äitien antisosiaalisuuden ja depression

yhdistyminen oli lasten antisosiaalisen kehityksen kannalta suurin riskitekijä (Kim-Cohen ym. 2005).

Isän alkoholismi liittyneenä epäsosiaaliseen käyttäytymiseen on ollut yhteydessä poikien alkoholismiin ja rikollisuuteen (McCord 1999). Vanhempien päihteidenkäyttö on myös lapsen kaltoinkohtelun riskitekijä (Milner 1998), joten vanhempien päihdeongelmien ja lapsen rikollisuuden yhteyden välittävänä mekanismina voi olla lapsen pahoinpitely tai laiminlyönti. Suomalaistutkimuksessa 50 prosentilla omaisuusrikoksista tuomittujen ja 58 prosentilla väkivaltarikoksista tuomittujen miesten isistä oli todistettavasti ollut alkoholiongelmaa, ja äitien luvut olivat nekin korkeita, 45 ja 41 prosenttia (Haapasalo & Hämäläinen 1996). Alkoholisti-isien lapsilla ei tutkimuksissa ole todettu muita enemmän antisosialisuutta (Pollock ym. 1990), mutta jos vanhempien alkoholismiin yhdistyy antisosialisuus, lapsilla on enemmän käytösongelmia kuin muilla alkoholistiperheiden lapsilla (Puttler ym. 1998).

Vanhemmuus

Heikot kasvatuskäytännöt

Ylisukupolvisuus. Varhaisten käytösongelmien ja myöhemmän rikollisen käyttäytymisen kehityksessä vanhempien kasvatuskäytännöt ovat useiden tutkimusten perusteella erittäin tärkeitä. Heikon vanhemmuuden ja kasvatuksen kautta epäsosiaalisen ja rikollisen kehityksen riskitekijät siirtyvät sukupolvesta toiseen. Vanhemmuuden ja kasvatuksen ongelmia ovat ennakoineet vanhempien omat lapsuuden kaltoinkohtelukokemukset, käytösongelmat ja varhain alkanut rikollisuus (Capaldi ym. 2003; Conger ym. 2003). Lapsena omien kasvattajiensa taholta huonoa kohtelua kokeneet vanhemmat ovat siten erilaisten kehityspolkujen seurauksena kehittyneet aikuisiksi, jotka ovat alttiita kohtelemaan lapsiaan huonosti. Isien varhainen antisosiaalinen käyttäytyminen ennustaa yleensä vahvemmin lapsen aggressiivisuutta kuin äidin antisosialisuus, mutta äitien kovat ja aggressiiviset kasvatuskäytännöt ovat ennustaneet vahvasti lapsen aggressiivisuutta ylisukupolvisissa tutkimuksissa siten, että kasvatuskäytännöt välittävät äitien lapsuudenkokemusten ja heidän lastensa käytösongelmien välistä yhteyttä (ks. Serbin & Karp 2004). Koska aggressiiviset yksilöt usein valitsevat kumppanin, jolla on samankaltaisia ongelmia ihmissuhteissa (Quinton ym. 1993), lapset voivat joutua kokemaan huonoa kohtelua kummankin vanhemman taholta.

Turvaton kiintymyssuhde, kovat kasvatuskäytännöt ja lapsen kaltoinkohtelu voivat välittyä ylisukupolvisesti. Kaksi tai kolme sukupolvea kattaneissa pitkittäistutkimuksissa on todettu kovien kasvatuskäytäntöjen ja lapsen kaltoinkohtelun siirtyvän sukupolvelta toiselle siten, että vanhemman kova kuri, vihamielisyys ja aggressiivisuus lasta kohtaan on ollut yhteydessä samanlaisiin kasvatuskäytäntöihin lapsen myöhemmässä omassa vanhemmuudessa (Conger ym. 2003; Pears & Capaldi 2001).

Autoritaarinen, kova ja rankaiseva kuri. Ehkä selkeimmin ulospäinsuuntautuneet käytösongelmat (aggressiivisuus, uhmakkuus, ylivilkkaus, impulsiivisuus, valehtelu ym.) ovat olleet yhteydessä kovaa kuria ja rangaistuksia korostavaan kasvatukseen, epäjohtonmukaisuuteen, vihamielisyyteen ja hyljeksivyyteen ja vanhempien valvonnan ja emotionaalisen tuen vähäisyyteen (Loeber ym. 1998). Lapsen kova kuritus ja rankaiseminen ja lapsen valvonnan laiminlyönti ovat olleet yhteydessä lapsen aggressiivisuuteen 6–12-vuotiaana (Haapasalo & Tremblay 1994) ja rikoksiin 10–16-vuotiaana (Loeber ym. 1998). Heikkojen kasvatuskäytäntöjen ääripäässä on lapsen pahoinpitely ja laiminlyönti. Pieneen lapseen kohdistuvat toistuvat hylkäämiset, hyljeksintä, pahoinpitely ja laiminlyönti voivat tuottaa kiintymyssuhdehäiriön, joka voi näkyä kyvyttömyytenä solmia läheisiä ihmissuhteita, empatian puutteena, ihmissuhteiden pinnallisuutena ja helppona korvattavuutena ja äärimmäisenä riippuvuutena tai erillisyytenä suhteessa toisiin ihmisiin (Kagan 2004). Laiminlyöty, pahoinpidelty tai hyljeksitty lapsi on oppinut, että hänen hoitajansa voi olla arvaamattomalla tavalla rankaiseva, vetäytyvä ja välinpitämätön. Tällainen lapsi ei voi luottavaisesti turvautua hoitajaansa saadakseen lohtua ja huolenpitoa, vaan hän oppii lähestymään vanhempaansa epävarmasti tai välttämään kontaktia.

Tutkimuksissa on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, millä tavoin heikot kasvatuskäytännöt tuottavat myöhempiä käytösongelmia ja lopulta rikollista käyttäytymistä. Osa selitysmalleista on painottanut lapsen varhaisten temperamenttipiirteiden ja vanhempien kasvatuskäytäntöjen vuorovaikutusta käytösongelmien kehityksessä. Temperamentilla tarkoitetaan vauvojen yksilöllisiä eroja reaktiivisuudessa, ja usein esimerkiksi pelottomuutta, aktiivisuutta ja elämishakuisuutta on pidetty temperamenttieroihin perustuvina piirteinä. Esimerkiksi pelottomuus – pelokkuus on piirreulottuvuus, joka kuvaa lapsen alttiutta joko lähestyä tai välttää uusia tilanteita. Peloton lapsi lähestyy uusia ihmisiä ja tilanteita helpommin ja kokee silloin vähäisempää stressiä kuin pelokas lapsi (Kagan & Snidman 1999). Pelottomuudella ja siihen liittyvällä alhaisella autonomisen hermoston herkkyydellä on ollut yhteyksiä käytöson-

gelmiin ja myöhempään rikollisuuteen (Raine 2002). Samoin lapsen vihamielinen kasvuympäristö yhdessä geneettisten tekijöiden kanssa voi suomalaistutkimusten mukaan johtaa aikuisena riskialttiiseen elämyshakuisuuteen, jonka sosiaaliset seuraukset ovat kielteisiä (Keltikangas-Järvinen ym. 2004).

Temperamenttipiirteitä on pidetty geneettisesti välittyvinä tekijöinä, jotka voivat osaltaan selittää myös käytösongelmien, epäsosiaalisen käyttäytymisen ja rikollisuuden välittymistä seuraavaan sukupolveen, kun esimerkiksi vanhempien impulsiiviset piirteet periytyvät heidän lapsilleen (ks. Moffitt ym. 1996; Caspi ym. 2002). Temperamenttimalleissa oletetaan, että lapsen vaikeat temperamenttipiirteet, esimerkiksi herkkä ärtyvyys tai negatiivinen mieliala, herättävät vanhemmassa kielteisiä tunteita, jotka johtavat vihamielisiin reaktioihin ja rankaisevuuteen lasta kohtaan. Nämä heikot kasvatuskäytännöt puolestaan lisäävät lapsen kielteisiä reaktioita ja johtavat vähitellen lisääntyviin käytösongelmiin, joita vanhempi edelleen yrittää hallita kovalla ja rankaisevalla kasvatuksella tai vetäytymällä hankalista tilanteista lapsen kanssa. Lapsen temperamentin merkitystä korostavat tutkijat katsovat, että temperamentiltään rohkeat lapset sietävät rajoittavampaa kasvatusta. Temperamenttiltaan ujommat ja pelokkaammat lapset kaipaavat kasvatusta, jossa ei ole liikaa pakkoa tai rajoituksia.

Temperamenttipiirteiden arviointi on kuitenkin hankalaa, sillä vanhemman havainnot lapsensa ”vaikeudesta” eivät välttämättä ole luotettavia. Esimerkiksi pahoinpitelevien vanhempien on todettu havaitsevan lapsensa käyttäytymisen muita vanhempien kielteisemmässä valossa ja arvioivan lapsiaan kielteisemmin kuin ulkopuoliset havainnoitsijat (ks. Milner 1998). Kyse ei aina ole vauvan ”vaikeasta temperamentista” vaan vanhemman vääristyneistä ja negatiivisista havainnoista. Vaikka temperamenttipiirteet olisivat ulkopuolisenkin havainnoitsijan luotettavasti arvioitavissa, hyvillä kasvatuskäytännöillä voidaan ehkäistä epäsuotuisaa kehitystä. Jos hyvät kasvatuskäytännöt voivat suojata lasta antisosiaaliselta ja rikolliselta kehitykseltä, voidaankin väittää, että kasvatuskäytännöillä on lapsen kehityksen kannalta ehdottomasti suurempi merkitys kuin oletetuilla temperamenttipiirteillä.

Aggressiivisuuden tai impulsiivisuuden kaltaiset käyttäytymispiirteet voivat olla näkyvissä lapsessa jo niinkin varhain kuin 3-vuotiaana ja ennustaa epäsosiaalista käyttäytymistä kouluiässä. Lapsen kontrolloimaton, impulsiivinen käyttäytyminen 3-vuotiaana havainnoinnin avulla arvioituna on ennustanut antisosiaalista persoonallisuutta, rikosten uusimista ja väkivaltaisia rikoksia 21-vuotiaana (Caspi ym. 1996). Yleensä lapsen aggressiivinen käyttäytyminen aluksi varhaislapsuudessa lisääntyy noin 2-vuotiaaksi, kun lapsi oppii ilmai-

semaan suuttumuksen tunteitaan, ja vähenee sen jälkeen kasvatuksen ansiosta (Tremblay 2000). Aggressiivisen käyttäytymisen kehityksen kannalta on tärkeää, miten kasvattajat suhtautuvat lapsen aggressiivisuuteen. Jos lapsen uhmaan, tottelemattomuuteen ja aggressiiviseen käytökseen vastataan käyttämällä kasvatuksessa väkivaltaa ja kovaa kuria, lapsen aggressiivisuutta vahvistetaan antamalla aggressiivisia malleja. Esimerkiksi ruumiillinen kuritus on ollut yhteydessä lapsen myöhempään rikollisuuteen, ylivilkkauteen ja impulsiivisuutena ilmeneviin tarkkaavuusongelmiin, päihteidenkäyttöön, aggressiivisuuteen ja muihin käytösongelmiin (ks. Kalb & Loeber 2003). Lapsi voi lyhytaikaisesti mukautua ja totella, mutta hän ei sisäistä aggressiivisen kasvattajan viestejä, koska ne herättävät hänessä vihaa ja pelkoa.

Jos sen sijaan kasvattaja käyttää ohjaavaa, lapsen kanssa keskustelemiseen ja järkeilyyn perustuvaa otetta ja suhtautuu lapsen tunteisiin empaattisesti, lapsella on paremmat edellytykset sanallistaa tunteitaan ja sisäistää vanhempiensa ohjeita ja normeja osaksi omaatuntoaan. Siten lapsen oma tunteiden ja käyttäytymisen hallinta paranee, ja prososiaaliset taidot, esimerkiksi empatia ja omatunto, kehittyvät. Samalla aggressiivisen ja antisosiaalisen käyttäytymisen riski pienenee.

Myös muiden käytösongelmien jatkumiseen voidaan ratkaisevasti vaikuttaa kasvatuskäytännöillä. Monet alle kouluikäiset voivat esimerkiksi valehdella halutessaan paeta hankalasta tilanteesta tai välttää rangaistuksen. Valehtelua ruokkivat lapsen odotukset siitä, että valehtelemalla voi välttää ikäviä seurauksia, kuten vanhemman antamia rangaistuksia. Kasvatuksessaan runsaasti rangaistuksia käyttävät vanhemmat voivat siten tahtomattaan vahvistaa lapsen alttiutta valehdella, jolloin satunnaisista valheista voi vähitellen kehittyä tottumus valehdella monenlaisissa tilanteissa. Jos lapsi on oppinut, että pienimmänkin rikkeen paljastumisesta seuraa ankara rangaistus, hän voi mieluummin varmuuden vuoksi valehdella kuin puhua totta.

Käytösongelmista kärsivillä lapsilla ilmenee usein valehtelua, jonka tavoitteena on huijata toisia tai saada itselle jotakin etua. Valehtelu voi siten kehittyä viattomasta hankalan tilanteen välttelystä tietoisempaan, omaa etua tavoittelevaan valehteluun, jos kasvatuskäytännöt ovat vahvistaneet antisosiaalista kehitystä. Loeber (ks. Loeber & Farrington 2001) on kuvannut valehtelua yhtenä käyttäytymismuotona alle 15-vuotiaana alkavalla antisosiaalisuuden kehityksellä, jossa aluksi ilmenee vähäisempää näpistelyä ja valehtelua, sitten omaisuuden tuhoamista (ilkivaltaa, tulien sytyttelyä) ja lopulta vakavampaa rikollisuutta (petoksia, varkauksia).

Valvonnan puuttuminen. Lapsen tekemisten valvomatta jättäminen voi myötävaikuttaa epäsosiaaliseen ja rikolliseen kehitykseen (ks. Patterson ym. 1992). Valvonnan puutteet merkitsevät usein sitä, että lapsi voi mennä ja tulla omien halujensa mukaan, kokeilla normienvastaista toimintaa ja liikkua epäsosiaalisessa seurassa ilman vanhempien ohjausta. Äärimmillään valvonnan puutteellisuus lähenee lapsen laiminlyöntiä, jolla myös on todettu olevan yhteyksiä sekä vakaviin käytösongelmiin kouluiässä (Erickson & Egeland 1996) että nuoruuden ja aikuisiän rikollisuuteen (Widom 1989; Widom & White 1997). Valvonnan puutteellisuuteen voivat vaikuttaa vanhempien omat ongelmat. Päihde- tai mielenterveysongelmista kärsivät vanhemmat eivät ehkä jaksa kiinnittää lapseensa riittävästi huomiota, jolloin vuorovaikutus lapsen kanssa jää vähäiseksi ja lapsesta huolehditaan vain satunnaisesti.

Hyljeksivä kasvatus. On sanottu, että ei-kenenkään-lapsesta tulee kaikkien painajainen (Kagan 2004). Vanhempien lapseen kohdistama hyljeksintä on tutkimuksissa ennustanut lapsen käytösongelmien jatkumista 2–8-vuotiaana (Shaw ym. 2003). Äidin vähäinen reagoivuus lapsen tarpeisiin on ollut yhteydessä jo 3-vuotiaana lapsella todettuihin ulospäinsuuntautuviin käytösongelmiin (Shaw ym. 1994). Hyljeksintä voi olla passiivista reagoimattomuutta, jolloin vanhempi ei vastaa lapsen fyysisiin tai emotionaalisiin tarpeisiin taroituksenmukaisesti esimerkiksi yrittämällä tulkita tämän viestejä tai auttamalla tätä tunteiden säätelyssä. Hyljeksintä voi olla myös aktiivista ja avointa vihamielistä vanhemmuutta, jolloin lasta kohtaan käyttäydytään aggressiivisesti, kylmästi, ankarasti ja kriittisesti. Esimerkiksi Shaw'n ym. (2003) tutkimuksessa hyljeksintää arvioitiin sanallisen/fyysisen hyväksynnän puuttumisella, lapsen kritisoimisella, vihamielisyydellä, lämpimien tunneilmaisujen puuttumisella ja rankaisevuudella. Lisäksi havainnoitiin, reagoiko vanhempi lapsen tottelemattomuuteen ja hätään vihamielisesti. Vanhempien hyljeksivä suhtautuminen on ennustanut lapsen myöhempää rikollisuutta ja epäsosiaalista käyttäytymistä (Loeber & Stouthamer-Loeber 1986). Suomalaisaineistossa nuorten miesvankien omaa kasvatustaan koskevista vastauksista nousi esiin ulottuvuuksia, jotka kuvasivat äidin ja isän hyljeksintää (Haapasalo 2001).

Lapsen kaltoinkohtelu

Pahoinpidellyt lapset aikuisina. Nuorten ja aikuisten rikoksenteijöiden lapsena kokemasta kaltoinkohtelusta on saatu runsaasti tutkimustietoa. Widom (1989) selvitti, moniko lapsena pahoinpidellystä tai laiminlyödyistä 908 lapses-

ta oli 20 vuotta myöhemmin joutunut rikosrekisteriin. Vertailuryhmässä oli 667 lasta, joiden kaltoinkohtelusta ei ollut ainakaan virallisia merkintöjä. Tulokset osoittivat, että noin 29 prosenttia kaltoinkohdelluista ja 21 prosenttia vertailuryhmästä oli 16–32-vuotiaana saanut rikosrekisterin. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Rikosten laatuun vaikutti sukupuoli, sillä miesten joukossa 15 prosenttia tutkimus- ja 10 prosenttia vertailuryhmästä oli tuomittu väkivaltarikoksista mutta naisilla tutkimus- ja vertailuryhmän välillä ei ollut merkitsevää eroa (2 vs. 2 prosenttia). Valtaosa kummastakin ryhmästä säästyi siis rikosrekisteriltä, mutta suurempi osa kaltoinkohdelluista kuin vertailuryhmästä oli kuitenkin tuomittu rikoksista nuorena tai aikuisena. Onkin arvioitu, että noin 20 prosenttia lapsena pahoinpitelyä kokeneista tekee myöhemmin elämässään rikoksia (Lewis ym. 1989).

Vaikka lapsena pahoinpidellyt tai laiminlyödyt henkilöt eivät olisi joutuneet rikosrekisteriin, heillä saattoi olla muita ongelmia enemmän kuin vertailuryhmällä. Widomin ja Whiten (1997) tutkimuksessa suurin osa lapsena kaltoinkohdelluista naisista ja miehistä kärsi aikuisena alkoholi- tai huumeriippuvuudesta tai päihteidenkäytöstä. Kaltoinkohdellut lapset kärsivät muita useammin aikuisena myös masennuksesta ja saavat antisosiaalisen persoonallisuuden diagnoosin (Horwitz ym. 2001). Antisosiaalinen persoonallisuus voi puolestaan olla välittävä tekijä lapsuuden kaltoinkohtelun ja aikuisiän parisuhdeväkivallan välillä (White & Widom 2003).

Osa kaltoinkohdelluista myös selviytyi aikuisiän ongelmilta. McGloinin ja Widomin (2001) tutkimuksessa 338:sta lapsena pahoinpidellystä tai laiminlyödyistä henkilöstä 22 prosenttia arvioitiin aikuisiässä selviytyjiksi. Vertailuryhmässä selviytyjiä oli 41 prosenttia. Naisilla selviytyminen oli yleisempää kuin miehillä. Selviytyjinä tutkimuksessa pidettiin henkilöitä, jotka olivat työssä, eivät olleet asunnottomia, olivat käyneet koulunsa loppuun eivätkä kärsineet päihde-, mielenterveys-, väkivalta- tai rikollisuusongelmista. Kriteerit ovat osin rakenteellisia, joten niihin eivät vaikuta pelkästään yksilökehityksen tekijät.

Pitkittäistutkimuksia kaltoinkohtelun ja myöhemmän rikollisuuden yhteyksistä on tehty vähemmän. Stouthamer-Loeber, Loeber, Homish ja Wei (2001) tutkivat Pittsburgh Youth Study -tutkimuksessa 250:n korkean rikollisuusrisikin ryhmään kuuluvan pojan ja vertailupoikien kaltoinkohtelukokemuksia lastensuojelun asiakirjoista ja keräsivät heistä nuorisotuomioistuimen rikosrekisteritiedot. Kaltoinkohtelusta 40 prosenttia oli tapahtunut alle 6-vuotiaana ja 70 prosenttia alle 11-vuotiaana, joten se edelsi selkeästi rikollisen käyttäytymisen alkamista. Viranomaisten rekisteröimä kaltoinkohtelu lapsena oli yhteydessä

etenkin vanhempien ja nuorten itse ilmoitettuihin väkivaltaisiin tekoihin. Sen sijaan kaltoinkohtelu ei ollut yhteydessä vanhempien ja nuorten itsensä ilmoittamiin omaisuusrikoksiin. Riski joutua tekemisiin nuoriso-oikeuden kanssa oli kaltoinkohdelluilla kaksi kertaa suurempi kuin vertailuryhmässä.

Aikuisten muistot lapsuuden kaltoinkohtelusta. Rikoksentekijöiden lapsuuden väkivaltakokemuksia koskeneet retrospektiiviset (oman lapsuuden muisteleminen perustuvat) poikkileikkaustutkimukset ovat osoittaneet, että enemmistö nuorista (Lewis ym. 1989, 1994) ja aikuisista rikoksentekijöistä (Weeks & Widom 1998; Haapasalo & Hämäläinen 1996; Haapasalo 2002) on kokenut lapsena väkivaltaa. Esimerkiksi suomalaisessa miesvankien aineistossa noin 80–90 prosenttia oli haastattelu- ja asiakirjatietojen perusteella kokenut fyysistä väkivaltaa alle 15-vuotiaana syntymäperheessään (Haapasalo & Hämäläinen 1996). Vangeista 67 prosenttia oli lapsuusvuosien asiakirjatietojen perusteella myös hyljeksittyjä perheessään (ks. Haapasalo 2002). Vanhempien oma lapsuuden pahoinpitely ennustaa sitä, pahoinpitelevätkö he omia lapsiaan (Pears & Capaldi 2001). On arvioitu, että noin kolmannes itse lapsena väkivaltaa kokeneista pahoinpitelee myöhemmin omia lapsiaan (Kaufman & Zigler 1987; Oliver 1993). Kymmenen pahoinpitelyn ylisukupolvisuutta selvittäneen tutkimuksen analyysissa useimmat tulokset vahvistivat oletusta ylisukupolvisuudesta (Ertem ym. 2000). Yhtä merkittävää on huomata, että noin 70 prosentista pahoinpidellyistä lapsista ei tule pahoinpiteleviä aikuisia.

Tutkimuksessa, jossa seurattiin yli 1 200 henkilöä syntymästä aikuisuuteen, altistuminen vanhempien parisuhdeväkivallalle oli yhteydessä myöhempiin käytösongelmiin, päihdeongelmiin ja rikoksiin (Fergusson & Horwood 1998). Nuorisorikollisuutta, päihteidenkäyttöä ja mielenterveysongelmia (mm. käytösongelmia, ahdistuneisuutta, masennusta, itsetuhoisuutta) oli muita enemmän myös niillä nuorilla, joita kertomansa mukaan oli lapsena pahoinpidelty esimerkiksi lyömällä nyrkein, hakkaamalla esinein, potkimalla tai kuristamalla (Fergusson & Lynskey 1997). Lisäksi lapsena seksuaalisesti hyväksikäytetyillä tytöillä oli muita enemmän seksuaalista riskikäyttäytymistä 14–18-vuotiaana (Fergusson ym. 1997).²

² Kuvatuissa tutkimuksissa väkivaltakokemukset liittyivät muihin perheongelmiin, joten väkivaltakokemusten itsenäistä osuutta lasten myöhemmissä sopeutumisvaikeuksissa on vaikea arvioida. Tutkimukset perustuivat 18-vuotiaiden nuorten muistikuviiin lapsuuden väkivaltakokemuksista, joten muistikuvat ovat voineet olla joiltakin osin epävarmoja. On todettu, että noin 40 prosenttia lapsena pahoinpidellyistä tai seksuaalisesti hyväksikäytetyistä ei tutkimuksissa muista tai paljasta kokemuksiaan (ks. Haapasalo, 2002).

Väkivallan näkeminen

Väkivallan kokemisen ohella myös perheväkivallan näkemisellä ja todistamisella on yhteyksiä lapsen käytösongelmiin ja myöhempään rikolliseen ja epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Perheväkivallan näkemiselle altistamista voidaan pitää lapsen kohdistuvan psykologisen väkivallan muotona, sillä väkivallan todistamisen seuraukset ovat ensisijaisesti psyykkisiä (ja stressin neurobiologisten seurausten myötä mahdollisesti myös fyysisiä).

Väkivallan kokemiselle ja näkemiselle on kummallekin ominaista se, että ne esiintyvät usein lapsen elämän kriittisissä kehitysvaiheissa, ovat kroonisia stressitekijöitä, vaikeuttavat lapsen luottamusta läheisiin ihmisiin, vähentävät lapsen saamaa emotionaalista tukea, tekevät kodin turvattomaksi paikaksi ja ovat uhka lapsen turvallisuudelle (Margolin 1998). Usein lapsen pahoinpitely ja muu kaltoinkohtelu on kytköksissä muihin perhevuorovaikutuksen häiriöihin, parisuhdevaikeuksiin ja vanhempien väliseen väkivaltaan. Tämä on ymmärrettävää, koska lastaan kaltoinkohtelevilla vanhemmilla on usein omia lapsuuden väkivaltakokemuksia, jotka puolestaan vaikuttavat heidän aikuissuhteidensa laatuun. Lapsuuden kaltoinkohtelukokemukset ovat yhteydessä vaikeuksiin ja ristiriitoihin aikuisiän parisuhteessa (esim. Lang ym. 2004). Väkivallan ylisukupolvisuus näyttää toteutuvan myös siten, että väkivaltaa itse lapsena kokeneet ajautuvat muita helpommin väkivaltaisiin parisuhteisiin. Samankaltaisuutta hakevan parinvalinnan takia lapsena kaltoinkohtelua kokeneet voivat hakeutua samoja asioita kokeneiden seuraan ja näin löytää kumppanin, jolla on alttius väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

Perheväkivallan todistaminen voi näkyä lapsessa ensin käytösongelmina. Väkivaltaa näkevä lapsi voi muuttua pelokkaaksi, vetäytyväksi ja masentuneeksi tai hänellä voi ilmetä ulospäinsuuntautuvia ongelmia, kuten aggressiivisuutta, hyperaktiivisuutta, levottomuutta tai keskittymisvaikeuksia. Puolison pahoinpitelemien äitien 6–18-vuotiailla lapsilla on esiintynyt enemmän sekä vetäytyvää että aggressiivista käyttäytymistä kuin niiden äitien lapsilla, joita kumppani ollut pahoinpidellyt (McFarlane ym. 2003). Vanhempien välisen väkivallan näkeminen on ennustanut myös oman lapsen pahoinpitelyä ja parisuhdeväkivaltaa (Heyman & Smith 2002) ja lisännyt riskiä aikuisiän päihdeongelmiin ja masennukseen (Dube ym. 2002). Tutkimuksessa, jossa seurattiin 543 lapsen otosta 20 vuoden ajan, käytöshäiriö, vanhempien välisen väkivallan näkeminen ja lapsuudessa koettu pahoinpitely ennustivat oman kumppanin väkivaltaista kohtelua aikuisiässä (Ehrensaft ym. 2003). Vanhempien väliselle väkivallalle altistuminen oli myös merkittävä riskitekijä parisuhdeväkivallan

uhriksi joutumiselle. Uudelleen uhriutuminen on lapsena väkivaltaa kokeneiden parissa tavallista.

Meta-analyysissään Kitzmann, Gaylord, Holt ja Kenny (2003) totesivat, että väkivaltaa perheissään todistaneiden lasten käytösongelmat eivät tutkimusten mukaan poikkeaa pahoinpitelyä kokeneiden lasten ja sekä väkivaltaa kokeneiden että nähneiden lasten ongelmista. Nähdyn väkivallan määrän ja lapsen psykososiaalisten ongelmien määrän välistä yhteyttä selvittäneet tutkimukset osoittivat, että noin 63 prosenttia väkivaltaa todistaneista lapsista voi huomomin kuin keskimäärin lapsi, joka ei ole todistanut perheväkivaltaa. Pelkästään väkivaltaa todistaneita lapsia on tosin tutkittu vähemmän kuin väkivaltaa kokeneita lapsia.³

On myös otettava huomioon nähdyn ja koetun väkivallan vakavuus ja toistuvuus, koska lapsen käytösoireiden määrä ja myöhempi epäsosiaalinen käyttäytyminen ovat todennäköisesti yhteydessä myös väkivaltakokemusten määrään ja laatuun. Myös lapsen ikä vaikuttaa siihen, miten väkivalta vaikuttaa. Perheväkivallan näkemisellä voi olla erityisen suuri vaikutus alle kouluikäisiin, koska lapsen kyky tunne-elämän säätelyyn kehittyy varhaislapsuudessa (Yates ym. 2003). Väkivaltaa näkevä pieni lapsi voi olla kauhun vallassa, kärsiä uni- ja syömisvaikeuksista, oireilla somaattisesti ja taantua varhaisempiin kehitysvaiheisiin. Kiintymyssuhde vanhempiin voi häiriintyä. Pojilla on havaittu enemmän aggressiivisuutta ja raivokohtauksia väkivallan näkemisen seurauksena, kun taas tytöillä on useammin somaattisia oireita, vetäytymistä, lamaantumista ja takertuvaa käyttäytymistä (ks. Wolfe & Korsch 1994). Jos perheessä ristiriitoihin liittyy väkivaltaa, lapsi voi oppia, että suuttumuksen tunteet liittyvät väkivaltaan. Lisäksi hän saattaa yhdistää rakkauden ja kiintymyksen tunteet väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Väkivallan takia lapselle ei ehkä kehity riittävästi keinoja käsitellä vihan ja ahdistuksen kaltaisia kielteisiä tunteita ilman aggressiivista tai itsetuhoista käyttäytymistä. Tunteiden säätely sisäisen puheen ja itsensä rauhoittamisen kautta ei onnistu helposti, jos lapsi elää väkivallan keskellä. On havaittu, että hyvin riitaisista perheistä tulevat lapset reagoivat konflikteihin muita lapsia pelokkaammin, ahdistuneemmin ja aggressiivisemmin (Davies & Cummings 1994).

³ Lisäksi väkivallan näkemisen vaikutusten erottaminen pahoinpitelyn vaikutuksista voi olla mahdotonta. Perheissä, joissa ilmenee väkivaltaa, on myös yleisesti muita vaikeita ongelmia, jotka liittyvät sosioekonomisiin tekijöihin, vanhempien päihde-, mielenterveys- ja rikollisuusongelmiin sekä vanhemmuuden vaikeuksiin. Näiden tekijöiden vaikutusten seulominen väkivallan näkemisen ja kokemisen vaikutuksista voi niin ikään olla hankalaa. Vanhempien keskinäisen väkivallan ja lapsen pahoinpitelyn yhteys on vahvempi, jos perheen elämässä on paljon stressitekijöitä (Margolin & Gordis 2003).

Väkivallan kokemukset ovat tavallisesti myös traumaattisia kokemuksia, joihin liittyy omaan terveyteen ja jopa henkeen liittyvää uhkaa ja voimakkaita pelon, kauhun ja avuttomuuden tunteita (ks. Briere 1996; Carlson ym. 1997). Traumaattiset kokemukset tuottavat traumaperäisen stressin oireita, jotka hoitamattomina voivat muuttua kroonisiksi. Väkivaltaa kokeneelle ja nähneelle lapselle voi kehittyä traumaperäisiä stressioireita, joilla on myös vaikutuksia keskushermoston välittäjäaineisiin, stressihormonitasoihin ja aivojen rakenteiden kehitykseen (DeBellis & Thomas 2003). Pahimmassa tapauksessa seurauksena voi olla neurobiologisia muutoksia ja aivojen kehityshäiriö.

Traumaattisen väkivallan seurauksena lapsi voi traumatisoitua esimerkiksi siten, että hän toistaa omassa käyttäytymisessään traumaan liittyviä ajatuksia, tunteita ja toimintaa. Väkivaltaa kokenut tai nähnyt lapsi ei luota muihin ihmisiin, vaan alkaa tarkkailla ympäristöään vaaran merkkien varalta ylivalppaasti ja tulkitsee helposti toisten ihmisten käyttäytymisen uhkaavaksi ja hyökkääväksi. Silloin seurauksena voi olla voimakasta vihaa tai aggressiivisuutta. Lapsi voi myös pyrkiä välttelemään traumaan liittyviä ihmisiä, tilanteita, ajatuksia ja tunteita, jolloin seurauksena voi olla vetäytymistä, tunteiden turtumista ja myöhemmin muunlaista ahdistavien tunteiden ja ajatusten välttämistä esimerkiksi päihteitä käyttämällä. Monet väkivaltaa kokeneet lapset ovatkin ilottomia ja itkuttomia ikään kuin he suojautuisivat ympäristöltä välttämällä tunneilmaisuja. Väkivalta voi aiheuttaa myös ylivireysoireita, jolloin lapsi voi reagoida ylivalppaasti traumasta muistuttaviin ärsykkeisiin ja kärsiä uni- ja keskittymisvaikeuksista. Väkivalta vääristää myös lapsen käsitystä itsestään, jolloin lapsi voi tuntea itsensä inhottavaksi, arvottomaksi ja huonoa kohtelua ansaitseväksi. Väkivaltaa paljon nähneillä lapsilla avuttomuuden ja kyvyttömyyden tunteet voivat lisääntyä, kun he eivät kykene vaikuttamaan vanhempien välisiin riitoihin eikä niiden loppumiseen. Lapsi voi myös syyttää itseään vanhempien riidoista tai pyrkiä ottamaan niistä vastuuta. Varsinkin hyvin pieni lapsi saattaa kokea, että vanhempien aggressiivisuus johtuu hänestä. Lapsuuden väkivaltakokemusten seurauksena lapsi voi traumatisoitua ja jatkaa väkivallan kierrettä.

Millaiset tekijät suojaavat epäsosiaaliselta ja rikolliselta kehitykseltä?

Kuvassa 1 esitetään kokoavasti rikollisen kehityksen eritasoiset riskitekijät. Riskitekijöistä huolimatta suurin osa lapsista selviytyy eikä kehity antisosiaalisuuteen suuntaan. Selviytyjien kohdalla kyse voi olla siitä, että heihin kohdistuva riskitekijä on ollut lievempi, esiintynyt harvemmin, myöhemmin tai erilaisessa kehitysvaiheessa kuin lapsilla, jotka kehittyvät rikoksentekijöiksi. Esimerkiksi kaltoinkohtelun muoto, kesto, toistuvuus, uhrin suhde tekijään (vieras/läheinen), uhrin ikä, aikaisemmat traumat ja traumaa edeltänyt psyykinen tila vaikuttavat siihen, millaisia seurauksia kaltoinkohtelulla on.

Kyse voi olla myös suojaavien tekijöiden vaikutuksesta. Rikollisen kehityksen riski- ja suojaavista tekijöistä on kertynyt melko paljon tietoa. Suurin osa tiedosta viittaa siihen, että ympäristötekijöillä on merkittävä osuus yksilön psyykkisten häiriöiden ja rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Sen sijaan vähemmän tietoa on niistä psykososiaalisista riski- ja suojaavista mekanismeista, joiden kautta riski- ja suojaavat tekijät tuottavat tiettyjä lopputuloksia, esimerkiksi rikollista käyttäytymistä (Rutter 2000). Esimerkiksi varhainen perheeseen kohdistuva interventio voi olla rikolliselta kehitykseltä suojaava tekijä, mutta suojaavaa mekanismia ei välttämättä tunneta, koska interventiotutkimuksissa testataan harvoin eri mekanismivaihtoehtoja. Intervention vaikutukset voivat myös riippua käytetyistä mittareista ja intervention elementtien (esim. kotikäyntien) määrän ja intervention kohteena olevan perheen ominaisuuksien (esim. ongelmien vaikeusasteen) monimutkaisesta vuorovaikutuksesta. Jotta tietyn intervention tehoavasta mekanismista voitaisiin tehdä varmoja päätelmiä, sitä olisi testattava monissa erilaisissa tilanteissa ja perheissä.

Epäsuotuisalta kehitykseltä suojaavat tekijät ja mekanismit voidaan jakaa ainakin kolmeen ryhmään:

1. Yksilölliset erot haavoittuvuudessa. Osa lapsista selviytyy paremmin kuin psykososiaalisista riskitekijöistä olisi voinut olettaa. Esimerkiksi Kim-Cohen, Moffitt, Caspi ja Taylor (2004) osoittivat kaksostutkimuksessaan, että perheen heikosta sosioekonomisesta taustasta huolimatta äidin kasvatuksessa osoittama lämpö, kodin virikkeet ja lasten myönteiset temperamentti- ja persoonallisuuspiirteet edistivät lasten suotuisaa kehitystä. Temperamentti- ja persoonallisuuspiirteistä esimerkiksi impulsiivisuus, elämyshakuisuus ja pelot-

tomuus ovat olleet yhteydessä antisosiaaliseen kehitykseen, kun taas vetäytyvyys, pelokkuus ja ujous voivat suojata rikolliselta kehitykseltä (ks. Tremblay & LeMarquand 2001). Myös yksilölliset erot autonomisen hermoston reagoitiherkkyudessa, keskushermoston välittäjäaineissa tai hormonijärjestelmän toiminnassa voivat selittää sitä, miksi toiset joutuvat rikolliselle polulle ja toiset eivät. On kuitenkin epäselvää, missä määrin neurobiologiset erot ovat pikemminkin seurauksia varhaisista ympäristön riskitekijöistä kuin syitä käyttäytymiseroihin. Yksilöllisiin haavoittuvuuksien eroihin voidaan lukea myös sukupuoli, sillä poikien riski antisosiaaliseen kehitykseen on tunnetusti tyttöjä suurempi. On esitetty, että rikoksia tekevien tyttöjen lapsuus on ongelmallisempi kuin rikoksia tekevien poikien; tytöillä väkivaltainen kehitys edellyttäisi siis vakavampia riskitekijöitä kuin pojilla (Herrera & McCloskey 2001).

2. Myönteiset, riskitekijöiden vaikutusta kompensoivat elämäntapahtumat. Tällaisia tapahtumia voivat olla esimerkiksi onnistuminen koulunkäynnissä, hyvän harrastuksen löytäminen tai terapeutin interventio (Rutter & Rutter 1993). Valitettavasti liian harva käytösongelman oireileva lapsi tai nuori saa ajoissa apua. Pittsburgh Youth Study -tutkimuksessa alle puolet vakavia ja toistuvia rikoksia tehneistä nuorista oli saanut apua mielenterveyden ammattilaisilta tai koulun henkilökunnalta (Stouthamer-Loeber & Loeber 2002). Suomalaisnuorten tilanne koulussa saatavan avun suhteen voi olla amerikkalaista parempi, sillä valtakunnallisen kouluterveyskyselyn mukaan yhdeksän kymmenestä peruskoulun yläluokkalaisesta kokee kouluterveydenhuollon saatavuuden hyväksi (ks. Luopa ym. 2005). Rikoksia tehneet nuoret voivat Suomessa saada psykiatrasta hoitoa ja kuntoutusta mm. lastensuojelu-, päihdehuolto- ja mielenterveyslain nojalla, mutta käytännössä suuri osa jäänee ilman asianmukaisia mielenterveyspalveluja. Esimerkiksi nuorisorangaistus- tai yhdyskuntapalvelulakien mahdollistamat lyhyet kurssit tai ohjelmat eivät voi korvata psykoterapiaa tai muuta riittävää psykiatrasta hoitoa.
3. Perheympäristöön sisältyvä suoja, kuten turvallinen ja pysyvä kiintymyssuhde, hyvät kasvatuskäytännöt ja hyvä vanhemmuus. Kiintymyssuhde voi syntyä myös muuhun läheiseen ihmiseen kuin vanhempaan. Esimerkiksi lastenkodin hoitaja, opettaja tai sukulainen voivat tarjota lapselle turvallista perustaa elämälle. Myös toveripiiri tai osallisuus yh-

teisössä, jossa antisosiaalista käyttäytymistä ei hyväksytä, on tärkeä. Turvallinen kasvuympäristö voi suojata epäsuotuisalta kehitykseltä silloinkin, kun lapsella on yksilöllisiä haavoittuvuustekijöitä ja useita traumakokemuksia tai kun hän on joutunut elämään ympäristössä, jossa on sosiaalisia ja taloudellisia riskitekijöitä.

Kehitykseen vaikuttavien tekijöiden jakaminen riski- ja suojaaviin tekijöihin ei ole yksinkertaista, sillä sama tekijä voi toisinaan merkitä kohonnutta riskiä ja toisinaan suojaa rikolliselta kehitykseltä. Lisäksi riski- ja suojaavat tekijät ovat mutkikkaita vuorovaikutussuhteissa, joten suojaavien mekanismien jäljittäminen vaatii hyvää tutkimusmetodologiaa ja useita tutkimuksia. Monet suojaavat tekijät ovat itse asiassa riskitekijän vastakohtia tai muodostavat jatkumon toisen pään. Esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu on antisosiaalisen kehityksen riskitekijä, kun taas kaltoinkohtelulta säästyminen muiden riskitekijöiden vallitessa voi olla suojaava tekijä. Riskitekijät eivät välttämättä ole myöskään spesifejä: sama riskitekijä voi ennustaa monenlaisia lopputuloksia, esimerkiksi joillakin yksilöillä rikollista kehitystä ja joillakin persoonallisuushäiriöitä. Esimerkiksi kaltoinkohtelu on paitsi rikollisen kehityksen myös persoonallisuushäiriöiden ja psyykkisten sairauksien riskitekijä.

Tieto riski- ja suojaavista tekijöistä on tärkeää tehokkaiden rikollista käyttäytymistä ehkäisevien ohjelmien kehittämiseksi. Ehkäisyohjelmien tulisi kohdentua keskeisiin riskitekijöihin, ajoittua lapsen varhaisvuosiin ja kestää riittävän pitkään. Pitkäkestoisuus tarkoittaisi sitä, että interventio jatkuisi mieluiten lapsen ensimmäisen viiden elinvuoden ajan. Kansainvälisissä tutkimuksissa (esim. Olds ym. 1998) on saatu hyviä tuloksia ohjelmilla, joissa riskiperheisiin on tehty lapsen syntymän jälkeen kotikäyntejä lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana. Suomessa hyvätasoinen neuvolaverkosto on vastannut vauvaperheisiin tehdyistä kotikäynneistä, joskin monilla paikkakunnilla neuvolatarkastuksia ja kotikäyntejä on karsittu kuntatalouden säästöjen nimissä. Säästöt eivät ehkä viime kädessä osoittaudukaan säästöiksi. Jos ehkäisevät toimet kohdistuvat vaikutuksiltaan yleiseen riskitekijään, samoilla toimilla voidaan parhaimmassa tapauksessa ehkäistä samanaikaisesti monia myöhempiä psykososiaalisia vaikeuksia.

Yhteiskunnalliset, kulttuuriset, taloudelliset ja historialliset tekijät

Perheen stressitekijät

Antisosiaalinen toveripiiri

Vanhempien päihde-, mielenterveys- ja rikollisuusongelmat

Heikko koulumenestys

Elämäntapahtumat

Heikot kasvatuskäytännöt

Lapsen kaltoinkohtelu

Vanhemman ja lapsen turvaton kiintymyssuhde

Lapsen temperamentti?

Raskausajan ja synnytyksen riskit

Kuvio 1 Lapsen rikollisen kehityksen riskitekijöitä

Yhteenveto

- Raskausajan ja syntymän jälkeisistä tekijöistä (1) äidin raskausajan ruokavalio, päihteidenkäyttö, tupakointi, sairaudet ja stressi, (2) neurologisiin ongelmiin johtavat synnytyskomplikaatiot ja (3) aivovammoihin johtava vauvan ravistelu voivat epäsuorasti myötävaikuttaa rikolliseen kehitykseen.
- Teinivanhemmuus on ollut yhteydessä lapsen kroonisiin käytösongelmiin ja myöhempään rikollisuuteen. Tämä ei tarkoita sitä, että vanhemman nuori kronologinen ikä sinänsä tuottaisi lapselle vaikeuksia vaan että teinivanhemmuus voi altistaa muille riskitekijöille.
- Vaikeat konfliktit perheessä ja vanhempien antisosiaalisuus ovat lapsen rikollisen kehityksen kannalta merkittävämpiä tekijöitä kuin perheen rikoutuminen eron myötä.
- Yksinhuoltajuus, perheen suuri koko ja köyhyys ovat olleet yhteydessä lasten käytösongelmiin ja rikollisuuteen, mutta yhteydet ovat epäsuoria ja selittyvät muilla tekijöillä, kuten vanhemmuuden stressillä.
- Rikoksentekijöillä on ollut useita huoltajien ja sijoituspaikkojen vaihdoksia lapsuutensa aikana. Toistuvat vaihdokset vaikeuttavat turvallisten kiintymyssuhteiden syntymistä.
- Vanhempien päihde-, mielenterveys- ja rikollisuusongelmat ennustavat lasten rikollista kehitystä, koska vanhempien ongelmat lisäävät riskiä lapsen huonoon kohteluun.
- Autoritaarinen, kovaa kuria ja rangaistuksia korostava kasvatusta on yhteydessä lapsen käytösongelmiin ja myöhempisiin rikoksiin.
- Lapsen hyljeksintä ja valvonnan puutteet kasvatuksessa voivat lisätä rikollisen kehityksen riskiä.
- Kaltoinkohdellut lapset tekevät aikuisena muita enemmän rikoksia.
- Kaltoinkohtelu on ylisukupolvista: noin kolmannes itse lapsena väkivaltaa kokeneista pahoinpitelee myöhemmin omia lapsiaan.
- Perheväkivallan todistaminen on yhteydessä lapsen käytösongelmiin. Väkivallan näkeminen ja kokeminen kietoutuvat usein toisiinsa, joten niiden itsenäisiä vaikutuksia lapsen epäsuotuisaan kehitykseen on vaikea tutkia.
- Lapsuuden väkivaltakokemusten seurauksena lapsi voi traumatisoitua ja jatkaa väkivallan kierrettä.
- Kaikista varhaisen kasvuympäristön riskitekijöille altistuneista lapsista ei tule rikoksentekijöitä.

- Lasta voivat suojata rikolliselta kehitykseltä yksilölliset ominaisuudet, hyvä kasvu ympäristö ja myönteiset elämäntapahtumat.
- Rikollisuuden ehkäisyohjelmien tulisi kohdentua rikollisen kehityksen varhaisiin riskitekijöihin ja kestää riittävän pitkään.

Lähteet

- Ackerman, Brian P., Brown, Eleanor & Izard, Carroll E. (2003) Continuity and change in levels of externalizing behaviour in school of children from economically disadvantaged families. *Child Development* 74(3), s. 694–709.
- Arsenault, Louise, Tremblay, Richard E., Boulerice, Bernard & Saucier, Jean-Francois (2002) Obstetrical complications and violent delinquency: Testing two developmental pathways. *Child Development* 73(2), s. 496–508.
- Barlow, Karen, Thompson, Elaine, Johnson, David & Minns, Robert A. (2004) The neurological outcome of non-accidental head injury. *Pediatric Rehabilitation* 7, s. 195–203.
- Briere, John (1996) A self-trauma model for treating adult survivors of severe child abuse. Teoksessa John Briere, Lucy Berliner, Josephine A. Bulkley, Carole Jenny & Theresa Reid (toim.) *The APSAC handbook on child maltreatment*. Thousand Oaks: Sage.
- Capaldi, Deborah M., Conger, Rand D., Hops, Hyman & Thornberry, Terence P. (2003) Introduction to special section on three-generation studies. *Journal of Abnormal Child Psychology* 31, s. 123–125.
- Capaldi, Deborah M. & Patterson, Gerald R. (1991) Relation of parental transitions to boys' adjustment problems. *Developmental Psychology* 27(3), s. 489–504.
- Carlson, Eve B., Furby, Lita, Armstrong, Judith & Shlaes, Jennifer (1997) A conceptual framework for the long-term psychological effects of traumatic childhood abuse. *Child Maltreatment* 2, s. 272–295.
- Caspi, Avshalom, Moffitt, Terrie, E., Newman, Denise L. & Silva, Phil A. (1996) Behavioural observations at age 3 years predict adult psychiatric disorders: longitudinal evidence from a birth cohort. *Archives of General Psychiatry* 53, s. 1033–1039.
- Conger, Rand D., Neppl, Tricia, Kim, Kee Jong & Scaramella, Laura (2003) Angry and aggressive behaviour across three generations: a prospective, longitudinal study of parents and children. *Journal of Abnormal Child Psychology* 31, s. 143–160.
- Conseur, Amy & Rivara, Frederick P. (1997) Maternal and perinatal risk factors for later delinquency. *Pediatrics* 99(6), s. 785–791.
- Crittenden, Patricia M. (1998) Dangerous behaviour and dangerous contexts: A 35-year perspective on research on the developmental effects of child physical abuse. Teoksessa Penelope K. Trickett & Cynthia J. Schellenbach (toim.) *Violence against children in the family and community*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Davies, Patrick T. & Cummings, E. Mark (1994) Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin* 116, s. 387–411.
- DeBellis, Michael D. & Thomas, L. A. (2003) Biologic findings of post-traumatic stress disorder and child maltreatment. *Current Psychiatric Reports* 5(2), s. 108–117.

- DiFranza, Joseph R., Aligne, C. Andrew & Weitzman, Michael (2004) Prenatal and postnatal environmental tobacco smoke exposure and children's health. *Pediatrics* 113(4 Suppl.), s. 1007–1015.
- Dimond, Claire & Butwell, Martin (2003) Children admitted to high security (special) hospital. *Criminal Behaviour and Mental Health* 13(4), s. 278–293.
- Dixon, Louise, Browne, Kevin & Hamilton-Giachritsis, Catherine (2005) Risk factors of parents abused as children: a mediational analysis of the intergenerational continuity of child maltreatment (Part I). *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 46(1), s. 47–57.
- Dube, Shanta R., Anda, Robert F., Felitti, Vincent J., Edwards, Valerie J. & Williamson, David F. (2002) Exposure to abuse, neglect, and household dysfunction among adults who witnessed intimate partner violence as children: implications for health and social services. *Violence & Victims* 17(1), s. 3–18.
- Duncan, Greg & Brooks-Gunn, Jeanne (2000) Family poverty, welfare reform, and child development. *Child Development* 71, s. 188–196.
- Duncan, Greg, Brooks-Gunn, Jeanne & Klebanov, Pamela (1994) Economic deprivation and early childhood development. *Child Development* 65(2), s. 296–318.
- Egeland, Byron (1993) A history of abuse is a major risk factor for abusing the next generation. Teoksessa Richard. J. Gelles & Donileen. R. Loseke (toim.) *Current controversies on family violence*. Newbury Park: Sage.
- Ehrensaft, Miriam K., Cohen, Patricia, Brown, Jocelyn, Smailes, Elizabeth, Chen, Henian & Johnson, Jeffrey G. (2003) Intergenerational transmission of partner violence: A 20-year prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71(4), s. 741–753.
- Erickson, Martha F. & Egeland, Byron (1996) Child neglect. Teoksessa John Briere, Lucy Berliner, Josephine A. Bulkley, Carole Jenny & Theresa Reid (toim.) *The APSAC handbook on child maltreatment*. Thousand Oaks: Sage.
- Ertem, Ilgi O., Leventhal, John M. & Dobbs, Sara (2000) Intergenerational continuity of child physical abuse: how good is the evidence? *Lancet* 356(2), s. 814–819.
- Farrington, David P. (2004) Criminological psychology in the twenty-first century. *Criminal Behaviour and Mental Health* 14(3), s. 152–166.
- Farrington, David P. (2005) Childhood origins of antisocial behaviour. *Clinical Psychology & Psychotherapy* 12(3), s. 177–190.
- Farrington, David P., Jolliffe, Darrick, Loeber, Rolf, Stouthamer-Loeber, Magda & Kalb, Larry M. (2001) The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency. *Journal of Adolescence* 24(5), s. 579–596.
- Fergusson, David M. & Horwood, L. John (1998) Exposure to interparental violence in childhood and psychosocial adjustment in young adulthood. *Child Abuse & Neglect* 22(5), s. 339–357.
- Fergusson, David M., Horwood, L. John & Lynskey, Michael T. (1992) Family change, parental discord, and early offending. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 33(6), s. 1059–1075.

- Fergusson, David M., Horwood, L. John & Lynskey, Michael T. (1993) Early dentine lead levels and subsequent cognitive and behavioural development. *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 34(2), s. 215–227.
- Fergusson, Daniel M., Horwood, L. John & Lynskey, Michael T. (1997) Childhood sexual abuse, adolescent sexual behaviours and sexual revictimization. *Child Abuse & Neglect* 21(8), s. 789–803.
- Fergusson, David M., Horwood, L. John & Ridder, Elizabeth M. (2005) Show me the child at seven: The consequences of conduct problems in childhood for psychosocial functioning in adulthood. *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 46(8), s. 837–849.
- Fergusson, David M. & Lynskey, Michael T. (1997) Physical punishment/maltreatment during childhood and adjustment in young adulthood. *Child Abuse & Neglect* 21(7), s. 617–630.
- Griesler, Pamela C., Kandel, Denise B. & Davies, Mark (1998) Maternal smoking in pregnancy, child behavior problems, and adolescent smoking. *Journal of Research on Adolescence* 8(2), s. 159–186.
- Haapasalo, Jaana (2000a) Sons in prison and their mothers: Is there a relationship between childhood histories of physical abuse. *Teoksessa Greer L. Fox & Michael L. Benson (toim.) Families, crime and criminal justice*. Amsterdam: JAI.
- Haapasalo, Jaana (2000b) Young offenders' experiences of child protection services. *Journal of Youth and Adolescence* 29(3), s. 355–371.
- Haapasalo, Jaana (2001) How do offenders describe their parents in retrospect? *Legal and Criminological Psychology* 6, s. 103–120.
- Haapasalo, Jaana (2002) Väkivallan perintö: rikoksentehtävien traumaattiset lapsuudenkokemukset. *Nuorisotutkimus* 4, s. 3–17.
- Haapasalo, Jaana & Aaltonen, Terhi (1999) Mothers' abusive childhood predicts child abuse. *Child Abuse Review* 8, s. 231–250.
- Haapasalo, Jaana & Hämäläinen, Tiina (1996) Childhood family problems and current psychiatric problems among young violent and property offenders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 34, s. 1394–1401.
- Haapasalo, Jaana & Tremblay, Richard, E. (1994) Physically aggressive boys from ages 6 to 12: Family background, parenting behavior, and prediction of delinquency. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 62(5), s. 1044–1052.
- Hardy, Janet B., Astone, Nan M., Brooks-Gunn, Jeanne, Shapiro, Sam & Miller, Therese L. (1998) Like mother, like child: intergenerational patterns of age at first birth and associations with childhood and adolescent characteristics and adult outcomes in the second generation. *Developmental Psychology* 34(6), s. 1220–1232.
- Herrera, Veronica M. & McCloskey, Laura A. (2001) Gender differences in the risk for delinquency among youth exposed to family violence. *Child Abuse & Neglect* 25(8), s. 1037–1051.

- Heyman, Richard E. & Smith Slep, Amy M. (2002) Do child abuse and interparental violence lead to adulthood family violence? *Journal of Marriage & Family* 64(4), s. 864–871.
- Horwitz, Allan V., Widom, Cathy S., McLaughlin, Julie & White, Helene R. (2001) The impact of childhood abuse and neglect on adult mental health in a prospective study. *Journal of Health and Social Behavior* 42(2), s. 184–201.
- Jaffee, Sara R., Moffitt, Terrie, E., Caspi, Avshalom & Taylor, A. (2003) Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child Development* 74(1), s. 109–127.
- Juby, H. & Farrington, David P. (2001) Disentangling the link between disrupted families and delinquency. *British Journal of Criminology* 41, s. 22–40.
- Kagan, Jerome & Snidman, Nancy (1999) Early childhood predictors of adult anxiety disorders. *Biological Psychiatry* 46(11), s. 1536–1541.
- Kagan, Richard (2004) *Rebuilding attachments with traumatized children. Healing from losses, violence, abuse, and neglect*. New York: The Haworth Maltreatment and Trauma Press.
- Kalb, Larry M. & Loeber, Rolf (2003) Child disobedience and noncomplicance: A review. *Pediatrics* 111(3), s. 641–653.
- Karandikar, Swati, Coles, Lisa, Jayawant, Sandeep & Kemp, Alison M. (2004) The neurodevelopmental outcome in infants who have sustained a subdural haemorrhage from non-accidental head injury. *Child Abuse Review* 13, s. 178–187.
- Kaufman, Joan & Zigler, Edward (1987) Do abused children become abusive parents? *American Journal of Orthopsychiatry* 57, s. 186–192.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa, Räikkönen, Katri, Ekelund, Jesper & Peltonen, Leena (2004) Nature and nurture in novelty seeking. *Molecular Psychiatry* 9, s. 308–311.
- Kim-Cohen, Julia, Moffitt, Terrie E., Caspi, Avshalom & Taylor, Alan (2004) Genetic and environmental processes in young children's resilience and vulnerability to socioeconomic deprivation. *Child Development* 75(3), s. 651–668.
- Kim-Cohen, Julia, Moffitt, Terrie E., Taylor, Alan, Pawlby, Susan J. & Caspi, Avshalom (2005) Maternal depression and children's antisocial behaviour: Nature and nurture effects. *Archives of General Psychiatry* 62, s. 173–181.
- Kitzmann, Katherine M., Gaylord, Noni K., Holt, Aimee R. & Kenny, Erin D. (2003) Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71(2), s. 339–352.
- Kivitie-Kallio, Satu & Politi, Johanna (2004) Päihteitä käyttävän äidin lapsi. *Teoksessä* Annli Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Keuruu: Duodecim.
- Kivitie-Kallio, Satu & Tupola, Sarimari (2004) Ravistellun vauvan oireyhtymä. *Duodecim* 120, s. 2306–2312.
- Koskinen, Outi, Sauvola, Anu, Valonen, Pauliina, Hakko, Helinä, Järvelin, Marjo-Riitta & Räsänen, Pirkko (2001) Increased risk of violent recidivism among adult males is related to single-parent family during childhood: the Northern

- Finland 1966 Birth Cohort Study. *Journal of Forensic Psychiatry* 12(3), s. 539–548.
- Kosunen, E. (2006) *Seksuaaliterveyden edistäminen Suomessa*. Helsinki: Stakes. Työpapereita 5.
- Kretchmar, Molly D. & Jacobvitz, Deborah B. (2002) Observing mother-child relationships across generations: boundary patterns, attachment, and the transmission of caregiving. *Family Processes* 41, s. 351–374.
- Krohn, Marvid D, Thornberry, Terence P., Rivera, Craig & LeBlanc, Marc (2001) Later delinquency careers. *Teoksessa* Rolf Loeber & David P. Farrington (toim.) *Child delinquents. Development, intervention, and service needs*. Thousand Oaks: Sage.
- Lang, Ariel J., Stein, Murray B., Kennedy, Colleen M. & Foy, David W. (2004) Adult psychopathology and intimate partner violence among survivors of childhood maltreatment. *Journal of Interpersonal Violence* 19(10), s. 1102–1118.
- Leinonen, Jenni A., Solantaus, Tytti S. & Punamäki, Raija-Leena (2002) The specific mediating paths between economic hardship and the quality of parenting. *International Journal of Behavioral Development* 26 (5), s. 423–435.
- Lewis, Dorothy O., Mallouh, Catherine & Webb, Victoria (1989) Child abuse, delinquency, and violent criminality. *Teoksessa* Dante Cicchetti & Vicki Carlson (toim.) *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. New York: Cambridge University Press.
- Lewis, Dorothy O., Yeager, Catherine A., Gidlow, Brooke & Lewis, Melvin (2001) Six adoptees who murdered: Neuropsychiatric vulnerabilities and characteristics of biological and adoptive parents. *Journal of the American Academy of Psychiatry & the Law* 29(4), s. 390–397.
- Lewis, Dorothy O., Yeager, Catherine, Lovely, Richard, Stein, Abby & Cobham-Portorreal, Celeste (1994) A clinical follow-up of delinquent males: Ignored vulnerabilities, unmet needs, and the perpetuation of violence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 35, s. 518–528.
- Loeber, Rolf & Farrington, David P. (2001) Executive summary. *Teoksessa* Rolf Loeber & David P. Farrington (toim.) *Child delinquents. Development, intervention, and service needs*. Thousand Oaks: Sage.
- Loeber, Rolf & Stouthamer-Loeber, Magda (1986) Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. *Teoksessa* Michael Tonry & N. Morris (toim.) *Crime and justice: An annual review of research* (Vol. 7). Chicago: University of Chicago Press.
- Loeber, Rolf, Farrington, David P., Stouthamer-Loeber, Magda & Van Kammen, W. B. (1998) *Antisocial behaviour and mental health problems: Explanatory factors in childhood and adolescence*. Mahwah: Erlbaum.
- Loeber, Rolf & Hay, Dale (1997) Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology* 48, s. 371–410.

- Luopa, Pauliina, Räsänen, Minna, Jokela, Jukka & Rimpelä, Matti (2005) *Kouluterveyshyölykseen valtakunnalliset tulokset vuosina 1999–2004*. Helsinki: Stakes. Aiheita 12.
- Margolin, Gayla (1998) Effects of domestic violence on children. Teoksessa Penelope K. Trickett & Cynthia J. Schellenbach (toim.) *Violence against children in the family and community*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Margolin, Gayla & Gordis, Elana B. (2003) Co-occurrence between marital aggression and parents' child abuse potential: The impact of cumulative stress. *Violence & Victims* 18(3), s. 243–258.
- Maughan, Barbara, Taylor, Alan, Caspi, Avshalom & Moffitt, Terrie E. (2004) Prenatal smoking and early childhood conduct problems: Testing genetic and environmental explanations of the association. *Archives of General Psychiatry* 61, s. 836–843.
- McCloy, Jean Marie & Widom, Cathy S. (2001) Resilience among abused and neglected children grown up. *Development and Psychopathology* 13(4), s. 1021–1038.
- McCord, Joan (1999) Alcoholism and crime across generations. *Criminal Behavior and Mental Health* 9(1), s. 107–117.
- McFarlane, Judith M., Groff, Janet Y., O'Brien, Jennifer A. & Watson, K. (2003) Behaviors of children who are exposed and not exposed to intimate partner violence: an analysis of 330 black, white, and Hispanic children. *Pediatrics* 112(3), s. 202–207.
- Milner, Joel S. (1998) Individual and family characteristics associated with intrafamilial child physical and sexual abuse. Teoksessa Penelope K. Trickett & Cynthia J. Schellenbach (toim.) *Violence against children in the family and community*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Moffitt, Terrie E., Caspi, Avshalom, Dickson, Nigel, Silva, Phil & Stanton, Warren (1996) Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years. *Development and Psychopathology* 8(2), s. 399–424.
- Nagin, Daniel S. & Tremblay, Richard E. (2001) Parental and early childhood predictors of persistent physical aggression in boys for kindergarten to high school. *Archives of General Psychiatry* 58, s. 389–394.
- Nolen-Hoeksema, Susan, Wolfson, Amy, Mumme, Donna & Guskin, Karen (1995) Helplessness in children of depressed and nondepressed mothers. *Developmental Psychology* 31(3), s. 377–387.
- Offord, David R., Lipman, Ellen L. & Duku, Eric K. (2001) Epidemiology of problem behavior up to age 12 years. Teoksessa Rolf Loeber & David P. Farrington (toim.) *Child delinquents. Development, intervention, and service needs*. Thousand Oaks: Sage.
- Olds, D., Hill, P. & Rumsey, E. (1998) *Prenatal and early childhood nurse home visitations*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

- Oliver, J. E. (1993) Intergenerational transmission of child abuse: rates, research and clinical implications. *American Journal of Psychiatry* 150(9), s. 1315–1324.
- Pagani, Linda, Boulerice, Bernard, Vitaro, Frank & Tremblay, Richard E. (1999) Effects of poverty and delinquency in boys: A change and process model approach. *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 40(8), s. 1209–1219.
- Pagani, Linda, Tremblay, Richard E., Vitaro, Frank, Kerr, Margaret & McDuff, Patrick (1998) The impact of family transition on the development of delinquency in adolescent boys: A 9-year longitudinal study. *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 39, s. 1–11.
- Patterson, Gerald R., Capaldi, Deborah & Dishion, Thomas J. (1992) *Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia.
- Pears, Katherine C. & Capaldi, D. M. (2001) Intergenerational transmission of abuse: a two-generational prospective study of an at-risk sample. *Child Abuse and Neglect* 25(11), s. 1439–1461.
- Pogarsky, Greg, Lizotte, Alan J. & Thornberry, Terence P. (2003) The delinquency of children born to young mothers: Results from the Rochester Youth Development Study. *Criminology* 41(4), s. 1249–1287.
- Pollock, V. E., Briere, John, Schneider, Lon, Knop, Joachim, Mednick, Sarnoff A., & Goodwin, D. W. (1990) Childhood antecedents of antisocial behaviour: Parental alcoholism and physical abusiveness. *American Journal of Psychiatry* 147(10), s. 1290–1293.
- Puttler, Leon I., Lansing, M. I., Zucker, Robert A., Fitzgerald, Hiram E. & Bingham, C. Raymond (1998) Behavioral outcomes among children of alcoholics during the early and middle childhood years: Familial subtype variations. *Alcoholism: Clinical & Experimental Research* 22(9), s. 1962–1972.
- Quinton, Davies, Pickles, Andrew, Maughan, Barbara & Rutter, Michael (1993) Partners, peers and pathways: Assortative pairing and continuities in conduct disorder. *Development and Psychopathology* 5(4), s. 763–783.
- Raine, Adrian (2002) The role of prefrontal deficits, low autonomic arousal, and early health factors in the development of antisocial and aggressive behaviour. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 43(4), s. 311–326.
- Raine, Adrian, Brennan, Patricia & Mednick, Sarnoff A. (1997) Interaction between birth complications and early maternal rejection in predisposing individuals to adult violence: Specificity to serious, early-onset violence. *American Journal of Psychiatry* 154(9), s. 1265–1271.
- Rutter, Michael (2000) Psychosocial influences: Critiques, findings, and research needs. *Development and Psychopathology* 12(3), s. 375–405.
- Rutter, Michael & Rutter, Marjorie (1993) *Developing minds: Challenge and continuity across the lifespan*. Harmondsworth: Penguin.
- Rutter, Michael & Sroufe, L. Alan (2000) Developmental psychopathology: Concepts and challenges. *Development and Psychopathology* 12(3), s. 265–296.
- Räsänen, Pirkko, Hakko, Helinä, Isohanni, Matti, Hodgins, Sheila, Järvelin, Marjo-Riitta & Tiihonen, Jari (1999) Maternal smoking during pregnancy and risk of

- criminal behavior among adult male offspring in the Northern Finland 1966 Birth Cohort. *American Journal of Psychiatry* 156(6), s. 857–862.
- Serbin, Lisa A. & Karp, Jennifer (2004) The intergenerational transfer of psychosocial risk: Mediators of vulnerability and resilience. *Annual Review of Psychology* 55, s. 333–363.
- Shaw, Daniel S., Gilliom, Miles, Ingoldsby, Erin M. & Nagin, Daniel S. (2003) Trajectories leading to school-age conduct problems. *Developmental Psychology* 39(2), s. 189–200.
- Shaw, Daniel S., Keenan, Kate & Vondra, John I. (1994) Developmental precursors of externalizing behavior: Ages 1–3. *Developmental Psychology* 30(3), s. 355–365.
- Sroufe, L. Alan, Egeland, Byron & Carlson, Elizabeth (1999) One social world: The integrated development of parent-child and peer relationships. *Teoksessa* W. Andrew Collins & Brett Laursen (toim.) *Relationships as developmental context: the 30th Minnesota Symposium on Child Psychology*. Hillsdale: Erlbaum.
- Stouthamer-Loeber, Magda & Loeber, Rolf (2002) Lost opportunities for intervention: Undetected markers for the development of serious juvenile delinquency. *Criminal Behaviour and Mental Health* 12(1), s. 69–82.
- Stouthamer-Loeber, Magda, Loeber, Rolf, Homish, D. Lynn & Wei, Evelyn (2001) Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behaviour. *Development and Psychopathology* 13(4), s. 941–955.
- Tremblay, Richard E. (2000) The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development* 24(2), s. 129–141.
- Tremblay, Richard E. & LeMarquand, David (2001) Individual risk and protective factors. *Teoksessa* Rolf Loeber & David P. Farrington (toim.) *Child delinquents. Development, intervention, and service needs*. Thousand Oaks: Sage.
- Wakschlag, Lauren S., Pickett, Kate E., Cook, Edwin Jr., Benowitz, Neal L. & Leventhal, Bennett L. (2002) Maternal smoking during pregnancy and severe antisocial behaviour in offspring: A review. *American Journal of Public Health* 92(6), s. 966–974.
- Weeks, Robin & Widom, Cathy S. (1998) Self-reports of early childhood victimization among incarcerated adult male felons. *Journal of Interpersonal Violence* 13, s. 346–361.
- Wei, Evelyn H., Loeber, Rolf & Stouthamer-Loeber, Magda (2002) How many of the offspring born to teenage fathers are produced by repeat serious delinquents? *Criminal Behaviour and Mental Health* 12(1), s. 83–98.
- Widom, Cathy S. (1989) The cycle of violence. *Science* 244, s. 160–166.
- Widom, Cathy S. (1991) The role of placement experiences in mediating the criminal consequences of early childhood victimization. *American Journal of Orthopsychiatry* 61, s. 195–209.
- Widom, Cathy S. & White, H. R. (1997) Problem behaviours in abused and neglected children grown up: Prevalence and co-occurrence of substance

- abuse, crime and violence. *Criminal Behaviour and Mental Health* 7(4), s. 287–310.
- White, Helene R. & Widom, Cathy S. (2003) Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, hostility and alcohol problems. *Aggressive Behavior* 29(4), s. 332–345.
- Wolfe, David A. & Korsch, Barbara (1994) Witnessing domestic violence during childhood and adolescence: Implication for pediatric practice. *Pediatrics* 94(4), s. 594–600.
- Yates, Tuppert M., Dodds, Michele F., Sroufe, Alan & Egeland, Byron (2003) Exposure to partner violence and child behavior problems: A prospective study controlling for child physical abuse and neglect, child cognitive ability, socioeconomic status, and life stress. *Development and Psychopathology* 15(1), s. 199–218.

V NUORISORIKOLLISUUDEN SOSIOLOGISET SELITYKSET

Janne Kivivuori

Edellä Markus Jokela tarkasteli yksilön perimän vaikutusta antisosiaaliseen käyttäytymiseen, ja Jaana Haapasalo yksilön varhaisten kasvuolojen yhteyttä rikosuran todennäköisyyteen. Tässä luvussa tarkastelen *sosiologisen kriminologian* tapoja selittää nuorten rikollisuutta. Nämä teoriat eivät ole vaihtoehto tai kilpaileva selitysmalli käyttäytymisgenetiikalle ja yksilöriskimalleille, vaan ne täydentävät tietoaamme ja lisäävät oman näkökulmansa rikollisuuden selittämiseen. Lisäksi on huomioitava, että terveystutkimuksen, psykologian ja sosiaalipsykologian piirissä tehdään runsaasti tutkimusta, jossa sosiologiset tekijät huomioidaan, vaikka niistä ei puhuttaisi sillä nimellä. Lisäksi sosiologiset selitykset sisältävät – enemmän tai vähemmän auki kirjoitettuja – oletuksia ihmisen psykologiasta ja motiiveista.

Kuvaan tässä luvussa neljä klassista sosiologian rikollisuusselitystä. Ne ovat paineteoria, kontrolliteoria, oppimisteoria ja leimaamisteoria. Teorioita vastaavien kohtien otsikoiksi olen valinnut suomenkieliset ilmaisut: turhautuminen viittaa paineteoriaan, irtautuminen viittaa irtautumiseen sosiaalisesta kontrollista, oppiminen rikollisuuden oppimiseen ja leimautuminen luonnollisesti leimaamisteoriaan. Nämä syytekijät kietoutuvat läheisesti toisiinsa, eikä niitä voi nähdä ajallisesti peräkkäisinä vaiheina yksilön rikosuralla. Teorioiden *muistamista* voi kuitenkin helpottaa, jos ajattelee niiden kuvaavan karkealla tavalla myös yksilön ajautumista rikollisuuteen: ensin sosiaaliset paineet luovat rikosmotivaatiota, sitten yksilö irtautuu sosiaalisesta kontrollista ja päätyy rikolliseen vertaisryhmään, jossa oppimisprosessit edelleen lisäävät rikosmotivaatiota. Ja lopuksi sosiaaliset reaktiot ja leimat sulkevat laillisia mahdollisuuksia ja johtavat siten rikosuran sementoitumiseen.

Sosiologisessa kriminologiassa vallitsee verraten pitkälle menevä yksimielisyys siitä, että nämä neljä teoriaa ovat ”klassisia”. Sen sijaan eri tutkijat saattaisivat haluta lisätä luetteloon muitakin teorioita. Tässä on tilasyistä jätetty

tarkastelun ulkopuolelle esimerkiksi feministinen kriminologia sekä kriittinen kriminologia¹. Niiden painopiste on usein enemmän rikollisuuden kontrollin tutkimuksessa kuin rikoskäyttäytymisen syiden tutkimuksessa. Käsittelen tässä valitsemiani teorioita nimenomaan rikollisuuden syiden näkökulmasta. Tarkastelun ulkopuolella on myös rutiinitoimintojen teoria, jota tässä kirjassa tarkastelevat – eri näkökulmista – Jukka Savolainen ja Timo Harrikari.

Turhautuminen

Mertonin paineteoria

Paineteorian klassinen muoto on Robert Mertonin niin kutsuttu anomiateoria.² Mertonin (1999 [1938]) mukaan rikollisuutta syntyy, kun kaikki ihmiset sosiaalistetaan tavoittelemaan vaurautta, mutta sosiaalinen rakenne mahdollistaa tavoitteiden saavuttamisen vain harvoille. Ne, jotka haluavat vaurautta, mutta eivät pääse tavoitteeseen, turhautuvat. Näin tavoitteen ja keinojen välinen ristiriita ilmenee turhautumisena, johon yksilöt etsivät erilaisia ratkaisuja. Merton määritteli viisi eri ratkaisua kaikille yhteisten tavoitteiden ja rakenteellisten esteiden aiheuttamaan ongelmaan.

Mukautuja (konformisti) hyväksyy sekä vallitsevat tavoitteet että lailliset keinot niiden tavoitteluun. *Innovoija* hyväksyy vallitsevat tavoitteet, mutta hylkää lailliset keinot. *Kaavoihin kangistuja* (ritualisti) ei piittaa kulttuurin asettamista tavoitteista, mutta noudattaa silti laillisia menettelytapoja. *Vetäytyjä* ei hyväksy vallitsevia arvoja eikä laillisia keinoja niiden tavoittamiseksi. *Kapinoitsija* hylkää sekä vallitsevat tavoitteet että lailliset keinot, mutta asettaa niiden tilalle oman vaihtoehtoisen tavoitteiston ja keinot. Rikollisuus asetui Mertonin kaaviossa *uudistajan* (innovoijan) kohdalle: rikollinen tavoittelee vaurautta, mutta ei hyväksy tai noudata laillisia keinoja sen saavuttamiseksi, vaan ”innovoi” erilaisia norminrikkomuksia. Myös vetäytyjä saattoi olla rikollinen. Esimerkkeinä vetäytyjistä Merton mainitsi psykootikot, paariat, hylkiöt, kulkurit, juopot ja huumeidenkäyttäjät (Merton 1999 [1938], 126). Poliittisen rikollisuuden taustalla saattoi olla myös kapinoitsijan tapa ratkaista tavoitteiden ja keinojen ristiriita.

¹ Tässä luvussa kuvattu leimaamisteoria luetaan usein kriittisen kriminologian piiriin. Paradigmaattisesti käsittelen kaikkia teorioita positivistis-kausalisesta näkökulmasta.

² Merton pohjasi oman työnsä ranskalaisen sosiologin Emile Durkheimin (1818–1957) aiempaan ajatteluun, jota tässä ei tilasyistä käsitellä.

Amerikkalainen kriminologi Albert Cohen kehitteli 1950-luvulla Mertonin teoriaa selittäessään alimpien sosiaaliryhmien poikien rikoskäyttäytymistä. Hänen mukaansa koulu asetti kaikille lapsille keskiluokkaiset olemuksen ja osaamisen standardit. Työväenluokkaiset pojat eivät pystyneet saavuttamaan näitä standardeja, mikä aiheutti turhautumista ja siten myös rikollisuutta (Akers 2000, 145–146). Cohenin teoria tuli jo verraten lähelle niin sanottua yleistä paineteoriaa. Hän näki yksilön kognitiiviset rajoitteet yhtenä turhautumista lisäävänä tekijänä (Hirschi & Hindelang 2003, 130–131). Pojat, jotka eivät pärjänneet kouluaineissa, turhautuivat ja saattoivat etsiä vastapainoa rikosten poluilta. Heikot kognitiiviset kyvyt voivat olla tekijä, joka vaikeuttaa laillisten keinojen käyttöä, esimerkiksi hyvän työpaikan saantia, oman elämän puitteiden rakentamisessa (Bernard 1987, 270). Se voi johtaa turhautumiseen ja laittomien keinojen käyttöön.

Yleinen paineteoria

Paineteorioissa voidaan karkeasti erottaa kaksi muotoa: rakenteellinen muoto korostaa sosiaalisen rakenteen – erityisesti yhteiskunnan sosiaalisen kerrostuneisuuden – yhteyttä rikoskäyttäytymiseen. Äärimmilleen viritettynä tämän näkökulman edustajat toteavat jopa, että paineteoria ”ei ennusta yksilötasolla mitään yhteyttä rikoksen ja paineiden ja turhautumisten välillä” (Bernard 1987, 263). Näin ajattelevien mukaan Mertonin käyttämät paineen ja anomian käsitteet viittasivat vain sosiaalisten rakenteiden ominaisuuksiin, eivät lainkaan yksilöiden ominaisuuksiin (mt. 265). Paineteorian yleinen muoto sisällyttää paitsi samat rakennetekijät myös joukon yksilökohtaisempia tekijöitä.

Yleinen paineteoria yhdistyy paljolti amerikkalaisen kriminologin Robert Agnew’n työhön parin viime vuosikymmenen aikana. Hän kutsuu teoriaansa yleiseksi paineteoriaksi (*general strain theory*) juuri siksi, että sen sovellusala on yleisempi kuin rakenteellisen paineteorian. Hän on puolustanut voimakkaasti näkemystä, että perinteinen paineteoria viittaa yksilön tavoitteiden rakenteellisiin esteisiin ja viittaa siksi myös yksilöiden kokemuksiin. Esimerkiksi Merton käyttää klassisessa esityksessään käsitteitä turhautuminen ja stressi (Agnew 1987). Mutta ehkä olennaisinta Agnew’n yleisessä paineteoriassa on, että rikollisuutta lisäävä ”paine” voi ilmetä myös puhtaasti tilannetekijöiden johdosta, ei siis pelkästään siksi että sosiaalinen rakenne estää yksilön taloudellisten tavoitteiden toteutumisen (näistä tilannetekijöistä tarkemmin jäljempänä). Mertonin teoriaa oli aikaisemmin kritisoitu siitä, että se selitti vain so-

siaalisesti huono-osaisten rikollisuutta ja jopa ennusti heidän ryhtyvän erityisesti omaisuusrikollisuuteen sosiaalisen paineen purkamiseksi (Akers 2000, 158). Agnew kehitti yleistä paineteoriaa sellaiseksi, että se sopisi myös muiden sosiaaliryhmien rikollisuuden selittämiseen ja pätisi paremmin myös väkivaltaan.

Agnew näki rikollisuuden sopeutumisenä stressaaviin ja turhauttaviin tilanteisiin. Hän laajensi paineen käsitettä sisältämään monenlaisia paineen tai stressin lähteitä. Stressilähteitä on karkeasti jakaen kolmenlaisia. (1) Ensinnäkin yksilö voi kokea painetta, jos hän ei pysty saavuttamaan yleisesti arvostettuja tavoitteita. Tähän painetyyppiin sisältyy kolme alakategoriaa. Niistä ensimmäinen on perinteisen paineteorian ”patoamismalli”, jonka mukaan rikollisuutta syntyy, kun sosiaalinen rakenne estää yksilöitä toteuttamasta kulttuurin heille asettamia tavoitteita. Toinen alakategoria on tilanne, jossa yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, esimerkiksi kognitiivisten kykyjen rajoitteet, estävät häntä saavuttamasta yleisesti hyvinä pidettyjä asioita, esimerkiksi koulumenestystä, hyvää todistusta tai normaalia työuraa. Kolmas alakategoria on tilanne, jossa yksilö kokee muiden saavan hyviä asioita helpommin kuin hän itse – tämä luo katkeruutta, joka voi motivoida rikoksia.

(2) Toiseksi yksilö voi kokea rikospainetta, jos hän menettää jonkin hyväksi kokemansa asian tai olotilan. Esimerkiksi ystävyysuhteen katkeaminen, kaverin muutto muualle, seurustelusuhteen katkeaminen, vanhempien avioero, erottaminen koulusta tai koulun vaihtaminen voi johtaa sellaiseen stressiin, joka lisää rikosten tekemisen motivaatiota. Toisin sanoen kielteiset elämäntilanteet voivat johtaa rikollisuuteen. Osittaista tukea tämä teoria on saanut muun muassa tutkimuksista, joissa on selvitetty ihmisten henkirikosfantasioita. Eri tutkimusten mukaan jopa 40–60 prosenttia ihmisistä ilmoittaa joskus kokeneensa halua surmata jonkun henkilön. Useimmiten tällainen fantasia nousee ongelmallisessa elämäntilanteessa tai turhauttavassa tilanteessa (Crabb 2000).

(3) Kolmanneksi yksilö voi kokea rikospainetta, jos muut kohdistavat häneen kielteisiä toimia. Jos nuoreen kohdistuu väkivaltaa vanhempien tai muiden nuorten taholta, hän saattaa reagoida väkivaltaisesti. Varsinkin nuorten on usein vaikeaa paeta kielteisistä ihmissuhteista laillisin keinoin, jolloin ainoaksi vaihtoehdoksi voi jäädä tilanteen ratkaiseminen väkivallalla, pakeneminen päihteiden käyttöön tai karkaaminen³. Esimerkiksi kouluissa aika ajoin esiin-

³ Kotoa karkaaminen ei Suomessa ole rikos.

tyvät⁴, oppilaiden tekemät murhat johtuvat tyypillisesti kahdesta seikasta: tekijään kohdistuneesta, pitkään jatkuneesta kiusaamisesta ja pilkkaamisesta sekä siitä, että tekijä on ennen tekoaan fantasioinut kostosta (Robertz 2004). Tämä tutkimustulos sopii hyvin yhteen yleisen paineteorian kanssa. Sen sijaan se ei kovin helposti jäsenny Mertonin teorian kautta, koska koulumurhien tekijät eivät koe turhautumista varallisuuden puutteen takia, vaan yleisemmistä sosiaalisista ja kiusaamiseen liittyvistä syistä.

Viime aikoina paineteoriaa on kehittänyt myös brittiläinen kriminologi Jock Young (1999). Hänen mukaansa nyky-yhteiskunnassa paine rikollisuuteen nousee *kulttuurisen inkluusion* ja *taloudellisen ekskluusion* välisen ristiriidan aiheuttamasta turhautumisesta. Televisio ja muut mediat tarjoavat kaikille samanlaisen vaurauden ihanteet, mutta taloudellinen eriytyminen sulkee köyhät tämän tavoitteen ulkopuolelle. Suurkaupunkien getoissa vain paikallinen huumeidiileri ajaa Porschella ja elää niin kuin kauniit ja rohkeat. Populaarikulttuuri tarjoaa mainetta pärjäämisen mitaksi niin että yhä useampi nuori haluaa olla ”julkkis”. Kun todellisuudessa kuitenkin vain harvat voittavat laulu- tai mallikilpailun, syntyy turhautumista, joka voi kanavoitua aggressiivisuutena ja rikollisuutena (Parnaby & Sacco 2004).

Irtautuminen

Edellä lainasin tutkimusta, jonka mukaan varsin suuri osa ihmisistä kokee joskus tappamisen halua. Tästä huolimatta erittäin pieni osa ihmisistä tekee henkirikoksen tai edes yrittää sellaista. Mistä tällainen ero halujen, fantasioiden ja todellisen toiminnan välillä? Sosiaalisen kontrollin teoria vastaa tähän: kaikilla ihmisillä on motivaatiota rikkoa normeja, mutta heidän sidoksensa muihin ihmisiin ja laillisiin instituutioihin estävät heitä tekemästä rikoksia. Sosiaalinen kontrolli selittää lainkuuliaisuutta, ja sen puute rikollisuutta. Rikoskäyttäytymisen eroja yksilöiden ja ryhmien välillä selittää se, kohdistuuko niihin sosiaalista kontrollia joka estää rikollisen toiminnan. Kontrolliteorian kaksi päämuotoa ovat sosiaalisen kontrollin teoria ja itsekontrolliteoria. Tarkastelen tässä vain ensin mainittua.⁵ Sosiaalisen kontrollin teoria paikallistaa tehokkaan

⁴ Suomessa näitä ei ole ainakaan vielä esiintynyt, mikä voi johtua maamme koulu- ja hyvinvointijärjestelmien korkeasta tasosta.

⁵ Itsekontrolliteorian mukaan yksilön rikosalttiutta selittää varhaislapsuudessa muotoutuva ja yksilökohtaisesti vaihteleva itsekontrollin taso (Gottfredson & Hirschi 1990; empirinen sovellus ks. Salmi & Kivivuori 2006).

kontrollin yksilön ulkopuolelle, hänen yhteisönsä muihin toimijoihin. Rikollisuutta syntyy, kun ja jos yksilö irtautuu yhteisön sosiaalisista siteistä.

Sosiaalisen kontrollin teorian ymmärtämiseksi on hyvä tehdä ero virallisen (formaalisen) ja epävirallisen (informaalisen) sosiaalisen kontrollin välillä. Virallinen eli formaalinen sosiaalinen kontrolli sisältää viralliset normit alkaen vaikkapa koulun järjestyssäännöistä ja päättyen rikoslakiin. Viralliseen kontrolliin kuuluvat myös kaikki ne tahot ja toimet, jotka pyrkivät valvomaan virallisten normien toimeenpanoa. Opettaja, joka välitunnilla valvoo koulun järjestyssääntöjen noudattamista, harjoittaa virallista sosiaalista kontrollia. Julkisessa liikenteessä toimivat lipuntarkastajat edustavat niin ikään virallista kontrollia, samoin tietysti poliisi ja koko muu virallinen seuraamusjärjestelmä aina tuomioistuimiin ja vankiloihin asti.

Epävirallinen eli informaalinen sosiaalinen kontrolli on epämääräisempi, mutta silti kaikkeen toimintaan liittyvää. Jos nuori tekee rikoksen ja hänen ystävänsä paheksuvat sitä, nämä ystävät harjoittavat epävirallista sosiaalista kontrollia. Myös vanhempien harjoittama valvonta ja vanhemmilta saadut rangaistukset ovat epävirallista sosiaalista kontrollia. Epävirallista kontrollia esiintyy myös aikuisten kesken eikä se rajoitu niin sanottuihin tavallisiin ihmisiin, vaan myös rikosurille edenneisiin kohdistuu myös epävirallista sosiaalista kontrollia. Esimerkiksi nuorisorikollinen voi lopettaa rikosuransa, jos hän aloittaa parisuhteen; hän on yleensä tällöin tiukemmin sosiaalisen kontrollin piirissä kuin ilman parisuhdetta.⁶ Puhuessaan kontrollista sosiaalisen kontrollin teoria tarkoittaa sekä epävirallista että virallista sosiaalista kontrollia.

Sosiaalisen kontrolliteorian klassikko on amerikkalaisen kriminologin Travis Hirschin vuonna 1969 julkaisema *Causes of Delinquency*. Hirschi määritteli teoksessaan neljä kanavaa tai tapaa, joilla sosiaalinen kontrolli vaikuttaa (tai ei vaikuta) yksilöiden luontaista rikostaipumusta vähentävästi. (1) Tunneperusteiset siteet muihin ihmisiin, joiden reaktioista välitämme, vähentävät rikollisuutta (attachment). (2) Motivoitunut sitoutuminen konventionaalisiin instituutioihin ja valintoihin vähentää rikollisuutta (commitment). (3) Ajan käyttäminen laillisiin toimintoihin ja harrastuksiin vie aikaa rikollisilta toimintoilta (involvement). (4) Lain noudattamista suosivat uskomukset toimivat sosiaalisen kontrollin kanavana sitomalla ihmisiä normeihin (belief). Käänteisesti kontrolliteorian perusväittämän voi ilmaista myös seuraavasti: yksilö, jolla ei ole tunneperusteisia siteitä normeja noudattaviin henkilöihin, joka ei ole

⁶ Tämä on lähinnä esimerkki. Seurustelun ja parisuhteen yhteys rikosalttiuteen vaihtelee sen mukaan, minkä ikäisistä henkilöistä puhutaan. Murrosikäisillä seurustelu lisää rikosalttiutta, myöhemmällä iällä useiden tutkimusten mukaan parisuhde sen sijaan vähentää rikosalttiutta.

motivoitunut sitoutumaan laillisiin toimintoihin, joka ei osallistu aktiivisesti laillisiin toimintamuotoihin ja joka ei pidä lain noudattamista tärkeänä, tekee muita enemmän rikoksia.

Kontrollista irtautuminen tapahtuu karkeasti kahdella tavalla: ensinnäkin teon välittömässä läheisyydessä, teon ”etualueella” (foreground), norminrikoja irtautuu symbolisesti velvoitteesta noudattaa normeja. Tällainen tekokynnyksen ylittämiseen liittyvä prosessi voi tapahtua esimerkiksi niin, että tekijä – tai tekijäryhmä – määrittelee tilanteen sellaiseksi, että siinä rikoksen tekeminen on oikeutettua. Tämä taas voi tapahtua kulttuurisesti käsillä olevien selittelytapojen eli neutralisaatioiden kautta. Hirschin mukaan nämä selittelyt voivat olla aluksi jälkikäteisrationalisointeja. Mutta jälkikäteisrationisoinnin oppiminen voi madaltaa tulevien rikosten tekokynnyksiä ja toimia siten merkityksenantoprosessina, joka ”voitelee” yksilön tien tekokynnyksen yli. Selittelytapa on ikään kuin vipu, jolla yksilö vääntää itsensä irti sisäistetyn kontrollin taakasta (Hirschi 1969, 208).

Kontrolliteorian valtavirta ei kuitenkaan ole keskittynyt sen tutkimiseen, miten ihmiset rikostilanteissa ja niiden etualalla irtautuvat kontrollista. Sen sijaan on tutkittu sitä, mitkä ja miten sosiaaliset instituutiot voivat vähentää rikollisuutta. On eritelty, miten vaikkapa työ tai perhe voivat vähentää sellaistenkin yksilöiden rikollisuutta, joilla on yksilökohtainen alttius rikollisuuteen – tai, kuten tähän kirjaan kirjoittanut Markus Jokela ilmaisisi, mitkä kontrollitekijät voivat vähentää niidenkin yksilöiden rikollisuutta, joiden yksilöalttius ajaa heitä hakeutumaan rikollisuudelle suotuisiin tilanteisiin. Robert Sampson ja John Laub julkaisivat vuonna 1993 teoksen *Crime in the Making*, joka oli merkittävä askel kriminologisessa tutkimuksessa ja teoriassa. Teos vahvisti sen löydöksen, että yksilöiden väliset erot rikosalttiudessa ovat vakaita ja ilmentävät – joko perinnöllisiä tai varhain hankittuja – taipumuksia rikoskäyttäytymiseen. Toisaalta tutkimus meni tämän sinänsä kiinnostavan havainnon yli. Se nimittäin osoitti, että myös sosiaalisella kontrollilla on merkitystä yksilöiden rikosurien kehittymisen kannalta.

Sampson ja Laub osoittivat seuranta-aineiston avulla, että työn saaminen tai perheen perustaminen vähensi rikoskäyttäytymistä (Sampson & Laub 1993, 178). Heidän tutkimuksensa vahvuus oli, että aineisto (ns. Glueck-aineisto) sisälsi niin sanotun vertailu- tai kontrolliryhmän. Se oli 1930-luvulla valittu tutkimukseen ns. normaalinuorison parista. Sekä ”rikollista” että ”normaalia” ryhmää oli seurattu toistuvien mittauksin. Siksi oli mahdollista tarkastella vaikkapa juuri työn saamisen vaikutusta myöhempään rikollisuuteen, kun yksilön alttius rikoskäyttäytymiseen oli tilastollisesti vakioitu. Sampson ja Laub ha-

vaitsivat, että niillä lainkuuliaisilla lapsilla, joilla 17–25-vuotiaana oli vaikeuksia työelämässä, oli roimasti suurempi todennäköisyys joutua pidätetyksi 25–32-vuotiaana kuin niillä lainkuuliaisilla lapsilla, jotka saivat 17–25-vuotiaana laadukkaan ja pysyvän työpaikan (Sampson & Laub 1993, 180–181, 195–197).

Vakaan työsuhteen myönteisiä vaikutuksia ei siis voinut selittää pysyvällä rikosalttiudella ja siihen liittyvillä valikoitumisvaikutuksilla, koska vertailuryhmä edusti lapsena lainkuuliaisina pysyneitä⁷ ”kilttejä” poikia. Kuitenkin samat havainnot pätevät myös ryhmässä, joka oli valittu tutkimukseen lapsuuden aikaisen rikoskäyttäytymisen nojalla. Vakaa työpaikka suojeli rikollisuudelta sekä miehiä, jotka olivat lapsena olleet lainkuuliaisia, että miehiä, jotka lapsena olivat rikkoneet lakia (mt. 197). Myös sitoutuminen parisuhteisiin ja koulutukseen vaikutti samalla tavalla, rikollisuutta estävästi, kun yksilökohtainen taipumus rikollisuuteen oli vakioitu (mt. 201–203). Myös suomalaisessa, nuoria koskevassa tutkimuksessa on havaittu, että sosiaalisen kontrollin taso selittää rikollisuutta, kun eräät keskeiset yksilöominaisuudet, kuten itsekontrolli ja kognitiiviset kyvyt, on vakioitu (Salmi & Kivivuori 2006).

Rikollisuuden selittäminen ei tyhjene siihen tosiasiaan, että varhainen antisosiaalisuus yleensä jatkuu elämänkaaren läpi saaden eri ikävaiheissa erilaisia muotoja. Usein se ei jatku, ja joskus (tosin varsin harvoin) aikuisrikollisuus alkaa ilman varhempaa rikostaustaa. Näissä tilanteissa sosiaalisella kontrolliteorialla on ilmeistä selitysvoimaa.

Oppiminen

Kriminologisen oppimisteorian klassikko on amerikkalainen kriminologi Edwin H. Sutherland (1883–1950). Hän loi niin sanotun differentiaalisen assosiaation teorian, joka painotti ryhmissä tapahtuvia oppimisprosesseja rikollisuuden selityksenä. Sutherland oli vahvan teoreettisuuden lipunkantaja, joka vastusti liiallista empirismää ja ”irrellisten faktojen” keräämistä (Sampson & Laub 1993, 41).

⁷ Vertailuryhmä ei luonnollisestikaan ollut täysin rikokseton. Tutkimuksen kannalta on riittävää, että ryhmien välillä oli huomattava ero rikosalttiudessa.

Differentiaalinen assosiaatio

Differentiaalisen assosiaation teorian mukaan rikoskäyttäytyminen on opittua. Rikoskäyttäytyminen opitaan olemalla vuorovaikutuksessa ja kommunikoiden muiden kanssa. Pääosa rikoskäyttäytymisen oppimisesta tapahtuu pienryhmissä viiteryhmissä (Sutherland & Cressey 1978, 80–83). Mitä sitten näissä ryhmissä opitaan? Ensinnäkin opitaan (1) rikosten tekemisen tekniikat, jotka voivat olla monimutkaisia tai yksinkertaisia. Esimerkiksi auton varastaminen edellyttää taitoja, joita ilman tekoa ei voi tehdä. Siksi rikoksen tekeminen edellyttää taitojen oppimista. Toiseksi opitaan (2) motiivit, vaikuttimet, asenteet, perustelutavat ja ylipäänsä rikoskäyttäytymiselle suotuisat määritelmät. Sutherland korosti, että rikosten tekemisen edellytys on tilanteiden määrittelemineksi, että niissä voi tehdä rikoksen. Jos kaupassa myyjä on hetkeksi poistunut, yksi asiakas ei näe varastamisen mahdollisuutta, mutta toinen voi nähdä, jos hän on oppinut tulkitsemaan tilanteita rikosnäkökulmasta. Sutherlandin mukaan ”yksilöstä tulee rikoskäyttäytyjä, koska hän oppii enemmän rikosten teolle suotuisia kuin kielteisiä määritelmiä”. Kyse ei ole vain ”huono seura tekee kaltaisekseen” -tyyppisestä arkiteoriasta. Rikollisuudelle suotuisia puhetapoja, tai rikoksen tekemisen tekniikoita, voi oppia myös henkilöiltä ja tahoilta, jotka eivät ole rikollisia, vaikkapa mediasta (mt. 85).

Se, altistuuko rikollisuutta lisääville vaikutteille, ei ole joko/tai -kysymys, vaan altistumisen (1) useus, (2) kesto, (3) ajallinen järjestys ja (4) intensiivisyys vaihtelevat. Useus ja kesto ovat melko yksiselitteisiä: jos yksilö kuulee usein tai kauan rikollisuutta puoltavia puhetapoja esimerkiksi tuttavilta tai mediaa seurattaessaan, hänen rikosalttiutensa kasvaa. Ajallinen järjestys viittaa siihen, että lapsuuden aikana opitut määritelmät ovat vaikuttavampia voimia kuin myöhemmin opitut. Intensiivisyydellä Sutherland viittasi siihen, kuka määritelmää erittää. Tahon arvovaltaisuus tai tunnesuhteen läheisyys lisää määritelmän vaikutusta sekä hyvässä että pahassa.

Yleinen oppimisteoria

Kun nykyään puhutaan rikollisuuden selittämisestä oppimisteorian kautta, ei yleensä tarkoiteta Sutherlandin teoriaa, vaan laajempaa ja monipuolisempaa oppimisprosessien tarkastelua. Erotuksena Sutherlandin teoriaan moderni oppimisteoria on pureutunut tarkemmin oppimisen mekanismien kuvaamiseen ja saanut tässä vaikutteita psykologiasta.

Yleinen kriminologinen oppimisteoria täsmentää rikollisuuden oppimisprosesseja ottamalla vaikutteita behavioristisesta psykologiasta (Akers 2000). Sillä taas viitataan psykologiaan, joka populaarimielteenä yhdistyy ”Pavlovin koiriin”. Ennen muuta tällä viitataan siihen, että yksilöiden käyttäytymistä vahvistetaan palkinnoin tai rangaistuksin (differential reinforcement). Siis karkeasti ilmaistuna: jos nuori tekee rikoksen ja hänen kaverinsa ihailevat häntä siksi, tämä ihailu palkitsee rikoksen tekoa ja johtaa rikollisuuden jatkumiseen. Kriminologinen oppimisteoria on kuitenkin ”pehmeää behaviorismia”, koska se korostaa ihmisten kykyä eläytyä toisten asemaan, ennakoida palkintoja ja rangaistuksia, matkia muita, ja palkita omaa käyttäytymistään (mt. 75). Yleisellä oppimisteorialla on neljä keskeiskäsitettä:

(1) *Differentiaalinen assosiaatio*. Tämä viittaa yksilön altistumista normatiivisille määritelmille, jotka ovat suotuisia rikolliselle toiminnalle tai lainkullaiselle toiminnalle. Sosiaalinen oppiminen tapahtuu ryhmissä, joille yksilö on erityisaltistunut. Näissä ryhmissä käyttäytymistä tuotetaan ja tuetaan palkinnoin ja rangaistuksin, mutta myös matkimisen ja määritelmien oppimisen kautta. Tärkeimmät altistumisen lähteet ovat läheisryhmiä kuten perhe ja ystäväpiiri, mutta myös viiteryhmät tai jopa tiedotusvälineet voivat olla rikollisen toiminnan oppimisen lähteitä (mt. 76).

(2) *Määritelmillä* oppimisteoria tarkoittaa käyttäytymisen merkitystä. Niihin kuuluvat kaikenlaiset rationalisoinnit, tilanteenmäärittelyt, arvottavat ja moraaliset uskomukset, jotka määrittelevät teon paheksuttavaksi tai hyväksyttäväksi, oikeutetuksi tai oikeudettomaksi (mt. 76–78). Erityisen määritelmätyypin muodostavat niin sanotut neutralisaatiot, joilla rikoksia voi perustella itselleen ja muille. Neutralisaatioteoria eli teoria selittelyjen vaikutuksesta rikosalttiuteen syntyi 1950-luvulla ja sen yhtenä keskeisenä vaikutinlähteenä oli juuri Sutherlandin oppimisteoria (Sykes & Matza 1957).

(3) *Palkinnot ja rangaistukset*, jotka seuraavat tekoa tai joita tekoon valmistauva yksilö ennakoi, ovat eräs keskeinen rikollisen käyttäytymisen oppimismekanismi (mt. 78–79). Se, tekeekö yksilö rikoksia, riippuu toiminnan menneistä, nykyisistä ja odotetuista palkinnoista ja rangaistuksista. Palkinnoilla ei tarkoiteta vain esimerkiksi ryöstösaalista tai muuta rahaa, vaan myös esimerkiksi muiden hyväksyntää tai sisäisiä mielihyvän tunteita. Näitä kutsutaan positiiviseksi vahvistamiseksi (positive reinforcement). Negatiivisesta vahvistamisesta on kyse, jos yksilö voi teon johdosta välttää kielteisiä tunteita tai tapahtumia. Vahvistamisen intensiteetti – määrä, useus ja todennäköisyys – voi vaihdella. Periaatteessa toiminnan palkintopuoli voi olla puhtaasti kemiallista (huumeet), mutta useimmiten oppimisessa on kyse sosiaali-

sesta vahvistamisesta, jossa muiden ihmisten sanat, reaktiot, läsnäolo ja käyttäytyminen on palkitsevaa tai rankaisevaa ja vaikuttaa siten yksilön toiminnan jatkumiseen tai päättymiseen. Esimerkiksi Honkatukian, Pösön ja Nyqvistin luku tässä teoksessa osoittaa, että rikoskäyttäytyminen voi subjektiivisena kokemuksena olla varsin myönteistä ja palkitsevaa.

(4) *Matkiminen* on neljäs keskeinen oppimisen mekanismi. Yksilöt voivat suoraan imitoida toistensa käyttäytymistä (mt. 79). Esimerkiksi media voi tarjota malleja rikoskäyttäytymiseen. Kopiorikosten olemassaolo on todettu niin ulkomaisessa (Surette 2002) kuin kotimaisessakin tutkimuksessa (Alvesalo & Santtila 2004). Esimerkiksi todellisen rikoksen pohjalta tehty elokuva voi pienelle osalla nuorista olla rikollisuuteen kannustava viesti. Tästä voidaan löytää esimerkkejä. Amerikkalaisessa koulussa 1999 tehdyn joukkomurhan tekijät Eric Harris (17 v.) ja Dylan Klebold (18 v.) nauhoittivat ennen rikostaan videolle omat suunnitelmansa ja puheensa. He kävivät seuraavan sananvaihdon:

Klebold: Elokuvaohjaajat tulevat taistelemaan meidän tarinan oikeuksista.

Harris: Tarantino... Spielberg... [nostaa haulikon ja matkii ampumisen ääniä] Eiks ookkin hauskaa että me saadaan se kunnioitus mikä me ansaitaan? (Robertz 2004, 215).

Harris ja Klebold surmasivat 12 koulutoveriaan ja yhden opettajan ja tekivät sen jälkeen itsemurhan. He arvasivat oikein pääsynsä elokuvien ja musiikin teemaksi (Columbine... 2005). Suomessakin on viime vuosina alettu tehdä elokuvia nuorten tekemien rikosten innoittamina. Ns. ”Euran Daltonien” ja Heinojen murhana tunnetun henkirikostapauksen pohjalta tällaiset elokuvat on jo tehty. Rikollisista on aina laulettu arkkiveisuja ja sittemmin tehty elokuvia, mutta median kokonaisvolyymin kasvu on muuttanut tilanteen toisenlaiseksi. Onneksi meillä ei ole (vielä) tapahtunut Harrisin ja Kleboldin tekoon rinnastuvia rikoksia.⁸

Myös yleisemmin rikosmedian ja -uutisten seuraaminen on nuorilla yhteydessä rikosten tekemiseen. Mitä enemmän nuori seuraa rikosuutisointia, sitä enemmän hän tekee rikoksia. Yhteys johtuu osin pelkästä kiinnostusvaikutuksesta: rikoksia tekevä nuori on kiinnostunut rikosuutisoinnista samoin kuin vaikkapa jääkiekkoa harrastava nuori on kiinnostunut television Urheilurudusta. Mutta oppimisteorian näkökulmasta taustalla on todennäköisesti myös

⁸ Vantaalla kauppakeskuksessa 11.10.2002 tapahtunutta pommiräjäytystä, jossa nuori mies surmasi itsensä ja seitsemän muuta, on verrattu ulkomaisiin koulumurhiin.

se, että rikosuutisointi kannustaa tiettyä nuorten osaryhmää rikollisuuteen (Kivivuori 2004).

Opitut selittelytavat

Sutherland katsoi, että rikollisuuden oppimisessa on keskeistä ”rikollisuudelle suotuisten määritelmien” omaksuminen. Tätä näkökulmaa on sosiologisessa kriminologiassa tutkittu niin sanotun neutralisaatioteorian kautta. Teorian lähtökohtana oli se hieman yllättävä huomio, että monet rikoksentekijät pitävät rikosten tekemistä paheksuttavana. Miten he sitten pystyvät tekemään rikoksia, jos hyväksyvät lainkuuliaisuuden arvon? Vastaus on, että rikolliset osaa- vat perustella itselleen, miksi rikoksen tekeminen on tilannekohtaisesti tai heidän kohdallaan kuitenkin hyväksyttävää tai ymmärrettävää. Kulttuurisesti kä- sillä olevat selittelytavat eli neutralisaatiot ikään kuin ”neutraloivat” teon tuo- mittavuuden tilannekohtaisesti.

Ehkä ”klassisin” neutralisaatio on (1) *vastuun kieltö*. Vastuunsa kieltävä ri- kollinen saattaa viitata esimerkiksi humalatilaan tai siihen, että kaverit pakot- tivat tai houkuttelivat tekoon. Vastuun kiellosta on kyse, kun varas kertoo tut- kijalle, että

Mull on usein ollut toi kevät semmosta aikaa, ihan kuin joku hulluus iskis. Ihan oikeesti tuntuu et päässä kaikki kääntyy ympäri ja sit mee- nee vaan. (Kivivuori 1993, 33).⁹

Kieltäessään vastuunsa rikollinen usein pyrkii vakuuttamaan muut siitä, että rikos oli poikkeuksellinen tapahtuma eikä hänen luonteensa pysyvä piirre. (2) *Vahingon kieltö* sen sijaan viittaa sellaisiin neutralisaatioihin, joissa ei kiel- letä itse tekoa tai sen tarkoitteellisuutta, mutta pyritään osoittamaan, ettei teko itse asiassa aiheuttanut mitään vahinkoa. Esimerkiksi ajatus, että vakuutus korvaa uhrin vahingot, on tapa oikeuttaa rikollinen teko. Monet omaisuusri- kolliset kertovat mielellään, että he varastavat vain sellaisilta, jotka ovat riittä- vän vauraita kärsiäkseen menetyksiä:

Jos on ihan tavallisen arkipäiväisen näkönen hima, semmosen duuna- rin, jolla ei ole oikeen mitään, ei siitä väännä, kun ajattelee sitä ihmis- tä. (Kivivuori 1992, 102).

⁹ Neutralisaatioesimerkit, joissa lähteenä Kivivuori 1992 tai 1993, perustuvat Saija Järvisen 1988 keräämään rikollishaastatteluaineistoon.

(3) *Uhrin kiellolla* kriminologit ovat viitanneet sellaiseen neutralisaatioon, jossa uhri itse kuvataan niin moraalittomaksi, että hän ikään kuin ansaitsi joutua rikoksen kohteeksi. Muuan suomalainen varas totesi:

Mulle rikos on yks bisneksen muoto. Onhan kauppiaskin varas, mut se tekee sen laillisesti. (Kivivuori 1992, 96).

Myös (4) *tuomitsijoiden tuomitseminen* on sisällöllisesti rikas ja vivahteikas rikoksen selittelytapa. Se on verraten lähellä edellä kuvattua uhrin kieltoa; siinä missä uhrin kielto madaltaa rikoksen uhrin moraalittomaksi, tuomitsijoiden tuomitseminen madaltaa yleisen moraalin niin alhaiseksi, että rikollisen rikos rinnastuu normaaliin käyttäytymiseen:

Toisilla on vaan helvetin paljon paremmat mahikset ajaa niitä juttujaan. Ne voi ihan rehellisesti muka hoidella juttuja, kaikki petoksia ja netota. (Kivivuori 1992, 97.)

Viides niin sanottu klassinen neutralisaatio on (5) *vetoaminen korkeampiin periaatteisiin*. Nykyään tällaista rikoksen selittelytapaa voivat käyttää esimerkiksi ne, jotka tekevät rikoksia puolustaakseen eläinten oikeuksia. Myös uskonnon nimessä tehdyistä rikoksista voinee useimmiten sanoa, että niissä teon tuomittavuus on neutraloitu selittämällä, että teko on itse asiassa uskonnon puolustamista. Modernia terrorismia koskevassa tutkimuksessa onkin todettu, että sen tekijät eivät yleensä – vastoin monien luuloja – ole köyhiä eivätkä henkisesti häiriintyneitä, vaan usein nuoria miehiä hyvinvoivan keskiluokan piiristä (Atran 2004). Esimerkiksi itsemurhapommittajat eivät ole ”hulluja”, vaan nuoria, joille aikuiset ovat opettaneet rikoksen uskonnollis-ideologisia oikeuttamisperusteita. Siksi ideologisen terrorismin selittämisessä oppimisteorialla ja ehkä erityisesti neutralisaatioteorialla on paljon annettavaa.¹⁰

Suomessa 1990-luvulla tehdyissä nuorisorikollisuuden tutkimuksissa havaittiin edellä kuvattuja selittelytapoja, mutta niiden lisäksi moderni kulttuuri tarjoaa muitakin tapoja tehdä rikollisuus ymmärrettäväksi tai jopa hyväksyttäväksi tekijöiden itsensä mielestä. Modernin ymmärrysretoriikan piiriin kuuluu esimerkiksi nuoren rikollisuuden selittäminen ”murrosikään” kuuluvaksi ”normaaliksi” ilmiöksi. Tähän ajattelutapaan liittyy idea, että lainvastainen toiminta on ”luovaa” ja että aikuisten asettamien normien rikkominen voi jopa

¹⁰ Rikollisuuden neutralisaatioteoreettinen selittäminen on eri asia kuin pohdinta siitä, onko joidenkin sääntöjen rikkominen eettisesti oikein, tai ”pyhittääkö tarkoitus keinot” (vrt. eläinten oikeudet).

”kehittää persoonallisuutta”. Tämän selitystavan mukaan ”itsensä toteuttaminen” on tärkeämpää kuin sääntöjen noudattaminen. Tekojen kielten kautta tapahtuva neutralointi viittaa siihen, että rikkoessaan lakia nuori itse asiassa ”viestittää pahaa oloaan” tai ”huutaa apua” aikuisilta ja ammattiauttajilta. Tätä neutralisaatiota voidaan sanoa yhdeksi vastuun kiellon muodoksi. Ajattelun taustallahan on idea, että nuoren ongelmat pakottavat hänet tekemään tekoja, joita hän ei muuten tekisi. Sekä moderni ymmärrysretoriikka että tekojen kielten retoriikka ilmentävät sitä, että nuoret omaksuvat ja oppivat vaikutteita yleisestä kulttuurista. Molemmat neutralisaatiot muistuttavat modernin psykokulttuurin tarjoamia tapoja antaa käyttäytymiselle merkitys (Kivivuori 1997, 40–42; Kivivuori 1992). Huomattakoon, että neutralisaatioteoria ei edellytä eikä väitä, että rikollisen neutralisaationa käyttämä syyteoria on väärä.

Oppimisteoria ei selitä rikollisuutta pelkästään pienten ryhmien tai alakulttuurien kautta tapahtuvalla oppimisella (Akers 2000, 79). Rikollisuudelle suotuisia määritelmiä, kuten neutralisaatioita, voi oppia alakulttuurisesti, pienissä ryhmissä, tai yleiskulttuurisesti, muista laajemmista kulttuurisista lähteistä. Silloin kun kyse on yleiskulttuurisista lähteistä, voi ilmetä niin sanottuja sosiaalisia ironioita: tahot ja toimet, jotka eivät halua suosia rikollisuutta, helpottavat sitä tahattomasti tarjoamalla siihen sopivia neutralisointitekniikoita. Jo neutralisaatioteorian alkuperäiset kehittäjät totesivat, että nuorisorikolliset ovat nopeita oppimaan sosiaalityöntekijöiden käyttämiä selitystapoja (Sykes & Matza 1957). Nykyään murrosiän, geenien ja tekojen kielten kaltaiset neutralisaatiotekniikat näyttäisivät saaneen vaikutteita tieteellisestä tutkimuksesta! Siinä missä vielä 1800-luvulla voitiin viitata Perkeleen kanssa tehtyyn sopimukseen, nykynuori voi viitata murrosiän ”normaaleihin” oireisiin. Tällaisia retoriikkoja ei opita pelkästään nuorten vertaisryhmissä, vaan niitä on saatavilla joka puolella, yleiskulttuurisesti. Voidaan puhua sosiaalisesta ironiasta, jos nuoret käyttävät ”ymmärrysammattilaisten” puhetapoja rikosten perusteleminen (Kivivuori 1994). Tämä myös osoittaa, että oppimisteoria eroaa arkiajattelun ”huono seura tekee kaltaisekseen” -ajattelutavasta. Rikollisuudelle suotuisia määritelmiä voi oppia muualtakin kuin vertaisryhmistä.

Neutralisaatioita ja niiden oppimista tutkittaessa on tärkeää erotella neutralisaatioiden kulttuurinen muoto ja toisaalta ne motiivit, joiden vuoksi ihmiset esittävät itselleen ja muille neutralisaatioita rikottuaan sosiaalisia odotuksia tai normeja. Luultavasti kaikissa kulttuureissa on tarjolla neutraloivia retoriikkoja. Ennen vanhaan oli perkele ja riivaus, nykynuorilla on murrosikä, geenit ja niin edelleen. Tämä tarkoittaa sitä, että neutralisaatioiden kulttuurinen käsillä olo ei sinänsä riitä selittämään sitä, miksi joku on altis rikoksiin ja toinen ei.

Yksilöiden alttius turvautua neutralisaatioihin sen sijaan on rikollisuutta selittävä tekijä. Tätä näkemystä puoltaa esimerkiksi se, että eräisiin tehokkaiksi arvioituihin kognitiivis-behavioraalisen terapian muotoihin sisältyy neutralisaatioprosessien ”pois opettamista”. Kyse on ajattelutapojen muuttamisesta: nuorille rikoksentekijöille saatetaan esimerkiksi opettaa, että omista rikoksista ei voi syyttää muita, tai että tuntemattomilta varastaminen ei ole sen oikeutumpaa kuin ystäviltä varastaminen, ja niin edelleen. Eräät rikosentorjuntaohjelmien arvioinnit ja meta-analyysit osoittavat, että tällaisilla ohjelmilla on myöhempää rikollisuutta vähentävä vaikutus (Gibbs 1995)¹¹. Tämä taas puoltaa vahvasti neutralisaatioteoriaa: neutralisaatiot todella ovat rikollisuutta aiheuttava tekijä, eivät vain jälkikäteisiä selittelytapoja.

Leimaautuminen

Leimaamisteorian mukaan sosiaaliset reaktiot rikollisuuteen, erityisesti viralliset rikosseuraamukset, vaikuttavat leimattuun henkilöön siten, että reaktiot itsessään lisäävät alttiutta tulevaan rikoskäyttäytymiseen. Teoria voidaan karkeasti jakaa kahteen muotoon.

Identiteettimuutos ja rakenteellinen torjunta

Leimaamisteorian *sosiaalipsykologinen* muoto korostaa sitä, että poikkeavan henkilön leiman saaminen vaikuttaa yksilön itseymmärrykseen ja identiteettiin ja lisää sitä kautta tulevien rikosten määrää. Jo leimaamisteorian klassinen kehittäjä Edwin Lemert erotteli primaarisen rikoskäyttäytymisen leimaamisprosessin laukaisijana (Kivivuori 2001). Jokin norminvastainen teko pani ikään kuin pienen lumipallon vierimään alas nuoskalumista rinnettä; leimaamisprosessi oli tuon lumipallon paisuminen yksilön rikolliseksi itseymmärrykseksi. Leimaamisteoria ei siis väitä, että rikollisuusleimat isketään ikään kuin syyttömiin henkilöihin, tai että rikolliseksi tai leimatuksi valikoituminen olisi sattumanvarainen prosessi. Teoria on siten täysin yhteensopiva niiden tutki-

¹¹ Useisiin erilaisiin hoito-ohjelmiin sisältyy ajatus selittely- ja oikeutustapojen pois opettamisesta. Näin on esim. alkoholismin hoitona käytettävässä 12 kohdan ohjelmassa (Mäkelä 1996, 130–131) sekä eräissä parisuhdeväkivallan hoitomuodoissa, joissa tekijää tuetaan ottamaan moraalinen vastuu teoistaan (Keisala 2006).

mustulosten kanssa, joiden mukaan yksilöiden välillä on selviä eroja antisosiaalisuudessa ja alttiudessa rikollisuuteen.

Rakenteellisen leimaamisteorian mukaan poikkeavan leima vaikeuttaa yksilön rakenteellista asemaa esimerkiksi työmarkkinoilla, mikä johtaa syrjäytymiseen ja lisää sitä kautta rikosten todennäköisyyttä. Siinä missä sosiaalipsykologinen leimaamisteoria korosti leimaamisprosessia subjektiivisena ilmiönä, rakenteellinen leimaamisteoria näkee leimautumisen objektiivisena ilmiönä. Yksilöhän voi kohdata torjuntareaktioita vaikkapa työmarkkinoilla, vaikka hän ei kokisi itse olevansa ”olemuksellisesti rikollinen”. Siten rakenteellisten leimaamisprosessien tutkimus ei edellytä yksilöiden ”sieluntilan” selvittämistä. Nykyään leimaamisteoreettisen tutkimuksen valtavirta edustaa rakenteellisesti objektiivista suuntausta (Bernburg & Krohn 2003, 1289). Leimaamisteoria on vahvimmillaan todetessaan, että muiden reaktiot leimattuihin henkilöihin ovat torjuvia ja tämä haittaa leimattujen integroitumista parisuhteisiin ja työelämään.

Lisäävätkö rikosseuraamukset rikollisuutta?

Sampson ja Laub (1993) tutkivat pitkittäisaineiston avulla, miten vankeuden kesto vaikutti myöhempään rikollisuuteen. Aineisto sisälsi tiedot alun perin 500:sta aktiivisesti rikoksiin nuorena osallistuneesta pojasta ja heidän myöhemmästä kehityksestään aina 32 ikävuoteen asti. Tutkimuksessa oli mahdollista mitata vankeuden keston vaikutusta, kun miesten rikoskäyttäytymisen vaikutus oli vakioitu. Tutkijat halusivat arvioida empiirisesti, näkyisikö aineistossa pelotevaikutus (mitä pidempi vankeus, sitä vähemmän myöhempää rikollisuutta) vai leimaamisvaikutus (mitä pidempi vankeus, sitä enemmän myöhempää rikollisuutta).

Ensimmäisessä analyysissään tutkijat totesivat, että nuorisovankeuden kestolla ei ollut mitään vaikutusta myöhempään rikollisuuteen suuntaan tai toiseen. Sen paremmin suoraa pelotevaikutusta kuin leimaamisvaikutustakaan ei siis löytynyt (mt. 163–165). Tämän jälkeen tutkijat siirtyivät tarkastelemaan, onko vankeuden kestolla vaikutusta myöhempään työhistoriaan. Mitä pidempään nuori oli ollut vankina, sitä rikkonaisempi työhistoria hänellä myöhemmin oli. Analyysissa nuorten miesten rikollisuus ja alkoholinkäyttö oli vakioitu, eli nämä seikat eivät selitä vankeuden ja työelämän ongelmien yhteyttä. Tutkijat päättelivät, että vankeuden uusintarikollisuutta lisäävä vaikutus ei

ollut suoraa, vaan kanavoitui työelämävaikeuksien kautta (Laub & Sampson 2003, 165–168, 291).

Tuloksia arvioitaessa on huomioitava se, millaisia tutkittujen miesten vankilakokemukset olivat. Heidät rekrytoitiin tutkimukseen 1930-luvulla amerikkalaisesta nuorisovankilasta, jonka kurikäytännöt olivat ankaria, ruumiillisia, nöyryyttäviä ja jopa sadistisia (Laub & Sampson 2003, 52–55). Vaikka edellä mainitut tulokset sisältävät myös miesten myöhempiä vankilakokemuksia, niitä voidaan yleistää vain varauksin suomalaisiin oloihin, joissa nuoria ei juurikaan suljeta vankiloihin (ks. kuitenkin Kuulan ym. luku tässä teoksessa). Toisaalta se, että vankilan uusintarikollisuutta lisäävä vaikutus kanavoituu työelämään sopeutumisen vaikeuden kautta, tukee tulosten yleispätevyyttä.

Bernburg ja Krohn (2003) totesivat korkeatasoisen seuranta-aineiston avulla, että poliisin tietoon tuleminen vaikutti kielteisesti yksilön koulutusuraan, kun rikollisuuden tason, vanhempien köyhyyden ja kognitiivisten kykyjen vaikutus oli vakioitu. Poliisikontakti sekä joutuminen nuoriso-oikeuteen lisäsivät myös työttömyyden riskiä. Poliisikontakti lisäsi eniten sellaisten poikien tulevaa rikollisuutta, joiden perheessä oli köyhyyttä. Rikosseuraamukset lisäävät siis enemmän sosiaalisesti huono-osaisten tulevaa rikoskäyttäytymistä (mt. 1306). Vaikutus tapahtuu sitä kautta, että seuraamukset lisäävät työttömyyttä ja työttömyys rikollisuutta (mt. 1308). Tekijät summaavat, että virallinen leimaaminen lisää tulevien rikosten todennäköisyyttä laukaisemalla prosesseja, jotka rajoittavat leimatun yksilön integroitumista normaaleihin instituutioihin. Sosioekonomiset tekijät muuntavat virallisen seuraamuksen kohonneeksi rikosriskiksi (mt. 1310–13). Leimaamisefektit ovat erityisen voimakkaita ryhmissä, jotka ovat niistä riippumattakin sosiaalisesti huono-osaisia. Myös Johnsonin ym. (2004) tutkimus osoitti, että rikosseuraamukset lisäävät rikosten todennäköisyyttä, kun aiempi taipumus rikollisuuteen on vakioitu. Keskeisenä mekanismina näyttäisi olevan se, että rikosseuraamukset johtavat ryhmäytymiseen muiden rikosaktiivisten henkilöiden kanssa samalla, kun vaikeudet saada laillista työtä lisääntyvät.

Kaiken kaikkiaan tutkimus tukee leimaamisteoriaa: rikosseuraamukset ovat omiaan lisäämään yksilöiden rikosalttiutta. Vaikutus välittyy kuitenkin sellaisten prosessien kautta, joita muut rikosteoriat kuvaavat. Rikosseuraamus hölentää yksilön siteitä sosiaalisen kontrollin lähteisiin kuten puolisoon ja työhön, mikä lisää rikosalttiutta (kontrolliteoria). Rikosseuraamus saattaa yksilön muiden rikosaktiivisten henkilöiden seuraan, mikä lisää rikosalttiutta (oppimisteoria). Rikosseuraamus vaikeuttaa laillisia ansaitsemistapoja, mikä uraut-

taa rikollista rikosuralle (paineteoria). Kaikki nämä vaikutukset toimivat riippumatta siitä, että rikosseuraamuksiin valikoituu henkilöitä, jotka ovat alun perinkin muita rikosaktiivisempia.

Köyhyys ja rikollisuus

Suomalaisessa kriminologiassa ja kriminaalipolitiikassa on tuttu nyrkkisääntö, jonka mukaan ”sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”. Läheisesti tähän ideaan liittyy syyteoria, jonka mukaan ”rikollisuuden syy on köyhyys”. Nämä näkemykset muodostavat eräänlaisen käytännön yhteiskuntateorian, joka otetaan annettuna ilman että tiedetään, mihin ne perustuvat. Kuten tämän hetken johtaviin kriminologeihin kuuluva Robert J. Sampson – joka tätä kirjoitettaessa toimii Harvardin yliopiston sosiologian laitoksen esimiehenä – on kirjoittanut:

Rikollisuuden todellisuus hämmentää edelleen kriminologisia teorioita. Tämä koskee erityisesti teorioita, jotka myötäilevät hallitsevia sosiologisia käsityksiä. Monille yhteiskunnan kerrostumajako on yhtä kuin sosiologia. Siksi ei ole yllätys, että kriminologiassa köyhyyteen, aineellisiin oloihin ja taloudellisiin motiiveihin liittyvät selitykset ovat suosittuja. Kaikki näyttävät uskovan, että ”köyhyys aiheuttaa rikollisuutta”. Olen kuullut monien kokeneiden sosiologien ihmettelevän, miksi kriminologit ylipäänsä etsivät köyhyyden ohella muita syitä rikollisuudelle. Teemme kuitenkin niin, koska tosiasiat vaativat sitä. (Sampson 2000, 711.)

Tosiasiat viittaavat muun muassa yksilöiden rikosalttiuden suhteelliseen vaihteeseen ja erilaisiin valikoitumisvaikutuksiin. Esimerkiksi impulsiivinen yksilö voi impulsiivisuutensa tähden ajautua rikoksiin ja toisaalta vaikeuksiin työelämässä, niin että lopputuloksena on rikollisuuden ja taloudellisen huono-osaisuuden välinen näennäiskorrelaatio.

Mihin tosiasioihin sitten perustuu ajatus, että sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa, tai että köyhyys aiheuttaa rikollisuutta? Osin näyttönä voi olla sellainen yksinkertainen vertailu, jossa Yhdysvaltojen korkea rikostaso liitetään sikäläisen hyvinvointivaltion heikkouteen ja vastaavasti Suomen matalampi rikostaso luetaan täkäläisen hyvinvointivaltion ansioksi. On kuitenkin mahdollista, että näiden maiden erot vaikkapa väkivallan määrässä johtuvat osin tai keskeisesti muista tekijöistä, esimerkiksi aseiden saatavuudesta

tai väkivallan kulttuurista (Savolainen ym. 2000; Nisbett & Cohen 1996). Eri maiden väkivaltatasojen erojen tutkimuksessa on viime aikoina huomioitu myös poliittiseen kulttuuriin kuten ihmiselämän kunnioittamiseen, demokraattisuuteen ja luottamukseen liittyviä tekijöitä. Niillä näyttäisi olevan itsenäinen, talousoloista riippumaton vaikutuksensa rikollisuuteen (Neumayer 2003).

Hieman vahvempi pohja on niillä, jotka viittaavat siihen, että useimmat vangit ja vakavien väkivaltarikosten tekijät ovat yhteiskunnan kerrostumajaon pohjalta (Lehti 2002, 31). Lisäksi tiedetään, että köyhimpien lapset tekevät enemmän rikoksia kuin muut – tämä ero näyttää olevan suurempi omaisuuskuin väkivaltarikollisuuden kohdalla (Kivivuori 2003, 68–70). Mutta voidaanko näistä korrelaatioista päätellä, että köyhyys on rikollisuuden syy? Ei suoraan. On mahdollista, että jokin kolmas tekijä aiheuttaa sekä köyhyyttä että rikollisuutta. Tällaisia tekijöitä on useita: yksilön luonteeseen liittyvä alhainen itsekontrolli ja impulsiivisuus, synnynnäinen temperamentti, yksilön alttius päihteiden käyttöön, eräät kognitiiviset rajoitteet, ja niin edelleen. Tällaiset tekijät voivat johtaa sekä sosiaalisen aseman laskuun että rikollisuuteen. Jos haluamme tietoa siitä, aiheuttaako köyhyys rikollisuutta, täytyy etsiä vahvaa näyttöä. Sellaista on saatavissa tutkimuksissa, joissa samoja yksilöitä on seurattu pidempään ja varsinkin tutkimuksissa, joissa on satunnaistettu kokeellinen asetus. Seuraavassa on kaksi esimerkkiä.

(1) Minnesotan perhetukiohjelmassa (*Minnesota Family Investment Program*) yksinhuoltajaäideille kohdistettiin tulonsiirtoja. Uuden tuen ero entiseen tukijärjestelmään oli, että perhe (äiti) sai lisätä työtulojaan ilman, että hän menetti tulonsiirtoihin perustuvaa toimeentulotukea. Matalapalkkaisille äideille annettiin työtuloa täydentävää sosiaalitukea. Tulonsiirtoihin liittyi velvoite hakea työtä tai osallistua työllisyyskoulutukseen. Tuen painopistettä siirrettiin ruokakupongeista käteiseen rahaan. Kokeilussa huomioitiin alusta lähtien tarve arvioida sen vaikuttavuutta. Siksi ohjelman piiriin kelpaavat yksinhuoltajat jaettiin satunnaisesti kolmeen ryhmään: niihin, jotka jäivät vanhojen järjestelmien varaan, niihin, jotka saivat uuden järjestelmän kokonaan, ja niihin, jotka saivat vain uuden järjestelmän tulonsiirrot ilman työllistymis- tai koulutusvelvoitetta. Tämä viime mainittu ryhmä muodostettiin, jotta voitaisiin tutkimuksellisesti arvioida pelkän tulonsiirron vaikutusta. Ryhmiä ja heidän lapsiaan seurattiin kolme vuotta.

Tulosten mukaan perhetukiohjelma vähensi lasten aggressiivista ja julmaa käyttäytymistä, norminrikkomuksia, kiusaamista ja muita käyttäytymisongelmia. Tämä muutos heijasti sitä, että ohjelman edut saaneet äidit lisäsivät lastensa valvontaa ja huolenpitoa ja tiesivät, missä ja kenen kanssa lapset olivat

(mt. 613–614). Lasten kontrolloimista lisäsi ilmeisesti myös se, että lisätulot johtivat äidit uusiin parisuhteisiin. Kiinnostavana lisätuloksena oli, että nämä myönteiset tulokset saatiin aikaan jo pelkällä tulotason nostamisella; työllistymis- ja koulutusvelvoitteella ei ollut erillistä lisähyötyä (mt. 614–616). Sen sijaan työnteosta koitunut lisätulo lisäsi kyllä lasten valvontaa sekä kotona – vanhemmat jaksivat huolehtia paremmin lapsistaan – että lisääntyneen päivähoiton käyttämisen kautta (mt. 617).

(2) Yhdysvalloissa on hiljattain tehty toinenkin kokeellinen tutkimus, jonka mukaan köyhyydellä on selvä yhteys nuorten rikollisuuteen (Costello ym. 2003). Kyseinen tutkimus perustui niin sanottuun luonnolliseen kokeeseen eli tutkijat hyödynsivät heistä riippumatta tapahtunutta muutosta tutkitun väestönosan elämässä. Tutkimus tehtiin intiaanireservaatissa, jonka taloudelliset olosuhteet kohenivat nopeasti alueelle perustetun kasinon johdosta. Muutos koski kaikkia alueen asukkaita, koska he päättivät jakaa tulot tasan perheiden kesken. Tutkijat havaitsivat, että niiden nuorten rikollisuus väheni, joiden perheiden tulotaso nousi köyhyyden tasolta keskimääräiselle tasolle. Sen sijaan nuorten mielenterveysoireissa ei tapahtunut vastaavaa muutosta. Köyhyyden vähenemisellä oli syy-yhteys rikollisuuden määrään. Löydös tukee käsitystä, että köyhyys todella aiheuttaa rikollisuutta.

Mutta miten köyhyyden väheneminen vähensi rikollisuutta? Tutkimuksen mukaan taloudellisen aseman koheneminen ei suoraan vähentänyt nuorten rikollisuutta, vaan myönteinen vaikutus kanavoitui sosiaalisen kontrollin kautta. Perheissä, joissa elintaso nousi, vanhemmat alkoivat valvoa lapsiaan entistä paremmin, osin siksi, että perheet pysyivät paremmin koossa eli avioerot vähenivät. Tulos oli siis sama kuin Minnesotan perhetukikokeilussa. Köyhyys paljastui rikollisuuden riskitekijäksi siksi, että se vaikeuttaa hyvän vanhemmuuden harjoittamista suhteessa lapsiin. Tutkimukset täsmensivät siis tapaa, jolla köyhyys vaikuttaa lasten rikollisuuteen. Vaikutus välittyy valvonnan ja kontrollin kautta (Gennetian & Miller 2002; Mistry ym. 2002; Costello ym. 2003; Rutter 2003). Jos perheiden elämän puitteet ovat taloudellisesti kunnossa, ne jaksavat sosiaalistaa nuoria lainmukaiseen elämään. Pelkkä kontrollin ja huolenpidon saarnaaminen ei riitä, vaan ihmiset jaksavat huolehtia ja valvoa lapsiaan vain, jos heidät nostetaan köyhyydestä.

Vastaavia tutkimuksia, joissa on hyödynnetty kokeellista asetelmaa tai luonnollisen kokeen mahdollisuutta, on viime aikoina toteutettu runsaasti. Jos näiden kokeellisten tutkimusten anti summataan yhteen päätulokseen, se olisi: tulonsiirrot köyhille perheille vähentävät lasten ja nuorten rikoskäyttäytymistä siksi, että tulonsiirrot vahvistavat vanhempien kykyä kontrolloida lapsiaan ja

huolehtia heistä. Kokeelliset tutkimukset antavat vahvaa näyttöä siitä, että sosiaalipolitiikka on hyvää, rikollisuutta ehkäisevää kriminaalipolitiikkaa. Kyse ei ole rahan suorasta vaikutuksesta, vaan siitä, että perheiden hyvinvointi ilmenee niiden sisäisen kontrollin ja huolenpidon tehostumisena. Tästä syystä ns. pohjoismainen sosiaalipolitiikka on hyvää ja näyttöön perustuvaa kriminaalipolitiikkaa.

Mainituissa tutkimuksissa oli kyse amerikkalaisessa yhteiskunnassa tehdyistä kokeiluista. Voidaanko tuloksia yleistää Suomeen? Varsin todennäköisesti voidaan. Erona on ehkä se, että Suomessa köyhyyden vastainen toiminta on *sisäänrakennettu* normaaliin hyvinvointivaltion toimintaan ja universaaleihin, tuloista riippumattomiin palveluihin ja sosiaalietuihin. Lisäksi Suomessa hyvin toimiva päivähoito- ja peruskoulujärjestelmä voivat itsenäisesti luoda sellaisia kontrollihyötyjä, joita tulonsiirrot Yhdysvalloissa luovat.

Samalla on tosin ehkä todettava, että tulonsiirtojen vaikutus nuorten rikollisuuteen ei välttämättä ole lineaarinen, niin että jatkuva tulonsiirtojen lisääminen ja/tai köyhyyden vähentäminen¹² tuottaisi jokaisella lisätyllä tulonsiirrolla yhtä suuren rikollisuuden vähenemishyödyn. Tässä voidaan ehkä erottaa kaksi hypoteesia, tai kaksi näkökulmaa samaan hypoteesiin. *Lähtötasohypoteesin* mukaan suuri köyhyys ja epätasa-arvo ovat tilanne, jossa köyhyyden poistamisella ja tuloerojen tasaamisella on suuri nuorten rikollisuutta keskipitkällä aikavälillä vähentävä vaikutus. Esimerkiksi juuri amerikkalaisissa intiaanireservaateissa ja suurkaupunkien getoissa vaikutus voi olla dramaattinen. *Kattohypoteesin* mukaan jossain kohdassa tulee vastaan katto, jonka jälkeen lisätulonsiirrot eivät enää vähennä rikoskäyttäytymistä.¹³ Näitä hypoteeseja olisi syytä jatkossa tutkia tarkemmin mm. vertailevan tutkimuksen avulla. Tutkimuksen tuloksia voitaneen käyttää muun muassa niin, että meidän ei kannata purkaa hyvinvointivaltiota tai rakentaa yhteiskuntaa, jossa eri sosiaaliryhmien asuinalueet ovat voimakkaasti eriytyneet. Tällaisesta kehityksestä on tällä hetkellä merkkejä – trendin voimistuminen voi johtaa noidankehään, jossa rikollisten alueiden synty lisää keskiluokan poismuuttoa ja vähentää enemmistön halua tukea tulonsiirtoin vähävaraisia.

¹² Tässä on tilasyistä jätetty huomiotta, että köyhyys ja tulonjaon tasaisuus ovat kaksi eri suuretta.

¹³ Sen sijaan ”pohjaa” ei samassa mielessä ole. Kehitysmaaoaloissa on havaittu, että köyhyyden lisääntyminen entuudestaan köyhissä oloissa lisää rikollisuutta (Fafchamps & Minten 2002). Raja tulee tilanteessa, jossa ihmiset eivät nälän takia fyysisesti pysty tekemään rikoksia.

Kaikille tässä kuvatuille kriminologisille teorioille on tutkimuksellista näyttöä. Uusimmalle tutkimukselle on myös ominaista se, että yksilökohtaiset alttiudet pyritään tutkimusasetelmien avulla ottamaan huomioon eli ”vakioimaan” tilastollisesti. Sosiologisten rikollisuusselitysten sosiologisuus ei ole enää dogmaattista tai määritelmiin perustuvaa, vaan näyttöön perustuvaa. Empiirisen tutkimuksen etulinjassa ei enää juurikaan ajatella, että ”tutkimme rikollisuutta sikäli ja niiltä osin kuin se on sosiaalista”, vaan tutkimuksissa pyritään arvioimaan yksilö- ja yhteisötasoisten tekijöiden osuus ja niiden vuorovaikutus.

Taulukko 1 Yhteenveto sosiologisista rikollisuusselityksistä

- Köyhyys ja huono-osaisuus aiheuttavat nuorisorikollisuutta.
- Köyhyyden nuorisorikollisuutta lisäävä vaikutus kanavoituu perheiden hyvinvoinnin ja kontrollikyvyn kautta.
- Nuorisorikollisuutta aiheuttavat oppimisprosessit: rikollisuutta opitaan vertaisryhmissä ja mediasta.
- Vankeus rikosseuraamuksena lisää rikollisuuden riskiä vaikeuttamalla yksilön sopeutumista sellaisiin normaaleihin instituutioihin, jotka toimivat sosiaalisen kontrollin lähteinä.
- Kaikki nämä syysuhteet on havaittu tutkimuksissa, joissa yksilökohtainen alttius tehdä rikoksia ja hakeutua rikosympäristöihin on vakioitu.
- Tutkimuksen nykytasolla puhe rikollisuuden sosiaalisista syistä edellyttää tutkimusasetelmia, joissa yksilöalttius vakioidaan.

Otetaan kouriintuntuva esimerkki: jos ennen joku sosiologi havaitsi, että saman ryhmän eri jäsenet muistuttivat rikollisuuden suhteen toisiaan, hän saattoi todeta, että selityksenä oli rikollisuuden oppiminen ryhmässä. Tähän saatettiin todeta, että yhtä hyvin kyse saattoi olla alun perin samanlaisten nuorten hakeutumisesta tai ajautumisesta toistensa pariin – siis yksilöalttius selitti sekä nuorten rikollisuutta että heidän ajanviettoaan samanlaisten nuorten kanssa. Mutta kun tutkijat alkoivat pitkäjäsenäisaineistoilla tutkia sekä yksilö- että ryhmäprosesseja, voitiin todeta, että kyse oli molemmista seikoista. Toisaalta tietynlaiset yksilöt ajautuivat tai hakeutuivat tietynlaisiin ympäristöihin, kuten Markus Jokela toteaa tähän kirjaan kirjoittamassaan luvussa. Toisaalta ryhmä vielä lisää sen piirin tulleiden nuorten rikollisuutta, eli ryhmällä on yksilöiden alttiuksien päälle tuleva vaikutus.

Usein tämäntyyppinen tutkimus nojautuu robusteihin tutkimusasetelmiin, esimerkiksi pitkittäistutkimuksiin, joissa samoja henkilöitä seurataan vuosia, tai kokeellisen asetelman eri versioihin. On kuitenkin syytä korostaa, että yksilötekijöiden ja sosiaalisten tekijöiden samanaikainen tarkastelu on mahdollista myös aivan perinteisillä aineistoilla, kuten yhtenä ajankohtana tehdyillä kyselyillä. Suomessa on tutkittu sosiaalisen pääoman vaikutusta nuorten rikollisuuteen siten, että yksilön itsekontrollin ja kognitiivisten kykyjen vaikutus on otettu huomioon (Salmi & Kivivuori 2006). Näiden tekijöiden vaikutus vähensi sosiaalisten tekijöiden selitysvoimaa jonkin verran, muttei poistanut sitä. Niinpä sosiaalisilla tekijöillä oli itsenäinen vaikutus tutkittuun ilmiöön. Tämä esimerkkitalanne näyttää olevan melko yleinen. Kun yksilö- ja sosiaaliset riskitekijät huomioidaan tutkimusasetelmassa, osa sosiaalisten tekijöiden ja rikollisuuden korrelaatiosta selittyy yksilöalttiuksilla – mutta vain osa. Samalla sosiaalisten tekijöiden olemassaoloa puoltava tutkimusnäyttö vahvistuu. Sosiaalisten tekijöiden – taloudellisten rakenteiden, oppimisen, kontrollin ja leimaamisen – vaikutus ei ole vain aksiooma tai nyrkkisääntö, vaan perustuu vahvaan tutkimusnäyttöön.

Lähteet

- Agnew, Robert (1987) On 'Testing structural strain theories'. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 24(4), s. 281–286.
- Akers, Ronald L. (2000) *Criminological Theories. Introduction, Evaluation, and Application. Third Edition*. Los Angeles: Roxbury.
- Alvesalo, Anne & Santtila, Pekka (2004) *Pahat pojat -elokuva ja rikollisuus. "Saanu ehkä vähän ideoita, mut omaa päätä sitä kummiski käyttää"*. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 17.
- Atran, Scott (2004) Genesis of Suicide Terrorism. *Science* 299, s. 1534–1539.
- Bernard, Thomas J. (1987) Testing structural strain theories. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 24(4), s. 262–280.
- Bernburg, Jön Gunnar & Krohn, Marvin D. (2003) Labeling, Life Chances and Adult Crime: the Direct and Indirect Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood. *Criminology* 41(4), s. 1287–1318.
- Clarke, Ronald V. (2004) Technology, Criminology and Crime Science. *European Journal on Criminal Policy and Research* 10(1), s. 55–63.
- Columbine High School Massacre*. En.wikipedia.org/columbine_high_school_massacre (6.10.2005).
- Costello, Jane E., Compton, Scott N., Keeler, Gordon & Angold, Adrian (2003) Relationships Between Poverty and Psychopathology. A Natural Experiment. *Journal of the American Medical Association* 290(15), s. 2023–2029.
- Crabb, Peter B. (2000) The Material Culture of Homicidal Fantasies. *Aggressive Behavior* 26, s. 225–234.
- Gennetian, Lisa A. & Miller, Cynthia (2002) Children and Welfare Reform: A View from an Experimental Welfare Program in Minnesota. *Child Development* 73(2), s. 601–620.
- Gibbs, J. C. (1995) EQUIP: A Peer-Treatment Program for Delinquents. *Teoksessa* Robert R. Ross, Daniel H Antonowicz & Gurmeet K. Dhaliwal (toim.): *Going Straight. Effective Delinquency Prevention & Offender Rehabilitation*. Ottawa: Air Training & Publications.
- Gottfredson, Michael R. & Hirschi, Travis (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Fafchamps, Marcel & Minten, Bart (2002) Crime and Poverty: Evidence From a Natural Experiment. *The Centre for the Study of African Economies Working Paper Series*, Paper 182 (Year 2002).
- Hirschi, Travis (1969) *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi, Travis & Hindelang, Michael J. (2002 [1977]). Intelligence and Delinquency: A Revisionist Review. *Teoksessa* John H. Laub (toim.): *The Craft of Criminology. Selected Papers*. New Brunswick: Transaction Publishers.

- Johnson, Lee Michael, Simons, Ronald L. & Conger, Rand D. (2004) Criminal Justice System Involvement and Continuity of Youth Crime. *Youth & Society* 36(1), s. 3–29.
- Keisala, Hertta (2006) *Parisuhdeväkivalta moniammatillisen työn kohteena. Arviointitutkimus Espoon yhteistyöverkoston ja Lyömättömän Linjan toiminnasta perheväkivallan lopettamiseksi*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 68.
- Kivivuori, Janne (1992) *Varas varkaana. Tutkimus varkaan itseymmärryksen kulttuurisista ehdoista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 114.
- Kivivuori, Janne (1993) Rikoksen perustelutapojen tutkimusperinne. *Oikeus* 22(1), s. 26–39.
- Kivivuori, Janne (1994) Understand and Punish. The Culture of Juvenile Transgressions in a Welfare State. Publication No. 125. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.
- Kivivuori, Janne (1997) *Nuoret rikosten tekijöinä. Tekojen yleisyys, rikollisuuden ymmärtäminen ja varastamisen vaiheet*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 141.
- Kivivuori, Janne (2003) Helsingin nuoret rikosten tekijöinä. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Jukka Savolainen: *Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 204.
- Kivivuori, Janne (2004) Rikosuutisoinnin seuraamisen yhteys nuorten rikoskäyttäytymiseen. *Tiedotustutkimus* 27(4–5), s. 77–92.
- Laub, John H. & Sampson, Robert J. (2003) *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lehti, Martti (2002) *Henkirikokset 1998–2000. Tutkimus poliisin tietoon vuosina 1998–2000 tulleista henkirikoksista*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 194.
- Merton, Robert K. (1988 [1938]) Social Structure and Anomie. *Teoksessa* Joseph E. Jacoby (toim.): *Classics of Criminology*. Long Grove: Waveland Press.
- Mistry, Rashmita S., Vanderwater, Elizabeth A., Huston, Aletha C & McLoyd, Vonnie (2002) Economic Well-Being and Children’s Social Adjustment: The Role of Family Process in and Ethnically Diverse Low-Income Sample. *Child Development* 73(3), s. 935–951.
- Mäkelä, K., et al. (1996) *Alcoholics Anonymous as a Mutual-Help Movement. A Study in Eight Societies*. London: The University of Wisconsin Press.
- Neumayer, Eric (2003) Good Policy Can Lower Violent Crime: Evidence from a Cross-National Panel of Homicide Rates, 1980–1997. *Journal of Peace Research* 40(6), s. 619–640.
- Nisbett, Richard E. & Cohen, Dov (1996) *Culture of Honor. The Psychology of Violence in the South*. Boulder: Westview Press.
- Parnaby, Patrick F. & Sacco, Vincent F. (2004) Fame and strain: contributions of mertonian deviance theory to an understanding of the relationship between celebrity and deviant behaviour. *Deviant Behavior* 25, s. 1–26.

- Robertz, Frank J. (2004) School Shootings. *Über die Relevanz der Phantasie für die Begehung von Mehrfachtötungen durgh Jugendliche*. Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt.
- Rutter, Michael (2003) Poverty and Child Mental Health. Natural Experiments and Social Causation. *Journal of the American Medical Association* 290(15), s. 2063–2064.
- Salmi, Venla & Kivivuori, Janne (2006) The association between social capital and juvenile crime: The role of individual and structural factors. *European journal of criminology* 3(2), s. 123–148.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1993) *Crime in the Making*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, Robert J. (2000) Whither the Sociological Study of Crime? *Annual Review of Sociology* 26, s. 711–714.
- Savolainen, Jukka, Messner, Steven F. & Kivivuori, Janne (2000) Crime is Part of the Problem: Contexts of Lethal Violence in Finland and the USA. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 1(1), s. 41–55.
- Surette, Ray (2002) Self-Reported Copycat Crime Among a Population of Serious and Violent Juvenile Offenders. *Crime & Delinquency* 48(1), s. 46–69.
- Sutherland, Edwin H. & Cressey, Donald R. (1978) *Criminology*. Tenth Edition. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Sykes, Gresham & Matza, David (1957) Techniques of Neutralization: A Theory of Juvenile Delinquency. *American Sociological Review* 22(6), s. 664–673.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion, crime and difference in late modernity*. London: Sage.

VI SOSIAALINEN PÄÄOMA JA NUORISORIKOLLISUUS

Venla Salmi

Johdanto

Yksi kriminologisen tutkimuksen tavoite on selvittää, miksi ihmiset tekevät rikoksia ja mitkä tekijät vaikuttavat rikollisuuteen. Rikollisuudelle on etsitty selitystä niin biologisista, taloudellisista, yhteiskunnallisista kuin sosiaalisista tekijöistä. Eräs perinteisistä kriminologian näkökulmista pureutuu sosiaalisen ympäristön ja rikoskäyttäytymisen väliseen suhteeseen. Sosiaalisten siteiden eli perhesiteiden ja muiden ihmissuhteiden yhteyttä rikollisuuteen on tutkittu runsaasti sekä teoreettisesti että empiirisesti, ja on havaittu, että niiden heikkeneminen ja toisaalta rikoskäyttäytymistä suosivat sosiaaliset siteet kasvattavat riskiä syyllistyä rikoksiin. (Hirschi 1969; Sutherland 1947; Akers 2000, 71–98). On myös tunnettua, että asuinympäristöissä, joissa ihmisten väliset siteet ovat heikkoja ja yhteisestä ympäristöstä huolehtiminen vähäistä, ilmenee usein ilkeävaltaa ja rikollisuutta. Tällainen sosiaalinen välinpitämättömyys ja korkea rikollisuuden taso saattavat olla pysyviä piirteitä joillakin alueilla, vaikka niiden asukkaat vaihtuisivat (Shaw & McKay 1969).

Viime vuosikymmenen aikana kiinnostus sosiaalisen ympäristön ja hyvinvoinnin suhteeseen on nostanut tutkimuskirjallisuuteen näkyvästi sosiaalisen pääoman käsitteen. Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa syntyviä resursseja ja verkostoja, jotka auttavat heitä saavuttamaan päämääriään ja tuottavat heille parhaimmillaan hyvinvointia, joka ilmenee mm. parempana terveytenä, parempina koulusaavutuksina ja taloudellisenä turvallisuutena. (Ks. esim. Woolcock 2000; Sampson ym. 2002.) Nykyaikaa leimaavaa individualismia tasapainottava, yhteisön merkitystä korostava suuntaus on saanut suosiota useiden tieteenalojen piirissä. Sosiaalisen pääoman tutkimus käsittääkin monia elämän alueita, kuten perheet ja nuoris,

koulutus ja opetus, demokratia ja hallinto, yhdyskuntaelämä, taloudellinen kehitys sekä rikollisuus ja väkivalta (Woolcock 2000).

Sosiaalisen pääoman käsitteellä on pitkät historialliset juuret yhteiskuntatieteissä. Yhteisön voimaa korostavat ajatukset ovat jäljitettävissä antiikin suuriin ajattelijoihin ja jopa vielä kauemmas historiaan, ensimmäisiin tunnettuihin teksteihin. Sosiaalitieteiden klassikoista esimerkiksi Smith, Tocqueville ja Durkheim ovat kirjoituksissaan käsitelleet yhteisöllisyyden merkitystä. Ensimmäisen kerran sosiaalisen pääoman termi ilmaantui tutkimuskirjallisuuteen 1900-luvun alussa, mutta sitä käytettiin varsin epämääräisesti useamman vuosikymmenen ajan. Vasta 1990-luvun kuluessa käsite saavutti laajemman tutkijoiden suosion. (Halpern 2005, 3–9.)

Monien sosiaalisen pääoman tutkijoiden innoituksena ovat olleet James Coleman (1988; 1990) ja Robert Putnam (1993; 1995; 2000), joita pidetään nykyaikaisen sosiaalisen pääoman tutkimuksen uranuurtajina. Colemanin mielenkiinnon kohteena on ollut sosiaalisen pääoman ja koulutuksen suhde, jota hän on tarkastellut nuorten koulusaavutusten ja koulun keskeyttämisen kautta. (Coleman 1988; 1990.) Putnam taas on tutkinut sosiaalista pääomaa sekä Italiassa, jossa huomion kohteena oli alueellinen taloudellinen ja hallinnollinen toiminta, että Yhdysvalloissa, jossa hän tarkasteli amerikkalaisessa yhteiskunnassa tapahtunutta yhteisöllisyyden vähenemistä. Molemmat tutkijat ovat empiiristen tutkimustensa lisäksi vaikuttaneet merkittävästi sosiaalisen pääoman käsitteen teoreettiseen sisältöön. Oman panoksensa sosiaalisen pääoman teorialle on antanut eurooppalaista suuntausta edustava Bourdieu (1986; ks. myös 1984, 112–114; 1993), joka Putnamin ja Colemanin konsensusta korostavan näkökulman sijasta tarkastelee aihetta konfliktiteorian näkökulmasta. Bourdieu ei niinkään käsittele sosiaalista pääomaa itsenäisenä resurssina vaan pitää sitä yhtenä toimijoiden kapasiteetin osatekijänä taloudellisen ja kulttuurisen pääoman kanssa. Pääomien tasapaino ja jakautuminen määrittävät toimijoiden asemaa ja mahdollisuuksia luokittuneessa yhteiskunnassa (Siisiäinen 2003).

Sosiaalitieteellisen tutkimuksen kannalta sosiaalisen pääoman käsitteen etuna voidaan pitää sen kykyä luoda siltoja sekä erityyppisten käsitteiden välille että laajemmin eri tieteenalojen välille. Käsitteen nostattama innostus on saanut aikaan sen, että sosiologiset näkemykset ovat päässeet enemmän esille poliittisen keskustelun kentillä. Kuitenkin monet tutkijat ovat myös suhtautuneet suurella varauksella sosiaalisen pääoman käsitteeseen, jonka suosio on saavuttanut muoti-ilmion piirteitä. Woolcock (2000, 28) pitää voimakasta kritiikkiä käsitteen saaman suuren suosion 'vastareaktiona'. Kriitikot näkevät, että käsite ei tuo itsessään mitään uutta tutkimukseen; samoja asioita on tutkit-

tu jo pitkään, mutta nyt tälle käsittekokonaisuudelle on keksitty uusi nimi. Sosiaalisen pääoman käsitteellistä ongelmallisuutta lisää myös se, että sitä on varsin vaikea mitata empiirisesti. Käsitteen määrittelystä ei olla yksimielisiä, ja monia elementtejä (verkostot, luottamus, normit) sisältävää kokonaisuutta on vaikea operationalisoida. (Portes 1998; Paxton 1999; McClenaghan 2000; Schuller ym. 2000; Woolcock 2000; Lin 2001; Kubrin & Weitzer 2003). Yhtä kaikki, sosiaalista pääomaa koskevan kirjallisuuden määrä on viime vuosina ollut mittavaa.

Sosiaalisen pääoman käsite on rantautunut viimeaikoina myös rikollisuuden tutkimukseen ja nivoutuu luontevasti näkökulmaan, joka tarkastelee rikollisuuden sosiaalisia syitä. Useat tutkijat ovat havainneet yhteyden rikollisuuden ja puutteellisen sosiaalisen pääoman välillä (ks. esim. Hagan ym. 1995; McNeal 1999; Rosenfeld ym. 2001; Wright ym. 2001; Gatti ym. 2003; Salmi 2005; Salmi & Kivivuori 2006). Tässä kirjoituksessa tarkastelen erilaisten sosiaalisen pääoman muotojen yhteyttä nuorten rikoskäyttäytymiseen.¹ Sosiaalisen pääoman kannalta tarkastelu jakautuu kahteen painopistealueeseen. Ensin käsittelen perheen ja lähiympäristön sosiaalista pääomaa, kuten tukea, kontrollia ja luottamusta. Toiseksi tarkastelen vertaisryhmää nuorten sosiaalisena ympäristönä ja sosiaalisen pääoman tuottajana. Oma näkökulmani sosiaaliseen pääomaan myötäilee Colemanin ja Putnamin käsityksiä, jossa sosiaalinen pääoma nähdään pääasiassa ihmisiä yhdistävänä voimavarana eikä niinkään eriarvoisuuden lähteenä. Myös suurin osa sosiaaliseen pääomaan liittyvästä kriminologian kirjallisuudesta tukeutuu tähän näkemykseen. Putnamilaisen näkökulman valinta vaikuttaa siihen, että normien vastaiset teot määritellään tässä negatiivisiksi yhteiskunnan kannalta. Normien kyseenalaistaminen voidaan kuitenkin nähdä myös positiivisena keinona muuttaa yhteiskuntaa ja luoda uusia ratkaisuja ongelmiin. Tällaiseen näkökulmaan pohjaava sosiaalisen pääoman tutkimus asettuisi paremmin bourdieulaiseen konfliktiteoreettiseen viitekehykseen kuin tässä käyttämäni putnamilaiseen lähestymistapaan.

¹ Nuorten kiellettyä ja rikollista toimintaa tarkastellaan tässä sosiaalisten tekijöiden kautta. Vaikka tarkastelukulma on rajattu näin, ei rajauksella ole tarkoitus kiistää muiden esimerkiksi yksilötason tekijöiden merkitystä rikoskäyttäytymisen kannalta. Lukuisat sosiaaliset ja yksilötasoiset tekijät ovat yhteydessä nuorten rikollisuuteen ja itsenäisten vaikutustensa lisäksi nämä tekijät on kompleksisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Toisena teoreettisena rajauksena pitäydyn kriminologisessa näkökulmassa koskien nuorten rikoskäyttäytymistä. Aihetta olisi voitu tarkastella myös nuorisotutkimuksen teoreettisen perinteen kautta.

Sosiaalinen pääoma, yhteisö ja rikollisuus

Rikollisuuden ja sosiaalisen pääoman suhdetta voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Halpern (2005) jakaa sosiaalisen pääoman rikollisuutta ehkäisevät tekijät kolmelle tasolle. Mikro- tai yksilötasolla vahvat läheiset ihmissuhteet ja sitoutuminen yhteisöön luovat pohjan lainkuuliaiselle elämäntyyli-
le. Mesotasolla, jota voisi nimittää pienyhteisön tasoksi, vaikuttavat epävirallinen sosiaalinen kontrolli, vertaisryhmien ominaisuudet, yhteisön säännöt sekä verkostoitumisen taso. Makrotasolla eli koko yhteiskunnan tasolla Halpern nostaa esille yhteisen arvopohjan sekä luottamuksen ja yhteistyön mahdollistavat normit. Kriminologisen teoriaperinteen näkökulmasta suurin osa näistä tekijöistä sisältyy sosiaalisen kontrollin teoriaan (Hirschi 1969).

Sosiaalista pääomaa käsittelevä kirjallisuus keskittyy pääosin korostamaan edellä mainitun kaltaisia sosiaalisen pääoman etuja ja niiden merkitystä ihmisten hyvinvoinnin ja muun muassa rikollisuuden ehkäisyn kannalta. Tärkeäksi kysymykseksi nousee tällöin, miten sosiaalisen pääoman puute vaikuttaa yhteisöön. Vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt nk. negatiivinen sosiaalinen pääoma, jossa keskeistä ei ole varsinaisesti sosiaalisen pääoman määrä tai puutteet vaan seuraukset. Negatiiviseksi sosiaaliseksi pääomaksi voisi määritellä sellaisen yhteisöllisyyden, joka myönteisten vaikutustensa lisäksi tai sijasta tuottaa yhteiskunnan näkökulmasta epätoivottuja seurauksia. Yhteisön sosiaalinen pääoma ei siis itsessään ole negatiivista, vaan sen aikaan saamat vaikutukset näyttäytyvät negatiivisina jonkin henkilön tai ryhmän näkökulmasta.² Tiivis yhteisö saattaa olla tukahduttava paikka, jossa ei hyväksytä erilaisuutta ja jonka jäsenyyttä rajoitetaan. Myös osa pienryhmistä, joiden sisällä sosiaalista pääomaa voisi luonnehtia korkeaksi, suuntaavat voimavaransa toisten ihmisten etua vastaa. Tällaisia ryhmittymiä ovat mm. rasistiset liikkeet ja rikollisjärjestöt, joissa rohkaistaan yhteiskunnan normien rikkomiseen ja rikolliseen toimintaan (Portes 1998, 15–18; Paxton 1999, 96–97; Putnam & Goss 2002, 8–9).

² Voidaan kysyä onko olenkaan perusteltua puhua negatiivisesta tai positiivisesta sosiaalisesta pääomasta, koska yhteisöllisyys, verkostot ja luottamus toimivat aina 'samansuuntaisesti'; ihmisiä yhdistävinä tekijöinä. Terminä negatiivinen sosiaalinen pääoma onkin ongelmallinen, eivätkä kaikki tutkijat hyväksykään sitä. Tässä termi on kuitenkin otettu käyttöön tekstin selvyys vuoksi ja negatiivisella tai positiivisella viitataan kulloisenkin ryhmittymän sosiaalisen pääoman aikaan saamiin seurauksiin, jotka voidaan nähdä joko positiivisina tai negatiivisina yhteiskunnan näkökulmasta. Näin sosiaalinen pääoma määritellään seurausten kautta.

Rikollisuuden näkökulmasta sosiaalisen pääoman vaikutukset näyttävät siis kahdenlaisilta: sekä rikollisuutta ehkäiseviltä että sitä lisääviltä. (Woolcock 2000; Browning ym. 2004; Halpern 2005, 118). Sitoutuminen ja epävirallinen sosiaalinen kontrolli vaikuttavat yhteisön kykyyn valvoa jäseniään ja muodostaa sisäisesti 'kontrolloitu' kollektiivinen yksikkö. Tällaisessa yhteisössä jäsenet ovat valmiita puuttumaan aktiivisesti järjestyshäiriöihin, ja ympäristön turvallisuus ja alhainen rikollisuuden taso ovat kaikkien yhteisiä tavoitteita. Yhteisöllisyyden negatiiviset puolet näkyvät yhteisöissä, joita usein luonnehtii alhainen taloudellinen ja sosiaalinen status ja jossa hyvinvointi on harvojen – jos kenenkään – ulottuvilla. Tällaisissa ympäristöissä sosiaalinen pääoma saatetaan olla jopa 'hengenvaarallinen rasite' (Woolcock 2000, 31). Sosiaalisesti tiivis yhteisö pitää jäsenensä kiinni työttömyyden, päihdeongelmien ja rikollisuuden loukossa, josta on erittäin vaikea ponnistaa pois. Yleinen ilmapiiri ei tue tämän kaltaisia irtiottoja vaan pikemminkin pyrkii sitomaan yhteisön jäsenet samaan kurjuuden kulttuuriin (Wilson 1987; 1996). Tämän kaltaisissa yhteisöissä saatetaan myös väheksyä tai vastustaa yhteiskunnan virallista kontrollia ja sanktioita. Browning (2004, 523) kollegoineen toteaa, että vaikka verkostot luovat epävirallista sosiaalista kontrollia ja koheesiota naapurustoon, ne myös tarjoavat sellaista verkostoihin perustuvaa sosiaalista pääomaa rikosten tekijöille, joka saattaa esimerkiksi johtaa vain nimellisiin sosiaalisen kontrollin toimiin paikallisia rötöstelijöitä vastaan. Esimerkiksi alueen nuoria saatetaan pitää 'meidän poikina ja tyttöinä', ja heitä ei haluta antaa ilmi poliisille, vaikka heidän nähtäisiin tekevän rikoksia.

Kun rikollisuuden ja sosiaalisen pääoman suhdetta tarkastellaan nimenomaan nuoriin liittyen, on syytä huomioida ikäkauteen liittyvät erityispiirteet sekä rikoskäyttäytymisen³ että sosiaalisten suhteiden kannalta. Nuoruus on tunnetusti rikosten tekemiselle altista aikaa ja varsin suuri osa nuorista tekee ainakin lieviä rikoksia jossain nuoruuden vaiheessa. Suurimmalle osalle näistä nuorista rikosten tekeminen on kuitenkin ohimenevä vaihe ja into tällaisiin tekoihin laantuu aikuistumisen myötä. Myös sosiaalisessa elämässä tapahtuu suuria muutoksia nuoruudessa. Vanhempien merkitys vähenee ja muut sosiaaliset ympäristöt muodostuvat itsenäistyvälle nuorelle tärkeiksi. Näin myös sosiaalisen pääoman lähteiden painopisteet muuttuvat; yhä suurempi osa tuesta ja kontrollista saadaan kodin ulkopuolelta ja merkityksellisten ihmissuhteiden verkosto laajenee.

³ Rikoskäyttäytyminen termillä viitataan tässä artikkelissa käyttäytymiseen, joka sisältää sekä lainvastaisia tekoja että kiellettyjä, mutta ei rikoksiksi määriteltyjä normirikkomuksia.

Kuten rikollisuuteen ylipäättään myös nuorten rikollisuuteen voidaan yhdistää sekä puutteellinen sosiaalinen pääoma että negatiivinen sosiaalinen pääoma. Sosiaalisen pääoman puute näkyy yksilön tasolla luottamuksellisten ihmissuhteiden vähäisyytenä sekä puutteellisena tukena ja kontrollina. Negatiivinen sosiaalinen pääoma taas merkitsee yhteisön – oli sitten kyse kaveripiiristä tai asuinalueesta – välinpitämättömyyttä yhteiskunnan normeja kohtaan ja niiden rikkomiseen suosiollisesti suhtautuvaa tai jopa kannustavaa kulttuuria. Nuorilla tällainen yhteisö on useimmiten toisten nuorten muodostama vertaisryhmä.

Nuorten sosiaalisen pääoman resurssit ja rikoskäyttäytyminen

Nuorten sosiaalinen pääoma

Lasten ja nuorten sosiaalinen pääoman voidaan jakaa saatuun ja rakennettuun sosiaaliseen pääomaan. Pulkkinen (2002, 44) käyttää sosiaalisen alkupääoman nimitystä niistä sosiaalisista resursseista, jotka lapsi saa lahjana tai perintönä kasvatusyhteisöltään. Näihin resursseihin kuuluvat arvot ja normit, yhteisön tuki ja sosiaaliset verkot sekä luottamus. Tätä voitaisiin kutsua siis myös saaduksi sosiaaliseksi pääomaksi. Kasvaessaan lapsi ryhtyy rakentamaa omaa sosiaalista pääomaansa eli henkilökohtaisia sosiaalisia verkostoja, luottamuksellisia suhteita ja arvojärjestelmäänsä. Kasvuympäristö ja sosiaalinen alkupääoma ovat merkittäviä tämän prosessin kannalta. (Pulkkinen 2002, 46.) Rakennettu sosiaalinen pääoma pohjautuu saadulle sosiaaliselle pääomalle.

Kun tarkastellaan erityisesti nuorten sosiaalisesta pääomasta tehtyjä tutkimuksia, voidaan havaita niiden keskittyvän pääasiassa perheen, koulun ja asuinympäristön muodostamien suhdeverkostojen ympärille. Näitä sosiaalisia ympäristöjä pidetään keskeisinä nuoren hyvinvoinnin kannalta ja niiden uskotaan luovan pohjan esimerkiksi koulumenestykselle, terveiden elämän tapojen noudattamiselle ja yhteiskunnan normeihin sopeutumiselle. Sosiaalisen pääoman käytännöt ilmenevät lasten ja nuorten saamana sosiaalisena tukena, lapsille tärkeiden aikuisten välisenä yhteistyönä, sekä lasten ja vanhempien välisinä toimivina suhteina. Lapsiin kohdistuu sosiaalista pääomaa myös kontrollina ja valvontana, niin vanhempien, opettajien kuin asuinympäristön muiden aikuisten taholta.

Nuorten sosiaalisen pääoman tutkimus näyttää pääosin kiinnittyneen sosiaalinen pääoma-diskurssiin sivuuttaen varsinaisen lapsuus- tai nuorisotutkimuksen perinteen. Tämä voidaan nähdä syynä sille, että tutkimuksesta on rajautunut suurelta osin pois nuorten vertaisryhmän vaikutuksiin liittyvä tutkimus (Ellonen & Korkiamäki, tulossa). Kuitenkin ystävät ja kaverit ovat nuorille erityisen merkittävä sosiaalinen ryhmä. Nuorten huomattava vaikutus toisiinsa alkaa jo varsin nuorella iällä, ja vertaisryhmä on tärkeä tekijä koko sosialisaatioprosessissa. Vertaisryhmässä hankitaan merkittäviä taitoja, asenteita ja kokemuksia koko elämää varten. Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että vertaisryhmän merkitys sosialisaatiossa saattaa jopa ylittää vanhempien ja koulun vaikutuksen (Hartup 1983; Rubin ym. 1998; Harris 1995; 1998). Vertaisryhmää voidaanakin perustellusti pitää tärkeänä sosiaalisen pääoman muotona nuorten elämässä. Siksi myös tässä esityksessä nuorten sosiaalisen pääoman ja rikoskäyttäytymisen yhteyttä tarkastellaan jäljempänä vertaisryhmätutkimuksen näkökulmasta, vaikkakaan vertaisryhmä ei nimellisesti juuri lukeudu sosiaalisen pääomatutkimuksen kenttään. Mielestäni vertaisryhmää ei voi sivuuttaa nuorten rikoskäyttäytymisen ja sosiaalisen ympäristön yhteyttä tarkasteltaessa, etenkin kun otetaan huomioon vertaisryhmän vaikutuksiin keskittyvä vahva kriminologinen teoriaperinne.

Sosiaalisen pääoman ja nuorten rikollisuuden tutkimus

Useiden sosiaalista pääomaa käsittelevien tutkimusten ongelmana erityisesti 1990-luvulla – mutta myös vielä 2000-luvullakin – on ollut se, että niiden sosiaalisen pääoman osoittimet ovat olleet sekundaarisia, alunperin muunlaiseen tutkimukseen tarkoitettuja mittareita. Tutkimuksissa analysoitu aineisto on siis alun perin kerätty muuta tarkoitusta varten, eikä nimenomaan suunniteltu sosiaalisen pääoman mittaamista silmällä pitäen. Tästä syystä tulosten tulkinta on ollut hankalaa ja toisaalta metodologiselle kritiikille on jäänyt runsaasti sijaa. Viime vuosina sosiaaliselle pääomalle on kehitetty suoria mittareita, joskin tehtävä on varsin hankala tutkijoiden välillä vallitsevasta käsitteellisestä erimielisyydestä ja käsitteen laaja-alaisuudesta johtuen. Sosiaalisiksi pääomaksi voidaan määritellä hyvinkin erilaisia sosiaalisuuden muotoja, kuten äänestäminen ja muu yhteiskunnassa vaikuttaminen sekä yhdistyksiin, harrastusseuroihin ja vapaaehtoistoimintaan osallistuminen. Toisaalta pienimuotoinen ystävien ja naapuruston kesken tapahtuva kanssakäyminen ja ajanvietto sekä yhteisön resurssit, kuten luottamus ja normit, nähdään osana sosiaalista

pääomaa. Yhden tutkimuksen sisällä onkin miltei mahdotonta kattaa koko tätä kirjoa. Seuraavaksi esittelen kansainvälistä ja suomalaista nuorten sosiaalisen pääoman ja rikollisuuden välistä yhteyttä käsittelevää tutkimusta.

Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet yhteyden perheen sosiaalisen pääoman ja nuorten rikoskäyttäytymisen välillä. Wright (2001) kollegoineen tutki tätä yhteyttä aineistonaan yhdysvaltalainen National Youth Survey, jossa vastaajien iät vaihtelivat 11 ja 24 vuoden välillä. Oletuksena oli, että vanhempien panostus lapsiinsa niin ajallisesti kuin laadullisesti vähentää mahdollisuutta tehdä rikoksia tai joutua rikollisen kaveripiiriin pariin. Tulosten mukaan perheen sosiaalinen pääoma vähensi rikoskäyttäytymistä ja muutakin asosiaalista käyttäytymistä. Toinen tutkimus perheen sosiaalisen pääoman ja rikekäyttäytymisen yhteydestä päättyi samantyyppisiin tuloksiin. Kiinnostuksen kohteena oli vanhempien tuen yhteys koulusaavutuksiin, koulupinnaukseen ja koulun keskeyttämiseen. Pitkittäistutkimuksessa kerättiin tietoa vanhempien tuesta sekä oppilailta että heidän vanhemmiltaan. Tulosten mukaan vanhempien tuen yhteys luvattomiin poissaoloihin koulusta ja koulun keskeyttämiseen oli selkeä, kun taas yhteys koulusaavutuksiin oli heikko. Tulokset eivät kuitenkaan osoittautuneet pitäviksi kaikissa sosiaaliluokissa; parhaiten ne toteutuivat keski- tai ylemmissä sosiaaliluokissa ja 'rikkoutumattomissa' perheyhteisöissä. Tästä McNeal päätteli, että sosiaalinen tuki niissä verkostoissa, joissa ei ole riittävästi resursseja, ei tuota samassa määrin toivottuja tuloksia kuin niissä yhteisöissä, joissa resursseista ei ole pulaa. (McNeal 1999.)

Perhettä laajemman alueellisen yhteisön suhdetta nuorten rikoskäyttäytymiseen tarkasteltiin italialaisessa tutkimuksessa, jossa yhteisöllisyyden mittareina käytettiin mm. äänestyskäyttäytymistä, osallistumista erityyppisiin yhdistyksiin, sanomalehtien lukemista sekä kulttuuriaktiviteetteihin osallistumista. Rikoskäyttäytymistä mitattiin muuttujilla, jotka perustuivat alaikäisiä (14–17-vuotiaat) vastaan nostettuihin syytteisiin. Vaikka tulokset eivät olleet täysin yksiselitteisiä, tutkijat totesivat, että voimakas yhteisöllisyys saattaa auttaa nuorten sosiaalista integroitumista ja ehkäistä rikoskäyttäytymistä. He korostavat sosiaalisen ympäristön suojavaikutusta rikollisuutta vastaan. (Gatti ym. 2003.)

Esimerkki tutkimuksesta, jossa on yhdistetty niin sosiaalisen pääoman tekijöitä kuin rakenteellisia ja yksilötasoisiaakin nuorten rikollisuuteen liittyviä tekijöitä, on Branniganin (2002) kollegoineen tekemä tutkimus kanadalaisten nuorten käytöshäiriöistä ja aggressiivisuudesta. Yksilötason muuttujat mittasivat itsekontrollia, kuten ylivilkkautta. Sosiaaliseen pääomaan liittyvänä muuttujana oli sosiaalinen kontrolli, johon oli yhdistetty myös sosiaaliseen tukeen,

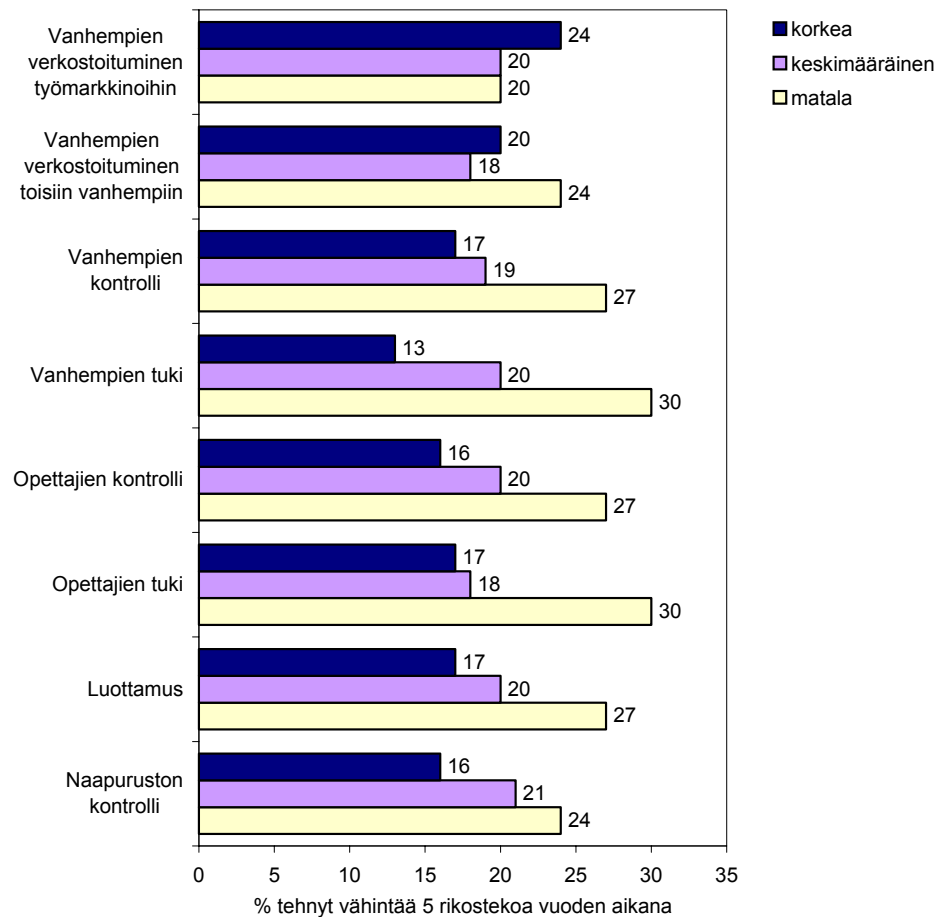
vanhempien kasvatuskäytäntöihin sekä positiiviseen vuorovaikutukseen liittyviä osioita. Pääosin lasten vanhemmilta kerätty aineisto koski 4–11-vuotiaita lapsia (N=13 067). Tulokset osoittivat, että rakenteelliset tekijät, sosiaaliseen pääomaan liittyvät tekijät sekä itsekontrolli olivat yhteydessä lapsuusajan aggressiivisuuteen ja käytöshäiriöihin kaikissa tutkituissa ikäryhmissä. Erityisesti ylivilkkaus ja ankarat kasvatuskäytännöt näyttivät lisäävän aggressiivisen ja häiriökäyttäytymisen riskiä.

Nuorten sosiaalisen pääoman ja rikoskäyttäytymisen yhteyttä on tutkittu myös suomalaisten nuorten keskuudessa (Salmi 2005; ks. myös Salmi & Kivivuori 2006).⁴ Sosiaalisen pääoman alueiksi tässä tutkimuksessa määriteltiin vanhempien tuki ja kontrolli, opettajien tuki ja kontrolli, sosiaalinen luottamus sekä vanhempien suhde lastensa kavereiden vanhempiin ja vanhempien lastensa työnsaantia helpottavat suhteet työmarkkinoihin. Analyysissä tutkittiin näiden osa-alueiden yhteyttä aktiiviseen rikoskäyttäytymiseen, joka määriteltiin niin, että nuori oli tehnyt vähintään 5 kiellettyä tai rikollista tekoa tutkimushetkeä edeltävän vuoden aikana. Kyseessä on itseilmoitetun rikollisuuden tutkimus, joten kaikki tulokset perustuvat nuorten omiin ilmoituksiin.

Kuvio 1 havainnollistaa, kuinka alhainen sosiaalinen pääoma on yhteydessä korkeampaan rikostasoon (ks. myös Salmi & Kivivuori 2006). Nuoret, jotka ovat kokeneet saavansa heikosti tukea ja kontrollia ja ovat epäluottavaisia, ovat osallistuneet todennäköisemmin aktiiviseen rikoskäyttäytymiseen. Poikkeuksena on vanhempien lapsiensa työnsaantia helpottavat sosiaaliset verkostot työmarkkinoihin, jonka kohdalla tulos on päinvastainen. Se, että vanhemmat käyttävät suhteitaan, jotta heidän lapsensa saisi kesä- tai muun työpaikan, ei näytä olevan sellainen sosiaalisen pääoman muoto, joka suojaisi nuorten rikollisuudelta. Tässä analyysissä kaikkia sosiaalisen pääoman muuttujia tutkittiin erikseen. Joidenkin sosiaalisen pääoman osa-alueiden yhteys rikoskäyttäytymiseen kuitenkin katosi monimuuttuja-analyysissä, jossa mukana oli kaikkien sosiaalisen pääoman muuttujien lisäksi sosio-ekonomisia sekä yksilötason tekijöitä. Tämä viittaa siihen, että kaikilla sosiaalisen pääoman tekijöillä ei olisi itsenäistä vaikutusta rikoskäyttäytymiseen, vaan havaittu yhteys olisi jonkin muun analyysissä mukana olleen tekijän aiheuttama.

⁴ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen säännöllisesti kerättävän nuorisorikollisuuskyselyn erityisteenä oli vuonna 2004 sosiaalinen pääoma. Tutkimus liittyy laajempaan Suomen Akatemian rahoittamaan sosiaalisen pääoman tutkimusprojektiin (projektinumero 207367), jossa on tarkasteltu nuorten sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin yhteyttä painopisteinä masentuneisuus ja rikoskäyttäytyminen (ks. esim. Ellonen 2005; Kääriäinen ym. 2005; Salmi 2005; Ellonen & Korkiamäki 2005; Salmi & Kivivuori 2006).

Monimuuttuja-analyysissä sosiaalisen pääoman tekijöistä merkittävimmäksi rikoskäyttäytymisen kannalta nousi vanhempien tuki; puutteellinen vanhempien tuki oli yhteydessä lisääntyneeseen rikoskäyttäytymisen riskiin. Myös opettajien alhainen kontrolli ja oppilaan alhainen sosiaalinen luottamus säilyivät tilastollisesti merkitsevinä rikoskäyttäytymisen riskiä suurentavina tekijöinä. Mukana olleet yksilötekijät, alhainen itsekontrolli ja heikko koulu-menestys, olivat erittäin merkitsevästi yhteydessä kohonneeseen rikosalttiuteen. Vahvojen yksilötekijöiden lisäksi perheeseen liittyvien tekijöiden merkitys korostui tutkimuksessa. Sen lisäksi, että vanhempien tuki näyttää olevan yhteydessä nuorten rikoskäyttäytymisen riskiin, kaksi muuta perheeseen liittyvää tekijää – taloudellinen tilanne sekä perherakenne – nousi esille. Perheen heikko taloudellinen tilanne ja muu kuin ydinperhemalli nostivat hieman rikoskäyttäytymisen riskiä. Sen sijaan vanhempien työttömyys ja hieman yllättäen vanhempien kontrolli eivät osoittautuneet merkitseviksi tekijöiksi rikoskäyttäytymisen suhteen. (Salmi 2005; Salmi & Kivivuori 2006.)

Kuvio 1 Niiden nuorten osuus sosiaalisen pääoman osa-alueiden määrän (korkea, keskimääräinen, matala) mukaan (%), jotka osallistuivat vähintään viiteen rikostekoon mittaushetkeä edeltäneen vuoden aikana (N=5 142) (ks. myös Salmi & Kivivuori 2006)

Sosiaalista pääomaa on tutkittu Suomessa myös koulutasolla (Ellonen & Salmi, 2006). Vuosien 2000/2001 ja 2002/2003 valtakunnallisista kouluterveyskyselyistä seulottiin esille ne koulut, joissa oppilaiden rikoskäyttäytymisen ja masentuneisuuden taso pysyivät joko poikkeuksellisen korkeana tai matalana, kun taustatekijät oli vakioitu (ks. Kääriäinen ym. 2005). Kun näitä kouluja tarkasteltiin tarkemmin, havaittiin, että koulut erosivat toisistaan myös sosiaalisen pääoman suhteen. Sosiaalisen pääoman osa-alueina tutkittiin vanhempien, opettajien ja asuinalueen tukea ja kontrollia sekä sosiaalista tukea koulutovereilta, läheisiltä ystäviltä ja koulun muilta aikuisilta. Tukea mitattiin kysymällä muun muassa, missä määrin vanhemmat, opettajat ja toverit kuuntelevat, kannustavat ja auttavat. Sosiaalista kontrollia koskevat kysymykset käsit-

telivät esimerkiksi opettajien kykyä valvoa järjestystä koulussa ja välitunneilla sekä kodin ja koulun välistä yhteistyötä. Kouluissa, joissa oli vähän rikoskäyttäytymistä ja masentuneisuutta, oli runsaasti sosiaalista pääomaa. Korkea sosiaalinen pääoma, kuten opettajien ja koulukavereiden tuki, näytti vaikuttavan myös niihin nuoriin, jotka itse kokivat puutteita sosiaalisessa pääomassaan. Kouluyhteisön sosiaalinen pääoma saattaa siis vaikuttaa positiivisesti nuoren hyvinvointiin, ilman että nuori itse varsinaisesti kokee nauttivansa korkeasta sosiaalisesta pääomasta tai jopa tuntee kärsivänsä esimerkiksi tuen puutteesta.

Vertaisryhmä ja rikoskäyttäytyminen

Nuorten rikollisuus sosiaalisena ryhmäilmiönä

Nuoruusiässä vanhempien kanssa vietetty aika vähenee ja vertaisryhmä muodostuu tärkeäksi sosiaaliseksi ympäristöksi. Tutkimustulokset osoittavat, että nuoret, jotka viettävät paljon aikaa yhdessä, muistuttavat toisiaan, niin käytökseltään kuin mielipiteiltäänkin (Hartup 1996; Salmivalli 2004). Samoin on havaittu, että rikollisessa kaveripiirissä viihtyvä nuori syyllistyy myös itse varsin todennäköisesti rikoksiin (ks. Henry ym. 2001). Tutkijat ovat pyrkineet selvittämään, johtuuko yhteys siitä, että seura tekee kaltaisekseen, vai siitä, että samankaltaiset henkilöt hakeutuvat toistensa seuraan. Usein puhutaan valikoitumisefektestä, kun tarkoitetaan nuorten hakeutumista itsensä kaltaisten nuorten seuraan. Aina ei kyse ole kuitenkaan vapaavalintaisesta hakeutumisesta. Esimerkiksi torjuttu tai aggressiivinen lapsi voi joutua ottamaan kaverikseen ainoan saatavilla olevan lapsen – toisen torjutun tai aggressiivisen lapsen – vaikka mieluummin viettäisi aikaa muiden lasten kanssa. Sosialisatioefektillä taas tarkoitetaan prosessia, jossa kaverukset alkavat muistuttaa yhä enemmän toisiaan vietettyään aikaa yhdessä. (Salmivalli 2004.) Nykytutkimusten valossa näyttää siltä, että valikoitumis- ja sosialisatioefektit toimivat samanaikaisesti. On esimerkiksi havaittu, että rikoskäyttäytymiseen taipuvaiset henkilöt viihtyvät toistensa seurassa, mutta tällaiseen ryhmään kuuluminen myös lisää rikollista käyttäytymistä (Thornberry ym. 1994).

Kun tarkastellaan nuorten rikollisuuden piirteitä, voidaan huomata, että ilmiönä nuorisorikollisuus liittyy nuorten sosiaaliseen elämään ja nimenomaan kaverisuhteisiin varsin vahvasti. Nuorten rikoskäyttäytyminen on monessa mielessä ryhmäkäyttäytymistä. (Salmi 2004.) Nuoret tekevät rikoksia yleensä toistensa seurassa (Warr 1996; 1998). Näyttää myös siltä, että mitä nuorem-

mista henkilöistä on kysymys, sitä todennäköisempää on, että rikoksia ei tehdä yksin. Helsinkiläisten kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisten vertailusta käy ilmi, että nuorempien luvattomien ja rikollisten tekojen tekeminen on lähes teosta riippumatta enemmän ryhmäkäyttäytymistä kuin vanhemmilla. Kaupasta varastamisessa kuudesluokkalaisilla oli 72 prosentissa tapauksista ollut vähintään yksi muu kanssatekijä. Yhdeksäsluokkalaisista teon oli tehnyt toisten kanssa yhdessä 49 prosenttia. (Salmi 2002.) Näihin lukuihin sisältyvät ainoastaan tapaukset, joissa joku muu on tehnyt saman teon, ei siis tapauksia, joissa esimerkiksi toinen nuori on ollut mukana varastamistilanteessa, mutta ei itse ole varastanut. Näin ollen niiden tapausten osuus, joissa nuori on tehnyt teon jonkun muun läsnäollessa saattaa olla vielä suurempi (ks. Salmi 2004, 150).

Sen lisäksi, että nuorten rikokset tehdään usein ryhmässä ja rikoksia tekevällä nuorella on rikoksista pidättäytyviä nuoria todennäköisemmin rikoksia tekeviä kavereita, nuorten rikoskäyttäytymiseen liittyy keskeisesti sosiaalisia motiiveja ja merkityksiä. Kuudesluokkalaisten helsinkiläisten rikoskäyttäytymistä koskeva väitöskirjatutkimus osoittaa sosiaalisten motiivien keskeisyyden nuorten kielletyissä ja rikollisissa teoissa, kun tarkasteltavina tekoryhminä olivat vahingonteot, varastaminen, väkivalta ja päihteiden käyttö. Eräs keskeisimmistä motiiveista oli näyttämisen halu. Kielletyt teot nähtiin keinona osoittaa rohkeutta ja uskallusta toisille nuorilla. Nuoret pyrkivät saavuttamaan ja ainakin olettivat saavuttavansa tällä toiminnalla toisten nuorten ihailua ja arvostusta. Toisaalta rikosten tekeminen oli osa nuorten vapaa-ajan toimintakulttuuria; eräänlainen yhdessäolon muoto. Lievät vahingonteot ja näpistely saattoivat kuulua kaveriporukan vapaa-aikaan samalla tavoin kuin kaupungilla ja ostoskeskuksissa muutenkin liikkuminen. Samankaltaiset motiivit ja merkitykset tulivat esiin nuorten pohtiessa sekä omia että toisten nuorten kokemuksia. Nuorille tuntui kuitenkin olevan helpompaa kavereiden kuin oman toiminnan analysointi. Vakavampana nuorten rikollisuuden sosiaalisena ilmentymänä nuorten puheessa piirtyivät esiin jengiläisyys ja rikolliset jengikulttuurit. Vain 12–13-vuotiaiden varhaisnuorten jengikertomuksiin liittyi rikollisuutta ja erityisesti väkivaltaisuutta. (Salmi 2004.) Kaveriporukan vapaa-ajanvietto, jossa joskus esimerkiksi näpistellään ja toisaalta väkivaltainen jengikulttuuri voidaan nähdä nuorten rikollisen ryhmäkäyttäytymisen ääripäinä.

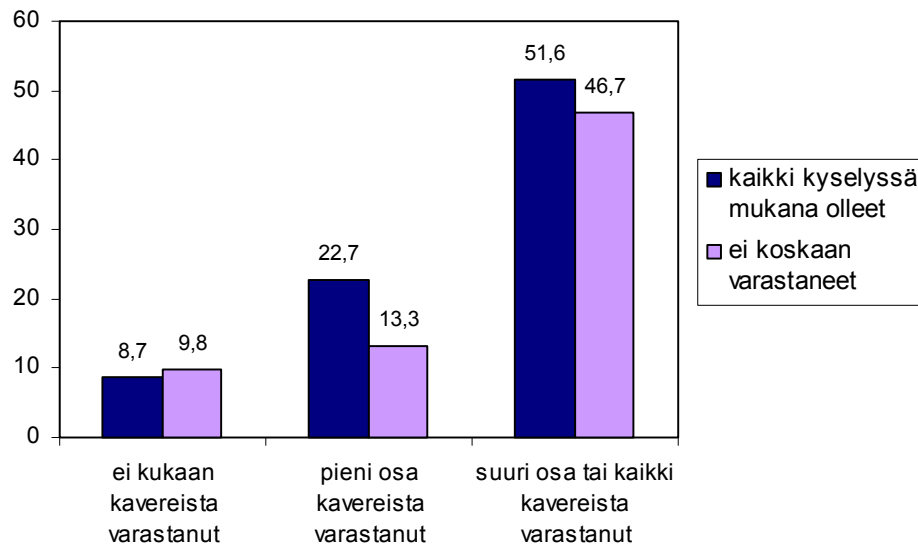
Vertaisryhmä negatiivisen sosiaalisen pääoman tuottajana⁵

Aiemmin todettiin, että vertaisryhmänäkökulma on jäänyt varsin marginaaliseen asemaan sosiaalisen pääoman tutkimuksessa. Kriminologiassa vertaisryhmän ja rikoskäyttäytymisen yhteys on saanut sen sijaan runsaastikin huomiota niin teoreettisesti kuin empiirisessä tutkimuksessa. Vertaisryhmän asema korostuu kriminologian oppimisteorioissa, jotka kuuluvat kriminologian eniten testattuihin teorioihin (ks. esim. Warr 1993; Matsueda & Anderson 1998). Sutherland (1947) esitti differentiaalisen assosiaation teoriassaan, että rikoskäyttäytymiselle suotuisat asenteet ja rikolliset toimintatavat opitaan pienryhmissä. Useat tutkijat ovat sittemmin kehittäneet Sutherlandin ajatuksia (ks. Matsueda 1988, 287–289; Akers 2000, 71–98). Myös nk. alakulttuuriteoriat perustuvat ajatukseen yhteiskunnan pienryhmistä, joiden kulttuuri on rikosten tekemistä suosivaa (ks. Agnew 2000). Empiirisessä kriminologiassa vertaisryhmän ja rikoskäyttäytymisen yhteys on yksi eniten tutkituista ja myös eniten tukea saaneista kausaalisuhteista. (Ks. Salmi 2004, 34–47.)

Kun ajatellaan pienryhmää, jossa opitaan rikollisia toimintatapoja ja -asenteita sosiaalisen pääoman teorian näkökulmasta, voidaan puhua negatiivisesta sosiaalisesta pääomasta. Ryhmän rikoksille suosiollinen kulttuuri saattaa ohjata nuoren käytöstä ja suunnata sitä muun yhteisön etua ajatellen negatiiviseen suuntaan. Kuviossa 2 havaitaan, kuinka todennäköisenä helsinkiläiset kuudesluokkalaiset pitivät sitä, että varastavat tulevaisuudessa. Ne nuoret, joiden kaveripiirissä on varastaneita nuoria, pitivät selvästi todennäköisempänä itsekkin vielä joskus varastavansa, vaikka eivät sitä olisi vielä koskaan tehneet. Voidaankin ajatella, että rikollisessa kaveripiirissä ajatus rikoksen tekemisestä arkipäiväistyy ja alkaa tuntua omalla kohdalla mahdolliselta tai jopa houkuttelevalta. Rikollisuutta tukevan negatiivisen sosiaalisen pääoman lisäksi nuori voi saada samalta ryhmältä myös sosiaalista tukea ja muita kaveruuteen liittyviä etuja, siis positiivista sosiaalista pääomaa. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin esittäneet, että rikollisuuteen taipuvaisten ryhmien ystävyysuhteet tahtovat olla lyhytkestoisia ja ongelmallisia. (Hirschi 1969; ks. myös Giordano ym.

⁵ Nuorten vertaisryhmästä tai kaveripiiristä puhuttaessa ei voida tietenkään ottaa annettuna, että kyseessä olisi aina rikoskäyttäytymistä suosiva sosiaalinen ympäristö. Nuoren kaveripiiri voi myös tukea lainkuuliaisuutta ja paheksua rikoskäyttäytymistä. Tutkijat ovat kuitenkin havainneet viitteitä siitä, että vahvasti kaveripiiriin suuntautuneet nuoret ovat muita taipuvaisempia rikoskäyttäytymiseen ja päihteiden käyttöön (ks. esim. Hallman ym. 1992; Honkatukia 1998). Tästä voisi päätellä, että vertaisryhmien toimintakulttuurit ovat enemmän rikoksille alttiita kuin konventionaalista käyttäytymistä suosivia.

1986.) Silloin sosiaalisen pääoman positiiviset puolet saattavat jäädä marginaalisiksi.

Kuvio 2 Niiden nuorten osuus kaveripiirin varastamisen mukaan (N=427), jotka pitivät tulevaa varastamista mahdollisena tai todennäköisenä, % (Salmi 2004, 154)

Sosiaalisen pääoman teoriaa ja nuorten rikollisuutta tarkasteltaessa eräs keskeinen kysymys on, kuinka hallitsevaa nuoren asosiaalinen ja rikollinen käytös on, eli onko rikosten tekeminen vain ohimenevä vaihe nuoruudessa vai onko nuori vaarassa ajautua rikolliselle uralle. Kriminologien keskuudessa ehkä tunnetuimman teorian kahdesta eri tyypisistä polusta rikoskäyttäytymiseen kehittänyt Moffitt (1993) puhuu elämänaikaisesta ja nuoruudenaikaisesta rikoskäyttäytymisestä. Nuoruusikään rajoittunut rikoskäyttäytyminen on hyvin yleistä, jopa niin, että sitä voidaan pitää normina enemmän kuin poikkeavana käyttäytymisenä (Moffitt 1993, 692). Suuri osa nuorista osallistuu jonkinlaiseen rikolliseen toimintaan lyhyen ajanjakson aikana nuoruudessa. Elämänaikaisen rikoskäyttäytymisen pieneen ryhmään kuuluvien henkilöiden asosiaalinen käytös sen sijaan alkaa jo hyvin nuorena. Yksilökohtaiset ja ympäristöön liittyvät ongelmat kasaantuvat elämän aikana; epäsosiaalisista ja aggressiivisista lapsista kehittyvät ongelmanuoria ja rikollisia aikuisia.

Voidaan esittää, että nämä kaksi ryhmää poikkeavat toisistaan myös sosiaalisen pääoman resurssien suhteen. Nuoruusikään rajoittunut rikoskäyttäytyminen ei välttämättä liity puutteelliseen sosiaaliseen pääomaan, vaan suhde perheeseen ja muuhun lähiympäristöön voi olla samanlainen kuin sellaisella nuorella, joka pidättäytyy rikoksista. Nämä nuoret saavat kuitenkin yhteiskunnan

kannalta negatiivista sosiaalista pääomaa muilta rikoksia tekeviltä ja rikollisuuteen hyväksyvästi suhtautuvilta nuorilta. Negatiivinen sosiaalinen pääoman siis ilmenee yhteisöllisyytenä ja kaveruutena, joka kannustaa normien rikkomiseen.

Elämänaikaisen rikoskäyttäytymisen ryhmässä näyttäisi taas siltä, että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ylipäättään ja tätä kautta sosiaalisessa pääomassa on puutteita. Vuorovaikutuksen ongelmat voivat juontaa juurensa vaikeista varhaislapsuuden kokemuksista. Myös nuoren geneettiset ja persoonaan liittyvät ominaisuudet muodostavat tärkeän tekijän vaikuttaen tarjottuun ja vastaanotettuun sosiaaliseen pääomaan. Käytökseltään vaikea lapsi tai nuori voi tahtomattaankin rajoittaa omia sosiaalisen pääoman resurssejaan. Vuorovaikutustilanteissa nuoren vaikea käytös herättää vastapuolessa – niin vanhemmissa, muissa läheisissä aikuisissa kuin toisissa nuorissa – negatiivisia reaktioita, jotka ovat omiaan vahvistamaan nuoren asosiaalisia käyttäytymismalleja. Lapsi ja nuori ajautuu negatiiviseen vastavuoroiseen kierteeseen, jota on vaikea katkaista (ks. esim. Sampson & Laub 1993, 86–91; Pulkkinen 1996; Hynninen & Haapasalo 1996; ks. myös Viemerö 1997). Puutteellisen sosiaalisen pääoman lisäksi elämänaikaisen rikoskäyttäytymiseen osallistuvat nuoret tulevat osallisiksi myös negatiivisesta sosiaalisesta pääomasta. Koska nuoret harvoin tekevät rikoksia yksin, myös tämän ryhmän nuoret löytävät vertaisryhmästä kanssatekijöitä. Aggressiivisen ja häiriköivän nuoren on kuitenkin vaikea solmia ystävyys-suhteita, ja kuten jo edellä todettiin, ainut kumppani voi löytyä toisista aggressiivista ja asosiaalisista nuorista. Tällaisen ryhmän negatiivinen sosiaalinen pääoma vaikeuttaa yhä nuoren jo muutenkin heikentyneitä mahdollisuuksia integroitua yhteisöön ja toimia yhteiskunnan hyväksymällä tavalla.

Ryhmässä, jossa tehdään rikoksia, on siis aina jossain määrin negatiivista sosiaalista pääomaa yhteiskunnan näkökulmasta tarkasteltuna. Se miten hallitsevaksi sosiaalisen pääoman muodoksi normien rikkomiseen kannustava yhteisöllisyys muodostuu, saattaa vaihdella huomattavastikin. Jos esimerkiksi nuorisoryhmän jäsenet saavat runsaasti tukea ja kokevat sosiaalista kontrollia läheistensä taholta, tuntuu epätodennäköiseltä, että negatiivinen rikollinen sosiaalinen pääoma nousee merkittävimmäksi sosiaalseksi resurssiksi. Voidaankin sanoa Hirschin (1969) sosiaalisen kontrolliteorian mukaisesti, että nuoren konventionaaliset, normien noudattamista tukevat sosiaaliset siteet ovat tällöin vahvoja. Tässä tapauksessa myös rikollinen käyttäytyminen todennäköisesti rajoittuu lieviin ja satunnaisiin tekoihin tai rikollinen toiminta ei ainakaan muodostu pysyvästi ryhmää määrittäväksi tekijäksi. Sen sijaan sil-

loin, kun nuori kärsii puutteellisesta sosiaalisesta pääomasta ja siteet yhteisöön ovat heikentyneet, saattaa se edesauttaa häntä hakemaan kaipaamaansa yhteisöllisyyttä rikollisesta seurasta, jossa muutkin jäsenet kokevat puutteita ryhmän ulkopuolisissa ihmissuhteissa. Tällöin rikoksia suosiva negatiivinen sosiaalinen pääoma voi nousta korostuneeseen asemaan ja rikollinen ryhmä muodostua primääriksi yhteisöksi, johon nuoret samaistuvat.

Pohdinta

Kun yhteisöjen sosiaalista pääomaa tarkastellaan maailmanlaajuisena ilmiönä, piirtyy esiin merkittävä alueellinen vaihtelu niin sosiaalisen pääoman resursseissa, kuin taloudellisessa, inhimillisessä ja kulttuurisessa pääomassakin. Voimakkaasti sosiaalisesti ja taloudellisesti eriarvoistuneet yhteiskunnat, kuten Yhdysvallat, sisältävät äärimmäisiä esimerkkejä eri pääoman muotojen runsaudesta ja puutteesta. Tämä lienee myös yksi syy, miksi sosiaalisen pääoman tutkimuksen amerikkalainen tutkimusperinne on niin pitkälle kehittynyt. Kun teoreettisen pohdinnan esimerkkinä pidetään amerikkalaista yhteiskuntaa, jossa taloudellisen hyvinvoinnin asema on erityisen korostunut, on syytä muistaa, ettei sosiaalinen pääoma kulje välttämättä käsi kädessä muiden pääoman muotojen kanssa. Huomattavakaan varakkuus ei takaa luottamuksellisia ihmissuhteita ja toisaalta sosiaalisesti rikas yhteisö voi olla kulttuurisesti ja taloudellisesti heikossa asemassa. Huomioitavaa on myös se, että eri yhteiskunnissa pääoman muotojen merkitys vaihtelee. Jossain yhteiskunnissa nimenomaan sosiaalinen pääoma, luottamus ja verkostot koetaan erityisen tärkeiksi voimavaroiksi, kun taas toisaalla taloudellinen pääoma katsotaan arvostetuimmaksi pääoman muodoksi.

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli pyrkii ehkäisemään erilaisten pääomien polarisoitumista ja tasoittamaan hyvinvoinnin jakautumista. Yhteiskunta on rakentanut monenlaisia tukiverkostoja kompensoimaan sekä yksilöllisiä että rakenteellisista syistä johtuvia puutteita. Suomalaista yhteiskuntaa tutkitessa ei eriarvoisuus korostukaan samalla tavoin kuin monissa muissa yhteiskuntamalleissa. Kuitenkin myös Suomessa pienyhteisöt, kuten perheet ja asuinalueet, eroavat toisistaan sosiaalisen pääoman suhteen ja luovat erilaisia sosiaalisia kasvuympäristöjä lapsille ja nuorille (Pulkinen 2002). Sosiaalisen elämän rakentumisen kannalta jotkut nuoret ovat lähtökohtaisesti heikossa asemassa saamansa puutteellisen sosiaalisen alkupääoman vuoksi. Heikon tuen ja kontrollin vaikutukset näkyvät jo nuorella iällä. Perusluottamus, joka

rakentuu elämän ensimmäisinä vuosina, voi vahingoittua tavalla, jota on myöhemmin hyvin vaikea korjata. Alusta asti myös lapsen yksilölliset geneettiset ominaisuudet, kuten taipumus aggressiivisuuteen, vaikuttavat siihen, miten nuori onnistuu vastaanottamaan esimerkiksi tarjottua tukea ja toisaalta rakentamaan ja kartuttamaan sosiaalista pääomaansa.

Nuorilla sekä alhainen sosiaalinen pääoma mutta myös negatiivinen sosiaalinen pääoma yhdistyvät kohonneeseen rikoskäyttäytymiseen. Perheen asema korostuu positiivisen sosiaalisen pääoman tarjoajana ja perusluottamuksen rakentajana. Myös muut sosiaaliset ympäristöt, kuten koulu, ovat nuorelle merkittäviä yhteisöllisyyden lähteitä. Opettajien ja muiden kodin ulkopuolisten tukea ja kontrollia tarjoavien aikuisten asema muodostuu tärkeäksi etenkin silloin, jos perheen sisällä ilmenee puutteita sosiaalisessa pääomassa. Negatiivinen, normien rikkomiseen yllyttävä sosiaalinen pääoma karttuu yleensä vertaisryhmän taholta. Useimmiten kyseessä on kuitenkin nuoren normaaliin kehitykseen liittyvä ohimenevä vaihe, jossa ympäristön normit kyseenalaistetaan. Nuori saa vertaisryhmältä myös tärkeää positiivista sosiaalista pääomaa kaverisuhteiden muodossa, ja harvoilla nuorilla negatiivinen sosiaalinen pääoma muodostuu hallitsevaksi yhteisöllisyyden muodoksi. Mitä enemmän nuorella on positiivisia sosiaalisen pääoman lähteitä, sitä epätodennäköisemmin yksittäiset sosiaalisen pääoman puutteet tai negatiivinen sosiaalinen pääoma vaikuttavat nuoren kehitykseen ja elämäntapaan. Toisinpäin voidaan todeta, että mitä enemmän nuorelle kasaantuu epäsuotuisia riskitekijöitä, kuten puutteellista tukea ja kontrollia tai taipumusta aggressiivisuuteen, sitä todennäköisemmin hän osallistuu esimerkiksi rikoskäyttäytymiseen (Salmi 2005, 98–99).

Monesti korostettu riskitekijöiden aikainen havaitseminen ja niihin puuttuminen ovatkin tärkeitä elementtejä nuorten hyvinvoinnin takaamisessa ja myös rikoskäyttäytymisen ehkäisyssä. Erityisen tärkeää on tunnistaa ne nuoret, joilla rikoskäyttäytyminen ei ilmene ohimenevänä osana nuoruutta, vaan joilla tällainen toiminta kuuluu laajempaan ongelmien kokonaisuuteen. Mitä aikaisemmassa vaiheessa ongelmat havaitaan sitä kattavammat mahdollisuudet tukitoimiin ovat vielä käytettävissä. Varhaisessa vaiheessa ongelmiin reagointi mahdollistaa asioihin puuttumisen myös pehmeämmillä keinoilla ilman, että tarvetta varsinaisiin rangaistuksiin on vielä syntynyt. Näin myös mahdollinen vaara nuoren ”rikolliseksi” leimaantumisesta saatetaan välttää. Erityisesti vuorovaikutusongelmista kärsivien nuorten sosiaalisen käytöksen tukeminen ja tehostettu sosiaalinen tuki esimerkiksi koulusta voivat helpottaa nuoren integroitumista yhteisöön ja auttaa sosiaalisen pääoman rakentamisessa.

Halpern (2005, 141) toteaa, että sosiaalinen pääoma ja rikollisuus linkittyvät väistämättä toisiinsa; sosiaalisen pääoman puute ja toisaalta jotkut sosiaalisen pääoman muodoista ovat vahvasti yhteydessä rikollisuuteen. Kysymys ei olekaan itsestään selvästi 'mitä enemmän sosiaalista pääomaa, sen parempi' -tilanteesta. Sosiaalinen tuki ja kontrolli eivät myöskään vaikuta samalla tavoin kaikissa yhteisöissä, vaan merkittäväksi tekijäksi nousee eri sosiaalisen pääoman tekijöiden muodostama kokonaisuus ja sitä kautta yhteisön kyky toimia (Ellonen 2005). Sosiaalisen pääoman erilaisista muodoista kuten normistoista, verkostoista ja sosiaalisista sanktioista, tarvitaan vielä tutkimusta, jotta pystyttäisiin tarkemmin erittelemään niiden merkitys rikollisuuden kannalta (Halpern 2005, 140–141). Sosiaalisen pääoman käsitteeseen liittyvien tutkimushaasteiden lisäksi toivoisi tulevan tutkimuksen vielä paremmin ottavan huomioon yksilökohtaisten ominaisuuksien, kuten persoonallisuuden ja varhaisten vuorovaikutusongelmien merkityksen sosiaalisen pääoman rakentumisessa. Erityisesti nuorten sosiaaliseen pääomaan liittyen myös vertaisryhmän merkityksestä sekä negatiivisen että positiivisen sosiaalisen pääoman tuottajana kaivataan lisää tutkimustietoa. Ylipäätään vertaisryhmän selvempi liittäminen osaksi sosiaalisen pääoman kokonaisuutta toisi lisäarvoa tämän hetkiseen tutkimustietoon.

Lähteet

- Agnew, Robert (2000) Sources of criminality: strain and subcultural theories. Teoksessa: Joseph F. Sheley (toim.) *Criminology. A contemporary handbook*. Belmont: Wadsworth.
- Akers, Ronald, L. (2000) *Criminological theories. Introduction, evaluation and application*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. Teoksessa J. Richardson (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1993) *The field of cultural production*. Cambridge: Polity Press.
- Brannigan, Augustine, Gemmell, William, Pevalin, David J. & Wade, Terrance J. (2002) Self-control and social control in childhood misconduct and aggression: The role of family structure, hyperactivity, and hostile parenting. *Canadian Journal of Criminology* April 2002, s.119–142.
- Browning, Christopher R.; Feinberg, Seth L. & Dietz, Robert D. (2004) The paradox of social organization: networks, collective efficacy, and violent crime in urban neighbourhoods. *Social Forces* 83(2), s. 503–534.
- Coleman, James S. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94, s. 95–120.
- Coleman, James S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Ellonen, Noora (2005) Paikallisyhteisöjen sosiaalisen pääoman merkitys nuorten masentuneisuudessa ja rikekäyttäytymisessä. *Nuorisotutkimus* 2/2005, s. 32–46.
- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2006) Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina. Analyysi sosiaalinen pääoma -käsitteen käyttö kansainvälisessä lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Koh- taamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2005) Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten näkökulmasta. Teoksessa Pertti Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Ellonen, Noora & Salmi, Venla (2006) School and local community as a source of adolescents' psychosocial well-being: the association between social capital, depression and delinquency. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Gatti, Uberto, Tremblay, Richard E. & Larocque Denis (2003) Civic community and juvenile delinquency. *British Journal of Criminology* 43, s. 22–40.
- Giordano, Peggy C., Crenkovich, Stephen A. & Pugh, M.D. (1986) Friendships and delinquency. *The American Journal of Sociology* 91(5), s. 1170–1202.
- Hagan, John, Merkens, Hans & Boehnke, Klaus (1995) Delinquency and disdain: social capital and the control of right-wing extremism among East and West Berlin youth. *The American Journal of Sociology* 100(4), s. 1028–1052.

- Hallman, Maria, Kannas, Lasse & Tynjälä, Jorma (1992) *Tupakka, tuoppi ja elämissen terveystyyli. Tutkimus 11–16-vuotiaiden tupakoinnista ja alkoholin käytöstä*. Helsinki: Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus. Raportteja 61. Helsinki: VAPK-Kustannus.
- Halpern, David (2005) *Social capital*. Cambridge: Polity Press.
- Harris, Judith R. (1995) Where is child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102(3), s. 458–489.
- Harris, Judith R. (1998) *The nurture assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press.
- Hartup, Willard W. (1983) Peer relations. *Teoksessa* Paul H. Mussen (toim.) *Handbook of child psychology, vol. IV*. New York: John Wiley & Sons.
- Hartup, Willard W. (1996) The company they keep: Friendship and their developmental significance. *Child Development* 67, s. 1–13.
- Henry, David. B., Tolan, Patric H. & Gorman-Smith, Deborah (2001) Longitudinal family and peer group effects on violence and nonviolent delinquency. *Journal of Clinical Child Psychology* 30(1), s. 172–186.
- Hirschi, Travis (1969) *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Honkatukia, Päivi (1998) *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152.
- Hynninen, Tuula & Haapasalo, Jaana (1996) Miksi aggressiiviset ja vetäytyvät lapset eivät ole suosittuja? *Psykologia* 31, s. 194–198.
- Kubrin, Charise E. & Weitzer, Ronald (2003) New directions in social disorganization theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 40(4), s. 347–402.
- Kääriäinen, Juha, Rostila, Ilmari, Kivivuori, Janne, Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2005) Nuorten hyvinvointioireista sosiaaliseen pääomaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 70, s. 28–41.
- Lin, Nan (2001) Building a Network Theory of Social Capital. *Teoksessa* Nan Lin, Karen Cook & Ronald S. Burt (toim.) *Social capital. Theory and research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Matsueda, Ross L. & Anderson, Kathleen (1998) The dynamics of delinquent peers and delinquent behavior. *Criminology* 36(2), s. 269–308.
- McClenaghan, Pauline (2000) Social capital: exploring the theoretical foundations of community development education. *British Educational Research Journal* 26(5), s. 565–582.
- McNeal Jr., Ralph B. (1999) Parental involvement as social capital: differential effectiveness on science achievement, truancy, and dropping out. *Social Forces* 78(1), s. 117–144.
- Moffitt, Terrie E. (1993) Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review* 100(4), s. 671–701.
- Paxton, Pamela (1999) Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment. *American Journal of Sociology* 105, s. 88–127.
- Portes, Alejandro (1998) Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* 24, s. 1–24.

- Pulkkinen, Lea (1996) Asosiaalinen ratautuminen. *Psykologia* 31, s. 4–8.
- Pulkkinen, Lea (2002) *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Putnam, Robert (1993) The prosperous community: social capital and public life. *American Prospect* 13, s. 35–42.
- Putnam, Robert (1995) Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy* (6)1, s. 65–78.
- Putnam, Robert (2000) *Bowling alone. The collapse and revival of american community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert & Goss, Kristina (2002) Introduction. *Teoksessa* Robert, Putnam (toim.) *Democracies in flux. The evolution of social capital in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Rubin, Kenneth H., Bukowski, William & Parker, Jefferey G. (1998) Peer interactions, relationships, and groups. *Teoksessa* William Damon (sarjan toim.) & Nancy Eisenberg (vol. toim.) *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development*. New York: Wiley.
- Rosenfeld, Richard, Messner, Steven F. & Baumer, Eric P. (2001) Social capital and homicide. *Social Forces* 80(1), s. 283–309.
- Salmi, Venla (2002) Helsinkiläisten kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisten rikoskäyttämisen vertailua. *Teoksessa* J. Kivivuori (toim.) *Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188.
- Salmi, Venla (2004) *Varhaisnuorten normirikkomuksen – ongelma vai osa nuoruutta? Helsinkiläisten 12–13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 40.
- Salmi, Venla (2005) Sosiaalinen pääoma ja nuorten rikollisuus. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi, *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Salmi, Venla & Kivivuori, Janne (2006) The association of social capital and juvenile crime: The role of individual and structural factors. *European Journal of Criminology* 2(3), s. 123–148.
- Salmivalli, Christina (2004) Nuori vertaisryhmässä. – Tekeekö seura kaltaisekseen? *Psykologia* 05/04.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1993) *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, Robert J., Morenoff, Jeffrey D. & Gannon-Rowley, Thomas (2002) Assessing 'neighbourhood effects': Social processes and new direction in research. *Annual review of Sociology* 28, s. 443–478.
- Shaw, Clifford and McKay, Henry D. (1969) *Juvenile delinquency and urban areas*. Revised edition. Chicago: University of Chicago Press.
- Schuller, Tom, Baron, Stephen & Field, John (2000) Social capital: A review and critique. *Teoksessa* Stephen Baron, John Field & Tom Sculler (toim.) *Social capital. Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.

- Siisiäinen, Markku (2003) Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 3/2003.
- Sutherland, Edwin (1947) *Principles of criminology* (4. painos). Philadelphia: J.B. Lippincott.
- Thornberry, Terence P., Lizotte, Alan J., Krohn, Marvin D., Farnworth, Margaret & Jang, Sung J. (1994) Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: a longitudinal test of interactional theory. *Criminology* 32(1), s. 47–83.
- Viemerö, Vappu (1997) Mitkä tekijät ennustavat nuorten aikuisten rikollista käyttäytymistä? *Psykologia* 32, s. 284–289.
- Warr, Mark (1993) Age, peers, and delinquency. *Criminology* 31(1), s. 17–41.
- Warr, Mark (1996) Organization and instigation in delinquent groups. *Criminology* 34(1), s. 11–37.
- Warr, Mark (1998) Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology* 36(2), s. 183–216.
- Wilson, William Julius (1987) *The truly disadvantaged*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, William Julius (1996) *When work disappears: the world of the new urban poor*. New York: Knopf.
- Woolcock, Michael (2000) Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Teoksessa Kajanoja, J. & Simpura, J.: *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. Helsinki: Stakes. Raportteja 252.
- Wright, John Paul, Cullen, Francis T. & Miller, Jeremy T. (2001) Family social capital and delinquent involvement. *Journal of Criminal Justice* 29, s.1–9.

VII RIKOKSET NUORTEN ”JUTTUINA” – NARRATIIVISEN LÄHESTYMISTAVAN MAHDOLLISUUKSIA

Päivi Honkatukia & Leo Nyqvist & Tarja Pösö

Nuoriso-ongelmat ja nuorten ongelmat

Nuorisoa koskevilla julkisilla keskusteluilla on taipumus nähdä nuoret erilaisien huolien ja pelkojen kautta. Näin on erityisesti silloin, kun tarkastellaan sosiaalisia ongelmia, kuten nuorisorikollisuutta. Nuorisotutkija Christine Griffin (2001) arvioi, että tutkimuksella on ollut vaikeuksia ottaa analyttistä etäisyyttä näistä keskusteluista ja sen vuoksi se kuvaa usein enemmän aikuisyhteiskunnan sosiaalista ja poliittista huolta nuorista ja kansakunnan tulevaisuudesta kuin nuorten omia intressejä. Siksi se, mitä huolet, ongelmat tai rikokset ovat nuorten omina kokemuksina, merkityksinä tai käytäntöinä, jää helposti valtakeskustelun ulkopuolelle. Tässä artikkelissa nostamme ne keskiöön. Lähestymme nuorten rikollisuutta narratiivisesta näkökulmasta – siksi puhumme rikoksista nuorten ”juttuina” – ja hyödynnämme narratiivitutkimusta ja kulttuurista kriminologiaa.

Etsiessämme näkökulmaa nuorten rikoksiin liittyviin kokemuksiin, merkityksiin ja käytäntöihin lähtökohtanamme on nuoriso-ongelman ja nuorten ongelmien välinen erottelu. Näillä käsitteillä viitataan eri asioihin, mutta ne ovat myös monin tavoin toisiinsa kietoutuneita. Puhuttaessa *nuoriso-ongelmista*, kuten nuorisorikollisuudesta, viitataan aikuisyhteiskunnan määrittelemiin ongelmiin. Aikuisyhteiskunta on eri aikoina liittänyt lapsiin ja nuoriin ongelmia, jotka ovat määräytyneet sen mukaan, minkä sen toimijat ovat kulloinkin kokeneet oikeaksi tai vääräksi, hyväksi tai pahaksi, moraalin mukaiseksi tai moraalittomaksi. Nämä käsitykset ovat ohjanneet ongelmallisiksi koettuihin nuo-

riin kohdistettuja kontrolloivia toimenpiteitä. *Nuorten ongelmilla* tarkoitetaan puolestaan nuorten itsensä subjektiivisesti kokemia ongelmatilanteita, jotka voivat liittyä esimerkiksi nuoruutta määrittäviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin normeihin, vaikeuksiin erilaisissa valintatilanteissa (opiskelu, työura), alistaaviin ja väkivaltaisiin läheissuhteisiin, koulu- ja muuhun kiusaamiseen, sukupuolirooleihin, käsityksiin omasta kehosta ja suhteista vanhempiin ja yleensä aikuisiin.

Nuoriso-ongelmien määrittelyssä lähtökohtana on usein niiden koettu vakavuus ja haitallisuus nuorten kehityksen kannalta, jolloin erilaiset käsitteet ja ilmaisut kertovat ongelma-asteesta ja tulevaisuuden ennusteista. Ruotsissa syntyi 1980-luvun lopulla iltapäivälehdistössä uusi, mutta edelleenkin käytössä oleva termi *värsting* ("pahis"). Sillä tarkoitetaan rikollisen elämäntavan omaksuneita nuoria, joiden edessä viranomaiset ja aikuisyhteiskunta ovat voimattomia (Hydén 1992, 3–5). Virallisessa ongelmapuheessa toimenpiteiden kohteiksi haluttavat nuoret määritellään usein ennaltaehkäisyajatuksen mukaisesti. Pohjoismaissa käytetty termi on ollut "ungdom i riskzon", brittiläisessä keskustelussa "children and young people at risk" ja Suomessa "syrjäytymisvaarassa olevat nuoret" (Harrikari 2005).

Lapsuus ja nuoruus määritellään nykyisin yleisesti kehityksen ja kypsymisen ajaksi. Ihminen ei ole toisin sanoen vielä valmis (aikuinen), vaan kehitysvaiheessa, jota leimaa labiilius. Sen yhtenä piirteenä voidaan nähdä norminvastainen käyttäytyminen, kun nuoret eivät vielä "tunne rajojaan". Tämä ajattelu on sen taustalla, että lapsilta ja nuorilta ei ehdottomasti edellytetä rikosoikeudellista vastuuta. Suomessa raja liitetään biologiseen, 15 vuoden ikään. Nuoruuteen katsotaan kuuluvan erilaiset seikkailut ja kokeilut, jotka ainakin periaatteessa voivat johtaa ongelmiin. Ne ovat siten riskitekijöitä.

Nuoriso-ongelmien, kuten lainvastaisen käyttäytymisen ymmärtäminen osana nuoruusiän psykososiaalista kehitystä, on perimmältään optimistinen ajattelutapa, sillä kypsymisen myötä ongelmakäyttäytymisen katsotaan häviävän. Käsitys nuoruudesta riskien aikana ohjaa ammattikasvattajienkin ajattelua. Janne Kivivuori (1994, 175–232) toteaa, miten peruskoulun sosiaalistajat "ymmärtävät" puberteetti-ikäisten kiellettyjä tekoja ja katsovat niiden kuuluvan tiettyyn elämänvaiheeseen. Tällaisella suhtautumisella vesitetään tutkijan mukaan lainvastaisiin tekoihin kohdistuva yleisestävä kontrollipolitiikka ja legitimoidaan norminvastainen käytös. Kivivuori kritisoi ammatillista ymmärtämistä siitä, että tarjoamalla nuorten käyttöön kiellettyjen tekojen neutralisointi- ja rationalisointimalleja se osaltaan edistää heidän norminvastaista

käyttäytymistään. Kehityopsykologinen ajattelu näyttäisi ohjaavan yhteiskunnan sosiaalista kontrollia aina koulujen opetussuunnitelmia myöten (mt.).

Kehitysoptimismi ei kuitenkaan näytä ulottuvan ammattikasvattajia etäämmälle. Mediaa, poliitikkoja ja viranomaisia kiinnostavat usein ymmärtämisen sijasta ongelmat, mikä on leimannut koko nuorison sosiaalisena ryhmänä. On kuvaavaa, että nuorten kokoontuminen tai nuorisotilaisuudet saatetaan leimata ongelmaiseksi, vaikka mitään ei olisi vielä tapahtunutkaan (Lalander & Johansson 2002, 7). Samoin joihinkin nuorisokulttuurin muotoihin liittyy epäluuloa ulkoisten tunnusmerkkien, kuten musiikin ja pukeutumistyylien perusteella. Jotkut niistä herättävät niin sanottua moraalista paniikkia, jolla tiukentunut kontrolli oikeutetaan. Nuorisoväkivalta on ollut toistuvasti esillä mediasa. Yksittäiset tapahtumat voivat saada huomattavat mitat ja heijastua myös kontrollipolitiikassa (Muncie 2004, 3–11).

Aikuisten muodostamat käsitykset tämän päivän nuorten problematiikasta edellyttävät vertailua johonkin. Nuorisoa pidetään normaalina tai ongelmallisena suhteuttamalla tilanne ideaalikuvaan hyvästä nuoresta tai kuvaan omasta nuorisosukupolvesta (Siurala 1994, 108). Aikuisyhteiskunnalla on tunnetusti taipumus liioitella nuoriso-ongelmia. Esimerkiksi Lasse Siuralan tutkimuksessa pääkaupunkiseudun aikuisväestö arvioi nuorison huumeiden käytön ja tupakoinnin lisääntyneen 1980-luvulla verrattuna 1970-luvun tilanteeseen, vaikka todellisuudessa tilanne oli päinvastainen (mt., 110–112).

Tutkimustulos liittyy läheisesti brittiläisen sosiologin Geoffrey Pearsonin (1983) esittämään ongelmakuvateoriaan; se lähtee puhetavoista, joilla ongelmakuvat liitetään nuorisoon. Pearson osoittaa, miten ”ongelmat pahenevat koko ajan” -puhetapa on ollut olemassa jo viime vuosisadalla – jos ei aikaisemminkin – ja näyttää elävän sukupolvesta toiseen. Sykleittäin toistuva ongelmakeskustelu johtaa toisinaan vaatimukseen tehokkaammasta viranomais-toiminnasta tai lainsäädäntötoimista ”pahentuneen ongelman” hallitsemiseksi.

Nuoriso-ongelmat vaikuttavat yksittäisten nuorten ongelmiin. Nuorten ongelmat eivät tapahdu sosiaalisessa tai historiallisessa tyhjiössä. Siksi ne heijastavat aina jossakin määrin kunkin aikakauden, kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön tapoja tehdä nuoruuteen liittyviä ongelmia olemassa oleviksi, eli tunnistaa ja nimetä niitä. Silti yksittäisen nuoren matkapuhelimen varkaus, koulukaverin pahoinpitely tai omaan kehoon kohdistama viiltely ovat yksilöiden käyttäytymistä, jolla on oma motivaationsa ja omat seurauksensa. Rikokset ovat silloin paitsi käyttäytymistä, myös kokemuksia ja merkityksiä, joista tärkeää tietoa on asianosaisilla.

Näkökulmaksi asianosaisten tarinat

Nuorten rikoksia voidaan tarkastella – kuten edellä on hahmoteltu – useista eri näkökulmista korostaen joko aikuisyhteiskunnan ja nuorten näkemysten välisiä eroja tai yhtymäkohtia. Siirrämme seuraavassa tarkastelua nimenomaan nuoriin ja rakennamme näkökulmaa niin, että keskiössä ovat nuorten näkemykset rikoksista.

Asianosaisnäkökulmaa on pidetty tärkeänä yhteiskuntatutkimuksessa silloin, kun on aihetta ajatella, että sosiaalinen ilmiö näyttäytyy merkittävästi erilaisena eri toimijoille. Näkökulmaan sitoutuu myös ideologisia odotuksia: pidetään tärkeänä, että erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa ja tilanteissa elävien ääni tulee kuuluviin. Sosiaaliseen todellisuuteen oletetaan kuuluvan jaettujen, yhteisten ulottuvuuksien lisäksi eroja. Siksi yhteiskuntatutkimuksen yhdeksi tehtäväksi tulee monenlaisten äänien kuuleminen.

Asianosaisten näkökulmien tai äänien kuuleminen ei kuitenkaan käänny yksiselitteiseksi tehtäväksi. Ei ole olemassa sellaista ”nuorten näkökulmaa rikoksista”, joka odottaa tulevansa kuulluksi ja taltioituksi esimerkiksi tutkijan nauhurille ja tutkimusraporttiin. Tutkijat tekevät aina valintoja siinä, miten lähestyvät ”nuorten näkökulmaa rikoksista”. Siksi tutkijat ja tutkimustraditiot lisäävät osaltaan sitä näkökulmien kirjoa, jonka kautta puhutaan ”nuorten näkökulmasta”.

Niin kutsuttu kulttuurinen kriminologia (esim. Ferrell ym. 2004) on suunta, joka on kiinnostunut siitä, miten rikokset tehdään ja merkityksellistetään osana sosiaalista järjestelmää ja kulttuuria. Asianosaisnäkökulmasta kiinnostuneille kulttuurinen kriminologia tarjoaa laajan (tai löyhän), yksilöllisiä ja kulttuurisia merkityksiä moninaisesti (tai villisti) tarkastelevan kehyksen. Kulttuurisen kriminologian analyttinen katse kiinnittyy arkielämään. Se näkee rikollisuuden muun käyttäytymisen tavoin dynaamisena ja vuorovaikutuksellisenä sen sijaan, että se olisi suoraviivaisesti esimerkiksi yhteiskuntarakenteiden, sosiaalisen jäsenyyden tai persoonallisuuspiirteiden määrittämää. Ihmiset nähdään luovina ja sosiaalista järjestystä aktiivisesti tuottavina olentoina, joiden omaksuma maailmankuva on läsnä heidän arkeaan sekä oikeaa ja väärää koskevissa näkemyksissään.

Kulttuurinen kriminologia on uusi traditio, jossa kulttuurien, rikosten ja rikoskontrollin välisiä dynaamisia, ajoittain läheneviä, paikoin etääntyviä suhteita tarkastellaan. Sitä pidetään sekä merkittävänä tulokkaana kriminologisessa tutkimusperinteessä (Muncie 2004, 195–204) että teoreettisesti epätarkkana

ja tieteellisesti kestäättömänä tyylipuheena (O'Brien 2005). Sen juuret ulottuvat aina Durkheimin, Parsonsin ja Mertonin kulttuurianalyysiin. Se on saanut vaikutteita myös 1900-luvun alun amerikkalaista kaupunkielämää ja nuorisojengejä tutkineilta Chicagon koulukunnan etnografeilta sekä 1970-luvun brittiläisestä kulturalismista, joka oli kiinnostunut työväenluokkaisten nuorten yhteiskunnallisen sopeutumisen ja vastarinnan muodoista. Yksi vahva taustavaikuttaja on ollut 1960-luvulla syntynyt kriittisen kriminologian perinne, joka on korostanut yhteiskunnan luokkarakenteen merkitystä rikollisuusilmiön ymmärtämisessä ja selittämisessä. Kulttuurisessa kriminologiassa korostuu kuitenkin aikaisempaa vahvemmin normien, kulttuurien, erojen ja ryhmien moninaisuus.

Anglo-amerikkalaisessa keskustelussa kulttuurinen kriminologia on suhteuttanut itseään hallinnolliseksi kriminologiaksi kutsumaansa lähestymistapaan. Hallinnollinen kriminologia on kiinnostunut rikoksista ensisijaisesti tilastollisina ”faktoina”, mutta ohittaa usein rikosten tekemisen kulttuurisen ja arkielämään kytkeytyvän ymmärryksen. Tämä ymmärrys taas on kulttuurisen kriminologian peruskivi; tavoitteena on suhteuttaa rikosten tekeminen inhimilliseen, kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiinsa. (Presdee 2004, 276–277.) Kontekstit ovat myös areenoita, joilla käydään määrittelykamppailuja siitä, mitä pidetään rikoksena tai sosiaalisen normin rikkomisena. Eri ihmisryhmillä on erilainen pääsy näihin määrittelyprosesseihin (Schinkel 2002). Etenkin nuoret ovat pääasiassa muiden määrittelyiden kohteina. Kasvatuksen ja koulutuksen nimissä näitä nuoria koskevia määrittelyitä on tuotettu pitkään (Börjesson & Palmblad 2003). Viime vuosina on tunnistettu myös medikaalisten määritelmien vahvistumista nuorten ongelmissa (Pösö 2004, 48–54).

Kriminologi John Muncie (2004, 196) näkee kulttuurisella kriminologialla olevan antia nuorten rikollisuuden tarkastelussa. Hän korostaa arkielämän ja kulttuurin tarkastelun tärkeyttä nuorisorikollisuuden ymmärtämisessä. Kulttuurinen kriminologia yhdistää sellaisia teoreettisia ja metodologisia keskusteluja, kuten kulttuurintutkimusta, postmodernismia, kriittistä kriminologiaa, sosiaalista interaktionismia ja mediatutkimusta, joita ei tavanomaisesti käytetä hyväksi rikosten tarkastelussa ja joiden Muncie näkee avaavan uusia näkökulmia. Populaarikulttuurin, marginaalisuuden, laittomuuden ja rikoskontrollin välisiä suhteita on hänen mukaansa tarkasteltava 2000-luvun ilmiöinä uudella tavalla. Kulttuurinen kriminologia on myös kiinnostunut sellaisista asioista kuin rikoksiin liittyvistä tunteista, normien rikkomisesta karnevalisointina ja speaktaakkeleina ja kulttuurisista liittymisistä, joilla näyttäisi olevan tärkeä rooli osassa nuorten rikoksia. Kuitenkin esimerkiksi rikosten tekemiseen

liittyvät jännityksen ja mielihyvän tunteet ovat olleet lähinnä satunnaisen tarkastelun kohteena (Schinkel 2004).

Kulttuurista kriminologiaa lähestymistapana luonnehtii kiinnostus ihmiselämää ja siten myös rikollisuutta koskeviin tarinoihin, niin ihmisten itsensä kertomiin kuin esimerkiksi median tuottamiin. Tarinoiden kautta tapahtumille luodaan mieli. Siten kulttuurisen kautta välittyvät erilaiset ideologiat, jotka määrittävät muun muassa sitä, miten rikollisina pidettyjä ihmisiä kohdellaan kussakin yhteiskunnassa. Nämä tarinat kuvaavat moniulotteista, kerroksellista ja joskus sisäisesti ristiriitaista todellisuutta, jota nimitetään rikollisuudeksi. (Presdee 2004, 281–283.) Kiinnitymme jatkossa nimenomaan tarinallisuuden tärkeyden korostamiseen asianosaisten näkökulman tarkastelussa osana kulttuurista kriminologiaa.

Tarinan kertominen on yleismaailmallinen, inhimillinen käytäntö, joka välittyy jo varsin pienille lapsille. He oppivat tarinan kertomisen ja kuuntelemisen varhain, kuten myös sen, että ”kaikki kertovat tarinoita”. Tarinaa voi pitää perustavanlaatuisena tapana jäsentää inhimillisiä kokemuksia – koneet sen enempää kuin eläimetkään eivät kerro tarinoita. Tarinassa on kyse inhimillisestä ja kompleksisesta merkityksenantokäytännöstä (Riessman 1993, 3–4; Polkinghorne 1998).

Tarinat ovat osoittautuneet tutkimuksessa tärkeiksi välineiksi oppia tuntemaan erilaisia elämäntilanteita ja -tapoja. Narratiivista tutkimusta tehdään monilla tutkimusalueilla jopa siinä määrin, että puhutaan narratiivisesta käänteestä (Plummer 2001, 11). Tarinoiden kuunteleminen ei sinänsä ole uutta. Tarinoiden analysointi on ollut keskeinen kriminologian menetelmä jo vanhaan – esimerkiksi Chicagon koulukunnan tutkijat analysoivat rikollisten elämäntarinoita jo 1920-luvulla¹. Yksi klassikoista on *The Jack Roller* (Shaw 1938). Näissä tutkimuksissa oltiin Catherine Kohler Riessmanin (1993, 4) mukaan kiinnostuneita tapahtumista (events). Tarinoita kerrottiin ja kuunneltiin, jotta saataisiin tietoa tapahtumista ikään kuin kerrottu olisi antanut mahdollisuuden tavoittaa ne sellaisina kuin ne olivat tapahtuneet. Narratiivisessa tutkimuksessa on kuitenkin viime aikoina painotettu sen erittelyä, miten tarina kerrotaan ja miten se yksilöllisesti merkityksellistyy. Kertojat tulkitaan samalla vahvemmin tarinan aktiivisiksi tuottajiksi sen sijaan, että tarina nähtäisiin todellisuuden kuvana. Myös tutkijat analysoivat tarinoita eri tavoin. Goodey (2000, 475–477) näkee, että viimeaikaisissa empiirisen kriminologian sovellu-

tuksissa on painottunut tarinoita ympäröivien sosiaalisten rakenteiden analyysi.

Tarinat tai narratiivit eivät ole staattisia ja tilanteettomia. Päinvastoin: tarinoille pidetään ominaisena niiden muuttuvuutta, tilanteittaisuutta ja sitä, että kertoja voi kertoa tarinansa monin eri tavoin ja monilla erilaisilla seurauksilla. Kyse ei ole vain yksilöllisistä tai vuorovaikutuksellisista vaihteluista, vaan sen korostamisesta, että tarinat kerrotaan kulttuurisissa ja historiallisissa tilanteissa. Ne mahdollistavat, tukevat ja sulkevat pois joitakin tarinoita. Esimerkiksi henkilökohtaisia ongelmia koskevat tarinat voivat vaihdella paljonkin aikakaudesta toiseen (Riessman 2001, 18).

Tarinallisuutta korostavassa näkökulmassa voi ja tulee olettaa, että rikoksia tekevät nuoret kertovat erilaisia tarinoita riippuen siitä, missä ja kenelle he niitä kertovat. Esimerkiksi poliisikuulustelussa kerrottu tarina voi olla hyvin erilainen kuin kavereille samasta tapauksesta kerrottu tarina. Tutkijat tavoittavat näitä tarinoita vaihtelevasti. Tärkeää on muistaa esimerkiksi Tarja Hilden-Paajasen (2005, 91–97) kokemus siitä, että hänen ei ollut tutkijana mahdollista tavoittaa rikoksia tekeviä nuoria skinejä haastateltavaksi, koska he kieltäytyivät haastattelusta. Siksi kuva nuorten skinien rikoksista rakentuu ”Pahojen poikien piiri” -tutkimuksessa poliisikuulusteluaineiston pohjalta. Silloin on kyse erityisessä institutionaalisessa kontekstissa kerrotuista, ohjeistetuista ja taltioiduista tarinoista.

Miksi ja miten kuulla nuoria ja analysoida kerrottuja tarinoita – esimerkkinä nuorten väkivalta

Pohjoismaissa on viime vuosina keskusteltu runsaasti nuorisoväkivallasta, ja ilmaiset kuten ”uhkaava nuoriso” tai ”vaarallinen lähiö” ovat olleet tavallisia (Sernhede 2002, 63). Kasvoton, mutta kuitenkin tarkasti paikannettu väkivalta herättää pelkoa ja ahdistusta. Väkivallassa kauhua herättää sen kuviteltu satumanvaraisuus ja tekijöiden ”sekopäisyys”, jota muun muassa huumekeskustelu ruokkii.

Käsitellessämme tutkimuksellisesti erilaisia sosiaalisia ongelmia, kuten rikollisuutta tai sen piiriin luettavaa väkivaltaa, lähes itsestään selvästi turvau-

¹ Tästä osoituksena on esimerkiksi Vankeinhoidon koulutuskeskuksen useat elämäkerralliset julkaisut, jotka valottavat rikollisuuden, vankilassa olemisen tai vankilassa työskentelyn eri ulottuvuuksia.

dumme retrospektiivisiin tutkimuksiin, joilla haetaan vastausta siihen, miksi jollain ryhmällä tai yksilöillä on ongelmia. Selitystä hakevan ja todennettavan tiedon näkökulmasta nuorten elämä tässä ja nyt heille tärkeine merkityksineen ei tunnu kovin kiinnostavalta. Tästä johtuu, että ongelmien kontrolli ja kohteen auttamiseksi tehdyt interventiot legitimoidaan helposti niin sanotun ennaltaehkäisyretoriikan mukaisesti. Tuskin huomaamme, että nuoret ja muut ”ongelmayksilöt” ratkovat myös oma-aloitteisesti ja omista lähtökohdistaan elämässään esiintyviä ongelmia.

Väkivallan selittämistä korostavat näkökulmat ottavat usein väkivallan käsitteen annettuna ja näkevät väkivallan uhkaavan yhteiskuntaa. Tähän viittasimme jo aiemmin erottamalla nuoriso-ongelmat nuorten ongelmista. Selitys- ja huolinäkökulmat sivuuttavat usein sen, että väkivalta on monimerkityksellinen, historiallisesti ja tilanteisesti muuttuva käsite ja ilmiö (Stanko 2003). Nuorten kuunteleminen on yksi väkivallan yksiselitteisyyden kyseenalaistamisen tapa. Koulukodissa asuvien nuorten väkivaltakäsityksiä koskevassa tutkimuksessamme (Honkatukia ym. 2003) rakensimme kuvaa väkivallasta keskustellen siitä pienissä ryhmissä nuorten kanssa². Pyysimme nuoria pohtimaan, mitä väkivalta merkitsee heille. Koulukoti lastensuojelulaitoksena ja ryhmähaastattelujen ympäristönä mahdollisti sellaisten nuorten kuulemisen, joilla on kokemuksia nuoruuden tavanomaisista elinympäristöistä (kodista, koulusta, vapaa-ajasta), mutta myös laitoksessa asumisesta ja sellaisista yhteiskunnallisista interventioista, joiden syynä on nuorten oma käyttäytyminen tai heidän ongelmalliset kasvuolosuhteensa.

Haastatellut nuoret kuvasivat väkivaltaa usein arkipäiväisenä ja tavanomaisena asiana erilaisissa arjen ympäristöissä. Väkivallalle annettujen merkitysten kirjo oli laaja mutta kontekstisidonnainen, eli väkivallan tapahtuma- ja siitä kertomisen tilanne määrittelivät, millaisia merkityksiä sille annettiin. Siitäkin keskusteltiin paljon, millaiset teot ja kokemukset ylipäättään ovat väkivaltaa. Väkivallalla oli monia sallittuina pidettyjä tehtäviä, joista nuoret olivat suhteellisen yksimielisiä. Olemme kutsuneet tällaisia tarinoita väkivallan *instrumentaaliseksi tulkinnaksi*³. Varsinkin poikien väkivallan kerrottiin olevan ryhmään kuulumisen ehto. Sen nähtiin tuottavan ja ylläpitävän sosiaalista jär-

² Teimme 15 ryhmähaastattelua kahdessa valtion koulukodissa keväällä 2002. Niihin osallistui 38 12–17-vuotiaista nuorta, eli noin kolme neljäsosaa laitoksissa tuolloin asuneista nuorista (24 poikaa ja 14 tyttöä). Ks. tarkemmin esim. Honkatukia ym. 2004.

³ Jaottelu instrumentaaliseen ja ekspressiiviseen väkivaltaan on tunnettu väkivaltatutkimuksessa (Campbell 1993). Sitä on myös kritisoitu (ks. esim. Felson 2002), koska erottelu on – kuten myös omassa tutkimusaineistossamme – paikoin häilyvää.

jestystä; esimerkiksi väkivaltaisen maineessa olevasta pojasta tai mukana pidettävistä aseista saatettiin puhua oman turvallisuuden takeena. Väkivallan käyttöön liittyi myös lojaalisuus; varsinkin pojat korostivat, että siitä kieltäytyminen saattaa merkitä joissakin tilanteissa ryhmän ulkopuolelle sulkemista, mikä näkyy seuraavassa yhdeltä pojista lainatussa kommentissa: ”tietenki jos sul on omat porukat menos tappelee, ni se on vähä pakko mennä sinne. Vaik ketä sanois mitä, ni ei silleen voi mitenkään laistaa”. Lisäksi väkivallalla nähtiin olevan mahdollista ratkaista ongelmallisia tilanteita, kuten erimielisyyksiä koulukotien henkilökunnan kanssa, vaikka sitä ei aina pidetty kaikkein rakentavimpana vaihtoehtona. Väkivaltaa koskevan puheen kautta nuoret toivat esiin omaa vallattomuuttaan ja keinottomuuttaan ratkaista tilannetta millään muulla tavalla. Tämä käy ilmi seuraavasta sitaatista, jossa nuoret esittävät väkivallan olevan perusteltu tapa ratkaista ongelmia laitoksessa:

Tarja: Väkivalta näyttää olevan niiku väline asioiden ratkasemiseen?

Jouko: Täällä ei mikään muu ratkase. Jos sä rupeet jotain nössöilee täällä näin noiden hoitsujen kans, et annat niiden vittuilla niin paljon kuin sä haluat, ni ei siit tuu yhtään mitään. Tääl tulee olo vaan paljon vaikeemmaks, ku jos välillä niille näyttää niiku, et kyllä mekin osataan olla vittumaisia, niinku et osataan mekin tehdä nää asiat hankalaks, ja sit ne osaa olla silleen vaan, tai sit ne vaan pelkää sitä, et se lähtee niin paljon herkemmin niinku uudestaan, jos on kerran [lähtenyt]... Kerranhan me täällä yks hoitsu... ni se on hyvä hakata seuraavana päivänä uudestaan, ku sit vaik viikon päästä. Et ne sitten osaa olla niinku silleen ihan hiljaa, ainakin pari viikkoo ihan hiljaa, vähintään ja olla kilttinä.

Leo: Te huomaatte, et se vaikuttaa se teidän suhtautuminen hoitajien käyttäytymiseen?

Jouko: No, ne kiristää meitä noilla säännöillä ja tollasilla, mut me sitten kiristetään niitä sitten nyrkillä. Ei meillä sitten mitään muuta ookaan.

Leo: Ootteko te sitten kokeilleet, et eiks teillä oo sitten mahdollisuus aina esittää mielipiteitä noissa kokouksissa?

Jouko: Joo, mut se on...

Kristian: Mitä se hyödyttää?

Aila: Ei se hyödytä mitään, mitä me sanotaan.

Kristian: Kato, me ollaan...

Jouko: Ne on päättänyt etukäteen jo kaiken, ni vittu, kuhan muuten vaan muodon vuoks kyselee.

Leo: Se on kertakaikkiaan sit se voima ja... mikä on?

Jouko: Ei se mitään hyödytä, se on sama, kelle me sanotaan, et joo, vaiks et toi löi mua, ni ei se hyödytä yhtään. [...]

Nuorten puheessa hallinnut tulkinta varsinkin poikien ja miesten väkivallasta tarkoituksenmukaisena, joissakin tilanteissa perusteltuna ja jopa ainoana käytettävissä olevana välineenä, johtaa erilaisiin hoitokäytäntöihin kuin yksilön ominaisuuksien erityispiirteitä korostava tulkinta, joka näkee väkivallan yksilön patologisuuden osoituksena. Eristämisen ja lääkehoidon sijaan tai rinnalla voitaisiin ajatella menetelmiä, jotka kutsuvat edellisen kaltaisia väkivallan tarinoita kerrotuiksi ja sellaisen dialogin kohteeksi, jossa osapuolet arvostavat toistensa näkemyksiä. Ajan, paikan ja tilan luominen tällaisille keskusteluille edellyttää aktiivisuutta nuorten kanssa työskenteleviltä aikuisilta. Tämä on erityisen haasteellista koulukotien kaltaisissa laitoksissa, joissa nuorten ja laitoksen henkilökunnan välille syntyy helposti vastakkainasetteluja.

Edellä kuvasimme, kuinka nuoret puhuivat väkivallasta arkisena ja sallittuna käyttäytymisenä, jonka avulla on mahdollista saavuttaa jotakin tärkeää. Toisaalta he myös paheksuivat väkivaltaa. Olemme kutsuneet tällaista tapaa puhua väkivallasta *väkivallan ekspressiiviseksi tulkinnaksi*. Tällöin väkivallan käytössä ei nähty olevan mieltä tai järkeä, se oli ainoastaan kontrolloimatonta tunteiden ilmaisua. Myös väkivallalle annettuja mielihyvän merkityksiä voi pitää ekspressiivisinä, esimerkiksi kun pojat kuvasivat tappeluissa tuntemaansa jännityksen sekaista hyvän olon tunteita tai tytöt itsensä viiltelystä aiheutuvaa mielihyvän ja ahdistuksen häviämisen tunnetta, jota pidettiin kuitenkin vain hetkellisenä. Tästä kertoo yksi työstä seuraavassa haastattelusitaatissa:

Päivi: Mitä siinä sitten oikein ajattelee, että jos satuttaa itseään?

Wilma: Sitä luulee saavansa pahan olon pois.

Päivi: Niin että se tulee pois.

Wilma: Mutta ei se todellisuudessa tule. Se on vain sen hetken aikaa, mutta sitten on taas se sama olo. Ehkä vielä vähän pahempikin.

Päivi: Mutta siinä on semmonen helpotuksen tunne?

Wilma: Kun aiheuttaa sitä kipiiä itsellensä. Monta kertaa ollaan tehty sillai, että ensin auottu kädet sellaisilla rautaveitsillä ja sitten pistetty kuumaa vettä päälle tai suolaa tai tämmöstä mikä käy kovin kipiiä. Ja kun se kipu haihtuu, niin sitten se paha olo tulee takaisin. Moninkertaisena.

Aina väkivallan instrumentaalisen ja ekspressiivisen tulkinnan erottaminen ei ollut analyttisesti helppoa, sillä nämä narratiiviset rakenteet kietoutuivat usein toisiinsa: väkivallasta saatettiin puhua samaan aikaan tavoitteellisenä ja mielihyvää aiheuttavana toimintana. Molemmista haastattelusitaateista käy myös ilmi, kuinka me tutkijoina ohjasimme väkivaltaa koskevaa kerrontaa esimerkiksi esittämällä kysymyksen muodossa oman tulkintamme edellä pu-

hutusta (”väkivalta näyttää olevan niiku väline asioiden ratkaisemiseen?”) tai kysymällä tarkennuksia (”mutta siinä on semmonen helpotuksen tunne?”). Tämä osoittaa sen jo edellä korostetun asian, että puhumistilanteiden vuorovaikutus vaikuttaa tapaan, jolla tarinoita väkivallasta esitetään. Väkivalta ei siten ole yksiselitteinen ilmiö, vaan se saa monia tulkintoja riippuen siitä, missä se tapahtuu ja missä siitä puhutaan.

Tekemissämme ryhmähaastatteluissa nuoret toimivat toistensa yleisönä. Sitä väkivaltapuhe oli kollektiivista ja osin säädeltyä, koska nuoret tiesivät jatkavansa koulukodin arjen myös haastattelutilanteen jälkeen. Kaikista asioista nuorten ei selvästikään ollut mahdollista puhua ryhmässä avoimesti, kun taas osa teemoista sai korostetun aseman. Tämä liittyy yleisemminkin ryhmähaastattelun luonteeseen tiedonkeruumenetelmänä; sen on sanottu vahvistavan kahta tendenssiä, toisaalta polarisoitumista, toisaalta sopeutumista (Morgan 1997, 15). *Polarisaatio* tarkoittaa sitä, että mielipiteet tulevat ryhmähaastatteluissa usein ilmaistuksi voimakkaampina kuin yksilöhaastatteluissa. *Sopeutuminen* puolestaan tarkoittaa tiettyjen ryhmän eetoksesta poikkeavien mielipiteiden sanomatta jättämistä.

Polarisaation ja sopeutumisen tendenssit määrittelivät myös väkivallalle ryhmissä tuotettuja narratiivisia asemia, joista olemme erotelleet karkealla tasolla vahvan ja heikon puheen (Pösö ym. 2005). *Vahva puhe* dominoi haastatteluja määrällisesti. Se sisälsi voimakkaita kuvauksia tunteista, kuten vihas- ta tai turhautumisesta. Vahvaa väkivaltapuhetta luonnehti myös moraalinen lataus, yksimielisyys ja puhumisen helppous. Puhe muun muassa vanhempien lapsiin kohdistamasta väkivallasta ja sen tuomitsemisesta oli vahvaa, kuten myös nuorten laitoksissa tekemän väkivallan tulkitseminen yhdeksi vallatto- mien keinoksi vastustaa laitoksen hierarkioita. *Heikko puhe* ilmeni tulkintam- me mukaan haastatteluissa salaisuuksina ja vaikenemisena. *Salaisuuksilla* viit- taamme puheeseen, johon tulkitsimme liittyvän epävarmuutta sen suhteen, miten paljon tietyistä asioista voi puhua. Sitä tuntui leimaavan nuorten epätie- toisuus siitä, oliko joistakin asioista sallittua puhua vai ei. Yksi tällainen teema oli nuorten keskinäinen väkivalta laitoksissa. Saimme sitä koskeviin kysy- myksiimme usein ylimalkaisia, epävarmoja ja vältteleviä vastauksia; ainoas- taan muutamat nuorisimmat pojista kertoivat siitä avoimesti. Tulkintamme mu- kaan nuorten keskinäisen väkivallan korostaminen ryhmissä olisi voinut hei- kentää heidän viestään nuorten välisestä solidaarisuudesta ja alisteisuudesta laitoksissa. *Vaikenemiseksi* olemme ymmärtäneet teemat, joista ei puhuttu lainkaan, kuten seksuaalinen väkivalta ja tyttöjen kesken tapahtuva väkivalta, joista vaiettiin varsinkin tyttöjen ja poikien sekaryhmissä. Vaikeneminen voi

pitää sisällään tärkeitä merkityksiä, vaikka niiden tulkinta ei ole helppoa. Vaikeneminen voi liittyä siihen, että ryhmien marginaaleissa olleet tytöt eivät syystä tai toisesta saaneet ääntään kuuluville. Toiseksi se voi kertoa siitä, ettei ole olemassa oikeita sanoja kuvaamaan traumaattisia tai leimaavia kokemuksia tai niiden tuottamaa marginaalisuutta. Kolmanneksi vaikeneminen voi olla kieltäytymistä sellaisesta vuorovaikutuksesta, jossa keskustelija kokee tulevansa määritellyksi vähempiarvoiseksi keskustelukumppaniksi. (Jokinen ym. 2004, 12.)

Tutkimuksemme tarkasteli väkivallan kollektiivisia tulkintoja – sitä, miten nuoret yhdessä merkityksellistivät väkivaltaa. Narratiivinen metodi sopii myös välineeksi tarkastella yksilön ja yhteiskunnan keskinäistä suhdetta, johon myös havaittavat ongelmat kiinnittyvät. Michael Whiten (1991) mukaan kulttuuriset kokemuksiimme ja arvoihimme perustuvat kertomukset (kulttuuriset narratiivit) määrittävät sen, millaisiksi yksilölliset elämäntarinamme (henkilökohtaiset narratiivit) muodostuvat. Kommunikaatio ja sosiaalinen vuorovaikutus ovat välttämättömiä, jotta yksilöt voisivat toisaalta kehittää identiteettikertomuksiaan. Narratiivit toimivat Whiten mukaan metaforana niille yksilöiden sisäistämille merkityksille ja kokemuksille sekä kertomuksille, joita he tuottavat toimintaansa ja käyttäytymiseensä liittyen (mt.).

Varsinkin henkilökohtaiset kertomukset ovat eräänlaisia itsen tukipilareita ja voivat toimia sekä defensiivisesti, jolloin yksilöt pyrkivät säilyttämään muuttuvat, vakiintumattomat ja tilannekohtaiset todellisuuskäsityksensä että offensiivisesti, jolloin kertomukset korostavat yksilön tarvetta tulla hyväksytyksi ja arvostetuiksi muiden silmissä. (Berglund 2004, 153–154.) Henkilökohtaiset narratiivit ovat tutkimusaineistona yksilöiden arkielämästä nousevaa tietoa, jolla on ollut verrattain vähän sijaa objektivoivan ja ongelmaorientoituneen tiedontuotannon maailmassa. Sillä on kuitenkin merkitystä, kun tutkitaan, miten esimerkiksi väkivalta liittyy yksilön elämänhistoriaan hänen omasta näkökulmastaan. Näin päästään käsiksi erilaisiin kokemuksellisiin prosesseihin ja sitä kautta ymmärtämään erilaisia merkityksiä, joita väkivallalla tai muulla rikollisuudella voi olla yksilöiden elämässä.

Väkivaltako vain kerrottua tarinaa?

Väkivalta fyysisenä ja emotionaalisenä kokemuksena samoin kuin sen dynamiikka, tekijyys ja uhrius välittyvät tarinoihin. Tarinat eivät koskaan ole peilin kaltainen puhdas reflektio tapahtuneesta, vaan ne ovat aina osin kertomustilanteiden määrittämiä. Tarinallisuuden näkökulmasta väkivalta ei ole pelkästään kerrottua tarinaa, jolla ei ole yhteyttä kertomustilanteen ulkopuolelle, mutta se ei myöskään ole autenttisia tapahtumia ja kokemuksia, vaan tarinoissa on kyse jatkuvasta menneen rekonstruoinnista.

Väkivallan tekijä, uhri ja sivustaseuraaja voivat kertoa keskenään täysin kohtaamattomia tarinoita. Myös sama henkilö voi eri tilanteissa kertoa samasta tapahtumasta eri tavoin. Tästä näkökulmasta on mahdollista tutkia, millaisten keinojen avulla kertojat luovat jatkuvuutta elämäntarinalleen. Esimerkiksi David Gadd ja Stephen Farrall (2004, 143) analysoivat, että sukupuolittuneisiin diskursseihin nojaaminen voi olla yksi tällainen keino. Tutkimushaastatteluissa väkivaltaa käyttänyt mies voi kertoa olevansa kurinpitäjä tai elättäjä perheessään ja tehdä näin eroa stereotyyppisestä naiskuvasta (alistuva, heikko). Toisessa kohtaa haastattelua hän saattaa kuitenkin turvautua toisenlaisiin diskursseihin. Tarinan kertomisen vaihtelu ei vain tuo erilaisia tarinoita kuuluviin vaan se mahdollistaa myös erilaisia kertojien ja kuulijoiden identiteettien vahvistamista tai hiljentämistä.

Kertomisella voi olla kertojalle erilaisia merkityksiä, mitkä vaikuttavat siihen, miten hän tarinansa konstruoi. *Ensinnäkin* tutkimushaastattelussa haastateltava voi pyrkiä esittämään itsensä moraalisenä henkilönä myös silloin, kun hän on tehnyt rikoksia tai muita epämoraalisiksi katsottavia tekoja tai hän tietää puhuvansa jostain muusta leimatusta asemasta (Järvinen 2003). Tähän liittyy usein oman käyttäytymisen selittämistä eli hyväksyttäväksi ja ymmärrettäväksi tekemistä. Tätä on tutkittu yhden kriminologian vaikutusvaltaisen tutkimusperinteen piirissä, neutralisaatiotekniikoiden tutkimuksessa. Esimerkiksi raiskauksista tuomittuja miehiä haastatellut Diana Scully (1990) on havainnut näiden miesten hyödyntävän erilaisia kulttuurisia selityksiä joko kiistääkseen tapahtumien olleen raiskaus tai poistaakseen vastuunsa tapahtumista. Mies voi kiistää vastuunsa vetoamalla siihen, että hän oli joutunut seksuaalisen halun valtaan, jos kulttuurissa vallitsee uskomus kontrolloimattomaan miehiseen sukupuoliviettiin. Hän voi myös kiistää vahingon sanomalla naisen ”halunneen sitä” – varsinkin jos oletetaan, että nainen tarvitsee painostusta suostuakseen seksiin ja sanoo aina varmuuden vuoksi ei. Nämä kulttuurissa

elävät, raiskausmyyteiksikin nimetyt käsitykset sysäävät vastuuta uhrille ja ovat omiaan pitämään seksuaalista väkivaltaa vaiettuna ja uhrille häpeää tuottavana ilmiönä.

Toiseksi kertoja voi pyrkiä kumoamaan häntä koskevia stereotypioita kertomuksellaan. Marginaaleihin määriteltyjen ihmisten – kuten asunnottomien, maahanmuuttajien tai (väkivalta)rikollisten – näkemyksiä omasta elämästään on kutsuttu vastapuheeksi. Sillä tarkoitetaan ”erilaisia puhetapoja, joilla ihmiset pyrkivät kyseenalaistamaan heihin kohdistuvia määritelmiä, kieltämään tai muuttamaan ne toisenlaisiksi” (Jokinen ym. 2004, 11–12). Yksi tällainen keino voi olla *karnevalisointi*. Helena Saarikoski (2001, 88–89) on analysoinut tyttöjen leikkimielistä itsensä ja toisensa huoraksi kutsumista yhtenä tyttöjen karnevalistisena keinona vastustaa ja kiistää naisia ja tyttöjä alentavia merkityksiä ottamalla ne liioitellusti osaksi omaa kielenkäyttöään. Niin kutsuttu *erojen politiikka* (Juhila 2004) on toisenlainen keino: silloin erilaisuuden tai marginaalisuuden kokemuksesta tehdään jotakin myönteistä; halutaan erottua massasta ja käännetään leimattu identiteetti ylpeyden aiheeksi. Yksi maahanmuuttajataustaisten nuorten tapa suhtautua suomalaisuuteen on sen ulkopuolelle asettuminen, varsinkin jos he joutuvat kohtaamaan arkipäivän rasismia ja ilmapiiriä, jossa heidät määritellään ulkopuolisiksi. He voivat omaksua myönteisen identiteetin ulkomaalaisena: ”olen ulkomaalainen ja ylpeä siitä” (Rastas 2004, 50).

Kolmanneksi väkivaltaa kokeneille kivun ja ahdistuksen jakaminen on pyrkimys rikkoa hiljaisuus (Huttunen 2002). Siten väkivallasta kertomisen voi ymmärtää terapeutisena toimintana, yrityksenä kesyttää kivuliaitten kokemusten muistamisen pakkoa. Laura Huttunen (mt.) näkee, että väkivallasta kertomisella voi olla sosiaalisia ja poliittisia elementtejä, sillä se voi pelastaa yksilöllisen kokemuksen häipymisen tuntemattomuuteen. Kertomukset väkivaltaisista kokemuksista ovat todistusaineistoa ja sen vallan kritiikkiä, jonka seurauksia väkivallan kokemukset ovat. Kertomukset voidaan nähdä pyrkimyksenä kieltäytyä mykän uhrin asemasta. Jos kuulija suhtautuu empaattisesti tarinaan, on muodostettu jaettu moraalinen ulottuvuus.

Kertomisella on myös rajat, joihin viittasimme jo aiemmin. Carolina Överlien (2004, 37–38) muistuttaa seksuaalista väkivaltaa kokeneita tyttöjä koskevan tutkimuksensa pohjalta, että tarinat ovat monenlaisen valinnan ja valikoitumisen tuloksia. Monet kulttuurisesti ja sosiaalisesti sensitiiviset aiheet, kuten seksuaalinen väkivalta tai rikokset ”valikoituvat” tulemaan kerrotuksi. Överlien erottelee kolme erilaista valikoitumisen tapaa. On tarinoita, joita ei voi kertoa. Ne voivat olla henkilökohtaisesti vaikeita ja haavoittavia, tai kertoja ei

pidä perusteltuna kertoa niitä juuri tässä tilanteessa ja tälle kuulijalle. Toiseksi on tarinoita, joita halutaan kertoa. Ne ovat itselle tuossa tilanteessa sillä tavoin merkityksellisiä, että niitä on mieluisaa kertoa. Kolmanneksi on tarinoita, joiden kertomista kertoja saattaa pitää pakottavana. Joko tilanteessa tai kertojan omassa tilanteessa on tekijöitä, jotka luovat erityisiä tarpeita kertoa tarina.

Edellä sanotun perustella väitämme, että tutkijan on mahdotonta päästä suoraan käsiksi autenttiseen kertomukseen tai kertomuksen takana oleviin tapahtumiin. Kaikki kertomukset ovat kontekstisidonnaisia, mikä on otettava analyysissä huomioon. Kuuntelemalla nuorten juttuja väkivallasta voimme saada kuuluviin tarinoita, jotka muutoin jäisivät tilastollisen faktatiedon taakse. Näin on mahdollista tuoda esiin väkivallan kokemuksellisuutta ja kytköksiä arkielämään sekä väkivallan tekemisen, uhriksi joutumisen ja sivusta katsomisen näkökulmista. Tarinallisuus voi auttaa ymmärtämään asioita kulloinkin tutkitujen nuorten näkökulmasta. Nuorten kertomukset ovat yksilöllisiä, mutta niillä on myös historiallinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuutensa, joka tulkintoja tekevän tutkijan olisi syytä ymmärtää. Huomiotta ei voi myöskään jättää tutkijan ja tutkimuksen käyttäjän aktiivista roolia ja valtaa tarinoiden tuottamisessa ja niistä tehtyjen tulkintojen tekemisessä.

Narratiivisuus interventiopolitiikassa

Nuorisorikollisuuden erilaiset selittämisen ja ymmärtämisen tavat johtavat erilaisiin puuttumiskäytäntöihin. Tällä hetkellä nuorten omat näkökulmat ovat kuitenkin vähäisessä roolissa nuorisorikollisuuden ennaltaehkäisyssä ja interventioissa. Nuoriso-ongelmiin on 1990-luvulta lähtien sovellettu uudenlaista ajattelua, jonka perustana toimivat erilaiset nuorisoprojektit (Sahlin 1992; 1996; Nyqvist 1995). Käynnistetyt ”ennaltaehkäisyprojektit” ovat olleet puuttumista häiriökäyttäytymiseen jo tunnistetuissa ongelmatapauksissa. Projekteja on leimannut lyhykestoinen ja intensiivinen interventio, jonka on odotettu johtavan käyttäytymismuutoksiin. Nuorisorikollisuus ja muu nuorten häiriökäyttäytyminen on myös tulkittu elämishakuisuudeksi, joka on luisunut väärille urille. Projektien toivotaan saavan häiriökäytöksen sosiaalisesti hyväksytyyn muotoon. Viime vuosina laajentuneen projektimuotoisen nuoriso- ja sosiaalityön on todettu joutuneen yhteiskunnallisten turvaverkkojen paikkaajan ”sankarirooliin”: toisaalta projekteja on perustettu 1990-luvun alun laman seurauksista kärsivien perheiden kasvatustyön tueksi, toisaalta saman laman ai-

heuttamista taloudellisista ongelmista kärsivien yhteiskunnallisten järjestelmien, kuten nuoriso- ja sosiaalityön puutteiden korjaamiseksi (Paju & Vehviläinen 2001, 60–64).

Projektit ja muut institutionaaliset käytännöt yrittävät hoitaa ja ehkäistä nuorten pahantapaisuutta, ongelmia tai häiriöitä ennalta. Ongelmanhallinnalle on ominaista toiminnan ulottaminen lähelle nuorten sosiaalista verkostoa ja jopa sen sisälle esimerkiksi etsivän työn, vanhempain partioiden, alueellisten projektien ja lähipoliisitoiminnan keinoin. Aikuisyhteiskunnan nuoriin tällä tavoin kohdistama auttamis- ja kontrollitoiminta ei ole välttämättä ongelmallista, vaikka siinä voi olla etunsa jäykkään, sektoroituneeseen ja professionaalisesti järjestäytyneeseen auttamiskoneistoon verrattuna.

Aikuisyhteiskunnan kontrollitahot – sekä viralliset että epäviralliset – ottavat vain harvoin huomioon nuorten omat näkökulmat ja nuorten tekemisten mielen (Honkatukia ym. 2004). Viranomaisten toimintaa ohjaavat usein sosiaalisten ongelmien juridis-hallinnollinen määrittelyperinne ja stereotyyppiset käsitykset ongelmien ratkaisusta. Yhä edelleen kuulee perusteluja, joiden mukaan nuoret pitää saada pois kadulta ja julkisilta paikoilta, jotka nähdään sopimattomina oleskeluympäristöinä heidän kehityksensä kannalta. Nuoret nähdään epäluotettavana ja arvaamattomana ryhmänä. Vapaa ja organisoitumaton nuoriso koetaan vaaralliseksi ja uhkaavaksi. Erilaiset ongelmia ehkäisevät toimenpiteet rakentuvat ehkä tiedostamattakin vanhalle uskomukselle ”vaarallisesta kadusta” (Lieberg 1993, 193). Kuitenkin kaupungeissa kokoontuu viikonloppuisin sadoittain tavallisia nuoria johonkin julkiseen paikkaan (ostoskeskukset, torit) viettääkseen aikaansa tavalla, jota muut kuin nuoret itse saattavat pitää ongelmallisena.

Suomalainen hyvinvointipolitiikan on sanottu perustuvan paitsi ihmisten keskinäisen samanarvoisuuden myös yhden keskuksen periaatteelle. Tavoitteena on ihmisten tasavertaisuus ja marginaaleissa olevien integrointi keskuksen. Marginaalien purkamiseen tähtäävä ja niitä luokitteleva institutionaalinen toiminta tuottaa kuitenkin paradoksaalisesti marginaalisuutta määrittelemällä marginaaliin kuuluvia ryhmiä ja niissä olevien identiteettejä. (Jokinen ym. 2004, 13–14.) Jock Young (1999, 78–93) kuvaa ilmiötä ”toisen essentialisoinniksi ja demonisoinniksi”. Silloin ”syrjässä oleminen” otetaan selkeänä tilana ikään kuin rajat olisivat universaaleja ja kiistattomia ja ”syrjässä olevat” tietynlaisina. Nuorten rikoksenteijöiden marginaalinen status on häilyvä; rikosten tekemisen ajatellaan toisaalta olevan nuorille tyypillinen mutta ohimevä vaihe, jossa ajattelemattomuus korostuu. Rikoksia tehneiden nuorten

nähdään usein olevan pikemminkin kasvatuksen ja suojelun kuin rankaisemisen tarpeessa. Toisaalta rikosten tekemistä pidetään riskinä nuoren kehitykselle. Määrittelyjen sisältöihin vaikuttavat myös mm. nuoren sukupuoli ja etnisyys.

Rikoksia tehneillä nuorilla ja muilla marginaaleihin määritellyillä voi olla erilaisia näkemyksiä ja käsityksiä hyvästä ja ei-toivottavasta elämästä kuin (aikuis)yhteiskunnalla. Narratiivisuus on yksi väline niiden tavoittamisessa. Samalla se tuo esiin, että keskukset ja marginaalit eivät ole luonnollisia ja muuttumattomia, vaan liikkuvia, neuvoteltavia ja valtaan kytkeytyviä (Jokinen ym. 2004, 15; Young 1999). Näin on mahdollista analysoida marginaaleihin määriteltujen ihmisten jäsenyyksiä yhteiskunnassa, ja sitä, miten ne ilmenevät paitsi symbolisina luokittelujärjestelminä, myös arkielämässä koettuina konkreettisina ja ruumiillisina asioina (esim. Harinen ym. 2005). Tällä kaikella on yhteys yhteiskunnan rakenteelliseen tasoon, materiaalisiin kysymyksiin ja institutionaalisiin oikeuksiin.

Lisäksi narratiivisuudessa on jatkuvasti läsnä myös näkemys ihmisestä. Sosiologi Zygmunt Bauman (1993, 112) pohtii postmodernia etiikkaa käsittelevässä kirjassaan rikollisuutta käsittelevien ulkokohtaisten tyypittelyjen poliittisia seurauksia. Hän lainaa Nils Christien teoksessaan ”Crime Control as Industry” (1993) esittämää kuvausta, jossa erilaiset rikosseuraamusluokittelut ja ohjeistukset sivuuttavat yksilön persoonana. Hän luonnehtii kohtalokkaaksi sitä, että luokittelut ja ohjeistukset eivät jätä tilaa yksilön sosiaaliselle taustalle, lapsuuden unelmille, sosiaalisille suhteille ja inhimillisille heikkouksille, toisin sanoen sellaisille asioille, jotka ovat olennaisia toisen näkemisessä inhimillisenä toimijana. Jos nämä kadotetaan, toista on mahdollista kohdella ei-inhimillisenä toimijana.

Yksilön tarinallisuuden huomioon ottaminen voi antaa välineitä herkistyä ”ihmisen inhimillisyydelle”. Sosiaalityöntekijät ja muut viranomaiset ovat kartoittaneet rikoksia tehneiden nuorten elämäntilanteita pitkään. On esimerkiksi laadittu henkilötutkintoja, jotka perustuvat työntekijän ja nuoren tiettyssä institutionaalisessa tilanteessa tapahtuneen kohtaamisen pohjalta laadittuun tarinaan nuoren elämästä ja erityisesti tiettyjen asioiden paikasta siinä⁴. Ta-

⁴ Henkilötutkinta tehdään 15–20-vuotiaille rikoksia tehneille nuorille, joille on odotettavissa muu kuin sakkorangaistus (ehdollinen/ehdoton vankeusrangaistus tai nuorisorangaistus). Siinä pyritään selvittämään nuoren elämänolojen vaikutus tehtyyn rikokseen. Sekä sosiaali- ja viranomaiset ja kriminaalihuolto tekevät henkilötutkintoja. Henkilötutkinnassa selvitettyt tiedot toimitetaan tuomioistuimille seuraamusharkintaa ja sosiaalihuollon toimenpiteitä varten. (Marttunen 2005, 586–587.)

rinallisuutta voisi olla mahdollista hyödyntää myös interventiopolitiikassa, esimerkiksi nuorisorangaistuksessa ja sen sisällön suunnittelussa, johon nuori voi itse osallistua (Marttunen 2005, 607–609)⁵. Usein institutionaalisissa käytännöissä tarinallisuus kuitenkin helposti alistetaan valmiisiin muotoihin. Tarinallisuuden irrottaminen näistä muodoista voi olla vaikeaa, mutta onnistuessaan se voisi merkitä irtiotta yksilön elämänsä ennustamisesta yleisten lainalaisuuksien pohjalta ja tuoda vahvemmin esiin nuoren omaa subjektiivista ääntä myös institutionaaliseen päätöksentekoon.

Yksi keino voi löytyä viimeaikaisesta kriminologisen tutkimuksen avauksesta, eli narratiivisesta analyysistä rikosurien tutkimuksessa, jota on hallinnut positiivissävytteinen selittäminen ja ennustaminen tilastollisten mallien avulla (esim. Ulmer & Spencer 1999). Selittävästä tutkimuskirjallisuudesta löytyy esimerkiksi näyttöä sille, että traumaattisilla kokemuksilla voi olla yhteys aikuisiän rikolliseen, epäsosiaaliseen ja aggressiiviseen käyttäytymiseen (Haapasalo 2005). Yhteys tulkitaan kuitenkin helposti deterministisesti, ja yksilön omille valinnoille ja päätöksille ei juuri jää sijaa. Toisenlainen lähestymistapa on analysoida rikoksia tehneiden henkilöiden elämänsä elämäkerrallisten haastattelujen avulla, joissa haastateltavan subjektiivinen näkökulma asetetaan keskiöön. Niissä voidaan paikantaa elämänsä kannalta kriittisiä kohtia, joissa henkilön määrittely itsestään, suhteistaan muihin ihmisiin, tavoitteistaan tai keskeisistä elämäntapahtumistaan muuttuu. Nämä määrittelyn muutokset vaikuttavat rikosuran etenemiseen, siinä tapahtuviin katkoksiin tai sen loppumiseen. Nämä prosessit eivät kuitenkaan ole suoraviivaisia. Keskeistä on analysoida prosesseja vuorovaikutteisessa suhteessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin, institutionaalisiin konteksteihin ja sosiaalisiin yhteisöihin.

Tähän liittyen Jo Goodey (2000) ehdottaa yksilön elämän keskeisten käännekohtien analyysia, kun tutkitaan ihmisten suhdetta esimerkiksi rikoksiin elämänsä elämäkerrallisten haastattelujen avulla. Ne ovat hänen mukaansa tarinaansa kertovan henkilön itsensä määrittelemiä vuorovaikutteisia hetkiä tai kokemuksia, jotka ovat jättäneet jäljen tai jälkiä hänen elämänsä. Näitä hetkiä on nimetty myös transitionaalisiksi tiloiksi, joissa on mahdollisuus muutokseen, mutta se ei ole yksiselitteinen (esim. Gadd & Farrall 2004, 140). Tutkijan tehtävä on paikallistaa nämä hetket ja analysoida, miten nämä keskeiset käänneet liittyvät yksilöä ympäröiviin sosio-historiallisiin tapahtumiin; näin on mahdol-

⁵ Ankaruudeltaan nuorisorangaistus sijoittuu sakon ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin. Sitä on mahdollista tuomita vähintään neljä kuukautta ja enintään vuosi (Marttunen 2005, 607).

lista tutkia, miten kukin tutkittava elää elämäänsä ja merkityksellistää sitä rakenteellisten ehtojen muodostamassa sosiaalisessa ympäristössä.

Interventiokäytännöille tämä virittää erilaisia näkymiä kuin esimerkiksi Nuorisorikostyöryhmän mietinnön (2004) ehdotus puhuttelusta, joka toteutettaisiin jokaiselle nuorelle rikosasian käsittelyn yhteydessä. Ehdotuksen mukaisessa puhuttelussa nuoren elämän kriittinen piste on määritelty rikosasian käsittelyn prosessin näkökulmasta ja reaktio on standardoitu. Tällä hetkellä huumausaineiden käyttörikoksesta kiinni jääneet nuoret jo puhutellaan. Tilaisuuteen osallistuvat nuoren lisäksi yleensä syyttäjä, poliisi, sosiaalityöntekijä ja nuoren vanhemmat. Käytäntöä analysoineen tutkijan (Rönkä 2005) mukaan nuoret puhuvat tilanteissa vähän, usein he vain vastaavat lyhyesti heille esitettyihin kysymyksiin. Puhuttelut näyttäytyivät tutkijalle siten pikemminkin ”nuhtelutilaisuuksina” kuin vuorovaikutuksellisinä keskusteluina, ja niiden ehdot asetettiin enemmän organisaatiosta kuin nuoresta käsin (mt., 76).

Lopuksi

Olemme edellä tuoneet esille ”nuoriso-ongelma” -retoriikasta poikkeavan näkökulman tarkastella nuorten lain- ja norminvastaista tai yleensä ongelmalliseksi koettua käyttäytymistä ja toimintaa. Sosiaalityön tutkijan Anneli Pohjolan (2001, 202) sanoin ”[y]leistävän kollektiivikielen ’nuoriso’-nimikkeen takaa olisi kaivettava esiin nuoret inhimillisinä ja aktiivisina oman elämänsä rakentajina, joilla on voimavaroja ja joihin voi luottaa”.

Emme halua asettaa hallinnollista ja aikuisyhteiskunnan intresseistä lähtevää tietoa vastakkain nuorten omaa näkökulmaa avaavan narratiivisen tiedon kanssa. Olemme halunneet korostaa, että kyse on vahvasti siitä, miten tuotamme tietoa inhimillisistä prosesseista, tässä tapauksessa sosiaalisesti ongelmallisiksi koetuista nuorten elämäntilanteista. Voimme mitata sitä, mikä on mitattavissa, mutta inhimillinen toiminta monimutkaisuudessaan ei kuitenkaan kokonaan taivu tällaiselle tarkastelulle. On hyväksyttävä, että on olemassa rinnakkaisia tutkimustraditioita myös nuorten rikollisuudesta, joiden näkökulmat määrittävät ja rajaavat jossain määrin sitä, millaista tietoa niiden avulla on mahdollista saada.

Tilastollisen tiedon tuottamisen ja nuorisorikollisuuden kausaalisen selittämisen rinnalla tarvitaan siis myös nuorten kuulemista ja vakavasti ottamista yhtenä tutkimuksellisenä näkökulmana. Sakari Hännistä, Jouko Karjalaista ja

Tuukka Lahtea (2005, 3–9) seuraten on kyse virallisen tiedon rinnalle tarvittavasta toisesta tiedosta. He kirjoittavat huono-osaisuutta koskevan toisen tiedon tarpeellisuudesta. Vaatimus on helppo siirtää koskemaan myös nuorten ongelmia. Heidän mukaansa virallinen tieto on pikemminkin yleiskatsauksellista kuin yksityiskohtaista, konstruoitua pikemminkin kuin kokemuksellista, poikkeileikkauksellista pikemmin kuin pitkittäistä, ilmeistä pikemmin kuin ihmettelevää. Virallinen tieto pyrkii esittämään eräänlaisen julkisen totuuden kulloinkin kuvaamastaan asiasta, kun taas toinen tieto on ihmettelevää, katkonaista, epävarmaa ja vähään ehtivää.

Narratiivinen lähestymistapa on ymmärtämiseen pyrkivä keino lähestyä nuorten ja yhteiskunnan välisiä suhteita heidän itsensä kertomana. Mielestämme nuorilla on moraalinen oikeus esittää oma tulkintansa siitä, mitkä ovat heidän ongelmiaan tai miksi he käyttäytyvät tietyllä tavalla, ja mitä heitä koskevia merkityksiä tähän käyttäytymiseen liittyy. Hallinnollis-juridisen järjestelmän toimeenpanemat interventiot voivat hyvistä tarkoituksista huolimatta olla toisinaan jopa haitallisia, kun nuorten näkökulmat sivuutetaan. Sellaiset käsitteet, kuten ”nothing works”, ”ei-motivoituneet”, ”moniongelmaiset” ja ”toivottomat tapaukset” viittaavat niihin, joita ei hyvistä pyrkimyksistä huolimatta saada muuttumaan tai hoidettua. Juuri tässä stigmatisoinnin ja ongelmien essentialisoinnin vaara on suurimmillaan.

Narratiivinen lähestymistapa voi parhaimmillaan tuottaa arvokasta tietoa moraalisesti hylättävien tekojen ja toiminnan mielestä. Kulttuurisesta kriminologiasta vaikutteita etsivä tarinallisuus haastaa tunnistamaan rikollisuuden merkitysten moninaisuuden ja ohjaa ottamaan välimatkaa arkielämästä irrallisiin, staattisiin ja essentialisoiviin tulkintoihin rikollisuudesta. Se myös kannustaa kehittämään nuorten arkielämän sosiaalisia prosesseja ja heidän sosiaalisia kompetenssejaan huomioon ottavia puuttumisen tapoja. Toisinaan arkielämän olosuhteissa nämä kompetenssit ovat voineet saada destruktiivisia piirteitä. Varman, ennustavan ja hallintaan pyrkivän tietämisen sijaan näkökulma painottaa hämmästyksen merkitystä inhimillisen toiminnan tarkastelussa. Tällä viitataan ihmisten toiminnan yllätyksellisyyteen (Wender 2004). Siksi nuorten jutut voivat aina yllättää meidät.

Lähteet

- Bauman, Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Berglund, Stig-Arne (2004) Det välgörande med att uttrycka sig – social pedagogik och narrativ metod i det moderna. *Teoksessa* Eriksson, Lisbeth, Hermansson, Hans-Erik & Münger, Ann-Charlotte (toim.) *Socialpedagogik och samhällsförståelse. Teori och praktik i socialpedagogisk forskning*. Stockholm: Symposion.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2003) *I problembarnens tid. Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Campbell, Anne (1993) *Out of Control. Men, Women and Aggression*. London: Pandora.
- Christie, Nils (1993) *Kohti vankileirien saaristoa: rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Felson, Richard B. (2002) *Violence & Gender Reexamined*. Washington DC: American Psychological Association.
- Ferrell, Jeff, Hayward, Keith, Morrison, Wayne & Presdee, Mike (2004) Fragments of a Manifesto: Introducing Cultural Criminology Unleashed. *Teoksessa* Jeff Ferrell, Keith Hayward, Wayne Morrison & Mike Presdee (toim.) *Cultural Criminology Unleashed*. London, Sydney, Portland, Oregon: Glasshouse Press, s. 1–9.
- Gadd, David & Farrall, Stephen (2004) Criminal Careers, Desistance, and Subjectivity. Interpreting Men’s Narratives of Change. *Theoretical Criminology* 8(2), s. 123–156.
- Gadd, David (2000) Masculinities, Violence, and Defended Psychosocial Subjects. *Theoretical Criminology* 4(4), s. 429–449.
- Goodey, Jo (2000) Biographical Lessons for Criminology. *Theoretical Criminology* 4(4), s. 473–498.
- Griffin, Christine (2001) ’Imagining new narratives of youth: Youth research, the ’new Europe’ and global youth culture’. *Childhood* 8(2), s. 147–166.
- Haapasalo, Jaana (2005) Periytykö väkivaltainen käyttäytyminen sosiaalisesti? *Suomen Lääkärilehti* 60(45), s. 4611–4615.
- Harinen, Päivi, Suurpää, Leena, Hoikkala, Tommi, Hautaniemi, Petri, Perho, Sini, Keskisalo, Anne-Mari, Kuure, Tapio & Künnapuu, Krista (2005) Membership contests. Encountering immigrant youth in Finland. *Journal of Youth Studies* 8(3), s. 281–296.
- Harrikari, Timo (2005) Nuori pahantekijä, rikoksenteekijä vai lainriikkoja? Nuorisoriikollisuus historiallisena diskurssina. *Tulossa teokseen* Johanna Niemi-Kiesiläinen & Päivi Honkatukia & Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) *Oikeuden tekstit diskursseina*.
- Hilden-Paajanen, Tarja (2005) Pahojen poikien piiri. Joensuun skinien epäilty rikollisuus 1995–1998. *Acta Universitatis Tampereensis* 1059. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2003) Sensitive Issues in Vulnerable Conditions: Studying Violence in Youth Residential Care. *Young* 11(4), s. 323–339.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkiältä koulukodista käsin. *Teoksessa* Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43.
- Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. *Teoksessa* Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hydén, Lars-Christer (1992) Brott och straff och vård. *Nordiskt socialt arbete* 11(1), s. 3–12.
- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) *Toinen tieto*. Helsinki: Stakes.
- Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) toim. *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. *Teoksessa* Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvinen, Margaretha (2003) 'Negotiating Strangerhood: Interviews with Homeless Immigrants in Copenhagen', *Acta Sociologica* 46(3), s. 215–230.
- Kivivuori, Janne (1994) *Understand and Punish. The Culture of Juvenile Transgressions in the Context of a Welfare State*. Publication No. 125. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.
- Lalander, Philip & Johansson, Thomas (2002) *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lieberg, Mats (1993) Ungdomarna, staden och det offentliga rummet. *Teoksessa* Fornäs, Johan, Boëthius, Ulf & Reimer, Bo (toim.) *Ungdomar i skilda sfärer*. FUS-rapport nr 5. Stockholm: Symposion.
- Marttunen, Matti (2005) Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. *Teoksessa* Litmala, Marjukka & Lohiniva-Kerkelä, Mirja (toim.) *Nuoren oikeudet*. Helsinki: Edita.
- Muncie, John (2004) *Youth & Crime*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Nuorisorikostyöryhmän mietintö*. Työryhmämietintö 2004:12. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Nyqvist, Leo (1995) *Onnistuuko räätälöity työ nuorisohuollossa? Ehkäisevän nuorisohuollon kokeiluprojektin (Lokki) arviointitutkimus*. Sosiaalipolitiikan laitos, sarja A: 6/1995. Turku: Turun yliopisto.
- O'Brien, Martin (2005) What is Cultural about Cultural Criminology? *British Journal of Criminology* 45, 599–612.
- Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (2001) *Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 18.
- Pearson, Geoffrey (1983) *Hooligan. A History of Respectable Fears*. Hong Kong: Macmillan Press.

- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life. An Invitation to a critical humanism*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Polkinghorne, Donald E. (1988) *Narrative Knowing and the Human Sciences*. State University of New York Press: Albany.
- Pohjola, Anneli (2001) Nuorten myyttinen ongelmallisuus. *Teoksessa* Suutari, Minna (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 20.
- Presdee, Mike (2004) Cultural Criminology: The Long and Winding Road. *Theoretical Criminology* 8(3), s. 275–285.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodeista*. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja & Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo (2006) *The Focus Group Method in Studying Violence in Youth Residential Care – Reflections of a Research Project*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Rastas, Anna (2004) Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? *Teoksessa* Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative analysis. Qualitative Research Methods Series 30*. Newbury Park, London & New Delhi: Sage.
- Riessman, Catherine Kohler (2001) Personal Troubles as Social Issues: A Narrative of Infertility in Context. *Teoksessa* Ian Shaw & Nick Gould (toim.) *Qualitative Research in Social Work*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Rönkä, Sanna (2005) *Puhuttelu rikoskontrollina. Nuoren huumeiden käyttäjän hallinta ja vastuullistaminen*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Saarikoski, Helena (2001) *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- Sahlin, Ingrid (1992) *Ungdomsprojekt. Retorik och praktik*. Brå-PM 1992:1, Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Sahlin, Ingrid (1996) Inledning. *Teoksessa* Sahlin, Ingrid (toim.) *Projektets paradoxer*. Lund: Studentlitteratur.
- Schinkel, Willem (2004) The will to violence. *Theoretical Criminology* 8(1), s. 5–31.
- Schinkel, Willem (2002) The Modernist Myth in Criminology. *Theoretical Criminology* 6(2), s. 123–144.
- Scully, Diana (1990) *Understanding Sexual Violence. A Study of Convicted Rapists*. New York, Unwin Hyman.
- Sernhede, Ove (2002) *AlieNation is My Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Shaw, Clifford R. (1930) *The Jack-Roller: A Delinquent Boy's Own Story*. Chicago: Chicago University Press.
- Siurala, Lasse (1994) *Nuoriso-ongelmat modernisaatioperspektiivissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:3.
- Stanko, Elizabeth (2003) Introduction. Conceptualising the Meanings of Violence. *Teoksessa* E. Stanko (toim.) *The Meanings of Violence*. London: Routledge.

- Ulmer, Jeffrey T. & Spencer, William J. (1999) The Contributions of and Interactionist Approach to Research and Theory on Criminal Careers. *Theoretical Criminology* 3(1), s. 95–124.
- Wender, Jonathan (2004) Phenomenology, Cultural Criminology and the Return to Astonishment. *Teoksessa* Jeff Ferrell, Keith Hayward, Wayne Morrison & Mike Presdee (toim.) *Cultural Criminology Unleashed*. London, Sydney, Portland, Oregon: Glasshouse Press.
- White, Michael (1991) *Nya vägar inom den systemiska terapin*. Smedjebacken: Mareld.
- Widershoven, Guy A. M. (1993) The Story of Life. Hermeneutic Perspectives on the Relationship Between Narrative and Life History. *Teoksessa* Ruthellen Josselson & Amia Lieblich (toim.) *The Narrative Study of Lives*. Newbury Park, London & New Delhi: Sage.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion*. Lontoo: Sage Publications.
- Överlien, Carolina (2004) *Girls on the Verge of Exploding. Voices of Sexual Abuse, Agency & Sexuality at a Youth Detention Home*. Linköping Studies in Arts and Science 301. Linköping: Linköping University.

VIII RIKOSTEN JA VÄKIVALLAN TORJUNTAA KOULUISSA

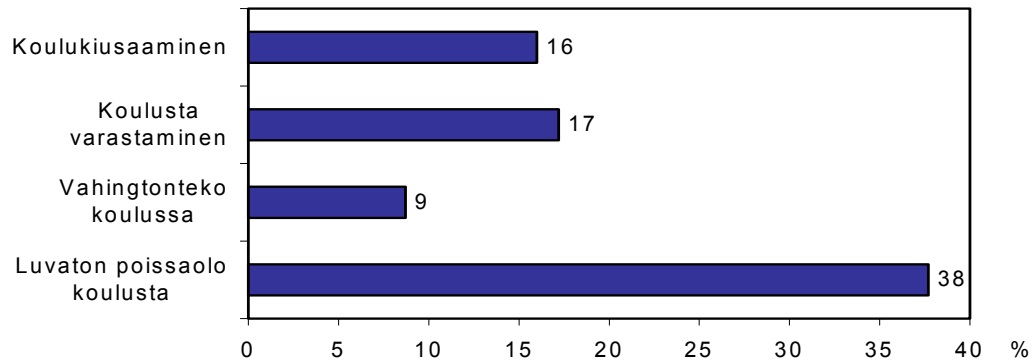
Jukka Savolainen

Suomalaisissa kouluissa on ryhdytty tekemään entistä enemmän systemaattista työtä väkivallan, ilkivallan ja häiriökäyttäytymisen torjumiseksi. Esimerkki tällaisesta on rikosentorjuntaneuvoston aloitteesta käynnistetty ns. vorkkeilu, jossa siviilipalvelusmiehiä koulutetaan tekemään väkivallan ja kiusaamisen ehkäisyyn tähtäävää työtä peruskoulujen ala-asteilla. (Lyhenne tulee Norjassa kehitetyn ohjelman alkukielisestä nimestä *volds- og konfliktforebyggende tjeneste*, eli ”palvelu väkivallan ja konfliktien ehkäisemiseksi”.) Valvontakameroiden yleistyminen on toinen osoitus konkreettisen rikostorjunnan leviämisestä koulumaailmaan (Hyvärinen 2004). Yläasteen rehtoreille suunnatun kyselyn mukaan 43 prosenttiin Suomen kouluista on asennettu vähintään yksi kamera. Tämän kyselyn tuloksia selostetaan tarkemmin kirjoituksen lopussa.

Koulut tarjoavat otollisen ympäristön rikostorjunnan toteuttamiselle. Varhaislapsuudessa esiintyvä häiriökäyttäytyminen on rikollisen elämäntavan keskeinen ennustaja (Moffitt ym. 2001). Tällaiset ongelmat ilmenevät usein jo päiväkodeissa ja peruskoulun ala-asteella. Esimerkiksi oppimishäiriöiden tunnistaminen ja auttaminen on yksi tapa ehkäistä lasten ajautumista rikolliselle uralle – mm. Hämeenkyrön kunta ja Ikaalisten kaupunki ovat saaneet rikosentorjuntaneuvostolta avustusta oppimishäiriöitä koskevan toimintamallin kehittämiseksi. Kouluissa voidaan myös harjoittaa kaikkiin oppilaisiin yhtäläisesti kohdistuvaa rikostorjuntaa. Esimerkki tällaisesta on Tanskassa kehitelty ohjelma, jonka avulla lapsia opetetaan tunnistamaan seksuaalisen hyväksikäytön riskejä internetin keskustelupalstoilla (ks. sikkerchat.dk).

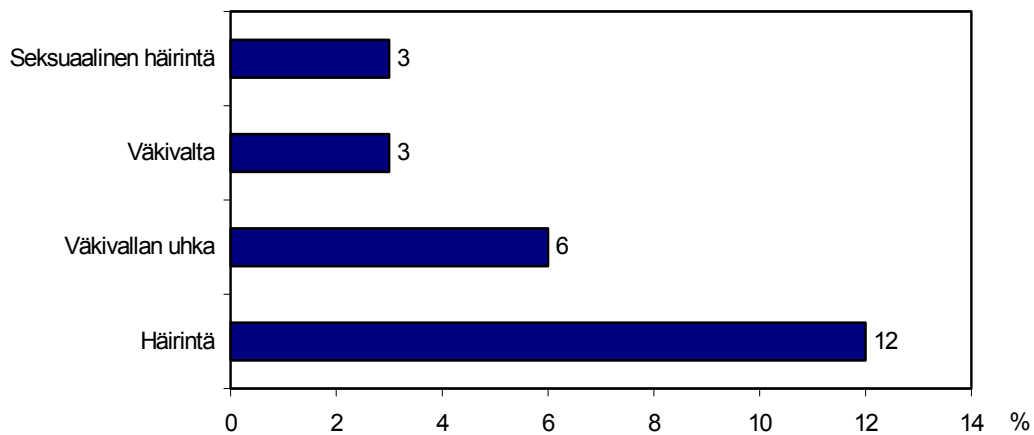
Edellä kuvatut toimenpiteet ovat esimerkkejä tavoista, joilla koulut voivat vaikuttaa lasten myöhempään kehitykseen ja/tai koulun ulkopuolella tapahtuvaan käyttäytymiseen. Tämän lisäksi on muistettava, että koulut ovat myös itsessään paikkoja, joissa voi tapahtua väkivaltaa, ilkivaltaa, varkauksia ja

muita rikoksia. Oppilaiden kouluun, kanssaoppilaisiin ja opettajiin kohdistuvia tekoja on Suomessa selvitetty Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen nuorisoriikollisuuskyselyjen yhteydessä (Kivivuori & Salmi 2005). Näiden tutkimusten kohteena ovat peruskoulujen 9-luokkalaiset. Kuviossa 1 esitetään vuoden 2004 aineistoon perustuvia tietoja.

Kuvio 1 Koulussa tapahtuvien kiellettyjen tekojen yleisyys. Kuluneen vuoden aikana vähintään kerran teon tehneiden osuus kyselyyn vastanneista 9-luokkalaisista, % (N=5 142). Lähde: Kivivuori & Salmi 2005, 14

Luvaton poissaolo – jolla tutkimuksessa tarkoitettiin vähintään yhden koulupäivän kestävästä luvaton poissaolosta – on selvästi yleisin koulunkäyntiin liittyvä kielletty teko. Koulukiusaaminen ja koulusta varastaminen ovat harvinaisempia, mutta kuitenkin joka kuudes oppilas ilmoittaa osallistuneensa tällaisiin tekoihin kuluneen vuoden aikana. Melkein joka kymmenes oppilas on vahingoittanut koulun omaisuutta – tyypillisesti tässä on kysymys pulpetin naarmuttamisesta tai seiniin kirjoittamisesta.

Kuvio 2 Opettajiin kohdistuvien tekojen yleisyys. Lukuvuoden 1996–97 aikana vähintään kerran teon kohteeksi joutuneiden osuus kyselyyn vastanneista yläasteen opettajista, % (N=897). Lähde: Kivivuori 1997, 4

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on selvitetty koulun turvallisuutta myös opettajien näkökulmasta. Vuoden 1997 opettajakyselyn tuloksia esitellään kuviossa 2. Kyselyyn vastasi vajaat tuhat opettajaa, joista 12 prosenttia ilmoitti kokeneensa oppilaiden häirintää. Häirinnällä tarkoitetaan tässä yhteydessä ”muuta kuin seksuaalista häirintää, esimerkiksi autoon tai muuhun omaisuuteen kohdistuvaa ilkivaltaa, kotirauhan häirintää, jne.” (Kivivuori 1997, 5). Seksuaalisen häirinnän kokemuksia raportoi kolme prosenttia vastaajista, kun kysymystä tarkastellaan lukuvuoden mittaisella muisteluvälillä. Naisista joka kymmenes ilmoitti kokeneensa seksuaalista häirintää opettajauransa jossain vaiheessa (Kivivuori 1997, 9). Useampi kuin joka kahdeskymmenes (1/20) opettaja kertoi joutuneensa väkivallan tai väkivaltaisen uhkailun kohteeksi lukuvuoden aikana.

Helsingissä 1998 tehdyn opettajauhritutkimuksen mukaan opettajiin kohdistuva väkivaltainen käyttäytyminen ja uhkailu on yleisempää peruskoulun ala-asteella; lukioissa tällaiset kokemukset ovat verrattain harvinaisia (Kivivuori ym. 1999). Myös väkivallan luonne eroaa ala-asteen ja yläasteen välillä. Suuri osa ala-asteella tapahtuvista uhrikokemuksista liittyy yksittäisten oppilaiden spontaanien ”raivokohtausten” tyyntytelyyn. Yläasteella tällaiset tilanteet ovat harvinaisia. Tyypillinen väkivaltatilanne yläasteella liittyy sääntöjen noudattamista koskeviin konflikteihin opettajan ja oppilaan välillä: oppilas reagoi väkivaltaisesti opettajan kieltoon tai nuhteeseen.

Tutkimustiedon valossa väkivalta, ilkivalta ja häiritsevä käyttäytyminen on siis osa suomalaisten peruskoulujen arkitodellisuutta. Turvallisen oppimis- ja

työympäristön takaamiseksi on tärkeää pyrkiä torjumaan oppilaiden ja opettajien riskiä joutua rikosten, väkivallan ja häirinnän kohteeksi. Sikäli kun näihin tavoitteisiin tähtäävät toimintamallit yleistyvät Suomen kouluissa, olisi toivottavaa, että tähän työhön liittyvä innovointi perustuisi laadukkaaseen tutkimukseen erilaisten käytäntöjen vaikutuksista. Toistaiseksi meillä on hyvin vähän tietoa kouluissa harjoitetun rikosentorjunnan seurauksista.

Kotimaisen kirjallisuuden puutetta voidaan korvata tarkastelemalla tilannetta Suomen rajojen ulkopuolella. Tarjoan tässä kirjoituksessa katsauksen englanninkielellä julkaistuihin arviointitutkimuksiin kouluissa toteutettujen interventioiden vaikututtavuudesta. Katsauksen lähteenä on käytetty kahta vuonna 2002 julkaistua meta-analyysiä¹, joiden kohteena on yhteensä hieman alle 200 yksittäistä tutkimusta. Molemmat katsaukset ovat Yhdysvalloissa työskentelevien tutkijoiden laatimia, mutta ne sisältävät tutkimuksia myös muista maista, esimerkiksi Kanadasta ja Norjasta. Suomessa vuoden 2004 nuorisorikollisuuskyselyn (Kivivuori & Salmi 2005) yhteydessä toteutettiin yläasteiden rehtoreille osoitettu kysely, jonka avulla kerättiin kameravalvontaa koskevia tietoja. Kirjoituksen päätteeksi esittelen tämän kyselyn tuloksia.

Katsaus vertaileviin tutkimuksiin

Gottfredsonin, Wilsonin ja Najakan (2002) analyysi koskee tutkimuksia, joissa on arvioitu jokin (yhdessä tai useammassa) koulussa toteutettu lasten ja nuorten ongelmakäyttäytymisen (väkivalta, rikollisuus, päihteet, luvaton poissaolo, jne.) vähentämiseen tähtäävä kokeilu. Meta-analyysiin ei ole kelpuutettu tutkimuksia, joista puuttuu vertailuasetelma. Ainoastaan sellaisia tutkimuksia pidetään vaikuttavuuden arvioinnin kannalta informatiivisina, jotka suhteuttavat intervention tulokset johonkin vertailukelpoiseen ryhmään oppilaita (tai kouluja), joissa mitään interventiota ei toteutettu. Tämä on tärkeä havainto, joka on syytä pitää mielessä kun arvioidaan Suomessa toteutettavaa rikosentorjuntaa: vertailuasetelman puute on meillä pikemminkin sääntö kuin poikkeus (Savolainen 2005). Alan kotimaista tutkimusta hallitsee prosessievaluatio (esim. Kuha & Mustonen 2004), jonka tarkoituksena on arvioida ohjelman toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä. Prosessievaluatio on tärkeä osa arvioin-

¹ Meta-analyysi tarkoittaa tilastolliseen analyysiin perustuvaa synteesiä joukosta tutkimuksia yhden aiheen ympäriltä.

titutkimusta, mutta sen perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä intervention vaikutuksista.

Elektroniseen tietokantahakuun perustunut seulonta tuotti 178 tutkimusta, jotka siis muodostavat analyysin perusjoukon. Tutkimukset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, onko arvioinnin kohteena koko koulua (tai koulun luokkia) koskeva *kollektiivinen* interventio vai oppilaskeskeinen *yksilötason* interventio. Joissakin kokeiluissa tosin yhdisteltiin kollektiivisia ja yksilökeskeisiä toimenpiteitä.

Tässä meta-analyysissä ei ole kysymys pelkästään tulosten syntetisoinnista. Päättöarvokseen on – systemaattisen katsauksen perusteella – erotella toimivat käytännöt sellaisista, jotka eivät näytä lupaavilta. Tutkijat pitävät interventiota ”toimivana”, mikäli *vähintään kaksi toisistaan riippumatonta arviointitutkimusta raportoi hankkeen kannalta myönteisiä ja tilastollisesti merkitseviä tuloksia*. Suomen tilanteeseen sovellettuna tämä merkitsisi sitä, että maassamme olisi tehty vähintään kaksi riippumatonta ja vertailuasetelmaan perustuvaa arviointitutkimusta vaikkapa vikt-ohjelman vaikutuksesta peruskoulu- ja koululaisten väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Jos molemmat niistä päätyvät tulokseen, jonka mukaan ohjelmaan osallistuminen vähensi koululaisten väkivaltaisia tekoja, tätä toimenpidemallia voidaan pitää ”hyvänä käytäntönä”.

Vastaavasti mallia ei voida pitää toimivana, jos se on osoitettu tehottomaksi *kahdessa toisistaan riippumattomassa tutkimuksessa*. On tietenkin mahdollista, että jonkin interventiolajin arviointia koskevasta kirjallisuudesta löytyy vähintään kaksi positiivista ja negatiivista tutkimusta. Tämän analyysin piiriin päätyneestä kirjallisuudesta tällaisia tapauksia ei kuitenkaan löytynyt. Sen sijaan sieltä löytyi runsaasti esimerkkejä interventioista, jotka olivat saaneet tilastollisesti merkitsevää näyttöä vain yhdestä tutkimuksesta. Tällaisia käytäntöjä tutkijat pitävät ”lupaavina”.

Vahvaa näyttöä toimivuudesta löytyi sekä yksilö- että koulukeskeisistä toimenpiteistä. Kognitiivis-behavioraalisiin lähestymistapoihin pohjautuvat menetelmät sosiaalisten taitojen kehittämiseksi osoittautuivat erityisen tehokkaaksi tavaksi vähentää rikollista ja väkivaltaista käyttäytymistä. Tällaisia toimenpiteitä luonnehtii uusien käytösmallien harjoittelu ja soveltaminen käytännön tilanteisiin. Täsmällinen ja säännöllinen palaute uusista toimintatavoista on näiden ohjelmien toinen keskeinen elementti. Sen sijaan menetelmät, jotka pohjautuvat pelkkään kirjalliseen materiaaliin, opetukseen ja luokkahuoneissa tapahtuvaan keskusteluun, eivät osoittautuneet lupaaviksi.

Moraalisen päättelyn nopeuttamiseen tähtäävä kokeilu on konkreettinen esimerkki toimivasta yksilötason interventiosta (Gottfredson ym. 2002,

98–100). Kokeilun piiriin valikoitui 48 8–9-vuotiasta koululaista opettajien raportoimien käytöshäiriöiden perusteella. Tutkimusasetelma nojautui satunnaistettuun koeasetelmaan, joten puolet oppilaista (vertailuryhmä) ei osallistunut varsinaiseen kokeiluun. Koeryhmän toiminta käsitti noin tunnin mittaisia pienryhmäkeskusteluja 5–8 oppilaan ryhmissä, jotka kokoontuivat viikoittain 4–5 kuukauden ajan. Keskusteluja ohjasivat erilaiset moraaliset pulmatilanteet, joiden ratkaisemista harjoiteltiin esimerkiksi roolipelien avulla. (Ryhmäkeskustelun onnistumisen kannalta pidettiin välttämättömänä käyttää aikaa myös kuuntelemisen ja kommunikoinnin harjoitteluun.) Ei liene yllättävää, että kokeiluun osallistuneiden oppilaiden moraalinen päättelykyky parani verrokkiryhmään nähden. Merkittävämpänä tuloksena voidaan pitää sitä, että kielletyt teot vähenivät suhteessa vertailuryhmään. Tilastollisesti merkitsevät erot ryhmien välillä olivat suurimmalta osin ennallaan vielä vuoden kuluttua kokeilun päättymisestä.

Kollektiivisen tason interventioista voidaan nostaa esiin koulukiusaamisen vähentämiseen tähdännyt norjalainen projekti (Gottfredson ym. 2002, 79–83). Intervention tavoitteena oli muuttaa erityisesti aikuisten suhtautumista kouluissa tapahtuvaan kiusaamiseen. Koulun henkilökunnalle suunnattu kirjanen oli osa tätä hanketta. Myös vanhemmille lähetettiin aiheeseen liittyvää materiaalia. Projektin yhteydessä toteutettiin kyselytutkimus, jossa kartoitettiin ongelman luonnetta. Tutkimuksen tuloksia esiteltiin 42 koulun henkilökunnalle Bergenin koulupiirissä. Tiedotuksen yhteydessä henkilökunnalle annettiin useita toimenpidesuosituksia kiusaamisen vähentämiseksi – esimerkiksi valvonnan tehostaminen pihalla ja ulkona. Hankkeen seurauksena kiusaamisten määrä puolittui. Myös muu häiriökäyttäytyminen, kuten ilkivalta ja luvaton poissaolo, väheni projektin myötä.

Gottfredsonin ym. (2002) tutkimuksen mukaan monet yleiseen ”kurinpalautukseen” tähtäävät ohjelmat ovat osoittautuneet tehokkaiksi tavaksi parantaa koulun ilmapiiriä ja turvallisuutta. Parhaita käytäntöjä luonnehtii pyrkimys mobilisoida kaikki osapuolet – oppilaat, opettajat, muu henkilökunta ja vanhemmat – yhteisten tavoitteiden ajamiseen. Tärkeänä on pidettävä myös sitä, että toiminta ja tiedotus perustuvat uskottavaan ja puolueettomaan tietoon eikä esimerkiksi ennakkoluuloihin kouluissa vallitsevien ongelmien syistä. *Yleisesti ottaen koko koulua koskevat kollektiiviset interventiot ovat tämän meta-analyysin valossa tehokkaampia kuin oppilaskeskeiset menetelmät.*

Väkivaltaisen käyttäytymisen vähentäminen

Scheckner, Rollin, Kaiser-Ulrey & Wagner (2002) keskittyvät meta-analyysissään tarkastelemaan *väkivallan* vähentämiseen tähtääviä interventioita kouluissa. Kirjoitus käsittelee evaluaatiotutkimuksia, jotka on julkaistu 1990–1999 välisenä aikana. Systemaattisen tarkastelun piiriin kelpuutettiin vertailevaan koeasetelmaan perustuvat kvantitatiiviset tutkimukset (n=16).

Tarkasteltavat tutkimukset on ryhmitelty sen mukaan, kuinka paljon arvioinnin kohteena oleva interventio (projekti, toimenpide, jne.) on vähentänyt väkivaltaista käyttäytymistä. Tämä näkökulma on mahdollinen, koska kaikissa 16 tutkimuksessa on raportoitu koeryhmän ja vertailuryhmän väliset erot kvantitatiivisten mittareiden avulla. Jokaisesta tutkimuksesta voidaan siis laskea, kuinka paljon tietty väkivaltaisuuden osoitin on muuttunut intervention seurauksena. Vaikuttavuutta kuvataan yhtenäisellä kertoimella, joka huomioi tutkimusten väliset erot otoskoossa (Scheckner ym. 2002, 12).

Oregonissa toteutettu kokeilu *First Step to Success* (”onnistumisen ensiaskeleet”) on esimerkki tehokkaana pidettävästä interventiosta. Sen kohteena olivat koulunkäynnin juuri aloittaneet lapset – Yhdysvaltojen tilanteessa tämä tarkoittaa noin 5-vuotiaita lapsia. Kokeilun piiriin valittiin 46 aggressiivisesti oireilevaa oppilasta, joista 24 päätyi koeryhmään ja 22 vertailuryhmään. Intervention tavoitteena oli epäsosiaalisen käyttäytymisen ehkäiseminen puuttamalla yksilö- ja perhetason riskitekijöihin. Ohjelmassa opetettiin väkivallattomia vaihtoehtoja 12 viikon ajan; sekä opettajat että lasten vanhemmat antoivat opetusta. Ohjelman toteutuksesta (esim. opetuksen koordinoinnista) vastasi koulussa työskentelevä ammattilainen. Kokeiluun osallistuneiden lasten epäsosiaalinen käyttäytyminen aleni huomattavasti vertailuryhmään nähden ja 80 prosenttia tästä muutoksesta oli tallella seuraavana vuonna tehdyssä mitauksessa. Kokeilu toistettiin myöhemmin eri koulussa vastaavin tuloksin.

Toinen esimerkki toimivasta projektista on Arizonassa tehty *PeaceBuilders* (rauhanrakentajat) -malli, jonka kohteena olivat ala-asteen koulut. Perusideana oli parantaa lasten, vanhempien, opettajien ja koulun muun henkilökunnan välistä vuorovaikutusta. Oppilaita kehoitettiin kannustamaan ja kehuaan toisiaan herkemmin, välttämään toisten pilkkaamista ja mitätöintiä, oikaisemaan vääryyksiä jne. Opettajat ja vanhemmat pyrkivät ohjaamaan käyttäytymistä positiivisen palautteen ja kannustimien avulla. Kokeilun piiriin päätyi lähes 2 400 oppilasta satunnaisesti valituista kouluista. Vertailuryhmässä oli 1 500 lasta samanlaisista kouluista, joissa *PeaceBuilders*-ohjelmaa ei toteutettu.

Muutosta väkivaltaisuudessa mitattiin tarkastelemalla koulun terveydenhoitajan käyntitietoja. Kokeiluun osallistuneissa kouluissa väkivaltaiset tapaturmat vähenivät 13 prosenttia ensimmäisen vuoden aikana, kun vertailuryhmässä vastaavat tapaukset kasvoivat 3 prosenttia.

Kun tehokkaita interventioita verrataan niihin, joiden vaikuttavuudesta ei saatu näyttöä, esiin nousee kaksi keskeistä ominaisuutta: *varhainen puuttuminen ja toimenpiteiden monitahoisuus*. Suurin osa tehokkaista ohjelmista kohdistui koulu-uran alkuvaiheessa oleviin lapsiin ja niissä pyrittiin integroimaan perheet mukaan koulun toimintaan. Heikoimmissa ohjelmissa yksittäinen opettaja koulutettiin antamaan väkivallan ehkäisyyn tähtäävää opetusta yläasteen nuorille muutaman tunnin ajan.

Tietoja koulujen kameravalvonnasta

Rikosten torjuntaan liittyvä toiminta voidaan luokitella kahteen koulukuntaan riippuen siitä, onko tavoitteena vähentää rikoksia vai rikollisuutta. Termillä 'rikos' viitataan tässä yhteydessä konkreettisiin tapahtumiin, kuten esimerkiksi autovarkauteen. Sen sijaan 'rikollisuudessa' on kysymys ihmisten, yksilöiden tai ryhmien, taipumuksesta tai alttiudesta tehdä rikoksia (Graham & Bennett 1998, 22). Rikollisuuden vähentämiseen tähtäävän torjuntatyön tavoitteena voidaan pitää rikolliseen käyttäytymiseen liittyvän elämäntavan ja asenteiden ehkäisyä.

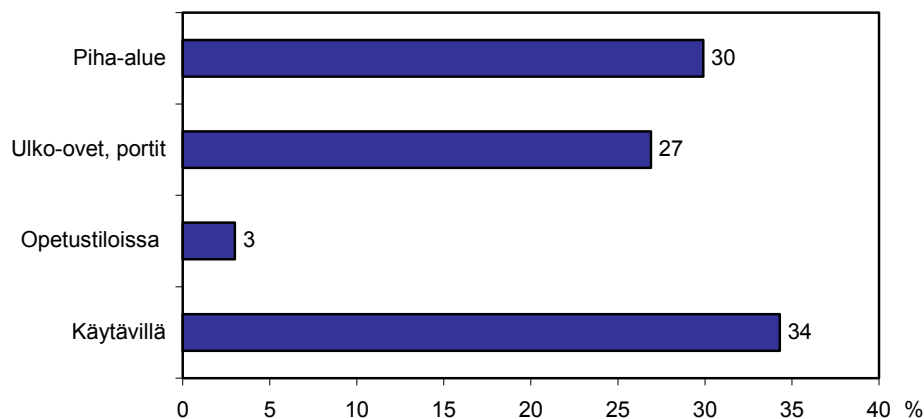
Rikostorjunnallisessa kirjallisuudessa esiintyy toisaalta suuntaus, jossa ei edes pyritä vaikuttamaan rikollisen käyttäytymisen taustalla piileviin psykososiaalisiin riskitekijöihin. Tämä *tilannetorjunnan* nimellä kulkeva lähestymistapa pyrkii torjumaan rikoksia poistamalla niiden tekemiselle suosiollisia ulkoisia olosuhteita (Clarke 1992). Tilannetorjunnan lähtökohtana on täsmällinen analyysi konkreettisesta rikosongelmasta, jonka kitkemiseen kulloinkin tähdätään. Esimerkiksi "väkivallan vähentäminen" on tilannetorjunnan näkökulmasta aivan liian yleinen tavoite. Sen sijaan koulun pihalla tapahtuvia tappeleita voidaan pitää riittävän konkreettisena ilmiönä tilannetorjunnallisen pohdinnan käynnistämiseksi. Ensimmäisenä tavoitteena tällaisessa projektissa on kerätä mahdollisimman paljon yksityiskohtaista tietoa kyseisestä ilmiöstä: mihin aikaan ne tapahtuvat, missä piha-alueen osissa, minkälaisen toiminnan tai vuorovaikutuksen yhteydessä, jne. Ongelman kartoituksen tuloksena on

mahdollista ehdottaa toimenpiteitä – esimerkiksi pallopelien rajaamista aidatulle alueelle – jotka minimoivat tappeluihin johtavien tilanteiden esiintymistä.

Tilannetorjunnan filosofiaa voidaan luonnehtia toteamalla, että siinä ei ole kysymys ”maailman parantamisesta”, vaan rikostilanteiden eliminoimisesta (Clarke 2004). Tavoitteena ei ole vähentää ihmisten rikollisia taipumuksia, vaan muuttaa ympäristöä tavalla, joka rajoittaa rikoksia ruokkivia tilanteita. Kameravalvonta lienee tämän lähestymistavan yleisin ja tunnetuin sovellus.

Vuoden 2004 nuorisoriikollisuuskyselyn yhteydessä toteutettiin peruskoulujen rehtoreille osoitettu kysely, jossa tiedusteltiin heidän näkemyksiään koulussa tapahtuvasta ilkivallasta ja väkivallasta sekä tällaisiin tilanteisiin puuttumisesta. Kysely lähetettiin 70 kouluun ja siihen vastasi 67 rehtoria.

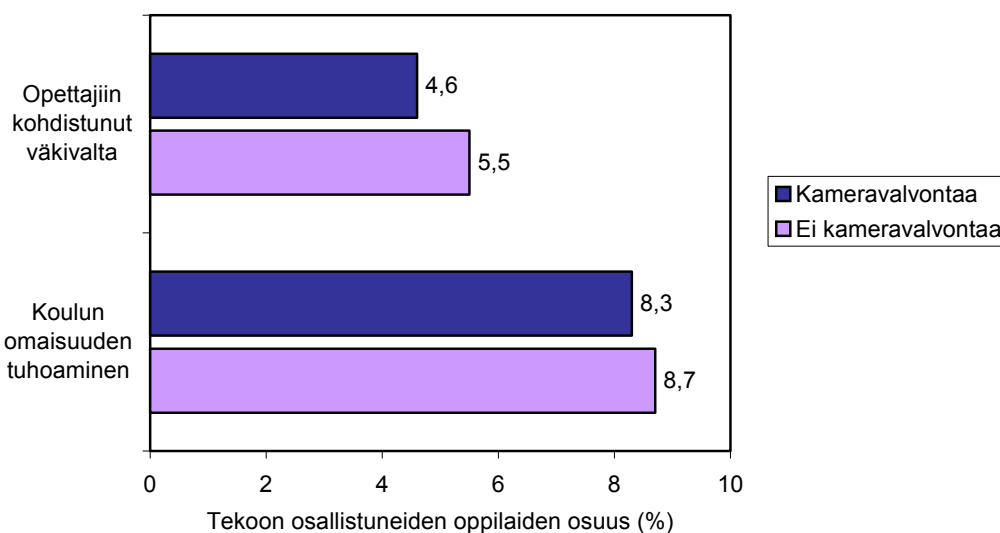
Kysymysten yhtenä aiheena oli kameravalvonta. Kyselyn tuottamien vastausten mukaan melkein joka toisessa peruskoulussa (43,3 %) oli vähintään yksi valvontakamera. Luku saattaa tuntua suurelta, mutta – kuten rehtorien vastauksissa korostettiin – kameravalvonnan keskeinen motiivi on suojella koulun omaisuutta iltaisin. Tämän teknologian päätarkoituksena ei siis välttämättä ole oppilaiden käyttäytymisen hallinta koulupäivän aikana, vaan kunnan omaisuuden valvonta iltaisin ja viikonloppuisin, jolloin luonnollisen kontrollin taso on matala. Kuviossa 3 on esitetty tietoja siitä, mihin koulurakennuksen osiin kameroita on sijoitettu.

Kuvio 3 Valvontakameroiden sijoitus kouluissa (N=67)

Keskeisenä havaintona voidaan pitää sitä, että kameroita on asennettu hyvin harvaan luokkahuoneeseen. Se, että valvonta keskittyy puolijulkisiin tiloihin ja rakennuksen ulkopuolelle, tukee käsitystä, jonka mukaan päätarkoituksena on suojella koulun omaisuutta iltaisin ja viikonloppuisin.

Yhteen kyselyyn perustuva aineisto ei tarjoa hyviä mahdollisuuksia arvioida kameravalvonnan *vaikutusta* koulujen turvallisuuteen. Uskottava tutkimus edellyttäisi aineistoa, jossa rikostilannetta on mitattu ennen kameroiden asentamista ja sen jälkeen. Ihanteellisessa tapauksessa tutkimus perustuisi satunnaistettuun koeasetelmaan. Rehtorinkyselyn tietoja on kuitenkin mahdollista yhdistää vuoden 2004 nuorisoriikollisuuskyselyn tietoihin oppilaiden käyttäytymisestä. Kuviossa 4 tarkastellaan, onko kameravalvonta yhteydessä opettajiin kohdistuvaan väkivaltaan tai koulun omaisuuteen kohdistuvaan ilkivaltaan. Väkivallan ja ilkivallan mittarit perustuvat oppilaiden itse ilmoittamiin tekoihin, joita tiedusteltiin anonyymien kyselytutkimuksen avulla (Kivivuori & Salmi 2005). Yksilötason vastaukset on tässä tarkastelussa ryhmitelty koulu-kohtaisiin luokkiin, jotka ilmaisevat kuinka suuri osuus koulun oppilaista ilmoittaa tehneensä vähintään yhden tällaisen teon kuluva lukuvuoden aikana.

Kuvio 4 Koulun omaisuuden tuhoaminen ja opettajiin kohdistunut väkivalta kameravalvonnan mukaan. Ryhmäkohtaiset keskiarvot lukuvuoden aikana vähintään yhden teon ilmoittaneiden oppilaiden osuudesta, %

Kuten kuviosta voidaan todeta, molemmat rikkeet ovat yleisempiä kouluissa, joissa ei ole kameravalvontaa. Erot ovat kuitenkin hyvin pienet, eikä kummasakaan vertailussa ole kysymys tilastollisesti merkitsevästä tuloksesta. Kuten edellä todettiin, kameravalvonnan *vaikutusten* selvittäminen ei ole mahdollista tämänkaltaisella poikkileikkausaineistolla. Selvä enemmistö (73 %) kyselyyn vastanneista rehtoreista suhtautuu myönteisesti kameravalvontaan ja yli puolet heistä (54 %) katsoo, että sillä on ennaltaehkäisevä vaikutus. Rehtoreiden

asenne vastaa kansalaisten yleistä suhtautumista: valtaosa suomalaisista kannattaa kameravalvonnan käyttöä rikosten torjunnassa (Salonen 2005; Koskela & Tuominen 2003).

Lopuksi

Kirjoituksen alussa tarkasteltiin kouluissa tapahtuvan rikoksentorjunnan tuloksia kahden meta-analyysin avulla. Nämä lähteet kattavat yhteensä noin 200 evaluaatiotutkimusta. Molemmat katsaukset pyrkivät erottelamaan hyvät käytännöt vähemmän lupaavista. Yleisenä johtopäätöksenä voidaan pitää havaintoa, jonka mukaan monitahoisuutta korostavat menetelmät ovat tehokkaampia kuin vain yhden toimijan ja/tai kontekstin varaan perustuvat interventiot. Sekä koulukohtaiset että yksilökeskeiset projektit onnistuvat tilanteissa, joissa mahdollisimman moni lasten kasvatukseen liittyvä osapuoli on mobilisoitu hankkeen toteuttamiseen – ammattilaisten ohjauksessa.

Hyviä käytäntöjä ei saa halvalla: toimivien menetelmien kehittäminen edellyttää selkeää teoriaa ohjelman vaikutuksista, ohjelman toteutuksesta vastaavien henkilöiden koulutusta, toimeenpanoon liittyvää laadunvalvontaa – on pidettävä huolta siitä, että mallia toteutetaan teorian mukaisesti – ja vertailevaa tutkimusta toimenpiteiden vaikutuksista. Vaikuttavuutta koskeva tutkimus on pitkä prosessi. Ennen tutkimuksen aloittamista on varmistettava, että arvioinnin kohteena oleva interventio on lähtenyt käyntiin ja toimii tarkoitetulla tavalla. Jos arviointitutkimus käynnistetään samaan aikaan kuin itse kokeilu, on todennäköistä, että arvioinnin tulokset kertovat enemmän käynnistykseen liittyvistä vaikutuksista kuin siitä, miten kyseinen interventio toimii vakiintuneena käytäntönä. Koska pysyvien vaikutusten todentaminen edellyttää vähintään 1–2 vuoden mittaista seuranta, tieteellisesti pätevää tietoa ohjelman vaikutuksista voidaan odottaa vasta noin 2–4 vuoden kuluttua sen käynnistämisestä – riippuen siitä, kuinka kauan ohjelman vakiinnuttaminen kestää.

Gottfredsonin ym. (2002) analyysin valossa kollektiiviset, siis koko koulua koskevat, toimenpiteet olivat tehokkaampia kuin yksilötason interventiot. Voidaankin ajatella, että on helpompaa muuttaa monia ihmisiä vähän kuin muutamia ihmisiä paljon. Yksilökeskeisten mallien haasteena on pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi perhetaustasta ja temperamentista johtuviin fundamentaaliin riskitekijöihin. Kollektiivisten lähestymistapojen etuna on se, että ne edellyttävät verrattain pieniä muutoksia oppilaiden, vanhempien ja koulun

henkilökunnan käyttäytymisessä tai asenteissa. Tilannetorjuntaa voidaan pitää kollektiivisen tai ”holistisen” ajattelutavan ääritapauksena. Siinä on kysymys fyysisen ja sosiaalisen ympäristön muuttamisesta tavalla, joka minimoi vaikeasti muutettavien yksilöllisten taipumusten haitallisia seurauksia. Rikolliset ja väkivaltaiset taipumukset otetaan annettuina, eikä niihin edes pyritä vaikuttamaan. On luultavaa, että tilannetorjunnallisella viitekehyksellä on paljon annettavaa, kun pohditaan keinoja väkivallan ja rikosten ehkäisemiseksi Suomen kouluissa.

Tutkimusten metodologinen laatu on toinen tästä kirjallisuudesta silmiinpistävä piirre. On epävarmaa, kuinka paljon esimerkiksi yhdysvaltalaisissa kouluissa toimivat käytännöt soveltuvat suomalaiseen koulumaailmaan, mutta lienee selvää, että *tehokkaita toimintamalleja koskevan tiedon kumuloituminen edellyttää vertailevaa tutkimusta erilaisten vaihtoehtojen vaikutuksista*. Sattunnaistettu koeasetelma on tieteellisesti paras tapa tällaisen tiedon tuottamiseksi. Suomessa tällaisia tutkimuksia on tehty esimerkiksi psykoterapian (Knekt & Lindfors 2004) ja työvoimapolitiikan (Malmberg-Heinonen 2005) vaikuttavuuden arvioinneissa. Vastaavaa lähestymistapaa olisi syytä soveltaa kouluja koskevan rikostorjunnan kehittämiseksi.

Johtopäätökset

- Peruskouluissa esiintyy väkivaltaa ja omaisuuteen kohdistuvia rikoksia.
 - Joka kuudes oppilas ilmoittaa syyllistyneensä *varkauteen* kuluneen vuoden aikana; *koulukiusaamista* esiintyy saman verran.
 - Yleisin normirike on *luvaton poissaolo*.
- Tehokkaiden torjuntamenetelmien kehittäminen edellyttää *vertailevaa* tutkimusta erilaisten käytäntöjen vaikutuksista.
- Kansainvälisen tutkimuksen valossa *kollektiiviset* toimenpiteet ovat tehokkaampia kuin yksilökeskeiset menetelmät.
- Monissa kouluissa harjoitetaan kameravalvontaa, mutta sen päätarkoituksena on koulun omaisuuden suojeleminen iltaisin ja viikonloppuisin .

Lähteet

- Clarke, Ronald V. (1992) *Situational Crime Prevention. Successful Case Studies*. Albany: Harrow & Heston.
- Clarke, Ronald V. (2004) Technology, criminology and crime science. *European Journal of Criminal Policy and Research* 10, s. 55–63.
- Gottfredson, Denise, David B. Wilson & Stacy Skroban Najaka (2002) School based crime prevention. *Teoksessa* James Q. Wilson & Joan Petersilia (toim.) *Crime: Public Policies for Crime Control*. Oakland: ICS Press.
- Graham J. & Bennet T. (1998) *Rikosentorjunnan strategioita Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 156.
- Hyvärinen, Irja (2004) Tampere turvaa koulut valvontakameroin. *Helsingin Sanomat* 5.12. Kotimaa, A8.
- Kivivuori, Janne (1997) *Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 33.
- Kivivuori, Janne, Martti Tuominen & Kauko Aromaa (1999) ”Mä teen mitä mä haluan” *Oppilaiden opettajiin kohdistama häirintä ja väkivalta Helsingin kouluissa 1997–1998*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 44.
- Kivivuori, Janne & Venla Salmi (2005) *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Knekt, Paul & Olavi Lindfors (2004) toim. *A randomized trial of the effect of four forms of psychotherapy on depressive and anxiety disorders*. Studies in social security and health 77. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Koskela, Hille & Martti Tuominen (2003) Turvaa kameravalvonnasta? *Haaste* 4 s. 26–28.
- Kuha, Saara & Meeri Mustonen (2004) ”Rohkenenko puuttua – osaanko toimia?” *-koulutus. Tarpeidenkartoituskyselyiden ja koulutuksesta kerättyjen palautteiden analysointi*. Julkaisematon opinnäytetyö: Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia.
- Malmberg-Heimonen, Ira (2005) *Public welfare policies and private responses. Studies of European labour market policies in transition*. People and Work Research Report 68. Helsinki: Finnish Institute of Occupational Health.
- Moffitt, Terrie E., Avshalom Caspi, Michael Rutter & Phil A. Silva (2001) *Sex differences in antisocial behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salonen, Juha (2005) Suomalaiset Euroopan kuuliaisin autokansa. *Helsingin Sanomat* 18.12.2004.
- Savolainen Jukka (2005) ”Think nationally, act locally: The municipal-level effects of the National Crime Prevention Program in Finland.” *European Journal of Criminal Policy and Research* 11, s. 175–191.
- Scheckner, Stacy, Stephen A. Rollin, Cheryl Kaiser-Ulrey & Richard Wagner (2002) ”School violence in children and adolescents: A meta-analysis of the effectiveness of current interventions.” *Journal of School Violence* 1, s. 5–33.

IX RIKOS LASTENSUOJELUN KENTÄSSÄ

Timo Harrikari

Nuorten ihmisten keskuudessa pelottavalla tavalla lisääntyvä rikollisuus useimmassa tapauksessa aiheutuu epätyytyvästä suojelusta. Tehtyä rikosta ja sen seurauksia voidaan pitää lopunäytöksenä näytelmässä, joka päivittäin tulee tarkkaavan katelijan silmiin kaupungeissa, esikaupungeissa ja muissa ympäristöoloihin nähden samanlaatuisissa paikoissa. Edelliset näytökset esittävät riittävän kotihoidon puutteessa olevaa lasta, kadulla kuljeksivaa, ilman järjestettyä työtä jäänyttä alaikäistä, liian varhain omiin hoteisiinsa joutunutta ja ammattiopetuksen puutteessa valmistunutta ”sakilaispoikaa” taikka alaikäistä prostituoitua. (KM 1921: 15, 8).

Teksti on ote maamme ensimmäistä lastensuojelulakia (1936) vuosina 1918–1921 valmistelleen lastensuojelukomitean mietinnöstä. Siinä kuvaillaan hyvin oman aikansa ymmärrystä niistä syistä, jotka johtavat lapsen rikollisiin tekoihin. Syyt eivät tunnu kovin vierailta omallekaan ajallemme. Lapsen riittämätön suojelu on yksi rikollisuuden ”kestoselityksistä”.

Tarkastelen tässä artikkelissa lapsia suojelevien käytäntöjen ja rikollisuusilmiön ”yhtymäalaa”. Lähden liikkeelle kuvaamalla lasten ja nuorten rangastaviin tekoihin kohdistettavien sosiaalisten reaktioiden institutionaalisia peruslinjauksia. Lapsen asettaminen erityisasemaan rikosoikeudellisissa käytännöissä suhteessa aikuiseen on universaali käytäntö. Länsimaissa tämän käytännön moderneja ilmentymiä ovat olleet esimerkiksi rikosvastuun ikäraja ja lasten seuraamuskäytäntöjen institutionalisointi aikuisista erilleen. Institutionalisoinnit noudattavat kahta hieman toisistaan poikkeavaa peruslinjaa. Peruslinjaukset voidaan jakaa angloamerikkalaisissa maissa käytössä oleva nuorisotuomioistuimeen ja pohjoismaille ominaiseen lastensuojelulautakuntamalliin.

Toiseksi esitän katsauksen siihen, miten rikollisuutta koskeva tematiikka on ajan mittaan suhteutunut Suomessa lasten suojelun näkökulmaan ja lastensuo-

jelukäytäntöihin. Tältä osin teen erottelun ”lasten suojeluun” ja ”lastensuojeluun”. ”Lapsen suojeleminen” laajasti ymmärrettynä on rikosoikeudessa vanha käytäntö, josta jo ensimmäiset maassamme sovelletut lainsäädännöt kertovat. Yleisinhimillinen ”lapsen suojelemisen” orientaatio, jossa kasvava sukupolvi saatetaan kulttuurisen ymmärryksemme perusteella elämänvaiheensa ja ikänsä vuoksi erityisten käytäntöjen alaisiksi, voi ilmentyä vaikkapa vanhemman arkipäivässä lapselleen antamana hoivana ja huolenpitona, lastensuojelulaitokseen sijoittamisena tai lasten rangaistavuutta rajoittavan ikärajan asettamisena. Suojeleminen ei ole sidottu yksittäisiin konteksteihin vaan ilmenee monitasoisissa vuorovaikutustilanteissa.

Määrittelen käsitteen ”lastensuojelu” rajoittuneemmaksi kuin ”lasten suojelemisen”. ”Lastensuojelu” modernille aikakaudelle ominaisena, julkisen vallan organisoimana ja lailla säädeltynä ammatillisena toimintana on rakentunut nykyiseen muotoonsa vasta runsaan vuosisadan aikana. Kyse on monitasoisesta juridis-hallinnollisten ja sosiaalis-pedagogisten käytäntöjen verkosta.

Kolmanneksi luonnehdin lastensuojelun osuutta nykyisissä rikollisuutta koskevilla käytännöillä. Lastensuojelulakiin sisältyy toimenpiteitä, joihin lastensuojeluviranomaiset ovat velvollisia ryhtymään saatuaan tiedon lapsen tai nuoren rikollisesta teosta. Lastensuojeluviranomaiset toimivat myös monien rikosoikeudellisten käytäntöjen risteyskohdassa, jolloin he toimivat sellaisten säädösten velvoittamina, jotka eivät välittömästi koske heidän perustehtäväänsä. Tällaisia ovat esimerkiksi henkilötutkinnan laatiminen ja osallistuminen nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimista koskevaan prosessiin.

Lopuksi luon näkymää nykykeskusteluun ja tarkastelen sitä, millaisia keskusteluja, käsitteitä ja käytäntöjä kohden rikollisuusilmiön ja lastensuojelun yhtymäala saattaa olla menossa tällä hetkellä. 1990-luvulta alkaneet laajat yhteiskuntapoliittiset muutokset ovat muuttaneet merkittävästi lapsiperheiden asemaa ja lasten kasvuolosuhteita. Samalla heihin kohdistetut sosiaaliset reaktiot ovat saaneet piirteitä, joissa on toisaalta ollut havaittavissa piirteitä paluusta johonkin vanhaan, mutta toisaalta ne ovat saaneet joitain täysin uusia piirteitä. Käsitykseni mukaan lasten ja nuorten rikollisten tekojen ja lastensuojelukäytäntöjen suhde on muotoutumassa uudella tavalla.

Nuorisorikollisuus ja suomalainen lastensuojelu kansainvälisessä vertailussa

Oikeus- ja huoltomalli institutionalisoinnin ideaalityyppeinä

Lasten ja nuorten rikollisuuteen käsittelemiseen erikoistuneet institutionalisoinnit vaihtelevat kansainvälisesti tarkastellen laajasti. Institutionalisoinnin perusorientaationa on tavallisimmin esitetty jakoa oikeus- ja huoltomalliin (Morris & McIsaac 1978, 9; Pratt 1989; Pösö 1993, 45, taulu 1).

Oikeusmallin piirteisiin kuuluu, että huomio kiinnitetään ensisijaisesti lapsen tekoon ja ajallisesti sen tekohetkeen. Seuraamuksena järjestettävien laitoseuraamusten kesto on suhteutettu teon vakavuuteen ja seuraamus on ennalta määrätyn pituinen. Lapsen, hänen tekonsa ja mahdollisten seuraamusten arviointi kuuluu tuomioistuimissa toimiville juristeille. Tuomioistuimissa toimii lasten ja nuorten asioihin erikoistuneita ja koulutettuja oikeusoppineita.

Vastaavasti huoltomallissa lähtökohtana on lapsen tuen ja hoidon tarve, jota arvioivat ensisijaisesti lastensuojelun ja sosiaalityön ammattilaiset. Aikaulottuvuudella huomio kiinnittyy tekoa laajempaan aikaperspektiiviin, jolloin nykyhetken tuen ja hoidon tarpeille etsitään selityksiä elämänhistoriasta, mutta samalla arvioidaan, millaisiin toimenpiteisiin tulevaisuudessa tulisi ryhtyä, jotta lapsen tuen ja hoidon tarve tyydyttyisi.

Oikeusmallia on pidetty ominaisena erityisesti angloamerikkalaisille maille ja huoltomallia Pohjoismaille. Oikeusmallin historiallisena merkkipaaluna on pidetty ensimmäisen nuorisotuomioistuimen perustamista Chicagoon vuonna 1899. Vastaavasti huoltomallin alkupisteeksi on nimetty Norjan lastensuojelulain säätäminen vuonna 1896. Lainsäädännöllä perustettiin tuolloin huoltomallille ominaisena pidetyt lastensuojelulautakunnat.

Oikeus- ja huoltomalli on ymmärrettävä ideaalityyppeinä (Taulukko 1), jotka tuskin missään toteutuvat puhtaasti. Nuorisotuomioistuimissa käsitellään asioita ja asiakokonaisuuksia, jotka pohjoismaissa kuuluvat lastensuojelulautakuntien alaan ja päinvastoin. Monet analyysit ovat painottaneet sitä, että sekä nuorisotuomioistuinten että lastensuojelulautakuntien toiminnan peruslähtökohta on huollollinen.

Taulukko 1 Lasten pahantapaisuuden käsittelyn huolto- ja oikeusmallin keskeiset erot (Pö-sö 1993, 45)

	Huoltomalli	Oikeusmalli
Pahantapaisuuden arvioinnissa keskeistä	Lapsen tarve tukeen ja hoitoon Pahantapaisuus on sosiaalinen ja/tai psykologinen häiriö Lapsi uhrina	Lapsen teko Lapsi on vastuussa pahantapaisista teoistaan Lapsi syyllisenä
Arvioinnin aikaulottuvuus	Tuleva kehitys menneisyyden pohjalta	Tekohetki
Laitosseuraamuksen kesto	Harkinnanvarainen sijoituksen aikana riippuen lapsen käytöksestä	Tekoon suhteutettu, kesto ennalta määrätty
Taustaideologia	Häiriökäytös on häiriökehityksen seuraus; häiriökehitykseen voi ja tulee puuttua	Rationaalinen, harkitseva toimija Kantin moraalifilosofia
	Kristinuskko, professionaalinen sosiaalityö, kliininen psykologia, empiirinen sosiaalitutkimus	Rikosoikeudellinen klassismi ja uusklassismi
Lapsen pahantapaisuuden arvioija	Sosiaalityöntekijä, lastensuojelu	Juristi, tuomioistuim

Jos oletamme, että kummankin mallin lähtökohta on perustaltaan huollollinen, voi olla hieman kyseenalaista puhua nuorisotuomioistuinten osalta syyntakeisuuden, rikosvastuun tai rangaistavuuden alaikärajasta merkityksessä, jossa sen Suomessa ymmärrämme. Matalaa tuomioistuin­käsittelyn ikärajaa ei voida automaattisesti pitää järjestelmän rankaisevuuden ja ankaruuden mittarina. Lapsen asian käsitteleminen nuorisotuomioistuimessa ei tarvitse merkitä rikosoikeudellisia seuraamuksia, puhumattakaan rankaisevista ja tukahduttavista seuraamuksista, kuten sakoista tai vankeusrangaistuksesta.

Pohjoismainen lastensuojelulautakuntamalli

Pohjoismaille ominainen piirre on rikos- ja sosiaali oikeudellisten instituutioiden toimiminen periaatteellisesti toisistaan erillään. Rikosoikeuden erityisiä nuoruuden huomioon ottavia ja lastensuojelun käytäntöjä voidaan soveltaa yhtäaikaaisesti. Ikäraja, jonka jälkeen nuoren rikosasia voidaan käsitellä tuomioistuimissa, on kaikissa pohjoismaissa viisitoista vuotta, mikä on kansainvälisesti vertaillen varsin korkea. Tuomioistuin käsittelyn yläikärajaa koskeva kysymys ei pohjoismaisessa kontekstissa ole olennainen, koska erillisiä nuorisotuomioistujia ei ole. Pohjoismaissa sovelletaan kuitenkin monia erityisiä nuoria koskevia rikosprosessuaalisia ja seuraamusten ankaruuteen liittyviä säännöksiä, jotka rajoittuvat usein alle 21-vuotiaisiin.

Pohjoismaisessa mallissa sosiaaliviranomaiset vastaavat mahdollisista toimenpiteistä, joita voidaan soveltaa rikosvastuun ikäraja nuorempiin henkilöihin. Poliittisesti valittujen kunnallisten sosiaalilautakuntien ohjauksessa toimivat sosiaaliviranomaiset vastaavat osaltaan myös ikäraja vanhempiin nuoriin sovellettavista toimenpiteistä omien säännöstensä perusteella. Sosiaaliviranomaisten toimivalta ei rajoitu vain rikollisista teoista seuraaviin toimenpiteisiin. He vastaavat laajoista lasten kasvuoloihin liittyvistä paikallisista linjauksista aina yksittäisissä lastensuojelutapauksissa tehtäviin päätöksiin.

Ruotsissa nuorten rikollisuutta koskevat lastensuojelutoimenpiteet perustuvat sosiaalilainsäädäntöön (SoL). Yleistä sosiaalihuoltolakia täydentävää lakia (LVU, Lagen om vård av unga) voidaan soveltaa alle 20-vuotiaaseen henkilöön, joka omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Mielenkiintoisin viimeaikainen muutos Ruotsissa on vuoden 1999 alusta voimaan tullut laki (LSU, Om verkställighet av sluten ungdomsvård), jossa säädettiin tuomioistuinten mahdollisuudesta määrätä rikoksia tehnyt 15–17-vuotias henkilö sosiaalihuollon ylläpitämään suljettuun laitokseen aina kahdesta viikosta neljään vuoteen. Uudella käytännöllä on ollut tarkoitus korvata ehdottomat vankeusrangaistukset. (Janson 2004, 391–441.)

Tanskalainen käytäntö muistuttaa ruotsalaista. Alle 15-vuotiaisiin voidaan rikollisen teon seurauksena kohdistaa toimenpiteitä, jotka perustuvat lapsen tarpeeseen. Vaihtoehtoihin kuuluvat muun muassa taloudellisen tuen antaminen, harrastustoiminnan tukeminen tai perheterapia. Lapsi tai nuori voidaan sijoittaa suljettuun laitokseen, jos hänen arvioidaan vaarantavan kasvuaan ja kehitystään. Alle 15-vuotias voidaan sulkea suljettuun laitokseen enintään kahdeksi kuukaudeksi ja yli 15-vuotias enintään 14 kuukaudeksi. (Kylvsgaard 2004, 349–390.)

Tanskassakin on nuorten rikosoikeudellista seuraamusvalikoimaa täydennetty rikosoikeuden ja lastensuojelun yhteisalaa koskettavilla säädöksillä. Vuonna 1998 säädettiin 15–17-vuotiaille tarkoitettu ”nuorisosopimuksesta”; nuori, hänen vanhempansa ja sosiaaliviranomaiset valmistelevat yhdessä ja allekirjoittavat sopimuksen, jossa nuori sitoutuu osallistumaan toimintaohjelmiin. Tuomioistuimien vahvistaa sopimuksen. Vuonna 2001 säädettiin erityisestä alle 18-vuotiaille tarkoitettu nuorisorangaistuksesta, joka voidaan tuomita vakavista rikoksista. Seuraamuksen tuomitsee tuomioistuin, mutta sosiaaliviranomaiset panevat sen toimeen. Kolmivaiheinen ja pituudeltaan enintään puolitoista vuotta kestävä seuraamus on laitospainotteinen ja sisältää intensiivistä sosiopedagogista kuntoutusta. (Kyvsgaard 2004, 349–390.)

Myös Norjassa kunnallisen lastensuojelun toiminta perustuu lastensuojelulakiin, jonka lähtökohtana ovat lapsen etu ja yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen. Lapsella tarkoitetaan laissa alle 18-vuotiaita henkilöitä. Lakiin sisältyy erityisiä rikollisuutta koskevia säännöksiä. Vakavaan tai toistuvaan rikollisuuteen (alvorlige och eller gjentatt kriminalitet) syyllistynyt lapsi voidaan ilman omaa tai hänen huoltajansa suostumusta sijoittaa laitokseen lyhytaikaisesti. Sijoitus voidaan tehdä enintään 12 kuukautta kerrallaan, mutta sijoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa. (Lov om barneverntjenester 1992, Kapittel 4, 4–24, 4–26.)

Nuorisotuomioistuimet

Tuomioistuin­käsit­te­lyn alaikärajan lyhyt tarkastelu tuo esille institu­tio­n­alisoimien moninaisuuden maissa, joissa nuorisotuomioistuimet ovat käytössä. Yhdysvalloissa 13 osavaltiota on asettanut ikärajan. Ikärajat vaihtelevat 6–12 ikävuoden välillä. Useimpien osavaltioiden toiminta perustuu oikeustapauksista rakentuvaan oikeuskäytäntöön, jossa säädännäisoikeuden asema on toissijainen. Ikäraja vaihtelee käytännössä 7–14 ikävuoden välillä. Euroopan alhaisimmat ikärajat löytyvät Isosta-Britanniasta, missä Pohjois-Irlannissa sovelletaan seitsemän vuoden ja Skotlannissa kahdeksan vuoden ikärajoja. (Doobs & Tonry 2004, 5–10; Muncie 1999b, 255.)

Maissa, joissa nuorisotuomioistuinmalli on käytössä, on tärkeää kiinnittää huomiota myös nuorisotuomioistuin­käsit­te­lyn yläikärajaan. Useissa Yhdysvaltojen osavaltioissa, Saksassa, Kanadassa ja Alankomaissa alle 18-vuotiaiden asiat käsitellään nuorisotuomioistuimissa. Uudessa Seelannissa alle 17-

vuotiaiden ja Skotlannissa alle 15-vuotiaiden asioita voidaan käsitellä nuorisotuomioistuimissa. (Doobs & Tonry 2004, 5–10.) Englannissa nuorisotuomioistuin­käsitte­lyn (Youth Court) yläikäraja on 18 vuotta, mutta henkirikosasiat ja vähintään 14 vuoden vankeusrangaistukseen mahdollisesti johtavat rikosasiat käsitellään tavallisessa tuomioistuimessa (Crown Court). (Bottoms & Dignan 2004, 76–91.) Käytäntöä voi pitää ns. ”pahuus täydentää iän” -periaatteen (malice supplies age) sovelluksena.

Ison-Britannian käytännöt ovat mielenkiintoisen heterogeeninen joukko saarivaltion sisällä toteutettavia institutionalisointeja. Sekä Englannissa että Skotlannissa sovellettiin vuoden 1908 lastensuojelulakia (The Children Act) vuoteen 1968. Tämän jälkeen Skotlannissa otettiin käyttöön oma sosiaalityön lähtökohdista käsin uudistettu lainsäädäntö. Lainsäädännöllä perustettiin Skotlantiin lasten ja nuorten asioiden käsittelyjärjestelmä, josta on käytetty käsitettä ”children’s hearings”. Skotlannissa sovelletaan siten edelleen perinteistä rikos- ja huoltoasioita yhdistävää nuorisooikeusjärjestelmää, jonka lähtökohta on huollollinen. (Bottoms & Dignan 2004, 21–28, 44–76.)

Englantilainen oikeuskulttuuri on historiallisesti tarkastellen ollut skottilais­ta ankarampi. Lapsia kohtaan se on ollut kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen ankara. Hyvin pientenkin lasten kuolemanrangaistuksia – usein varsin lieviä teoista – pantiin täytäntöön Englannissa vielä 1800-luvulla (Duckworth 2002, 39–41). Vuonna 1991 toteutettiin perustava muutos, jossa nuorten rikosasioiden ja siviiliasioiden käsittely erotettiin toisistaan. Perinteisestä nuorisooikeusinstituution sisäisestä kaksijakoisuudesta huolto- ja rikosasioiden käsittelyssä luovuttiin. 1990-luvun lopussa huollollinen näkemys nuorten rikollisuuteen on merkittävästi heikentynyt ja rikosasioiden käsittely on saanut täysin oman suuntansa tavoitteineen ja keinoineen. (Bottoms & Dignan 2004, 32–44.) Englannissa on 1990-luvulla nuorten ongelmiin suhtautumisessa siirrytty rankaisevien reaktioiden suuntaan. Muncie (1999a) on käyttänyt käsitettä ”institutionalisoitu intoleranssi” suunnanmuutoksesta, johon sisältyvät mm. vanhempia lapsen teoista rankaisevat käytännöt, lapsiväestön ulkonaliikkumiskiellot ja poliisijohtoinen huomion kiinnittäminen antisosiaaliseen käyttäytymiseen.

Rikollisuuskysymyksen historiallinen muotoutuminen osaksi lastensuojelua Suomessa

Suomalainen nuorisorikollisuuden institutionalisointimalli lukeutuu osaksi pohjoismaista toimintatapaa. Kuvaan seuraavassa sitä, miten lapsen suojelemisen näkökulma on Suomessa vaihdellut ajan mittaan suhteessa rikollisuuden hallinnointiin.

Esimoderni aika

Pohjoismaisiin lainsäädäntöihin on useiden vuosisatojen ajan sisältynyt säännöksiä, joissa lapset asetetaan toisenlaiseen asemaan kuin aikuiset. Keskiaikaiset ruotsalaiset maakuntalait sisälsivät tekojen rangaistavuutta koskevia säännöksiä, joiden ulkopuolelle keskenkasvuiksi arvioidut jätettiin. Lasten rangaistavuus käsitti ensimmäisissä 1300- ja 1400-luvuilla kirjoitetuissa kansallisissa lainsäädännöissä ainoastaan surmatöitä ja pahoinpitelyjä. Lapsen tahalliset surmatyöt oli käsiteltävä automaattisesti tuottamuksellisina, ja niistä oli tuomittava lapsille täysikasvuisia lievempiä seuraamuksia. Kuninkaanrauhan rikkomisesta lapsia ei voinut aikuisten tavoin julistaa lainsuojattomaksi. (Harrikari 2004a, 63; 2004b, 35–37.)

Ajanjaksoa 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun loppupuolelle on kutsuttu ankaran rikosoikeuden ajanjaksoksi. Oikeushistoriallisessa tutkimuksessa muutos on liitetty keskusvallan vahvistumiseen suhteessa sukuvaltaan ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvuun. On esitetty, että muutos johtui enemminkin oikeuskäytännöistä kuin annetuista säännöksistä; rahvaan köyhtyminen johti sakkorangaistusten muuntamiseen ruumiinrangaistuksiksi.

Vuoden 1734 rikoskaarta voi nykypäivän ja erityisesti lasten suojelemisen näkökulmasta luonnehtia ankaraksi, jopa julmaksi. Rikoskaari sisälsi mahdollisuuksia niin lasten kuoleman-, vankeus-, ruumiin- kuin häpeärangaistuksiinkin. Muutoksessa ei ollut kyse niinkään siitä, että lapset ja aikuiset olisi ymmärretty entistä enemmän toistensa kaltaisiksi vaan päinvastoin. Ankarat säännökset voidaan nähdä eriarvoisuuden kasvua koskeneen laajemman muutoksen valossa. Kyse oli pyrkimyksestä syventää aikuisten/vanhempien ja lasten välistä ”sukupolvikuilua”. Vanhalla testamentilla, joka nostettiin 1500-luvun puolivälissä välittömäksi oikeuslähteeksi, oli merkittävä vaikutus muutokseen. Sieltä omaksutuilla säännöksillä oikeutettiin lapsen kuolemanrangaist-

tus ja sen perusteella oikeutettuja häpeä- ja ruumiinrangaistuksia sisällytettiin niin kirkkolainsäädäntöön kuin valtakunnalliseenkin lakiin. (Harrikari 2004a, 64–67; 2004b, 37–41.)

Kohti modernia lastensuojelua

Rikollisuusilmiön ja modernin lastensuojelun yhteisalan synty paikantuu 1800-luvulle. Syntyhistoria kytkeytyy uusien kansallisvaltioiden syntyyn ja nationalistisiin tavoitteisiin, jotka koskivat myös lapsiväestön hallinnointia. (Harrikari 2004a, 67–77; Pulma 1987, 29.) Voidaan puhua yhteisalaa määrittäneiden lainsäädännöllisten uudistusten ”ensimmäisestä kansainvälisestä aallostasta” 1800-luvun alussa. Lapset erotettiin aikuisista ja lasten erityislaatu otettiin huomioon rikosoikeudellisissa käytännöissä. Uudistukset alkoivat Napoleonin Ranskasta, missä vuoden 1810 rikoslaki sisälsi uudentyyppisiä lapsia koskeneita säännöksiä, joissa arvioitiin lapsen kykyä ymmärtää tekonsa rangaistavuus. Monet eurooppalaiset valtiot seurasivat ranskalaista mallia. (Harrikari 2004a, 67–70.)

Muutosten ”toinen kansainvälinen aalto” sijoittuu 1800-luvun loppupuolelle. Muutoksen moottoreina olivat italialaisen rikosoikeuden positivistisen ja saksalaisen modernin sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan oppijärjestelmät, joissa ihmis- ja luonnontieteiden 1800-luvun innovaatiot haluttiin tuoda rikoslainopin käyttöön. Suomessa vahvimmin vaikuttaneen saksalaisen koulukunnan oppi painotti entistä tehokkaampia keinoja taistelussa rikollisuutta vastaan ja kriminaalipoliittisten toimenpiteiden perustamista empiiriseen tutkimustietoon. Koulukunta muotoili lapsia koskeneen suojelu- ja pakkokasvatusopin, jossa painotettiin, että rikoksiin johtavalta pahantapaiselta käytökseltä tuli ”katkaista juuret”. Opin lähtökohtana ei tarkkaan ottaen ollut ensisijaisesti lasten suojeleminen vaan ”yhteiskunnan suojelu rikollisilta lapsilta”. (Dahl 1985, 60, 87–99; Harrikari 2004a, 125–140, 204–207; Pulma 1987, 105; Satka 1995, 43–48.)

1800-luvun loppupuolella rikoslakejaan muokanneet eurooppalaiset kansallisvaltiot alkoivat siirtää lastensuojelutehtäviä yksityisiltä hyväntekeväisyysjärjestöiltä itselleen. Tähän vaikutti niin sanottu ”sosiaalinen kysymys”, jonka piirissä sosiaalisten olosuhteiden ja rikollisuuden esitettiin olevan kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Lasten suojeleminen alettiin ymmärtää yhä merkittävämmiin rikollisuuteen vaikuttamisen välineenä. Suojelukäytäntöjen institutionalisointi noudatteli kansainvälisesti vertaillen kahta linjaa eli nuorisotuomio-

istuinten perustamista ja lastensuojelulautakuntien toiminnan aloittamista, jota kuvasin edellisessä jaksossa. Ensimmäinen eurooppalainen pakkokasvatuslaki säädettiin Preussissa vuonna 1878. Suojelukasvatusoppi levisi Saksasta Norjan kautta muihin pohjoismaihin. Suojelukasvatusoppiin perustunut lastensuojelulaki säädettiin Norjassa vuonna 1896, Ruotsissa 1902 ja Tanskassa 1905. Myös Suomessa alettiin innokkaasti työstää suojelukasvatusoppiin perustunutta lainsäädäntöä, mutta hanke kariutui eikä suojelukasvatusoppiin perustunutta lastensuojelulakia koskaan säädetty (Harrikari 2004a, 125–140; Pulma 1987, 64–65. Kariutumisen tarkemmista syistä ks. Harrikari 2004a, 141–154; Pulma 1987, 105–114).

Kansallisen lastensuojelun perustaminen ja laajentaminen

Lastensuojelua koskenut lainsäädäntötyö alkoi uudelleen itsenäistymisen jälkeen, jolloin ”yhteiskunnan suojelu rikollisilta lapsilta” vaihtui hiljalleen ”koko kansan lastensuojeluun”. Lastensuojelulain laatiminen aloitettiin komiteatyöskentelynä vuonna 1918, ja se päättyi valtiopäivillä vuonna 1935. Lain valmistumista viivyttivät 1930-luvun talouslama ja ”oikeistoaalto”. Laki säädettiin vuonna 1936. Lastensuojelulakia koskeneessa valtiopäiväkäsittelyssä pidettiin puutteena, ettei lastensuojelulainsäädäntöön sisältynyt lasten rikosoikeudellista kohtelua koskeneita säännöksiä. Tältä perustalta säädettiin vuosina 1940–43 nuorisorikoslainsäädäntö. (Harrikari 2004a, 154–199; Pulma 1987, 144–157, 185–186.)

Vuonna 1937 voimaan tullut lastensuojelulaki perustui rikosoikeudellisen ajattelun soveltamiseen lastensuojelun piirissä. Lakiin määriteltiin sellaisten konkreettisesti havaittavien käyttäytymisen kategorioiden lista, joiden esiintyttyä lastensuojelutoimenpiteisiin oli ryhdyttävä. Mitä vaikeammaksi ja tuomittavammaksi ”normaalin lapsuuden” näkökulmasta ongelma (esim. orpous, ”aistiviallisuus”, hoidottomuus, koulun laiminlyönti, pahantapaisuus, rikos) arvioitiin, sitä voimakkaampia lastensuojelutoimenpiteitä tuli käyttää. Toimenpiteiden tuli ankaroitua asteittain rikosoikeudellisten seuraamusten tavoin. Rikosta pidettiin suojelutoimenpiteitä tuottavista ongelmista tuomittavimpana ja lastensuojelulakiin kirjoitettiin erityisiä säännöksiä sitä silmällä pitäen. Rikoksia tehneisiin tuli kohdistaa suojelutoimenpiteitä pidempään kuin muihin lapsiin ja nuoriin. (Harrikari 2004a, 158–171, 175–185.)

1920- ja -30-lukujen rikollisuuden selittämistä voi luonnehtia kriminaalibiologiseksi. Lastensuojelua koskeviin lainsäätämiskäytäntöihin ilmaantui

1920-luvun alussa ns. degeneraatio-teoria. Siinä uskottiin suvussa etenevään ”siemenen saastaisuuteen”, joka johtaisi suvun rappeutumiseen ja häviämiseen neljännessä sukupolvessa. Aikuisten osalta puhuttiin eugeniikasta, rodunjalostuksesta ja steriloinnista. Lapsiin kohdistettavissa toimenpiteissä uskottiin suojeluun, jolla uskottiin voitavan vaikuttaa niin biologisista kuin sosiaalisistakin tekijöistä johtuvaan rikollisuuteen. (Harrikari 2004a, 162–163; Mattila 1999, 168–183; Satka 1995, 101–104.) Sekä lastensuojelulakiin että nuorisorikoslainsäädäntöön kirjoitettiin keskeiseksi toimintakäytännöksi suojeluvalvonta, jossa suojelun tarpeessa ollut lapsi tai nuori henkilö määrättiin sopivaksi katsotun henkilön valvonnan alaiseksi. (Harrikari 2004a, 183–185, 197–199.)

Yleiset tuomioistuimet saivat päättää rikoksen tehneen 7–14-vuotiaiden lasten seuraamuksista vuoden 1942 loppuun saakka. Vuoden 1889 rikoslaissa säädettiin mahdollisuudesta määrätä lapsi kuritettavaksi tai sijoitettavaksi alakäisten rikosentekijöille tarkoitettuun kasvatustalokseen. Kumpikaan seuraamuksista ei ollut rikosoikeudellinen rangaistus. Niillä arveltiin voitavan vahvistaa lapsen puuttuvaa tai heikkoa tahtoa, joista rikollisen teon ymmärrettiin johtuvan. (Harrikari 2004a, 104–109; Harrikari 2004b, 41–44.)

Käsitys siitä, että kuritus heikentäisi lapsen ”moraalista herkkyyttä” ja ”sammuttaisi hänen kunniantuntonsa”, vahvistui 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tästä huolimatta kuritettavaksi määrättyjen lasten määrät – ja erityisesti 1930-luvun alusta lähtien – nousivat. Ruumiillista kuritusta tuomioistuimen määräämänä lapselle sopivana seuraamuksena ei poistanut edes vuoden 1937 alusta voimaan tullut lastensuojelulaki. Samaisena vuonna tuomioistuimet määräsivät kuritettavaksi 311 poikaa ja 17 tyttöä. Vuoden 1943 alusta voimaan tullut nuorisorikoslainsäädäntö ja samalla toteutettu rikoslain 3. luvun 1 §:n muutos siirsivät kaikki alle 15-vuotiaiden asiat lastensuojelulain alaan ja sosiaaliviranomaisille. Kuritus ja kasvatustalokseen sijoittaminen tuomioistuimen määrääminä käytäntöinä poistettiin vasta tuolloin lainsäädännöstä. (Harrikari 2004b, 45–47.)

Vuoden 1936 lastensuojelulaissa puhuttiin alle 16-vuotiaista lapsina ja 16–17-vuotiaista nuorina henkilöinä. Rikosoikeuden kentällä ikärajat olivat toisenlaiset. Rikosvastuun ikäraja säilyi 15 vuodessa, 15–17-vuotiaista puhuttiin nuorina henkilöinä ja 15–20-vuotiaista nuorina rikosentekijöinä. Rikosvastuun ikärajan nostamisesta lastensuojelulain mukaiseen 16 ikävuoteen keskusteltiin, mutta siitä luovuttiin, koska ikäraja oli 15 muissakin pohjoismaissa ja ikärajan nostamisen arvioitiin tuottavan merkittävän määrän lisätyötä. Insti-

tutionalisointi alkoi eriyttää lapsia ja nuoria koskevaa tietopohjaa niin, että kumpaankin alkoi vakiintua oma tietopohjansa ja asiantuntijavaltaa käyttävät ammattikuntansa. Lastensuojelusta tuli sosiaalityöntekijöiden, psykologien ja erityiskasvatuksen asiantuntijoiden toiminta-alue ja nuorten rikollisuudesta, josta yhä vakiintuneemmin alettiin käyttää käsitettä ”nuorisoriikollisuus”, rikoslainoppineiden, vankeinhoidon ja psykiatrian ammattilaisten ”temmellyskenttä”. (Harrikari 2004a, 189–195, 200–208, 229, 267–270.)

Toisen maailmansodan jälkeen rikollisuuden kriminaalibiologinen selittäminen heikkeni. Puhe ”huonohoitoisista”, ”pahantapaisista” ja ”nuorista rikoksenteijöistä” vaihtui puheeseen ”häiriintyneistä”, ”sopeutumattomista” ja ”nuorista lainrikkokista”. Häiriintyneisyydellä viitattiin bowlbylaiseen¹ ”äidinriistoteoriaan”, jossa äidin ja lapsen varhaisen vuorovaikutusongelmien uskottiin määräävän lapsen myöhempää elämää. Kyse oli turvattomuutta ja pahantapaisuutta koskevan jaon uudentalaisesta muotoilusta. Oppi otettiin käyttöön lastensuojelussa: siirryttiin käytäntöön, jossa lapsen sijoittamista vanhemmista – ja erityisesti äidistä – erilleen haluttiin välttää, koska sen ymmärrettiin merkitsevän äidin riistämistä lapselta. Lastensuojelulaitoksissa otettiin käyttöön ns. ”omahoitaja” -menetelmä, jossa lapselle nimettiin henkilökunnasta ”oma aikuinen”. Ajatuksena oli, että laitokseen tullut lapsi voisi muodostaa turvallisen tunteensiirtosuhteen, jossa hän voisi käydä läpi lapsuutensa pettymyksiä ja traumoja sekä saada tunne-elämää korjaavia kokemuksia. Nuorisoriikollisuutta koskevan keskustelun kentällä vastaavia toimenpiteitä ehdotettiin selvästi myöhemmin, eli vasta 1960-luvun puolivälissä, jolloin vankiloihin esitettiin rekrytoitavaksi psykologien ja sosiaalityöntekijöiden tapaista erityishenkilökuntaa. (Harrikari 2004a, 238–242, 268–270; 2004c, 39–44.)

Myös pahantapaisuutta koskeva puhe alkoi häipyä 1950-luvun alkuvuosina. Sen sijaan ilmaantui ”sosiaalisen sopeutumattomuuden” käsite, jonka alalajeina ymmärrettiin rikollisuuden lisäksi sellaiset ongelmakäyttäytymisen kategoriat kuin irtolaisuus ja päihteidenkäyttö. Häiriintyneisyyden arveltiin lisäävän sopeutumattomuuden todennäköisyyttä. On viitteitä siihen, että sopeuttamisajattelun johdosta puhe ”nuorista rikoksenteijöistä” haluttiin kentällä tietoisesti muuttaa puheeksi ”nuorista lainrikkokista”. Muutoksen taustana oli havainto siitä, että nuorten lainvastaiset teot olivat suhteellisen yleisiä. Nyt argumentoitiin, että aikaisemmassa kriminologisessa tutkimuksessa oli yksipuolisesti kiinnitetty huomiota vankilaan joutuneisiin nuoriin, joiden problematiikasta oli vedetty liian yleistäviä johtopäätöksiä. Rikollisen teon ei sinänsä

¹ John Bowlby (1907–1990) oli brittiläinen psykoanalyytikko.

tarvinnut todistaa tekijänsä poikkeavaa persoonallisuutta. Vuoden 1950 nuorisorikoskomitea teki ehdotuksen laiksi nuorista lainrikkajista, jonka tuli korvata 1940-luvun alun nuorisorikoslainsäädäntö. Siinä ehdotettiin siirryttäväksi muun muassa ajallisesti epämääräisiin laitosseuraamuksiin, joiden pituutta ei suhteutettu teon moitittavuuteen vaan nuoren rangaistusaikaiseen edistymiseen. Hanke kaatui Korkeimman oikeuden lausuntoon, jossa lakiehdotuksen esitettiin poikkeavan liiaksi rangaistusten yleistä lainkuuliaisuutta ylläpitävää pelotevaikutuksesta. (Harrikari 2004a, 256–265; Pulma 1987, 224–226.)

1960-luvun lopulla tapahtui merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, joilla oli oma vaikutuksensa myös alaikäisten rikollisuutta koskevaan keskusteluun. Kriminaalipolitiikka ymmärrettiin nyt yhä kiinteämmin osana yleistä yhteiskuntapolitiikkaa. Alaikäisten rikollisuutta alettiin tarkastella järjestelmäkeskeisesti, jolloin muutoksen yhdessä alajärjestelmässä (rikosoikeus, sosiaalihuolto, lastensuojelu) uskottiin vaikuttavan muihin järjestelmän osiin. Yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden vaikuttavuutta arvioitiin kustannus-hyöty -analyysien, joissa kaikki alajärjestelmissä esiintyvät edut ja haitat haluttiin arvioida tarkkaan. (Harrikari 2004c, 46–48). Käsitys rikollisuudesta yleisesti avartui mm. piilorikollisuustutkimuksen (esim. Anttila & Jaakkola 1966) myötä. Rikollisuutta koskeva tutkimus lisääntyi pohjoismaisen yhteistyön (mm. Pohjoismainen kriminologinen yhteistyöneuvosto 1962) tiivistämisen ja Suomessa Kriminologisen tutkimuslaitoksen perustamisen ansiosta (1963, nyk. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos).

1970-luvun alku toi mukanaan keskusteluun myös oikeuden eri aloilla sovellettavat periaatteet. Viranomaistoiminnan laillisuutta ja kansalaisten oikeusturvaa alettiin pitää tärkeänä. Rikosoikeudelliset seuraamukset (kontrolli) ja sosiaalihuollon palvelut (tuki) haluttiin erottaa jyrkästi toisistaan. Yhteiskuntapolitiikassa uskottiin laajojen lapsiperheitä tukevien sosiaalipoliittisten tulonsiirto- ja palvelujärjestelmien rakentamisen ennaltaehkäisevän tehokkaasti ongelmia, joista yhdeksi rikollisuus ymmärrettiin. (Harrikari 2004c, 46–48.)

Sosiaalipalvelujen järjestämisen johtavaksi periaatteeksi asetettiin normaalisuus. Sosiaalipalvelujen käyttö ei saanut olla leimaavaa, ja yksilöön kohdistetut toimenpiteet tuli suhteuttaa ongelmaan (suhteellisuusperiaate). Nuorten rikollisuutta koskevassa keskustelussa uskottiin voimakkaiden interventioden vaikeuttavan norminmukaista käyttäytymistä jatkossa, joten sellaisia haluttiin välttää. Lastensuojelutoimenpiteistä varoitus ja suojelevalvonta esitettiin poistettavaksi lastensuojelulaista, koska niiden arveltiin sisältävän ”säätelämätöntä pakkovaltaa”. Suojelevalvonta ehdotettiin korvattavan tukihenkilötoiminnalla,

joka perustui vapaaehtoisuuteen ja oli linjassa sosiaalihuollon periaatekomitean muotoileman normaalisuusperiaatteen kanssa. (Harrikari 2004c, 46–48.)

Nuorisorikollisuus ja nykyiset lastensuojelukäytännöt

Suomalainen lasten ja nuorten rikollisuutta koskeva lainsäädäntökokonaisuus on historiallisesti koostunut rakennelma, johon sisältyy useita erilaisia lapsikuvia. Rikoslakia säädettäessä 1880-luvulla rikollisuuden ymmärrettiin johtuvan lapsen heikosta tahdosta (heikkotahtoinen lapsi). Vuoden 1936 lastensuojelulakiin ja nuorisorikoslainsäädäntöön sisältyi kriminaalibiologisia sävyjä, mutta lapsiin ja nuoriin sovellettavat toimenpiteet olivat luonteeltaan ”sosiaalisia”. Niin ”siemenen saastaisuudesta” kuin ”epäsuotuisesta ympäristöstä” johtuvaan rikollisuuteen uskottiin voitavan vaikuttaa suojelutoimenpiteillä (suojeltava lapsi). 1950-luvulta lähtien suojeleminen sai rinnalleen sopeuttamisen tavoitteen (sopeutettava lapsi).

Vuoden 1936 lastensuojelulakia kritisoitiin vanhentuneeksi jo valmistuessaan. Sen uudistamista alettiin suunnitella varsin pian toisen maailmansodan jälkeen. Lastensuojelulain kokonais- ja osittaisuudistuksia suunniteltiin vuosien 1958–1977 aikana kuudessa komiteassa, jotka julkaisivat kaikkiaan yhdeksän mietintöä. Vuosien 1958 koulukotityön uudistamista ja vuosien 1961, -62 ja -66 lastensuojelun kokonaisuudistusta koskevissa mietinnöissä näkyi vielä selvästi vuoden 1936 lastensuojelulain perintö. Lakiin ehdotettiin edelleen kirjattavaksi selkeä lista ”toiminnan kategorioista”, joista tuli seurata asteittain ankaroituvia lastensuojelutoimenpiteitä. (Harrikari 2004a, 242–256; Pulma 1987, 234–237.)

1980-luvulla uudistettu ja nykyisin voimassa oleva lastensuojelulainsäädäntö perustuu aikaisempaan lastensuojelulakiin verrattuna hyvin toisenlaisille perusolettamuksille. Lastensuojelun johtavaksi periaatteeksi nostettiin lapsen subjektiivinen oikeus suojeluun (oikeuksia omaava lapsi), ja lapsen etu asetettiin kaiken toiminnan ensimmäiseksi lähtökohdaksi. Sen piti edeltää perheen tai yhteiskunnan kokonaisuus. (HE 13/1982 vp.; L 1983/683, 1–2 §.) Muutos oli varsin radikaali suhteessa 1970-luvulla asetettuihin sosiaalihuollon tavoitteisiin, joissa lapsi esitettiin lähinnä osana perhettään (ks. esim. KM 1973: 86; KM 1977:73). Lapsen subjektiivisia oikeuksia koskeva kiinnostus oli kuitenkin vahvistuva tendenssi, joka oli nähtävissä jo 1960-luvun lopulla, jolloin

avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset haluttiin saattaa juridisesti yhdenvertaisiksi avioliitossa syntyneiden lasten kanssa. (Esim. TA 50/1970 vp.; TA 60/1970 vp.; HE 90/1974 vp.) Taustalla oli YK:n lapsen oikeuksien julistus, joka annettiin vuonna 1959. Asian esilläoloa lisäsi YK:n lasten vuosi 1979.

Yksi keskeisistä lastensuojelulainsäädännön uudistamisen tavoitteista oli lastensuojelutoimenpiteisiin johtavien asiantilojen yksityiskohtaisen luettelon poistaminen lainsäädännöstä. Lastensuojelutoimenpiteiden lähtökohdaksi asetettiin lapsen tarve suojeluun (HE 13/1983 vp., 10–12). Rikosoikeudesta mallinsa ottaneen toimenpiteiden asteittaisen ankaroitumisen sijasta toimenpiteet tuli suhteuttaa tarpeeseen. Ilmikäyttäytymisen kategoriat, jotka osaltaan koostivat vuoden 1936 lastensuojelulakiin kirjatun toimenpiteisiin johtavan luettelon, ymmärrettiin oireena perustavammasta, lähinnä varhaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuneesta ”häiriintymisestä” ja ”sopeutumattomuudesta”, joka johti ”ristiriitoihin” lähiympäristön kanssa. (Ks. esim. HE 13/1983 vp., 10–12; KM 1966: B2, 58–59.)

Lastensuojelun kolme tasoa

Lastensuojelu on lainsäädäntöön perustuvaa julkisen vallan toimintaa. Normihierarkian huipulla ovat kansallista lainsäädäntöä ohjaavat kansainväliset sopimukset (esim. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus) ja kansallinen perusoikeussääntely (L 1999/731). Lastensuojelulainsäädäntöä (1983/683; 1983/1010) täydentävät muu sosiaalihuollon lainsäädäntö (esim. L 1982/710) ja hallinnollista menettelyä koskevat lait (esim. L 2003/434). Viime aikoina on kiinnitetty erityistä huomiota perusoikeussääntelyn vaikutukseen lastensuojelukäytännöissä. Hallitus antoi syksyllä 2004 esityksen lastensuojelulain muuttamiseksi siten, että lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten rajoitustoimenpiteisiin kohdistuvaa sääntelyä tarkennettaisiin (HE 225/2004 vp.)².

Nykyinen lastensuojelulainsäädäntö jakaa lastensuojelutoiminnan kolmeen tasoon. Tasoista laajimman eli kasvuolojen kehittämisen ja kasvatuksen tukemisen tavoite on sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäiseminen. Kunnan on huolehdittava siitä, että lastensuojelu on järjestetty sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin tarve edellyttää. Paikallisten viranomaisten tehtäväksi on ase-

² Lukijan on syytä olla tietoinen siitä, että tätä artikkelia kirjoitettaessa keväällä 2006 lastensuojelulain kokonaisuudistus on tekeillä. Tavoitteeksi on asetettu, että uudistettu lainsäädäntö saataisiin hyväksyttyä eduskunnassa kevääseen 2007 mennessä, jolloin nykyinen hallituskausi päättyy. (Kristiina Laiho/STM, suullinen tiedonanto 19.4.2006.)

tettu lasten ja nuorten kasvuolojen kehittäminen, epäkohtien poistaminen ja ehkäiseminen. Kunnallisilla palveluilla tuetaan lasten huoltajia kasvatuksessa. Palveluja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. (L 1983/683, 2 §, 4 §, 6–8 §.)

Lastensuojelun toisen ja kolmannen tason eli perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun toimintamuotoja ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin, jos lapsi tai nuori vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Sosiaalilautakunnan on tarpeen mukaan järjestettävä avohuoltona taloudellista tai asumiseen liittyvää tukea, jos lastensuojelun tarve johtuu niistä. Tukitoimena on tarvittaessa järjestettävä myös esimerkiksi terapiapalveluita ja lomatoimintaa. Lasta tai nuorta on tuettava koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa ja työhön sijoittumisessa. Lisäksi perhehoitoa tai laitoshuoltoa voidaan järjestää avohuoltona enintään kolmen kuukauden määräajaksi tietyin rajoituksin. (L 1983/683, 12–14 §.)

Lapsen huostaanotolle on lain mukaan kolme kriteeriä. Ensimmäiseen kriteeriin sisältyy samankaltainen kaksinapainen jako kuin avohuollon toimenpiteisiin ryhtymiseen. Lain mukaan lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, jos hän mm. vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. Toinen huostaanoton kriteeri on, että avohuollon toimenpiteet ovat osoittautuneet epätarkoituksenmukaisiksi, mahdottomiksi toteuttaa tai riittämättömiksi. Kolmas kriteeri täyttyy, jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Kaikkien kriteerien on täyttyttävä samanaikaisesti. (L 1983/683, 16 §.)

Muuna kuin vähäisenä pidettynä rikollisena tekona tarkoitetaan tekoja, joista voi seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa tai 6 kuukautta vankeutta. Vähäisenä pidetään seuraamukseltaan myös tätä ankarampia tekoja, joihin ei liity muuta kuin ”vähäiseksi katsottavaa epäsosiaalisuutta tai moitittavuutta” (esim. liikenne rikkomukset). Säännöksessä haluttiin korostaa sitä, että ”ainoastaan sellainen yhteiskuntaan sopeutumattomuus, jonka voitaisiin katsoa olevan selvä osoitus lapsen ajautumisesta rikolliseen käyttäytymiseen”, voisi johtaa sijaishuollon tarpeeseen. Lapsen huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen ei tulisi ryhtyä ”pelkästään yhteiskunnan suojelemiseksi”; keskeisenä perusteena olisi oltava lapsen huollon tarve. (HE 13/1983 vp., 25–26; KM 1982: 67, 73–74.)

Lastensuojeluviranomaiset muissa rikollisuutta koskevissa säännöksissä

Lastensuojelulainsäädännön lisäksi sosiaaliviranomaisten toimintaa rikosoikeudellisissa käytännöissä sääteleviä säännöksiä on hajallaan eri säädöksissä. Säännösten yleinen tarkoitus on lapsen suojeleminen ja hänen etunsa valvominen. Lapsia ja nuoria koskevia rikosprosessuaalisia erityissäännöksiä löytyy niin esitutkintaa, syyteharkintaa kuin tuomioistuinkäsittelyä koskevista säädöksistä, mutta keskityn seuraavassa niihin säädöksiin, joissa puhutaan lastensuojelusta.

Lastensuojelulakiin on kirjattu lastensuojeluviranomaisten velvoite olla läsnä lapsen rikosasian tutkinnassa. Vastaavasti esitutkintalainsäädännössä säädetään poliisin veloitteesta informoida sosiaaliviranomaisia tutkinnasta. Alle 18-vuotiaan lapsen kohtelusta esitutkinnassa säädetään esitutkintalainsäädännössä. (L 1983/683, 15 §; A 1988/545, 10–11 §, 14 §; L 1987/449, 33 §.)

Laissa ja asetuksessa nuorista rikoksentekijöistä säädetään henkilötutkinnasta ja sen laatimisesta. Henkilötutkinta on nuoresta tehtävä elinolosuhde- ja elämäntilannekuvaus, jonka syyttäjä pyytää, jos hän arvioi seuraamuksen olevan sakkoa ankarampi. Yleinen käytäntö on, että alle 18-vuotiaan henkilötutkinnan laatii sosiaaliviranomainen ja 18–20-vuotiaan Kriminaalihuoltolaitos. (L 1940/262, 23 §; A 1942/1001, 1–2 §.) Syksyllä 2004 nuorisorikostyöryhmä teki esityksen henkilötutkinnan korvaamisesta sosiaaliviranomaisen laatimalla sosiaaliselvityksellä ja Kriminaalihuoltolaitoksen laatimalla seuraamusselvityksellä. (KM 2004: 12, 102–104, 171–185, 250–253.)

Tuomioistuin voi tuomitessaan nuoren ehdolliseen vankeusrangaistukseen määrätä hänet samalla asetettavaksi valvontaan ”sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi” (L 2003/515, 10 §). Valvonnasta vastaa Kriminaalihuoltolaitos. Valvojana voi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen lisäksi toimia yksityishenkilö (A 1942/1001, 4–8 §). Valtaosa nuorten ehdollisvalvojina toimivista yksityisvalvojista työskentelee kunnan sosiaalityöntekijöinä tai nuorisotyöntekijöinä. Pääosa sosiaalityöntekijöistä ei saa korvausta työstään vaan hoitaa valvontatyötä oman perustustyönsä ohessa. (Harrikari 2005a, 18–19.)

Vuoden 2005 alusta koko maahan laajennetussa nuorisorangaistuksessa sosiaaliviranomaisilla on oma roolinsa. Syyttäjä saattaa lähettää sosiaaliviranomaisille osoitetun henkilötutkinnan lisäksi Kriminaalihuoltolaitokselle nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimispyynnön. Toimeenpano-

suunnitelman laatimisen perustana ovat henkilötutkinnassa saadut tiedot. Lainsäädäntöön on kirjattu yleislauseke, joka velvoittaa sovittamaan ”täytännönpänon sekä tuomitun elämänhallintaa että rangaistuksen suorittamista edistävät tukitoimet” yhteen. Viittaus Kriminaalihuoltolaitoksen ja sosiaaliviranomaisten yhteistyöhön on ilmeinen. Lisäksi esimerkiksi sosiaali- tai nuorisotyöntekijä voi toimia nuorisorangaistuksen toimeenpanossa avustavana henkilönä. (L 2004/1196, 3–4 §, ks. myös Harrikari 2005b, 20–21.)

Riskipolitiikan aikaa? Lastensuojelun uudenlainen jälleenkytkentä rikollisuustematiikkaan

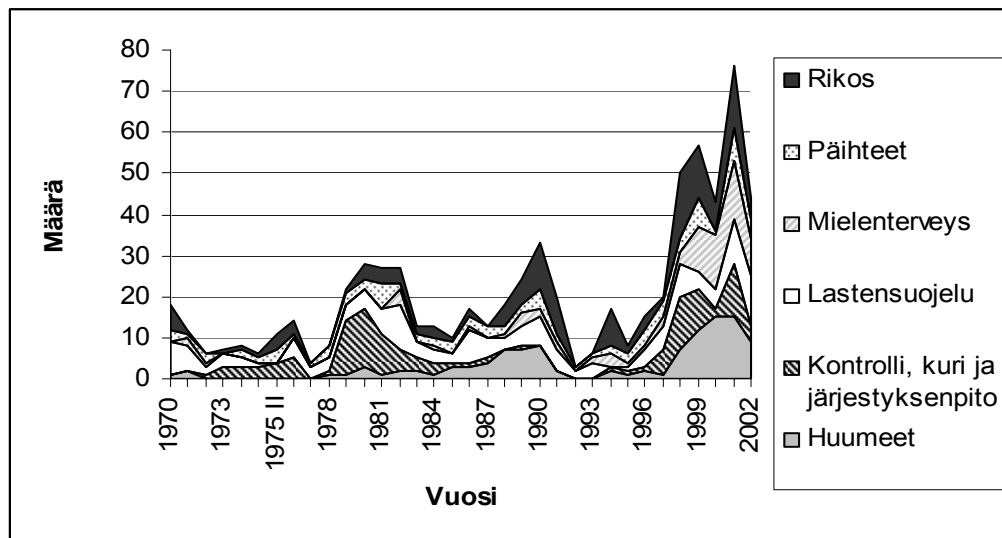
Tarkastelen lopuksi lastensuojelun asemaa muuttuvassa yhteiskuntapoliittisessa ympäristössä. Kuvailen heterogeenisiä lähteitä käyttäen nykykeskustelua, joka nähdäkseni ilmentää lapsiväestöön kohdistetuissa sosiaalisissa reaktioissa ja hallinnointirationaliteeteissa viimeisen runsaan 10 vuoden aikana tapahtuneita muutoksia. Nimitän reaktioissa ja rationaliteeteissa tapahtuneiden muutosten kokonaisuutta siirtymäksi lapsiväestöä koskevasta hyvinvointipoliittisesta kohti riskipolitiikkaa (Harrikari 2004d; 2006). Toimijat, jotka (tietoisesti tai tiedostamattaan) omaksuvat ja jakavat riskipolitiikan perusolettamukset, reunaehdot, käsitteet ja käytännöt, toimivat *puuttumisen kulttuurissa*.

Lapsipolitiikan uusi suunta?

Lasten ja lapsiperheiden asema on muuttunut viimeisen runsaan 10 vuoden aikana Suomessa. Muutokset liittyvät 1990-luvulla tapahtuneisiin ja toteutettuihin taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin muutoksiin. Muutoksen eri yhteiskuntapoliittikan alueille ulottuva, rikollisuustematiikkaa tai lastensuojeluinstituutiota laajempi tarkastelu on tärkeää ennen kaikkea lastensuojelun laajimman tehtävän eli lasten kasvuolojen seuraamisen ja kehittämisen näkökulmasta.

Eduskunnassa tehtiin 1970- ja 1980-luvulla toistuvasti aloitteita, joissa pyrittiin lapsiperheiden tukemiseen tulonsiirroilla ja palveluilla. Ne koskivat mm. lapsilisien korottamista, nuorille pareille tarkoitettujen kodinperustamislainojen järjestämistä ja monenlaatuista äitiyden tukemista (ks. esim. TA 553/1973 vp.; LA 106/1976 vp.; RA 1188/1979 vp). Vuosien 1991–93 aikana

aloitteiden kokonaismäärä romahti viidennekseen (kuvio 1). Syvän talouslamman ohella liittymisellä Euroopan Unioniin ja kansallisvaltioiden aseman määrittymisellä uudella tavalla suhteessa globalisoituvaan ”uuteen talouteen” lienee ollut vaikutuksensa finanssipoliittisiin linjauksiin ja siten myös siihen, että lapsia ja lapsiperheitä koskevia yhteiskunnallisia tavoitteita ja keinoja alettiin muotoilla uudelleen. (Harrikari 2004d; Kantola 2002, 96–106.)

Kuvio 1 Lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevan politiikan muutosta ilmentäviä teemoja ja niiden muutoksia valtiopäivillä 1970–2002 esitetyissä aloitteissa ja kysymyksissä

1990-luvun yhteiskunnalliset muutokset koskettivat lapsia ja lapsiperheitä tavalla, jonka ei voi esittää lastensuojelun laajimman tehtävän eli lasten kasvuolojen tukemisen näkökulmasta olleen erityisen suotuinen. Lasten ja lapsiperheiden tukemista koskeneet eduskunta-aloitteet loppuivat. Lapsiperheiden tulonsiirtoja leikattiin vuosina 1992–2000 ja muihin kotitalouksiin verrattuna lapsiperheiden toimeentulo heikkeni. Pienituloisimpaan tuloviidennekseen kuuluvien lapsiperheiden osuus kasvoi, sosiaaliturvariippuvuus lisääntyi ja lasten osuus köyhyysrajan alittaneista lisääntyi. Työelämässä olleet vanhemmat joutuivat tasapainoilemaan entistä enemmän kodin ja työn välillä. Lastensuojelun avohuollon tukitoimien kohteena olleiden lasten lukumäärä nousi johtuen toimeentulotuen varaan joutuneiden perheiden nopeasta lisääntymisestä. (Bardy ym. 2001, 31–118; Blom 2001, 176–179; Sauli 2001, 149–170; Uusitalo 2000, 43–57.)

1990-luvun loppupuolella on lähdetty rakentamaan uudenlaista kansallisen lapsipolitiikan linjausta, jonka kiistämätön peruskivi on ollut taloudellisen

niukkuuden jakaminen. Lapsia ja lapsiperheitä koskeneet eduskunta-aloitteet lisääntyivät hiljalleen 1990-luvun loppupuolella, mutta niiden sävy oli muuttunut. ”Lapsiperheiden tukemisen” sijasta alettiin puhua ”vanhemmuuden olemisesta hukassa” sekä tulonsiirtojen ja palvelujen lisäämisen sijasta painokkaasti rikoksista, huumeista, päihteistä ja mielenterveydestä (kuvio 1). Lapsiväestöön kohdistetut reaktiot alkoivat osoittaa jopa aggressiivisia piirteitä. Hallitusohjelmat alkoivat sisältää sellaisia käsitteitä kuin syrjäytyminen ja varhainen puuttuminen. Kuvaan seuraavassa joitain riskipolitiikaksi ja puuttumisen kulttuuriksi nimittämäni uuden historiallisen kerrostuman keskeisiä piirteitä.

Rikosvastuun ikärajan korostunut asema

Rikollisuuden tematiikka on nostettu esille aikaisempia vuosikymmeniä näkyvämmiin lasten ja nuorten asioista puhuttaessa. On herännyt voimakas poliittinen intressi tarkastella erityisesti alle 15-vuotiaiden lasten rikollisia tekoja ja niitä koskevia käytäntöjä. Huomio on kiinnittynyt rikosvastuun ikärajaan. Rikoslain yleisten oppien uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä vuonna 2002 todettiin, että rikosvastuun ikäraja on ollut eri aikoina kiivaan keskustelun kohteena (HE 44/2002 vp., 47). Lausuma on ilmeisen anakronistinen. Lasten ja nuorten rikollisuudesta ja niitä koskevista käytännöistä on ajan mittaan käyty monenlaista keskustelua, mutta rikosvastuun ikäraja ei ole historiallisesti tarkastellen lainsäätämiskäytännöissä ollut mitenkään keskeinen ”kiistakapula”. Huomion kiinnittyminen ikärajasetelyyn on viimeisen 10 vuoden ilmiö.

1960-luvun alkuun saakka tavoitteena oli nostaa rikosvastuun ikärajaa (Harrikari 2004a, 245–246, 288). 1960- ja 1970-luvun kriminaalipoliittiset analyysit punnitsivat ikärajaa koskevaa kysymystä sen muuttamisesta aiheutuvien hyötyjen ja haittojen näkökulmasta (ks. KM 1976:72, 115–117). Tarkastelutapa näkyy vielä 2000-luvulla tuotetuissa hallinnollisissa dokumenteissa. Sen sijaan poliittisessa keskustelussa on nähtävissä näkökulmia, jossa tarkastelun rationaliteetti on muuttunut. Eduskunnassa esitetyt aloitteet, joissa rikosvastuun ikärajaa on vaadittu laskettavaksi tai poistettavaksi ”pahimman tapauksen riskiretoriikalla”, ovat historiallisesti ainutlaatuisia. Aloitteissa esitetyt seuraamuskäytännöt olisivat merkinneet rikosoikeuden ja lastensuojelun toimintasektoreiden uudelleenorganisointia ja ne lähentyivät hengeltään toi-

saalta englantilaista käytäntöä ja jossain mielessä tietyissä Yhdysvaltojen osavaltioissa käytössä olevaa järjestelmää, jossa alinta ikärajaa ei ole.

Eduskunta päätti vuonna 2002 rikoslain yleisten oppien uudistamisen yhteydessä säilyttää 15 vuoden rikosvastuun ikärajan. Rikosvastuun ikärajaa koskeva säännös uudistettiin sikäli, että lastensuojelutoimenpiteet rikoslakiin kirjattuina alle 15-vuotiaisiin sovellettavina käytäntöinä poistettiin (L 2003/515). Hallituksen esityksessä todettiin, että lastensuojeluviranomaiset voisivat jatkossa päättää jatkotoimenpiteistä omien säädöstensä perusteella (HE 44/2002 vp., 48).

Myös lastensuojelu ja sen asema yhteiskunnallisten käytäntöjen joukossa on joutunut uudelleen arvioitavaksi. Julkisessa ja poliittisessa keskustelussa on esitetty puheenvuoroja, joissa lastensuojelun tehtäväksi on muotoiltu rikollisuuden ehkäisy. Lastensuojelutoimenpiteitä on luonnehdittu tehottomiksi vaikuttamaan lasten ja nuorten rikollisuuteen, koska niillä ei ole rikosoikeudellisten rangaistusten tavoin riittävää yleisestävää pelotevaikutusta (esim. TPA 124/2000 vp.). On myös esitetty, että alle 15-vuotiaiden rikollisista teoista seuraavia lastensuojelutoimenpiteitä olisi yhdenmukaistettava (PTK 189/2002 vp., 10). Kumpikin näkökulma on nykyisen lastensuojelulain lähtökohtien valossa lastensuojelulle hieman vieras. Lastensuojelun tehtävä on lasten kasvuolojen tukeminen sekä lapsen yksilökohtaisen edun, hänen huoltonsa että hoitonsa turvaaminen, ei lasten ”yleisestävä pelottaminen” tai ”yhteiskunnan turvallisuuden lisääminen”. Lastensuojelutoimenpiteet eivät perustu rikosoikeudellisten rangaistusten tavoin yhdenvertaisuuden toteutumiseen (samasta teosta samanlainen seuraamus), vaan lapsen yksilölliseen tarpeeseen. On kuitenkin selvää, että lastensuojelutoimenpiteet, jotka ehkäisevät yksittäistä lasta ryhtymästä uusiin rikoksiin, ovat myös lapsen etu.

Sosiaalisesta ennaltaehkäisystä tilannetorjuntaan ja inkapasitaatioon?

Sosiaalisen ennaltaehkäisyn tavoite, johon laajojen lapsia ja lapsiperheitä koskevien sosiaalipoliittisten tulonjako- ja palvelujärjestelmien kehittämällä pyrittiin, on saattanut ottaa ”muutaman piirun” varsin toisenlaisen ennaltaehkäisy-käsitteen suuntaan. *Tilannekohtaisessa ennaltaehkäisyssä* kiinnitetään sosiaalisen tuen sijasta huomiota toiminnan estämiseen ja ilmikäyttäytymistä kontrolloivaan ennaltaehkäisyyn. Jokapäiväistä elämää ja siinä tehtäviä valintoja jäsennetään rikoksentekomahdollisuuksien ja rikoksentorjuntastrategioi-

den läpi rutiinitoimintojen teorian tapaisista näkökulmista (ks. esim. Felson 1994; Hughes 1998, 58–74). Kontrolliteorioiden ihmiskuva on jonkin verran synkempi kuin sosiaalteorioiden, koska rikollisten tekojen uskotaan jäävän tapahtumatta lähinnä ulkoisten pakotteiden ja tehokkaan kontrollin johdosta. (Garland 2001, 15–16.)

On perusteltua kysyä, missä määrin kuvatus tyypisessä sosiaalisessa reaktiossa voidaan perinteisessä mielessä puhua ennaltaehkäisystä eli *preventiosta* ja lähestytään *inkapasitaatiota* eli toiminnan estämistä ja vaarattomaksi tekemistä. Voidaan kysyä, ovatko esimerkiksi kunnissa asetetut lasten kotiintuloajat yksi toiminnan estämisen sovellus (ks. Harrikari 2006). Lastensuojelun näkökulmasta voidaan puhua ”tasohyppäyksestä”, jossa perinnäisesti yksilöihin sovellettua lastensuojelun kolmannen tason preventiovälineistöä ollaan siirtämässä koko lapsiväestöön sovellettavaksi ensimmäisen preventiotason välineeksi.

Nykyisen lastensuojelulain perusteiden ja tavoitteiden näkökulmasta voidaan myös kysyä, missä määrin huomion kiinnittäminen rikollisiin tekoihin ja toiminnan estämiseen merkitsee siirtymää kohti ”oireiden tarkastelua ja niiden kontrollointia”. Laajemmassa perspektiivissä voidaan kysyä, esiintyykö pyrkimyksiä viedä suomalaista lastensuojelutoimintaa huoltomallista kohti oikeusmallia. Lastensuojelutyön itseymmärryksestä käsin ”paluu oireisiin” vaikuttaa vieraalta. Koulukotinuorten ja nuorisovankien piirissä tehdyt analyysit (ks. Iivari 1996; Pösö 2004) valottavat erinomaisesti sitä, kuinka kapean näkymän nuorten rikosten analyysi tavoittaa suhteessa nuoren koko elämäntähtään ja -historiaan. Juhani Iivari (1996, 140–144) on kuvannut sitä, kuinka nuorten rikollisuus liittyy ensisijassa heidän sosiaalisyhteiskunnalliseen asemaansa. Koulukoteihin ja nuorisovankilaan joutuneille nuorille on ominaista rikkinäinen kotitausta, sijoitusten kumuloituminen, vertaisryhmäsiteiden irrallisuus ja negatiivisuus sekä kiinnittymisvaikeudet yhteiskuntaan. Kyseessä on moninkertaisesti yhteiskunnan perusinstituutioista uloslyötyjen ryhmä, joka jakaa samat arvot muiden kansalaisten kanssa, mutta heiltä useimmiten puuttuvat normaalin elämän edellytykset. Iivarin johtopäätös mukailee leimaamisteoriaa: mitä repressiivisemmin nuoreen reagoidaan, sitä syvemmälle rikoskierteeseen tämä uppoaa. Tarja Pösön (2004) herkkä kuvaus koulukotinuoren ”vakavista silmistä” vahvistaa Iivarin tulkintaa. Pösön mukaan nuorten ”vakuuteen sekoittui suru, joskus vaimea kapina, siitä, millaisten välinpitämättömyyksien tai loukkaamisten sävyttämää elämä oli ja oli ollut” (Pösö 2004, 66).

Varhaisen puuttumisen ja kohdentamisajattelun nousu?

Toinen politiikkamuutos lapsiväestön toiminnan estämisen ohella ”niukennettujen resurssien” ajassa on siirtymä eräänlaiseen riskiorientoituneeseen ”kohdentamis” -ajatteluun (”hot-spot”, ks. esim. Feeley & Simon 1992). Yksi sen ilmentymistä on ”varhainen puuttuminen”, joka 2000-luvun alusta lähtien on lävistänyt lapsiväestöä koskeneet käytännöt lastensuojelun mukaan lukien. Varhainen puuttuminen (engl. early intervention, ruots. tidig ingripande) saapui Suomeen rikosentorjunnan kautta (vrt. Turvallisuustalkoot 1999, 18), mutta levisi sieltä kulovalkean tavoin julkisen politiikan toimintarationaliteetiksi päiväkodeista vanhustyöhön. ”Varhainen puuttuminen” on saanut moninaisia sävyjä. Yhteistä toimintatavoille on huomion kiinnittäminen ”oireiluun” ja ”mahdollisimman varhainen korjaava” reagointi riskitekijöiksi määriteltymiin ilmiöihin. ”Puuttuminen” ei ole ainoastaan ammatillisesti perusteltu toimintatapa vaan ennen kaikkea ajallemme ominainen sosiaalinen reaktio tiedon objektiksi nostettaviin riskeihin (ks. Parton 2006; Young 1999). ”Varhainen puuttuminen” lienee ”moniammatillisuuden” ohella niitä käsitteellisiä innovaatioita, joiden turvin julkisen sektorin ammattikunnat ovat voineet löytää sellaisen oikeutuksen omalle työlleen, joka on kelvannut poliitikoille sekä uuden talouden ja managerialismin eetokselle. Onkin paikallaan pohtia sitä, missä vaiheessa ja miksi hyvinvointipolitiikalle ominainen ”välittäminen” on muuttunut riskipolitiikan mukaiseksi kontrolliorientoituneeksi ”puuttumiseksi” (vrt. Lauronen 1994).

Puuttumisen kulttuurille on ominaista lapsiväestön selvän enemmistön hallinnointi sellaisin toimenpitein, joita aiemmin on kohdistettu ongelmallisen vähemmistön problematiikkaan. Kotiintuloaikasääntely on tästä hyvä esimerkki. Kyse on hieman samanlaisesta ilmiöstä kuin rikollisuuden todellisen tason ja kansalaisten rikospelkojen välisessä suhteessa. Ne eivät välttämättä kulje käsi kädessä. Kansalaiset pelkäävät Suomen kaltaisessa maassa uhriksi joutumista usein enemmän kuin olisi tarpeen. Ilmiö on syvästi kytköksissä ihmisen perusturvallisuutta koskevaan kysymykseen. Muistuttaminen riskien olemassaolosta ja ”pahan tapahtumisen mahdollisuudesta” on nähtävä sen kysymyksen valossa, että missä määrin erinäisten riskien nostaminen keskusteluun ajaa poliittisia, sosioekonomisia tai ammattikuntaakohtaisia intressejä ja niistä nousevia alapolitiikkoja, unohtamatta median pyrkimyksiä (Beck 1996, 31–41).

”Kohdentamis” -ajatteluun liittyy myös tutkimuksellisen intressin muutos³. Kansainvälisessä tutkimuksessa on nähtävissä tendenssi, jossa on lähdetty tarkastelemaan lapsia suojelevia käytäntöjä erityisesti rikollisuuteen vaikuttamisen kautta (ks. esim. Demuth & Brown 2004; Gover & MacKenzie 2003; Wilson ym. 2003). Näissä tutkimuksissa etsitään rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä kysyen mikä toimii (what works), ja pyritään tutkimusten perustalta muotoilemaan tutkimuksesta tukea saavia näyttöön perustuvia arkipäivän käytäntöjä (evidence-based practice). Tutkimukset ovat yleensä laajoja tilastoaineistoja käyttäviä analyysseja, joissa tilastomenetelmin lasketaan rikollisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Suomessa tämäntyyppisiä tutkimuksia ei lastensuojelun piirissä ole toistaiseksi tehty. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 2004 aloitetussa tutkimushankkeessa, jossa tarkastellaan rikosperusteisia lastensuojelutoimia ja niiden vaikuttavuutta, ollaan ottamassa askel tämäntyyppisten tutkimusasetelmien suuntaan.

Leimaamisen välttämisestä nopeaan puuttumiseen?

Jos rikollisuuden ennaltaehkäisy (pre-crime) alueella ollaan siirtymässä sosiaalisesta ennaltaehkäisystä ja lastensuojelutoimenpiteiden tasoajattelusta kohti ”varhaista puuttumista” ja ”toiminnan estämistä”, niin tapahtuneeseen rikokseen reagoimisen ja uusintarikollisuuden (post-crime) piirissä hyvinvointipolitiikan mukainen leimaamisen välttäminen on saanut rinnalleen uudenlai-

³ Suomalainen sosiaalipoliittinen, sosiaalityön tai lastensuojelun tutkimus ei ole perinnäisesti ollut erityisen kiinnostunut tarkastelemaan lapsia ja nuoria koskevia käytäntöjä suppeasti rikollisuustematiikan näkökulmasta. Viime aikoina kiinnostus rikollisuusteemaan on jonkin verran lisääntynyt (Harrikari 1999; Tommo 2004; Eskelinen 2005). Vähäistä tutkimuksellista kiinnostusta voidaan pitää jonkinlaisena indikaattorina, johon toki tulee suhtautua hyvin varauksellisesti. Analyysit ovat ajan mittaan käsitelleet aihetta lähinnä implisiittisesti, vaikka rikollinen teko on kaikkina aikoina ollut lastensuojelutoimenpiteitä tuottava ilmiö. Omanlainen pioneerityönsä on Reino Salon (1956) Vaasassa toteuttama sosiaalista sopeutumattomuutta koskenut tutkimus. Lastensuojeluinstituution sisällä on Suomessa tutkittu väkivallan ylisukupolvisuutta (Haapasalo & Aaltonen 1999) ja vertailtu sosiaalityön näkemystä nuorten rikollisuudesta suhteessa muihin ammattiryhmiin (Kiehelä 1997; Lauronen 1994). Koulukotitutkimuksessa on tarkasteltu rikostematiikkaa laitoksiin tulevien lasten ja nuorten sijoitus-tyiden yhteydessä (Kitinoja 2004; Saari 1951). Tarja Pösö (1993), Juhani Iivari (1994) ja Kaarlo Helasvuo (1954) ovat analysoineet koulukotinuorten ongelmien määrittämiskäytäntöjä toimintaa laitosteksteissään. Koulukotinuorten myöhempiä elämänvaiheita tarkastelevien tutkimusten (ks. Rauhala 1972; Jahnukainen 2004) määrä on varsin vähäinen. Kriminologisen tutkimuksen puolella on kiinnitetty lähinnä huomiota lastensuojelun asemaan rikosprosessissa (Marttunen & Takala 2002; Marttunen 2002).

sia painotuksia. 1970- ja 1980-luvun kriminaalipoliittisissa ohjelmissa painotettiin, että nuoriin rikoksentekijöihin kohdistettavia voimakkaita interventioita tulisi välttää, koska seurauksena olisi leimautuminen, mikä taas aiheuttaisi ristiriitoja lähiympäristön kanssa ja heikentäisi norminmukaista käyttäytymistä jatkossa. Nuorten rikollista käyttäytymistä pidettiin elämänkaarella ohimenevänä ilmiönä (esim. KM 1976: 72, 115–117). Leimaamisteoreettinen lähestymistapa nuorten rikoksentekijöiden asioihin näyttää olevan vähentymässä. ”Varhaisen” lisäksi ”nopean ja tunteen puuttumisen” tavoitteet ovat ilmaantuneet niin kansallisten kuin paikallistenkin toimenpiteiden ohjenuoraksi (ks. KM 2004:12, 75).

Oikeutettujen puhujien muutos?

Nykyisen lastensuojelulainsäädännön perustana olevan hyvinvointipolitiikan itseoikeutettuja asiantuntijoita olivat psykologit, sosiologit, psykiatrit ja sosiaalityöntekijät (vrt. Garland 2001). Siirtymä riskipolitiikan suuntaan on saatanut muuttaa myös lapsiväestöä koskevan asiantuntijuuden ja ns. ”oikeutettujen puhujien” järjestyksiä. Kun ”rikosongelmasta” on muotoiltu ”turvallisuusongelma” ja yhteiskunnallisiin ongelmiin on alettu reagoida nollatoleranssin tapaisin poliisitoiminnan keinoin (ks. Korander 2000, 204–212; Young 1999), poliisi on vahvistanut osaansa itseoikeutettuna lapsuuden asiantuntijana. Muutos on merkittävä suhteessa 1960–1980-lukujen eetokseen, jolloin poliisin ammattitaito arvioitiin riittämättömäksi työskentelemään lasten kanssa ja kontrollitehtävät haluttiin muutenkin pitää tiukasti poissa laajemmilta yhteiskunnallisilta kentiltä.

On viitteitä siitä, että myös lastensuojelutyö on saatu mukaan poliisistrategioiden toteuttamiseen. Timo Korander ja Jukka Törrönen ovat kuvanneet sitä, kuinka Tampereella toteutetussa nollatoleranssikokeilussa paikalliset sosiaalityöntekijät suhtautuivat hankkeeseen jopa kenttäpoliiseja positiivisemmin. Sosiaalityöntekijät korostivat vanhemmuuden eetosta ja samastuivat siihen nollatoleranssin asemointiin, jolla poliisijohto julkisuudessa oikeutti intervention kaupungin keskustaan ja lähiöihin (Korander & Törrönen, 2004, 158–161). Englannissa, josta riskipolitiikan käsitteet ja käytännöt ovat kulkeutuneet Suomeen, sosiaalityön professio vaikuttaa olleen tuntuvasti kriittisempi suhteessa pyrkimykseen siirtää lastensuojelukäytäntöihin käsitteitä ja toimintatapoja rikosentorjunnan kentältä (Garrett 2004; Souhami 2005). Vaikuttaa siltä, että esimerkiksi lasten hyvinvointipolitiikkaa ja toimijuutta edistämään

tarkoitettut kuntaliiton lapsipoliittiset ohjelmat on muunnettu kunnissa riskipolitiikan tavoitteiden mukaisiksi ”syrjäytymisen ehkäisyyn” ja ”varhaiseen puuttumiseen” kohdentuviksi käytännöksi (ks. Rousu ym. 2004, 12), jotka alkavat muistuttaa poliisin johdolla toteutettuja paikallisia rikosentorjunta/turvallisuusohjelmia.

Lopuksi

Hyvinvointi- ja riskipolitiikkaa on edellä kuvattu inhimillisen toiminnan jatkuvuutta ja muutosta luonnehtivina historiallisina kerrostumina. Erottelun tarkoitus on tehdä näkyväksi lasten ja nuorten rikoksiin suhtautumisen muutoksia. On korostettava, että siirtymät aikakaudesta toiseen eivät ole totaalisia. Edelliset historialliset kerrostumat jatkavat olemassaoloaan sosiaalisessa todellisuudessa ja asettuvat aina muuttuneella tavalla suhteessa uudempiin ja myöhäisempiin kerrostumiin. Ei myöskään ole aina selvää, missä määrin aikakaudelle ominaisessa erityispiirteessä on kyse hallitsevasta piirteestä. Eri kerrostumiin lukeutuvien lasten ja nuorten rikosten tulkinnat ja niihin kohdistetut reaktiot käyvät pysyvää ja toistuvaa kilpailua yhteiskunnallisissa ja ammatillisissa käytännöissä. Myös lastensuojelun asema määrittyy tässä kilpailussa. Lastensuojelun suhde rikollisuusilmiöön on nähdäkseni ilmeisessä muutoksessa 2000-luvun alussa, jota leimaavat aikaisempaa matalamman toleranssin lisäksi voimakas toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuuden sekä taloudellisen tehokkuuden ilmapiiri. Ehkäpä historioitsijat vasta muutamien vuosikymmenten päästä voivat arvioida, saavatko ”aikalaisdiagnostiset” arveluni todellisuuspohjaa.

Lähteet

Lait ja asetukset:

- 1940/262. Laki nuorista rikoksentekeijöistä
- 1942/1001. Asetus nuorista rikoksentekeijöistä
- 1982/710. Sosiaalihuoltolaki
- 1983/683. Lastensuojelulaki
- 1983/1010. Lastensuojeluasetus
- 1987/449. Esitutkintalaki
- 1988/545. Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista
- 1999/731. Perustuslaki
- 2003/434. Hallintolaki
- 2003/515. Laki rikoslain muuttamisesta
- 2004/1196. Laki nuorisorangaistuksesta

Lähdekirjallisuus:

- Anttila, Inkeri & Jaakkola, Risto (1966) *Piiloon jäävä rikollisuus*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa. Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: Stakes. Raportteja 263.
- Beck, Ulrich (1996) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. *Teoksessa* Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino
- Blom, Raimo (2001) Yhteiskunnan rakennemuutos ja perheiden elinehdot. *Teoksessa* Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Bottoms, Anthony & Dignan, James (2004) Youth Justice in Great Britain. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Dahl, Tove Stang (1985) *Child Welfare and Social Defence*. Oslo: Norwegian University Press.
- Demuth, Stephen & Brown, Susan L. (2004) Family structure, family processes, and adolescents delinquency: the significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1), s. 58–81.
- Doobs, Anthony & Tonry, Michael (2004) Varieties of Youth Justice. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Duckworth, Jeannie (2002) *Fagin's Children. Criminal Children in Victorian England*. London: Hambledon.
- Eskelinen, Ossi (2005) "Hermot vapautu ja tuli puhdas olo". *Alle 15-vuotiaiden sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Lapset rikoksen sovittelussa –*

- tutkimusprojektin raportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:3. Helsinki: Yliopistopaino.
- Feeley, Malcolm & Simon, Jonathan (1992) The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its implications. *Criminology* 30(4), s. 449–474.
- Felson, Marcus (1994) *Crime and everyday life. Insights and implications for society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Garland, David (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in the Contemporary Society*. Oxford: University Press.
- Garrett, Paul Michael (2004) Talking Child Protection. The Police and Social Workers ”Working together”. *Journal of Social Work* 4(1), s. 77–97.
- Gover, Angela R. & MacKenzie, Doris L. (2003) Child maltreatment and adjustment to juvenile correctional institutions. *Criminal Justice and Behavior*, 30(3), s. 374–396.
- Haapasalo, Jaana & Aaltonen, Terhi (1999) Lapsen pahoinpitelyalttius lastensuojelun asiakasperheissä. *Teoksessa* Jaana Haapasalo (toim.) *Väkivallan kierre*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/99. Helsinki: Tietosanoma.
- Harrikari, Timo (1999) *Lapsi rikoksesta epäiltynä. Lapsirikollisuus poliisin esitutkimusaineistossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7/99. Helsinki: Tietosanoma.
- Harrikari, Timo (2004a) *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisu 48.
- Harrikari, Timo (2004b) Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisena seuraamuksena. Historiallista tarkastelua lainsäätämisasiakirjojen valossa. *Nuorisotutkimus* 22(2), s. 34–50.
- Harrikari, Timo (2004c) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. *Teoksessa* Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisu 43.
- Harrikari, Timo (2004d) From Welfare Policy towards Risk Politics. *Teoksessa* Helene Brembeck, Barbro Johansson & Jan Kampmann (toim.) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare Societies*. Roskilde: Universitets forlag.
- Harrikari, Timo (2005a) Yksityisvalvojat. Ammattitaitoinen ja koulutettu yhdyskuntaseuraamustyön voimavara. *Haaste* 5(2), s. 18–19.
- Harrikari, Timo (2005b) Sosiaalitoimella on merkittävä rooli nuorisorangaistuksessa. *Sosiaaliturva* 93(5), s. 20–21.
- Harrikari, Timo (2006) *Lasten ja nuorten kotiintuloaikoja koskevat käytännöt Etelä-Suomen läänin alueen kunnissa*. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisu 106. Helsinki: Multiprint.
- Helasvuo, Kaarlo (1954) *Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta*. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisu 7. Jyväskylä: Gummerus.

- HE 90/1974 vp. Hallituksen esitys lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 13/1983 vp. Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi.
- HE 225/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.
- Hughes, Gordon (1998) *Understanding Crime Prevention. Social Control, Risk and Late Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Iivari, Juhani (1996) *Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikoksentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1996/2. Helsinki: Edita.
- Jahnukainen, Markku (2004) *Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtioiden koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta*. Stakes, aiheita 29/2004. Helsinki: Stakes.
- Janson, Carl-Gunnar (2004) Youth Justice in Sweden. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriiseissä*. Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen julkaisu- ja 6. Helsinki: Loki-kirjat.
- Kiehelä, Hannu (1997) *Rikollisuuskäsitykset ja ammattiorientaatio. Nuorisoriikollisuus poliisien, sosiaalityöntekijöiden ja vankien arvioimana*. Poliisin oppikirjasarja 6/1997. Helsinki: Sisäministeriö.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta*. Stakes, tutkimuksia 150. Saarijärvi: Gummerus.
- KM 1921: 15. *Yhteiskunnan lasten ja nuorisonsuojelu*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM 1973: 86. *Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö II. Perheiden ja alaikäisten huollon järjestämistä koskevat ehdotukset*. Helsinki.
- KM 1976: 72. *Rikosoikeuskomitean mietintö*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KM 1977: 73. *Lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoimikunnan mietintö*. Helsinki.
- KM 2004: 12. *Nuorisoriikostyöryhmän mietintö*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Korander, Timo (2000) *Teoksessa* Pauli Niemelä & Anja Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Korander, Timo & Törrönen, Jukka (2004) *Teoksessa* Jukka Törrönen (toim.) *Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraalisaätely*. Helsinki: Gaudamus.
- Kyvsgaard, Britta (2004) Youth Justice in Denmark. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Lauronen, Erja (1994) *Miten pitäisi välittää. Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikoksentekijöiden oikeusprosessista*. Stakes, raportteja 141. Jyväskylä: Gummerus.
- LA 106/1976 vp. Muroma ym: Ehdotus laiksi lapsilisälain 1 § ja 1 a §:n muuttamisesta.

- TPA 124/2000 vp. Lehtimäki ym.: Rikosoikeudellisen vastuun ikärajan poistaminen.
- Lauronen, Erja (1994) *Miten pitäisi välittää. Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikoksentehtävien oikeusprosessissa*. Stakes, raportteja 141. Jyväskylä: Gummerus.
- Marttunen, Matti (2002) *Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.
- Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka (2002) *Nuorisorangaistus 1997–2001. Uuden rangaistuslain arviointi*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192.
- Mattila, Markku (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen historiallinen seura*. Bibliotheca historica 44. Jyväskylä: Gummerus.
- Morris, Alison & McIsaac, (1978) *Juvenile Justice? The Practice of Social Welfare*. London: Heinemann Educational Books.
- Muncie, John (1999a) Institutionalized intolerance: Youth Justice and the 1998 Crime and Disorder Act. *Critical Social Policy* 19(2), s. 147–175.
- Muncie, John (1999b) *Youth and Crime. A Critical Introduction*. London: Sage.
- Parton, Nigel (2006) *Safeguarding Children. Early intervention and Surveillance in a late modern Society*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Pratt, John (1989) Corporatism: the third model of juvenile justice. *British Journal of Criminology* 29(3), s. 236–254.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuturvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (toim.) *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Stakes, tutkimuksia 133. Saarijärvi: Gummerus.
- Rauhala, Urho (1972) *Koulukotipoikien ja nuorisovankien myöhemmät elämänvaiheet*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- RA 1188/1979 vp. Vennamo ym.: Määrärahan osoittamisesta nuorten kodinperustamislainojen varten.
- Rousu, Sirkka, Paavola, Auli & Kaunisto, Marketta (2004) *Lapsipolitiikka kunnissa 31.12.2003 -tuloksia kuntakyselystä*. Ajankohtaiskyselyn yhteenveto 5.4.2004.
- Saari, Erkki (1951) *Pahatapaisuus yksilön sopeutumattomuuden oireena*. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja VI. Jyväskylä: K.J. Gummeruksen osakeyhtiön kirjapaino.
- Salonen, Reino (1956) *Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana. Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924–1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista*. Vaasa: Vaasan kirjapaino.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä: SoPhi.

- Sauli, Hannele (2001) Lasten osuus yhteiskunnan voimavaroista 1990-luvulla. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Souhami, Anna (2005) Constructing inter-agency conflict: identity, change and resistance in developing Youth Offending Team. Paperi konferenssissa ”Re-Awakening the Criminological Imagination. British Society of Criminology 12.–14.7.2005, Leeds, U.K.
- TA 553/1973 vp. Forsman: Tutkimuksen aikaansaamisesta työssä käyvän äidin sairaiden lasten hoidon turvaamisesta.
- Tommo, Eija (2004) *Lapsirikollisuus lastensuojelussa. Haastattelututkimus lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista ja toimintatavoista lapsirikollisuuden suhteen*. Sosiaalityön pro gradu. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Uusitalo, Hannu (2000) Köyhyys ja tulonjako. Teoksessa Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilson, Sandra Jo, Lipsey, Mark W. & Soydan, Haluk (2003) Are Mainstream Programs for Juvenile Delinquency Less Effective With Minority Youth Than Majority Youth? A Meta-Analysis of Outcomes Research. *Research on Social Work Practice* 13(1), s. 3–26.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society*. London: Sage.

X NUORTEN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄN TOIMINTA 1990-LUVUN ALUSTA NYKYPÄIVÄÄN

Matti Marttunen

Johdanto

Viime vuosina on keskusteltu paljon kontrollin ankaroitumisesta maassamme. Lastensuojelun tutkijat ovat esittäneet, että lastensuojelun toimintaan olisi lisääntyvässä määrin yhdistymässä sille perinteisesti vieraita kontrollitoimia (Harrikari 2004). Nuorisorikollisuuden tutkijat ovat puolestaan havainneet, että nuorten lainvastaisten tekojen todennäköisyys tulla poliisin tietoon on viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvanut. Tämän on arvioitu heijastavan sosiaalisen kontrollin yleistä tehostumista maassamme (Kivivuori, tämä teos). Rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän yleistä kehitystä kuvanneet tutkijat ovat puolestaan havainneet rangaistuskäytännön ankaroitumista (Lappi-Seppälä 2003). Erittelen tässä artikkelissa sitä, miltä väitteet kontrollin kiristymisestä näyttävät nuorten rangaistusjärjestelmän näkökulmasta.

Kun keskustellaan kontrollin tasosta ja tehosta, on tietysti syytä muistaa, että sosiaalinen kontrolli muodostaa jatkumon: kontrollia ovat toisten nuorten reaktiot, vanhempien, opettajien ja koulujen kontrolli, vartijoiden ja poliisin harjoittama kontrolli, ja lopulta myös virallisen seuraamusjärjestelmän puitteissa tapahtuva kontrolli. Nämä voivat periaatteessa kehittyä eri tavoilla. Tässä luvussa keskityn rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän nuoriin kohdistuvan toiminnan kuvaukseen ja analysointiin. Johdonmukaisena seurauksena tästä on, että kirjoittaessani rikollisuudesta tarkoitan poliisin tietoon tullutta rikollisuutta – ellen asiayhteydessä nimenomaisesti toisin mainitse.

Olen vastikään julkaistussa teoksessa käsitellyt yksityiskohtaisesti ja laajasti nuoria koskevaa rikos- ja prosessioikeudellisesta sääntelyä (Ks. Marttunen 2005a). Tämä artikkeli sitä vastoin koskee nuorisorikosoikeusjärjestelmän käytäntöjä ensisijassa tilastojen ja käytäntöjen näkökulmasta. Sivuutan pääsääntöisesti juridiikan ja keskityn kuvaamaan ja analysoimaan 15–17-vuotiaita rikoksesta epäiltyjä koskevan rangaistusjärjestelmän toimintaa 1990-luvun alusta nykypäivään.¹ Tarkemmat kysymyksenasetteluni ovat seuraavia: Kuinka suuri osa nuorten rikoksista on edennyt 1990-luvun aikana ja etenee nykyisin tuomioistuinten käsiteltäväksi? Millaisia rangaistuksia nuorille on mainittuna ajanjaksona tuomittu? Onko rangaistuskäytännössä tapahtunut merkittäviä muutoksia? Jos on, mitä? Artikkelin päätteeksi hahmottelen vastauksia kontrollin kiristymistematikkaan sekä siihen, mihin suuntaan nuoria koskevaa rangaistusjärjestelmää ollaan tulkintani mukaan kehittämässä, millä ehdoilla ja millaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen varassa.

Suomalaisen nuorisorikosoikeuden perusteet

Nuoren tekemä rikos voi johtaa ankaruusjärjestyksessä seuraaviin rangaistuksiin:

1. Poliisin huomautus
2. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen (syyllisyys rikokseen vahvistetaan)
3. Rikesakko (kiinteämääräinen varallisuusrangaistus)
4. Rangaistusmääräyssakko (suuruus riippuu rikoksesta ja tuloista)
5. Seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen (syyllisyys rikokseen vahvistetaan)
6. Tuomioistui nsakko (suuruus riippuu rikoksesta ja tuloista)
7. Ehdollinen vankeus (harkinnanvaraisesti käytettäviä oheisseuraamuksia ovat oheissakko, yhdyskuntapalvelu ja valvonta)

¹ Tarkastelun alkamisajankohdaksi on valittu 1990-luvun alku siitä syystä, että tuolloin tuli voimaan lakimuutos, jonka mukaan alle 18-vuotiaan voi tuomita vankilaan vain ”painavien syiden” niin vaatiessa. Vuonna 1991 tuli voimaan toimenpiteistä luopumista koskenut lakiuudistus, joka laajensi syyttäjien harkintavaltaa olla viemättä rikoksia käräjille. Näillä kahdella lakimuutoksella on ollut merkittävä rooli nykyisten käytäntöjen syntymisessä. Artikkelin tarkastelu päättyy eräin poikkeuksin vuoteen 2004, koska tuomioistuintilastot ”laahaavat” muutaman vuoden jäljessä. Artikkelin on kirjoitettu syksyllä 2005 ja viimeistelty huhtikuussa 2006.

8. Nuorisorangaistus (intensiivinen avoseuraamus: tapaamisia 2 kertaa viikossa)
9. Yhdyskuntapalvelu (työntekoa sisältävä avoseuraamus, joka tuomitaan vankilan sijasta ja joka voidaan rikkomusten vuoksi muuntaa vankeudeksi)
10. Vankilarangaistus

Rangaistusvastuun ikäraja on 15 vuotta. Tätä nuorempia kutsutaan rikosoikeudellisessa terminologiassa *lapsiksi*. On huomattava, että niin ikään alaikäisten rikoksiin puuttuvan lastensuojelun toiminnassa kaikkia alaikäisiä kutsutaan lapsiksi. *Nuorista rikoksentekijöistä* puhutaan, kun tarkoitetaan ikäryhmää 15–21-vuotiaat. Lisäksi 15–17-vuotiaista käytetään erikseen nimitystä *nuoret henkilöt*. Nuorten henkilöiden ryhmää koskee joukko seuraamuksen valintaa koskevia lievennyksiä. Heidät on tuomittava tavallista lievemmän rangaistusasteikon mukaan, eikä alaikäiselle voida missään tapauksessa tuomita elinkautista vankeusrangaistusta (RL 6:8). Vuodesta 1997 alkaen osassa maata ja vuoden 2005 alusta koko maassa käytössä ollut nuorisorangaistus koskee vain nuorten henkilöiden ryhmää. Myös syyttämättä (ROL 1:7–8) ja tuomitsematta (RL 6:12) jättämisen edellytyksiä on nuorten ryhmässä lievennetty, kuten myös ehdollisen rangaistuksen (RL 6:9) käytön edellytyksiä (ks. tarkemmin Marttunen 2005a).

Osa ikään perustuvista erityissäännöksistä koskee kaikkia alle 21-vuotiaita. Heidät voidaan nuorten henkilöiden tavoin tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan (RL 6:10). Ikäryhmän rikosoikeudelliseen kohteluun liittyvät lisäksi nuorisovankilaa koskevat erityissäännökset, jotka tosin on kumottu 1.10.2006 voimaan tulevilla uusilla säännöksillä. Nykyinen, kuten myös tuleva, sääntely mahdollistaa alle 21-vuotiaiden vankien vapauttamisen vankilasta aikuisvankeja aikaisemmin, kun tuomiosta on kärsitty kolmannes (RTL 5:9). Myös rikosprosessia koskevassa sääntelyssä on kohtia, joista erät ulottuvat tähän ikäryhmään.

Nuoret ovat lisäksi eräiden rikosoikeutta sivuavien erillisjärjestelyjen kohteena. Nuorten tekemät rikokset otetaan aikuisten tekoja useammin sovittelu-toiminnan piiriin (Takala 2001). Nuoriin voidaan rikoskäyttäytymisen perusteella kohdistaa myös lastensuojelun toimia, joista viimesijainen ja ”tuntuvin” on huostaanotto ja sitä useimmiten seuraava laitossijoitus. Vapaudenriistoon johtaviin toimiin nuoren rikoksen johdosta voidaan ryhtyä myös mielen-terveys- (1116/1990) ja päihdehuoltolain (41/1986) nojalla (ks. Tuori 2004).

Useimmiten lastensuojelulain (683/1983) soveltaminen on käytännössä kuitenkin ensisijaista.

Nuoria rikoksentekijöitä koskeva rikos- ja prosessioikeudellinen lainsäädäntö ovat tällä hetkellä voimakkaassa muutostilassa. Oikeusministeriössä on parasta-aikaa virkamiesvalmistelussa laaja-alainen nuorten rikosten käsittelyä koskeva uudistuspaketti. Nykyisen järjestelmän peruspuitteet eivät kuitenkaan tule muuttumaan, eikä keskeisiin 15 ja 18 vuoden ikärajoihin olla puuttumassa. Moniin lakeihin on kuitenkin ehdotettu muutoksia. Nuorisoarestia on kaavailtu uudeksi rikosprosessin aikaiseksi pakkokeinoksi (mutta ei siis varsinaiseksi rangaistukseksi) ja nuoren rikoksentekijän elämäntilanne pyritään tulevaisuudessa selvittämään tarkemmin seuraamusharkintaa, seuraamusten täytäntöönpanoa ja sosiaalisektorin toimia silmälläpitäen. Tällä hetkellä ehdotettujen muutosten toteuttaminen kangertelee niiden kalleuden vuoksi (Ks. nuorisorikostoimikunta, KM 2003:2, ja nuorisorikostyöryhmä, OM 2004:12).

Vaikka lainvalmistelijat ovat olleet nuoria rikoksentekijöitä koskevissa kysymyksissä viime vuosina ahkeria, samaa ei voi sanoa alaa koskevasta tutkimuksesta. Suomessa ei ole juuri lainkaan erityisesti *nuorisorikosoikeudellisista* kysymyksistä kiinnostuneita tutkijoita (ks. myös Smolej 2005, 19–20, 42–43). Moniin naapurimaihin verrattuna tutkijoiden ja kriminaalipolitiikasta kiinnostuneiden käytössä on huomattavasti vähemmän empiiristä tutkimustietoa nuorten rikosten viranomaiskäsittelystä. Toisaalta on huomattava, että nuoria rikoksentekijöitä koskevien lainsäädännöllisten erityisjärjestelyn vähäisyys ja nuorten seuraamusten ”aikuistenkaltaisuus” on johtanut siihen, että rangaistusjärjestelmää koskevissa julkaisuissa ja tutkimuksissa on usein nuoria koskeva sivujakso; nuoria rikoksentekijöitä käsitellään pienehköinä poikkeuksina yleisen rikosoikeuden toiminnasta (ks. esim. Lappi-Seppälä 1999, 2000).

Nuorisorikollisuus – huomioita rangaistusjärjestelmän toiminnan näkökulmasta

Tarkasteltaessa nuoria koskevan rangaistusjärjestelmän toimintaa ja kehitystä on tietysti lähdettävä liikkeelle nuorten omasta käyttäytymisestä, heidän tekemistään rikoksista. Peruskysymys on tällöin, kuinka paljon ja millaisia rikoksia nuoret tekevät. Janne Kivivuori käsittelee tätä aihetta tämän teoksen alussa olevassa artikkelissa. Tämän artikkelin kysymyksenasettelun vuoksi nuorisorikollisuusteemaa on kuitenkin välttämätöntä käsitellä hiukan lisää.

Käsitykseni mukaan havainnollinen nuorisorikollisuustilanteen luonnehdinta edellyttää vähintään seuraavan kahden osakysymyksen tarkastelua: Kuinka suuri osa kaikista rikoksista on nuorten tekemiä ja kuinka suuri osa nuorista tekee rikoksia? Vastaavat kysymykset voidaan esittää rangaistuksen käytön osalta, ja ne kuuluvat tällöin seuraavasti: kuinka suuri osuus kaikista rangaistuksista määrätään nuorille ja kuinka suurta osaa nuorten ikäryhmästä rangaistetaan?

Nuorten osuus rikoksista ja rangaistuksista

Tiedot nuorten rikosten ja rangaistusten osuudesta tilastoidusta rikollisuudesta ja kaikista rangaistuksista auttavat hahmottamaan sitä, kuinka suuri yhteiskunnallinen ongelma nuorisorikollisuus on suhteessa aikuisväestön rikollisuuteen. Vastaus tähän problematiikkaan edellyttää, että nuorten rikosten ja rangaistusten määrät suhteutetaan aikuisryhmän vastaaviin. Nämä teemat jäävät osin tämän artikkelin ulkopuolelle. Tarkastelun aluksi on syytä todeta, että (1) nuorten ryhmässä rikosoikeudellisista toimenpiteistä luovutaan aikuisryhmää useammin, (2) nuorille tuomitaan useammin lajiltaan lievempiä rangaistuksia kuin aikuisille (sakkorangaistuksen käytön osuus on nuorten ryhmässä aikuisryhmää suurempi ja ehdollisten vankeusrangaistusten osuus kaikista vankeusrangaistuksista on nuorten ryhmässä suurempi) ja (3) nuorille tuomitujen päiväsakkojen määrä on pienempi ja vankeusrangaistukset lyhyempiä kuin aikuisilla.

Nuoret tekivät 1990-luvun alussa noin kymmenesosan *rikoslakirikoksista*². Viimeisen 15 vuoden aikana nuorten osuus on hiukan laskenut. On kuitenkin huomattava, että vaikka nuoret tekevät määrällisesti vain pienehkön osan rikoksista, nuoruus on ikäluokan kokoon suhteutettuna aktiivisinta rikoksentekoaikaa (Marttunen & Kivivuori 2005). Nuorten osuus kaikista viranomaisten syyksilukemista³ rikoksista ja rangaistuksista on rikosepäilyjä koskevaa osuut-

² Rikoslakirikoksilla tarkoitetaan tekoja, joiden rangaistuksista säädetään nimenomaan rikoslaissa. Ne ovat pääsääntöisesti vakavampia kuin muulla lainsäädännössä kriminalisoidut teot. Rikoslain ulkopuolinen erityislainsäädäntö sisältää suuren joukon rangaistavia tekoja. Käytännössä yleisimmät näistä ovat tieliikennelain liikenne rikkomus ja järjestyslain järjestyksirikkomus.

³ Syyksiluettuja rikoksia koskeva luku kuvaa niiden tekojen määrää, joissa nuoren syyllistyminen rikoksiin on oikeudellisesti vahvistettu joko syyttäjän tai tuomioistuimen päätöksellä. Tämä eroaa rangaistusten määrää kuvaavasta luvusta, koska rangaistukset voivat ja usein koskevatkin useita rikoksia (ks. tilastointiperusteista tarkemmin Lappi-Seppälä 2004).

ta huomattavasti pienempi. Tämä kuvaa omalta osaltaan nuorten lievempää kohtelua.

Taulukosta 1 voidaan havaita, että nuorten osuus rikosepäilyistä, syyksiluetuista rikoksista, tuomioistuimessa tuomituista rangaistuksista ja kaikista rangaistuksista on laskenut 1990-luvun alkuun verrattuna.

Taulukko 1 15–17-vuotiaiden nuorten rikosepäilyjen, syyksiluettujen rikosten ja rangaistusten osuus poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta, kaikista syyksiluetuista rikoksista ja kaikista rangaistuksista (lähde: Tilastokeskus)

	1993	1996	1998	2000	2002	2004
Rikoslakirikokset	9,7	8,7	7,7	8,6 ⁴	6,7	6,0
Syyksiluettut rikokset	8,2	6,5	5,3	6,7	5,6	***
Tuomioistuinrangaistukset	9,4	8,1	7,3	8,0	6,6	6,8
Kaikki rangaistukset	7,0	5,2	4,7	5,4	4,6	4,8

*** = Tilastokeskus ei enää julkaise tietoja tavalla, joka mahdollistaisi laskelman esittämisen.

Rikoksia tekevien ja rangaistujen nuorten osuus ikäryhmästä

Tiedot rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen nuorten osuudesta koko ikäryhmästä auttavat havaitsemaan, että suuri osa nuorista pidättäytyy kokonaan rikoksista ja että nuorisorikollisuuteen kohdistuva huoli koskettaa verraten pientä ryhmää. Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän toimien kohteena on vielä tästä huomattavasti pienempi nuorten ryhmä. Eniten huomiota julkisuudessa viime vuosina saanut nuorisorangaistus on konkreettisella tavalla koskettanut vuosittain vain muutamien kymmenten nuorten elämää – siis muutamaa promillea potentiaalisesta kohderyhmästä (Marttunen 2005b). Ylipäänsä nuorten rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehittämisessä huomion kohteena on viime aikoina lähinnä ollut – jos tätä termiä on soveliasta käyttää – *ongelmanuorten ryhmä*: rikoksiin toistuvasti syyllistyviä nuoria ja heitä koskevia seuraamuksia.

Perinteisesti rikollisuuden määrää koskevissa tutkimuksissa hyödynnetyt rikostilastot ovat niin kutsuttuja bruttotilastoja, jotka kuvaavat kaikkia tietyn ikäryhmän rikoksia, ei siis henkilöitä. Kyse on ikäryhmään kuuluvien *rikosepäilyistä* (tilastovuotta kohden), ja sama henkilö voi sisältyä kokonaislukuun useita kertoja. Rikoksesta epäiltyjen nuorten osuutta koko ikäryhmästä on monessa mielessä tarkoituksenmukaisempaa lähestyä vuodesta 1996 alkaen

⁴ Lainsäädännöllisten muutosten vuoksi vuodesta 2000 alkaen esitetyt tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia aikaisempiin vuosiin verrattuna.

käytössä olleiden niin kutsuttujen nettotilastojen avulla. Nettotilastot kertovat ikävuoden tarkkuudella rikoksista epäiltyjen *henkilöiden määrän*. Brutto- ja nettotilastojen vertailulla voimme tarkastella myös rikosten kasautumista: rikoksesta kiinnijäänyt nuori tekee keskimäärin noin 2,5 rikosta vuodessa. Kasautuminen ei ole kovin merkittävästi voimistunut, eikä suhdeluvuissa ole muutoinkaan tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Tuomioistuintilastoista ei ole luettavissa vastaavanlaista henkilöperusteista tietoa. Tuomioistuinten toiminnasta käytössä olevat tilastot kuvaavat monipuolisesti eri asioita (mm. syyksiluettuja rikoksia ja rangaistuksia), mutta niistä ei voida päätellä, kuinka moni henkilö on rangaistustoimien kohteena vuosittain. Samalle nuorelle voidaan vuoden aikana määrätä tai tuomita useitakin rangaistuksia. Rangaistusten kohteena olevien henkilöiden ja rangaistustuomioiden määrässä ei kuitenkaan ole yhtä suurta eroa kuin rikollisuutta kuvaavissa netto/bruttoluvuissa. Tuomioistuinrangaistusten osalta tämä oletamus on varmistettu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen hallussa olevasta tuomiolausematietokannasta. Esimerkiksi vuodelta 2003 tietokanta sisältää 4 429 nuorta koskevaa rangaistusta, jotka koskevat 3 686 eri henkilöä.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että tietyn rangaistuslajin sisällä voi olla voimakastakin kasautumista (Lappi-Seppälä 1999; Marttunen & Takala 2002). On kuitenkin ilmeistä, että seuraamusten kasautuminen koskee enemmän vankeus- kuin sakkorangaistuksia. Ja koska sakot muodostavat valtaosan nuorille tuomituista rangaistuksista, voimme lähteä siitä, että seuraamusten kasautuminen ei ole nuorten ryhmässä kovin yleistä. Näin ollen taulukossa 2 on oletettu, että yksi henkilö on vuoden aikana vain kerran rangaistuksen kohteena. Tämä ylikorostaa hiukan rangaistujen nuorten prosenttiosuutta, muttei tee sitä kovin merkittävästi.

Taulukossa 2 rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen nuorten määrä on siis suhteutettu ikäluokan kokoon. Näin on saatu tieto siitä, kuinka moni ikäryhmään kuuluva nuori on vuoden aikana tullut poliisin tietoon rikoslakirikoksesta epäiltynä tai ollut rangaistuksen kohteena.

Esimerkiksi vuonna 2004 noin 5 prosenttia nuorista oli epäiltynä rikoksesta; vuonna 1996 osuus oli likimain sama. Jos rikoksentekijöiden määrästä poistetaan liikenne rikoksista ja näpistyksistä epäillyt nuoret, laskee prosenttiluku noin 3,5 prosenttiin. Siis: vain joka kahdeskymmenes nuori jää vuosittain kiinni rikoslakirikoksesta. Tietoa on hyödyllistä verrata nuorten itse ilmoittamaa rikollisuutta kuvaavien tutkimusten tietoihin; niiden mukaan 15–16-vuotiaista jopa lähes puolet on tehnyt jonkin rikoksen tai rikkomuksen (Kivi-vuori, tämä teos). Suhteessa piilorikollisuutta koskeviin tietoihin virallistilas-

tot ”vähättelevät” nuorten rikollisten tekojen määrää. Voidaan kuitenkin todeta, että rikoslainsäädännön näkökulmasta piilorikollisuusluvut tekevät nuorista ”tuhmempia” kuin he ovat. Tämä johtuu siitä, että niiden piiriin kuuluu oikeudellisesti hyvin vähäpätöisiä ja vähän moitittavia tekoja, jopa sellaisia, jotka eivät itse asiassa ole oikeudellisesti rikoksia⁵.

Rangaistusten henkilöperusteinen kuvaus kertoo, kuinka vähän tuomioistuimessa rangaistukseen tuomittuja nuoria todellisuudessa on. Vain muutama nuori sadasta joutuu vuoden aikana osalliseksi tuomioistuinkäsittelyyn. Osuus on laskenut hiukan 1990-luvun alkuun verrattuna.

Taulukko 2 Rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen 15–17-vuotiaiden nuorten osuus ikäryhmästä 1993–2004, %

	1993	1996	1998	2000	2002	2004
Rikoslakirikoksesta epäilty	..	5,8	3,4	4,9	4,7	5,1
Rangaistut	3,4	2,7	2,2	2,7	2,4	2,3

Esiteltyjen rikollisuustilastojen ja piilorikollisuulukujen vertailulla voidaan päätellä, että vain noin 10–20 prosenttia nuorten rikoksista tulee poliisin tietoon. Oikeusjärjestelmän näkökulmasta nuorten piilorikollisuus on kuitenkin siinä mielessä irrelevanttia, että kyse on teoista, jotka eivät koskaan tule viranomaisten käsiteltäväksi, eivätkä ne siis heijastu rangaistusjärjestelmän toimintaan kuin välillisesti. Itse ilmoitettua rikollisuutta koskevat tutkimukset ovat kuitenkin kriminaalipoliittisesti erittäin tärkeitä ja antavat muun muassa viitteitä siitä, että nuorten kiinnijäämisriski olisi viime vuosina kasvanut. Kontrollikoneiston kannalta tämä tarkoittaa lisääntyneitä juttumääriä – ellei nuorten kokonaisrikollisuuden taso sitten laske, kuten on tapahtunut (Kivivuori 2005). Kriminaalipoliittinen mekanismi rikosten lisääntymisen suhteen on ”itse itseään ruokkiva”; korkeammasta kiinnijoutumisriskistä johtuva poliisin tietoon tulleen rikollisuuden kasvu ruokkii yhteiskunnallisessa keskustelussa turvattomuuden tunnetta ja tämä puolestaan nostattaa esiin vaatimuksia kontrollin kaikinpuolisesta kiristämisestä.

Edellä esitetty kuvaus on edelleen sangen puutteellinen. Siitä ei tule riittäväällä tarkkuudella esille arkikokemukseenkin pohjautuvaa nuorisoriikollisuuden *luonnetta* koskevaa tietoa; valtaosa nuorten rikoksista on suhteellisen lie-

⁵ Piilorikollisuustutkimuksia voidaan toki tarkastella myös niin, että huomion kohteena ovat vain oikeudellisesti rikolliset teot. Sangen luotettaviin päätelmiin ei tällöin kuitenkaan käsitykseni mukaan voida päätyä, koska tällöinhän nuori on itse – eikä siis lain tunteva viranomainen – luokitellut teon oikeudellisen luonteen.

viä. Tämä ilmenee konkreettisesti myöhemmin rangaistusjärjestelmän toimintaa kuvattaessa. Tässä vaiheessa on syytä painottaa, että nuorten rikokset ovat suurelta osin suunnittelemattomia, vapaa-ajanviettoon ja alkoholin käyttöön liittyviä tekoja, joista vakavimmat tehdään tyypillisesti viikonloppuiltaisin ja humalassa. Nuorten lieviä rikoksia, kuten näpistyksiä, ei puolestaan kovin usein päädytä käsittelemään tuomioistuimissa, vaan niiden käsittely hoidetaan rangaistusmääräysmenettelyssä. Nuoren näkökulmasta tämä merkitsee, että ainoa hänen kohtaamansa viranomainen on poliisi ja joissain tilanteissa myös sosiaalityöntekijä.

Edellä esittämilläni havainnoilla ja painotuksilla en luonnollisestikaan halua vähätellä nuorisorikollisuuden merkitystä yhteiskunnallisena ongelmana – totean ainoastaan, kuinka pientä marginaalia ikäryhmästä nuorisorikollisuutta ja nuorten rikosoikeudellista vastuuta koskeva keskustelu ja siten tämäkin artikkeli koskettaa.

On aika siirtyä tämän artikkelin ydinkysymyksiin, rangaistusjärjestelmän toimintaan. Millaisia rangaistuksia nuorille tuomittiin 1990-luvun alussa ja millaisia tuomitaan nykyisin?

Rangaistukset – yleiskuvaus

Rikoksesta seuraava rangaistus – kuten myös muutkin viranomaisreaktiot – riippuu olennaisesti tehdyn rikoksen vakavuudesta. Tätä mukaillen rangaistuksen määrittämisessä ja mittaamisessa lähtökohtana on suhteellisuusperiaate: rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6:4, ks. periaatteesta tarkemmin Lappi-Seppälä 2000, 313–317). Suhteellisuusperiaatteen juuret voidaan johtaa myös Suomen Perustuslaista: valtiovalta ei saa puuttua yksilön perusoikeuksiin mielivaltaisesti eikä rajoittamattomasti (ks. Melander 2002).

Rikoslain mukaan yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Erityinen rangaistus alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on nuorisorangaistus. Näiden ohella itsenäisinä rangaistuslajeina voidaan pitää seuraamusluonteista syyttämättä- ja tuomitsematta jättämistä. Lisäksi sakko voidaan määrätä kahdella tavalla, joko rangaistusmääräysmenettelyssä tai tuomioistuimessa. Menettelyyn ja käyttöalaan liittyvien eroavaisuuksien vuoksi rangaistusmääräyssakkoa ja tuomioistuin-

koa voidaan niiden kohteena olevan henkilön näkökulmasta pitää käytännössä erillisinä seuraamuksina.

Ennen eri seuraamusten lähempää tarkastelua on syytä esittää yleiskuvaus eri seuraamusten määristä (taulukko 3). Kaiken kaikkiaan eri rangaistuslajien *käyttöosuuksissa* – toisin kuin niiden absoluuttisissa määrissä – ei ole tapahtunut suuria muutoksia 1990-luvun alkuun verrattuna. Muutokset määrissä eivät johdu lainsäädännön muutoksista, koska seuraamusten käyttöä koskevilla säännöksillä ei ole tapahtunut tarkasteluajanjaksona suuria muutoksia. On syytä selventää, että jos ja kun laki ei ole olennaisesti muuttunut, niin rangaistuskäytännön ankaruudessa ja/tai rangaistuslajinvalinnassa ilmenevät muutokset voivat johtua lähinnä kahdesta eri tekijästä: (1) rikollisuuden piirteiden ja vakavuuden asteen muutoksista, ja (2) rangaistuskäytännön muutoksista. Rangaistuskäytäntö voi siis muuttua, vaikka lainsäädäntö taikka rikollisuuden määrä ja piirteet pysyvät samana.

Suurin osa (74–82 %) nuorten seuraamuksista määrätään muualla kuin tuomioistuimissa. Näiden ratkaisujen kohteena olevat rikokset ovat lieviä (ks. tarkemmin myöhemmin).

Selvä valtaosa nuorille tuomioistuimessa tuomitusta rangaistuksista on sakkoja (vuosi 2004: 74 %). Sakon käyttö on nuorten ryhmässä yleisempää kuin keskimäärin (noin 60 % ryhmässä 18–20-vuotiaat ja reilu 50 % yli 21-vuotiaiden ryhmässä). Noin 20 prosenttia nuorten rangaistuksista on ollut ehdollisia vankeuksia ja jäljelle jäävät muutamat prosentit ovat seuraamusluonteisia tuomitsematta jättämisiä, nuorisorangaistuksia, yhdyskuntapalveluja ja ehdottomia vankeuksia.

Vankilarangaistuksen käyttö on laskenut lähes kymmenesosaan 1990-luvun alkuun verrattuna. Vankeutta tuomittiin vuonna 1992 346 kertaa, vuonna 2003 määrä oli 43 ja vuonna 2004 60. Huomioitavaa on kuitenkin, että *ylipäänsä rangaistusten määrä on lähes puolittunut vuoteen 1992 verrattuna* (ks. alin sarake taulukossa). Viime vuosina maamme tuomioistuimissa nuorille on tuomittu rangaistuksia vähemmän kuin koskaan aikaisemmin. Rangaistusten väheneminen on havaittavissa kaikissa seuraamuslajeissa; ylivoimaisesti voimakkainta se on kuitenkin ollut ehdottomissa vankeuksissa. Vankilan käytön lasku johtuu sekä vuoden 1990 lakimuutoksesta että syyttäjänvirastoissa ja tuomioistuimissa käsiteltävinä olleiden nuorten rikosten määrän vähenemisestä.

Taulukko 3 15–17-vuotiaille nuorille eri viranomaisissa määrättyt rangaistukset 1992–2004

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
A) Poliisin ja syyttäjän rangaistukset		22486	19255	16675	16597	14570	14910	16610	15524	16121	12995	13644	15353
Syyttämättä jättäminen (sjä)	..	1315	1310	1235	1154	1125	1164	1190	1151	1056	1074	936	893
Rikesakko (poliisi)	..	6762	5698	4838	5018	4044	4106	4925	4574	3893	3625	3794	4116
Rang.määräyssakko (pol + sjä)	17000	14409	12247	10602	10425	9401	9640	10495	9799	11172	8296	8914	10301
* A:n osuus (%) kaikista (C)	..	77	77	75	76	74	77	78	74	75	75	77	82
B) Tuomioistuinnangaistukset	7624	6744	5768	5513	5186	5118	4473	4566	5394	5351	4437	4166	4389
Tuom.jättäminen	689	570	504	485	401	407	251	260	294	305	209	181	206
Sakko	4846	4218	3723	3601	3476	3446	3175	3368	3974	3910	3185	3063	3244
Ehdollinen vankeus	1743	1673	1348	1271	1180	1068	827	746	928	993	898	817	824
Nuorisorangaistus	0	0	0	0	0	45	45	68	100	40	28	34	31
Yhdyskuntapalvelu	0	3	26	39	39	60	53	39	33	34	48	28	24
Vankila	346	280	167	117	90	92	122	85	65	69	69	43	60
* B:n osuus (%) kaikista (C)	..	23	23	25	24	26	23	22	26	25	25	23	18
C) Kaikki rangaistukset	..	29230	25023	22188	21783	19688	19383	21176	20918	21472	17432	17810	18806

Rangaistusten perusjakauman esittely antaa vain karkean kuvan seuraamus-käytännöistä. Eri rangaistustuomiot voivat koskea eri määrää ja vakavuudeltaan erilaisia rikoksia. Rangaistusten ankaroituessa tuomiot sisältävät keskimäärin useampia ja vakavampia rikoksia. Toinen asia, jota tilastoista ei näe, on aikaisempien tuomioiden vaikutus rangaistuksen määräämisessä. Tuomioistuintoiminnassa aiemmat tuomiot vaikuttavat vahvasti seuraamukseen. Mitä ankarammanlaisesta rangaistuksesta on kyse, sitä suurempi on aikaisempien tuomioiden vaikutus. Tuomioistuintkäytännössä on tapana tarkastaa vastaajan rikosrekisteri. Näin ei kuitenkaan välttämättä toimita, jos etukäteen on arvioitu, että tuomittava seuraamus tulee olemaan sakko. Toisaalta nuoren aikaisemmat sakkorangaistukset (niin rangaistusmääräyssakot kuin tuomioistuinsakot) eivät tule tuomioistuimen tietoon myöskään siitä syystä, etteivät ne näy rikosrekisteriotteesta. Aiemmat sakot eivät siten lähtökohtaisesti vaikuta seuraamusharkinnassa – ellei syyttäjä tai sosiaalityöntekijä poikkeuksellisesti saat asiaa tuomioistuimen tietoon. Tosin eräissä rikosryhmissä, kuten liikenne- ja rattijuopumusrikoksissa, aiemmin määrättyt seuraamukset tulevat tuomioistuimen tietoon ajokorttirekisterin välityksellä.

Poliisin ja syyttäjien määräämät seuraamukset

Ennen tuomioistuinrangaistusten käsittelyä käyn läpi taulukossa 3 mainittuja poliisin ja syyttäjän määräämiä seuraamuksia.

Rikesakko on euromäärältään kiinteä sakkoa lievempi varallisuusrangaistus, joka voidaan määrätä laissa määrättyistä lievista rikkeistä. Rikesakolla sovitettavia tekoja ovat muun muassa liikennერიkkomukset ja järjestyslakirikkomukset. Rikesakkoon eivät vaikuta tulot tai varallisuusasema. Sen suuruus on teosta riippuen 10, 20, 35, 50, 70, 85, 100 tai 115 euroa. Rikesakkoa määrättäessä ei tapahdu minkäänlaista tapauskohtaista rangaistuksen mittaamista, eikä nuoria koske sen käytössä erityissäännöt. Rikesakon määrää suppeassa esitutkinnaissa poliisi, eikä syyttäjällä ja tuomioistuimella ole pääsääntöisesti osaa asian käsittelyyn. Rikesakkoja määrätään nuorille – kuten myös aikuisille – käytännössä vain lievista liikennერიkkomuksista. Nuorille määrättyjen rikesakkojen vuosittainen määrä on viime vuosina ollut 4000:n tuntumassa. 1990-luvun alkuun verrattuna määrä on laskenut noin kolmanneksen. Määrällisesti rikesakkoja kohdistetaan nuoriin siis verraten paljon – kutakuinkin saman verran kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Rangaistusmääräysmenettelyssä sakon (”rangaistusvaatimuksen”) antaa poliisi. Tämän jälkeen syyttäjä vahvistaa sakon (”antaa rangaistusmääräyksen”). Myös tämä menettely koskee vain lievähköjä rikoksia. Kyse on kuitenkin vakavammista teoista kuin rikesakon kohdalla. Useimmiten nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyt sakot koskevat näpistyksiä, lieviä liikennერიkoksia ja alkoholirikoksia. Määrä on lähes puolittunut 1990-luvun alkuun verrattuna. *Rangaistusmääräysmenettelyssä annettu sakko on yleisin nuoriin kohdistettava rikosoikeudellinen seuraamus*. Niitä määrätään nuorille vuosittain karkeasti noin kaksi kertaa enemmän kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Sakkorangaistuksen määräämisessä sovelletaan päiväsakkojärjestelmää. Sakon määrää laskettaessa on erotettava toisistaan kolme vaihetta. (1) Päiväsakkojen *lukumäärä* vahvistetaan yleisten rangaistusten mittaamista koskevien periaatteiden mukaan. Toinen vaihe on (2) päiväsakon *rahamäärän* vahvistaminen. Tämä riippuu taloudellisesta asemasta. (3) Sakon *kokonaisrahamäärä* saadaan kertomalla päiväsakkojen lukumäärä ja rahamäärä. Näin ollen sakkokäytännön kuvaaminen vain euromääräisesti ei ole oikein mahdollista.

Nuorille määrättyjen *päiväsakkojen suuruus* on lähes poikkeuksetta laissa säädetty kuuden euron minimi, koska nuorilla on harvoin merkittäviä tuloja.

Mainittakoon, että nettotulojen ollessa alle 675 euroa päiväsakon rahamääräksi tulee 6 euroa. *Päiväsakkojen lukumäärä* on puolestaan tyypillisesti hyvin matala, 10–15 päiväsakkoa. Näin ollen nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyjen *sakkojen kokonaisrahamäärä* on ”tavallisessa tapauksessa” hiukan alle sata euroa, joka voi kuitenkin olla nuorelle suuri summa, kun huomioon otetaan käytössä olevien varojen vähäisyys.

Todettakoon, että Suomi on muiden Pohjoismaiden tapaan kansainvälisesti katsottuna hyvin poikkeuksellinen maa sakon laajan käytön suhteen; missään muualla sakko ei ole yleisin nuorille määrättävä seuraamus (ks. esim. Tonry & Doob 2004). Rikesakkojen ja rangaistusmääräyssakkojen käytön yleisyydestä voidaan päätellä, että viranomaiskäsittelyyn joutuvista rikoksista suuri osa on verraten lieviä.

Syyttäjällä on myös oikeus jättää syyte nostamatta tiettyjen laissa määriteltyjen perusteiden nojalla, vaikka epäillyn katsotaankin syyllistyneen rikokseen. Tätä niin kutsuttua *seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä* voidaan pitää itsenäisenä varoituseuraamuksena (Jääskeläinen 1997; Lappi-Seppälä 2000), vaikkei tällainen päätös suoranaisesti vaikuta kohteena olevan henkilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Syyttäjä ei voi määrätä päätöksen yhteydessä minkäänlaisia velvoitteita. Eri asia sitten on se, että niiden käyttöä harkittaessa saatetaan kuitenkin pitää mielessä ja ”toivoa” sosiaaliviranomaisen toimia nuoren kanssa. Käytännössä rikosoikeudellisista toimenpiteistä ei luovuta lain valmisteluasiakirjojen painottamalla tavalla ”toisen tuki- tai auttamisjärjestelmän hyväksi”. Toisin sanoen syyttämättäjättämispäätökset tehdään tilanteissa, joissa sosiaalitoimi ei tee nuoren kanssa asiakastyötä. On epäselvää, kuinka laajasti nämä päätökset ylipäänsä tulevat sosiaaliviranomaisten tietoon. Tämä on kuitenkin jossain määrin ymmärrettävää, sillä riippumatta sovelletusta lainkohdasta, syyttämättä jättäminen koskee yleensä vain lieviä rikoksia, joiden perusteella sosiaalitoimi ei ylipäänsä katso tarpeen aloittaa alaikäisen kanssa asiakassuhdetta.

Nuoria koskevien syyttämättä jättämispäätösten vuosittainen määrä on ollut viime aikoina noin tuhat. Syyttämättä jättäminen yleistyi 1990-luvun alussa 1980-lukuun verrattuna lainsäädännöllisten muutosten myötä. Karkeasti muutoksen merkitystä voidaan luonnehtia siten, että aikaisemmin tuomitsematta jätetyt tapaukset siirtyivät syyttämättä jättämisen piiriin. Päätösten määrä on hiukan vähentynyt 1990-luvun puolesta välistä nykypäivään. Suhteutettaessa syyttämättä jätettyjen määrä oikeudenkäynnissä rangaistukseen tuomittuihin, havaitaan, että 15–17-vuotiaiden rikoksissa syyttämättä jättäminen on noin kolme kertaa tavallisempaa kuin muussa väestönosassa. Jos suhteutusperus-

teeksi otetaan myös rangaistusmääräykset mukaan lukevat ratkaisut, ero kasvaa lähes nelinkertaiseksi. Vain lähes puolet nuorista jää syyttämättä ainoastaan nuoria koskevalla nuoruusperusteella; päätöksiä tehdään yhtäläillä myös vähäisyys- ja kohtuusperusteilla.⁶

Yleisimmät syyttämättäjätetyt rikokset ovat lievähköjä varkauksia, vahingontekoja ja pahoinpitelyjä. Vaikka nuorten syyttämättäjättäminen on yleisempää kuin aikuisten, kokonaisuudessaan sen käyttöala on verraten kapea. Laajan harkintavallan jättäviä säännöksiä sovelletaan harvoin ja pidättyvästi. On valaisevaa huomioda, että esimerkiksi *Ruotsin* säännökset eivät kovin paljon eroa suomalaisista, mutta syyttämättä jättäminen on siellä paljon yleisempää (Sarnecki & Estrada 2004, 14–18). *Saksassa* syyttäjävaiheessa tapahtuva diversio (=rikosasian käsittelyn ohjaaminen pois tuomioistuimista ja oikeuskoneistosta) koskee noin joka toista nuorta rikoksen tekijää (Heinz 2005, 62–63). Kansainvälisessä vertailussa Suomi erottuu maana, jossa syyttäjät vievät tuomioistuimeen suhteellisesti paljon syyteharkintaan saapuneita nuorten rikoksia. Suomessa vain noin joka kahdeskymmes nuoren rikos johtaa syyttämättä jättämiseen. Nämä havainnot eivät kuitenkaan tarkoita, että nuorten rikosentekijöiden kohtelu olisi meillä ankaraa. Rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään Suomessa sellaisia rikoksia, jotka otaksuvasti jätettäisiin esimerkiksi Saksassa syyttämättä ja nuorille tuomioistuimessa tuomitut rangaistukset ovat meillä sekä rangaistuslajiltaan että määrältään verraten lieviä.

Tuomioistuinkäsittelyyn edenneet rikokset

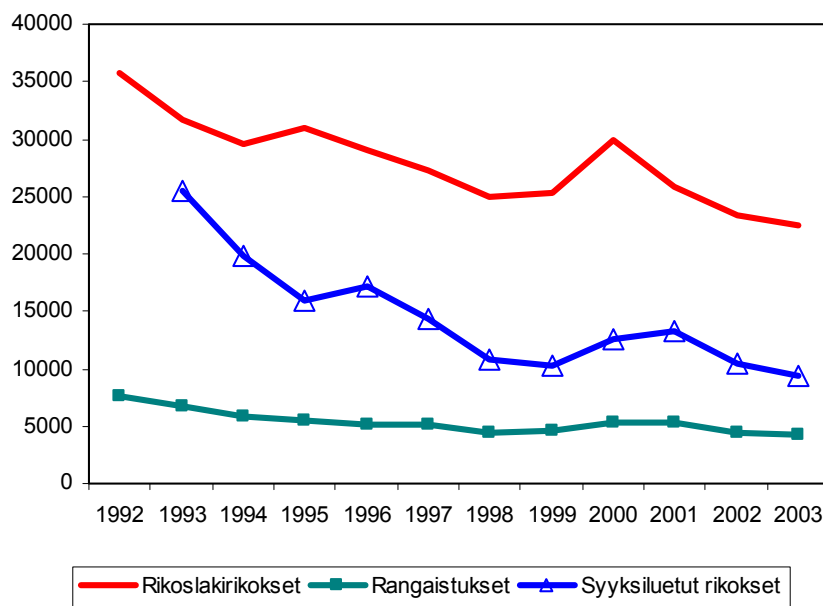
Kriminaalipoliittisesti on hyvin tärkeä tietää, kuinka moni rikoksista etenee tuomioistuimen käsiteltäväksi – ovathan tuomioistuimet oikeusvaltiossa yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista viime kädessä päättäviä viranomaisia. Aikaisemmin on esitetty, että noin kolme neljäsosaa nuorten rikoksia koskevista *syyksilukevista viranomaisratkaisuista* tehdään muualla kuin tuomioistuimessa, eli poliisissa tai syyttäjänvirastossa. Tämä tieto sivuuttaa kuitenkin sen, että poliisin ja syyttäjän syyksilukevat ratkaisut koskevat yleensä vain yksittäisiä rikoksia, kun taas tuomioistuimen tuomitsemat rangaistukset koskevat

⁶ Vähäisyysperusteen mukaan syyte voidaan jättää nostamatta, jos rikoksesta on odotettavissa korkeintaan sakkoa ja rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Kohtuusperusteen mukaan syyte voidaan jättää nostamatta myös, jos oikeudenkäynti ja rangaistus olisivat kohtuuttomia tai tarkoituksettomia. Ks. perusteiden soveltamisesta nuoriin Marttunen 2005a.

usein monia rikoksia. Mitä ankarammasta rangaistuslajista on kyse, sitä enemmän rikoksia tuomio sisältää.

Tuomioistuinkäsittelyyn edenneiden rikosten määrää voidaan lähestyä vertailemalla tuomioistuimissa syyksiluettujen rikosten ja poliisin tietoon tulleiden rikoslakirikosten määriä. Kuviossa 1 on esitetty nuorten rikosepäilyjen, rangaistusten ja tuomioistuimissa syyksiluettujen rikosten määriä. Siitä voidaan havaita, että nykyisin vain lähes joka toinen nuoren tekemä rikos käsitellään tuomioistuimissa. Suhdeluvussa on tapahtunut tarkasteluajanjaksona suuri muutos: kun vuonna 1993 tuomioistuimissa käsiteltiin lähes 80 prosenttia nuorten rikoksista, vuonna 2003 vastaava osuus oli noin 40 prosenttia.

Keskimäärin rangaistustuomioon on viime vuosina sisältynyt noin 2,5 rikosta; 1990-luvun alussa rangaistustuomioon sisältyi keskimäärin noin 4 rikosta. Näissä luvuissa on eroja eri rangaistuslajien välillä; sakkotuomio sisältää keskimäärin hiukan alle kaksi rikosta, ehdollinen ja ehdoton vankeusrangaistus sekä nuorisorangaistus puolestaan koskevat 5–7 eri tekoa.

Kuvio 1 Rikosepäilyt, tuomioistuimissa syyksiluettut rikokset ja rangaistukset

Tuomioistuinrangaistukset

Tuomitsematta jättäminen

Jos vastaajan katsotaan syyllistyneen rikokseen, seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen on lievin tuomioistuimen käytössä oleva seuraamus. Siinä on seuraamusluonteisen syyttämättäjättämisen tapaan kyse ratkaisusta, jossa tekijän katsotaan syyllistyneen moitittavaan tekoon mutta enemmistä jatko-toimenpiteistä luovutaan.

Kuten voidaan otaksua, lievimmän käytössä olevan vaihtoehdon käyttö on nuorilla selvästi tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä. Tuomitsematta jättäminen on alle 18-vuotiaiden ryhmässä noin 5 kertaa tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä. Vuosittain näitä ratkaisuja tehdään muutama sata. Määrä on laskenut noin viidennekseen 1990-luvun alkuun verrattuna, mikä johtuu siitä, että nykyinen järjestelmä ei käytännössä mahdollista tuomitsematta jättämisen laajaa soveltamista. Ja kuten edellä on jo todettu, syyttämättäjättämisten yleistyminen 1990-luvulla korvasi vielä 1980-luvulla varsin yleistä tuomitsematta jättämiskäytäntöä. Ne tapaukset, joissa tämä voisi tulla kyseeseen, ”tippuvat” nykyisin pois prosessiputkesta jo syyttäjän seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä. Käytännössä tuomitsematta jättäminen koskee yleensä lieviä omaisuusrikoksia, joita on käsitelty tuomioistuimessa vahingonkorvauksen määräämiseen liittyvistä syistä.

Sakko

Sakon osuus nuorten tuomioistuinrangaistuksista on kasvanut 1990-luvun alkuun verrattuna. Esimerkiksi vuonna 1990 nuorten rikosten tuomioistuin­käsitelyistä noin 60 prosenttia päättyi sakon tuomitsemiseen; nykyisin osuus on lähes 75 prosenttia. Sakon käyttöala on hyvin laaja; se kattaa käytännössä lähes kaikki omaisuusrikokset, lievähköt ja ensikertalaisten pahoinpitelyt, liikenne­rikokset ja suuren määrän muitakin rikoksia. Sakkojen vuosittaisen määrän vaihtelevuus on tuomioistuinrangaistuksista kaikkein eniten riippuvainen nuorten vuosittain tekemien rikosten määrästä ja luonteesta.

15–17-vuotiaille oikeudenkäynnissä tuomittujen päiväsakkojen lukumäärä oli vuonna 2004 keskimäärin 31, kun vastaava luku kaikissa ikäryhmissä oli 35. Nuorille tuomittujen päiväsakkojen rahamäärä oli puolestaan keskimäärin 6 euroa, kun se kaikissa ikäryhmissä oli 11 euroa. On syytä havaita, että tuo-

mioistuimen tuomitsemat sakot ovat karkeasti noin kolme kertaa suurempia kuin rangaistusmääräyssakot (ks. edellä).

Sakkorangaistuksen laajaa käyttöä nuorten ryhmässä voidaan toki myös kritisoida. Kriitikkojen mukaan ei ole mieltä tuomita nuorille sakkoja, koska heillä ei ole niitä itse varaa maksaa ja lopulta vanhemmat maksavat ne. Kriitikissä on toki perää, muttei sakon laajan käytön rinnalle ole (etenkään lyhyellä aikatahtaimella) mahdollista realistisesti ottaa käyttöön muutakaan vaihtoehtoa. Sakon korvaaminen ehdollisilla vankeuksilla merkitsisi seuraamuskäytännön ilmeistä ankaroitumista ja johtaisi lopulta epätarkoituksenmukaisiin lopputulemiin, kuten nuorisovankimäärän kasvuun. Toisaalta sakkoja ei voida korvata tuomitsematta jättämisellä, koska tällöin rikollisten tekojen moitittavuus ei ilmenisi nuorelle konkreettisella tavalla ja rangaistusjärjestelmän preventiivinen vaikutus otaksuttavasti heikkenisi. Yksi mahdollisuus järjestelmän rationalisoimiseksi olisi se, että rikoksia tekeviin nuoriin kohdistettaisiin aktiivisemmin lastensuojelun toimia. Näin sakon käyttöä voitaisiin vähentää siten, että samalla tilalle tarjottaisiin sisällöllistä ja kriminaalipoliittisesti mielekästä uudistusta. Mutta kuten hyvin tiedetään, monet suhtautuvat hyvin pidättyvästi ehdotuksiin lastensuojelun ja rikosoikeuden tehtävien lähentämisestä. Toisaalta käytössä olevaa sakkojärjestelmää pidetään yleisesti toimivana (Lappi-Seppälä 2002).

Sakkoon – niin rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyyn kuin tuomioistuimessa tuomittuun – sisältyy riski sen myöhemmästä muuntamisesta vankeudeksi maksamattomuuden vuoksi. Käytännössä nuorten sakkoja ei kuitenkaan juuri muunneta tuomioistuinkäytännössä vankeudeksi.

Ehdollinen vankeus

Toiseksi yleisin tuomioistuinten määräämä seuraamus nuorille on ehdollinen vankeusrangaistus, johon tuomitaan noin viidesosa tuomioistuinkäsittelyyn joutuneista nuorista. Ehdollinen vankeus on ensisijainen seuraamus nuorten keskivakavassa rikollisuudessa. Sen käyttöala on sakon tapaan hyvin laaja. Ehdollisia saatetaan tuomita samalle nuorelle useitakin kertoja.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen soveltuvuutta nuorille on arvosteltu ajoittain ankarasti. Siihen tuomittujen uusimista ja seuraamusten kasautumista tarkastelleen tutkimuksen mukaan ehdollinen vankeusrangaistus näyttää kuitenkin pääsääntöisesti toimivan hyvänä rangaistusmuotona myös nuorille. Ongelmaryhmään kuuluu vuosittain noin joka kymmenes ehdolliseen vankeus-

rangaistukseen tuomittu nuori eli 60–80 nuorta, joille tuomitaan useita ehdollisia vankeusrangaistuksia samankin vuoden aikana. Tämä ryhmä selittää luultavasti suuren osan ehdolliseen vankeusrangaistukseen kohdistetusta arvostelusta (Lappi-Seppälä 1999, 22–24).

Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuulunut oheissakko noin joka kahdeksannessa tapauksessa. Yhdyskuntapalvelun käyttö ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena on puolestaan erittäin harvinaista.

Ehdollista vankeutta koskeva laki muuttui syyskuussa 2001. Aikaisemmin ehdolliseen tuomittu nuori rikoksentekijä oli automaattisesti valvonnan alaisena, jollei oikeus erikseen määrännyt, ettei häntä tarvitse siihen asettaa. Edellytyksenä valvonnan poisjättämiselle oli, että tuomioistuimien katsoi nuoren ”ojentuvan ilman valvontaa”. Uuden säännöksen mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi (RL 6:10.2).

Lakiuudistuksen aikaansaama muutos tuomitsemiskäytännöissä on ollut verraten merkittävä. Ennen vuoden 2001 lakiuudistusta valvonta liitettiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen 15–17-vuotiaiden ja 18–20-vuotiaiden ryhmässä yhtä usein, noin 85 prosentissa tapauksista. Lakiuudistuksen myötä valvonnan tuomitseminen on vähentynyt olennaisesti. Kaiken kaikkiaan 15–20-vuotiaiden ehdollisiin vankeusrangaistuksiin on kuulunut vuosina 2002–2004 valvonta vain runsaassa kolmanneksessa tapauksista. Valvonnan käyttö on myös eriytynyt eri ikäryhmissä. Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuuluut valvonta lähes kahdessa kolmasosassa tapauksia, kun taas 18–20-vuotiaiden ryhmässä vain reilussa neljänneksessä (Marttunen 2004). Muutos tuomitsemiskäytännöissä ei ole kuitenkaan näkynyt vastaavassa määrin valvonnan täytäntöönpanosta vastaavan kriminaalihuollon asiakasmäärissä. Valvontojen vähentyminen saattaa siis olla osin tilastoharha: aikaisemmin valvontaan joutui otaksuttavasti jossain määrin ”vahingossa”, koska jollei tuomioistuimien lausunut asiasta mitään, nuori joutui valvontaan. Nykyisin tämä ei ole enää mahdollista, koska valvontaan on erikseen tuomittava.

Toinen asia on sitten se, ettei nuori nykyisinkään välttämättä tule tuomioistuinkäsittelyssä asianmukaisella tavalla tietoiseksi valvontamääräyksestä. Tuomion julistamisen yhteydessä ei nimittäin aina mainita valvontamääräyksestä. Tämä on otaksuttavasti vanhojen käytäntöjen peruja. On tietysti sanomattakin selvää, ettei tämä menettely ole asianmukaista. Tuoreimmasta oi-

keustilastollisesta vuosikirjasta ilmenee, että vuonna 2004 erityisesti ikäryhmässä 18–20-vuotiaat valvontamääräys jää usein merkitsemättä tuomiolauselmajärjestelmään. Kyseinen järjestelmä edellyttää, että valvonnan määräämisestä merkitään aina tieto sille varattuun kenttään ennen tuomion ”konekielellistä vapauttamista”. Noin joka neljännestä tuomiosta tämä ei kuitenkaan ilmene. Käytännössä tämä merkitsee, ettei valvontaa ole tällöin määrätty. Olisi kuitenkin suotavaa, että tuomioistuimissa kiinnitettäisiin asiaan huomiota. Saattaa nimittäin olla niin, että osassa näissä tapauksissa valvontamääräystä on tarkoitettu. Kun sitä ei ole järjestelmään merkitty, ei valvontaa voida käytännössä laittaa täytäntöön.

Ehdollinen vankeus voidaan panna täytäntöön – siis määrätä nuori vankilaan – vain jos nuoren *uudesta rikoksesta* katsotaan aiheelliseksi tuomita ehdotonta vankeutta. Nuorille tuomitut ehdolliset rangaistukset pannaan varsin harvoin täytäntöön; viime vuosina tapauksia on ollut vain muutamia.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus on käytännössä ehdollista vankeusrangaistusta ankarampi seuraamus. Se otettiin käyttöön kokeiluna vuonna 1997 seitsemässä käräjäoikeudessa (Espoo, Helsinki, Joensuu, Tampere, Turku, Vaasa ja Vantaa) 15–17-vuotiaiden rikosentekijöiden erityisseuraamuksena. Alun perin kolmivuotiseksi tarkoitettua kokeilua jatkettiin kahteen kertaan, vuoden 2005 alussa se tuli käyttöön vakinaisesti koko maassa.

Nuorisorangaistus sisältää valvontatapaamisia, sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia, niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta ja mahdollisesti myös työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä. Käytännössä nuorisorangaistuksen sisältöohjelmat ovat seuraavia: (1) motivoiva keskustelutarja, (2) rikoskeskustelut, (3) sosiaalisiin taitoihin liittyvä ohjelma, (4) suuttumuksen hallintaosio, (5) liikenneosio, (6) päihdeosio sekä (7) yhteiskunnan perustoimintoja koskeva ohjelma. Jokainen näistä koostuu useasta tapaamiskerrasta, jotka ovat etukäteen tarkoin suunniteltuja ja joissa käydään keskustelujen ja yhdessä valvojan kanssa tai itsenäisesti laadittavien kirjallisten harjoitusten avulla läpi mainittuja teemoja ja niiden merkitystä nuoren elämässä. Seuraamuksen sisältö kuitenkin suunnitellaan nuoren tarpeita vastaavaksi. Ainoastaan rikoskeskustelut kuuluvat jokaiseen nuorisorangaistukseen. Muita osioita käytetään, jos nuoren tarpeet niin edellyttävät (Ohjenuora: Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005). Vuotta 2005 koskevat tiedot

puhuvat sen puolesta, että yhdessä valvojan kanssa tehtävien harjoitusten osuus kattaa lähes 2/3 osaa nuorisorangaistukseen käytetystä ajasta ja työelementti on lähes kokonaan poistunut nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta. Ensitiedot uuden lain mukaan loppuun suoritetuista nuorisorangaistuksesta korostavat sen tuntuvuutta ja vaikuttavuutta (Lumme & Vogt-Airaksinen 13.3.2006). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos seuraa nuorisorangaistuksen toimivuutta aktiivisesti ja julkaisee vuonna 2007 aihetta koskevan arviointitutkimuksen.

Käytännössä nuorta tavataan ainakin nuorisorangaistuksen suorittamisen alkuaikoina noin 2 kertaa viikossa. Vertailutietona on syytä mainita, että ehdollisessa vankeusrangaistuksessa valvontatapaamisia on vastaava määrä kuukaudessa – jos sitäkään. Nuorisorangaistus on siis käytännössä jo pelkässä ajassa mitattuna hyvin tuntuva seuraamus.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrät vaihtelivat kokeiluaikana vuosittain huomattavasti. Kokeilun alku oli nihkeä, keskivaiheilla käyttö aktivoitui ja loppua kohden käyttö jälleen laski. Vuosina 1997–2004 nuorisorangaistuksia tuomittiin seuraavat määrät: 45, 45, 68, 102, 45, 28, 34 ja 31 eli yhteensä hieman vajaa 400 kappaletta. Nuorisorangaistuksen käytössä oli kokeiluaikana ja on edelleen varsin suuria paikkakuntakohtaisia eroja. Nuorisorangaistuksen käyttöönotto vähensi aikanaan ehdollisten vankeusrangaistusten määrää. Nuorisorangaistuksen ehdottomia vankeusrangaistuksia vähentävästä vaikutuksesta ei voida sanoa mitään varmaa. Luultavasti joissakin tapauksissa sen käyttö on säästänyt nuoren vankilalta.

Ennakkotietojen mukaan nuorisorangaistuksen käyttö on myös uuden lain ja valtakunnallistamisen myötä ollut hyvin vähäistä. Vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistuksen käyttöä vain 58 kertaa (Kriminaalihuollon nuorisorangaistustilasto 2005). Tuomioita annettiin hiukan tätä vähemmän. Nuorisorangaistustilain saattaminen sovellettavaksi koko maassa ei siis ole juurikaan lisännyt seuraamuksen käyttöä. Seuraamuksen vähäistä käyttöä kuvastaa tieto siitä, että nuorille on viime vuosina ja otaksuttavasti myös vuonna 2005 tuomittu enemmän ehdottomia vankeusrangaistuksia kuin nuorisorangaistuksia.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrän vaihtelut ovat seuranneet ennen rangaistuksen tuomitsemista tehtävien alustavien toimeenpanosuunnitelmien määrän vaihtelua. Kokeilussa nuorisorangaistus tuomittiin noin 2/3:ssa niistä tapauksista, joissa sitä jossain prosessivaiheessa pohdittiin ja esitettiin seuraamukseksi. Vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistusta vain

joka toisessa tapauksessa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaa pyydettiin laadittavaksi.

Tyypillisiä nuorisorangaistukseen johtavia päärikoksia ovat varkaus ja pahoinpitely. Yleensä tuomiot käsittävät useita rikoksia. Kokeiluaikana noin joka toiselle nuorisorangaistukseen tuomitulle nuorelle oli aikaisemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus. Viime vuosina nuorisorangaistustuomiossa on ollut keskimäärin noin 5 syyksiluettua rikosta. Nuorisorangaistukseen tuomitujen rikokset on tehty keskimäärin 16,5 vuoden iässä, tuomitujen keski-ikä on hieman yli 17 vuotta. Kokeilussa tuomitujen nuorisorangaistusten nuorisopalvelun keskipituus oli 34 tuntia ja valvonnan keskipituus 8 kuukautta. *Nykyisin tällaista kaksijakoisuutta ei ole; nuorisorangaistus tuomitaan kuukausissa (4 kk–1vuosi).* Ennakkotietojen mukaan nuorisorangaistusten keskipituudeksi on vuoden 2005 aikana muodostunut noin 7–8 kuukautta. Nuorisopalvelutunnit jakautuivat kokeilussa melko tasaisesti palkattoman työn ja sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien välille. Muulla tavalla kuin palkattomana työnä suoritettut nuorisopalvelutunnit käytettiin lähes yksinomaan valmiiksi laadittujen työskentelyohjelmien läpikäymiseen. Valvontakäynneistä noin kolmannes käytettiin ”Nuori ja rikos” -työskentelyohjelman läpikäymiseen. Muilta osin ne koostuivat muusta ohjelmasta ja nuoren elämäntilanteen kannalta ajankohtaisista keskusteluista. Kuten sanottua, nykyisin nuorisorangaistus koostuu suurelta osin etukäteen laadittujen tehtävien ja harjoitusten läpikäymisestä.

Koska nuorisorangaistus on tarkoitettu poikkeuksellisen rikosalttiille nuorille, toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomiset ovat yleisiä. Harva nuori suoritti kokeilussa rangaistuksensa täysin moitteettomasti – uuden lain aikaisia tietoja ei tältä osin ole vielä käytettävissä. Nuorisorangaistuksen toimeenpano on ”jatkovasti käynnissä oleva prosessi”, jossa sallitaan pienehköjä toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomuksia, eikä liialliseen tiukkuuteen ole yleensä aihetta. Yleisin toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisen tapa on tietysti ilmoittamaton poissaolo nuorisorangaistukseen kuuluvasta tapaamisesta tai tilaisuudesta. Näitä on sallittu yleensä useita ennen kuin nuorisorangaistus keskeytetään ja ryhdytään menettelyyn sen muuntamiseksi toiseksi rangaistukseksi. Kokeilunaikaisten nuorisorangaistusten keskeytysprosentti oli hyvin korkeana pidetty 38 prosenttia. Kriminaalihuoltolaitoksen tietojen mukaan nuorisorangaistuksen keskeyttämisen syistä keskeisin oli nuoren päihdeongelma. Niissä tapauksissa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpano keskeytettiin, sen tilalle on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tuomittu ehdollista vankeutta toisinaan oheissakolla tai valvonnalla tehostettuna.

Nuorisorangaistus on siis nykyisin vakinainen osa nuorten rikosoikeudellisesta seuraamusjärjestelmästä koko maassa. Kokeilun pitkittyminen oli yhteydessä nuorisorikosoikeuden uudistamistarpeita pohtineen nuorisorikostoimikunnan työhön. Nuorisorikostoimikunnan mietintö julkaistiin keväällä 2003 (KM 2003:2), ja sen pohjalta säädettiin voimassa oleva nuorisorangaistuslaki. Mietinnössä kuitenkin ehdotettiin myös, että nuorisorangaistuksen käyttöalaa laajennettaisiin 18–20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Mietinnöstä annetuissa lausunnoissa ehdotus jakoi mielipiteitä (OM 2003:29). Tilanne on näiltä osin edelleen auki. Itse pidän nuorisorangaistuksen laajentamista koko nuorten rikoksentehtäjäryhmään tärkeänä, sillä vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen lisääminen on näkemykseni mukaan kannatettavaa. Eräiden mielestä nuorisorangaistus ei ole kuitenkaan sen luonteinen seuraamus, että sitä voisi nuorten aikuisten ryhmässä käyttää. Näen itse asian siten, että tämä mahdollisuus tulisi olla käytössä tapauskohtaisen jouston mahdollistamiseksi. Muilta osin argumentit laajentamiselle ovat samat kuin itse seuraamuksen käyttöönotossa (ks. Marttunen 2005b). Uudistus merkitsisi todennäköisesti myös käytännössä 18–20-vuotiaiden vankien määrän vähenemistä.

Nuorisorangaistus ei kokeiluajankana löytänyt selvää paikkaansa nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä, eikä ole löytänyt sitä vielääkään. Tuomioiden vuosimäärät ja seuraamuksen käyttötilanteet ovat vaihdelleet huomattavasti, nuorisorangaistukseen valikoitumisessa on ollut ongelmia ja kokeilussa noin joka kolmas toimeenpano jouduttiin keskeyttämään. Näistä ja eräistä muista ongelmista huolimatta nuorisorangaistuksen tarpeellisuutta ei ole juuri kyseenalaistettu. Sen hyviksi ominaisuuksiksi on osoittautunut *konkreettisuus, intensiivisyys* ja mahdollisuus *räätälöidä seuraamuksen sisältö nuoren yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi*.

Määrällisesti nuorisorangaistuksella on kuitenkin marginaalinen asema nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Sen kanssa samalle ankaruusportaalalle sijoittuva ehdollinen vankeusrangaistus on ensisijainen seuraamus nuorten ”keskivakavassa” rikollisuudessa. Näin on tarkoitus olla jatkossakin: nuorisorangaistus on tarkoitettu tilanteisiin, joissa ehdollinen vankeusrangaistus valvontoineen ei ole riittävän intensiivinen seuraamus rikoskierteessä ja sosiaalisissa ongelmissa olevalla nuorelle.

Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu

Selvin ero eri ikäryhmien kohtelussa koskee vankilan ja yhdyskuntapalvelun käyttöä. Esimerkiksi vuonna 2004 alle 18-vuotiaista tuomittiin näihin seuraamuksiin 2 prosenttia, kun ryhmässä 18–20-vuotiaat ehdottoman vankeuden osuus oli 12 prosenttia ja ryhmässä 21-vuotiaat noin 20 prosenttia.

Yhdyskuntapalvelu on alle 8 kuukauden mittaisten ehdottomien vankeusrangaistusten vaihtoehto, joka seuraamusjärjestelmän ankaruusportaikolla sijoittuu ehdottoman vankeusrangaistuksen tasolle. Sen tuomitseminen nuorille on harvinaista, koska yhdyskuntapalvelu tuomitaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Esimerkiksi vuonna 2004 yhdyskuntapalveluun tuomittiin vain 24 nuorta. Vaikka yhdyskuntapalvelun tuomitseminen nuorille on harvinaista, niissä tapauksissa, joissa sen käyttö on mahdollista (maksimissaan kahdeksan kuukauden ehdoton vankeus), nuorille tuomitaan suhteellisesti useammin yhdyskuntapalvelua kuin muissa ikäryhmissä.

Taulukossa 4 esitetään pidemmän aikavälin tietoja nuorille oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista.

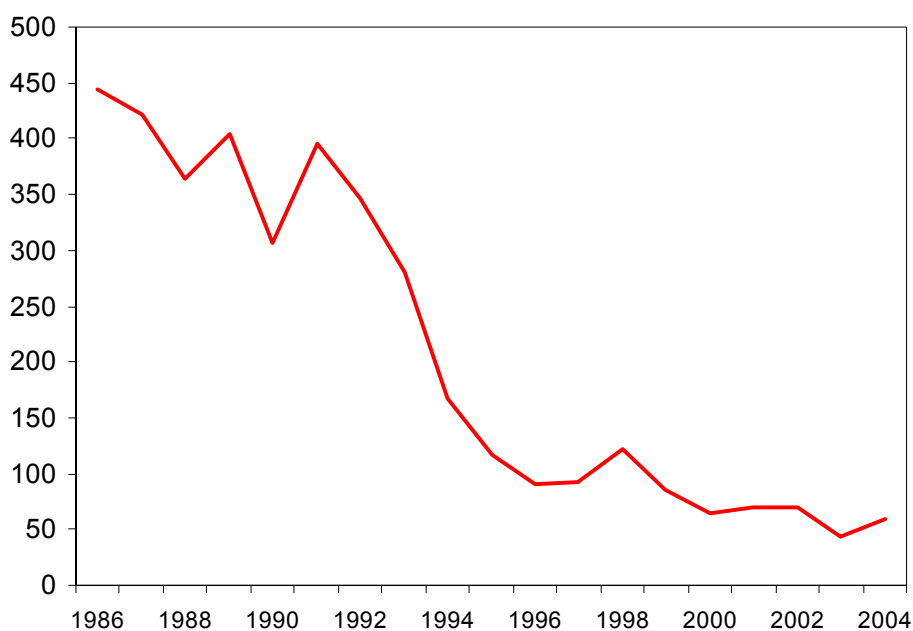
Taulukko 4 15–17-vuotiaille ja 18–20-vuotiaille oikeudenkäynnissä tuomitut rangaistukset vuosina 1991–2004

	Vankeus- ja sakkorangaistuksia		Niistä vankeusrangaistuksia (%)		Vankeusrangaistuksista ehdottomia (%)	
	15–17-v.	18–20v.	15–17-v.	18–20v.	15–17-v.	18–20v.
1991	7 570	11 850	28	32	19	37
1992	6 935	10 518	30	35	17	39
1993	6 181	9 058	32	36	14	37
1994	5 268	8 362	29	36	13	39
1995	5 031	8 429	28	37	11	37
1996	4 785	7 872	27	37	11	41
1997	4 712	7 821	26	36	13	39
1998	4 175	7 915	24	37	18	43
1999	4 340	8 363	20	36	14	42
2000	5 125	9 609	20	35	10	38
2001	5 046	9 940	22	35	9	37
2002	4 228	9 525	24	37	12	34
2003	3 996	9 415	23	38	8	32
2004	4 152	9 742	22	38	9	44

Vankeusrangaistusten osuus nuorille oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista oli 1980-luvun lopussa kolmanneksen tuntumassa. Viimeisen 15 vuoden aikana vankeusrangaistusten osuus ryhmässä 15–17-vuotiaat on hieman laskenut, samalla kun tuo osuus ryhmässä 18–20-vuotiaat on noussut. Samaan

aikaan tapahtui tämän artikkelin tarkastelujakson suurin muutos rangaistuskäytännöissä: ehdottomien tuomioiden osuus vankeusrangaistuksista laski alle 18-vuotiaiden ryhmässä vajaasta 20 prosentista alle 10 prosenttiin. Muutos on yhteydessä vuoden 1990 ehdollista rangaistusta koskevaan uudistukseen, jonka mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavien syiden vaatimusta on tuomioistuinkäytännössä tulkittu hyvin pidättyvästi; suhteellisen vakavienkin väkivaltarikosten kohdalla nuori on saatettu tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen ehdottoman sijasta (Marttunen 2005a). 2000-luvulla tilanne on pysynyt vakaana: nuorille tuomituista vankeusrangaistuksista on määrätty ehdottomaksi noin joka kymmenes.

Kuviossa 2 esitetään tiedot alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille tuomittujen vankilarangaistusten määrän kehityksestä viimeisen kahden vuosikymmenen aikana, joka valaisee vankeuden käytön vähenemistä konkreettisesti.

Kuvio 2 Alle 18-vuotiaille tuomitut vankilarangaistukset 1986–2004

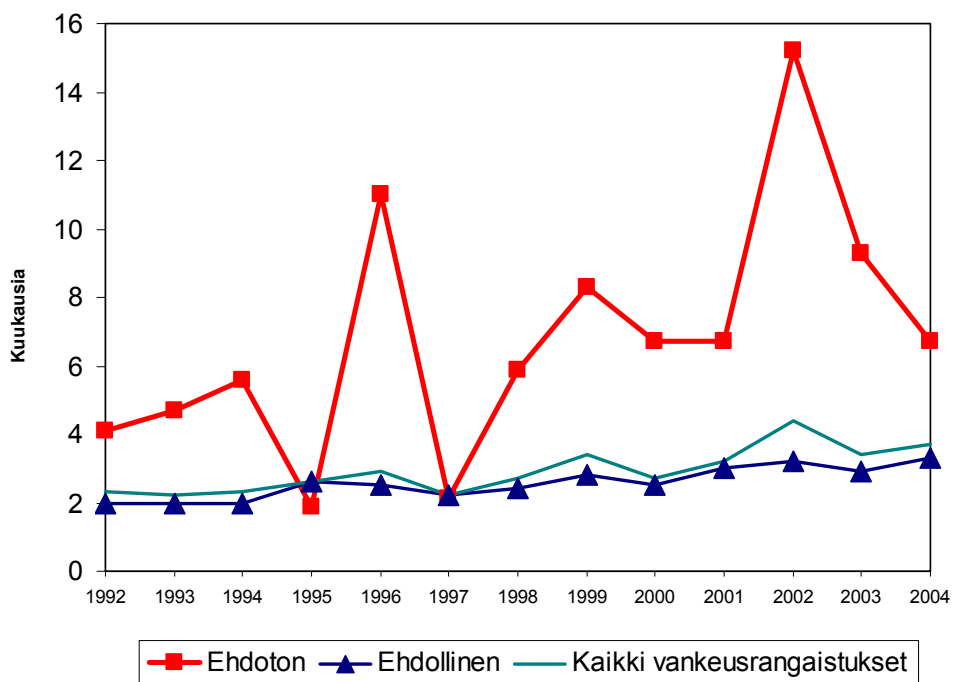
Vuodelle 1990 osuneen notkahduksen jälkeen vankilarangaistusten lukumäärät alenivat jyrkästi vuoteen 1996 saakka. Tämän jälkeen seurasi lyhyt nousu vuoteen 1998. Vuonna 2003 vankilarangaistuksia tuomittiin nuorille vain 43 kappaletta ja vuonna 2004 luku oli 60. Lisäksi vain pieni osa alle 18-vuotiaille tuomituista vankilarangaistuksista tuomitaan teoista, joissa rangaistus ylittää

kahden vuoden rajan, eikä ehdollisen käyttö ole lainkaan mahdollista. Näitä tilanteita ei painavien syiden vaatimus koske.

Vankilan käytön väheneminen on johtunut eniten siitä, että nuoria ei nykyisin tuomita vankeuteen omaisuusrikoksista läheskään samassa mittakaavassa kuin 1980-luvulla. Muutoin nuorten vankilaan lähettämisen vähentymistä selittävät suurelta osin samat syyt, joilla kokonaisvankiluvun laskua 1980–90-lukujen aikana selitetään (ks. Lappi-Seppälä 2006).

Nuorten ehdottomat vankeusrangaistukset koostuvat oikeastaan kolmesta ryhmästä: (1) törkeät väkivaltarikokset, (2) laajat ja pitkäkestoiset omaisuusrikossarjat ja (3) ”huumausainerikollisuuden oheisrikollisuudesta koostuva sekalaisryhmä”, jota ei ole luontevasti mahdollista kuvata tarkemmin sen heterogeenisyyden vuoksi. Alhaisista lukumääristä huolimatta valtaosa (noin 80 %) ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja yhdyskuntapalveluun tuomitusta nuorista on tuomitsemishetkellä jo täysi-ikäisiä – niihin johtaneet rikokset on siis useimmiten tehty lähestyttäessä täysi-ikäisyyttä. Ehdottomaan vankeuteen tuomitut nuoret on lähes poikkeuksetta tuomittu aikaisemmin useisiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin.

Kuviosta 3 ilmenee nuorille tuomitujen vankeusrangaistusten (ehdolliset ja ehdottomat) keskipituus vuosina 1992–2004. Nuorille määrättyjen rangaistusten keskipituus on jonkin verran aikuisryhmää alempi. Ehdollisten keskipituus on ollut 3 kuukauden tuntumassa. Suuret heilahtelut nuorten vankilarangaistusten keskipituudessa johtuvat niiden vähäisestä määrästä. On kuitenkin mahdollista ja todennäköistäkin, että vankilan välttäminen viimeiseen asti on johtanut siihen, että silloin kun vankeutta on koettu pakolliseksi käyttää, ovat tuomiot sitten pitkiä. Kuitenkin noin puolet nuorten vankilarangaistuksista on alle 4 kuukauden mittaisia.

Kuvio 3 Nuorille tuomittujen vankeusrangaistusten keskipituus vuosina 1992–2004

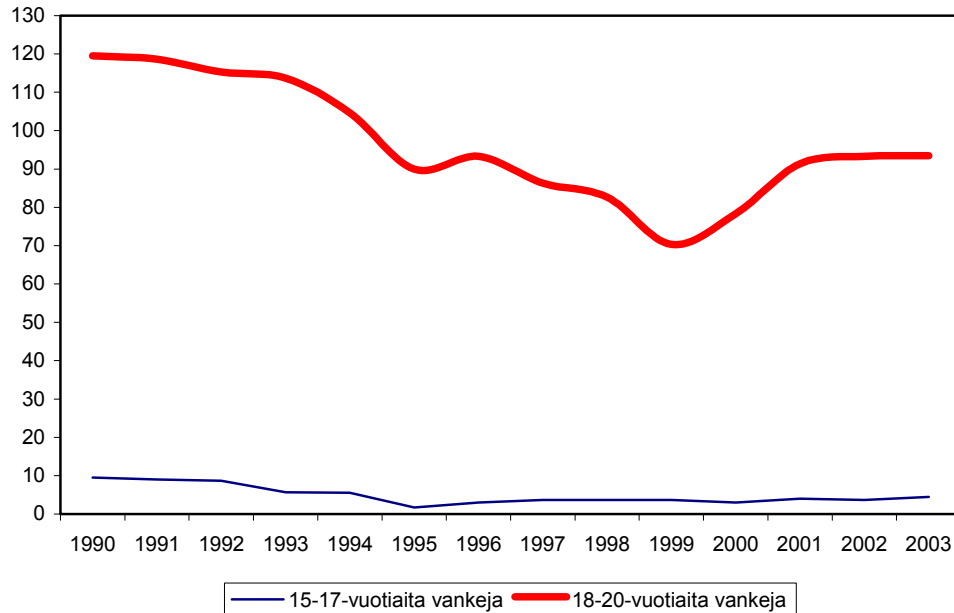
Vankiluku

Nuorten rangaistusvankien osuus kaikista rangaistusvangeista on hyvin pieni: alle 18-vuotiaiden vankien osuus kaikista vangeista oli vuoden 2005 alussa 0,2 prosenttia ja 18–20-vuotiaiden osuus vajaa neljä prosenttia. Nämä ja jäljempänä esiteltävät tiedot perustuvat vuosittain touko- tai lokakuun alussa tehtyihin vankilukuilmoituksiin. Tässä yhden päivän tilanteeseen perustuvassa tarkastelussa kapeaan ikäryhmään kuuluvien vankien määrä on jossain määrin sattumanvarainen. Pääsuuntaus on silti selvä: nuorisovankien määrät laskivat johdonmukaisesti 1990-luvulla. Ikäryhmän 18–20-vuotiaat osuus vangeista ja määrä laski 1990-luvun aikana lähes puoleen, nousi vuosituhannen taitteessa, mutta on nyttemmin kääntynyt laskuun.

Alle 18-vuotiaita vankeja oli 16.10.2005 kolme, jonka lisäksi alaikäisiä tutkintavankeja oli tuolloin kahdeksan. Viimeaikainen huolestuttava kokonaisvankiluvun kasvu ei siis ole koskettanut lainkaan nuoria.

Silmiinpistävän suuri ero nuorille tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten (kuvio 2) ja vankien (kuvio 4) määrässä johtuu siitä, että nuorena henkilönä tuomitut ovat useimmiten ehtineet täyttää 18 vuotta vankeuden suoritta-

misen alkaessa. Tämä ”täysi-ikäistyminen” puolestaan johtuu siitä, että ehdottomaan vankeuteen johtavat rikokset tehdään yleensä 17-vuotiaana ja rikosprosessi mahdollisine valituksineen kestää näissä tapauksissa verraten kauan.

Kuvio 4 15–17-vuotiaita ja 18–20-vuotiaita vankeja vankilukuilmoituksen mukaan 1990–2004, kolmen vuoden liukuva keskiarvo

Tässä kohdin on kuitenkin syytä huomioida, että myös osa lastensuojelun vapaudenmenetykseen ja laitossijoitukseen johtavista pakkotoimista perustuu lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin. On arvioitu, että vuosittain noin 70 ikäryhmään 15–17-vuotiaat kuuluvaa nuorta altistetaan tahdonvastaisesti lastensuojelun pakkotoimille siksi, että he ovat tehneet rikoksia. Tämä luku vastaa kutakuinkin nuorille tuomittujen vankilarangaistusten määrää. Arviot siitä, kuinka paljon lastensuojelunjärjestelmän pakkotoimien piirissä on vuosittain rikosperusteella laitokseen sijoitettua nuoria, on muutamia satoja. Tämä on viitteellinen arvio, mutta joka tapauksessa moninkertaisesti suurempi kuin vankiloissa olevien nuorten määrä (Kuula ym., tämä teos lähteineen).

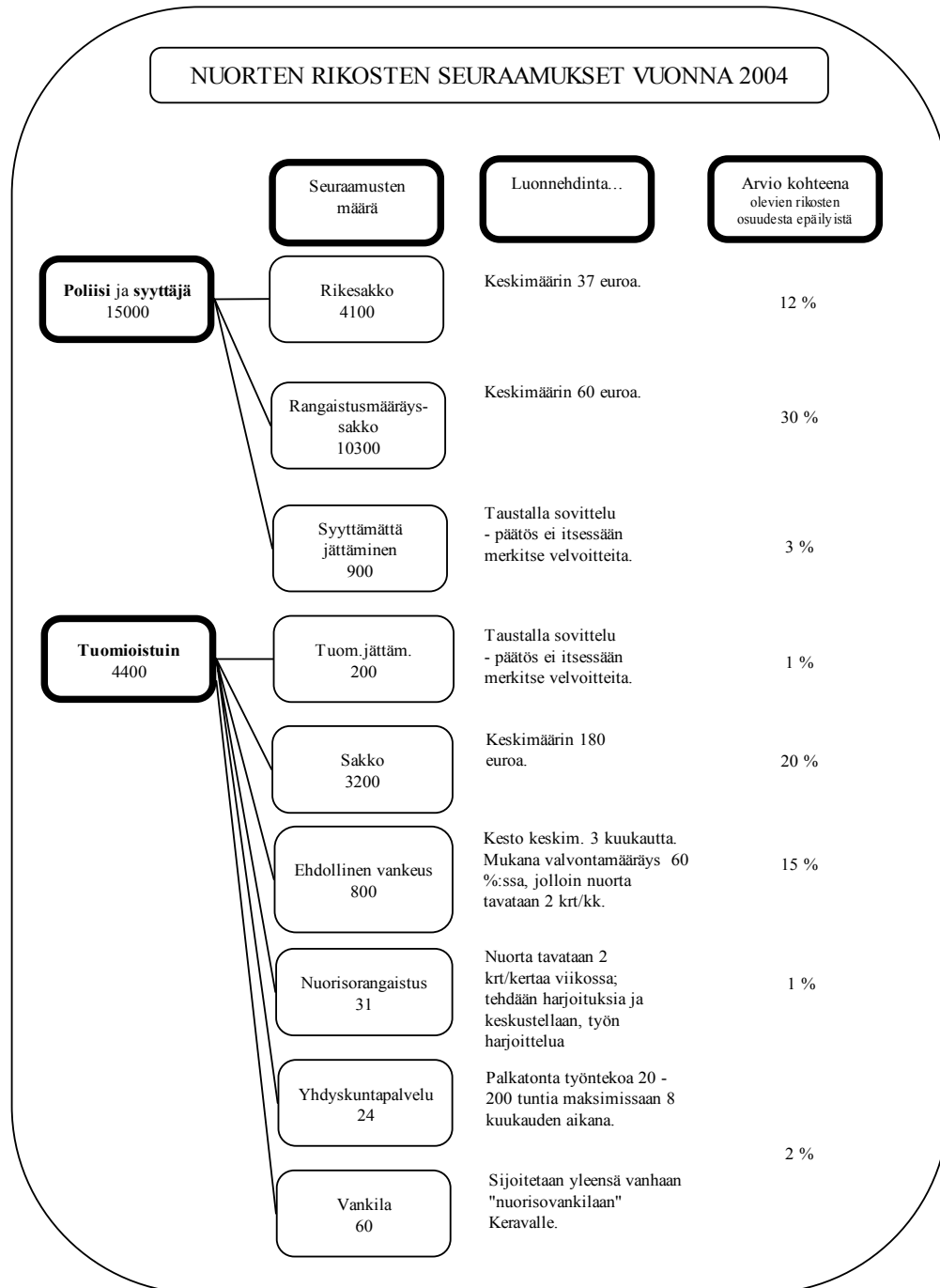
Nuorten kontrollikoneiston toiminnan kokonaisvirta

Edellä lausuttua on syytä täydentää eräillä tiedoilla ja huomautuksilla muista nuorisorikollisten käsittelyjärjestelmistä.

Sovittelu koskee vuosittain arvioilta 1 500 alaikäistä rikoksesta epäiltyä. Tämän pohjalta voidaan esittää arvio, että sovitteluun osallistuu vajaa 10 prosenttia nuorena henkilönä rikoksesta kiinnijääneistä. Soviteltujen nuorten rikosten määrä on viime vuosina hieman laskenut (Takala 2001; Salonen 2004).

Kaikista edellä mainituista rikosprosessiketjun vaiheista tulisi välittyä tietoa myös *lastensuojeluviranomaisille*. Rikosoikeusjärjestelmän puolella lähdetään liikkeelle ajatuksesta, että lastensuojelu toimisi jollain tavoin kaikkien nuorisorikollisten kanssa. Kuitenkin vain osassa tapauksista rikos johtaa käytännössä lastensuojelun toimenpiteisiin. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat viimeisen 10 vuoden aikana kaksinkertaistuneet. Huostaanotettujen lasten kokonaismäärä ja tahdonvastaisten huostaanottojen määrä ovat kohonneet noin kolmanneksen (Stakes 2005). Vastaavana ajankohtana nuorten tekemien rikosten määrä on edellä kuvatulla tavalla vähentynyt. Lastensuojelun asiakasmäärien nousu ei voi siis johtua nuorten rikollisuudessa tapahtuneista muutoksista. Siitä, mikä vaikutus rikollisuudella ylipäänsä on lastensuojelun asiakasmääriin, ei ole mahdollista lausua tässä yhteydessä. Jokseenkin selvää kuitenkin on, että lastensuojelun pakkotoimien kohteena on olennaisesti suurempi määrä nuoria kuin tähän ikäryhmään kuuluvia on vankilassa (Ks. Lappi-Seppälä 2000, 221; Kuula ym., tämä teos).

Edellä esitetyt tiedot voidaan kiteyttää seuraavaan nuorten kontrollikoneiston kokonaisvirtaan. Kuvion lukuja ei ole aihetta laajemmin kerrata. Kolmi- ja nelinumeroisia lukuja on selvyuden vuoksi pyöristetty lähimpää sataan.

Huomautus: Kaavion oikeassa laidassa olevista prosentiosuuksista ei tule summaksi 100 prosenttia, koska kaikki rikosepäilyt eivät johda syyksilukemiseen. Kyseiset arviot on lisäksi tehty vuoden 2003 tietojen perusteella, koska Tilastokeskus ei enää julkaise tietoja tavalla, joka mahdollistaisi laskelman esittämisen.

Kokonaisarvio nuorten seuraamusjärjestelmän toiminnasta

Olen tässä artikkelissa todennut, että vankeuden käyttö nuorten ryhmässä on erittäin vähäistä. Niin kotimaisessa kuin ulkomaisessa kriminaalipoliittisessa keskustelussa usein toistettu iskulause nuorten vankeuden minimoimisesta – joka on vahvistettu useissa kansainvälisissä sopimuksissa ja suosituksissa – on Suomessa toteutettu mallikelpoisesti. Uusklassisen kriminaalipoliitiikan ajatus vankilarangaistuksen viimesijaisuudesta on ohjannut myös aivan viimeaikaista lainvalmistelua. Vankeuden välttämiseksi on löydettävissä selvää tukea kriminologisen tutkimuksen valtavirrasta. Myös kotimainen tutkimus on osoittanut, että nuorisovankien uusimisluvut ovat synkkiä.

Vankilarangaistusten käyttö nuorille on kaikilla mittareilla vähentynyt; 1990-luvun alkuun verrattuna vankeuden määrä on laskenut kymmenesosaan. Samaan aikaan käyttöön otetut uudet seuraamukset, nuorisorangaistus ja yhdyskuntapalvelu, ovat pysyneet määrällisesti hyvin vähäisessä asemassa. Sakkorangaistus on nuorten rangaistusjärjestelmän kulmakivi, ja nuorten rikosten vakavoituessa käytetään ensisijaisesti ehdollista vankeutta.

Viimeisen 15 vuoden aikana kaikkien käytössä olevien rangaistusten määrät ovat laskeneet. Suurelta osin tämä johtuu rikollisuuskehityksestä, eikä seuraamusikäntöjen lievenemisestä. Merkittävää on huomata, että kolme neljäsosaa nuorten seuraamuksista määrätään joko poliisin tai syyttäjän toimesta, siis muualla kuin tuomioistuimissa. Vaikeasti tulkittavissa on sitä vastoin tieto, että 1990-luvun alussa tuomioistuimissa käsiteltiin lähes 80 prosenttia nuorten rikoksista, kun vuonna 2003 vastaava osuus oli noin 40 prosenttia.

Merkille pantavaa on se, että samaan aikaan lastensuojelua ja yhteiskunnan asenneilmapiiriä tutkivat henkilöt puhuvat kontrollin ankaroitumisesta (Harrikari 2004, 288–290). Vastaavia puheenvuoroja on esitetty myös yleisen rikosoikeuden toiminnasta. Ilmentymänä tästä vankiluku on muutaman viime vuoden aikana noussut neljänneksellä vuosituhanen alkuun verrattuna ja ensimmäisen kerran yli 4 000:n sitten vuoden 1987 (Lappi-Seppälä 2003; Rikosseuraamusviraston tiedote 20.10.2005).

Nuorten rikollisten käsittelyjärjestelmää kuvaavista edellä käsitellyistä tiedoista vastaavia päätelmiä kontrollin ankaroitumisesta ei voida tehdä. Päinvastoin, kaikki tiedot puhuvat toiseen suuntaan. Rangaistusten määrät ovat laskeneet ja ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan nuorille vähemmän kuin koskaan. Ehdollisten vankeusrangaistusten pituudet eivät ole olennaisesti

muuttuneet, sakkojen suuruus on pysynyt ennallaan eivätkä muutkaan mittarit kerro ankaroitumisesta.

Samaan aikaan nuorten rikoksentekijöiden lainsäädännölliseen asemaan on kiinnitetty lainvalmistelussa enemmän huomiota kuin 30 vuoteen. Lainvalmistelijoiden aktiviteetti on johtunut ilmeisestä tarpeesta arvioida uudelleen nykyisen sääntelyn toimivuutta. Todennäköisenä lopputuloksena tässä arviointityössä on pääosin hyväksi koetun järjestelmän perusteiden säilyttäminen, voimassa olevien lakien hienosäätö ja nuorten yksilöllisten piirteiden laajempi huomioiminen rikosoikeudellisissa käytännöissä. Myös kansainvälistymisellä on otaksuttavasti ollut oma merkityksensä voimassa olevien järjestelyjen uudelleenpunnintaan. Lisääntynyt ja voimakkaammin esiin on tullut tieto siitä, että maamme nuoria rikoksentekijöitä koskevat järjestelyt ovat kansainvälisessä vertailussa vaatimattomia. Voi siis olla niin, että kansainvälistymisen myötä tutkijoiden ja muiden alan toimijoiden tietoisuus toisista järjestelmistä ja sitä kautta kriittinen katse omaa järjestelmää kohtaan on lisääntynyt. Myös yleisesti nuoriin yhteiskunnallisessa keskustelussa kohdistettu lisääntynyt huomio selittää sitä, miksi ikäryhmää koskevaa rikoslainsäädäntöä on arvioitu viime vuosina perusteellisesti.

Aktivoituneen lainsäädäntötyön taustalla voidaan lisäksi havaita vuosituhannen vaihteessa esiintynyt nuorten henkirikospiikki (Lehti, tämä teos). Lyhyeen ajanjaksoon osuneet raa'at väkivaltarikokset (kuten Eveliina Lappalaisen tapaus, Heinojen surma, Keravan ”butaanisurmat” ja Turun vappupuukotus) johtivat mediassa valtavaan huomioon. Henkirikospiikin nousua ja laskua ei kumpakaan voi selittää rangaistusten ankaruustasolla; luultavasti niillä ei ole mitään tekemistä rangaistustason ankaruuden kanssa. Toisaalta median rikosuutisointi ja erityisesti väkivaltautisointi oli dramaattisesti kasvanut jo aikaisemmin, 1990-luvun alussa.

Lopuksi on syytä esittää tulkinta, mihin suuntaan rikosseuraamusjärjestelmää ollaan kehittämässä. Kuten sanottu, loppumetreillä oleva nuoris rikosoikeudellisen sääntelyn arviointi- ja uudistushanke johtuu pikemminkin tarpeesta uudelleen arvioida nuorten seuraamusjärjestelmän toimivuutta kuin sen toiminnassa havaituista suurista ongelmista. Nuoria rikoksentekijöitä koskevan sääntelyn arvioinnissa on selvästi lähdetty liikkeelle ajatuksesta, että *seuraamusjärjestelmän vaikuttavuutta tulisi lisätä*. Vaikuttavuuden lisääminen ei kuitenkaan perustu rangaistuksellisten keinojen oletettuun pelotevaikutukseen vaan pikemminkin päinvastoin. Nuoris oarestia lukuun ottamatta kaikki ehdotetut muutokset liittyvät sosiaalisten näkökohtien painottumiseen nuorten rikosoikeudellisessa kohtelussa. Tämän kanssa linjassa sosiaalisen sektorin autta-

vien ja tukevien toimien tarpeen arviointi halutaan varmistaa kaikissa nuorten rikoksissa.

Rangaistuksen käyttöä itsessään ei siis perustella sillä, että niillä vähennettäisiin uusintarikollisuutta, vaan nuoriin kohdistettavien toimien sisältöä halutaan järkeistää ja kaavamaisuutta pyritään vähentämään. Käynnissä olevaa lainvalmistelutyötä voidaan ehkä luonnehtia siten, että siinä arvioidaan, millainen merkitys uusimman vaikuttavuustutkimuksen sanomalle tiettyjen rangaistusjärjestelmän toimien toisia suuremmalle vaikuttavuudelle tulee lainsäädännössä antaa. Yleisen rikosoikeuden puolella tämä on ilmennyt vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosisältöjen kehittämissä (Lappi-Seppälä 2005). Nuorisorangaistus on konkreettinen esimerkki siitä, että rangaistusjärjestelmän toiminnassa pyritään lisäämään sosiaalistumiseen liittyviä tavoitteita. Seuramuksen sisältö ilmentää enemmän kognitiivis-behavioraalisesti suuntautunutta sosiaali- ja lastensuojelutyötä kuin niitä työtapoja, joihin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän käytännöissä on totuttu. Juuri tämä uutuus, joka voi näyttäytyä lakia soveltavan syyttäjän ja tuomarin näkökulmasta epämääräisyydeltä ja lainsäädännön väljyydeltä, onkin varmaan suurin syy siihen, miksi nuorisorangaistuksen käyttöä on turhankin paljon kartettu.

Suomalaisen rikosoikeustutkimuksen näkökulmasta ja kielenkäytöllä kaikki sanottu voidaan kiteyttää yhteen lauseeseen; *erityisestävät tai -preventiiviset näkökohdat ovat saamassa lisää painoarvoa nuorten rikosseuraamusjärjestelmässä*. Ja toisaalta: rikosoikeudelliset käytännöt ja lastensuojelutyö ovat periaatteellisesti täysin vastakkaisista lähtökohdistaan huolimatta lähentymässä.

Lähteet

- Albrecht, Hans-Jörg (2004) Youth Justice in Germany. *Teoksessa* Tonry, Michael & Doob, Anthony N. (toim) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National Perspectives. Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Harrikari, Timo (2004) *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat Suomalaisessa lainsäätämisasiakirjoissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 48.
- Heinz, Wolfgang (2005) *Das strafrechtliche Sanktionensystem und die Sanktionierungspraxis in Deutschland 1882–2003*. Stand: Berichtsjahr 2003. Version: 2/2005.
- Jääskeläinen, Petri (1997) *Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamushuonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kivivuori, Janne (2005) Nuoret rikoksen tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- KM 2003:2: Nuorisorikostoimikunnan mietintö, Oikeusministeriö.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1999) *Ehdollisen vankeuden käyttökerroista ja kasaumat*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 42.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000) *Rikosten seuraamukset*. Porvoo: WSOY.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2001) *Yleisökäsitykset ja vuoden 1999 sakkouudistus. Haastattelututkimus väestön sakkojärjestelmää ja liikennesakkoja koskevista käsityksistä vuosina 1999–2001*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 195.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2003) Muuttuuko kriminaalipolitiikka – ja mihin suuntaan? *Teoksessa* Tapio Lappi-Seppälä & Raimo Lahti (toim.) *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII, Pekka Koskiselälle omistettu*. Helsinki: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2004) Kontrolliviranomaisten toiminta. *Teoksessa* *Rikollisuustilanne 2003. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 209.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2005) *Nuoret kriminaalipolitiikan näkökulmasta*. Julkaisematon puhe vuoden 2005 valtakunnallisilla syyttäjäpäivillä.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2006) Youth Justice in Finland: Model of tolerance? *Teoksessa* *Comparative Youth Justice*. Sage, painossa, ilmestyy keväällä 2006.
- Lumme, Taina & Vogt-Airaksinen, Tiina (13.3.2006) *Ensimmäiset nuorisorangaisutukset koettu vaikuttaviksi ja raskaiksi*. Rikosseuraamusviraston tiedote.
- Marttunen, Matti & Kivivuori, Janne (2005) Nuorisorikollisuus. *Teoksessa* *Rikollisuustilanne 2004. Rikollisuus tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 215.

- Marttunen, Matti (2002) *Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekeminen rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192.
- Marttunen, Matti (2004) Ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamusten käyttö. *Haaste* 4/2004, s. 25–26.
- Marttunen, Matti (2005a) Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. *Teoksessa Nuoren oikeudet*. Edita 2005.
- Marttunen, Matti (2005b) Nuorisorangaistus – Tausta, kokeiluaika ja tuomitseminen? *Lakimies* 2/2005.
- Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka (2002) *Nuorisorangaistus 1997–2001. Uuden rangaistuslain arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.
- Melander, Sakari (2002) Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. *Lakimies* 6/2002 s. 938–961.
- Ohjenuora: Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005. Kriminaalihuoltolaitos 2005.
- OM 2004:12: Nuorisorikostyöryhmän mietintö, Oikeusministeriö.
- Rikosseuraamusviraston tiedote 20.10.2005: Vankeja on nyt yli 4000. <http://www.rikosseuraamus.fi/33272.htm>
- Salonen, Jari (2004) *Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa. Vuoden 2004 kuntakyselyn tulokset*. Arviointiraportteja 7/2004. Helsinki: Stakes.
- Sarnecki, Jerzy & Estrada, Felipe (2004) *Juvenile crime in Sweden. A trend report on criminal policy, the development of juvenile delinquency and the juvenile justice system*. Department of Criminology.
- Smolej, Mirka (2005) *Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66.
- Stakes 28.6.2005: Lastensuojelu 2004. Tilastotiedote 14/2005.
- Takala, Jukka-Pekka (2001) Rikosten sovittelu. *Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183.
- Tonry, Michael & Doob, Anthony (2004) Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives. *Crime and Justice: A Review of Research* Vol. 31, Chicago.
- Tuori, Kaarlo (2004) *Sosiaalioikeus*. Helsinki: WSOY Lakitieto.

XI NUORET LAITOKSISSA SUOMESSA JA ENGLANNISSA

Tarja Kuula & John Pitts & Matti Marttunen

Vankeuden käytön yleistyminen lasten ja nuorten rikosten seuraamuksena ja korkeat uusintarikollisuusluvut ovat saaneet aikaan vaihtoehtoisten ratkaisujen etsinnän Englannissa ja Walesissa¹ – kuten monissa muissakin läntisissä maissa. Keskustelu on johtanut uudenlaiseen kiinnostukseen sellaisia muiden maiden oikeusjärjestelmiä kohtaan, jotka näyttävät käyttävän vähemmän lapsiin ja nuoriin kohdistuvia vankeusrangaistuksia. Ei ihme, että Suomi, jossa on Euroopan alhaisin nuorisovankiluku ja yksi alhaisimmista rikollisuustasoista, on noussut kansainvälisen huomion kohteeksi. Tämä artikkeli perustuu vertailevaan tutkimushankkeeseen, joka pyrkii selvittämään erilaisten laitosten käytön yleisyyttä ja käyttötilanteita Suomessa ja Isossa-Britanniassa. Alustavat tulokset ovat osoittautuneet paradoksaalisiksi.

Johdanto: nuorisorikosoikeuden murros Englannissa

Ison-Britannian entinen sisäministeri *Jack Straw* kuvasi vuonna 1998 voimaan tullutta lakia rikollisuudesta ja epäjärjestyksestä (Crime and Disorder Act, CDA 1998) ”radikaalimpana nuoriso-oikeusjärjestelmän ravistajana kolmeen-kymmeneen vuoteen”. Laki ilmensi Ison-Britannian uuden työväenpuolueen projektia yhdistämällä erilaisten poliittisten ryhmittymien ajatuksia ja vahvistaen näin uuden työväenpuolueen uudelleen löytynyttä ”lujuutta”. ”Uuden nuoriso-oikeusjärjestelmän” (Goldson 2001) rakenne oli johdettu suurelta

¹ Pääosa käyttämistämme tilastotiedoista kuvaavat Englantia ja Walesia yhtenä tilastoalueena, vaikka käytämme otsikoinnissa ilmaisun ytimekkyyden vuoksi pelkästään käsitettä Englanti.

osaltaan vanhan järjestelmän tarkastuskomission raportin ”Menetetty Nuoruus” suosituksista vuodelta 1996. Raportissa mainittiin seuraavia johtopäätöksiä:

”Nykyinen nuorisorikollisuutta käsittelevä järjestelmä on tehoton ja kallis. Järjestelyt pettävät nuoret itsensä – nuoria ei ohjata pois lainrikkomisen parista kohti rakentavampaa tekemistä. Järjestelyt pettävät myös uhrin – ne, jotka kärsivät nuorten ajattelemattomasta käyttäytymisestä, ilkeistä ja omaisuuden menettämisestä varkauksien ja murtojen vuoksi – ja johtavat tuhlaukseen monessakin mielessä. Aikaa tuhlaamaan, kun viranomaiset prosessoivat samoja nuoria lainrikkooja oikeussalien läpi yhä uudelleen. Vuokratuloja menetetään, kun ihmiset muuttavat pois korkean rikollisuuden alueilta, ja samalla näiden alueiden yritykset menettävät asiakkaitaan. Nuorten potentiaali menee hukkaan.” (*Misspent Youth*, Audit Commission, 96.)

”Menetetty nuoruus” -raportin keskeinen viesti oli se, että yhteiskunnan pitäisi puuttua ongelmiin varhaisemmin, ennen kuin rikoksiin syyllistymiseen puuttuminen on tarpeellista ja että nuorten kohtelun tulisi olla tiukempaa. Varhaisen puuttumisen strategian sekä tiukan ja tuntuvan rikollisten kohtelun painottaminen ei sinänsä ole ainutlaatuista. Teemat ovat tuttuja kaikissa länsimaissa. Englannissa niiden painottaminen johti kuitenkin 1990-luvun lopulla koko nuoriso-oikeusjärjestelmän uudistamiseen.

Vuonna 1998 voimaan tullut laki merkitsi vastareaktiota 1960- ja 1970-lukujen hyvinvointivaltioillisille uudistuksille ja suunnanmuutosta 1980-luvun kehitykselle. Laki keskittyi nuorten sosiaalisten ja psykologisten avun *tarpeiden* sijasta nuorten rikoksenteekijöiden *tekoihin* ja *vastuun* korostamiseen. Ajatus siitä, että nuorisorikollisuus on köyhyydestä, sosiaalisesta epätasa-arvoisuudesta ja psykologisista häiriöistä johtuvaa, korvattiin osin ajatuksella moraalisten valintojen ja henkilökohtaisen vastuunoton keskeisyydestä. Siinä missä aikaisempi nuoriso-oikeutta koskeva politiikka pyrki vähentämään leimautumista ohjaamalla rikollisella käyttäytymisellä oirehtivia nuoria pois rikosoikeusjärjestelmän piiristä, vuoden 1998 laki pyrki saamaan sekä ensimmäistä kertaa lakia rikkoneet että rikosoikeudellisen vastuukärrän alapuolella olevat nuoret järjestelmän piiriin. Yksi muutosten seurauksista on ollut valtava nuorisovankimäärän kasvu Englannissa ja Walesissa viime vuosien aikana.

Vuonna 2002 nuorisovankien määrä ylitti 1980-luvun alun huipun (Bate-
man 2005; Hagell 2005), mikä aiheutti hallituksessa huolta ”nuorisolaitosten” hallittavuudesta. Tämä antoi alkusysäyksen sekä niin kutsutuille ”progressiivis-
teille” että ”pragmatisteille” vaihtoehtojen etsimiseksi. Progressiivisuudella

tarkoitetaan tässä artikkelissa sellaista ajatussuuntaa, joka Isossa-Britanniassa kannattaa nuoriso-oikeusjärjestelmän uudistusta. Pragmatismilla taas tarkoitamme tässä ajatussuuntaa, jonka edustajat ovat pääsääntöisesti huolissaan tämän järjestelmän tehokkuudesta. Jälkimmäisen kannattajat työskentelevät usein nuorisorangaistusjärjestelmän piirissä. Molemmat haluavat vähentää lasten ja nuorten määrää vankiloissa ja muissa niin kutsutuissa nuorten ”turvtiloissa” (Secure Estates).

Näiden kahden ajatussuunnan välinen vuoropuhelu johti mielenkiintoon muiden maiden nuoriso-oikeusjärjestelmiä kohtaan. Lähemmät tarkastelut paljastivat, että Englannissa ja Walesissa vankilaa käytetään nuorten rikosten seuraamuksena suhteessa neljä kertaa enemmän kuin Ranskassa, kymmenen kertaa enemmän kuin Espanjassa ja noin 75–100 kertaa enemmän kuin Suomessa, jossa on yksi Euroopan alhaisimmista rikollisuustasoista (Bateman 2005). Suomesta onkin nyt tullut ”progressiivisten minimalistien” (Currie 1985) mallima. Englantilaisessa keskustelussa ”progressiivisiksi minimalisteiksi” kutsutaan niitä, jotka uskovat, että nuorisovankimäärää – kuten vankimäärää yleensäkin – voidaan dramaattisesti alentaa ilman, että se vaikuttaa rikollisuuden määrään. Näkemys lienee lähellä Suomessa vallitsevaa kriminaalipoliittista ajattelua.

Tähän keskustelutaustaan liittyen anglo-suomalainen tutkijaryhmä aloitti vuonna 2003 englantilaista ja suomalaista nuoriso-oikeusjärjestelmää vertailevan tutkimuksen.²

Suomi: nuorisovankien määrä ja kriminaalipoliittinen ilmapiiri

Lokakuun 2005 alussa Suomen vankiloissa oli ainoastaan kolme alle 18-vuotiasta nuorta suorittamassa vankeusrangaistusta ja lisäksi kahdeksan nuorta oli tutkintavankeudessa odottamassa tekemiensä rikosten tuomioistuinkäsittelyä (ks. Marttunen, tämä teos).

² Tutkimus toteutetaan yhteistyössä Lutonin yliopiston, Vauxhall Research Centre for Crime, Humakin (Humanistinen ammattikorkeakoulu), Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan ja Nacron nuorisorikollisuusosaston kanssa. Yhteistyökumppanina toimii Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Tutkimuksen ensimmäistä osaa, jota raportoidaan tässä artikkelissa, ovat rahoittaneet Esme Fairburn Trust ja Humak.

Suomessa nuorten rikosoikeudellinen vastuikäraja on 15. Englannissa se on 10 vuotta. Huomattavasti suurempaa lasten ja nuorten vankimäärää Isossa-Britanniassa ei kuitenkaan voida selittää alhaisemmalla vastuikärajalla, koska useimmat brittiläiset vankilarangaistusta suorittamassa olevat nuoret ovat 15-vuotiaita tai sitä vanhempia. Sitä ei myöskään voida selittää väkilukujen eroilla. Suomen väkiluku on noin viisi miljoonaa, joka on karkeasti ottaen noin yksi kymmenesosa Englannin ja Walesin väkiluvusta. Kun kerromme Suomen nuorten vankiluvun kymmenellä, saamme luvun 30. Ison-Britannian nuorisovankiluku on karkeasti noin 3 000 – siis sata kertaa Suomen lukua suurempi.

Erittäin alhaisen nuorten vankiluvun lisäksi Suomi on kansainvälisesti tärkeä tutkimuskohde siksi, että viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana vankien määrää on Suomessa tietoisesti alennettu (Lappi-Seppälä 1998), joskin vankiluku on sittemmin kääntynyt voimakkaaseen nousuun (Rikosseuraamusviraston tiedote 20.10.2005).

Kriminaalipolitiikassa Suomi on muita pohjoismaita seuraten pyrkinyt noudattamaan ohjelmanjulistusta, jonka mukaan hyvä sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa. Vuonna 1950 Suomessa oli Pohjoismaiden korkeimmat vankimäärät, 190 vankia 100 000 asukasta kohden, kun vastaava suhdeluku oli Norjassa 30 ja Ruotsissa 60. Vuoteen 1990 mennessä Suomen vastaava väestön suhteutettu vankiluku oli hieman yli 60, jolloin se oli saavuttanut Pohjoismaisen tason, jossa se pysyi 1990-luvun (Lappi-Seppälä 1998; 2003). Suomen vankiluvun alentaminen skandinaaviselle tasolle ei tehnyt Suomen rikollisuuskehitystä muista Pohjoismaista poikkeavaksi. On siis varsin oletettavaa, että samaan aikaan tapahtunut yleispohjoismainen tilastoidun rikollisuuden kasvu johtui aivan muista tekijöistä kuin vankeustuomion todennäköisyydestä taikka vankeuden preventiivisen eristämisaikutuksen laskusta.

Tätä nykyä Suomi on kohtaamassa merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, joilla saattaa olla vaikutuksia nuorisorikollisuuden luonteeseen. Suomessa on kasvava, suhteellisesti köyhtynyt, pakolaisista koostuva vähemmistö; taloudellisista siirtolaisista muodostunut väestönosa; toisen sukupolven ”venäjänsuomalaisia”; suhteellisen pieni, mutta kasvava huumeongelma; lisääntyvästi rassistisia konflikteja ja ainakin paikallisesti kasvava ”jengiongelma” (Puuronen 2001). Eurooppalaisessa mittapuussa mainitut muutokset ovat ehkä vähäisiä, mutta olennaista kuitenkin on se, että mainitut kehityssuunnat eivät ole johtaneet kovin voimakkaasti poliitikkojen, median tai kansalaisten vaatimuksiin koventaa rangaistuksia. Luottamus muihin seuraamuksiin kuin vankilarangaistukseen on korkea poliittisen kentän eri puolilla.

Tapio Lappi-Seppälä (1998) on määritellyt viisi tekijää, jotka ovat mahdollistaneet kriminaalipolitiikan ja seuraamusjärjestelmän maltillisen uudistamisen jatkumisen Suomessa:

(1) *Poliittinen tahto ja hallinnollinen yhteisymmärrys.* Poliitikot alkoivat 1970- ja 1980-luvuilla kasvavassa määrin olla vaivaantuneita Suomen kansainvälisesti korkeista vankimääristä. He antoivat tukensa tutkijoiden, tuomarikunnan ja virkamiesten näkemyksille siitä, että vankilarangaistusten määrää on mahdollista alentaa merkittävästi ja tuomioiden pituuksia lyhentää ilman vakavia seurauksia rikollisuustilanteelle (Lappi-Seppälä 2001).

(2) *Asiantuntijoiden vahva rooli.* Suomen rikosoikeudelliset uudistukset ovat olleet suhteellisen pienen kriminaalipoliittisen ja akateemisen asiantuntijajoukon käsissä, joka on ylläpitänyt läheisiä siteitä oikeusministeriöön. Tämä on merkinnyt sitä, että kriminaalipolitiikka on säilynyt suhteellisen epäpoliittisointuneena. Yritykset ujuttaa raskaita, amerikkalaistyyllisiä, ”laki- ja järjestys”-tyyppisiä painotuksia on voitu estää.

(3) *Suomalainen media.* Tärkeän lisän maltillisen kriminaalipolitiikan säilymiseen on tuonut suomalainen media. Suomalaiset kriminologit ja rikosoikeustutkijat osallistuvat aktiivisesti mediakeskusteluun artikkelien ja kolumnien välityksellä sekä esiintyvät säännöllisesti radio- ja televisiolähetyksissä. Suomalaisen median poikkeuksellinen rakenne on toinen syy. Suomalaiset sanomalehdet myydään suuressa määrin kotiin kannettuina sen sijaan, että niitä myytäisiin irtonumeroina uutisjakelupisteistä. Näin ollen Isolle-Britannialle ja USA:lle tyypillinen päivittäinen sanomalehtien irtonumeroiden taistelu siitä, kuka tuottaa näkyvimmän ja eniten keskustelua herättävän uutisotsikon, on vähäisempää Suomessa. Lisäksi yhdellä sanomalehdellä on selkeä valta-asema markkinoilla, joten kilpailu on vähäistä. Nykyinen televisio-kanavien lisääntyminen ja uusien iltapäivälehtien ilmestyminen ovat kuitenkin lisänneet populistisia painotuksia mediassa. Esimerkiksi väkivaltauutisointi kasvoi voimakkaasti samalla kun väestön keskimääräinen väkivaltariski pysyi vakaana (Kivivuori ym. 2002; Kemppi & Kivivuori 2004).

(4) *Yhteistyö tuomioistuinlaitoksen kanssa.* Suomalaiset tuomarit ovat työskennelleet läheisesti kutakuinkin samanlaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen omaavien rikosoikeustutkijoiden ja virkamiesten kanssa kehittääkseen liberaalimpaa kriminaalipolitiikkaa. Tämän tuloksena he ovat hyväksyneet ja ”sisäistäneet” säädöksiin sisältyvät arvot. Kriminaalipolitiikkaa opetetaan myös oikeustieteellisissä tiedekunnissa tuleville lakimiehille. Näitä kursseja on vähän, mutta ne ovat suosittuja ja mieleenpainuvia. Suurin osa käräjäoikeuksien tuomareista on opiskellut 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin liberaali

uusklassinen kriminaalipolitiikka oli valta-asemassa. Tämän lisäksi jatkuvaa tuomioistuinlaitoksen henkilöstön koulutusta järjestetään yhteistyössä yliopistojen yhteiskunnallisten ja oikeustieteellisten tiedekuntien kanssa.

(5) *Alhaiset rikollisuushuvut.* Huolimatta tilastoidun rikollisuuden kasvusta 1960-luvulta lähtien Suomi on kansainvälisessä vertailussa edelleen suhteellisen turvallinen yhteiskunta. Tämä voidaan nähdä merkkinä siitä, että liberaalit kriminaalipoliittiset toimenpiteet eivät ole ainakaan pahentaneet tilannetta.

Kysymyksenasettelu

Nuorten alhainen vankiluku herättää kysymyksen siitä, mitä tapahtuu 15–17-vuotiaille rikoksia tekeville suomalaisille nuorille ja niille 10–14-vuotiaille lapsille, jotka ovat rangaistusvastuukärrän alapuolella, mutta jotka tekevät sellaisia tekoja, jotka Englannissa ja Walesissa saattaisivat johtaa ensin rikosoikeudelliseen vastuuseen ja tekojen toistuessa herkästi myös vankilarangaistukseen.

Suomessa nuorten vankilarangaistusten välttämiseksi ehdotonta vankilarangaistusta sovelletaan ainoastaan pieneen määrään etupäässä väkivaltaisia nuoria rikoksentekejiä ja ehdollista vankeusrangaistusta käytetään suurimmalle osalle muuhun keskivakavaan rikollisuuteen syyllistyneistä nuorista. Näiden välimaastoon sijoittuvaa nuorisorangaistusta käytetään hyvin vähän ja valikoiden (ks. Marttunen 2005). Rangaistusjärjestelmän ja rikoslain mukaisen rangaistusten ohella alaikäisiin voidaan kohdistaa pakkotoimia myös sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten toimesta. Käytössä ei kuitenkaan ole kovin yksityiskohtaista tietoa näiden interventtioiden luonteesta tai niihin osallistuvien nuorten ominaispiirteistä eikä myöskään siitä, mikä erottaa avohuollon ja -seuraamusten piirissä olevat nuoret laitoksiin päätyvistä nuorista. Käsittelemme näitä teemoja tutkimuksen seuraavassa vaiheessa.

Tämä artikkeli kertoo tutkimuksemme ensimmäisestä vaiheesta, jossa olemme yrittäneet vertailla niiden lasten ja nuorten määriä, jotka Suomessa ja Englannissa on sijoitettu omien kotiensä ulkopuolelle. Lisäksi pyrimme vertaamaan sijoitusten syitä, sijoitusprosesseja ja paikkoja, joihin heidät on sijoitettu Isossa-Britanniassa ja Suomessa.

Toteuttaaksemme vertailun tarkastelimme STAKES:in ylläpitämää kansallista lastensuojelurekisteriä sekä hoitoilmoitusrekisteriä, jotka koskivat 10–17-vuotiaita kodin ulkopuolelle sijoitettuja nuoria (2002). Vertasimme näitä tieto-

ja Ison-Britannian oikeusministeriöstä (Home Office) ja terveysministeriöstä saatuihin tietoihin lapsista ja nuorista, jotka on siirretty omista kodeistaan rangaistus-, sosiaali- tai psykiatrisiin laitoksiin. Lisäksi haastattelimme kymmentä suomalaista lastensuojelun tai nuorten psykiatrisen terveydenhuollon parissa työskentelevää asiantuntijaa tai tutkijaa. Haastateltavamme valitsimme Suomessa toteutettujen kansainvälisten seminaarien (European Group of Deviance and Social Control) ja kotimaisten ja kansainvälisten asiantuntijaverkostojen (Nuorisotutkimusverkosto, ENSA, EFCAP) kautta. Teimme myös pienimuotoisen esitutkimuksen vastentahtoisesti huostaan otetuista lapsista ja nuorista. Esitutkimuksen tarkoituksena oli samalla etsiä oikeaa metodologiaa rikoskäytännön johtamisesta vastentahtoisesti huostaanotettujen lasten ja nuorten määrän kartoittamiseksi. Samanaikaisesti pyrimme tekemään johtopäätöksiä jo julkaistuista alan tutkimuksista.

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrät

Vuonna 2002 yhteensä 6 975 suomalaista 10–17-vuotiasta lasta ja nuorta (sisältäen 17-vuotiaat) oli otettu huostaan ja sijoitettu kodin ulkopuolelle sosiaalityöntekijän tai oikeusviranomaisten toimesta. Heistä 47 prosenttia oli tyttöjä ja 53 prosenttia poikia. Uusimman lastensuojelutilastointia koskevan kuntakyselyn selvityksen mukaan lastensuojelun tilastointiluvut ovat kuitenkin arvioita johtuen tiedonkeruun ongelmista eri kunnissa ja muun muassa tiedon kerääjien työaikaressurssien puutteista (Heino ym. 2005).

Taulukosta 1 voidaan havaita, että suomalaiset lastensuojelun tarpeessa olevat lapset ja nuoret sijoitetaan huomattavasti suurempaan laitosten kirjoon kuin Englannissa ja Walesissa. Tällä hetkellä vaikuttaa tosin siltä, että Suomessa lastensuojelulaitokset ovat käymistilassa ja samoja palveluja tarjotaan eri laitoksissa eri laitosjakonimikkeiden alla (Heino & Pösö 2003). Joka tapauksessa suomalaisten ja brittijärjestelmien orientaatiot näyttävät merkitävän erilaisina.

Englannissa ja Walesissa 15 prosenttia laitoksiin sijoitetuista lapsista ja nuorista on rangaistuslaitoksissa tai niitä muistuttavissa, kovan kurin ja pakkokeinot mahdollistavissa laitoksissa. Suomessa alaikäisiä vankeja on kullakin hetkellä vain muutama. Taulukossa 1 suomalaiset koulukodit ja toisaalta vankeilat on niputettu yhteen ja näitä on verrattu Ison-Britannian niin kutsuttuihin

”turvatiloihin” (Secure Estates), jotka pitävät sisällään nuorisorangaistusinsti-tuutiot (YOT), paikallisviranomaisten turvatilat (LASU) viimeisinä sijoitus-keinoina sekä nuorille suunnatut turvalliset koulutuskeskukset (STC).

Ison-Britannian näkökulmasta katsottuna erityisen yllättävää vertailussa on se, että ottaen huomioon Suomessa toteutetut mittavat rikoslainsäädännön uu-distukset ja vankiluvun laskun viimeisten vuosikymmenten aikana, suhteessa jokseenkin sama määrä lapsia ja nuoria siirretään pois kodeistaan paikallisten sosiaalihuoltoviranomaisten toimesta Suomessa ja Englannissa ja Walesissa. Toisaalta laitossijoitus on Suomessa suhteessa yleisempi: noin 52 prosenttia näistä lapsista ja nuorista on sijoitettu laitoksiin (taulukossa 1 muut kuin per-hehoito, itsenäinen tuettu asuminen ja sijoitettu vanhemman luo) verrattuna ainoastaan 26 prosenttiin Englannissa ja Walesissa. Esitetyissä luvuissa ei ole mukana terveydenhoitoviranomaisten lapsiin ja nuoriin kohdistamien pakko-toimien määriä kuvaavia lukuja, koska keräämämme aineisto ei ollut tältä osin luotettava eikä vertailukelpoinen.

Taulukko 1 Sosiaali- ja oikeusviranomaisten toimesta kodeistaan pois siirretyt 10–17-vuotiaat lapset ja nuoret Englannissa ja Walesissa ja Suomessa (2002)³

	Suomi		Englanti & Wales	
	N	%	N	%
Koulukoti+vankila/YOI+LASU+STC	248+3	4	12 592	15
Turvakoti	75	1	-	-
Ensikoti	15	0	-	-
Nuorisoasemat	20	0	-	-
Perhehoito	2 968	43	45 674	56
Lastenkodit	2 800	40	8 896	11
Itsenäinen tuettu asuminen	78	1	-	-
Nuorisokodit	460	7	-	-
Sijoitettu vanhemman luo	305	4	7 536	9
Muu	-	-	6 851	8
Yhteensä	6 972	100	81 549	100

Palvelujärjestelmään sisäänpääsy Suomessa

Suomessa päätöksen alle 18-vuotiaan lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle tekee sosiaalilautakunta tai – kiireellisissä tapauksissa – sosiaalityöntekijä. Tapauksissa, joissa lapsen tai nuoren tilanne on erityisen vakava, vastuu hei-dän kasvatuksesta siirretään sosiaalilautakunnalle, joka tekee huostaanotto-

³ Luvut kuvaavat laitoksissa vuoden aikana olleiden määrää. Keskimääräisiä asiakasmääriä ei ole tarkasteltu.

päätöksen, ja tämä sisältää usein sijoittamisen kodin ulkopuolelle. Sen sijaan lapset ja nuoret, jotka päätyvät mielenterveyden laitoshoidon, joutuvat siihen erilaista, mutta samankaltaista tietä (ks. alla). Tässä tutkimuksessa olimme kiinnostuneita siitä, missä määrin sosiaalilautakuntien päätökset ovat *ristiriidassa* lasten itsensä ja heidän vanhempiensa toiveiden kanssa. *Vastentahtoinen huostaanotto* merkitsee sitä, että lapsi, joka on saavuttanut 12 vuoden iän, vastustaa huostaanottoa itse tai lapsen vanhemmat tai hänen huoltajansa vastustavat huostaanottoa.

Sellaisissa tapauksissa, joissa vanhempi tai lapsi vastustaa huostaanottoa, päätös on alistettava hallinto-oikeuden ratkaistavaksi. Päätöksistä voidaan myös valittaa ja tarvittaessa asiakkailta on oikeus ilmaiseen oikeusapuun.

Kuten taulukko 2 (alla) osoittaa, vastentahtoiset huostaanotot muodostavat ainoastaan pienen osan kaikista laitoksiin sijoituksista. Viralliset tilastotiedot saattavat kuitenkin antaa harhaanjohtavan kuvan asiasta. Ne esimerkiksi kertovat, että ainoastaan noin 10 prosenttia koulukotiin sijoittamispäätöksistä on vastentahtoisia, vaikka uusimpien tutkimusten valossa on syytä olettaa, että määrä saattaa olla suurempi. Tarja Pösö (2004) ehdottaa, että vaikka lapsilla ja nuorilla onkin oikeus vastustaa huostaanottoa, useat nuoret uskovat vastustamisen olevan turhaa peläten pakkokeinojen käyttämistä, elleivät he myönnä huostaanottomääräyksiin. Lisäksi vaikuttaa siltä, että lapset ja nuoret usein saapuvat koulukoteihin toisista lastensuojelulaitoksista sellaisissa tapauksissa, joissa aikaisemmat sijoitukset ovat epäonnistuneet tai sijoituksia pidetään muutoin ongelmallisina. Tällainen laitoksesta laitokseen siirtyminen hämärtää laitossijoitusten vapaaehtoisuutta entisestään.

Taulukko 2 10–17-vuotiaiden lasten ja nuorten vastentahtoiset sijoitukset sosiaalihuollossa 2002, Suomi

Laitos	N	vastentahtoiset	% kaikista
Koulukodit	248	23	9
Turvakoti	75	3	5
Ensikoti	15	1	7
Sairaalat	27	1	4
Nuorisoasemat	20	5	25
Perhehoito	2 968	442	15
Lastenkodit	2 800	316	11
Itsenäinen tuettu asuminen	78	11	14
Nuorisokodit	460	34	34

Lähteet: Stakes, StakesTieto, Lastensuojelu

Tuoreessa suomalaisessa koulukoteja koskevassa tutkimuksessa muutamat nuoret kuvasivat saapumistaan laitokseen yllätykseksi. He kertoivat saapu-

neensa säännölliselle sosiaalityöntekijän tapaamiselle ainoastaan saadakseen todeta, että poliisi oli odottamassa heitä sosiaalityötoimistossa. Tämän jälkeen heidät vietiin suoraan koulukotiin vaatteiden ja muiden tavaroiden seurattuna perässä myöhemmin. Sosiaalityöntekijät olivat katsoneet toimen tarpeelliseksi peläten, että jos nuorille olisi kerrottu tästä aiotusta siirrosta, he olisivat karanneet (Pösö 2004, 57).

Taulukossa 2 ei ilmene tietoja siitä, että Suomessa otettiin esimerkiksi vuonna 2002 yhteensä 2 900 10–17-vuotiasta nuorta sisään psykiatriseen laitoshoidon. Näistä noin 30 prosenttia oli vastentahtoisia.⁴ Lastensuojelulain mukaisten toimien ohella myös mielenterveyslain perusteella nuori voidaan määrätä pakkotoimien kohteeksi vasten tahtiaan. Edellytyksenä tälle on, että hänen voidaan katsoa kärsivän vakavasta mielenterveysongelmasta, joka hoitamattomana pahenisi huomattavasti tai vakavasti heikentäisi nuoren terveyttä tai turvallisuutta tai muiden terveyttä tai turvallisuutta, ja jos muut mielenterveyden palvelut eivät ole mahdollisia tai ne ovat sopimattomia. Nuorta on hoidettava aikuisista erillään, ellei voida olettaa, että nuoren intressissä on hoitaa häntä yhdessä aikuisten kanssa. Vastentahtoisesta hoidon määrittelyssä henkilö voidaan määrätä ensin sairaalaan tarkkailuun. Ennen tätä lääkäri tutkii potilaan ja jos hän toteaa, että hoito on tarpeellinen, hän kirjoittaa kirjallisen tarkkailulähteen. Potilas voidaan tämän jälkeen määrätä vastentahtoiseen laitoshoidon enintään kolmeksi kuukaudeksi. Tätä hoitoa voidaan tarvittaessa jatkaa seuraavat kuusi kuukautta. Päätökset hoidon jatkamisesta arvioidaan hoidossa edistymisen perusteella. Jatkossa olisi siten perusteltua tutkia myös sitä, kuinka suuri osa mielenterveyslain nojalla toteutettavista pakkotoimista perustuu joiltakin osin alaikäisten rikoskäyttäytymiseen ja sitä, millainen rooli rikoskäyttäytymiselle näissä käytännöissä ylipäänsä annetaan.

Oman lukunsa laitossijoitusten kirjoon antaa päihdesektori. Jos henkilön vakava alkoholin tai huumeiden käyttö aiheuttaa uhkan hänen omalle hyvinvoinnilleen tai muiden hyvinvoinnille, myös päihdehuoltolaki (1986) antaa terveyskeskuksen vastaavalle lääkärille tai sairaalan ylilääkärille mahdollisuuden sulkea aggressiivisen tai passiivisen henkilön laitoshoidon enintään viideksi päiväksi. Jos hoito epäonnistuu tai potilas on yhteistyöhaluton, hallinto-oikeus voi vahvistaa kunnan vastaavan lääkärin alkuperäisen päätöksen ja laajentaa sosiaalilautakunnan esityksestä alkuperäistä pakkohoitoa 30 päivää.

⁴ STAKES, StakesTieto, Hoitoilmoitusrekisteri. Luku sisältää kaikki 10–17-vuotiaat, jotka on diagnosoitu tarvitsemaan jonkinlaista psykiatrista laitoshoidoa.

Tiedossamme ei ole sitä, kuinka usein lapsi tai nuori joutuu kuvatun menettelyn kohteeksi. Oletettavasti lukumäärä ei ole kovin suuri.

Tämän artikkelin laatimiseen osallistunut brittiläinen kirjoittaja aprikoi edellä esitetyn kuvauksen perusteella, että Suomessa sosiaalityöntekijät ja lääkärin toimivat käytännössä vaikutusvaltaisina ”portinvartijoina” lastensuojelu- ja mielenterveysjärjestelmässä. Ja koska näiden järjestelmien piirissä käsitellään tosiasiallisesti – muiden syiden ohella – myös nuoren rikoskäyttäytymistä, esitti hän seuraavan pohtimisen arvoisen kysymyksen: Onko Suomessa eräänlainen lasten ja nuorten piilo-oikeusjärjestelmä, jossa norminrikkomusten johdosta lapsiin ja nuoriin kohdistetaan jopa vapautta rajoittavia seuraamuksia lastensuojelu- ja hoitokäytäntöjen muodossa tai ”varjossa”? Kysymys on vertailevan tutkimuksen näkökulmasta perusteltu, koska Englannissa ja Walesissa nuorisoi-oikeuden ymmärretään koostuvan kaikista viranomaistoiminnoista, jotka Suomessa on eriytetty eri ammattikuntien – sosiaalityön, lääketieteen ja oikeushallinnon – alaisuuteen.

Nuorisoriollisuus ja laitoshito

Suomalainen 10–17-vuotiaita ”ongelmallisesti käyttäytyviä ja huolta aiheuttavia lapsia ja nuoria” palveleva järjestelmä perustuu medikaalis-sosiaaliseseen tai hyvinvointivaltiomalliin, jonka juuret ovat nuoren oman parhaan edistämisesssä sekä halussa suojella lapsia ja nuoria heidän kehitystään uhkaavilta haitoilta. Lainrikkominen ymmärretään oireena syvemmästä sosiaalisesta ja psykologisesta häiriöstä (Lehto-Salo ym. 2000; Pösö 2004; Kitinoja 2004). Nuorisoriollisuuden puolella (siis poliisin, syyttäjien ja yleisten tuomioistuinten toiminnassa) sitä vastoin keskitytään hyvin vahvasti nuorten *tekojen arviointiin*, jolloin palvelujärjestelmässä painottuvat näkökohdat ovat taka-alalla (ks. Marttunen 2003). Eri hallinnonaloilla ja alojen tutkijoilla on usein vajavaisesti tietoa toisen alan tutkimustuloksista. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että oikeusministeriön käytettävissä ei ole ollut luotettavia tilastotietoja lastensuojelun tai mielenterveyspalvelujen rikosperusteisista toimista.

Tuoreimmat tutkimustulokset viittaavat kuitenkin siihen, että lastensuojelulaitoksissa on nuoria, joiden sijoituksessa rikollisuudella on ollut keskeinen merkitys. Esimerkiksi Manu Kitinoja (2005) esittää, että koulukotiin vuosina 1996 ja 2000 sijoitetuista nuorista noin joka toisella oli ”rikosongelma” ja näistä joka kymmenennellä rikollisuus oli pääsyy laitokseen sijoittamisessa.

Koulukodeilla on pitkään vakiintunut asema kulttuurissamme sellaisten nuorten auttajana, joiden käyttäytymistä pidetään yhteisöllisesti sopimattomana, ja ne ovat profiloituneet viimesijaiseksi laitoksiksi lasten psykososiaalisten palvelujen kentässä (Pösö 2004; Bardy ym. 2001). Lastensuojelulaissa koulukodit ovat kuitenkin rinnastettuina muihin lastensuojelulaitoksiin, ja myös muissa lastensuojelulaitoksissa tarjotaan samanlaisia palveluja ja käytetään samanlaisia toimintamuotoja kuin koulukodeissa.

Toteutimme huostaanottojen ja laitossijoituksen rikosperusteisuuden selvittämiseksi vuoden 2005 aikana esitutkimuksen 31:stä Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan kuntien alueella huostaan otetusta lapsesta ja nuoresta. Se paljasti ennakoarvailujen mukaisesti, että rikollisuus oli keskeinen peruste huostaanotoille merkittävässä osassa tapauksia. Seuraavassa esitetään lyhyt selvitys ja kuvaus tuloksista. Esitutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa, kuinka usein 10–17-vuotias lapsi tai nuori otetaan huostaan sen vuoksi, että hänen epäillään tehneen rikoksen tai rikoksia.⁵ Selvitys on *esi- ja koetutkimusluontoinen*, koska vastaava tutkimusta ei ole tietojemme mukaan aikaisemmin toteutettu.

Heino, Rantamäki ja Sallila (2002, 14) ovat tosin tarkastelleet hallinto-oikeuksien ratkaisuihin (noin 500 ratkaisua) kirjattuja syitä huostaanotolle. Heidän tarkoituksenaan oli paikantaa ”ilmeisin ja päällimmäisin syy tai tekijä lapsen huostaanoton tai muun lastensuojeluasian taustalla”. Tarkastelussa on kirjattu kustakin päätöksestä vain yksi tärkein syy, vaikka syitä olisikin ollut tarjolla useita. Kaiken kaikkiaan vanhempien ja lasten päihteiden käyttö osoitautui tärkeimmäksi syyksi (noin 60 %). Noin kolmanneksessa tapauksista tärkein syy liittyi lapsen omaan käyttäytymiseen. Kuten jäljempänä ilmenee, näkökulmamme oli tästä hiukan poikkeava.

Myös oikeusministeriön nuorisorikostoimikunnan mietinnön liitetaulukoisista on esitetty arvioita lastensuojelutoimien rikosperusteisuudesta. Niissä rikosperustaisuus häviää muiden lastensuojelun tarvetta aiheuttaneiden tekijöiden taustalle tavalla, joka tekee luvuista arveluttavan alhaisia.

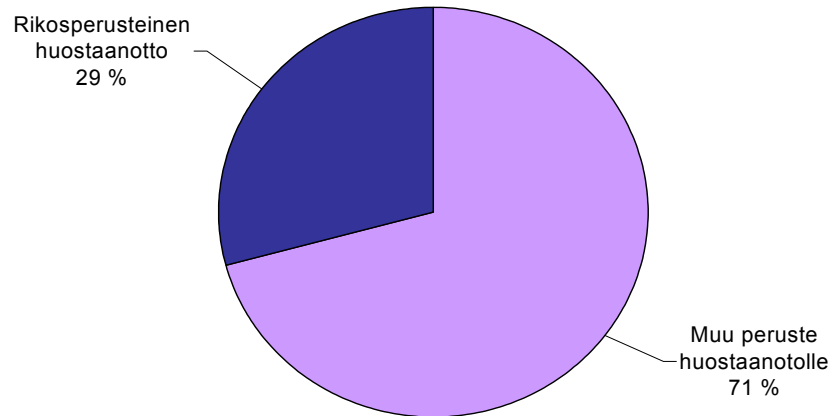
Omassa tutkimuksessamme aineisto kerättiin toukokuussa 2005 ja se käsittelee 31 alkuvuonna 2005 Helsingin hallinto-oikeudelle alistettua kunnan sosiaalilautakunnan huostaanottopäätöstä ja niiden johdosta annettua hallinto-

⁵ Esitutkimus toteutettiin osana yhteistyöprojektia, joka etsii erilaisia metodologisia vaihtoehtoja alaikäisten rikosperusteisten laitossijoitusten mittaamiseksi Suomessa. Tutkimuksen toteuttivat käytännössä Tarja Kuula (Humak) ja Matti Marttunen (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos).

oikeuden ratkaisua liiteasiakirjoineen.⁶ Kyse on niin sanotuista pakkohuostaanotoista. Oletuksenamme oli, että rikosperusteella tapahtuneet huostaanotot saattavat yksilön näkökulmasta vaikuttaa rangaistuksilta, josta syystä näissä tilanteissa huostaanottoa vastustetaan. Toinen syy esitutkimuksen tekemiseen on edellä kuvattu Iso-Britanniaa ja Suomea vertaileva projekti. Rikosperusteisen laitospopulaation koon hahmottaminen auttaa myös ymmärtämään, miksi Suomessa on kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen vähäinen määrä nuorisovankeja: Suomessa lastensuojelujärjestelmä mahdollisine pakkotoimineen vastaa osin niistä toimista, jotka saattavat toisaalla – kuten Englannissa ja Walesissa – kuulua rikosoikeus-, tai pikemminkin *nuorisorikosoikeusjärjestelmän*, piiriin.

Esitutkimuksen tavoitteena oli siis selvittää, kuinka usein huostaanotto perustuu alaikäisen rikoksiin. Lähestyimme käytössämme ollutta asiakirjaaineistoa seuraavan kysymyksenasettelun näkökulmasta: Ilmeneekö kunnan sosiaalilautakunnan huostaanottopäätöksestä tai hallinto-oikeuden ratkaisusta, että rikos on välitön syy tai keskeinen peruste huostaanottopäätöksen tekemiselle? Perusteltiinko huostaanottoa jollain tavoin (suorasti, epäsuorasti, välillisesti tai välittömästi) lapsen tai nuoren rikoksiin liittyvällä ongelmakäyttäytymisellä? Esitutkimuksen 31 tapauksesta yhdeksässä lapsen tai nuorten tekemä rikos oli tulkintamme mukaan huostaanoton välitön tai keskeinen peruste. Suhdelukuna tämä vastaa 29 prosenttia (kuvio 1).

⁶ Tutkimus toteutettiin seuraavalla tavalla: Koodausohjeet tutkimukselle laati Marttunen. Tarja Kuulan suorittaessa koodauksen. Molemmat tutkijat kävivät koodauksen läpi uudelleen. Päätöstekstien sisällönanalyysin reliabiliteetin varmistamiseksi elokuussa 2005 suoritettiin vielä ns. rinnakkaisluokittelutesti. Rinnakkaisluokittelun suoritti yhteiskuntatieteellisen koulutuksen omaava tutkimusyliopettaja, Kimmo Lind (Humak).

Kuvio 1 Helsingin hallinto-oikeuden käsittelemät tahdonvastaiset huostaanotot sen mukaan, oliko lapsen/nuoren tekemä rikos keskeinen tai välitön huostaanottoon johtanut tekijä. Vuoden 2005 esitutkimus (N=31)

Löydetty rikosperusteinen prosenttiosuus vastaa vajaata kolmannesta 10–17-vuotiaiden lasten ja nuorten huostaanotoista. Emme siis suinkaan väitä, että rikoskäyttäytyminen olisi ollut näissä tapauksissa ainoa syy väliintuloon. Sitä vastoin katsomme, että näissä tapauksissa juuri rikoskäyttäytyminen vaikutti olennaisesti huostaanottopäätökseen.

Aineistoa luettaessa jäi lisäksi vaikutelma, että lähes poikkeuksetta nuoren tai hänen perheensä kannalta huostaanotto tuntui ”rangaistukselta”. Eräässä tapauksessa ollut sosiaalityöntekijän lausunto nuoren tunteista kuvaa rikosperusteisen pakkohuostaanoton luonnetta hyvin: ”Nuori kokee huostaanoton erittäin ahdistavana pakkotoimena. Huostaanotto on kohtuuton ja liian *ankara toimenpide*.” Sana ”ankara” sopii huonosti lastensuojelun tunnustettuun kielenkäyttöön – toisin kuin rikosoikeuden rangaistusten kuvauksiin, joihin rikosperusteiset pakkohuostaanotot ovat käsityksemme mukaan tosiasiallisesti lähes rinnastettavissa.

Rikosperusteisista huostaanotoista kaksi kolmasosaa koski 15 vuoden rangaistusvastuun ylittäneitä nuoria. Luvusta voi näin ollen tehdä seuraavan varovaisen ja viitteellisen laskelman: Hallinto-oikeuksille alistetaan vuosittain arviolta noin 300–350 yli 10-vuotiaita koskevaa kuntien sosiaalilautakuntien tahdonvastaisesti tehtyä huostaanottopäätöstä vahvistettavaksi. Näistä lähes 90 prosentissa tapauksista hallinto-oikeus vahvistaa huostaanoton (Heino ym.

2002, 16–22; Tilastokeskus: Statfin). Jos näistä alistustapauksista noin joka kolmas on tehty rikosperusteella, merkitsee tämä sitä, että vuosittain maassamme otetaan rikosperusteisesti huostaan noin 100 lasta tai nuorta, joista kaksi kolmasosaa eli noin 70 alaikäistä on rangaistusvastuun saavuttaneita.

Vertailu yleisten tuomioistuinten tuomitsemiin rangaistuksiin auttaa ymmärtämään havainnon merkitystä: määrä on jokseenkin sama kuin nuorille vuosittain tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten määrä (ks. Marttunen, tämä teos). Alustavana johtopäätöksenä on siis, että *rikoksen perusteella vapaudenmenetykseen johtavista viranomaisratkaisista noin vajaa puolet tehdään yleisissä tuomioistuimissa*. Tämä havainto tasaa hiukan maamme kansainvälisesti hyvin matalaa nuorisovankimäärää muihin länsimaihin verrattuna. Tämänkin jälkeen Suomen rikosperusteisten, vapaudenriistoon johtavien ratkaisujen asukaslukuun suhteutettu määrä on kansainvälisesti poikkeuksellisen matala. Tässä yhteydessä on toisaalta syytä pitää mielessä se, että esitutkimuksemme käsitteli ainoastaan vastentahtoisia huostaanottoja. On syytä olettaa, että rikosperusteisesti sijoitetaan nuoria erilaisiin laitoksiin myös ilman, että nuori tai hänen huoltajansa vastustavat huostaanottoa (Pösö 2004).

Huostaanottopäätöksen rikosperusteisuutta kuvaavan muuttujan lisäksi pilotissa selvitettiin lukuisia muita seikkoja. Selvitimme myös sitä, esiintyikö tapauksissa mainintoja rikoksista riippumatta siitä, oliko rikollisuus keskeinen tai välitön syy huostaanottoon. Tapauksista noin kahdessa kolmasosassa oli maininta alaikäisen tekemästä omaisuusrikoksesta ja yhdessä kolmasosassa oli maininta väkivaltarikoksesta. Erittäin vakavaksi luonnehdittu rikos ilmeni kolmessa (10 %) tapauksessa. Huomionarvioista on myös se, että eräissä tapauksissa sosiaalityöntekijän lausunnossa puhuttiin nuorten tekemistä rikoksista, vaikka päätöksestä ilmeni, ettei kyseistä tekoa oltu saatettu poliisin tietoon. On ilmeistä, että sosiaalityöntekijöiden tapa luonnehtia ja luokitella nuorten ”rikollista” käyttäytymistä eroaa hyvin paljon juristien vastaavasta. Toisaalta asiakirja-aineistosta ilmeni myös sosiaalityöntekijöiden väitteitä nuoren mielenterveysongelmista, vaikkei mistään käynyt ilmi tietoa lääkärin tekemästä diagnoosista.

Kaiken kaikkiaan tekemämme esitutkimus viittaa siihen, että huostaanotto-prosessissa käsitellään tosiasiallisesti myös rikoksen seuraamuksia. Huostaanotto ja sitä seuraava laitossijoitus (a) *voi olla tosiasiaassa seuraamus nuoren tekemästä rikoksesta* ja (b) *se voi myös tuntua nuoresta rangaistukselta*. Huostaanottopäätöksiin nojaavaa tutkimushanketta jatketaan lähiaikoina laajentamalla tarkastelu kaikkiin maamme hallinto-oikeuksiin.

On kuitenkin painotettava, että lastensuojelun tukitoimenpiteet, huostaanotto ja laitossijoitus mukaan lukien ovat periaatteessa täysin riippumattomia rangaistusjärjestelmän toiminnasta, rikosprosessista taikka tuomittavasta rangaistuksesta. Lastensuojelullisen harkinnan ja nuorisoprosessin eroavuutta kuvastaa apulaisoikeuskanslerin kiireellistä huostaanottoa koskeva päätös. Tapauksessa, jossa 10-vuotiaasta lasta epäiltiin vahingonteosta, sosiaalityöntekijä oli perustellut huostaanottoa esitutinnan turvaamisella. Poliisi, joka oli ottanut pojan kiinni kuulusteluja varten, halusi jatkaa kuulusteluja seuraavana päivänä. Sosiaalityöntekijä päätti pojan huostaanotosta vastoin tämän ja äidin tahtoa. Poika vietiin yöksi lastenkotiin. Huostaanottoon ei olisi saanut turvautua esitutinnan turvaamisen vuoksi. Apulaisoikeuskanslerin mukaan tapaus on osoitus siitä, miten poliisin ja sosiaalitoimen yhteistyö sisältää vaaroja roolien sekoittumisesta ja toimivaltuuksien hämärtymisestä (ks. Jonkka 2003, 141–142; Oikeuskanslerinvirasto 25.11.2002 (dnro 313/1/02) sekä Marttunen 2005).

Onko Suomessa nuoria varten piilo-oikeusjärjestelmä? – välipäätelmiä

Lasten ja nuorten huolto-, lastensuojelu-, mielenterveys-, päihdehuolto- ja nuoriso-oikeusjärjestelmät eivät ole Suomessa selkeästi eroteltuina toisistaan. Toiminnot ovat osin päällekkäisiä. Näistä syistä on hankalaa erottaa sitä, mikä muodostaa vastineen ”nuoriso-oikeudelle” niin kuin se Isossa-Britanniassa ymmärretään.

Joka tapauksessa tähän saakka keräämämme materiaalin valossa voidaan jo esittää, että Suomessa sijoitetaan lastensuojeluviranomaisten toimesta suhteessa jokseenkin sama määrä lapsia ja nuoria kuin Englannissa ja Walesissa. Toisaalta osa lastensuojelulaitoksiin sijoitetuista lapsista tai nuorista on siellä rikoskäyttäytymisen vuoksi. Suomen osalta on kuitenkin erittäin vaikea arvioida luotettavasti, kuinka suuri osa nuorten kaikista lastensuojelulaitossijoituksista (v. 2002 noin 7 000) on johtunut rikoskäyttäytymisestä. Edellä esitellyistä rikosperusteisten huostaanottopäätösten määristä voidaan esittää varovainen arvio, että osuus olisi noin muutama prosentti. Vastaavaan suuruusluokan arvioon on päätyntä myös Lappi-Seppälä (2000, 221). Englannissa ja Walesissa rikosperusteisten sijoitusten osuus on 15 prosenttia. Näin ollen artikkelin alkupuolella ihmettelemämme nuorisovankien määrän noin satakertainen ero

supistuisi noin kuusi-seitsemänkertaiseksi eroksi. On syytä painottaa, että tähän arvioon sisältyy useita epävarmuustekijöitä.

Toisesta EU-maasta tulevan ”ulkopuolisen tarkkailijan” silmin Suomessa on näin ollen eräänlainen rikosoikeusjärjestelmän varjossa toimiva rinnakkainen ”piilo-oikeusjärjestelmä” lapsia ja nuoria varten. Havainto on kiinnostava, kun huomioon otetaan aikuisten oikeusjärjestelmälle ominainen ”vanki-minimalistinen” piirre ja toisaalta Suomen brittiperspektiivistä korkealta vaikuttava rikosoikeudellinen vastuuikäraja.

Tuomittu hyvinvointiin?

Sijoituspaikkojen kirjo ja orientaatiot suomalaisessa hyvinvointipalvelujärjestelmässä ovat mielenkiintoisia brittiläisestä näkökulmasta siksi, että Suomessa lainrikkomiselle annetaan ainakin sosiaalityön ja lastensuojelun ”virallisessa doktriinissa” vähäinen merkitys. Nuorten tekemät rikokset hahmotetaan ”oireena” syvemmistä häiriöistä, kuten päihdeongelmista, masennuksesta, perheväkivallasta, oppimisvaikeuksista ja niin edelleen. Tämän seurauksena näiden oireellisten häiriöiden *hoito* näyttää saavan Suomessa huomattavasti enemmän huomiota osakseen kuin Englannissa ja Walesissa nuoriin lainrikkojiin kohdistuneissa toimissa (Pitts 2003). Mutta kuten edellä on lausuttu, Suomessakin rikosvastuusta huolehtivissa tuomioistuimissa nuorisorikollisuutta lähestytään hyvin ”tekokeskeisesti”.

Ne, jotka englantilaisessa järjestelmässä haluavat kiinnittää enemmän huomiota nuoren tekojen sijasta hoidon tarpeisiin, saattavat pitää edellä esitettyä palvelujen moninaisuutta viehättävänä. Sen sijaan ”progressiiviset minimalistit” (Currie 1985), jotka uskovat, että lapsia ja nuoria tulisi sulkea laitoksiin ainoastaan äärimmäisissä olosuhteissa ja silloinkin ainoastaan oikeusturvan tultua täysimääräisesti turvatuksi (Goldson 2001; Muncie 2001; Pitts 2003), saattavat oudoksua suomalaisten järjestelmää. Nykyiset Suomen lasten ja nuorten hyvinvointipalvelujärjestelmän rakenteet näyttävät tästä näkökulmasta osittain samankaltaisilta kuin Englannissa ja Walesissa 1970-luvuilla, jolloin sosiaalityöntekijät sijoittivat nuoria kasvatuksellisiin yhteisökoteihin, entisiin koulukoteihin.

”Epäonnistuminen” kasvatuksellisessa englantilaisessa yhteisökodissa saattoi pakottaa nuoren siirtymään kovaa kuria käyttävään ”turvatilaan”, vaikka hän ei olisikaan tehnyt uutta rikosta (Pitts 1988). Tällaista mahdollisuutta

Suomessa ei varsinaisesti ole. Kuitenkin osa vuonna 2002 tehdyn seurantatutkimuksen mukaan haastatelluista 52:sta valtion koulukodeista vuosina 1996 ja 2000 kotiutuneesta nuoresta kuvaa koulukotia syrjäytymiskiirteen hetkellisenä pahentajana, ”kaiken pahan alkuna”. Se kertoo huumeiden käytön aloittamisesta koulukodissa, yhteiskuntaan ja itsenäiseen elämään paluun vaikeuksista ja koulukodissa aiheutuneiden vaikeuksien vuoksi toiseen laitokseen joutumisesta sekä rikosoikeudellisista seuraamuksista koulukotiin joutumisen vuoksi (Kekoni 2004).⁷

Haastattelut suomalaisten hyvinvointipalvelujärjestelmän edustajien ja nuoris- ja sosiaalityön tutkijoiden kanssa koskien laitoshoidon käyttöä eivät herättäneet sellaisia vastauksia, joita voitaisiin odottaa englantilaisilta ja walesilaisilta vastaavilta henkilöiltä. Suomalaiset esittivät, että nuorten sijoittaminen laitoksiin on yhtenäisempää suomalaisessa kuin englantilaisessa kulttuurissa siksi, että suomalaisia lapsia rohkaistaan hyvin varhaisesta iästä alkaen olemaan itsenäisiä ja turvautumaan vertaisryhmiinsä. Asiantuntijat toisin sanoen katsoivat, että elämä on Suomessa enemmän ”sosiaalista” ja vähemmän perhekeskeistä kuin Isossa-Britanniassa.

Lisäksi, monen muun eurooppalaisen maan tavoin, ja toisin kuin Isossa-Britanniassa ja USA:ssa, suomalainen poliittinen kulttuuri ei näytä perustuvan klassiseen oletukseen siitä, että valtion ja kansalaisen suhde perustuu välttämättä vastakkainasetteluun (Miles 1994; Cooper ym. 1995). Keskustelu laitossijoituksista ei siksi Suomessa liity ”Leviathanin” – valtion väkivaltamonopolin – ja yksilön oikeuksien väliseen jännitteeseen samassa määrin kuin anglo-amerikkalaisessa maailmassa.

Suomalainen paradoksi

Brittiperspektiivistä suomalaiset lasten sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmät sekä nuorisorikosoikeusjärjestelmä näyttävät ristiriitaisilta. Samaan aikaan kun rangaistusjärjestelmä ylläpitää huomattavan alhaista vankilukua, lapsia ja nuoria koskeva sosiaalipalvelujärjestelmä sijoittaa alaikäisiä laitoksiin joiseenkin saman verran kuin Englanti ja Wales.

⁷ Siteeratussa tutkimuksessa ei ollut vertailuryhmää. Siksi kyseisen tutkimuksen perusteella ei ole mahdollista arvioida, ovatko nuorten itse kokemat kielteiset vaikutukset koulukodin aiheuttamia.

Englannissa ja Walesissa ”vasemmiston” kantoja sekä nuorten että aikuisten lainrikkojien suhteen perustellaan samalla ”minimalistisella” järkeilyllä kuin Suomessa on perusteltu vankilukua. Suomessa taas, päinvastoin, ”minimalistien” argumentit, joilla perustellaan aikuisten vankilukujen alhaisuutta, eivät ole yleistettävissä lastensuojeluun ja nuorten mielenterveyspalveluihin. Nämä ovat angloamerikkalaisesta näkökulmasta nuoriso-oikeusjärjestelmän osia, mutta Suomessa itsenäisesti toimivia järjestelmiä. Brittiperspektiivistä Suomen lastensuojelujärjestelmä näyttää perustuvan vahvasti interventionistiseen hyvinvointi-ideologiaan, jota kylläkin pyrittiin tietoisesti etenkin 1980-luvun alussa toteutetulla lastensuojelulainsäädännön uudistamisella vähentämään. Angloamerikkalaisesta näkökulmasta katsottuna tilanne vaikuttaa sekavalta ja ristiriitaiselta – samalla kun se näyttäytyy suhteellisen ongelmattomalta ja toimivalta useimmille suomalaisille.

Ratkaisu näihin ristiriitaisuuksiin saattaa piillä siinä, että samalla tavalla kuin Ranskassa 1980-luvulla (Cooper ym. 1995; Gallo 1995), ne sosiaaliset ja poliittiset voimat, jotka johtavat vahvaan lastensuojelulliseen väliintulojärjestelmään, ovat samantyyppisiä, elleivät samoja, kuin minimalistisen vankeinhoitoajattelun tuottaneet voimat. Voidaan siis ajatella, että hyvinvointivaltion rakentaminen on johtanut sekä vankiluvun laskemiseen että lastensuojelun tehostamiseen niin, että nuoriin kohdistuvan rikosoikeusjärjestelmän rinnalle on kehittynyt hoitoon nojaava paralleelijärjestelmä. ”Rangaistusminimalismi” ja ”hyvinvointimaksimalismi” olisivat siis samojen sosiaalisten ja poliittisten prosessien tulosta. Toisaalta etenkin 1960-luvulla oli paljon myös hoitoideologian kritiikkiä. Kritisoitiin ”pakkoauttajia” (Eriksson 1967), ja nämä äänet kuuluivat nimenomaan vasemmiston suunnalta. Pitäisi ehkä päätellä, että liberaalien ja vasemmiston liitto onnistui vankiluvun alentamisessa, mutta epäonnistui hoitoideologian ja ”pakkoauttamisen” kritiikissään.

Suomalaisten tunnuslause on viimeiset neljäkymmentä vuotta ollut, että ”hyvä sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”. Suomalaiset ovat tulkinneet tätä samankaltaisilla sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä ja käytännöillä kuin muut pohjoismaat 1960-luvulta eteenpäin. Tämä on seurausta vahvasta asiantuntijaorientoituneesta järjestelmästä, jossa käytännön ammattilaiset osallistuvat merkittävästi lainsäädäntöprosessiin. Suomessa on vallalla optimismi suhteessa valtion väliintulojen toimivuuteen. Tämä koskee erityisesti psykologisesti ja psykiatrisesti suuntautunutta puuttumista nuorten ongelmiin.

Jos edellä lausutut päätelmät pitävät paikkansa, silloin Suomen systeemiin brittiperspektiivistä kohdistuva ristiriita on huomattavan suurelta osin ymmärrettävissä. Tästä näkökulmasta katsottuna anglo-amerikkalainen ”progressiivi-

nen minimalismi” vaikuttaa aivan yhtä ristiriitaiselta ja historiallisesti sattumanvaraiselta kuin ilmeinen paradoksi suomalaisen ”rangaistusminimalismin” ja ”hyvinvointimaksimalismin” välillä.

Suomi, nuoriso-oikeus ja ”kontrollikulttuuri”?

Esiteltyjen alustavien tutkimustulosten ja tulkintojen yhteydet tämän hetkiseen suosittuun kriminologiseen teoriaan ovat ilmeisiä. Vaikutusvaltainen osa tämänhetkisestä kriminologisesta teoriasta määrittelee sosiaalisesti poikkeaviin lapsiin ja nuoriin kohdistuvat väliintulot yhtenä muotona hallita nuoria. Väliintuloja pidetään mekanismina, jolla valtio yrittää luoda tai ylläpitää poliittista auktoriteettiaan tilanteessa, jossa sen mahdollisuudet hallita suoraan ovat heikentyneet johtuen taloudellisesta globalisaatiosta, hyvinvointivaltion kustannusten ylläpitämisestä sekä radikaaleista sosiaalisista ja kulttuurisista muutoksista, jotka ovat kaivaneet maata sosiaalisen solidaarisuuden alta (Rose 1996; Garland 2001).

Eräiden teoreetikkojen – joiden tulkinnat perustuvat muutoksiin angloamerikkalaisessa maailmassa – mukaan valtio yrittää ylläpitää poliittista auktoriteettiaan ohjaamalla huolia, joita kehitetään kiihdyttämällä sosiaalista, taloudellista ja kulttuurillista muutosta populistisesti argumentoida (Matthews 2005) tiettyä ”toista” kohtaan, jota vastaan hallitukset sitten toimivat. Siinä missä Ulrich Beck (1992) puhuu ”riskiyhteiskunnasta”, idealismin sijaan äänestäjien ja vaaleissa valituksi tulleiden huolet ajavat poliittista prosessia eteenpäin. Nämä äänestäjät ja äänestetyksi tulleet ovat keski-ikäisiä ja suhteellisen varakkaita. Näin ollen ei tule yllätyksenä, että tämän uusimuotoisen hallinnon ”tehokkuusvaatimusten” kohteina ovat varattomat, sosiaalisesti syrjäytyneet ja nuoret (Pitts 2003). Näin ollen, kuten David Garland (2001) argumentoi, ”solidaarisuusprojektista” luopuminen on samansuuntainen ilmiö kuin ”kontrollikulttuurin” syntyminen.

Edellä esitettyjä aikalaisteorioita voidaan arvostella ja suhteuttaa kahdesta näkökulmasta. *Ensinnäkin* kriitikko voisi sanoa, että kyseiset teoriat muistuttavat hieman salaliittoteoriaa. Emme toki tarkoita, että nuoriin kohdistuvat väliintulot olisivat vain ja ainoastaan keino ’hallita nuoria’ ja vahvistaa valtion auktoriteettia. Tästä ei suinkaan ole kyse. Emme myöskään katso, että viranomaiset eivät saisi puuttua millään tavalla vakavia rikoksia tekevien nuorten elämään. Tiedetäänhän, että huostaanoton taustalla on usein monia ongelmia,

niin rikoksiin liittyviä kuin muitakin, ja että erilaiset ongelmat kasaantuvat samoille nuorille (Kuure 2001). *Toiseksi* voidaan kysyä, missä määrin anglo-amerikkalaisessa maailmassa kehitettyjä tilannekuvauksia voidaan soveltaa omaan maahan. Suomessa on käytännössä maailman korkeimpiin kuuluva bruttokansantuote ja kansainvälisesti edistyksellisenä pidetty rangaistusjärjestelmä. Samalla Suomi lisää sitoutuneisuuttansa hyvinvointistrategioita kohtaan, mitä tukee korkea verotus, taatakseen sosiaalista solidaarisuutta ja ylläpitääkseen alhaisia rikollisuustilastoja. Vaikka muualla kehitettyjä kontrollikulttuuria koskevia teorioita ei toki voi suoraan soveltaa Suomeen, saattavat edellä mainitut kriminologian teoreettiset kehitysmallit kuvata myös Suomeen kohdistuvia yleisiä paineita ja kehitystrendejä.

Kuten aiemmin mainitsimme, yksi syy Suomen alhaiseen vankilukuun on yhteisymmärrys siitä, että vankilarangaistus ei kovin laajassa mittakaavassa yksinkertaisesti ole tehokas tai oikeudenmukainen tapa moittia ihmisiä normin vastaisesta käyttäytymisestä. On kuitenkin niin, että ajan kuluessa suomalaisen kriminaalipolitiikan jatkuvuus ei ole riippuvainen pelkästään poliitikkojen kulttuurisista tai asenteellisista orientaatioista. Ehkä tärkein syy sille, että Suomi ei ole seurannut Ison-Britannian ja USA:n jalanjalkia, on se, että poliittinen elämä on vakaata. Kun Isossa-Britanniassa ja USA:ssa on enemmistövaalitapaan perustuva poliittinen kaksipuoluejärjestelmä, Suomessa on suhteelliseen vaalitapaan perustuva monipuoluejärjestelmä. Suhteellinen vaalitapa tuottaa monipuoluejärjestelmän ja pakottaa puolueet laajapohjaisiin koalitiiohallituksiin. Tämän tuloksena useimmat suuret poliittiset päätökset ovat kompromisseja, joista neuvotellaan puolueiden kesken. Näin ollen kaikki puolueet kokevat itse osallistuneensa rangaistus- ja hyvinvointijärjestelmän rakentamiseen. Näyttääkin epätodennäköiseltä, että rangaistuslainsäädäntö voitaisiin muuttaa yhden hallituksen aikana vain siksi, että se käännettäisiin ylösalaisin tai että puolueet yrittäisivät ”tarjota enemmän kuin toiset” (Pitts 2003). Jos muutosta tapahtuu, se ilmenee asteittain. Tämä on yksi syy anglo-amerikkalaisille maille tyypillisen ”laki ja järjestys” -suuntauksen suhteelliseen heikkouteen Suomesta.

Historiallisista syistä rikosoikeuden ja kriminologian asiantuntijoilla on ollut merkittävä rooli suomalaisen kriminaalipolitiikan kehittymisessä. Viimeisen noin 30 vuoden ajan rikosseuraamusjärjestelmässä on etsitty nuorille muita vaihtoehtoja kuin vapauden rajoittaminen. On viitteitä siitä, että tämä ajattelutapa ei yhtä suurella määrällä ole levinnyt sosiaalihuoltoon. Tämä ei tarkoita, että kirjoittajien mielestä olisi toivottavaa, että sosiaali- ja terveyshuollossa omaksuttaisiin sellainen ’minimalistinen’ politiikka, jossa ongelmiin ei lain-

kaan puututtaisi. Haluamme sanoa vain, että vertailevan tutkimuksen näkökulmasta vaikuttaa siltä, että nuorten vapaudenriiston välttämisen politiikka ei ole yhtä vahva sosiaali- ja terveyshuollossa kuin se on vankeusrangaistuksen käytössä.

Olemme huomanneet, että jo näin tutkimuksemme alkuvaiheessa monet sekä brittien että suomalaisten tutkimusyhteistyökumppaneidemme oletuksista ovat muuttuneet alustavien tutkimustulosten valossa. Vertailevan tutkimuksen tekeminen on jatkuvaa vuoropuhelua. Siihen liittyy samalla mahdollisuus haastaa teoreettisia ja ammatillisia ennakko-oletuksia, mikä onkin keskeinen syy kannustaa kansainvälisen vertailevan tutkimuksen käyttöön yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (Pitts ym. 1992; Cooper & Pitts 1994; Pitts ym. 2002). Näistä syistä tätä artikkelia tuleekin tulkita ja lukea varovaisena keskustelun avaajana käsitellyistä teemoista, joissa liikutaan oikeus- ja yhteiskuntatieteiden rajapinnalla. Kaikki, mitä olemme edellä esittäneet, ei välttämättä ole mustavalkoista. Juuri tämän vuoksi olemme toistuvasti kirjoittaneet ”varovaisista” ja ”alustavista” johtopäätöksistä ja tutkimustuloksista.

Yhteenveto

Suomessa vallitsee laaja yhteisymmärrys siitä, että lapsia ja nuoria ei tule tuomita vankeuteen kuin ääritilanteissa. Alaikäisten rikoksentekijöiden kohdalla ehdotonta vankilarangaistusta sovelletaan ainoastaan yksittäisiin, etupäässä väkivaltaisiin nuoriin ja ehdollista vankeusrangaistusta käytetään suurimmalle osalle muuhun vakavaan rikollisuuteen syyllistyneistä nuorista. Näiden välimaastoon sijoittuvaa nuorisorangaistusta käytetään valikoiden.

Sen sijaan Englannissa ja Walesissa 1990-luvun lopun nuoriso-oikeusjärjestelmän uudistuksen jälkeen nuorisovankiluku on kasvanut dramaattisesti. Samalla britit ohjaavat suhteessa vähemmän nuoria sosiaali- ja terveydenhuollon laitospalveluihin kuin suomalaiset. Suomesta löytyykin Englantia ja Walesia huomattavasti suurempi nuorten laitospalvelujen kirjo.

Englannissa ja Walesissa rikollisella käyttäytymisellä oirehtivat lapset ja nuoret suljetaan ns. turvatiloihin osana nuorten oikeusjärjestelmää. Suomessa rikollisella käyttäytymisellä oirehtivat lapset ja nuoret ovat osin lastensuojelutai terveydenhuoltojärjestelmien piirissä ja sijoitettuna lastensuojelu-, mielen-terveys- tai päihdehuoltolaitoksiin. Brittiläiset ”progressiiviset minimalistit” (Currie 1985), jotka uskovat, että lapsia ja nuoria tulisi sulkea laitoksiin ai-

noastaan äärimmäisissä olosuhteissa ja silloinkin ainoastaan oikeusturvan tultua turvatuksi (Goldson 2001; Muncie 2001; Pitts 2003), kokevat suomalaisen järjestelmän ristiriitaiseksi. Tämä oikeuttaa kirjoittajat kysymään: Toimiiko Suomessa virallisen oikeusjärjestelmän rinnalla ns. ”piilo-oikeusjärjestelmä”, jossa sosiaalityöntekijät, lääkärit ja psykiatrit toimivat käytännössä vaikutusvaltaisina ”portinvartijoina” oikeushallinnon viranomaisten rinnalla lastensuojelu- ja mielenterveysjärjestelmässä?

Tekemämme tutkimuspilotin alustavien tulosten valossa artikkelissa esitetään varovainen johtopäätös siitä, että 10–17-vuotiaiden lastensuojelun huostaanottopäätöksistä noin yksi kolmasosa on tehty rikosperusteella, ts. keskeinen syy laitokseen joutumiselle on ollut rikos. Näistä noin kaksi kolmasosaa olisi 15-vuoden rangaistusvastuuiän saavuttaneita. Tällöin rikoksen perusteella vapaudenmenetykseen johtavista viranomaisratkaisuksista noin vajaa puolet tehtäisiin yleisissä tuomioistuimissa, toinen puolet tehtäisiin lastensuojelujärjestelmän piirissä.

Taloudellisesta globalisaatiosta huolimatta suomalainen kriminaalipolitiikka toimii hyvin eri tavoin kuin angloamerikkalainen. Tämä johtuu osin poliittisesta monipuoluejärjestelmästä, jossa kaikki puolueet osallistuvat hyvinvointijärjestelmän kehittämiseen sekä valvutuneista päättäjistämme, jotka tekevät yhteistyötä sosiaali- ja terveys- sekä oikeusalan asiantuntijoiden kanssa. Suomalaisesta näkökulmasta katsottuna Englannille ja Walesille tyypilliset ”laki- ja järjestys” -vaatimukset ja suuri lapsivankiluku näyttäytyvät yhtä paradoksaalisilta kuin brittiajatus suomalaisen rangaistusminimalismin ja hyvinvointimaksimalistin paradoksista.

Lähteet

- Audit Commission (1996) *Misspent Youth: Young People and Crime*. London.
- Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa. Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: Stakes. Raportteja 263.
- Bateman, Tim (2005) Custody and Policy. *Teoksessa* Tim Bateman & John Pitts (toim.) *The Russell House Companion to Youth Justice*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Beck, Ulrich (1992) *The Risk Society: Towards a New Modernity*. Lontoo: Sage Publications.
- Christie, Nils (2000) *Crime Control as Industry*. Lontoo: Routledge.
- Cooper, Andrew & Pitts, John (1994) Ironic Investigations, The relationship Between Trans-national Comparative European Social Work Research and Social Work Education. *Teoksessa* Gerd Gehrman & D. Klaus Muller & Robert Ploem (toim.) *Social Work and Social Work Studies: Co-operation in Europe*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Cooper, Andrew, Hetherington, Rachel, Baistow, Karen, Pitts, John & Spriggs, Angela (1995) *Positive Child Protection: A View From Abroad*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Currie, Elliot (1985) *Confronting Crime: An American Challenge*. New York: Pantheon Books.
- Eriksson, Lars D. (1967) toim. *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Gallo, Ermanno (1995) The Penal System in France: From Correctionalism to Managerialism. *Teoksessa* Vincenzo Ruggiero, Mick Ryan & Joe Sim (toim.) *Western European Penal Systems: A Critical Anatomy*. Lontoo: Sage Publications.
- Garland, David (2001) *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldson, Barry (2001) Editor's Introduction: The New Youth Justice. *Teoksessa* Barry Goldson (toim.) *The New Youth Justice*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Hagell, Ann (2005) The use of Custody for Children and Young People. *Teoksessa* Tim Bateman & John Pitts (toim.) *The Russell House Companion to Youth Justice*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Heino, Tarja, Rantamäki, Raija & Sallila, Seppo (2002) *Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 1994–2000*. Helsinki: Stakes. Aiheita 6/2002.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä, *Yhteiskuntapolitiikka* 2003, s. 68.
- Heino, Tarja, Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2005) *Lastensuojelun avohuollon tilaston haasteet; kuntakyselyn yhteenveto*. Helsinki: Stakes. Työpapereita 5/2002.
- Jonkka, Jaakko (2003) Näkökohtia näyttökynnyksistä. *Teoksessa* Risto Haavisto (toim.) *Matkalla pohjoiseen, Professori Jyrki Virolaisen juhla kirja*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. *Teoksessa* Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43.
- Kemppi, Sari & Kivivuori, Janne (2004) *Rikosuutisoinnin määrä Yleisradion television pääuutislähetyksessä 1985–2003*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 63.
- Kitinoja, Manu (2004) Koulukoteihin sijoitetut lapset lapsityypeinä. *Teoksessa* Manu Kitinoja: *Nuoruus ja koulukoti*, Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 43.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta*. Helsinki: Stakes. Tutkimusraportteja 150.
- Kivivuori, Janne, Kemppi, Sari & Smolej, Mirka (2002) *Etusivujen väkivalta, Väki-valtaa iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196.
- Kommer, Max (2004) Punitiveness in Europe Revisited. *Criminology in Europe* (3)1.
- Kuure, Tapio (2001) toim. *Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 16.
- Kuure, Tapio (2002) *Reducing Custodial Sentencing for Young Offenders: Low Custody in Finland, Reducing Custodial Sentencing for Young Offenders, The European Experience – Conference Summary* (oct.). Lontoo: Nacro.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1998) *Regulating the Prison Population. Experiences from a Long Term Policy in Finland*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 38.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000) *Rikosten seuraamukset*. Porvoo: WSOY.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2001) Sentencing and Punishment in Finland. *Teoksessa* Michael Tonry & Richard Frase (toim.) *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2003) Muuttuuko kriminaalipolitiikka – ja mihin suuntaan? *Teoksessa* Tapio Lappi-Seppälä & Raimo Lahti (toim.) *Rikosoikeudellisia kirjoituksia, Pekka Koskiselle omistettu*. Vammala: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 237.
- Lehto-Salo, Pirkko, Kuuri, Ari, Marttunen, Mauri, Mahlanen, Auvo, Toivonen, Veli-Matti, Toivola, Pirjo, Närhi, Vesa, Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) POLKU-tutkimus. *Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa. Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma*. Helsinki: Stakes. Aiheita 16.
- Marttunen, Matti (2003) Nuorisorikosoikeuden uudet suuntaukset. *Teoksessa* Tapio Lappi-Seppälä & Raimo Lahti (toim.) *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII, Pekka Koskiselle omistettu*. Helsinki: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237.
- Marttunen, Matti (2005) Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. *Teoksessa* Marjukka Litmala & Mirva Lohiniva-Kerkelä (toim.) *Nuoren oikeudet*. Helsinki: Edita.
- Matthews, Roger (2005) The Myth of Punitiveness. *Theoretical Criminology* 9(2).

- Miles, Robert (1994) Explaining Racism in Contemporary Europe. Teoksessa Ali Rattansi & Sallie Westwood (toim.) *Racism, Modernity and Identity on the Western Front*. Cambridge: Polity Press.
- Muncie, John (2001) Pragmatic Realism? Searching for Criminology in the New Youth Justice. Teoksessa Barry Goldson (toim.) *The New Youth Justice*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Pease, Ken (1994) Cross National Imprisonment Rates. Teoksessa Roy D. King & Mike Maguire (toim.) *Prisons in Context*. Oxford: Clarendon Press.
- Pitts, John (1988) *The Politics of Juvenile Crime*. Lontoo: Sage Publications.
- Pitts, John (2003) *The New Politics of Youth Crime: Discipline or Solidarity (2nd edition)*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Pitts, John, Cooper, Andrew, Freund, Veronique, Grevot, Alain & Hetherington Rachel (1992) *La Protection de l'Enfance en Angleterre et en France. Elements de Base d' une Comparaison Entre les Deux Systems*. Paris: JCLT.
- Pitts, John, Daiber, Birgit, Van Oterloo, Martin & Velkamp Pim (2002) *Manchmal habe das Gefühl ein Tier im Käfig zu sein: Über die Lebenssituation von Jugendlichen, die von sozialem Ausschluss bedroht sind*. Berlin: GFBM.
- Puuronen, Vesa (2001) Youth Research at the Beginning of New Millennium. Teoksessa Vesa Puuronen (toim.) *Youth on the Threshold of the Third Millennium*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 133.
- Rose, Nikolas (1996) The Death of the Social? Re-figuring the Territory of Government. *Economy and Society* (25)3. s. 327–346.
- Stakes/StakesTieto (1999) Lastensuojelutilasto. Helsinki: Stakes.
- Stakes/StakesTieto (2002) Hoitoilmoitusrekisteri. Helsinki: Stakes.
- Stakes/StakesTieto (2002) Lastensuojelurekisteri. Helsinki: Stakes.

XII NUORTEN RIKOLLISUUDEN JA SEN KONTROLLIN KEHITYSSUUNTIA

Janne Kivivuori & Päivi Honkatukia

Rikollisuus sinänsä ja ehkä erityisesti nuorten rikollisuus nostaa esiin voimakkaita moraalisia tunteita ja kiihkeitä mielipiteitä. Yksittäiset törkeät rikokset luovat ajalliseen läheisyytensä moraalisen tilan, joka säteilee käsityksiin todellisuuden luonteesta: siihen, miten rikollisuuden kokonaisuutena ajatellaan kehittyneen; miten rikollisuuden piirteiden arvioidaan muuttuneen; siihen, mistä rikollisuuden arvellaan johtuvan; ja siihen, millaisena vallitsevaa rangaistustasoa pidetään. Siksi on erityisen tärkeää, että näistä ilmiöistä on käytettävissä ajantasaista tutkimustietoa. Siitä hyötyvät päätöksentekijät, keskustelijat, media ja kansalaiset. Tässä kirjassa suomalaista nuorisorikollisuutta on tarkasteltu kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin kirjoittajat ovat analysoineet sen piirteitä, yleisyyttä ja kehitystä, toiseksi he ovat selvittelleet sen syitä ja kolmanneksi pohtineet, miten yhteiskunta kontrolloi ja rankaisee nuoria rikoksentekejiä.

Nuorisorikollisuuden kehityssuunnat

Nuorten rikollisuuden määrällinen kehitys noin viimeisen kymmenen vuoden aikana vaihtelee rikoslajeittain. Seuraavassa on esitetty tiivistetysti joitakin kehityssuuntia.

Perinteinen omaisuusrikollisuus

Näpistely, varastelu ja omaisuuden tahallinen vahingoittaminen on selvästi vähentynyt. Vielä vuonna 1995 lähes puolet 15–16-vuotiaista nuorista oli varastanut, kun nykyään vain joka kolmas nuori on tehnyt niin. Kymmenen vuotta sitten noin joka kolmas nuori oli tehnyt vahingontekoja, kun nykyään vastaava osuus on noin viidennes. Samalla kun teon tehneiden nuorten määrä on alentunut, myös tehtyjen rikosten määrä on vähentynyt.

Nuorten omaisuuteen kohdistuvan massarikollisuuden väheneminen heijastanee useiden tekijöiden yhteisvaikutusta. Vuosien 1995–2004 aikana maamme nousi syvästä taloudellisesta lamasta. Taloustilanteen koheneminen on voinut vähentää nuorten tarvetta varastaa.

Nuoriin kohdistuva valvonta on tehostunut julkisissa tiloissa muun muassa kameravalvonnan ja vartioinnin lisääntymisen myötä. Vartijoiden määrä on noin kaksinkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kaupan tekninen valvonta on niin ikään tehostunut. Myymälävarkauksien lisääntyvä ilmoittaminen poliisille on voinut toimia pelotteena (Kivivuori 2005).

Kontrollin tehostuminen näkyy siinä, että poliisin tietoon tulleiden nuorten osuus on useissa rikoslajeissa kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kiinnijäämisriski on siis kasvanut. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että ihmiset ilmoittavat nuorten häiriökäyttäytymisestä aiempaa herkemmin poliisille (esim. käsipuhelimien avulla). Lisäksi poliisi on tehostanut nuorten valvontaa julkisissa tiloissa. Koulujenkin alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille on lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana (Kivivuori 2006). Myös paikallisella rikosentorjuntatyöllä on voinut olla jonkinasteinen yhteys myymälävarkauksien vähenemiseen.

Pienten kauppojen häviäminen ja vähittäiskaupan keskittyminen suuriin yksiköihin on saattanut vähentää mahdollisuuksia tehdä rikoksia. Nuorten arki-reittien varrella on nykyään aiempaa vähemmän kauppoja, joista voi varastaa. Myös nuorisokulttuurissa on tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi vapaa-ajan viettäminen tietokoneiden parissa on saattanut vähentää perinteistä varastamis- ja vahingontekorikollisuutta. Asenteissakin on tapahtunut selvä muutos: nuorten suhtautuminen rikoksiin on muuttunut kielteisemmäksi. Kymmenen vuotta sitten nuoret olivat paljon valmiimpia ”ymmärtämään” nuorten rikollisuutta kuin nuoret nykyään. Rikollisuutta ei enää samassa mitassa nähdä ”normaaliin murrosikään” tai kehitysvaiheeseen kuuluvana ilmiönä kuin vielä 1990-luvun puolivälissä.

Väkivalta

Nuorten vakava väkivalta lisääntyi vuosituhanen vaihteen tienoilla. Vuodet 2003–2005 viittaavat kasvuvaiheen päättymiseen. Toivon mukaan kyseessä ei ole satunnaisvaihtelu, vaan pysyvä paluu henkirikospiikkiä edeltäneelle tasolle. Nuorten henkirikollisuus ei Suomessa ole muita maita yleisempää, vaikka henkirikollisuus kokonaisuutena on korkealla tasolla. Suomen Länsi-Eurooppaa korkeampi yleinen henkirikostaso johtuu aikuisten syrjäytyneiden ja alkoholisoituneiden miesten korkeasta väkivaltatasosta, ei nuorten toiminnasta.

Lievemmassä väkivallassa ei voi havaita samanlaista johdonmukaisesti alenevaa trendiä kuin omaisuuteen kohdistuvassa rikollisuudessa; pikemminkin tilanne näyttää verraten vakaalta. On mahdollista, että alkoholin keskeinen rooli väkivaltatilanteissa tekee väkivaltarikosten kehityksen erilaiseksi kuin omaisuusrikollisuuden kehityksen. Esimerkiksi nuorten tappeluista lähes kaksi kolmasosaa tapahtui alkoholin vaikutuksen alaisuudessa, myymälävarkauksista sen sijaan vain joka kymmenes.

Taulukko 1 Nuorisoriikollisuuden keskeiset pääkehityssuunnat viimeisen kymmenen vuoden aikana

- Omaisuuteen kohdistuva rikollisuus (varkaudet, vahingonteot, myös ryöstöt) on vähentynyt.
- Väkivallassa, myös henkirikollisuudessa, oli rikospiikki vuosituhanen vaihteessa.
- Uhkailujen kokeminen on lisääntynyt.
- Nuoriin kohdistuva kontrolli on tehostunut, mikä merkitsee tekojen lisääntymistä tilastoitumista.
- Nuoret suhtautuvat aikaisempaa selvästi kielteisemmin rikosten tekemiseen.
- Rikoksista pidättyvien nuorten osuus on noussut.

Näiden trendien ohella on lisäksi mainittava, että alle 15-vuotiaiden tilastoitu väkivalta on lisääntynyt 2000-luvulla. Täydentävien osoitinjärjestelmien puuttuessa ei ole mahdollista arvioida, onko nousussa kysymys väkivallan lisääntymisestä, kontrollin tehostumisen aiheuttamasta tilastonoususta vai molemmista samanaikaisesti.

Rikoksista pidättyvien osuus noussut

Niiden nuorten osuus, jotka pidättyvät lain rikkomisesta, on kyselytutkimusten mukaan noussut voimakkaasti viimeisen 10–15 vuoden aikana. Kaiken kaikkiaan nykyiset 15–16-vuotiaat näyttävät olevan lainkuuliaisempia kuin samankäiset nuoret kymmenen vuotta sitten. Ilmiö liittyy läheisesti edellä mainittuun nuorten piirissä tapahtuneeseen rikosasenteiden tiukentumiseen.

Nuorten lisääntyvä lainkuuliaisuus on havaittu myös Ruotsissa vuosina 1995–2003 tehdyissä mittauksissa (Ring 2005). Naapurimaiden kehityksen samankaltaisuus on tässä suhteessa jopa hätkähdyttävää. Kun nuorisoriikollisuuskyselyt aloitettiin molemmissa maissa 1990-luvun puolivälissä, reilu kolmannes nuorista kertoi, ettei ollut tehnyt kysyttyjä rikoksia. Uusimmassa tutkimuksissa teoista pidättyneiden osuus on molemmissa maissa noussut noin puoleen 15–16-vuotiaista. Maiden tutkimukset ovat toisistaan riippumattomat, ja nuorilta kysyttyjen tekojen valikoimat ovat erilaisia, vaikka ne kattavat osapuilleen samat rikostyypit. Silti lainkuuliaisuuden nousu on havaittu molempien maiden tutkimushankkeissa.

Suomen ja Ruotsin nuorten lainkuuliaisuuden lisääntyminen johtuu paljolti siitä, että aikaisempaa harvempi nuori tekee perinteisiä varkauksia tai vahingontekoja. Niitä ovat vähentäneet edellä mainitut yhteiskunnalliset, valvontaan, kontrolliin ja nuorten asenteisiin liittyvät tekijät, jotka ovat paljolti samoja Suomen ja Ruotsin kaltaisissa, yhteiskunnallisesti hyvin samanlaisissa maissa.

Nuorisoriikollisuuden syyt

Syksyllä 2005 Ranskassa ilmenneet nuorisomellakat johtivat kovaan kiisteelyyn ilmiön syistä. Sisäministeri Nicolas Sarkozy julisti, että ranskalaiset ”hylkäävät virallisen totuuden, sosiaalidemokraattiset nuhdesaarnat, jotka selittävät rikollisuuden köyhyydellä” (Helsingin Sanomat 10.12.2005). Jo tätä ennen Britannian pääministeri Tony Blair oli julistanut, että maa hylkää kriminaalipolitiikassa ”1960-luvun vapaamielis-sosiaalisen konsensuksen” (Independent 20.7.2004), joka oli Blairin mukaan painottunut liikaa rikollisuuden syihin eikä sen moraaliseen tuomittavuuteen. Nämä viimeaikaiset kannanotot osoittavat, että kysymys rikollisuuden syistä liittyy hyvin läheisesti kysymykseen, mitä rikollisuudelle ja rikollisille on tehtävä.

Tämän kirjan toisessa osassa kirjoittajat lähestyvät rikollisuuden syitä kukin oman tieteenalansa ja viitekehzyksensä kautta. Monien yhteiskunnallisten ilmiöiden tapaan rikollisuutta selittävät tekijät ovat sekä moninaisia että keskenään kompleksisessa vuorovaikutussuhteessa. Rikollisuuteen vaikuttavat yksilöiden persoonallisuuden piirteet, varhaislapsuuden kokemukset, lähiyhteisön ominaisuudet, yhteiskunnan rakenteelliset piirteet, vallitsevat kulttuuriset käsitykset sekä tilaisuusrakenne. Artikkeleista käy myös ilmi, että köyhyyden poistaminen rikollisuuden syiden joukosta on ennen aikaista. Useat kirjoittajat korostivat, että yksilö- ja yhteisötason selityksiä on vaikeaa erottaa toisistaan. Ne ovat väistämättä mukana erilaisissa selityksissä – vähintäänkin lausumatomina oletuksina. Selitykset eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan pikemminkin toisiaan täydentäviä.

Tämän teoksen kirjoittajien käsittelemiä keskeisiä nuorisorikollisuuden syitä on koottu taulukkoon 2. Kaikki taulukossa kuvatut nuorisorikollisuuden syyt on havaittu tutkimuksissa, joissa yksilöiden alttius tehdä rikoksia ja haakeutua rikosympäristöihin on tilastollisesti vakioitu.

Taulukko 2 Eräitä keskeisiä nuorten rikoskäyttäytymisen syitä. Yksilöiden rikollisuutta selittävät:

- Yksilökohtaiset käyttäytymisalttiudet vuorovaikutuksessa ympäristötekijöiden kanssa.
- Varhaisen kasvu ympäristön riskitekijät, esimerkiksi nuoreen kohdistunut väkivalta, ankara ja epä johdon mukainen kasvatus sekä vanhempien päihteiden käyttö.
- Lapsiperheiden köyhyys ja sosiaalinen huono-osaisuus, joka lisää rikollisuutta heikentämällä vanhempien kykyä ja halua kontrolloida lapsiaan.
- Rikollisuutta suosivien asenteiden oppiminen vertaisryhmissä ja mediasta.
- Rangaistukset, jotka heikentävät nuoren kiinnittymistä sellaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin kuten työhön ja parisuhteeseen.

Piilorikollisuustutkimusten mukaan suuri osa nuorista tekee rikoksia, mutta vain harva joutuu rikolliselle uralle. Taulukossa mainitut syyt ovat tekijöitä, jotka lisäävät yksilön todennäköisyyttä ajautua rikosuralle. Tällaisten tekijöiden lisäksi on syytä huomioida myös se, että rikollisten tekojen määrään vaikuttaa myös tilaisuusrakenne. Esimerkiksi omaisuusrikosten määrään vaikuttavat myymälöiden tekninen valvonta ja vähittäiskaupan keskittyminen riippumatta siitä, miten yksilöriskitekijöiden yleisyys tai voimakkuus yhteiskunnassa vaihtelee.

Tilaisuusrakenteen ja rutiinitoimintojen rooli selittää pitkälti myös sitä, miksi yksilöalttiutta selittävien riskitekijöiden ajallinen kehitys (vaikkapa lapsiperheiden taloudelliset olot) ei välttämättä kehity ”yksi yhteen” rikosten kokonaismääriä kuvaavien osoittimien kanssa. Emme voi *mekaanisesti* päätellä tai ennustaa 1990-luvun taloudellisesta lamasta nuorten rikollisuuden myöhempää kehitystä; emmekä liioin voi mekaanisesti päätellä rikollisuuden määrällisestä kehityksestä ”taaksepäin”, rikoskäyttäytymistä koskeviin syihin. Esimerkiksi tämän teoksen johdannossa kuvattu, 1990-luvulla tapahtunut lapsiperheiden olojen vaikeutuminen on rikollisuutta lisäävä tekijä, mutta samaan aikaan sosiaalinen kontrolli ja valvonta tehostuivat. Siksi tehtyjen rikosten kokonaismäärä ei välttämättä kehity niin, että yksilöriskitekijöiden pohjalta tehty ”ennuste” toteutuisi. Toisenlainen esimerkki voisi olla vaikkapa omaisuusrikollisuuden väheneminen viimeisen kymmenen vuoden aikana: siitä ei voi päätellä, että yksilökohtainen alttius rikoksiin olisi populaatiossa vähentynyt, tai että sosiaalinen huono-osaisuus olisi vähentynyt, tai että media tarjoaisi aiempaa vähemmän malleja rikoksiin. Tilaisuusrakenteen ja kontrollin itseenäinen rooli merkitsee toisaalta myös sitä, että rikosten määrään on mahdollista vaikuttaa, vaikka yksilöiden rikosmotivaatiota ei voitaisi olennaisesti heikentää.

Nuorten rikosten ehkäisy ja rangaistukset

Kirjan kolmannessa osassa tarkasteltiin nuorisorikollisuuden ennaltaehkäisyä ja siihen kohdistuvaa virallista kontrollia. Kirjoittajat arvioivat erilaisia ennaltaehkäisyn muotoja, pohtivat lastensuojelun roolia nuorten rikosten käsittelyssä, analysoivat rikosoikeusjärjestelmän kehityspiirteitä sekä tarkastelivat erilaisissa suljetuissa laitoksissa olevien nuorten määriä Suomessa ja Isossa-Britanniassa. Tarkastelujen perusteella näyttää selvältä, että maassamme on 1990-luvulta alkaen vallinnut nuorisorikosoikeuden ”renessanssi” (Nuotio 2004, 470). Kyse on ollut laajasta ilmiöstä, joka on ulottunut myös oikeusjärjestelmän rajojen ulkopuolelle, sosiaalityöhön, rikosentorjuntaan ja jopa epäviralliseen sosiaaliseen kontrolliin. Tämän ameebamaisen ilmiön osalta on vaikeaa määritellä yksiselitteisiä pääkehityssuuntia. Taulukoissa 3 ja 4 on eräitä keskeisiä kehityssuuntia vedetty yhteen toisaalta rikosten ennaltaehkäisyn ja torjunnan näkökulmasta, toisaalta virallisen seuraamusjärjestelmän näkökulmasta.

Taulukko 3 Nuorten rikollisuuden **ennalta ehkäisy ja torjunta**: viime vuosien kehityssuuntia

- Varhaisen ongelmiin puuttumisen merkitystä on korostettu.
- Suomessa monet sellaiset sosiaalipreventiiviset toimet, jotka ehkäisevät ennalta nuorten rikollisuutta, on institutionalisoitu pysyviksi hyvinvointivaltion järjestelmiksi (tulonsiirrot, terveyspalvelut, korkeatasoinen peruskoulu jne.).
- Rikosten tilannetorjunnan asema on vahvistunut ajattelutapana ja eräin osin käytännössäkin mm. kameravalvonnan ja vartioinnin lisääntyessä.
- Poliisi on tehostanut nuoriin kohdistuvaa valvontaa.
- Koulu on lisännyt oppilaiden tekojen saattamista poliisin tietoon.

Kun julkisuudessa keskustellaan rangaistuksista, ollaan usein erityisen kiinnostuneita siitä, kuinka rangaistusten ankaruus on muuttunut: kohdellaanko esimerkiksi nuoria nykyään lievemmin vai ankarammin kuin 10 tai 15 vuotta sitten? Tämän teoksen eri osat voivat ensi lukemalta vaikuttaa tämän kysymyksen osalta keskenään ristiriitaisilta. Esimerkiksi Marttunen toteaa, että nuorille määrättyjen rangaistusten määrä oli 2000-luvulla lähes puolittunut 1990-luvun alun tasosta, mikä johtuu sekä nuorten rikollisuuden vähenemisestä että rikosoikeuspolitiikasta, jossa nuoria rikoksentekijöitä on haluttu kohdella lievemmin. Toisaalta Harrikari esittää kiinnostavan aikalaisanalyysin, jonka mukaan nuoriin kohdistuva kontrolli on monin tavoin tiukentunut ja tiukentumassa. Samansuuntaisia ajatuksia herättää myös Kuulan ym. artikkeli.

Onko siis nuorten rankaiseminen ja kontrollointi lisääntynyt vai vähentynyt, heikentynyt tai tehostunut? Ristiriita on osin näennäinen: vastaus riippuu siitä, minkälaisesta kontrollista puhutaan. Jos tarkastellaan täsmällisesti nuoria koskevaa rikosoikeudellista sääntelyä ja oikeuskäytäntöä, kontrollin ankaroitumista ei voida havaita – pikemminkin päinvastoin. Mutta jos tarkastellaan laajemmin muuta kontrollia, voidaan havaita tehostuvia kontrollitoimia. Esimerkiksi julkista tilaa ja nuorten käyttäytymistä siinä on alettu valvoa aiempaa tehokkaammin.

Taulukko 4 Nuoret **virallisessa rangaistusjärjestelmässä**: viime vuosien kehityssuuntia

- Rikosoikeusjärjestelmän ja sosiaalityön yhteistyötä on lisätty.
- Rangaistusten kirjoa on lisätty (nuorisorangaistus).
- Virallisia rangaistuksia saaneiden nuorten määrä on vähentynyt, mikä johtuu osin rangaistuskäytännöstä, osin nuorten rikollisuuden vähenemisestä.
- Erityisesti vankeusrangaistuksen käyttöä on vältetty yhä enemmän.

Eri artikkelien pohjalta muodostuva kokonaiskuva vastannee hyvin todellisia yhteiskunnallisia prosesseja. Julkisen retoriikan tasolla esiintyi vaatimuksia ankaroittaa nuorten kohtelua¹; nuorten omat käsitykset muuttuivat aiempaa ankarammiksi rikollisuutta kohtaan; lastensuojelun piiriin on tullut entistä enemmän nuoria; ja nuorten todennäköisyys jäädä kiinni rikoksista lisääntyi. Sen sijaan virallista rangaistusjärjestelmää tai rangaistuskäytäntöä ei ole muutettu ankarammaksi nuorten osalta. Nuoriin kohdistuva kontrolli lisääntyi noin vuoden 1990 jälkeen rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolella: epävirallisessa sosiaalisessa kontrollissa, lastensuojelussa, tilannetorjunnassa, erityisesti katu- jen, koulujen ja julkisten tilojen valvonnassa. Nuoriin kohdistuva, aikuisten taholta tuleva yleinen sosiaalinen kontrolli – ja nuorten itsekontrolli – on viimeisen 10–15 vuoden aikana selvästi tehostunut samalla kun rikosoikeudellisen järjestelmän ankaruus nuorten kohdalla on joko pysynyt vakaana tai hie- man laskenut.

Samaan aikaan nuorten massarikollisuutta on luonnehtinut omaisuusrikos- ten suhteellisen voimakas väheneminen, mikä heijastaa tilannetorjunnan ja sosiaalisen kontrollin – mukaan lukien poliisin toiminnan – tehostumista. Vä- kivallan kehitys on ollut erilaista: poukkoilevaa, kuten henkirikoksissa, tai verraten vakaata, kuten lievemmissä väkivallassa. Kummassakaan ei kuiten- kaan voida nähdä yhteyttä rikosoikeudellisten rangaistusten ankaruuteen, esi- merkiksi niin että rangaistuskäytännön lievetessä rikollisuus lisääntyi.

Yksi artikkeleissa esiin tulleista kiinnostavista kehityspiirteistä on rikosoi- keusjärjestelmän ja sosiaalsektorin viimeaikainen lähentyminen. Siinä missä aikaisemmin lastensuojelu ja rikosoikeus ovat toimineet toisistaan selkeästi erillisinä järjestelminä omine tehtävineen, nykyään painotetaan viranomaisyh- teistyötä ja niin kutsuttua moniammatillisuutta nuorten ongelmiin puuttumi- sessa. Sosiaalityöllinen ja rikosoikeudellinen työote ovat siis lähentymässä toisiaan. Tämä näkyy varsinkin yhdyskuntaseuraamuksissa, nuorilla erityisesti ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonnassa ja nuorisorangaistuksessa, jotka pannaan toimeen vapaudessa ja normaalissa arkielämässä. Niihin sisältyy vahvoja sosiaalityön elementtejä. Yhdyskuntaseuraamuksen yhteydessä rikok- sentekijää autetaan sosiaalityön keinoin, hänelle tarjotaan mahdollisuutta osal- listua tutkitusti tehokkaisiin kognitiivis-behavioraalisiin ohjelmiin ja häntä neuvotaan, mistä erilaisia tukipalveluja voi saada (Lappi-Seppälä 2005, 11). Myös 1980-luvulla luotu rikosasioiden sovittelu, jota on 1980-luvulta lähtien

¹ Esimerkiksi Harrikarin mainitsema keskustelu rikosvastuun ikärajaista. Vuosituhannen vaihteeseen sijoittuneessa julkisessa debatissa oli osin kyse samoihin aikoihin ilmenneestä nuorten henkirikospiikistä, ks. luku II tässä kirjassa.

käytetty Suomessa yhtenä nuorten rikoksiin puuttumisen välineenä, on suurelta osin kuntien sosiaalitoimen alaisten sovittelutoimistojen järjestämää vapaaehtoistoimintaa.

Eräs tulevaisuuden tutkimuksen aiheita on se, miten tämä lähentyminen on onnistunut käytännön tasolla. Monesti se on tapahtunut erilaisten määräaikaisten projektien avulla. Siten tällä hetkellä ei ole olemassa kattavaa käsitystä siitä, mitä rikosoikeuden ja sosiaalityön kohtaamisen kentällä maanlaajuisesti tapahtuu. Ovatko nämä projektit onnistuneet muuttamaan käytäntöjä ja koko järjestelmää – ja mihin suuntaan? Vai ovatko ne jääneet lyhytaikaisiksi kokeiluiksi, joilla ei ole pidempiaikaisia vaikutuksia? Vai onko projektien myötä eri paikkakunnilla syntynyt erilaisia tapoja puuttua nuorten rikollisuuteen, jolloin ei voida enää puhua maan kattavasta yhtenäisjärjestelmästä? Lisääntyneen projektityöskentelyn lisäksi myös suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristuminen on haaste järjestelmän yhtenäisyydelle. Kuinka hyvin nykyjärjestelmä ymmärtää ja kohtaa maahanmuuttajien mahdolliset erityistarpeet ja esimerkiksi maahanmuuttajanuorten mahdollisesti erityiset rikosuralle johtavat polut? Myös uudentyypisten käytäntöjen, kuten sovittelun tai alaikäisten rikosten tekijöiden puhuttelun, vaikutuksesta nuorten myöhempään rikollisuuteen tarvittaisiin lisää tietoa (Wahlin 2005).

Taulukko 5 Eräitä lupaavia toimintamuotoja nuorten rikollisuuden torjunnassa

- Varhainen puuttuminen ongelmiin (vaikuttaminen lapsen varhaisiin kasvuolosuhteisiin).
- Kognitiivis-behavioraaliset ohjelmat, joissa harjoitellaan pienryhmissä käyttäytymismalleja, ajattelutapoja sekä moraalista päättelyä siten että oppimiseen liittyy tiivis palaute.
- Koko kouluyhteisöä koskevat toimintamuodot.
- Tulevaisuudessa eri rikosentorjuntaohjelmista tulisi saada kokeelliseen asetelmaan nojaavaa vaikuttavuustietoa, ja hankkeiden rahoittamiseen olisi liitettävä vaikuttavuusarvioinnin rahoitus.

Puuttumisen velvoite ja sen kritiikki

Tutkimuksen ja tutkijoiden tehtävään ja rooliin kuuluu kriittinen suhtautuminen kulloinkin vallalla oleviin ajattelutapoihin. Niinpä tässä teoksessa Timo Harrikari on esittänyt kriittisen aikalaisanalyysin, joka kohdistuu muun muassa edellä mainittuihin suuntauksiin: varhaiseen puuttumiseen, tilannetorjun-

taan ja vaatimukseen, että rikksensorjuntaohjelmien tehokkuus olisi arvioitava tieteellisesti. Äärimmäisenä uhkakuvana hän pohtii, onko maamme siirtymässä pohjoismaisesta lastensuojelumallista ns. oikeusmalliin, jossa riksoikeuden merkitys olisi keskeisempi.

Myös Kuulan, Pittsin ja Marttusen toteuttama – ja käynnissä oleva – tutkimus suomalaisesta kontrollijärjestelmästä on mielenkiintoinen. Suomessa rikoksia tehneitä nuoria on hyvin vähän vankiloissa, mutta heitä näyttäisi löytyvän lisää muista suljetuista laitoksista. Kirjoittajat toteavat, että vapauden riistoa vältetään riksoikeusjärjestelmässä, mutta ei niinkään sosiaali- ja terveydenhuollossa. 1960-luvulla Suomessa kritisoitiin hoitoideologian käyttöä mm. nuorten rikosten käsittelyssä ”pakkoauttamisena” (Eriksson 1967). Kritiikistä huolimatta suomalainen tapa suhtautua nuoriin lainrikkajiin näyttäisi pysyneen luultua enemmän hoitoon painottuneena.

Kuten totesimme, näkemykset rikollisuuden syistä ja siihen kohdistuvista toimenpiteistä kietoutuvat usein yhteen. Juuri tämä seikka tekee aihepiirin alttiiksi ristiriidoille ja kiistoille. Esimerkiksi osa tähän antologiaan kirjoittaneista tutkijoista pitää varhaista puuttumista tehokkaana keinona ehkäistä nuorisorikollisuutta, mutta toiset varoittavat siihen liittyvästä leimaamisen vaarasta; suhtautuminen nuoreen mahdollisena rikollisena voi pahimmillaan toimia itseään toteuttavana ennusteena. Näissä painotuksissa lienee kyse melko perustavista näkökulmien, kysymyksenasettelujen ja tiedonintressien eroista. Osa tutkijoista käsittelee rikollisuutta käytännönläheisesti: miten voimme torjua rikoslajia *x* olosuhteissa *y* käyttäen menetelmää *z*, joka on arvioitu kokeellisessa tutkimusasetelmassa ja todettu tehokkaaksi. Toiset tutkijat taas asettuvat tämän kysymyksenasettelun ulko- tai yläpuolelle, kysyen, minkälaisesta yhteiskunnallisesta ilmiöstä tai aikakaudesta on kyse, kun puhutaan rikoksen torjunnasta ja sen perustamisesta näyttöön. Kun kysymyksenasettelut ovat erilaisia, vastauksetkin ovat erilaisia.

Kontrollin tutkimuksen ja sen kritiikin taustalla voi olla eettinen dilemma, johon tutkimus ei pysty tarjoamaan yksiselitteistä ratkaisua. Jos yksittäinen nuori on suurissa vaikeuksissa, tai hänen perheensä elämän olosuhteet ovat vaikkapa päihteiden väärinkäytön johdosta sietämättömät, yksittäinen viranomainen on velvollinen puuttumaan tilanteeseen ja auttamaan nuorta. Tuskinpa edes vakaumuksellinen leimaamisteoreetikko voisi antaa suositusta, että tällaisessa todellisessa tilanteessa yhteiskunnan olisi pidättäydyttävä puuttumisesta ja auttamisesta. Käytännön toimijoiden näkökulma, jossa käsillä oleva yksittäistapaus hallitsee näkökenttää, voi siten olla etäällä yhteiskunnallisia yleistrendejä erittelevän tutkijan näkökulmasta. Toisaalta yleisten hallinnan

trendien tutkimus ja kritiikki on välttämätöntä. Näiden seikkojen toteaminen ei merkitse kummankaan suhtautumistavan arvostelua.

Kiista tilannetorjunnasta

Toisena esimerkkinä voi mainita rikollisuuden tilannetorjunnan, joka on saanut laajaa hyväksyntää myös suomalaisessa rikosten ennaltaehkäisyssä, mutta johon monet tutkijat suhtautuvat kriittisesti. Kuten Jukka Savolainen toteaa artikkelissaan, tilannetorjunta perustuu yhdelle keskeiselle rikollisuuden selitysmallille, niin kutsutulle rutiinitoimintojen teorialle. Sen mukaan toteutuakseen rikos edellyttää (1) valvomattoman tilan tai tilanteen, (2) sopivan uhrin ja (3) motivoituneen tekijän. Tästä perusmallista lähtien rikoksia voidaan torjua vaikuttamalla juuri näihin kolmeen tekijään. Valvontaa voidaan lisätä vaikkapa kameravalvonnalla, katuvalaistuksella, arkkitehtuurilla ja yhdyskuntasuunnittelulla. Sopivien uhrien määrää voidaan vähentää esimerkiksi neuvomalla ihmisiä välttämään vaarallisia paikkoja ja vuorokaudenaikoja, tai toteamalla, että ei kannata liikkua vahvasti päihtyneenä yksin pimeissä puistoissa. Motivoituneiden rikoksentekijöiden määrää voidaan vähentää vaikkapa toimin, joilla estetään tai rajoitetaan ei-toivottujen henkilöiden oleskelua julkisilla paikoilla, esimerkiksi kauppakeskuksissa tai metroasemilla.

Tämä teoria ja siihen perustuva toimintamalli ovat linjassa suomalaisen kriminaalipoliittisen ajattelun kanssa. Siinä rikosoikeutta pidetään viimesijaisena keinona ja rikollisuuteen on ensisijaisesti puututtava muilla tavoilla, esimerkiksi sosiaalipreventiolla ja tilannetorjunnalla. Lisäksi tilannetorjunta nauttii todennäköisesti laajojen kansalaispiirien kannatusta: ihmiset yleensä pitävät siitä, ettei heidän kodeissaan, työmatkansa varrella ja julkisissa tiloissa tapahdu rikoksia ja muuta häiriökäyttäytymistä (tästä ks. esim. Koskela & Tuominen 2003). Onko tutkija tekopyhä, jos hän arvostelee tavallisen kadunkulkijan halua lisätä kadun turvallisuutta ja kontrollia? Sosiologi Timo Kopomaa on kommentoinut tätä kysymystä tutkiessaan poikkeavien yksilöiden kontrollointia ja asemaa julkisessa tilassa:

Jalkakäytävätason turvallisuutta uhkaavat kohtaamiset saattavat jäädä tutkijalta ”empatiaharhan” myötä tavoittamatta, vaikka oma arkikokemus osoittaa, että erilaisuus ja poikkeavuus saattavat ärsyttää tilanteissa, joissa ne leikkaavat omaa yksityisyyden piiriä. Näin siis hyvis-
tä kirjoituksista huolimatta. (Kopomaa 2001, 59.)

”Empatiaharhalla” Kopomaa viittaa siihen, että tutkijan tottumuksiin voi kuulua asettuminen poikkeavien puolelle yleisesti; mutta sama voi olla vaikeaa, jos poikkeavuus tulee omalle pihalle tai samalla metropenkille. Hänen kommenttinsa liittyy keskusteluun julkisen tilan valvonnasta, ei siis keskusteluun rikosseuraamusten ankaruudesta. Nämä ovat kaksi eri sosiaalisen kontrollin ulottuvuutta. On täysin mahdollista kannattaa julkisen tilan lisääntyvää valvontaa ilman, että kannattaa virallisseuraamusten ankaroittamista. Toisaalta tilannetorjunnalla voi olla vaikutusta kansalaisten oikeusmielipiteisiin. Turvattomuus ja epäsiisteys voivat nimittäin johtaa rikoksen pelkoon ja siihen, että kansalaiset vaativat yhä ankarampaa suhtautumista vaikkapa juuri nuoriin rikoksentekijöihin. Siksi tilannepohjainen rikosentorjunta voi ehkäistä paitsi rikoksia myös tunnepohjaisia reaktioita, jotka johtaisivat lyhytjännitteisiin ja epätarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin.

Kriitikot pitävät tilannetorjuntamallia merkinä riskipolitiikan ja puuttumisen kulttuurin noususta suomalaisessa ajattelussa. Esimerkiksi Harrikari kritisoi mallia pyrkimyksestä nuorten inkapasitaatioon (eristämiseen) ja näkee sen osoitukseksi siitä, että nuorisorikollisuus ollaan määrittelemässä yhteiskunnan turvallisuusongelmaksi, kun aikaisemmin se nähtiin oireeksi yksilön muista sosiaalisista ongelmista. Nyt koko lapsiväestöä hallinnoidaan sellaisilla toimenpiteillä, jotka aiemmin kohdistuivat vain ongelmalliseksi katsottuun vähemmistöön. Esimerkkinä hän mainitsee keskustelun nuorille asetettavista kotiintuloajoista ja ”ulkonaliikkumiskielloista”. Kriitikot ovat myös perustellusti nostaneet esiin tärkeän kysymyksen: onko panostaminen nuorten julkisten tilojen kontrolliin ilmaus siitä, että muita rikosten ennaltaehkäisykeinoja ei enää haluta tai voida harjoittaa (esimerkiksi hyvinvointivalttiollista tulonjakopolitiikkaa).

Myös tilannetorjuntaa koskevissa kiistoissa näyttäisi siis osin olevan kysymys näkökulmien ja kysymyksenasettelujen erilaisuudesta. Kadun ja yksittäisen kansalaisen näkökulma on eri kuin sellaisen kritiikin, jossa toimenpiteet nähdään yleisten yhteiskunnallisten trendien ilmauksina. Jälleen on todettava, että molemmilla näkökulmilla on paikkansa ja tärkeä roolinsa. Niiden välistä jännitettä tuskin pystytään purkamaan tai poistamaan.

Tässä kokoomateoksessa ei ole haluttu antaa valmiiksi pureksittuja vastauksia edellä kuvatun kaltaisiin jännitteisiin, vaan erilaisille näkemyksille on annettu tilaa. Kuten johdannossa totesimme, tarkoituksena on ollut tarjota lukijalle näkökulmia oman ajattelun ja mielipiteiden virittämiseksi koskien nuorten rikollisuuden ja sen kontrollin ulottuvuuksia.

Tämän kirjan artikkelit eivät ole moniäänisyydessään tyhjentävä kuvaus nuorisorikollisuudesta ja sen kontrollista Suomessa. Monia kirjan aihepiirejä tutkitaan parhaillaan monella eri tieteenalalla ja erilaisin menetelmin. Odotettavissa on syventäviä analyyseja niin rikos- ja lastensuojelujärjestelmien toiminnasta nuorisorikollisuuden käsittelyssä, nuorten maahanmuuttajien asemasta rikosten tekijöinä, alkoholin osuudesta nuorten väkivaltaan, ja monia muita kiinnostavia tutkimuksia. Tutkimus on eräs tärkeä väline tuottamaan näkökulmia poliittiseen keskusteluun, joka on Suomessa ollut tähän saakka suhteellisen maltillista moniin muihin maihin verrattuna. Silti rikosuutisoinnin massiivinen lisääntyminen voi ennakoida tilanteen olevan tulevaisuudessa erilainen. Tähän haasteeseen myös tutkimuksen – ja tutkimuksen rahoittajien – on hyvä valmistautua.

Tulevaisuuden haasteita

Käsitlemme lopuksi eräitä nuorisorikollisuuden tutkimuksen tulevia haasteita. Ensin tarkastelemme tutkimuksen *välineisiin* liittyviä ongelmia, lähinnä seurantajärjestelmien tarpeita ja ongelmia. Lopuksi nostamme esiin eräitä tutkimuksen *aiheisiin* liittyviä tulevaisuuden haasteita.

Piilorikollisuuden ongelma

Jos halutaan tietää, kuinka paljon rikoksia tehdään, ensimmäinen luonteva ajatus voisi olla: kysytään poliisilta. Ja kun halutaan tietää isompien alueiden tai koko maan rikoksista, voidaan katsoa poliisitilastoa. Poliisitilasto sisältää kuitenkin vain ilmi tulleet teot eli niin sanotun *ilmirikollisuuden*. Sen ulkopuolelle jää paljon rikoksia: niin sanottu *piilorikollisuus* koostuu kaikista rikoksista, jotka syystä tai toisesta eivät tule poliisin tietoon. Jos halutaan tietää *kokonaisrikollisuuden* kehityksestä, on tunnettava sekä ilmirikollisuuden että piilorikollisuuden kehitystä.

Poliisin tietoon tulleen rikollisuuden tasossa ilmenevät muutokset voivat johtua rikosten määrän muutoksista. Tämän tärkeän tekijän lisäksi poliisitilastoihin vaikuttavat mm. rikoslain muutokset, uhrien ja muiden alttius ilmoittaa rikoksista poliisille, poliisikontrollin tehokkuus ja kohdentaminen sekä mahdolliset muutokset ilmi tulleiden tekojen rekisteröinnissä, kirjaamisalttiudessa ja laskennassa (Rüther 2001, 297). Näistä syistä on välttämätöntä, että päätök-

sentekijöiden käsitykset nuorten rikollisuuden kehityksestä eivät perustu yksinomaan poliisitilaston seuraamiseen. Tilastotietojen lisäksi tarvitaan kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmiä, jotka yleensä perustuvat kyselymenetelmään (uhritutkimukset ja itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimukset). Suomessa on 1900-luvun loppupuolella alettu rakentaa säännöllisiin kyselyihin perustuvia kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmiä. Esimerkkinä mainittakoon vaikkapa vuonna 1980 aloitetut kansalliset uhritutkimukset. Seuraavassa kuvaamme hieman tarkemmin nuorten kokonaisrikollisuuden tutkimusta.

Nuorten kokonaisrikollisuuden seuranta

Nuorten rikoskäyttäytymisessä piilorikollisuuden osuus on huomattava: valtaosa teoista jää ilmi tulematta. Kyse ei ole vain siitä, että teot eivät tule poliisin tietoon ja sitä kautta tilastoon, vaan tekojen kokonaismäärä ei tule minkään tahon tietoon. Jos nuorten kokonaisrikollisuudesta halutaan muodostaa oikeasuhtaista kuvaa, on käytettävä myös kyselymenetelmää.

Vuonna 1995 aloitetun kansallisten nuorisoriikollisuuskyselyjen tutkimusarjan tuloksia on esitelty laajasti tässäkin teoksessa (luku I). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos käynnisti järjestelmän, ja laitos on myös kaikkina mittauskerroina rahoittanut pääosan aineisto- ja tutkimuskustannuksista. Järjestelmää ei kuitenkaan olisi syntynyt, ellei opetusministeriö olisi tukenut mittauksia osarahoituksella. Vuoden 2004 mittaukseen ministeriö ei enää myöntänyt rahoitusta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että mittauksen jatko on epävarmaa.

Toinen 1990-luvun innovaatio oli opettajauhritutkimus, jonka Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos käynnisti niin ikään vuonna 1995. Se toteutettiin 1995 ja 1997 kansallisesti Opetushallituksen tuella ja 1998 Helsingissä kaupungin opetusviraston tilauksesta. Tämän jälkeen mittauksia ei ole rahoituksen puuttuessa voitu toistaa.

Molemmat edellä mainitut seurantajärjestelmät ovat paitsi yleisiä rikollisuuden osoittimia myös ja erityisesti koulun turvallisuustilanteen osoittimia. Niiden avulla voidaan seurata koulun rikollisuuskehitystä, turvallisuutta ja arvioida lainsäädännön turvallisuustavoitteiden toteutumista sekä oikeuskasvatuksen tuloksellisuutta.

Rikollisuus- ja turvallisuusilmiöt tarvitsevat omat seurantajärjestelmänsä, koska ne ovat moniulotteisia, laaja-alaisia, ja koko ajan monipuolistuvia ilmiöitä. Toiseksi ilmiöön kohdistuu koko ajan laaja huomio. Kolmanneksi tulevaisuudessa rikollisuusilmiön laadulliset muutokset tekevät rikos- ja oikeus-

tiedon asemasta entistä keskeisemmän rikosten torjunnassa – viittaamme muun muassa tietokonerikollisuuteen ja tekijänoikeuskysymyksiin.

Rikollisuuden osoitinjärjestelmien rahoituksen pulmana on ollut se, että ne putoavat tiederahoituksen ja hallintonselvitysten väliseen mustaan aukkoon. Puhtaat tiederahoitajat oudoksuvat niitä, koska ne ovat ”epäteoreettisia” ja haiskahtavat tilastotoimelta. Hallinto taas oudoksuu niitä, koska ne vaikuttavat perustutkimukselta. On kuitenkin syytä huomioida, että kertyessään seuranta-järjestelmien aineistot muodostavat sekä harjoitetun politiikan onnistumisen osoittimen että ainutlaatuisen tietopohjan akateemisen perustutkimuksen käyttöön.

Kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmissä on nimenomaan kysymys seurannasta. Siksi toiminnan tulisi olla pitkäjänteistä. Sinä päivänä kun jotain ikävää sattuu, ja asia nousee lööppiaiheeksi, ei ehdiä tuottaa uutta tietoa tai perustamaan seurantaa.

Nuorten rikollisuus tietoyhteiskunnassa

Edellä totesimme, että tutkimusten mukaan nykyiset 15–16-vuotiaat nuoret ovat selvästi lainkuuliaisempia kuin samanikäiset nuoret kymmenen vuotta sitten. Tämä johtuu paljolti perinteisen omaisuusrikollisuuden vähenemisestä, siis varastamisen ja vahingontekojen vähenemisestä. On kuitenkin mahdollista, että kyse ei niinkään ole nuorten rikoskäyttäytymisen yleisestä vähentymisestä, vaan siirtymisestä erilaisiin tekoihin. Esimerkiksi Internetissä tai muuten tietokoneen avulla tehdyt rikokset ovat ehkä lisääntyneet ja samalla korvanneet perinteisiä rikoksia nuorten rikosrepertuaarissa.

Tietokonerikollisuudessa tilastoidun rikollisuuden osuus on erittäin todennäköisesti hyvin pieni: kyse on valtaosin piilorikollisuudesta. Siksi ilmiön selvittämisessä painopiste on kyselyihin nojaavissa osoitinjärjestelmissä. Toistaiseksi sen paremmin Suomen kuin Ruotsinkaan nuorisoriikollisuuskyselyissä ei ole ollut kysymyksiä Internet- ja tietokonerikoksista. Keväällä 2005 eräällä Helsingin yläasteella testattiin uudentyyppistä tutkimuslomaketta, jossa 15–16-vuotiailta nuorilta kysyttiin: ”Oletko tehnyt viimeisen 12 kuukauden aikana tietokonetta käyttäen (esimerkiksi Internetissä) teon, jonka olet tekoa tehdessäsi tiennyt tai arvellut laittomaksi?” Testiin osallistui 86 nuorta, jotka täyttivät lomakkeen nimettömästi. Heistä joka neljäs (24 %) vastasi tehneensä edeltävän vuoden aikana kysytyn kaltaisen teon. Pojilla osuus oli 37 prosenttia ja tyttöillä 15 prosenttia. Lomakkeen testaamisen yhteydessä saatuja tuloksia

on arvioitava erittäin varovaisesti, eikä tuloksia voi yleistää. Moni nuori on voinut arvella syyllistyneensä rikokseen, vaikka on tehnyt laillisen teon. Internetiin ja tekijänoikeuksiin liittyvä sääntely on vaikeaselkoista ja muutoksen tilassa. Ei ihme, jos nuorten on vaikea tietää, onko esimerkiksi musiikin imuroiminen omaan käyttöön laillista vai laitonta.

Syksyllä 2005 Helsingin kutsunnoissa testattiin uudentyyppistä lomaketta, joka on tarkoitettu 18-vuotiaiden nuorten miesten rikosuhrikokemusten ja rikollisuuden mittaamiseen. Kyselyyn vastasi 153 helsinkiläistä nuorta miestä. Heiltä kysyttiin, ”oletko kopioinut Internetissä musiikki- tai elokuvatiedostoja ja jakanut niitä luvattomasti (esimerkiksi vertaisverkossa) monille sellaisille henkilöille, joita et ole koskaan tavannut?”. Kysymys oli pyritty muotoilemaan siten, että kuvatun teon piirteet täyttäsivät rikoksen tunnusmerkistön. Vastanneista miehistä 70 prosenttia ilmoitti elämänsä aikana tehneensä tuollaisen teon. Tämänkin koetutkimuksen tuloksia on tarkasteltava vahvoin varauksin: näyte ei ole edustava eikä tulosta voida yleistää. Silti tulos viittaa siihen, että kysymyksen kuvaama toiminta on yleistä nuorten parissa. Tarkempaa tietoa saadaan syksyn 2006 kutsunnoissa tehtävässä varsinaisessa tutkimuksessa.²

On siis mahdollista, että nuorten lisääntyvä lainkuuliaisuus ilmentää osin rikoskäyttäytymisen siirtymistä ja muuntumista uuden tyyppiseksi rikollisuudeksi. Tästä mahdollisuudesta huolimatta perinteisen varkaus- ja vahingontekorikollisuuden väheneminen on itsessään tärkeä ja huomion arvoinen yhteiskunnallinen muutos. Nuorten perinteinen omaisuusrikollisuus tapahtuu nimittäin usein julkisessa tilassa: kaupoissa, kouluissa, kauppakeskuksissa ja katutilassa. Nuorten omaisuusrikollisuuden väheneminen julkisessa tilassa on varsin myönteinen kehityssuunta.

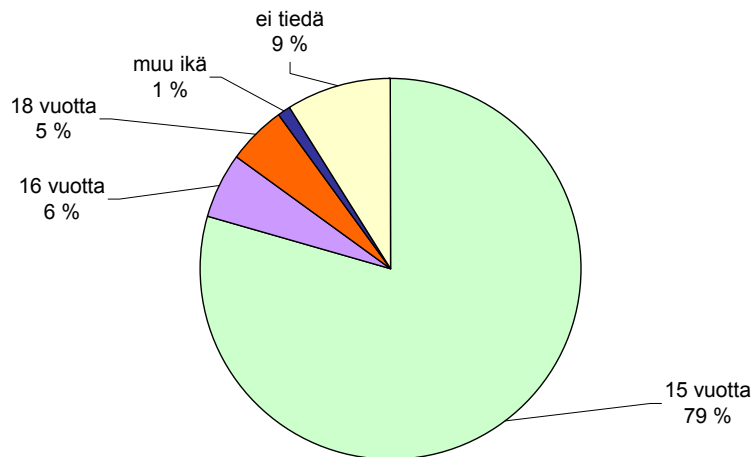
Oikeustieto informaatioyhteiskunnassa

Edellä kävi ilmi, että on vaikeaa muotoilla kysymystä, joka mittaisi kunnolla Internetissä tapahtuvia tekijänoikeusrikoksia. Myös nuorten on todennäköisesti vaikeaa arvioida, missä laillisen ja laittoman toiminnan raja kulkee näillä uuden tekniikan alueilla. Oikeustiedon tutkimusta tarvittaisiin lisää.

Rikosvastuun ikäraja on Suomessa 15 vuotta. Vuoden 2004 nuorisoriikollisuuskyselyssä oli tätä koskeva oikeustietokysymys: nuorilta kysyttiin, mikä on

² Kiitämme informaattikko Ville Hinkkasta, joka laati koetutkimuksessa käytetyn kysymyksen, ja tutkija Venla Salmea, joka on analysoinut koetutkimuksen tulokset.

maassamme rikosvastuun ikäraja. Kun muistetaan, että tutkitut yhdeksäsluokkalaiset olivat tutkimushetkellä juuri päättämässä peruskoulua, voisi odottaa, että tällainen varsin perustava kansalaistieto olisi ollut kaikkien hallussa. Lisäksi kaikki vastaajat olivat 15–16-vuotiaita eli he olivat itse tulleet rikosvastuun piiriin melko hiljattain. Saatujen vastausten jakauma on esitetty alla olevassa kuviossa.

Kuvio 1 Peruskoulun yhdeksännen luokan oppilaiden vastaukset kysymykseen ”mikä on Suomessa rikosvastuun ikäraja?” vuonna 2004 (N=6 279)

Viidennes yhdeksäsluokkalaisista ei tiennyt oikeaa vastausta (kuvio 1). Yleisimmät väärät vastaukset olivat 16 ja 18 vuotta. Koska aiempia vastaavia mitauksia ei ole tehty, kehityksen suuntaa on mahdotonta arvioida. Sitä, että lähes neljä viidesosaa tiesi oikean vastauksen, voidaan pitää hyvänä tuloksena – tai vastaavasti voidaan valitella, että joka viides ei peruskoulun päättöluokalla tiedä rikosvastuun ikärajaa. Ehkä voidaan maltillisesti arvioida, että peruskoulun oikeuskasvatus ei ole ainakaan vielä onnistunut parhaalla mahdollisella tavalla.

Sama oikeustietokysymys esitettiin myös edellä mainitussa, syksyllä 2005 tehdyssä kutsuntatutkimuksen lomakkeen testauksessa. Koetutkimukseen osallistuneista 153 kutsuntaikäisestä nuoresta miehestä 77 prosenttia tiesi, että rikosvastuun ikäraja on maassamme 15 vuotta. Tulos oli siis hieman huonompi kuin peruskoulun päättöluokkalaisilla. 71 prosenttia tiesi, että Suomessa ei saa olla sukupuoliyhteydessä alle 16-vuotiaan kanssa. 61 prosenttia tiesi, että ratti-

juopumuksen raja on 0,5 promillea. Rikosvastuun ikäraja on siis paremmin tiedossa kuin nämä oikeusjärjestyksen piirteet.

On mahdollista, että osa suomalaisnuorista tuntee elokuvista ja televisiosta tutun amerikkalaisen rikosoikeusjärjestelmän piirteitä jopa paremmin kuin suomalaista oikeudenkäyttöä. Esimerkiksi poliisin kanssa tekemisiin joutunut suomalaisnuori saattaa pyytää poliisia ”lukemaan oikeudet” tai vedota ”oikeuteensa yhteen puhelinsoittoon” (Grönfors & Hirvonen 1990, 32), niin kuin elokuvissa tehdään. Samalla tekninen kehitys on luonut oikeustiedon kannalta harmaita alueita, esimerkiksi Internetin, jossa oikeuskasvatukselle olisi ilmeinen tarve. Tulevaisuudessa tarvitaankin lisää tutkimusta, jossa tarkastellaan nuorten oikeustietoa, oikeusmielipiteitä ja oikeuskasvatuksen asemaa nyky-yhteiskunnassa. Tällainen tutkimustieto muodostaa osaltaan pohjaa uusien rikollisuusilmiöiden torjunnalle.

Erilaisista lähestymistavoista...

Nuorisorikollisuuden vaihtelun selittämisessä voidaan erottaa joukko suuntauksia tai tutkimusohjelmia, joiden kysymyksenasettelut ja näkökulmat ovat erilaisia, mutta toisiaan täydentäviä. Palaamme lopuksi vielä kokoavasti tutkimuksen piirissä erottuviin keskeisiin lähestymistapoihin. Esitellyt paradigmat tai traditiot ovat kaikki edustettuina tämänhetkisessä suomalaisessa nuorisorikollisuuden tutkimuksessa.

(1) *Rikosten määrässä tapahtuvien muutosten selittäminen aggregaattitasolla.* Tässä on kyse rikollisuuden määrän muutosten selittämisestä ja tulkinasta. Usein viitataan rakenteellisiin, kulttuurisiin, taloudellisiin ja väestörakenteellisiin tekijöihin. Myös tilaisuusrakenteessa tapahtuvat muutokset selittävät usein rikoskäyttäytymisen määrässä tapahtuvia muutoksia ilman että yksilöiden rikosmotivaatio välttämättä samalla muuttuisi. Edellä mainittujen kokonaisrikollisuuden osoitinjärjestelmien tuottamat kuvailevat tiedot rikoskäyttäytymisen määrästä selitetään usein juuri näiden mekanismien kautta. Niissä voidaan nimittäin havaita joskus melko nopeitakin muutoksia rikoskäyttäytymisen yleisyydessä. Jos esimerkiksi nuorten myymälävarkaudet vähenevät muutaman vuoden jaksolla merkittävästi, on epätodennäköistä, että ilmiö selittyy ainakaan kokonaan yksilötekijöillä. Todennäköisempää on, että tilaisuusrakenteeseen, erityisesti valvontaan ja sosiaaliseen kontrolliin liittyvät tekijät ovat johtaneet varastamisen vaikeutumiseen ja sitä kautta vähenemiseen. Myös nuorisokulttuurissa tapahtuvat muutokset voivat selittää suhteellisen

nopeita muutoksia nuorten rikoskäyttäytymisen määrässä ja piirteissä (Kivi-vuori 2005). Tutkimus, jossa tarkastellaan alkoholin kokonaiskulutuksen ja saatavuuden muutosten yhteyttä rikoskäyttäytymisen muutoksiin, edustavaa niin ikään aggregaattitason selittämistä (Sirén & Lehti 2006). Tilaisuusrakenne- ja alkoholiselityksiä voitaneen pitää varsin vahvoina selittämisen paradig-moina suomalaisen kriminologian piirissä, joskin nuorten kohdalla tarvittaisiin lisää tutkimusta alkoholin ja rikoskäyttäytymisen yhteydestä. Tällöin tutki-muksen tulisi valottaa toisaalta alkoholin käyttöä rikollisuuden syynä, toisaalta alkoholin ja rikollisuuden yhteyttä kulttuurisena ilmiönä.

Toisaalta voidaan tutkia sitä, miksi yksilöiden rikosalttius vaihtelee. Yksi-lökohtaisten syiden vaikutus alkaa jo ennen syntymää, yksilön perimästä. Näi-tä vaikutuksia tutkiva (2) *käyttäytymisgenetiikka* on viime vuosina kokenut jonkinasteisen renessanssin sekä kansainvälisesti että Suomessa (Vierikko ym. 2003 ja 2004). Alan tutkimusten perusteella arvioidaan, että antisosiaalinen käyttäytyminen selittyy osin perityn temperamentin kautta, joskin perittyjen alttiuksien vuorovaikutus ympäristötekijöiden kanssa on kompleksinen (Kelti-kangas-Järvinen 2006; Jokela, tämä teos). Näyttää esimerkiksi siltä, että tietyl-lä temperamentilla varustetut yksilöt voivat hakeutua ympäristöihin, jotka avaavat rikostilaisuuksia tai käynnistävät rikollisuuden sosiaalista oppimista. Niinpä esimerkiksi usein havaittu rikosalttiuden korrelaatio kavereiden rikolli-suuden kanssa ei johdu *vain* siitä, että yksilö oppii kavereiltaan rikoskäyttäy-tymistä, vaan *myös* siitä, että samanlaisilla yksilökohtaisilla alttiuksilla varus-tetut yksilöt hakeutuvat toistensa kavereiksi.

(3) Myös *varhaisten ympäristövaikutteiden rooli* rikoskäyttäytymisen selit-tämisessä on ollut tutkijoiden mielenkiinnon kohteena viime vuosina. Ympä-ristövaikutteet alkavat jo ennen lapsen syntymää. Esimerkiksi äidin päihteiden käyttö lisää syntyvän lapsen rikosalttiutta – näitä vaikutuksia on tässä teokses-sa esitelty Jaana Haapasalon luvussa. Syntymän jälkeisten ympäristöolojen vaikutus rikosalttiuteen toteutuu vuorovaikutuksessa yksilön temperamentin ja tilaisuusrakenteen kanssa. Suomessa Lea Pulkkinen pitkäaikaiseen seurantaan perustuva tutkimushanke *Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development* on tuottanut paljon merkittävää tietoa rikosalttiutta lisää-vistä ja siltä suojaavista tekijöistä. Esimerkiksi varhaiset perheolosuhteet nou-sevat myöhempää rikoskäyttäytymistä selittäväksi tekijäksi. Lapsikeskeinen vanhemmuus, hallitut juomatavat, lasten valvonta ja ruumiillisista rangaistuk-sista pidättyminen lisäävät lasten sopeutumista yhteiskunnan normeihin (esim. Pulkkinen ym. 2002). Samankaltaisia tuloksia on saatu myös toisessa suoma-laisessa pitkittäistutkimuksessa, jossa todettiin myös runsaan televisioväkival-

lan katselun olevan myöhemmän rikollisuuden riskitekijä (Viemerö 1997). Eri riskitekijöiden kasaantuminen samoille yksilöille lisää edelleen heidän alttiuttaan rikoskäyttäytymiseen.

Ympäristövaikutteet eivät rajoitu tai pääty varhaiseen lapsuuteen, vaan ne jatkuvat nuoruuden aikana ja myös aikuisuudessa. Suuri osa perinteisten (4) *sosiologisten rikollisuusteorioiden* kirjosta liittyy karkeassa jaottelussa näiden ympäristövaikutteiden erittelyyn. Sosiaalinen oppimisteoria korostaa rikollisuuden tekotapojen ja rikollisuudelle suotuisten määritelmien oppimista vertaisryhmissä ja muista lähteistä. Kontrolliteoreettinen tutkimus on osoittanut, että yksilöiden sitoutuminen perinteisiin instituutioihin kuten työhön ja parisuhteeseen vähentää heidän rikollisuuttaan. Paineteoreettinen tutkimus on osoittanut, että perheiden köyhyys lisää rikosalttiutta varsinkin heikentämällä vanhempien kykyä ja/tai halua kontrolloida lapsiaan. Leimaamisteoreettinen tutkimus on osoittanut, että ankarat rikosseuraamukset lisäävät myöhemmän rikollisuuden riskiä.

Näitä vaikutuksia on havaittu tai havainnollistettu myös suomalaisessa kriminologisessa tutkimuksessa, vaikka parhaimpiin aineistoihin nojaavat tutkimukset ovatkin yleensä ulkomaisia. Yleisenä kriminologian kehityspiirteenä tällä saralla onkin ollut, että tutkimuksissa on haluttu vakioda yksilökohtaisten ominaisuuksien vaikutus tutkittaessa sosiaalisten syiden roolia (Salmi & Kivivuori 2006). Tyypillisillä poikkileikkausaineistoilla päästään tilastollisten menetelmien ja teoreettisen tulkinnan avulla vain tiettyyn pisteeseen. Siksi rikoskäyttäytymistä selittävässä tutkimuksessa yhtenä haasteena onkin aineistojen laadun kohottaminen, erityisesti siirtyminen poikkileikkaukselyistä pitkittäisaineistoihin sekä asetelmiin, joissa yksilöalttiuden ja ympäristöolojen välistä vuorovaikutusta voidaan tutkia. Rikoksentorjunnan ja ylipäätään erilaisten toimenpiteiden arvioinnissa olisi syytä käyttää mahdollisuuksien mukaan kokeellisia asetelmia (ks. Jukka Savolaisen luku tässä teoksessa).

Edellä kuvatut neljä nuorisorikollisuuden tutkimuksen lähestymistapaa liittyvät kaikki tavalla tai toisella rikoskäyttäytymisen vaihtelun selittämiseen, olipa kyse aggregaattitasoisesta vaihtelusta ajassa ja paikassa tai yksilöiden välisen rikosalttiuden vaihtelusta. Niissä on siten kyse rikollisuuden tutkimisesta käyttäytymisenä (behaviour). Yhtä tärkeän kysymyksenasettelun muodostaa (5) *rikollisuuden tutkiminen merkityksellisenä toimintana* (action). Mikä on rikoksen merkitys niille nuorille itselleen, jotka tekevät rikoksia? Miten he kokevat toimintansa? Mistä kulttuurisista traditioista he ammentavat sanastoja tai tulkintakehyksiä, joiden avulla he tekevät toimintansa mielekkääksi itselleen ja muille? Näihin tärkeisiin kysymyksiin vastaa kulttuurinen krimino-

logia monissa muodoissaan (Honkatukia ym., tämä teos). Usein kulttuuriseen kriminologiaan liittyy vahva konfliktiteoreettinen ulottuvuus: se, mikä määrittellään kielletyksi ja sallituksi, on yhteiskunnassa ikään kuin jatkuvan neuvotteluprosessin tulos. On tärkeää tutkia nuorten omia käsityksiä niin rikosten tekemisestä kuin rikosten uhriksi joutumisesta, jotta aikuisyhteiskunnan määrittelyjä ei otettaisi annettuina. Jako selittävään ja ymmärtävään tutkimukseen ei ole – eikä sen tarvitse olla – yksiselitteinen tai poissulkeva. Esimerkiksi kriminologiassa neutralisaatioteoria eli rikollisten selittelytapojen tutkimus seisoo toisella jalalla selittämisen ja toisella jalalla kulttuurisen kriminologian puolella.

Rajojen ylittämiseen...

Kirjoitimme tämän teoksen aluksi, että yhtenä kirjan tavoitteena oli perinteisten rajojen rikkominen ja erilaisten näkökulmien välisen vuoropuhelun ja rinnakkainelolon tukeminen. Kriminologia on monitieteinen tieteenala, jonka yhtenäisyys syntyy tutkimuskohteen samuudesta, ei menetelmän, koulukunnan tai tradition ykseydestä. Siksi sen puitteissa on erityisen hyvät edellytykset rakentaa tieteenalakulttuurien välisiä siltoja. On luontevaa päättää tämä teos palaamalla sillanrakentamisen teemaan. Tällä hetkellä näyttäisi olevan sekä tarvetta että edellytyksiä lisätä kriminologian vuorovaikutusta kahteen suuntaan: toisaalta suhteessa yksilökäyttäytymistä tutkiviin tieteisiin, toisaalta suhteessa nuorisotutkimuksen kulturalistiseen traditioon.

Luonnontieteellistä, psykologista ja toisaalta yhteiskuntatieteellistä tieteenalakulttuuria voi erottaa jo se, että samoista ilmiöistä puhutaan eri sanoilla. Tällöin ei aina ehkä edes huomata, että tutkitaan samaa asiaa. Psykiatrian ja psykologian piirissä saatetaan käyttää esimerkiksi sellaisia käsitteitä kuin käyttäytymishäiriö, antisosiaalinen persoonallisuushäiriö, ulkoistava käyttäytyminen, tarkkaavaisuus- ja hyperaktiivisuushäiriö, psykososiaalinen sopeutuminen ja aggressio. Kun lukee näitä ilmiöitä tutkivia julkaisuja, voi usein paljastua, että psykiatrinen ja/tai psykologinen käsitteiden kuvaamia ilmiöitä on mitattu rikoslain tai alemmantasoisten normien rikkomisella. Esimerkiksi teoreettisen termin ”käyttäytymishäiriö” (conduct disorder) empiirinen vastintermi voi olla väkivaltaisuus ja varastaminen. Tutkimukset voivat siis testata rikoskäyttäytymisen selitysteoriaa, jota sosiologit ovat tottuneet pitämään sosiologisena rikollisuusteorianä (esim. köyhyyden vaikutus rikoskäyttäytymiseen). Tällöin tutkimus on rikoskäyttäytymisen selittämisen näkökulmasta

arvokas riippumatta siitä, halutaanko rikoskäyttäytymistä hahmottaa sairauksiksi vai ei. Kriminologiseen opetukseen ja tutkijakoulutukseen tulisikin sisältyä osio, jossa perehdyttäisiin siihen, millä sanoilla eri tieteenaloilla käsitellään samoja rikoskäyttäytymiseen liittyviä ilmiöitä. Tietoinen rajautuminen oman tieteenalakulttuurin sanastoon ei ole järkevää, jos halutaan todella tietää, mitä nykyään nuorten rikollisuudesta tiedetään.

Toinen, yhtä tärkeä raja, jossa olisi hyvä tapahtua lähentymistä ja rajanylytyksiä, on kriminologian ja nuorisotutkimuksellisen tutkimusotteen välinen pinta. Esimerkiksi edellä mainittu nuorten oikeustieto on sellainen nuorisoriikollisuuden tutkimusteema, jossa olisi syytä yhdistää sekä määrällistä että laadullista tutkimusotetta. Olisi tutkittava paitsi nuorten oikeustiedon hallinnan laajuutta tilastollisesti, myös sitä, miten nuoret omaksuvat ja käyttävät tuollaista tietoa. Millaisten kanavien kautta nuoret saavat tai hankkivat tietoa oikeudellisista kysymyksistä? Entä millaisia kognitiivisia ja tunteisiinkin kytkeytyviä tekijöitä sen käyttämiseen liittyy heidän arkielämässään ja erilaisissa nuorisokulttuurisissa konteksteissa? Näihin kysymyksiin vastattaessa kriminologia voisi ammentaa – kuten johdannossakin jo totesimme – nuorisotutkimuksen traditiosta. Tällä hetkellä kulttuurisesti suuntautunut nuorisotutkimus ja kriminologinen tutkimusperinne kohtaavat suomalaisissa tutkimuksissa valitettavan harvoin. Tässä kirjassa Honkatukia, Pösö ja Nyqvist tekivät jaotteen aikuisten määrittelemien ”nuoriso-ongelmiin” ja nuorten omiin ongelmiin. Nuorisotutkimuksellisen ja kriminologisen tutkimusotteen yhdistämisen kautta nämä usein toisilleen vastakkaisiksi mielletyt ulottuvuudet saataisiin keskinäiseen vuoropuheluun. Se voisi edistää sukupolvien keskinäistä ymmärrystä – myös nuorisoriikollisuudesta puhuttaessa.

Lähteet

- Eriksson, Lars D. (1967) toim. *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Grönfors, Martti & Hirvonen, Ari (1990) *Nuorten oikeuskäsityksiä*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus ry., tutkimuksia ja selvityksiä 1/1990.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2006) Ympäristö vai perimä – psykologian pitkä tie tasapainoiseen ihmiskäsitykseen. *Tieteessä tapahtuu* 23(2), s. 5–9.
- Kivivuori, Janne (2005) Nuoret rikosten tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004. Teoksessa Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- Kivivuori, Janne (2006) Oikeudellistuva yhteiskunta – esimerkkinä koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille. *Oikeus* 35(2), s. 157–177.
- Kopomaa, Timo (2001) Juoppoporukan kokoontumiskatos – kaupunkipolitiikan kukkanen vai uutta urbaania arkea? *Yhteiskuntasuunnittelu* 39(1), s. 46–65.
- Koskela, Hille & Tuominen, Martti (2003) ”Kakspiippunen juttu”. *Tutkimus helsinkiläisten suhtautumisesta kameravalvontaan*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Julkaisuja 3/2003.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2005) Kymmenen kysymystä yhdyskuntaseuraamuksista. *Haaste* (5)4, s. 10–14.
- Nuotio, Kimmo (2004) Nuorisorikosoikeus? *Lakimies* (102)3, s. 466–478.
- Pulkkinen, Lea, Nygren, Hille & Kokko, Katja (2002) Successful Development: Childhood Antecedents of Adaptive Psychosocial Functioning. *Journal of Adult Development* (9)4, s. 251–264.
- Ring, Jonas (2005) *Stöld, våld och droger bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från fem självdeklarationsundersökningar*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, rapport 2005:4.
- Rüther, Werner (2001) Zum Einfluss polizeilicher Erfassungskontrollen auf die registrierte Kriminalität. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 84(4), s. 294–310.
- Salmi, Venla & Kivivuori, Janne (2006) The Association between Social Capital and Juvenile Crime: The Role of Individual and Structural Factors. *European Journal of Criminology* (3)2, s. 123–148.
- Sirén, Reino & Lehti, Martti (2006) Väkivaltarikokset ja alkoholi. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2005. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220.
- Viemerö, Vappu (1997) Mitkä tekijät ennustavat nuorten aikuisten rikollista käyttäytymistä? *Psykologia* 32, s. 284–289.
- Vierikko, Elina, Pulkkinen, Lea, Kaprio, Jaakko, Viken, Richard & Rose, Richard J. (2003) Sex Differences in Genetic and Environmental Effects on Aggression. *Aggressive Behavior* 29, s. 55–68.
- Vierikko, Elina, Pulkkinen, Lea, Kaprio, Jaakko & Rose, Richard J. (2004) Genetic and Environmental Influences on the Relationship Between Aggression and

Hyperactivity-Impulsivity as Rated by Teachers and Parents. *Twin Research* (7)3, s. 261–274.

Wahlin, Lottie (2005) *Medling vid brott i Sverige under 2000-talet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, rapport 2005:14.

Kirjoittajatiedot

Haapasalo, Jaana, PsT, dosentti, Heinolan koulutusvirasto

Harrikari, Timo, YTT, tutkija, Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

Honkatukia, Päivi, VTT, dosentti, erikoistutkija, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Jokela, Markus, FM, VTM, tutkija, Helsingin yliopisto

Kivivuori, Janne, VTT, dosentti, tutkimusjohtaja, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Kuula, Tarja, Soc.BA (Hons.), YTM, tutkija-lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu

Lehti, Martti, OTT, tutkija, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Marttunen, Matti, VT, OTL, tutkija, Helsingin yliopisto / Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Nyqvist, Leo, VTT, professori (ma.), Sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto

Pitts, John, PhD, professori, tutkimusjohtaja, Vauxhall Research Centre for Crime, University of Bedfordshire

Pösö, Tarja, YTT, professori, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto

Salmi, Venla, KT, tutkija, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Savolainen, Jukka, PhD, dosentti, erikoistutkija, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (ed.)

SUMMARY

National Research Institute
of Legal Policy

Publication no. 221
Helsinki 2006

JUVENILE CRIME IN FINLAND: TRENDS, CAUSES AND CONTROL

Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori

Introduction

This anthology provides an overview of Finnish juvenile crime and its control. The book is divided into three sections. First, recent trends in Finnish juvenile crime are described. The second part takes a look at some important factors that explain why juveniles commit crimes. These range from individual temperament and early environmental risk factors to broad social forces and cultural meanings. The third part focuses on how the Finnish society controls juvenile crime. The control measures described in individual chapters range from school based prevention to child welfare measures, as well as official sanctions of the criminal justice system. The introductory chapter describes the general societal situation in Finland during recent decades. The purpose of the anthology is to provide a broad, multidisciplinary overview of trends, causes and control of juvenile crime.

TRENDS

Janne Kivivuori

Trends in Juvenile Delinquency in Finland

This article describes trends in juvenile delinquency in Finland during the last ten years. The article first discusses the problem of unrecorded crime. It is known that the majority of crimes committed by juveniles are not detected or recorded, meaning that the extent of hidden crime is large. To estimate

trends in the whole range of crimes committed by juveniles, the data of the Finnish self-report delinquency (1995–2004) studies (FSRD) are used. These indicate that participation in destruction of property and shoplifting has decreased. Participation in violence-related offences has been more stable. The percentage of adolescents refraining from all types of crime increased quite significantly between 1995 and 2004. The FSRD data also include questions about four offences specifically related to school: truancy, stealing at school, bullying and the destruction of school property. There was a decrease in all these types of offence, the most marked decrease occurring between 1995 and 2001. This indicates that the safety of the Finnish schools has improved.

The article also examines trends in recorded crimes. Recorded assaults committed by young males have remained stable, whereas the number of recorded assaults by young females has increased. Theft shows an even more divergent trend for males and females. Recorded thefts by young males have drastically decreased over the last ten years. The recorded thefts by young females have increased. The male trend is consistent with self-report findings. The increase in recorded female offences may reflect the increasing efficacy of social control of females (for example, the likelihood of store owners to report female minors to the police). The recorded robberies decreased after 2000 for both females and males, even though the year 2005 showed a high level of robberies.

The attitudes of juveniles toward crime have changed during the last decade. Juveniles have become more punitive and less tolerant of juvenile crime. This may reflect a cultural change as norm deviations are conceptualised as cues of being a 'loser'.

In sum, the Finnish youth have become more law-abiding during the last decade. They increasingly refrain from crimes. This probably reflects two general factors. First, social control has become more efficient. There are more guards in public places, and more technical surveillance in shops and stores. CCTV surveillance on school premises and other public places such as shopping malls has also increased. These and other kinds of situational crime prevention have been applied to block opportunities for traditional juvenile crime (for a discussion of new types of crime possibly replacing old crime types, see the conclusions). Second, a relatively thorough cultural change seems to have taken place among juveniles. Crimes and norm deviations are increasingly rejected by youths on cultural grounds.

Martti Lehti

Juvenile Homicide in Finland

Homicides committed by juveniles (under 21 years of age) are fairly rare in Finland. The average annual number of juvenile offenders has been about twelve during the last ten years. The annual crime level has been 1.8 suspects per 100,000 adolescents (age group 10–20). About 90 percent of the offenders are males.

A large proportion, about 25 percent, of the juvenile homicides is connected with robberies or burglaries, and about a third of them is committed by two or more perpetrators. Especially when females commit crimes, this is usually done in groups comprising both males and females. What is also characteristic of juvenile homicides in Finland is the high percentage of victims previously unknown to the offender (30 % vs. 10 % in all homicides). The homicide incidents involving young offenders are intimately connected with alcohol abuse. Over 80 percent of the offenders of both sexes are drunk while committing the crime. The use of other drugs in connection with the crimes is comparatively rare.

The abuse of alcohol and other drugs characterises the offenders also more generally. About two thirds are diagnosed either as alcohol or drug abusers. 80 percent can be defined as regular binge drinkers. Alcohol abuse also characterises their family backgrounds as about two thirds come from families where either the father or the mother, or both, are alcoholics. Two thirds of the offenders also come from broken families, and for every third the childhood family had broken up before the age of five. Every third offender had been taken into custody by child welfare officials at least once before reaching the age of sixteen.

The offenders typically have a long history of psychiatric problems behind them before committing their crime. 30 percent have been for shorter or longer periods in psychiatric institutional care and 20 percent in non-institutional care. About 70 percent have been diagnosed as fulfilling the criteria of some personality disorder. They also have a long criminal history behind them: 15 percent have been at least once in prison and 55 percent have a criminal record (consisting of aggravated violence or other crimes).

CAUSES

Markus Jokela

Genes and Environment in the Development of Antisocial Behaviour

The article provides an overview of behaviour genetic literature of antisocial behaviour. The role of genetics in the development of antisocial behaviour has been examined in dozens of twin and adoption studies carried out in several different countries. According to a recent meta-analysis involving 51 studies, approximately 41 percent of the variance in antisocial behaviour is due to genetic differences between individuals.

The importance of genetic influences may depend on the nature of antisocial behaviour. Aggressive and callous-unemotional antisocial behaviours (e.g. violence) appear to be most heritable, while non-aggressive antisocial behaviour (e.g. shoplifting) is less heritable and more affected by environmental influences.

There is also evidence to indicate that the role of heritable factors in antisocial behaviour may vary with age. Antisocial behaviour exhibited early in childhood and continuing to adulthood shows high heritability and only little environmental variation, while delinquency restricted to youth may be less heritable and more influenced by environmental factors. It has therefore been suggested that antisocial behaviour might be classified into life-course persistent and adolescence-limited forms. It is suggested that genetic and neurobiological factors are more important in the former, while the latter is related also to adolescent social psychology and peer-relations.

Genetic influences are related to environmental influences via gene-environment correlation and interaction. Gene-environment correlation refers to processes where genes affect how individuals become exposed to different kinds of environmental factors. For instance, heritable tendencies may influence how children react to harsh discipline, or how individuals choose their friends and partners. Gene-environment interaction refers to instances where the expression of heritable dispositions depends on environmental conditions, or when the impact of the environment depends on heritable characteristics of the individual. Given these two processes, genetic and environmental risks are likely to cumulate together.

Heritability estimates do not tell which specific genes are responsible for the genetic variation. Molecular genetic studies have begun to identify individual genes associated with aggression and antisocial behaviour. These methods also provide a powerful tool to investigate the interaction between genes and environmental factors

Jaana Haapasalo

Early Risk Factors of Antisocial and Criminal Development

The present chapter addresses early family environment risk factors for antisocial and criminal development. These factors may either directly or indirectly increase the child's risk of criminal behaviour later in life. For example, harsh and abusive childrearing and rejection may directly contribute to the development of violent behaviour, whereas poverty may indirectly feed delinquent development by causing family conflict and failure of parenting. The review focuses on three major areas of early risk factors: pre- and postnatal risks, parental characteristics and parenthood.

Among the pre- and postnatal risk factors, there are several potential hazards, including (1) poor maternal diet, substance abuse, smoking, poor health, and stress during pregnancy, (2) birth complications leading to neurological problems, and (3) a shaken baby syndrome causing brain damage. All these risks may add to and interact with the effects of other environmental risks, such as poor parenting or child maltreatment, and may eventually result in antisocial and criminal development.

Among the parental characteristics, the very young age of the parents (teen parenthood) has been associated with chronic behavioural problems and later criminal behaviour in the child. Marital conflict and parental antisocial behaviour increase the risk of unfavourable outcomes in the offspring to a greater extent than a family break-up by divorce. Single parenthood, large family size, and poverty have also been related to a child's behavioural problems and later criminality, but these relationships are indirect and can also be explained by other factors, such as parenting stress. Repeated changes of caregivers put the child at risk of insecure attachment relationships which, in turn, may increase the risk of antisocial development. Research shows that many criminal offenders have experienced several child

protection measures and placements in their childhood. Parental substance abuse, poor parental mental health, and parental criminality predict a child's behavioural problems and later criminal behaviour.

Among the parenthood risks, poor childrearing practices and child maltreatment assume great importance. An authoritarian style of childrearing, emphasising harsh discipline and punishment, has been linked to child behavioural problems and later offending. Rejected and unsupervised children are also at risk. Maltreated children tend to commit more crime in adulthood as compared to non-maltreated children. In many cases, child maltreatment is inter-generationally transmitted: about one third of those who have been maltreated in childhood later abuse their own children. Also, witnessing family violence is related to child behavioural problems. Seeing and experiencing violence in the home are often intertwined with each other. Their independent effects on the child are thereby difficult to distinguish. As a result of the violence, a child is at risk of becoming traumatised and may continue the cycle of violence in adulthood.

All children who have been exposed to early risk factors do not, however, become criminal offenders. Protective factors and mechanisms, such as individual resiliency, a high-quality family environment, as well as positive life events, may diminish the risk. Efficient programs aimed at preventing criminal behaviour should be targeted for the early risk factors of antisocial and criminal development and they should last over a sufficiently long period of time.

Janne Kivivuori

Sociological Explanations of Juvenile Crime

This article describes four major theories of juvenile crime: strain theory, social control theory, social learning theory, and labelling theory. Strain theory explains juvenile crime by economic and other criminogenic sources of strain. According to control theory, crime results when the ties of juveniles to important social control sources are loose or severed. Learning theory sees crime as learned behaviour, whereby important sources of learning include the peer group and the media. According to labelling theory, social reactions to juvenile crime can result in further delinquency by

juveniles who are processed and labelled as delinquents. The article describes recent research in support of each of these four theories.

Sociological explanations of juvenile crime can be seen as the bedrock of Finnish criminal policy. In a more diffuse form, this practical theory is succinctly expressed by the slogan, "good social policy is the best criminal policy". It is therefore of some importance to scrutinise whether this maxim represents evidence-based criminal policy. To examine this in a tentative manner, the article draws on recent international research on the link between poverty and juvenile crime. A brief review of recent experimental research suggests that the poverty of the family increases the risk of juvenile crime. This effect is indirect: poverty weakens the ability and/or willingness of parents to exercise social control over their children, which in turn results in increasing risk of delinquency. All in all, the best available evidence suggests that good social policy can be described as evidence-based criminal policy. In the case of Finland, this poses a peculiar dilemma: most of the anti-poverty measures that have been researched experimentally in other countries are institutionalised as routine functions of the Finnish welfare state. The lesson is that Finland may not be able to further decrease its crime levels by increasing welfare measures, but an eventual downsizing of the welfare state might result in increasing juvenile crime.

In the concluding section, it is suggested that when testing sociological theories, individual level characteristics should be controlled. Some correlations between socially criminogenic variables and criminal behaviour can partly reflect social selection effects if juveniles with aggressive and/or impulsive temperaments are self-selected to criminogenic social environments. Several studies controlling individual propensities are briefly reviewed. These typically indicate that both social selection and social causation effects constitute correlations between socially adverse environments and criminal behaviour.

Social Capital and Juvenile Delinquency

The connection between social ties and crime is a recurring theme in both empirical studies and the theoretical debate in criminology. It has been established that weakened social bonds and, on the other hand, a social environment favouring criminal behaviour increase the risk of criminal behaviour. It has also been found that in neighbourhoods where ties between inhabitants are weak and the social control of shared surroundings is poor vandalism and crime often occur.

In the past two decades these themes and more generally the link between the social environment and adolescent outcomes have been increasingly studied under the general concept of social capital. Social capital can be defined as beneficial resources and networks emerging from the interaction among people. The advantages of these resources can be seen in e.g. better health, better academic achievements, economical security and lower crime rates.

In the field of criminology, several studies indicate that there is a link between social capital and criminal behaviour. Inadequate social resources and low interpersonal trust increase the risk of involvement in delinquent activities. A recent study conducted in Finland examined the association between social capital and self-reported delinquency. The study found a robust association between low social capital and delinquent behaviour. Figure 1 highlights these associations on a bivariate level (for the multivariate analysis, see: Venla Salmi & Janne Kivivuori: The association between social capital and juvenile crime: The role of individual and structural factors, *European Journal of Criminology* 2006:2, 123–148).

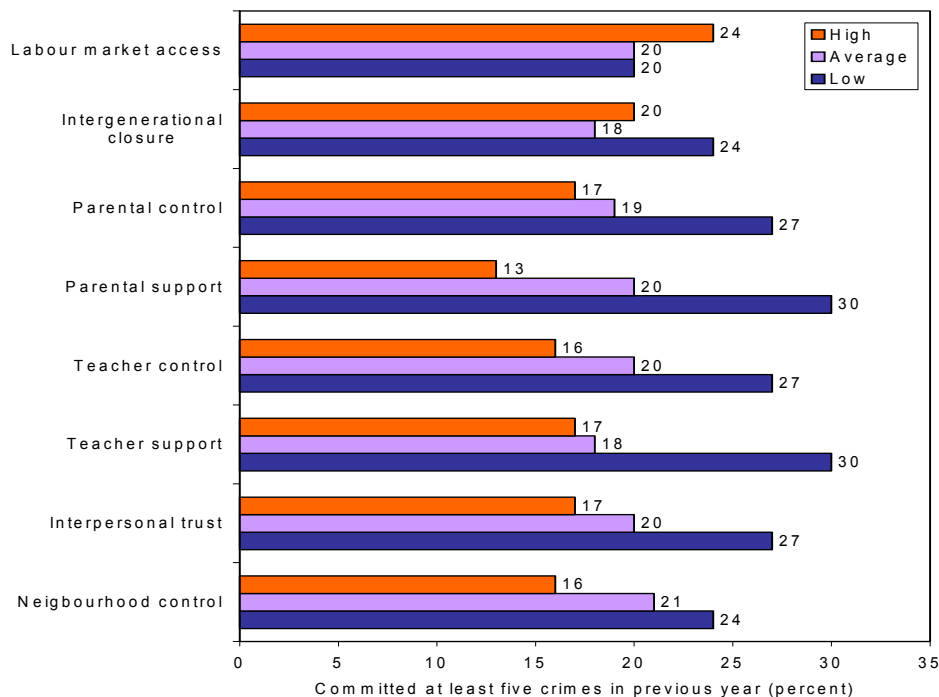

Figure 1 Percentage of respondents who committed five or more delinquent acts within the previous year, by social capital variables

The article also discusses a topic that has been relatively neglected in the social capital literature: the role of the peer group. A wealth of criminological research highlights the importance of the peer group in the causation of crime. The delinquency of young people is often a strongly group-based activity as many offences are committed in the company of other adolescents. While social capital literature often sees social networks as sources of beneficial outcomes, the adolescent group can also generate so-called negative social capital by increasing criminal opportunities and behaviour.

Päivi Honkatukia, Tarja Pösö & Leo Nyqvist

Youth Crimes as "Stories" – New Horizons provided by the Narrative Approach

This article places the experiences of young people who commit crimes, as well as the meanings they give to these acts, high on the research agenda. This is done by combining the narrative research traditions in social research

with cultural criminology. The article suggests that in order to gain an understanding of youth crime from the young people's perspectives we should introduce different types of theoretical and methodological approaches. In criminology there exists a long tradition in listening at the stories told by the criminals, but this approach has been only occasionally used in Finnish youth crime research.

'Giving voice' to young people is not unproblematic, though, – neither theoretically, nor methodologically. The article discusses one empirical case concerning the meanings of violence given by young people. The results, based on focus groups in residential care for young people, suggest that violence is deeply embedded in the daily practices and social interactions of the young people, and the meanings of violence can be understood in that perspective. In addition, the research activity itself includes several issues concerning the actual processes of 'telling and listening to stories'. These processes may have an impact on the results.

The narrative approach may open up new ways to work with young offenders if the interpretations and meanings of the young people are taken seriously. Many of the programmes for young offenders are, however, based on different types of approaches to youth crime.

CONTROL

Jukka Savolainen

School-based Crime Prevention

The school system constitutes an excellent environment for implementing prevention programs in the area of juvenile crime and violence. An increasing number of such programs have been introduced in the Finnish public schools in recent years. Up to date, there have been very few systematic evaluations of such interventions. Drawing on international literature, the purpose of this article is to review the available evidence of promising practices. Information of this nature can be used to guide future efforts to develop school-based solutions to reduce crime and violence in Finland.

The chapter begins with a review of findings about the nature and extent of delinquent behaviour and victimisation in Finnish schools. In light of this

evidence, Finnish schools appear to be relatively safe for most students and teachers. However, more than 15 percent of students report that they have stolen school property within a 12-month recall period; a similar number has participated in bullying. Not surprisingly, truancy is the most common school-related norm violation.

The review of international evidence suggests that collective interventions, i.e., programs targeting the entire school community – including parents and the staff – tend to be more effective than programs focused on high-risk individuals. It seems more feasible to achieve minor changes in many than major changes in a small number of people. The other major message from this literature highlights the importance of a comprehensive and rigorous approach to the development of interventions. Necessary aspects of a well-designed program include multiple levels of intervention (students, teachers, parents, etc.), multiple sites of intervention, and a comparative research design for the purposes of program evaluation (a randomized trial if possible). In addition to careful planning, it is also important to let the program "settle into its grooves" before making judgements about its effectiveness.

The chapter ends with a brief look at CCTV-technology in Finnish schools. A large share of the schools (43 %) feature at least one security camera in the school building. However, the principal purpose of this technology is to protect municipal property during the weekends and evenings. It is seldom used as a means of crime control during school hours.

Timo Harrikari

Child Welfare as a Reaction against Juvenile Crime – the Criminal Act as a Part of Child Welfare Practices

The intersection between crime and child welfare is explored in this article. The article is divided into four sub-themes. First, the keystone institutional solutions for reacting against juvenile crime are presented. It appears to be a universal practice to accord children a particular status in criminal justice institutions. A minimum age for criminal liability and particular sanctions for children are distinctive features of this practice. The main modern institutional expressions of this practice can be roughly divided into two

historical variants, e.g. the Anglo-American "justice model" and the Nordic "welfare model".

Second, a historical review of juvenile crime as a part of child welfare is presented based on Finnish experiences. First, a distinction is made between the concepts "protection of a child" and "child welfare". "Protection of a child" is a very old practice in criminal justice as we may discover from the medieval Swedish provincial laws, which were implemented in Finland as well¹. It is a universal human orientation, whereby a young generation is socialised into certain practices that are specific for its age and phase in life. This could be manifested as everyday care and nursing given by a parent, placing a child in a residential institution, or setting down the minimum age of criminal liability, which limits repressive measures directed at children. Thus, "protection of a child" is not tied to specific historical contexts or institutions even though it is manifested through different institutional arrangements.

The concept of "child welfare" is here meant as a more limited concept. Child welfare as a professional activity, organised mainly by the state, has been developed as late as during the last hundred years. Child welfare could be characterised as a multilevel network, which consists of judicial, administrative and socio-pedagogical activities.

Third, the article describes juvenile crime as part of the current Finnish child welfare system and its practices. Several provisions concerning criminal activity have been included in the Child Welfare Act of 1983. In addition, child welfare authorities work at the crossroads of several criminal justice processes, and are obligated to take part in practices, which only indirectly belong to their self-defined scope of expertise. These types of practices include, for example, the preparation of personal history reports for juvenile punishment enforcement plans.

Finally, the article examines critically the field in which contemporary child welfare practices overlap with criminal justice practices. Changes in Finnish social policy since 1990s have significantly and negatively affected the situation of families with children. The article argues that these new features indicate, first, increasing tensions in intergenerational relations and, second, new types of rationalities in governing juvenile crime. New forms

¹ Finland was a province of Sweden until 1809, and a Grand Duchy in the Russian Empire from 1809 to 1917, when the country gained independence.

may emerge for addressing the problem of juvenile crime and its relation to child welfare.

Matti Marttunen

The Functioning of the Juvenile Criminal Justice System in Finland, 1990–2005

During the past few years, there have not been any major changes in regard to the punishments issued for young persons. However, compared to the early 1990s, the number of offences handled by courts has decreased approximately by one half.

Offences committed by young persons are often associated with leisure activities and alcohol, as well as the violation of rules concerning age limits. They are ordinarily regarded as petty crimes. Therefore, a major part of the offences committed by young persons are handled through summary penal proceedings instead of being dealt with by a court. In practice this means that the police impose a fine. Some three fourths of the penalties imposed on juvenile offenders are issued outside the courts, that is, through the above mentioned less heavy procedure. Out of all penalties, there have hardly been any changes in the respective share of penalties imposed by the police.

At the turn of the 1980s–1990s, the following change occurred in administrative decisions involving a mere confirmation of guilt: cases, in which punishment had earlier been waived, were now assigned to the sphere of waiver of prosecution. This practice, aimed at lightening criminal proceedings, has continued. This is also reflected in the changes in criminal procedures that will take effect in autumn 2006.

Juvenile delinquents are given less severe penalties than adult offenders. The penal latitudes are less severe. Also the duration of a penalty is shorter or the scale of it smaller.

A fine is the most common penalty issued for young offenders in legal proceedings: fines make up some 70 percent of the penalties issued in legal proceedings. The second most common penalty issued by the court is conditional imprisonment: about one fifth of the sentences are conditional. In approximately 60 percent of the cases involving young persons supervision is added to conditional imprisonment.

From 1997 to 2004 an experiment with juvenile penalties was carried out in seven municipalities. Few sentences were then passed. On a yearly base, such sentences amounted to 45, 45, 68, 102, 45, 38 and 31, a total of some 400. In 2005, when the system was extended to the whole country, only some 50 sentences were rendered. Juvenile punishment has not experienced a breakthrough as a specific form of punishment for young persons.

Unconditional imprisonment and community sanctions are used only for the most serious juvenile offenders, and they are very rarely used. They make up only a few percent of the sentences rendered by courts for young persons yearly. The number of prison sentences imposed on juvenile offenders has decreased to about one tenth compared to the late 1980s (Figure 1). This decrease in prison sentences is mainly due to the fact that young persons are no longer sentenced to imprisonment for property offences on the same scale, as still was the case in the 1980s.

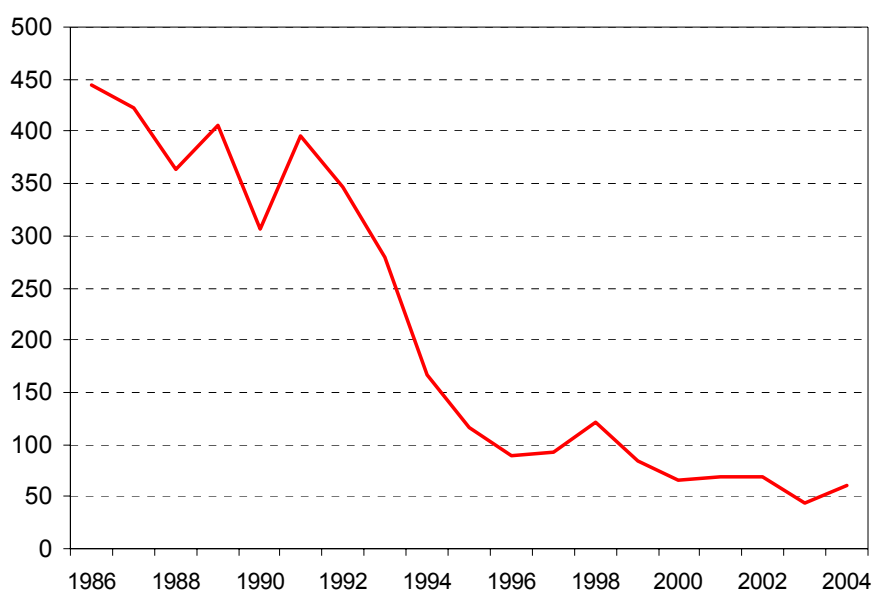

Figure 1 Prison sentences of minors (less than 18 year olds), Finland 1986–2004

The number of minors serving prison sentences is very low. Offences leading to unconditional prison sentences have generally been committed by 17-year-old offenders. They have thereby been sentenced as minors, whereas they serve their sentence as majors. Also then, many specific, age-related provisions are applied to them.

In my view and according to my interpretation, the sentencing practices concerning juvenile offenders have not, according to any means of measurement, become more severe during the past 15 years. How the system works has been closely analysed in a law drafting perspective during the past years. Legal authorities are at present working on a package of drafts that, when implemented, will change many acts. No change will, however, be made in the fundamental principles governing the present system. The reconsideration of the legislation may have been prompted by other reasons than any major shortages in present practises.

Tarja Kuula, John Pitts & Matti Marttunen

Incarceration of Juveniles: Finland compared with England & Wales

Burgeoning youth incarceration and high reconviction rates in England and Wales have prompted a search for alternative responses. This has led to a renewed interest in other youth justice systems, which appear to incarcerate fewer children and young people. Not surprisingly, Finland with the lowest rate of youth imprisonment and one of the lowest crime rates in Europe, has become a focus of attention. The research upon which this article is based set out to discover how, if Finnish youth incarceration rates are so low, the Finns respond to their most troubled and troublesome children and young people. The results of this investigation have proved paradoxical. The Finnish child welfare and penal systems appear to present us with a contradiction. The penal system maintains a remarkably low imprisonment rate, while our preliminary findings suggest that a significant number of minors are institutionalised within the auspices of the child and youth welfare system.

In England and Wales the debate, on the 'left', about juvenile and adult offenders is informed by the same 'minimalist' rationale. In Finland, by contrast, the minimalist arguments developed to justify reductions in the adult prison population have not been equally vigorously applied to the child welfare system, which is, from an Anglo-American perspective, a *de facto* component of the youth justice system. The child welfare system appears to be informed instead by a robustly interventionist, 'welfarist', ideology. Seen from an Anglo-American perspective, therefore, this represents contradictory thinking, yet it appears to be relatively unproblematic for most Finns.

The article suggests that the answer may lie in the fact that, as in France in the 1980s, the social and political forces making for a robustly interventionist child welfare system are similar, if not the same, as those that have produced a minimalist justice system. So if the watchword of Finnish governments for the past forty years has been that good social development policy is the best criminal justice policy; and if the Finns have interpreted social development in terms of the social policies and social practices pursued by other Scandinavian and Nordic countries from the 1960s on-wards, and if this has resulted in a system with a strong 'expert orientation', wherein professionals contribute significantly to the policy-making process, and if, moreover, there is widespread political and media support for, and optimism about, state intervention in general and for psychologically and psychiatrically-oriented intervention with young people in particular, the apparent contradiction is, to a considerable extent, resolved. From this perspective, Anglo-American 'progressive minimalism' can appear just as contradictory and historically contingent as the apparent paradox of Finnish penal minimalism and welfare 'maximalism'.

Janne Kivivuori & Päivi Honkatukia

Main Trends in Juvenile Crime and its Control in Finland

The final chapter of the anthology is an overview of trends in Finnish juvenile crime and its control. The overall trend in juvenile delinquency is rather positive (Table 1).

Table 1 Main trends in juvenile crime in Finland over the recent ten years

- Participation in theft or destruction of property has decreased
- There was a peak in homicide and other violence at the turn of the century (around 2000). The years 2003–2005 indicate a return to the pre-peak level.
- Threats of violence have increased while physical injuries resulting from violence have not
- The proportion of youths who refrain from delinquency has steadily increased
- Social control has become more efficient: juvenile offenders are increasingly likely to become known to the police.
- The attitudes of juveniles toward crime have become more condemning

The causes of juvenile crime are much the same in Finland as in other similar developed countries. The main causes, which have been dealt with in this anthology, are summed in Table 2.

Table 2 Some factors explaining individual propensity to participate in criminal behaviour

- Stable individual behavioural propensities in interaction with environmental and community context related factors
- Early family environment, for example violent victimisation in early childhood, severe and inconsistent parental discipline, and alcohol abuse by parents
- Poverty increases criminal propensity of families with children by weakening the willingness and ability of parents to control their children
- Peer groups and media providing models and justifications for criminal behaviour
- Official sanctions that weaken the perpetrator's bonds to conventional institutions

Table 2 includes causal factors, which explain the propensity of individuals to commit crimes. In this anthology, various chapters also underscore that aggregated crime trends cannot always be reduced to changes in these individual-level explanatory factors. For example, changes in opportunity structure and social control independently influence the number of crimes. The above mentioned decrease in shoplifting and other property crimes is a case in point. It probably reflects changes in the efficacy of social control. There are more guards in public places, the police are increasingly present in public places, CCTV surveillance increases, other technical anti-shoplifting measures are increasingly deployed, and situational crime prevention projects abound. Moreover, the cultural climate has become more anti-crime as adolescents' attitudes toward crime have become more condemning. The resulting decrease in property crime is therefore largely unrelated to putative trends in the factors that explain individual propensity to crime (as listed in Table 2). The reasons why violent offences have not decreased apace with property crime may be explained by the important role the use of alcohol plays in violent incidents. Increasing social control has probably less effect on acts that are typically committed under the influence of alcohol.

The anthology also includes several contributions describing trends in controlling juvenile crime. Some of the main patterns in the prevention of juvenile crime are summarised in Table 3. Trends in how the official

criminal justice system is applied in cases involving juvenile offenders are shown in Table 4. It needs to be stressed that these tables are not exhaustive. They summarise some of the main trends in the social control of juveniles.

Table 3 Trends in the prevention of juvenile violence in Finland

- The need to intervene early and rapidly after the onset of criminal behaviour informs many policies
- Many types of social prevention have been institutionalised in Finland as parts of the normal functioning of the welfare state (income redistribution, universal provision of free health care, high quality comprehensive school, etc.)
- Situational crime prevention has been increasingly applied
- The police are increasingly engaging in the control of adolescent behaviour in public places

Table 4 Trends in the treatment of juveniles in the official penal system

- The cooperation between criminal justice and social work has been increased
- Juvenile punishment was introduced into the criminal justice system i.e. for the purpose of creating an additional rung in the system of sanctions and in this way curtail the need to use unconditional prison sentences
- The number of juveniles receiving sentences in courts has decreased, a trend that reflects changes in penal practices
- The use of prison sentences has been increasingly avoided. There are very few juveniles under 18 years in Finnish prisons
- Due to lack of statistics, the number of juveniles involuntarily placed in other kinds of institutions needs to be researched in the future

The last part of the chapter takes a look at the challenges facing research in the field of juvenile crime. The need to collect reliable data on juvenile crime is underscored (self-report and victimisation surveys). Changes in society require sensitivity from researchers. For example, new crime types have emerged because of new information technologies ("cybercrime"), and old types of crime can be committed by using novel media (for example, harassment by e-mail). These developments also suggest that the extent to which juveniles know the criminal law needs to be examined by researchers. There may be important lacks and gaps as adolescents may not know what is criminal and what is legal, or they may indeed disagree with the law in instances such as copyright piracy.

In the final pages, the authors return to the basic theme of the anthology: the need to transgress disciplinary boundaries in the study of juvenile crime. For that purpose, five main orientations currently guiding Finnish research on juvenile crime are briefly described. These are: (1) the interpretation and explanation of trends in aggregate level crime from the point of view of opportunity structure, alcohol use, etc., (2) behaviour genetics as applied to antisocial behaviour, (3) the longitudinal study of early and later risk and protective factors in antisocial development, (4) the study of juvenile crime from the vantage point of classical sociological explanations, and (5) the hermeneutical study of the self-reported meanings of crime, an approach that studies crime as meaningful and purposeful action as opposed to behaviour to be causally explained. It is suggested that researchers representing these approaches might benefit from one another for the benefit of increasing knowledge.